KUR'ÂN'DAN
HAYATA YANSIMALAR

KONYALI MEHMED VEHBİ EFENDİ (1861-1949)

Mehmed Vehbi Efendi 1861 yılında Konya'nın Hadim ilçesine bağlı Kongul Köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Hüseyin Efendi annesi ise Şerife Hanımdır. Küçük yaşlarda tahsil hayatına başlayan Mehmed Vehbi Efendi, Ambarlızade Mehmed Efendi, Tokmakzade Mehmed Efendi, Hafız Mehmed Efendi, Konya Müftüsü Kadınhânî Hacı Hüseyin Efendi ve Tavaslı Osman Efendi gibi zatlardan, İslâmî İlimlerin çeşitli dallarında dersler aldı. Daha sonra da zamanın İlahiyat Fakültesi sayılan İstanbul'daki Dâru'l-Hilâfe Medresesi'nden mezun oldu. Değişik Medreselerde müderrislik yaptı.

Mehmed Vehbi Efendi, hem dini hem de dünyevî işlerle ilgilenen, karakterli bir şahsiyettir. Mütevazi, nüktedan ve güçlü bir hitabete sahiptir. Memleketin en çalkantılı dönemlerinde Milli Mücadeleye önemli katkıları olmuştur. Hatta bir dönem Konya Vali Muavinliği de yapmıştır. Bu kıymetli şahsiyet, daha sonra Konya Mebusu seçilmiş, meclis reisliği, şeriye ve evkaf vekilliği yapmıştır. Yaptığı görevler hayatını değiştirmemiş, sünnet-i seniyyeyi takip amacıyla sarık ve mestlerini bırakmamıştır. Hayatına son derece dikkat etmiş, milletin malına sonderece titiz davranmıştır. Gerek mebusluğu ve gerekse vekilliği sırasında kendisine tahsis edilen araçları kullanmayarak, evinden işine üç km.lik yolu yaya olarak gidip gelmesi de bunun en iyi bir göstergesidir.

Bilahare vekillikten ayrılarak kendisini tamamen ilmi çalışmalara vermiş ve kıymetli eserler telif etmiştir. 1949 yılında 88 yaşında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.

Eserleri:

1. Hulâsat'ul Beyân Fî Tefsîri'l Kur'ân, (15 cilttir.)
2. Ahkâm-ı Kur'âniyye, (Tek ciltir.)
3. Sahih-i Buhari Şerhi, (4 ciltir.)
4. Akâid-i Hayriyye (Arapça ve Türkçe olarak basılmıştır.)
5. Siyasî Hatıraları (Basılmamıştır).

Şu ana kadar hakkında yapılan müstakil tek çalışma, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsüne bağlı olarak Yusuf Eviş tarafından "Konyalı Mehmed Efendi Hayatı, Eserleri ve Ahkâm-ı Kur'ân'iyedeki Tefsir Metodu" adındaki henüz bitirilmemiş Yüksek Lisans tezidir.

Kur'ân'dan Hayata Yansımalar

"Ahkâm-ı Kur'âniye"

Konyalı
Mehmed Vehbi Efendi

Dipnotlarla Sadeleştiren
Yard. Doç. Dr. Muhittin AKGÜL

KUR'ÂN'DAN HAYATA YANSIMALAR

Editör
Zühdü MERCAN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
975-6079- 31-2

Yayın Numarası
27

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Mayıs 2006

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Yeni Akademi Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.akademiyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

AHKÂM TEFSİRLERİ VE AHKÂM-I KUR'ÂNİYE

Kur'ân-ı Kerim, kaynak itibariyle ilâhî veya beşerî olabileceği hakkında ortaya atılan fikirler ne olursa olsun, ortada inkârı mümkün olmayan bir gerçek vardır ki, o da, tarihi açıdan Kur'ân'ın Hz. Muhammed'e (s.a.s.) ayrılık kabul etmez bir şekilde bağlı oluşudur. İster inkâr edenlerin iddia ettikleri gibi Hz. Peygamber (s.a.s.) onu, öz ruhunun derinliklerinden çıkan bir ilhamla yahut içinden çıkmış olduğu çevreden edindiği malumatlarla oluşturmuş olsun, ister bizatihi Kur'ân'ın değişik âyetlerinde vurgulandığı gibi onu Allah ile kendisi arasında vasıtalık görevini yapan ilâhi bir elçinin bildirmesiyle, kelimesi kelimesine öğrenmiş olsun; biraz önce söylediğimiz gerçek değişmez. Kur'ân-ı Kerim'in bununla alakalı hükmü şöyledir: "Rûhu'l-Emin, senin kalbine onu Arap diliyle indirdi." (Şuarâ, 26/193) "Cibril, önceki kitapları doğrulayıcı, mü'minler için hidayet ve müjde kaynağı olan Kur'ân'ı Allah'ın izniyle senin kalbine indirendir." (Bakara, 2/97)

Bizim sınırlı bilgimiz, insan kudretinin üstünde bulunan bu ilâhi kaynağa ulaşmaktan uzaktır. Elimizdeki Kur'ân-ı Kerim, ister doğrudan doğruya Muhammed'in (s.a.s.) eseri olsun, ister O'nun tarafından bütün insanlığa tebliğ edilmiş bir kitap olsun, sonuç itibariyle o kitap bize Hz. Muhammed'den (s.a.s.) intikal etmiştir.[1]

---

[1] Draz, Muhammed Abdullah, *Medhal ile'l-Kur'ân'il-Kerim*, el-Meclisu'l-A'lâ Li'ş-şuûni'l-İslâmiyye, Kâhire 1994, 1/22

Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber Zamanında Yazılıp Ezberlenmesi

Kur'ân-ı Kerim, ümmî bir topluluk içinde, ümmî olarak yetişen Hz. Peygambere nâzil oluyordu. Dolayısıyla Hz. Peygamberin en fazla önem verdiği işlerin başında kendisine inen vahyi muhafaza etmek ve aynı zamanda başkalarına ulaştırmaktı. Nitekim o da bunu yapıyordu. Yani öncelikle kendisi iyi bir şekilde onu ezberliyor, sonra da etrafındaki kimselere ulaştırıyordu. Şu âyet de, bahsettiğimiz bu gerçeği dile getirmektedir:

"Okuma yazma bilmeyenlere, içlerinden kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onları kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen Allah'tır. Daha önce ise onlar apaçık bir sapıklık içindeydiler." (Cuma, 62/2)

Resûlullah (s.a.s.), kendisine gelen vahyi ezberleme ve onu muhafaza etme konusunda son derece hırslıydı. Cibril tarafından kendisine getirilen vahyi kaçırırım endişesiyle bu konuda çok acele davranıyor, bunun için de dilini hemen hareket ettiriyordu. Hz. Peygamberi çok zor durumda bırakan bu hal, Cenâb-ı Hakk'ın bu konudaki şu teminatlarıyla son bulmuş oldu:

"Ey Muhammed! Cebrail sana Kur'ân'ı okurken, acele ederek onunla beraber dilini oynatma. Onu bir araya toplamak ve okutmak şüphesiz bizim işimizdir. Biz onu, Cebrail'e okuttuğumuz zaman, sen onun okuyuşunu takip et. Sonra onu açıklamak şüphesiz bizim işimizdir." (Kıyâme, 75/16-19) "Mülkün gerçek sahibi olan Allah her şeyden yücedir. Ey Muhammed! Kur'ân vahyedilirken, henüz bitmeden okumaya kalkma. "Rabbim! İlmimi artır" de." (Tâhâ, 20/114)

Böylelikle kendisine inen vahyi en sağlam bir şekilde ezberleyen Hz. Peygamber, Yüce Yaratıcı'nın emrettiği şekliyle onu insanlara ulaştırıyor, aynı zamanda onunla gecelerini ihyâ ediyor ve namazlarını süslüyordu. Bunun yanında bir de Cibril ile birlikte her yıl bir defa o zamana kadar inen vahyi yeniden okuyorlardı. Bu durum vefat yılında ise iki defa tekrarlanmıştı. Hz. Âişe ve Fâtıma'nın şu rivayetleri de bunu göstermektedir: "Cibril bana her yıl Kur'ân'ı bir defa arzediyor. Bu sene ise bu iki defa meydana geldi. Bununla ecelimin yaklaştığını hissediyorum." (Tâhâ, 20/114)

Kur'ân, başlangıçtan itibaren Hz. Peygamber tarafından yazdırılıyordu. Nitekim Kur'ân-ı Kerim, Mekke müşriklerinin şu itirazlarını bize

aktarmaktadır: "Dediler ki: (Bu Kur'ân) evvelkilerin masallarıdır, onları yazdırmış, sabah-akşam onlar kendisine okunuyor." (Furkân, 25/5) Bununla birlikte şu âyetler de Kur'ân'ın başlangıçtan itibaren yazıldığına ve sayfalarda olduğuna işaret etmektedir: "O elbette şerefli bir Kur'ân'dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ona tertemiz ellerden başkası dokunamaz." (Vâkıa, 56/77-79) "Hayır o bir öğüttür. Dileyen onu düşünüp öğüt alır. (O) sahifeler içindedir; şerefli, şanlı. Yüce ve temiz (sahifeler)" (Abese, 80/11-14) Aynı zamanda hicretten önce Hz. Ömer'in müslüman olmasına vesile olan hadise[2] de göstermektedir ki, vahiy daha ilk günden itibaren yazıyla tesbit edilmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), meleğin kendisine getirmiş olduğu vahyi ezberliyor, sonra vahiy katiplerinden birisini çağırtarak, gelen kısmı, âit olduğu yeri de kendisi belirterek yazdırıyordu. Vahiy katipleri vahyi tabaklanmış deri, hurma dalları, yassı taşlar, tahta levhalar, deve ve koyunların kürek kemikleri gibi o gün için kullanılan yazı malzemelerine kaydediliyordu.[3] Rivâyetlerden de anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber, muhtemel bir yanlışlığı düzeltmek için, gelen vahyi yazdırdıktan sonra kâtipten onu okumasını istiyordu. Kâtip de onu okuyordu. İyice sağlamlaştırılmış bir hale getirilen bu metni, daha sonra ashaptan isteyen kimseler kendileri için şahsî nüshalara istinsâh ediyorlardı.[4] Mukaddes metin, yalnızca hafızalarda muhafaza

---

2 Dâru'n-Nedve'de alınan bir karara göre Hz. Ömer Resûlullah'ın hayatına son verecekti. Yolda giderken ashaptan Nuaym b. Mes'ûd'a rastlayan Ömer, ondan kızkardeşi ve eniştesinin de müslüman olduğunu öğrenince yolunu değiştirip, önce onları öldürmeye yöneldi. Evin kapısına vardığında içeriden Kur'ân sesi geliyordu. İçerdekiler Ömer'in geldiği anlayınca vahyin yazılı olduğu parçaları gizleyiverdiler. Okuduklarının ne olduğunu sordu cevabını da beklemeden eniştesini tartakladı. Buna dayanamayan kızkardeşi Fâtıma araya girerek müslüman olduklarını haykırdı. Daha sonra okudukları bölümleri getirdiler. Ömer bunları heyecanla okumaya başladı. Okuduğu şeylerden aşırı bir şekilde etkilenen Ömer, müslümanlığa yöneldi ve Hz. Peygamberin yanına giderek müslüman olduğunu ilan etti. İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts. 1/342-350.

3 Zerkeşî Bedrüddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts. 1/238; Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, ts., s. 58; Sâlim Muhaysin, Muhammed, *Târîhu'l-Kur'ân'il-Kerim*, Müesseset-ü şebâbu'l-Câmia, İskenderiye, ts. s. 130-131.

4 Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1988, 1/246-247; Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerim Târihi*, (Çev: Salih Tuğ), İFAV Yayınları, İst. 1993, s.43.

edilecek, âyetlerin toplamı değildir; o aynı zamanda yazılı bir "kitap"tır. Bu iki özellik daima birbirini destekler ve kontrol eder.[5]

Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim Hz. Peygamber'in sağlığında, iki kapak arasında toplanmamıştı. O'nun vefatından sonra Hz. Ebubekir'in (r.a.) halifeliği döneminde derlenip kitap haline getirildi. Her ne kadar metin O'nun yazdırdığının tamamen aynısı ise de, dış görünüşü itibariyle bir hayli değişikliğe uğramıştır. Evvela o ciltli bir kitap olarak değildi. Çünkü Kur'ân Resûlullah'a parça parça, sûre olarak, bir âyet şeklinde, hatta bazan bir âyetin de bir bölümü olarak nâzil oluyordu. Hz. Peygamber kendisine vahyedilen her âyeti okuyarak, etrafındakilere öğretiyor, aynı zamanda bunlar direkt olarak kendisinden duymayanlara da ulaştırılıyordu. O dönemde herkes büyük bir iştiyak içerisinde gelecek olan vahyi bekliyor, geldiği zaman da hemen öğrenmek için harekete geçiyordu. Hatta Resûlullah'ın düşmanları bile Kur'ân'a bîgâne kalamıyor, gerek rekâbet ve hücumlarına muvafık gelen zayıf noktaları tesbit etmek için olsun, gerek edebî zevklerini tatmin etmek için olsun, çok defa Kur'ân âyetleri okunurken onu dinlemek istiyorlardı. Durum böyle olunca, artık varın da Kur'ân-ı Kerim'in müslümanlara telkin edeceği manaları siz bir düşünün. Kur'ân, ruhlarının gıdası, ahlâklarının esası, ibadetlerinin temeli, tebliğde onların vâsıtaları, gündelik zikirleri ve aynı zamanda tarihleridir. Tek kelimeyle söylemek gerekirse o, hayatın bütün yönlerini düzene koyan temel kânunlarıdır.[6]

Kaynakların verdiği bilgilere göre göre Hz. Peygambere vahiy katipliği yapanlardan bazılarının isimleri şöyledir: Hz. Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali, Zeyd b. Sâbit, Übey b. Ka'b, Muâviye b. Ebî Süfyân, Hâlid b. Velid, Ebân b. Saîd, Sâbit b. Kays...[7]

Netice itibariyle Hz. Peygamber'in hayatındayken vahiy eksiksiz olarak tamamen ezberlenmiş ve yazıya geçirilmiştir.

---

5 Draz, age. 1/36. Ayrıca bkz: Hamidullah, age. s. 44.

6 Draz, age. 1/35-36.

7 Zerkeşî, age. 1/241-242; Sâlim Muhaysin, age. s. 129-130. Ayrıca Hz. Peygamber'in vahiy katipliğini yapanlar hakkında geniş bilgi için bkz: A'zamî, Muhammed Mustafa, *Küttâbu'n-Nebî*, et-Tıbâe el-Arabiyye es-Suûdiyye, Riyad 1981.

Allah Resûlü'nün (s.a.s.) Kur'ân'ı Tefsiri

Kur'ân'ın ilk müfessiri Kur'ân'ın kendisine indiği Hz. Muhammed (s.a.s.) idi. Hatta sadece Resûlullah (s.a.s.) değil, ondan önce gelen peygamberler de kendilerine gelen vahiyleri insanlara hem aktarıyorlar hem de daha iyi bir şekilde anlaşılması için açıklıyorlardı, yani tefsir ediyorlardı. Demek ki peygamberlerin hem tebliğ (kendisine geleni aynen aktarma) hem de tebyin (açıklanması gerekli olanı açıklama) görevi vardı. Hatta peygamberlerin bu her iki görevi tam anlamıyla ve eksiksiz bir şekilde yapabilmeleri için, her peygambere gelen vahiy, o insanların konuştuğu dilde oluyordu. Kur'ân'daki şu âyet bu husus açık bir şekilde beyan etmektedir: وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلاَّ بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ "Biz her peygamberi, kendi milletinin lisanı ile gönderdik, ta ki onlara hakikatleri iyice açıklasın. Artık Allah dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir. O azîzdir, hakîmdir mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)." (İbrahim, 14/4)

Aynı hususun Allah Resûlü (s.a.s.) için de söz konusu olduğunu şu âyetler açıkça bildirmektedir: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللّهَ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen buyrukları tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan risalet vazifesini yapmamış olursun. Allah seni, zarar vermek isteyenlerin şerlerinden koruyacaktır. Allah kâfirleri hidâyet etmez, emellerine kavuşturmaz." (Mâide, 5/67)

وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ "Evet, belgeler, mûcizeler ve kitaplarla gönderdik onları. Sana da ey Resulüm bu zikri indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayasın. Umulur ki düşünüp anlarlar." (Nahl, 16/44)

Bu âyet, kendilerine indirileni insanlara açıklama görevinin peygamber tarafından sadece dille değil, aynı zamanda uygulamada da yerine getirilmesi gerektiğini belirtmekte, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendi rehberliğinde bir İslâm toplumu meydana getirmesine ve onu Kur'ân'ın prensipleri doğrultusunda idare etmesinin gerekliliğine işaret etmektedir. Burada peygamberin bir insan olarak gönderilmesinin hikmeti açıkça ortadadır.

Aksi takdirde kitap bir melek aracılığıyla gönderilebilir veya yazılıp ayrı ayrı her insanın eline verilebilirdi. Fakat bu durumda, Allah'ın insanlara bir kitap göndermedeki dileği, hikmeti, rahmet ve nimeti yerine gelmiş olmazdı. Çünkü Allah'ın bir kitap göndermekten muradı, onun bir insan tarafından parça parça sunulması, anlamlarının açıklanması, tereddüt ve şüphe edilen yerlerin o insan tarafından açığa kavuşturulması ve yapılan itirazlara cevap verilmesidir.

Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Kur'ân'ı tefsir etme şekillerine gelince, bazen okuduğu âyeti kendisi açıklıyordu; bazen bir âyet okuyor, okuduğu bu âyetin anlamın etrafındaki ashaba soruyor ve tekrar kendisi açıklıyordu; bazen kendisine değişik âyetlerle ilgili sorular soruluyor, o da bunlara cevap vermek suretiyle açıklamış oluyordu; bazen kendisi herhangi bir konuyla ilgili bir söz yani hadis söylüyor, sonunda da bir âyet okumak suretiyle söylediği sözün anlamını âyetle açıklamak şekliyle tefsir yapıyordu; bazen de âyetteki bir hususu tek bir kelime eklemekle açıklamış oluyordu.

Kur'ân'ın ilk tefsiri Resulullah (s.a.s.) zamanında başlamış olup, vefatından itibaren günümüze kadar da farklı şekillerde devam etmiştir. İlk zamanlar tefsir, fıkıh ve hadisle birlikte olmasına rağmen daha sonraları müstakil bir ilim dalı haline gelmiş, hatta kendi arasında rivayet tefsiri, dirayet tefsiri, ahkâm tefsiri vs. gibi farklı kısımlara ayrılmıştır.

Ahkâm Tefsirleri, Kur'ân-ı Kerîm'in amel yönünü ele alarak bu hususla ilgili âyetleri açıklayan ve yine ondan bu hususla ilgili hükümler çıkarmaya çalışan özel bir tefsir ekolünün adıdır.[8] Yani bu tefsir çeşidinin konusu, insanların davranışlarını ilgilendiren âyetlerin ele alınıp yorumlanmasıdır. Ancak bu âyetlerin miktarı meselesi, konuyla ilgilenen ilim adamlarının bakış açısına göre farklılık arzetmektedir. Zira Kur'ân'ın konuyla ilgili âyetleri her zaman aynı üslupta değildir. Bazen geniş, bazen özet, bazen genel bir kural koyma şeklinde olabilmektedir. Hatta hükümler bazen bir harfin okunuşundan veya kıssa olarak anlatılan bir olaydan çıkartılabilmektedir. Bunun için de ahkâm âyetlerinin sayısında bir ittifak sağlanamamıştır. Zira bu âyetlerin sayısını sınırlamak da zaten mümkün değildir.

---

[8] Güngör, Mevlüt, Kur'ân Tefsirinde Fıkhî Tefsir hareketi ve İlk Fıkhî Tefsîr, Kur'ân Kitaplığı, İst.1996, s.51.

Ahkâm Tefsirleri

Belli başlı ahkâm tefsirleri şunlardır:

1. **Mukâtil b. Süleyman,** Tefsîru'l-Hamsi Mie Âye Mine'l-Kur'ân,

2. **Muhammed b. İdris eş-Şâfiî,** Ahkâmu'l-Kur'ân,

3. **et-Tahâvî, Ebû Ca'fer,** Ahkâmu'l-Kur'ân,

4. **el-Cessâs, Ebûbekr,** Ahkâmu'l-Kur'ân,

5. **İlkiyâ el-Herrâsî, Ebu'l-Hasen,** Ahkâmu'l-Kur'ân,

6. **İbnü'l-Arabî, Ebûbekr,** Ahkâmu'l-Kur'ân,

7. **el-Kurtubî, Ebû Abdillah,** el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân,

8. **es-Sâys, Muhammed Ali**, Tefsîr-u Âyâti'l-Ahkâm,

9. **es-Sâbûnî, Muhammed Ali,** Ravâiu'l-Beyân Tefsîr-u Âyâti'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân,

10. **Konyalı Mehmed Vehbi Efendi,** Ahkâm-ı Kur'âniyye.

AHKÂM-I KUR'ÂNİYYE HAKKINDA

Ahkâm Tefsirlerine baktığımızda gördüğümüz genel özellik, Kur'ân'ın açıkça hüküm bildiren âyetleri üzerinde yoğunlaşmaları ve bu âyetlerden çıkartılabilecek farklı hükümleri ele almalarıdır. Hatta bu tefsirlerden bazıları, fıkıh bablarına göre taksim edilmiş ve bir anlamda fıkıh kitapları özelliğini yansıtmaktadır.

Mehmed Vehbi Efendi, bu konuda diğerlerinden oldukça farklı olup, sahasında orijinal sayılacak bir özelliğe sahiptir. Gerçi bazı konularda diğer müfessirler gibi fıkhî hükümleri içeren meseleleri ele almışsa da, genelikle farklı bir metod uygulamıştır. Uyguladığı bu metod, daha ziyade haber kipinde gelen âyetlerden insan hayatının istifadesi adına alabileceği prensiplerin çıkartılması şeklidir. Yani Müellif, kıssaların, Cennet tasvirlerinin ve mesellerin de birer ahkâm âyeti olduğunu kabul etmiş ve hükümler çıkarmıştır.

Ahkâm-ı Kur'âniye'yi incelediğimizde kullanılan başlıkların bile oldukça orijinal olduğunu görmekteyiz. Bu anlamda, askerlik yapmaktan, askerden kaçmaya, bağcılık ve bahçecilikten savaşlarda casus kullnmaya, demirden faydalanmadan gemi yapımına, savaştan kaçmadan savaş zamanında moral bozucu haber yaymanın yasak olmasına, kur'a çekmeden devletler arasındaki anlaşmalara, seyahatin faydalarından zıraate, devletler arasında elçi kullanmadan başbakanda bulunması gereken özelliklere, savaş esnasında komutanın bizzat ordunun başında bulunmasından harp sanayine kadar pek çok prensibi âyetlerden çıkarmış ve belki de sadece birer kıssa ve haber olarak okuduğumuz âyetleri, birer ahkâm âyeti olarak yorumlamıştır.

Eser, Osmanlıca olup, 488 sayfadır. Eserin üzerinde Ahmed Kâmil Matbaasında h. 1341-1343 yıllarında basıldığı yazılmaktadır. Eser Alay Müftüsü Şakir Efendi tarafından tashih edilmiş ve doğru-yanlış cetveli baş tarafta verilmiştir. Daha sonra eser Mü'min Çevik tarafından Latinize edilmiş ve Üçdal Neşriyat tarafından basılmıştır.

Müellif, yaşadığı dönemdeki akıcı ve zengin Osmanlıcayı kulanmıştır. Cümleler oldukça uzundur. Aradan geçen zaman içerisinde dilde meydana gelen değişmeler ve yeni nesillerin dedelerinin yazdığı ve konuştuğu dili anlamamaları, eserle okuyucu arasına engeller koymuş ve kütüphanelerin raflarında hapsedilmesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca latinize edilen şeklinde de oldukça fazla çeviri hataları vardır.

Böyle kıymetli bir eserin yeniden okuyucuya ulaşması için, Müellifin ruhaniyetinin affına sığınarak sadeleştirme yoluna gittik. Oldukça uzun cümleleri kısalttık. Arapça, Farsça ve Osmanlıca kelimelerden anlaşılması zor olanları sadeleştirdik. Ancak bu sadeleştirmede mümkün mertebe aslını bozmayaya gayret gösterdik. Âyet ve hadislerin kaynaklarını gösterdik. Yanlış anlaşılması muhtemel yerlere kısa dipnotlarla açıklamalar koyduk. Daha iyi anlaşılması için âyetlerin meallerini koyduk. Müellifin yaşadığı dönemin şartları gereği bazı konularda oldukça sert olduğunu gördüğümüzden, bu konuların o dönemin şartlarıyla ilgili olduğunu yeniden vurgulama gereğini hissettim.

Bu kıymetli eserin bütün insanlığa faydalı olmasını temenni eder, yapılan hataların bildirilmesinden memnuniyet duyacağımızı bildirir, müellifine Allah Teâlâ'nın rahmetine ermesini dilerim.

Yrd. Doç. Dr. Muhittin Akgül
muhittinakgul@hotmail.com.
01. 09.2005

Eser için Sâbık Alay Müftüsü, Türkçe Hutbeler Tashihçisi Şakir Hocanın yazdığı şiir:

Çesmi im'ânımla kıldım bu kitaba çok nazar
Eyledim tashih-i tab'ını gör ne âlâ şah eser

Bunu yapmış hazreti Vehbi dânâ pek güzel
Yoktur imkân yaza mislin nice efrad-ı beşer

Bu ne elfaz, bu ne mânâ, bu ne üslûb-u hasen
Her birinde şem'a-i feyz-i İlâhî cilveger

Münderiç bunda nice ezhar-ı esrar-ı Huda
Olamaz bahr-i Adende bu leâli, bu dürer

İsmidir Ahkâm-ı Kur'âniye onun kutlu adı
Bu kitaptır itilâyı müslimîne râhiber

Okudukça müncelî olmakta daim bir hüsün
Zevk alır baktıkça insan cümle eşyadan geçer

Eyliyor ta'lim-i ahkâmı İlâhî âleme
Eylemez nefisle şeytan âmilini derbeder

Pîr-u bernaya gerektir bunu her dem ma'rifet
Kim okursa kalbine çok nur-u Rahmanî iner

Ey müellif çok becâdır ger ederse iftihar
Eyledin şer'i şerifi Mustafaya bir memer

Gıpta eylerse sezadır cümle ihvânın sana
Şah eserle ettin elde zühar-i yevme'l-mefer

Eyliyor vad-u vaîdi sanki inmiş bir suhuf
Halleder nîce mesail her biri dünya değer

İlm-i nâfî der buna ol nuru çeşm-i enbiya
Tâ kıyamet yazılır ecr-i cezîlîn bî keder

Bilirim elbet değilsin enbiyadan bir nebî
Lâkin elinde nedir ya bu kitab-ı muteber

Şakirâ sen etme tatvîli kelâm-ı bî lüzum
Ehl-i irfan eyler elbet arz-ı Tahsin-i eser

Sabık Alay Müftüsü Şakir

AHKÂM-I KUR'ÂNIYE

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

1. BESMELE-İ ŞERÎFE

Besmele, Neml Sûresi'nde aynen nâzil olduğundan ittifakla Kur'ân'dandır. Güzel fiillere başlayacak kimsenin, o işin başlangıcında Besmele çekmesi lazımdır. Zira Cibrîl-i Emîn'nin Resûlullah'a (s.a.s.) Kur'ân vahyi olarak ilk getirdiği اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ âyetinde Resûl-i Ekrem (s.a.s.), Allah'ın ismiyle okuması emrolunmuştur. Binaenaleyh her hayırlı işin başlangıcında Allah'ın ismiyle başlanması ümmet hakkında bir düstur olmuştur. Şu kadar ki Allah'ın ismini anma, bazan farz olur, hayvan boğazlamakta olduğu gibi; bazan da nâfile olur, abdestin başlangıcında olduğu gibi. Çünkü Besmele, abdestin sünnetindendir. Ve Besmele nâzil olmadan önce, Resûlullah (s.a.s.) yazdığı[9] ahidnâme ve mektuplara بِاسْمِك اللهم lafzıyla başlardı. Resûlullah'ın (s.a.s.) bu davranışı, hayırlı her işin başlangıcında, Allah'ın ismiyle başlanması lâzım geldiğini gösterir.

Besmele, Hanefi mezhebi imamlarına göre, Fâtiha'dan bir bölüm olmadığından, namazda açıktan okunmaz. Şâfiilere göre Fâtiha'dan bir bölüm olmasına binâen, namazda açıktan okunur. Hatta Besmele'yi terkederse Şâfiilere göre namazı yeniden kılmak gerekir. Binâenaleyh Şâfii-

9 Kanaatimizce burada "yazdığı" ifadesiyle, Resûlullah'ın bizzat kendisinin yazdığı kasdedilmeyip, başkalarına yazdırması kasdedilmektedir. Zira Kur'ân'ın nassıyla Resûlullah'ın (s.a.s.) ümmî olup, okuma-yazma bilmediği sabittir.

lere göre Besmele her sûreden bir bölümdür. Hanefilere göre sûre başında bulunan Besmele, sûrelerin hiç birinde bir bölüm değildir. Çünkü Resûlullah (s.a.s.): Bir kimse Fâtiha'nın âyetlerinden الْحَمْدُ لِلَّهِ deyince Allah Teâlâ: "Abdim bana hamdetti." الرَّحْمَانِ الرَّحِيم okuyunca: "Abdim beni senâ etti." مَالِكِ يَوْم الدِّينِ deyince: "Abdim işini bana havâle etti." Ve إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ dediğinde, işte burası abdimle benim aramdadır ve abdim için istediği şey vardır. Ve اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ sonuna kadar okuyunca abdimin istediğini veririm." buyurur[10] demiştir. İşte bu hadiste Resûlullah (s.a.s.) Fâtiha'nın âyetlerini sayarken, Besmele'yi Fâtiha'nın âyetleriyle beraber saymadı. Eğer Besmele Fâtiha'dan bir âyet olsaydı, onu da sayardı. Sûrelerin başında teberrük maksadıyla Besmele'nin yer alması, sûreler arasını ayırmak içindir. Yoksa onun bir bölümü olduğundan değildir. Besmele, sûrelerden bir bölüm değilse de, Neml sûresinde bir âyetin parçasıdır. Ancak sûrelerin başında zikrolunan Besmele, Kur'ân'dan bir âyettir. Çünkü Neml sûresinde aynen mevcuttur. Ve teberrük maksadıyla her sûrenin başında yazılmıştır. Namazda, İmam A'zam ve Ebû Yûsuf'a göre, Subhâneke'den sonra, Eûzu sonrasında ve her rekatın başında Besmele okumak lazımdır. Binâenaleyh namaz kılan Besmele'yi her rekatta Fâtiha'nın başında okur, sûrenin başında okumaz. Zira Fâtiha'dan sonra sûrenin başında besmeleyi okumak, Hanefilere göre uygun değildir.

Özetle: İnsan için yapılması lâzım olan bütün farz, vacip, sünnet, müstehab ve mübah olan şeylerin başında, teberrük maksadıyla Besmeleyle başlamak ve Allah'ı Besmeleyle ta'zim etmek, Rahman ve Rahîm isimleriyle Rahmet-i İlâhiyyeden yardım istemek, kesilecek hayvanı keseceğinde, av hayvanını ava salacağında Besmele okumak İslâmî bir düsturdur. Besmele, İslâm dininin alametindendir. Çünkü diğer dinlerde bu ünvan üzere Besmele yoktur. Besmele'nin okunmasıyla, müşriklere muhalefet etme, Cenab-ı Hakk'a sığınma, Ulûhiyyeti itiraf etme, Allah'ın nimetini hatırlama, Allah'tan Besmeleyle yardım isteme ve Resûlullah'ın (s.a.s.): "Bir kimse, yiyeceği şey üzerine Besmele okursa, şeytan ondan bir şeye nâil olamaz. Ve eğer Besmele okumazsa, o yiyecekten şeytan bir şeyler nasip-

10 Müslim, Salat, 38; Beyhakî, Sünen, 2/39.

lenir."[11] Yani düşmanında olmakla, yiyeceğin bereketi yok olur." buyurmasına binâen şeytanın kovulmasına vesile olması, Besmele'nin ihtiva ettiği özelliklerden bazısıdır.

2. FÂTİHA'NIN FIKHÎ HÜKMÜ

Fâtiha, Cenab-ı Hakk'ın bize, Zâtı'nı hamd ü sena etmemiz gerektiğini ve hamdin nasıl yapılacağını ihtiva etmektedir. Zira kullarını irşad için

---

[11] Aynı lafızlara yakın rivayetler şöyledir:
1. Huzeyfe radıyallahu anh anlatıyor: "Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında yemeğe oturunca, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yemeye başlamadıkça, kesinlikle elimizi yemeğe vurmazdık. Bir seferinde yine O'nunla yemeğe oturmuştuk. Derken bir cariye (küçük kız çocuğu) geldi, sanki arkasından bir iteni var gibi hemen elini yemeğe soktu. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm elinden tuttu. Arkadan bir bedevi geldi, sanki onun da arkasından iten biri vardı, alelacele o da elini yemeğe soktu. Aleyhissalatu vesselam onun da elinden tuttu. Ve şunu söyledi: "Şeytan, üzerine Allah'ın ismi zikredilmeyen yemeği kendine helâl addeder. Nitekim, sayesinde yemeğimizi kendine helal kılmak için bu cariyeyi getirdi. Ben de elinden tuttum. Bunun üzerine şu bedeviyi getirip onunla yemeği kendine helal kılmak istedi, ben onun da elinden tuttum. Nefsim elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun şeytanın eli o ikisinin eliyle birlikte avucumdadır." "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bunları söyledikten sonra besmele çekip yemeye başladı." Müslim, Eşribe 102; Ebu Davud, Et'ime 16.
2. Hz. Aişe radıyallahu anha anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sizden kim bir şey yerse "Bismillah (Allah'ın adıyla)" desin. Bidayette söylemeyi unutmuşsa, sonunda şöyle söylesin: "Bismillahi fi evvelihi ve âhirihi (başında da sonunda da Bismillah)." Ebu Davud, Et'ime 16; Tirmizi, Et'ime 47.
3. Hz. Aişe demiştir ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ashabından altı kişi içerisinde yemek yiyordu. Derken bir bedevi geldi. (Besmele çekmeksizin) iki lokmada yutuverdi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Eğer bu adam besmele çekseydi yemek hepinize yeterdi! buyurdu." Tirmizi, Et'ime 47.
4. Vahşi İbnu Harb an ebihi an ceddihi Vahşi İbnu Harb el-Habeşi anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın Ashabı dediler ki: "Ey Allah'ın Resûlü! biz yiyoruz, ancak bir türlü doymuyoruz (ne yapalım)?" Bunun üzerine, Resûlullah: "Ayrı ayrı yemekte olmayasınız?" diye sordu. "Evet" dediler. Resûlullah da: "Öyleyse yemeğinizde toplanın (bir sofra kurarak hep beraber yiyin), yemeğe Allah'ın ismini zikrederek (Bismillahirrahmanirrahim diyerek) başlayın. Böyle yaparsanız yemeğiniz, hakkınızda mübarek kılınır." Ebu Davud, Et'ime 15; İbnu Mace, Et'ime 17.
5. Ümmeyye İbnu Mahşiyy radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm otururken bir adam Besmele çekmeden yemek yiyordu. Yemeğini yemiş, geriye tek lokması kalmıştı. Onu ağzına kaldırırken: "Bismillahi evvelehu ve ahirehu" dedi. Bunun üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm güldü ve: "Şeytan onunla birlikte yemeye devam etti. Ne zaman ki Allah'ın ismini zikretti, karnındakileri hep kustu!" buyurdu." Ebu Davud, Et'ime 16.

indirdiği Kur'ân'ın başında hamdle ve Zâtı'nı sena ile başlamak, hamd ü senanın nasıl olacağını kullarına öğretmek içindir. Ve işte bunun gibi insanın, daima kulluğunu ortaya koymasına, Allah Teâlâ'dan her işinde yani dini ve dünyevî işlerinde ve muhtaç olduğu her şeyde yardım istemesini gösterir. Zira إِيَّاكَ نَعْبُدُ "Ancak devam üzere Sana ibadet ederiz." Ve وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ "Ancak her işimizde Sen'den yardım isteriz." demektir.

Bundan sonra Fâtiha'da Cenab-ı Hakk'a duanın nasıl olacağını öğretme dahi vardır. Zira Allah Teâlâ, Zât'ını övmeyi açıkladıktan sonra اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ cümlesiyle, duanın nasıl yapılacağını beyan etmiştir. Ve duayı, hamd ve senâdan, Rahmân ve Rahîm gibi özelliklere sahip sıfatlarla Allah'ı vasfetmekten, ubudiyyetini ve yardım istemeyi belirttikten sonra duayı öğretmesi, dua edecek kimsenin bu şekilde dua ederse, duanın kabul edileceğine işarettir. Binâenaleyh Allah'a dua edecek kimse evvela Allah'a hamd ve senâ, lâyık olduğu sıfatlarla tavsif etme, sonra kulluğunu, her şeyde Cenab-ı Hakk'ın yardımına muhtaç olduğunu göstermek ve son derece acziyet ve zilletini beyanla yalvarmak çok uygun hatta gereklidir. Ve insanın hidayetinin dünya ve ahiret saadetine vesile olduğundan, Cenab-ı Hakk kullarının haline münasip olan, her şeyden evvel hidayetle dua etmek olduğunu işaret için hidayet isteyerek dua etmeyi öğretmiştir. Çünkü insan için dosdoğru yola ulaşmadan daha büyük bir nimet yoktur. Zira her iyiliğin menşei, dosdoğru yola ulaşmaktır. Binâenaleyh Cenab-ı Hakk, Kitabının başında hidayet istemekle dua etmeyi öğretmiştir. Allah Teâlâ Fâtiha-i şerîfe'de Kur'ân'ın bütün hükümlerine, inceliklerine, bölümlerine ve kısımlarına işaret etmiştir. Çünkü Kur'ân'ın ahkâmı: "Allah'ın Zât'ı, peygamberlik, âhiretin durumu ve kullarının ibadetleriyle ilgili mükellefiyetleri içine alan emir, yasak ve muhtaç olduğu şeyi istemek için duanın meşruiyyetini, Yüce peygamberlerin ümmetlerine nasihatlerini, ümmetlerinin durumlarını, âsilerin başlarına gelenleri ve helak sebeplerini açıklamaktan ibarettir." Bunlar ise Fatiha'da vardır. Zira inanç esaslarından olan Allah'ın Zâtı ve sıfatları, O'nun her şeyi yaratan ve rızık veren olduğuna الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ mübarek kelimeleriyle, âhiret âlemiyle ilgili olan meselelerin bütününe مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ kudsi lafzıyla, ibadetlerle ilgili emir ve yasakları ihtiva eden tekliflerin bütününe إِيَّاكَ نَعْبُدُ yüce lafzıy-

la, ihtiyaçların arzı için yardım istemeyle ilgili olan hükümlere وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ yüce cümlesiyle, kullar için belâların giderilip güzelliklerin istenmesi için duanın meşruiyetine اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ beliğ lafzıyla, nebîler, sâlihler ve geçmiş ümmetlerin hallerini açıklamakla ilgili olan kıssalara صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ gibi son derece mükemmel beyanıyla, geçmiş ümmetlerden Allah'ın gazabına müstahak olarak helak olanlarla, hak yolu bulamayıp serseri olan dalâlette olanların anlatılmalarına غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ veciz cümlesiyle işaret etmekle, Muhammed ümmetine, geçmiş ümmetler ve milletlerin hallerinden ders ve ibret almalarını tavsiye ve tarih ilminin kıymet ve değerine işaret vardır. Çünkü cezalar ve yaşanmış hadiseler kadar, insanları günahlardan engelleyerek, saadete sevkeden hiçbir şey olamadığından, insanların başlarından geçenleri açıklayanın tarih ilmi olması yönüyle, Cenab-ı Hak Kur'ânın birinci sûresinde kullarını tarih mütalâasına teşvik etmiştir. Ve insana duasında ilâhi nimetlere mazhar olan hidayete erenlerin yollarını ve mertebelerini istemesi gerekli olup, ilâhî gazaba mazhar olan sapıkların yolarından sakındırmak ve Allaha sığınmak önemli olduğuna işaret için Allah Teâlâ duayı öğretmede, nimet verilen kimselerin yollarını isteyip kendilerine kızılan sapık kimselerin yollarını istememek gerektiğini tavsiye etmiştir.

Hanefi imamlarına göre namazın birinci rekâtlarında Fatihayı ve diğer bir sûreyi veyahut bir sûreden bir miktar âyeti okumak vaciptir. Hatta Fatiha terkedilerek başka âyetlerle namaz kılınırsa caiz olur; ancak o kimse Fatihayı terketmekle vacibi terkettiğinden günahkâr olur. Şu kadar ki, namazı bâtıl olmaz. Çünkü Fatihayı okumak farz değildir. Zira Cenab-ı Hak فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْ الْقُرْآنِ (Müzzemmil, 73/20) "Kur'ândan her ne kolayınıza giderse namazda onu okuyun." buyurdu. İşte bu âyet Fatihanın dışındaki âyetlerle namazın câiz olduğuna delâlet eder. Ancak Fatiha okunmayan namaz tam olmaz, noksan olur. Zira Hazreti Ayşe ve Ebû Hureyre radıyallahü anhümanın rivayetlerine göre Resûlullah كُلُّ صَلَاةٍ لَا يُقْرَأُ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَهِيَ خِدَاجٌ فَهِيَ خِدَاجٌ yani "Fatihat-ül Kitab'ın okunmadığı her namaz noksandır."[12]

[12] İbn Mâce, İkâme 11. Ayrıca farklı rivayetler için bkz: Müslim, Salat 38, 41; Ebû Dâvûd, Salat 132, Tatavvu 13; Tirmizî, Salat 116, 166...

buyurdu. İşte bu hadis namazın aslının varlığına fakat noksan olduğuna delâlet eder. Binaenaleyh Fatiha okunmayan namaz caizdir, batıl değildir. Zira bir şeyin noksanını ispat etmek o şeyin vücudunu yani aslını ispat etmektir.

Hülâsa Hanefi imamlarına göre namazda farz olan mutlaka Kur'ândan bir âyetin okunmasıdır. Şu halde Kur'ân okunmayan namaz geçersizdir ve Şafiîlere göre namazda Fatiha okumak farzolduğundan Fatiha okunmayan namaz geçersizdir. Hattâ Fatiha'nın bir harfi terkolunsa o namazı iade lâzımdır. İmam Malik'e göre ise namazın iki rekâtında Fatiha okunmazsa iade lâzımdır. Zira İmam Malik'e göre iki rekâtta Fatiha okumak farzdır. Farzı terk olunan namaz elbette fasiddir. Binaenaleyh iadesi vaciptir.

3. MÜ'MİNLERİN ÖZELLİKLERİ

Allah Tealâ Kitab'ının başlangıcında insanları üç kısma ayırmıştır. Birincisi, müminlerin özelliklerini beyan hakkında ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ "Kur'ân bir kitaptır ki, onun beşeriyeti istikamet yoluna irşad için Allah tarafından indirilen bir vahiy olduğunda şüphe yoktur." (Bakara, 2/2)

هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ۞ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ "İşte şu Kur'ân, günahlardan nefsini sakınan muttakîlere hayır yolunu gösterir. Ve menfaatlerine ulaştıran bir kitaptır. O müttakîler öyle kimseler ki, onlar Cenab-ı Hakkı görmeksizin gaybe îman ederek farz kılınan namazların şartlarına riayetle beraber ikame eder ve bizim onları rızıklandırdığımız rızıklarının bazısını yani mallarından dînen verilmesi lâzım olan zekâtı muhtaç olanlara infak ederler." (Bakara, 2/3)

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ "Yine o müttakîler öyle kimselerdir ki, onlar sana inzal olunan Kur'ân'a ve senden evvel geçen yüce peygamberlere inzal olunan semâvî kitapların tamamına îman eder ve ancak ahiretin varlığını yakînen bilir ve onu tasdik ederler, asla şüphe etmezler. (Bakara, 2/4)

İşte bu âyetlerde Cenab-ı Hak müminlerin beş sıfatını beyan etmiştir ki, birincisi gaybe imanlarıdır. Îman: Allah Teâlâ'nın zâtına ve sıfatına, Yüce Peygamberlerin peygamberliklerine ve ahirete kalpten inanıp tasdik

ve dille ikrar etmektir. Şu halde îmanın iki rüknü olan kalbin tasdiki ve lisanın ikrarı müminde bulunması lâzımdır. Ve îmanda muteber olan, gaybe îman olduğuna bu âyet delâlet eder.

Gaybe îmandan murad, Allah Teâlâya, meleklerine, Yüce Peygamberlere, kitaplara, ahiret gününe, hesaba, mizana, Cennet ve Cehenneme îmandır ki, bunları insan, gözüyle görmeyerek görmüş gibi inandığından, bunlara iman, gaybe îmandır; ve îmanda muteber olan da bu olduğundan son nefesinde olan kimsenin azabı görmesinden sonra îmanı makbul değildir. Binaenaleyh ahirette Cehennem azabını gördükten sonra îman etmeyen kimse kalmaz; ancak bunun hiç de faydası olmaz. Zira ahirette îman aynîdir, gaybî değildir.

Müminlerin ikinci sıfatları namazı tastamam kılmadır ve bu âyette salât, mutlak zikrolunduğu için beş vakitte farz olan namazdır. Namaz, amellerin en büyüğü ve dinin rükünlerinin en önemlisi olduğundan, Cenab-ı Hak îmandan sonra bedenle yapılan ibadetlerin en yüksek rüknü olan namazı zikretmiştir ki, insan evvelâ imanla ve ikinci olarak namazla mükelleftir. Namazı ikameden kasdedilen, rükünler, âdâb, sünnetler, farzlar ve vaciplerin ihlâl etmeksizin belirtilen vakitlerde büyük bir saygı ve korkuyla namazın edasına devam etmektir. Zira Resûlullah (s.a.s.) ashabıyla beraber hiç bir vakit namaz kaçırmaksızın bilinen bu rükünleri edaya devam ettiğinden, beş vakitte namazın farziyetini ve şu kılınış şeklini inkâr etmek, İslâm dinine göre, inkâr eden kimsenin küfrünü gerektirir. Çünkü dinin hükümlerini koyan tarafından farz oluşu kesin olarak sabit olan bir dini hükmü inkâr etmek, o dinin hakkaniyetini inkâr olduğu yönüyle dini kabul etmemiş demektir. Halbuki bir dini kabul etmeyen kimseyi, o din hiç bir şekilde kabul etmez. Binaenaleyh, bu gibi kesin hükümlere riâyet etmeyen kimsenin, küfrüne hükmolunur.

Müminlerin üçüncü sıfatları mâli ibadetlerin önemlisi olan zekâtı eda etmektir. Çünkü farz namazların arkasından zikrolunan infaktan murad, farzolan infaktır. Bu âyette Allah Tealâ bedenle yapılan ibadetlerin en büyüğü olan namazı zikirden sonra, zekât vermenin mü'minlerin sıfatı olduğunu beyan buyurdu ki, müminlere yakışanın, malının zekâtını vermek olup zekâtta cimriliğin caiz olmadığına işaret etmiştir.

Dördüncü sıfatları Allah tarafından indirilen kitapların tamamına îman etmektir. Binâenaleyh indirilen kitapların bir tanesine îman etmese, diğerlerine îmanı muteber değildir.

Beşinci sıfatları ahirete ve ahiretin ahvâline îman etmektir. Âhirete îmanın lüzumu, özel bir bölümde beyan olunacağına binâen burada genişçe açıklanmasına lüzum görülmemiştir.

Diğer âyette, mü'minlerin güzel yönlerini beyan hakkında Allah Teâlâ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ buyurmuştur. Yani "Selamet ve kurtuluşa dahil olan müminler, öyle kimselerdir ki, onlar namazlarını huşu üzere eda edenlerdir." (Mü'minûn, 23/2).

(**Huşu**); namazda Allah'ın dışındaki her şeyi terkederek, himmetini ve kalbini birleştirmek, bütün organları sükûnet üzere bulunmak, sağına soluna iltifat etmemek, gözünü secde yerinden ayırmamak, daima huzur-u ilâhide bulunduğunu tefekkür etmektir. Binaenaleyh, namazda huşu, namazın kabulünün ve sevabının şartıdır. Şu halde huşusuz eda olunan namaz, sahih olur ve farzı yerine getirilmiş olur. Ancak Allahın rızasına uygun olmaz ve sevabı da olmaz. Şu kadar ki o kimse, farz olan borcundan kurtulur.

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ "Ehl-i îman, o kimselerdir ki onlar, lüzumsuz, maddî ve manevî faydası olmayan, lâğviyat ve lehviyattan uzaklaşırlar." (Mü'minûn, 23/3) Çünkü mümine lâyık olan dünyevî ve uhrevî faydası olmayan şeylerle meşgul olmamaktır. وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ve "mü'minler o kimselerdir ki, onlar farz olan zekâtı vermeğe devam eder, asla terketmezler." (Mü'minûn, 23/4). وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ Yine "müminler o kimselerdir ki, onlar zinaya âlet olan mahallerini haram olan şeylerden korurlar." (Mü'minûn, 23/5). Zira zina gibi bütün dinlerde haram ve âlemin yıkılışına sebep olan şeyi yapmak, müminlere yakışmaz. وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ "Müminler o kimselerdir ki onlar, Allah tarafından kendilerine tevdi olunan İlâhî emirlere, insanlar tarafından kendilerine tevdi olunan emanetlere, birbirlerine verdikleri ahde, söze ve mukavelelerine tamamiyle riayet ederler." (Mü'minûn, 23/8). Diğer âyette müminlerin sıfatlarını beyan hakkında Cenab-ı Hak: إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ ۞ كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ buyurmuştur. Yani "Ehl-i îman, ahiretten evvel Rabblarını görmüş gibi ibadet etmek, helâlından mal kazanıp muhtaçlara yardım etmek suretiyle,

iyilikte bulunan kimselerin sırasına girmişler ve onlar, gecede az uyumak ve çok ibadet etmekle meşgullerdi." (Zariyat, 51/16-17). وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ Ve "Müminler, seher vaktinde istiğfar ederler." (Zariyat, 51/18). Seher vakti, insanların Rabblerine münacâat edecekleri zamanın en değerlisi olduğundan, o vakitte istiğfar eden kimseleri Cenab-ı Hak övmüş, istiğfara teşvik etmiş ve o vakitte istiğfarı, müminlerin yüce vasıflarından saymıştır. Binaenaleyh, seher vaktinde uyanık bulunmak, bâdı sabâdan istifadeyle vücuda faydalı olduğu gibi, o vakitte yapılan münacâat da sair vakitteki münacâattan efdaldir. وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ Ve "ehl-i îmanın helâlından kazanmış oldukları mallarında, dilenmeği tercih eden ve dilenmeyi tercih etmeyip iffetle bir kenarda mahrum kalan fakir ve zayıf kimseler için bir pay vardır." (Zariyat, 51/19).

Yani mal kazanmak ve kazandığı maldan muhtaç olanlara yardım etmek, mü'minin yüce vasıflarındandır. Binaenaleyh ehl-i îmanın, çalışmasıyla servet sahibi olup âcizlere yardım etmek gibi mümtaz bir vasıf sahibi olmağa çalışması, insanın yüce vasıflarından olduğuna bu âyet delâlet eder. Ve diğer âyette ehl-i îmanın sıfatını beyan hakkında Allah Teâlâ إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ buyurmuştur. "Ehl-i îman o kimselerdir ki, onlar Rabblerinin azabından korkarlar." (Mü'minûn, 23/57). وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ Ve "onların kalpleri, Rabblerinin huzuruna dönecekleri mülâhazasıyla korkar ve titrer." (Mü'minûn, 23/60).

Binaenaleyh daima işini, İlâhî huzurda mahcup olmayacak bir hal üzere tanzim eder. أُوْلَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ Yani "şu yüce vasıfları taşıyan mü'minler, hayırlı işlere koşmada acele ederler; onların hâl ve şânları hayırlı işlere koşmada diğerlerini geçmektir." (Mü'minûn, 23/61). Çünkü bunlar, Allah'ın azabından korkmak ve ahirete inanmak gibi vasıfları haiz olduklarından, ömürlerinin bir kısmım hayırlara sarfederek emsallerinden ileri gitmeğe gayret ederler. Ve diğer âyette ehl-i îmanın özelliklerini beyan hakkında Cenab-ı Hak: التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ buyurmuştur.

Yani kendilerine Cennet vadedilen mü'minler, o kimselerdir ki, onlar insan olmanın gereği yaptıkları kusurlarına tevbe ve pişmanlıkla, Rabblerinin affını istirham eder ve Allah'a ibadetle, nail oldukları nimetlerin

şükrünü yerine getirme hususunda Allah'a hamdederler. Ve onlar bu kadarla da yetinmez, Allah'ın nimetlerinden istifade etmek üzere ticaret, ilim tahsili ve düşmanla mücahede gibi hayırlı işler için seyahat eder, seyahatlerinde namazlarını terketmez, rükû ve secdeyle dahi meşgul olurlar. Ve mü'minler kendi cinslerine emri bilma'ruf ve nehyi anilmünkerden dahi geri durmazlar. Ve onlar emri bilma'ruf, nehyi anilmünkerle beraber İlâhi sınırları ve Kur'ân ahkâmını dahi koruyarak onları yerine getirmeye çalışırlar. İşte böyle olan mü'minleri Habibim sen Cennetle müjdele!" (Tevbe, 9/112) demektir.

Diğer âyette kâmil müminlerin vasıflarını beyan hakkında Allah Teâlâ: وَعِبَادُ الرَّحْمَانِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا buyurmuştur. Yani Rahman Teâlâ'nın halis kulları o kimselerdir ki onlar, yeryüzünde sükûnet, vakar ve mükemmel bir mütevazilikle yürürler ve asla kibirlenmezler. Herhangi bir kimseyle de tartışacak durumlara meydan vermezler. (Furkan, 2563/).

وَإِذَا خَاطَبَهُمْ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا "Onlara bir takım câhiller sevmedikleri sözlerle hitap ettiklerinde, onlar o cahillere selametle dua ve iyilikle karşılık verirler. Onların çirkin sözlerine çirkinlikle karşılık vermeğe tenezzül etmezler. Gerçi karşılık vermek şekliyle intikam almak caiz ise de, affı tercih ederler." (Furkan, 25/63).

وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا Ve "Allah'ın halis kulları, geceleyin evlerinde gecelediklerinde, Rabblerine secde ve İlâhî huzurda namazla vakit geçirirler ve riyasız bir şekilde kulluk vazifesini yerine getirmeye çalışırlar." (Furkan, 25/64).

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ "Hâlis müminler o kimselerdir ki onlar, Rabblerine münacaat ve niyazlarında: "Ey Rabbimiz! Âsiler için hazırlanan cehennem azabını üzerimizden kaldır" derler." (Furkan, 25/65). وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا Ve "Allah'ın halis kulları o kimselerdir ki onlar, muhtaçlara infakta ölçüyü kaçırarak israf etmez, ailelerinin idaresine halel getirmezler ve pek az vermekle fakirleri de sıkıntıya sokmazlar." (Furkan, 25/67). وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللهِ إِلَهًا آخَرَ Yani "Halis mü'minler Allâh'la beraber başka bir ma'buda ibadetle şirk etmezler." (Furkan, 25/68) وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ Ve onlar "Allah'ın haram kıldığı canı öldürmezler." (Furkan,

25/68) Yani katl gibi bir cinayeti işlemezler ve kendi gibi bir insanın hayatına son vermezler. Ancak kısas gibi bir hakla öldürme gerekirse onu katlederler. وَلَا يَزْنُونَ "Allah'ın mü'min halis kulları zina da etmezler." (Furkan, 25/68). Çünkü zina, korunması istenilen nesebi zayi ettiğinden, haram olan şeylerin en zararlısı ve en çirkinidir.

Binaenaleyh halis mü'min bunu yapmaz. وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ Ve "Halis mü'minler, o kimselerdir ki onlar, yalan yere şahitlik etmezler." (Furkan, 25/72) وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ve "Halis mü'minler boş ve bâtıl olan bir şey üzerine uğradıklarında ona iltifat etmeksizin geçerek nefislerine ikram ederler." (Furkan, 25/72) Çünkü batıl üzere hazır olmak, bizzat günah olduğundan ona iltifat etmemek, nefsini günahtan korumak olduğu cihetle nefsine ikram etmiş olur. Hülâsa; insanlar içinde îman-ı kâmil sahibi tam mânasıyla müslüman olanların, diğer insanlardan ayırdedici özellikleri, gayba îmanla beraber beş vakit namazı şartlarına riayet ederek eda etmek, Allah'ın verdiği rızıktan bir miktarını muhtaç olanlara sadaka vermek, semavi kitapların tamamına îman, ahirete hiç şüphe etmeksizin inanmak, namazı kemal-i huzu ve huşuyla yerine getirmek, oyun vesaire gibi faydasız şeylerden kaçınmak, beyhude vaktini zayi etmemek ve farzolan zekâtını muhtaç olanlara vermek, zinadan, adam öldürmeden, pisliklerin anası olan içkiden nefsini muhafaza etmek, emanete riayet edip yerli yerince sahibine vermek, seher vaktinde istiğfara devamla daima Allah'tan korkmak, gücü yettiğince hayırlı işlere koşmak, insanlık gereği işlediği günâha tevbe etmek, nail olduğu nimetlere şükretmek, ticaret, ilim tahsili, meslek sahiplerinden meslek öğrenmek için seyahat edip gurbetlere gitmek, emr-i bilma'ruf ve nehy-i anilmünkere dikkat etmek, yani insanlar arasında iyi olan şeylerin yaygınlaşmasına, kötü olan şeylerin terkine çalışmakla beraber bütün İlâhi sınırları, İlâhi hükümleri muhafaza etmek, kibir, böbürlenme, yalan yere şehadet, fasıklara yardım gibi kötü huyları terketmek, cahil ve akılsızların kötülüklerine yumuşaklıkla muamele ve iyilikle mukabele etmek, müminlerin üstün meziyetlerindendir. İşte Kur'ân'ın baş tarafında Cenab-ı Hakkın insanları üçe taksim etmesi sebebiyle burada müminlerin özelliklerini beyan eden bazı âyetler özetle zikrolundu.

Özetle hâlis mü'min, gaybe, bütün peygamberlere ve diğer îman et-

mesi lâzım gelen her şeye îman, ahiretin olacağına inanma, dinin rükünlerinden olan namazı saygı ve haşyet üzere yerine getirme, fakirlerin hakkı olan zekâtı verip fakirlerin hakkını alıkoymama, faydasız şeylerden kaçmak, lüzumsuz şeylere iltifat etmemek, dünyanın harap edilmesine, neslin mahvolmasına sebep olan zina gibi bir rezaleti işlemeyip zina yapmaya vesile olan organlarını muhafaza etmek, Allah'la kendi arasındaki İlâhi tekliflere dikkat etmek, insanlarla arasında olan emanetleri ve mukaveleleri lâyıkıyla yerine getirmek, geceleri ibadetsiz geçirmemek, seher vaktinde istiğfar etmek, helâlından kazanmak, muhtaç olanlara yardım etmek, hayırlı şeylere koşmak, günahlarına tevbe etmek, Rabbine ibadet, nimete şükür, rızkını başka yerlerden aramak için yer yüzünde gezip dolaşmak, insanları hayra yönlendirip kötülüklerden engellemek için emr-i bilma'ruf ve nehy-i anilmünkere itina etmek, İlahi sınırları ve Kur'ân'ın hükümlerini muhafazaya çalışmak, insanlara karşı mütevazı olup kibri terk etmek, kendine çirkin sözler söyleyen kimselere esenlikle dua etmek, iltifatla geçiştirip fenalıkla mukabele etmemek, ahiret azabından kurtulmasına dua etmek, israftan kaçmak, öldürme gibi insanın varlığını tahrip eden bir cinayeti işlememek ve yalan yere şahadetten kaçınmak, mü'minin yüce vasıfları ve güzel ahlakıdır. Binaenaleyh her mü'minin bunlara dikkat etmesi ve bunlarla ahlaklanması lâzımdır.

4. KÂFİRLERİN ÖZELLİKLERİ

Allah Teâlâ Kitab'ın başında insanların kısımlarından ikincisi olan kafirlerin hallerini açıklamakla ilgili olarak: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ buyurmuştur. Yâni "O kimseler ki onlar, hakkı inkâr ve batılı yapmakta inat, îmanı kabulden kaçınmakla küfür üzere ısrar ettiler. Habibim! Senin onları cehennem azabıyla korkutup-korkutmaman onlar için eşittir. Zira onların inat ve temerrütlerine binaen korkutman fayda etmediğinden, asla îmana iradelerini kullanmazlar ki, îman etsinler." (Bakara, 2/6).

Binaenaleyh onlar îman etmezler demektir ki, kafirlerin korkutulsalar da korkutulmasalar da küfürlerinden vazgeçip doğru yolu aramazlar,

ekseriyetle hal böyle olduğundan, bazı hakkı arayıp kabul eden iyi simaların bulunmasıyla buna itiraz edilmez. Zira itibar çoğunluğa göredir. Küfür üzere inat edenlere korkutmanın tesiri olmadığı halde Resûlûllah'ın (s.a.s.) uyarmağa memur olup uyarmakla meşgul olması kıyamet gününde: "Bizi uyaran olsaydı îman ederdik." gibi sözleri, kafirlerin itirazlarına meydan verdirmemek içindir. Yoksa görülüyor ki ne kadar nasihat edilse inatçı kâfir küfründen dönmez.

خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ "Allah Teâlâ, ehl-i küfrün kalpleri ve kulakları üzerlerini mühürledi. Onların gözleri üzerinde hakkı görmekten engelleyen perde vardır ve onlar için ahirette büyük azâp var." (Bakara, 2/7). Çünkü onların kalpleri küfre muhabbetle dolu ve îmanı çirkin gördüklerinden, sanki kalpleri, dışardan bir şey girmemek için sımsıkı kapatılmış bir kap konumundadır. Binaenaleyh îman etmeleri için yapılan telkinler asla kalplerine girmez. Çünkü hak söz diyerek dinlemezler ki girsin. Ve yine hak sözü duymaktan kulakları tıkalıdır, gözleri hakkı görmeye perdelidir. Bunların hepsinin sebebi, hakkı kabul tarafına iradelerini kullanmamalarıdır.

Diğer bir âyette Allah Teâlâ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا buyurmuştur. Yani kafirler, hakkı gösteren bütün âyetleri görse, o âyetlere îman etmezler, eğer onlar doğru yolu görseler kendilerine yol ve meslek edinmezler ve onlar sapıklığı görseler, onu kendilerine yol ve meslek edinirler." (A'raf, 7/146) demektir. Îşte bu âyet genelde küfrü ve inkârı meslek edenler için, oldukça kapsamlı bir tariftir. Çünkü inkarcıların halleri, peygamberlerin mucizelerine inanmamak, doğru yola gitmemek, eğri yolu kendine din ve meslek edinmektir. Bu hal, dünyada her zaman görülen şeylerdendir. Dosdoğru yoldan çıkan kimsenin doğru yola girmesi zordur.

Diğer bir âyette Allah Teâlâ kafirlerin özelliklerini beyan hakkında: وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَّى مُسْتَكْبِرًا كَأَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ buyurmuştur. Yani küfrü tercih eden kimse üzerine bizim âyetlerimiz okunduğunda, o kâfir, kendini büyük sayarak o âyetleri işitmemiş gibi arkasını döner. Sanki kulaklarında ağırlık var da işitmesine mâni oluyormuş gibi bir halde bulunur. Habibim! Hali böyle olan kâfiri acıtıcı azapla müjdele!

Gör ki kâfirin hali, hakka delâlet eden âyeti işitmekten kibirlenmektir" (Lokman, 31/7). Binaenaleyh hakkı inkârla dalâleti işleyen dalâlet ehlinin hepsinde bu haller müşahede edilmektedir.

Yine kafirlerin sıfatları, yalan haberler ve faydasız rezillikleri yayarak, insanları hak dinden engellemeye çalışmak ve Allah'ın âyetlerini alaya almak olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ: وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ buyurmuştur. Yani "İnsanlardan bazısı ki İlâhi nimetleri unutarak küfreden kimseler, Allah'ın âyetlerini faydasız haberlere, yalan sözlere çevirerek, bilmeyerek ve farkında olmadan insanları, doğru yol olan İslâm dininden döndürsünler. Bundan maksatları, çirkin yalanları Allah'ın âyetleri üzerine tercihle, insanları sapıttırmak, Allah'ın âyetlerini alaya âlet etmek ve âyetleri maskara ve oyuncak yapmaktır. İşte Kur'ânı alaya alma ve yalan sözleri Kur'ân üzere tercih edenler için acı azâp vardır." (Lokman, 31/6) demektir.

Diğer bir âyette Allah Teâlâ: وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوًا buyurmuştur. Yani "O günahkâr kâfir bizim âyetlerimizden bir şey bildiğinde ve işittiğinde o âyetleri oyuncak edinir." (Casiye, 45/9). Zira îmana meyletmediğinden, Allah'ın âyetlerini maskara yapmak ve onunla herkesi sapıttırmak ister demektir.

Ehl-i küfrün çirkin huylarından birisi de, ehl-i îmanın ibadetlerine ait işlerine gülmek olduğunu Cenab-ı Hak: فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّى أَنسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ sözüyle beyan buyurmuştur. Yani "Ehl-i cehennem, cehenneme girdiklerinde Allah tarafından onlara hitaben: "siz benim halis kullarımı, Bize ibadetlerinden dolayı alaya aldınız, hattâ o kadar ileri gittiniz ki, onları alayla meşguliyetiniz, size benim zikrimi unutturdu. Halbuki siz onların bana yalvarıp ibadet etmelerine gülerdiniz." (Mü'minûn, 23/110). "İşte onlara gülmenize mukabil şimdi cehennemde ağlayacaksınız" demekle ehl-i küfrün dünyadaki fena halleri başlarına vurulur, insanların üç kısmından ikinci kısmı olan ehl-i küfrün özelliklerini beyan için burada bazı âyetler zikrolundu.

Hülâsa: Küfrü seçen kimseler, iradelerini îmana sarfetmediklerinden, kalpleri mühürlenmiş, kulakları tıkanmış ve gözlerine perde çekilmiş gibi hakkı kabul etmezler. Söylendiğinde dinlemez, duymaz ve görmezler. Bi-

naenaleyh onlar için peygamberin tebliği, uyarıp uyarmaması eşittir, hiç fayda etmez. Çünkü sıfatları, bütün âyetleri, mucizeleri görseler îman etmemek, doğru yolu görseler o doğru yola gitmemek, eğri yolu gördüklerinde onu derhal meslek edinmek, Allah'ın âyetleri okunduğunda, onu kabulden kibirlenip dönüvermek, kulağı duymuyormuş gibi bir hal göstermek, bir takım yalan sözleri Allah'ın âyetlerine tercih ederek âyetleri alaya alıp oyuncak edinmek ve ehl-i îmanın ibadetlerine gülmektir. Ehl-i küfrün çirkin özelliklerini açıklayan yüzlerce âyet varsa da bu kadarla iktifa olunmuştur.

5. MÜNAFIKLARIN ÖZELLİKLERİ

Allah Teâlâ Kitab'ının başlangıcında insanların üçüncü kısmı olan münafıkların bazı çirkin özelliklerini beyan etmek üzere: وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ buyurmuştur. Yani insanlardan bazıları, biz Allah'a ve ahiret gününe iman ettik derler. Halbuki onlar mü'min değillerdir." (Bakara, 2/8). İşte müslümanalara îmanlarını gösterip, kendi emsali kâfirlere karşı küfrü açığa vuran münafıkların birinci sıfatları, kâfir oldukları halde mü'min görünmek olduğunu Cenab-ı Hak beyan etmiş ve kalpte tasdik olmadıkça yalnız dille ikrarın îman olmadığını açıklamıştır. Münafıklar, mü'minle kâfir arasında gidip-gelen bir gruptur. Çünkü, zahirine bakan mü'min zanneder. Halbuki kalbi küfürle doludur. Binaenaleyh, münafık olan kimse mü'minlere karşı îman izhar ettiği gibi kâfire karşı küfrünü izharla iftihar eder.

Münafıkların ikinci sıfatlarının aldatma olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ: يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ buyurmuştur. Yani "Münafıklar, Allah'a ve mü'minlere hile yaparlar. Halbuki onlar hile yapmaz, ancak kendi nefislerine hile yapar ve kendilerini zarara uğratırlar. Ancak zararın farkında olup bilmezler." (Bakara, 2/9). Çünkü Allah Teâlâ onların hilesini bilir ve cezasını verir. Hattâ çoğu kez hilenin cezasını dünyada görür ki, hilesi kendi ayağına dolaşır.

Hud'a: Selâmet ve doğruluk icabeden şeyi dışta gösterip, başkasına zarar verecek şeyi saklamaktır. Çünkü münafıkların müslümanca

görünmekten maksatları, mü'minlerin istifade ettiği hükümlerden istifade etmek, ehl-i İslâm'ın sırlarına vakıf olup, din düşmanlarına haber vermek, müslüman gibi görünüp ehl-i İslâm'ın kılıcından kurtulmaktır. Ancak gizli olarak hiç bir zaman müslümanlara zarardan geri durmaz ve fırsatları da kaçırmazlar.

Münafıkların üçüncü sıfatlarını beyan etmek üzere Allah Teâlâ: فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ buyurmuştur. Yani "Münafıkların kalplerinde, hakkı kabule mâni haset perdesi, gizli kin ve kızgınlık gibi hastalıklar vardır. Allah'a, Resul'üne ve Kitab'ına îman etmediklerinden, dünyada Allah Teâlâ onların hastalıklarını artırır ve küfrü saklayıp îmanı göstermek suretiyle meydana gelen yalanları sebebiyle onlar için âhirette elîm azap vardır." (Bakara, 2/10)

Münafıkların dördüncü sıfatlarını beyan hakkında Allah Teâlâ: وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ buyurmuştur. Yani "Münafıklara nasihat yoluyla "siz yer yüzünü ifsad etmeyin ve herkesin inancını ifsada çalışmayın" denildiğinde, onlar: "biz ancak ıslâh ediciyiz." derler." (Bakara, 2/11). Bizim halimiz ıslâhdır, ifsad değildir, demekle ifsadlarını ıslah suretinde göstermekle, ehl-i îmanı aldatmak isterler. أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ "Ey mü'minler! Onların sözüne aldanmayın, uyanık bulunun ki onlar ancak müfsitlerdir." (Bakara, 2/12). Onlar salâha yanaşmazlar ancak karakterlerindeki pislikler ve kalplerindeki kasavet gereği fesatlarının sonucunu idrâk etmezler. Çünkü onlar kalplerinde küfür ve nifakı, ehl-i îmana eziyeti vs. bozgunculuklarını bizzat doğru zannettiklerinden, bozgunculuklarını ıslahtır diye iddiadan çekinmez ve fesadı salâh suretinde göstermekten utanmazlar.

Münafıkların beşinci sıfatlarını beyan etmek üzere Allah Teâlâ: وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ buyurmuştur. Yani "Münafıklara insanların îman ettiği gibi siz de îman edin, kurtuluş bulun denildiğinde onlar, sert ve şiddetli bir şekilde: "îman edenler hayrı şerden ayırdedemez bir takım akılsız ve fakirlerdir. Onların îmanı gibi biz îman eder miyiz?" demekle mukabele ederler. أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ "Ey mü'minler! Onların size akılsız demelerinden dolayı üzülmeyin. Ancak akılsız onlardır ve kendilerinin sefih olduklarını bilmezler." (Bakara, 2/13). Çünkü işledikle-

ri dalâleti, hidâyet zannıyla hareket ettiklerinden, sefahetlerinin farkında değillerdir. Ve dalâleti hidâyet zannetmeleri kendilerine fayda vermez.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ Yani "Münafıkların sekizinci sıfatları, onlar mü'minlerle karşılaştıklarında: "biz de îman ettik, mü'miniz" derler. Kendileri gibi münafık şeytanlarla bir tenhada kaldıklarında: "biz de sizinle beraberiz. Ancak biz onlarla alay ettik" demekle, nifaklarını izhar ederler." (Bakara, 2/14). اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ "Allah Teâlâ münafıklarla istihza eder. Yani onları, ehl-i îmanı alaya almalarından dolayı cezalandırır, taşkınlık ve günahlarında ısrarcı ve şaşkın oldukları halde bir müddet onları terkeder ve alaylarının zararını kendilerine iade eder." (Bakara, 2/15).

أُوْلَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوْا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ "Şu özelliklere sahip olan münafıklar, o kimselerdir ki onlar, hidâyeti dalâlete değiştiler. Binaenaleyh ticaretleri kâr etmedi ve kendileri de doğru yola gidemediler." (Bakara, 2/16). Çünkü ömürleri oldukça çalıştılar ancak emekleri hep boşa gitti; fayda görmek şöyle dursun zarar gördüler. Zira hidâyet zannıyla dalâleti işlediklerinden, dünyada maksatlarına nail olamadıkları gibi âhirette ebedî azaba müstahak oldular.

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ "Münafıklar, sağırlar, dilsiz ve körlerdir. Binaenaleyh nifaklarından dönmezler." (Bakara, 2/18). Yani münafıkların her ne kadar gözleri, kulakları ve dillerine ait hisleri tam ise de, onların menfaatlerinden faydalanmayarak sanki hakkı işitmediklerinden sağırlardır. Zira Kur'ân'ı, Resûlullah'ın (s.a.s.) getirdiğini ve diğer delilleri duyarlarsa da kabul etmedikleri için işitmemiş sağır gibidirler. Hakkı kabul etmediklerinden, hakkı söylemedikleri yönüyle dilsiz gibidirler ve hak yolunu gördükleri halde oraya gitmediklerinden kör gibidirler. İşte şu çirkin vasıflara sahip olan münafıkların hallerini Cenab-ı Hak iki âyette temsil suretiyle ehl-i îmana izah etti.

Şöyle ki: Münafıkların nifakları, ıssız çölde bulunan kimsenin etrafını ihata eden gecenin karanlığı gibi ve bu karanlıktan korkusuna binaen yaktığı ateş, Kelime-i Tevhid gibi ve Kelime-i Tevhidi söylemekle korktuğu şeylerden kurtulur. Çünkü münafıklar sahte îmanlarını açığa vurmakla mallarını, canlarını evlat ve ailesini korur, ehl-i îmanın nimetleriyle kendile-

rini istifade ettirirler. Kelime-i Tevhidi söylemeleri yalan olduğu meydana çıkınca, ışığından faydalanmak için yaktığı ateş sönüp, çölde olan kimsenin karanlık içinde kaldığı gibi, münafıkların kalplerinde olan nifakları yüzlerine vurulunca, bütün korku ve hayret içinde şaşkın bir halde kalırlar.

Diğer bir misal de şöyledir: Münafıklar bulutlu havada gayet karanlık, korkunç gecede dehşetli gürültüler arasında ara ara korkunç şimşek ışıklarının parlamasıyla, gözünün önünü görüp ışıktan istifadeyle yürümek isterken, ışığın kaybolmasıyla şaşkınlık üzere durup, şiddetli yağmur altında ıssız çölde bulunan kimsenin yıldırımla helak olma korkusuna binaen, havanın patırtısını duymamak için ellerini kulaklarına tıkayıp korku ve telâş içinde kaldığı gibi, aydınlık dini karanlık gören, şimşek gibi parlayan Kur'ân hükümlerini korkunç bir şey sanarak münafıklar, zifiri karanlık içinde kalmış kimse gibi, ne yapacaklarını şaşırıp hayret içinde kalmışlardır. Çünkü onların bütün emeli bu apaçık dini ortadan kaldırmak iken, ne kadar çalışsalar da, İlâhî hükümler, demir örs gibi yerinde sabit kalıp din aleyhine olan teşebbüsleri ise arzuları doğrultusunda ileri gitmeyince şaşkınlıktan ve başlarına gelebilecek şeyler korkusundan başka bir şey elde etmiş olmadılar.

Diğer âyette münafıkların çirkin özelliklerini beyan hakkında Cenab-ı Hak: إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ buyurmuştur. Yani "Münafıklar, insanlara hile edip aldattıkları gibi "haşa" Allah Teâlâya hile edip aldatmak isterler." (Nisâ, 4/142). Halbuki Allah Teâlâ onların hile ve desiselerine karşı, onlara müsaade etmekle onların azâplarını arttırır. Çünkü Allah'ın müsadesini, haklarında nimet zannederek aldanır ve sevinirler. Halbuki o müsade haklarında nimet değil, bizzat sıkıntıdır.

وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَى يُرَاءُونَ النَّاسَ Ve "O münafıklar mü'minlerlerle beraber bulunduklarında, nifaklarını bildirmemek üzere namaza kalktıklarında, tembel ve isteksiz üzere kalkarlar. Zira namazı kılmaları, ihlâs üzere değil, insanlara göstermek için riyadır." (Nisâ, 4/142). وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ إِلَّا قَلِيلًا Ve "Onlar Allah'ı zikretmezler. Ancak riya için az zamanda müminlere karşı zikrederler." (Nisâ, 4/142). مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ "Münafıklar kendi dinlerinde mütereddit ve îmanla küfür arasında mütehayyirdirler." (Nisâ, 4/143). Zira kâfirler nazarında kâfir, mü'minler nazarında mü'min değillerdir; ikisi arasında mütereddit bir haldedirler. وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا "Şu

halde münafıklar, mü'minlere mensup değiller ki, mü'minlerden sayılsınlar ve kâfirlere de mensup değiller ki, kâfirlerden sayılsınlar. Zira gerçekten hiç birine mensup değillerdir. Eğer bir kimseyi Allah Teâlâ sapıttırırsa, Habibim sen onun hidâyetine bir yol bulamazsın." (Nisâ, 4/143).

Diğer bir âyette münafıkların daima şüphe üzere bulunduklarını beyan hakkında Allah Teâlâ: وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ Yani "Onların kalpleri hak olan yolda şüphe etti. Binaenaleyh onlar, şüphelerinde mütereddit ve mütehayyirdirler." (Tevbe, 9/45). يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ "Onlar daima size fitne isterler ki, ehl-i îman arasında fitne uyandırmasını arzu ederler." (Tevbe, 9/47). لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الأُمُورَ Yani "Allah Teâlâ hakkı için münafıklar, başlangıçta fitne istediler, senin için Habibim onlar hayrı şerre dönüştürmek istediler ve daima da çalışırlar." (Tevbe, 9/48).

وَلَا يُنفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ "Münafıklar fakir ve zayıflara infak etmez, ancak istemeyerek infak ederler." (Tevbe, 9/54). Çünkü fakirlere infaktan sevap beklemezler ki, arzularıyla infak etsinler. Zira esasına inançları yoktur. Binaenaleyh müslümanlara göstermek için riyakarca Kur'ân hükümlerinden hangisini yapsalar isteksiz yaparlar, asla arzu ve samimiyet olmaz. Cenab-ı Hakkın, Kur'ân'ın başında beyan ettiği insanın üç kısmından üçüncü kısmı olan münafıkların çirkin özelliklerini beyan hakkında, burada özetle bazı âyetler zikrolundu.

Bunların özeti şudur: Münafıklar, biz Allah'a ve ahiret gününe îman ettik derlerse de bu sözleri, yalnız dillerinde olup kalplerinde tasdik olmadığından, mü'min olmadıkları, dıştan mü'min görünmeleri sahte ve yalan olduğu, Allah'a ve ehl-i îmana hile ve aldatma yaparlarsa da, hileleri ancak kendi ayaklarına dolanıp mü'minlere hakiki bir zarar veremedikleri, zararları geçici bir zamana münhasır olup, sonunda kendileri rezil ve rüsvay oldukları, kalplerinde nifak hastalığı olup, Allah Teâlâ o hastalıklarını arttırdığı, çünkü mü'minlerin hareketini gördükçe hasetlerinin arttığı, yalanları mukabilinde elem verici azaba maruz kalacakları, onlara: "yer yüzünde bozgunculuk çıkarmayın" denildiğinde onların: "biz ıslah edicileriz, bozguncu değiliz" dedikleri, halbuki onların ancak bozguncu oldukları, ancak bozgunculuklarını bilmedikleri, onlar îman ettik deyip kendileri gibi kâfir şeytanları gördüklerinde: "biz sizinle beraberiz, müslümanlarla alay ettik

dedikleri, alayları mukabilinde Cenab-ı Hakkın taşkınlıklarını arttırarak istihzalarının cezasını göstereceği, onlar hidayeti dalâlete değişip hiç de karlı bir ticaret yapmadıkları, onların hakkı görmeyen, dinlemeyen, sağır ve hakkı söylemeyen dilsiz oldukları, onların namaza kalksalar da isteksiz kalktıkları, işlerinin daima riyakarlık olduğu, îmanla küfür arasında mütehayyir bir halde oldukları, ehl-i îman için daima fitne aradıkları, mü'minlerden ve kâfirlerden hiç birine mensup olmadıkları, zira mü'minlerle mescide, kâfirlerle kiliseye gitmezler ki birine mensup olsunlar, ehl-i îmanın hayrını daima kötülüğe çevirmek isteyip, mü'minleri sapıklığa düşürmekle kendileri gibi münafıklığa yönlendirmeğe çalıştıkları, zayıflara iyiliklerini isteksiz yaptıkları gibi konular, bu âyetlerin işaret ettiği hususlardır.

İşte münafıkların, küfrünü açıklayan kâfirlerden daha kötü bir konumda oldukları yönüyle Cenab-ı Hak, Kitab'ının başında mü'minlerin ve kâfirlerin hallerini iki âyetle beyan ettiği halde, münafıkların hallerini on üç âyetle beyan buyurmuş, onları yalancılık, akılsızlık ve aldatmakla nitelendirmiş, münafıkların hallerinin, karanlık gecede şiddetli fırtınaya tutulmuş, nereye gideceğini, ne yapacağını bilmeyen kimselerin perişan hallerine benzediğini beyan ederek, ehl-i îmana açıklamış ve münafıkların şerlerinden sakınmalarını tavsiye buyurmuştur.

Diğer bir âyette: إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنْ النَّارِ buyurmuştur. Yani "Münafıklar âhirette, cehennemin alt tabakasında olacaklar demektir." (Nisâ, 4/145). İşte bu ve emsali âyetler münafıkların, küfrünü açıklayan kâfirlerden daha fena olduklarını beyan etmektedir. Bununla beraber Cenab-ı Hakk, kâfirlerin öldürülmesini emrettiği halde, münafıkları dünyada öldürmeden muaf kılmıştır. Çünkü dünyaya ait hükümler dış görünüş üzere karar kılındığı gibi, Allah tarafından ilm-i ilâhide malûm olan maslahat üzere de bina edilir. Binaenaleyh, evlenmiş olan bir kimse zina eder, dinen zinası sabit olursa tevbesi, recmedilerek öldürülmesine mâni olmaz. Yani zinaya tevbe etse dahi recm olunur, affolunmaz. Halbuki küfür zinadan daha büyük cinayet olduğu halde, kâfir küfründen pişmanlıkla îman ederse tevbesi kabul olunur ve öldürülmeden kurtulmuş olur. Çünkü zina, insan neslinin yok olmasına ve karışmasına sebep olup, kıyamete kadar insan neslinin çoğalması ve yıkılıştan korunması, Allah'ın emri olduğun-

dan, insan neslinin bekasına dikkat etmenin lüzumu maslahatına binaen, dünyaca zinanın zararları nispetinde, zinanın cezası daha ağır konulmuştur. İşte şu esasa binaen bir kimse diğerine: "sen zânisin" dese ve zinasını ispat edemese, iftira cezası olarak seksen değnek vurulur. Halbuki küfür zinadan daha büyük cinayet olduğu halde, "sen kâfirsin" dese, had lâzım gelmez. Yine bunun gibi haramlığı şaraba denk olan leşi bir kimse yese veya kanını içse, şarapta gereken cezayı -ki yüz değnek vurulmasıdır- bunlarda lâzım gelmez. Zira şarapta insan için büyük bir nimet olan aklı izale, insan bünyesini tahrip, ailesini rahatsız etme, nizam ve intizamı bozma gibi bir takım bozulmalara sebebiyet vardır. Ancak leş vs gibi kesin haram olan şeylerde, gerçi insan vücuduna zarar varsa da, bu gibi fesatlara sebebiyet olmadığından, şarapta konulan ceza, onlarda konulmamıştır. Zira dini hükümlerde ceza, Allah ilminde malûm olan maslahat üzere konulmuştur. Aynı şekilde nifak da küfürden daha çirkin olduğu halde, öldürülmesi gerekmiyor. Zira zahirde müslüman görünmeleri öldürülmelerine mânidir.

6. YÜCE KUR'ÂN'IN BAZI ÖNEMLİ TAVSİYELERİ

İnsanlara bir dinin gereği sabit olunca, o dinin usulünü, kurallarını ve diğer hükümlerini muhafaza edecek bir kitabın vücudu da zarurîdir. Çünkü Kitap olmasa, dinin ahkâmını sadece dilden dile rivayetle korumak mümkün olamaz. Binaenaleyh Hz. Âdem'den beri İlâhi kural, kullarını irşâd için gönderdiği resulüne bir kitap indirmektir. Yahut önceden indirmiş olduğu kitabın ahkâmının tebliğini emretmektir. İşte şu esasa binaen İslâm dininin ahkâmını, usûl ve kurallarını muhafaza için indirilen kitap, Kur'ân'dır. Kur'ân, insanlara doğru yolu gösterir bir kitaptır ki, sırf bir hidayettir. Çünkü Cenab-ı Hak: هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ۝ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ âyetiyle, Kur'ân'ın hidayet olduğunu beyan etmiştir. Yani "Kur'ân, günahlardan kaçınan takva sahiplerine doğru yolları gösterir bir kitaptır. O takva sahipleri, o kimselerdir ki onlar, gaybe yani Allah'ı görmedikleri halde îman ettikleri gibi, amellerin en büyüğü olan namazı kılarak, bedenle yapılan ibadetleri ve bizim onlara vermiş olduğumuz rızıklardan, muhtaç olan kimselere infak etmekle, mali ibadetle-

ri yerine getirirler." (Bakara, 2/2-3) demektir. Gerçi Kur'ân bütün insanlara doğru yolu göstermekte eşit ise de, Kur'ân'ın hidayetinden istifade eden, ancak Kur'ân'a îman eden ve küfürden nefsini koruyan takva sahipleri olduğu cihetle, âyette müttakilere hidayet olduğu beyan olunmuştur. Çünkü Kur'ân'a îman etmeyen, Kur'ân'ı dinlemez ki hidayetinden istifade etsin. Kur'ân bütün insanları يَاأَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمْ âyetiyle Rabblarının ibadetine davet eder ve der ki: "Ey insanlar! Sizi çeşitli ihsanları ile terbiye edip kemâlinize ulaştıran Rabbınıza ibadet edin." (Bakara, 2/21)

Çünkü kulluktaki zilleti bilip, Rubûbiyette olan azamete karşı kulluk vazifesini yerine getirmek ve Rabbinden gördüğü nimetlerin şükrünü eda etmek vaciptir. Kur'ân, insanları آمَنُوا آمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ âyetiyle îmana davet eder. (Nisâ, 4/136). Çünkü Allah katında makbul olan kul, mü'min kuldur. Tabiatıyla Zat-ı Ülûhiyete, kullarını irşâd için gönderdiği resullerine ve onların durumlarını tanzim edecek kitabına îman etmeyen kimseyi Allah Teâlâ sevmez ki makbul olsun.

Binaenaleyh Kur'ân da bütün peygamberlere îmanı emreder ve îmanın gereğinden olan takvayı يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ yüce âyetiyle tavsiye eder. Yani: "ey müminler! Emirlerine sımsıkı uymak, yasaklarından kaçınmak ve bütün haram olan şeylerden sakınmak suretiyle Allah'a saygılı olun." (Maide, 6/35). Yani Allah'tan korkunuz demektir.

Muamelelerde Dürüstlük

Kur'ân, bütün insanlara şu âyetiyle: فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ bütün muamelelerinde dürüstlük tavsiye eder. (Hud, 11/112). Gerçi bu âyette istikametle emir Resûlüllah'a (s.a.s.) ise de, Resulüne emir, ümmetine dahi emirdir. İstikametin özü, bütün Allah haklarını, kul haklarını tamamıyla ve hakkiyle muhafaza edip yerine getirmektir. Binaenaleyh îmandan sonra insanlar için en mühim vazife istikamettir. Çünkü herkeste istikamet olsa, dünyada hiç kötülük olmaz. Şu halde umumun huzurunu temin edecek şey, her ferdin tam anlamıyla dürüst olasıdır. İstikamet olmadığında rahat da olamaz. Kur'ân, bütün insanlara, gerek kendi nefislerinde ve gerek başkasında her muamelede adalet, iyilik ve akrabayı gözetmekle emreder. Zira Cenab-ı Hak Kur'ân'da: إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى buyurmuştur. Yani "Al-

lah Teâlâ her şeyde adaleti, tam bir şekilde şartlarına riayet ederek ibadeti, akrabayı gözetmeyi ve sıla-i rahimi emreder. (Nahl, 16/90) demektir.

Adâletle Davranmak

Ve اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى âyetiyle de, adaleti tavsiye eder. Yani "adaletli davranın. Zira adalet tekvaya yakın demektir." (Mâide, 5/8). Çünkü adalet, gerek kendi nefsinde ve gerek başkaları hakkında bütün muamelelerde uygun olanı yapmak, uygun olmayan şeylerden kaçınmaktır. Binaenaleyh her şahıs, her işinde adaletli davranmakla mükelleftir. Zira adalet olmayan şeyde uğur ve bereket olmaz. Adalet olmayan her iş, yıkılmağa mahkûm olur. Adaletsiz idare olunan mülk ve devlet de yıkılmağa mahkûmdur. Kur'ân'da misafirlere ve akrabalara وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ âyeti ve emsali âyetlerle riâyet edilmesi tavsiye edilir. Yani "Akrabalarınızın, miskinlerin ve yolcuların –ki misafir ve gariplerin- hakkını verin." (İsrâ, 17/26), onlara riayet edin ki insaniyetin gereğini ve İslâmiyet'in yüce düsturlarını yerine getirmiş olasınız.

Kur'ân: إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ âyetiyle, bütün müminlerin birbiriyle ancak dinde kardeş olduklarını ilân ederek, her mü'minin diğerine kardeş muamelesi yapmasını tavsiye eder." (Hucurât, 49/10) ki, mü'minler, her yerde birbirinin menfaatini düşünsün ve zarardan korusun. Zira Cenab-ı Hak Kur'ân'da: وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ buyurmuştur. Yani "İyilik ve takva olan şeylerde birbirinize yardım edin; lâkin günah ve zulüm olan şeylerde yardımlaşmayın." (Mâide, 5/2) demektir ki, bu âyetle İslâmiyet, yardımlaşma esaslarını ve zulmün kaldırılmasına çalışılması esasını koymuştur. Kur'ân, insanlara hayır işlemeyi ve hayra çalışmalarını emreder. Zira Cenab-ı Hak وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ buyurmuştur. Yani "Felaha dahil olmanız için hayır işleyin." (Hac, 22/77) demektir.

Alış-Verişin Helal Faizin Yasaklanması

Ve Kur'ân: وَأَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا âyetiyle alış-verişin helâl, faizin haram olduğunu beyan ederek, ticaretle uğraşmanın lüzumunu, tembelce yatmanın caiz olmadığını beyan ederek de iki önemli dini hükmü koymuştur." (Bakara, 2/275). Çünkü bütün ticaretin esası, alış-veriş olduğu gibi, tembelli-

ğin esası da faizdir. Zira parası olan kimse, parayı faize vermekle, kendine yatmaktan başka bir iş kalmaz; faiz, kolay bir kazanç temin ederse de haram olup, Allah'ın rızasına muhalif olduğu yönüyle servetin esasını kökünden söker atar ve faiz karışan servetin, kısa bir zaman diliminde mahvolduğu her zaman görülen gerçeklerdendir.

İnsanların Arasını Bulma

Kur'ân, insanlara birçok âyette sulhü tavsiye eder ve felahın sulhe bağlı olduğunu beyan ederek, sulhe teşvik eder ve der ki: وَاعْمَلُوا صَالِحًا "Güzel amel yapınız." (Sebe, 34/11). Hattâ insanlar arasında meydana gelmesi muhakkak olan çekişmelerde: فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ ve فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ "Kardeşlerinizin arasını ıslâh ediniz." (Hücurat, 49/9-10) âyetleri ve buna benzer âyetlerle sulhü beyan edip, münakaşaların ilerlemesine çalışılmasını emreder.

Ahdin Yerine Getirilmesi

Kur'ân, Allah'a ve kullarına verilen ahdin yerine getirilmesini emreder. Zira Cenab-ı Hak: وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ buyurmuştur. Yani "Anlaşma yaptığınızda Allah'ın ahdini yerine getirin ve ahdinizin aksine yapmayın." (Nahl, 16/91) demektir.

Kur'ân insanlara, doğru söylenmesini emreder. Zira Cenab-ı Hak Kur'ân'da: وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا buyurmuştur. Yani "ey müminler doğru söyleyin." (Ahzab, 33/70) demektir ki; وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ Yani "Yalan sözden kaçının." (Hac, 22/30) âyetiyle de yalandan sakınılmasını tavsiye eder. Çünkü yalan, bütün dinlerde haram olan, insana yakışmayan bir haldir. Zira yalan söz, çoğunlukla bir iş bitirmediği gibi, sahibini rezil rüsvay ve emsali arasında utanmağa mecbur bırakır.

Nefis ve Düşmanla Mücadele

Kur'ân, gerek kötülüğü emreden nefisle ve gerekse düşmanla mücadele edilmesini emreder. Zira Cenab-ı Hak: وَجَاهِدُوا فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهِ buyurmuştur. Yani "siz Allah'ın tevhidini yüceltmek için din düşmanlarıyla ve tevhidin gereği olan ibadeti eda etmek için nefsinizle mücahede edin." (Hac, 22/78) demektir.

Askerliğin Emredilmesi

Ve Kur'ân'da انفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ âyetiyle, piyade ve süvari olarak askerliği emreder. Yani "yaya veyahut binekli olduğunuz halde muharebeye çıkın; malınız ve canınızla Allah yolunda mücadele edin." (Tevbe, 9/41) demektir.

Düşmana Karşı Tutum

Kur'ân, düşmana karşı şecaat ve şiddeti emreder. Zira Allah Teâlâ: وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ buyurmuştur. Yani "düşmanlara şiddetli olun." (Tevbe, 9/73) demektir. Ve diğer bir âyette: وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً yani "harp esnasında düşmanlar sizde şecaat ve şiddet bulsunlar." (Tevbe, 9/123) ki, şecaatiniz karşısında, hezimete uğrayıp mağlup olsunlar demektir.

Tefrikanın Yasaklanması

Kur'ân: وَلَا تَتَفَرَّقُوا yani "siz parçalanıp dağılmayın, toplu bulunun." (Şûra, 42/13) âyetiyle, tefrikadan yasaklamakla birliğe davet eder.

Allah'a Şükretmek

Kur'ân, وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ âyeti ve benzeri âyetleriyle insanların Rabblerine şükretmelerini emreder; ve şükrederlerse şükrün faydasının kendilerine olacağını beyanla şükretmeye teşvik eder." (Lokman, 31/12) Yani bir kimse Allah'a şükrederse, o şükrün menfaati ancak kendi nefsine demektir. Diğer bir âyette: لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ. Yani "eğer siz şükrederseniz, elbette o şükrünüz mukabilinde Ben nimetinizi ziyade ederim." (İbrahim, 14/7). buyurmuştur ki şükrün, nimetin artmasına sebep olacağını beyanla, şükre devam lüzumunu tavsiye etmiştir. Diğer bir âyette: وَاشْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ buyurmuştur. Yani "Allah'a ibâdet ederseniz, Allah'ın nimetine şükrediniz." (Nahl, 16/114) demektir.

Temizlik

Kur'ân, taharet ve nezafeti emreder. Zira Cenab-ı Hakk Resul'üne: وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ buyurmuştur. Yani "Habibim sen elbiseni temizle ve necasetten temiz tut." (Müddessir, 74/4) demektir.

Kötülüklerden Uzak Durmak

Kur'ân, kötülük edenlerin kötü cezaya duçar olacaklarını beyanla insanları fena işlerden meneder. Zira Cenab-ı Hakk: مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ buyurmuştur. Yani "bir kimse kötü bir iş yaparsa, o kötülükle cezalanır." (Nisâ, 4/123) demektir.

Aldatmanın Kötülüğü

Hile yapanların hilelerinin kendi ayağına dolaşacağını açıklayarak Kur'ân, insanları kendi cinslerine karşı hile yapmaktan meneder. Zira Cenab-ı Hakk: وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ buyurmuştur. Yani "kötü tuzak, sadece hazırlayanın ayağına dolanır, sadece onu perişan eder." (Fatır, 35/43) demektir.

Günahlardan Kaçınmak

Kur'ân, insanları dünyada rezil, âhirette azaba müstahak edecek bütün günahların terkini emreder. Zira Cenab-ı Hakk Resul'üne: وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ buyurmuştur. Yani "azabı gerektiren bütün günahları terket." (Müddessir,, 74/5) demektir. Gerçi âyette emir, Resûlullah'a (s.a.s.) ise de, bir ümmetin Resul'üne olan emrin, ümmet hakkında da emir olacağı malûmdur.

Başkasının Kusurunu Affetme

Kur'ân, insanların başkalarına karşı kızgınlığını hazmedip, kusurunu affedenleri övmekle, insanları birbirinin kusurunu affetmeğe teşvik eder. Zira Cenab-ı Hakk: وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ buyurmuştur. Yani "iyi olan kimseler, gazaplarını yutar ve insanların kusurunu affederler. (Âl-i İmrân, 3/134) demektir.

Sanata Teşvik

Kur'ân, insanları san'ata teşvik eder. Zira Cenab-ı Hakk: وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ buyurmuştur. Yani "sizin muharebelerde karşılaşacağınız meşakkatlerden nefsinizi muhafaza etmeniz için Biz, Davud (a.s.) zırh yapma san'atını öğrettik. Bu nimete şükretmez misi-

niz?" (Enbiyâ, 21/80) demektir ki, Kur'ân'da, ulûl-azm peygamberlerden Hz. Davud'a zırh talimini beyan etmek, ümmeti Muhammedi (s.a.s.) san'ata teşvikten başka bir mânaya gelmez.

Emanete Riayet

Kur'ân, emanete riayet edilmesini emreder. Zira Cenab-ı Hakk: وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ buyurmuştur. Yani "felaha erecek kimseler, gerek Allah Teâlâ tarafından kendilerine verilen emanetlere, -İlâhî emirlerin tamamına- ve gerek kendi aralarında birbirine verdikleri emanetlere ve ahidlerine -verdikleri sözlere ve yaptıkları mukavelelere- riayet ederler." (Mearic, 70/32) demektir. Şu halde emanetler ve ahidlere tamamıyla riayet, felah ve kurtuluşlarına sebep olacağını beyan ederek bu âyet, insanları hakkıyla emanet ve ahde riayete davet eder.

Cömertliğe Teşvik

Kur'ân, fakirlere ve muhtaçlara harcanan malın bedelini, tamamıyla Allah Teâlâ'nın vereceğini beyan ederek, insanları cömertliğe davet eder. Cenab-ı Hakk: وَمَا أَنفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ buyurmuştur. Yani "siz az-çok her ne infak ederseniz, Allah Teâlâ onun yerine yenisini ve bedelini yaratır demektir ki, fakirlere infaktan çekinmeyin." (Sebe', 34/39) demekle, kullarını cömertliğe teşvik eder.

Bahçecilik ve Meyveciliğe Teşvik

Kur'ân, insanları bahçeler ve meyvelerden istifadeye teşvik eder. Zira Cenab-ı Hakk: لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ buyurmuştur. Yani "o bahçelerde sizin için çok meyveler vardır. Onların bazısından siz yersiniz." (Mü'minûn, 23/19) demektir. Şu halde bahçeler yetiştirin ve meyvelerinden istifade edin. Tembel olarak bakıp durmayın, demekle kullarını bahçeciliğe teşvik etmiştir.

Hayvanlardan Faydalanmağa Teşvik

Kur'ân, insanları hayvanlardan istifadeye teşvik eder. Zira Cenab-ı Hakk: وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ bu-

yurmuştur. Yani "sizin için hayvanlarda kudretimize delâlet eder ibretler vardır. Zira o hayvanların karnından çıkan sütle, Biz sizi sularız. Halbuki o hayvanlarda sizin için çok menfaatler vardır. Bütün bu menfaatlerden birisi, o hayvanlardan elde edilen nimetlerden yersiniz." (Mü'minûn, 23/21).

Gemiciliğe Teşvik

Kur'ân, insanları gemilerle istifadeye teşvik eder. Zira Cenab-ı Hakk: وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ buyurmuştur. Yani "karada, at, deve gibi hayvanlara ve denizde gemiler üzerine yüklenirsiniz." (Mü'minûn, 23/22) demektir. Yükünüzü yükletmek ve binmek için hayvanlardan istifade edin ve gemi kullanınız demektir.

Eşlerle İyi Geçinmeğe Teşvik

Kur'ân, insanları zevceleriyle güzel geçinmeğe davet eder. Zira Cenab-ı Hakk: وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ buyurmuştur. Yani "zevcelerinizle maruf ve meşru surette davranın ve marufun aksine bir harekette bulunmayın ki, aranızdaki güzel geçinmeye halel gelmesin." (Nisâ, 4/19) demektir. Hasılı akıl ve anlayış sahipleri, tefekkür edince Kur'ân'ın bütün hükümlerini, hikmet ve maslahata muvafık bulup, kabulünde tereddüt etmez. Zira Kur'ân, beyan olunduğu üzere, insan için dünyevî, uhrevî, cismânî, ruhanî, zahirî ve batınî her hususta ihtiyacı temin etmiş, hiç bir noksan bırakmamıştır. Çünkü Kur'ân, ruhun gıdası olan îman, marifet, Cenab-ı Hakka tazim ve mahlûkata şefkatle emretmedi mi? Vücudun gıdası olan ibadet, nimeti verene şükür, halk arasında adalet ve insanlara ihtiyaçları nispetinde ihsanla emretmedi mi? İnsanlar arasında güzel davranmakla, toplumun intizam dâiresinde teşekkülünü emretmedi mi? İnsanlar arasında yardımlaşma, akrabaya ve ahbaba riâyet hususunda kanunlar koymadı mı? Hasımlar arasında, hukuku müdafaa, düşmanın püskürtülmesi için yapılana aynıyla karşılık vermeye dikkat edilmesini, müdafaa sebeplerini hazırlamayı ve ülû'lemre itaati emretmedi mi? Bunlar hakkında kanunlar koymadı mı? Küfür, isyan, zulüm, haddi aşma, kibir, yalan, riya, iftira, bühtan, kin, düşmanlık, haset, gıybet ve söz taşıma gibi kötü huylardan yasaklamadı mı? Bunları yapanlara şiddetli ceza tertip etmedi mi? Hükümetin medeni siyasetini güçlendirme, bel-

deleri imar, madenlerden faydalanma ve ziraata çalışmakla emretmedi mi? Kazanç, ticaret, alış-veriş, kiralama ve kiraya verme ve insanlar arasındaki muamelelere ait kanunların esasını koymadı mı? Temizlik ve nezihliği ve dostlarla karşılaştığında tebessümü emretmedi mi? Çalışmanın faydalarını, san'at, hat ve mimariliğe ait esaslar vazetmedi mi? Karı-kocanın, evlâtla-ebeveynin hukuklarını, aile teşkilâtını, komşu hukukunu, yetim ve dulların, fakir ve zayıfların hukuklarını beyan edip bunlara riayeti emretmedi mi? Kimsesizlerin, hayvanların, kölelerin, cariyelerin ve misafirlerin hukukunu beyan etmedi mi? Adam öldürme, zina, hırsızlık, yol kesme ve devlete isyan etme gibi cinayetlerin cezalarını tertip etmedi mi?

وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ (Mücadele, 58/11) gibi apaçık âyetleriyle ehl-i ilmin kadrini yükselterek, ilim ve irfan tahsiline teşvik etmedi mi? Evliliğin lüzûmunu ve çoğalmayı tavsiye etmedi mi? Hayatla ölümün ahvalini, hayatında kaçırdığı şeyleri vasiyet ederek elde etmeyi emretmedi mi? İşte şu ahkâmı düşünen hangi akıllı, bunlardan birinin hikmete, akıl ve mantığa ve insanların maslahatına muhalif olduğunu iddia edebilir? Eğer iddia ederse, apaçık olana karşı kibirden ibaret olduğu yönüyle ona, إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ (Neml, 27/80) âyetini okumakla mukabeleden başka bir şey olamaz. Yani "Habibim! Sen ölü konumunda olan kimselere hak sözü duyuramazsın. Zira sağırlar arkalarını dönüp gittiklerinde senin onlara sesini işittirmen imkânı yoktur." demektir.

Şirk ve Küfürden Kaçınma

Kur'ân, insanları şirkten ve sair küfür çeşitlerinden meneder. Zira Cenab-ı Hakk: وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا buyurmuştur. Yani "siz Allah'a hiçbir şeyi eş koşmayın." (Nisâ, 4/36). demektir. Diğer bir âyette: وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا buyurmuştur. Yani "bir kimse Allah'a eş koşarsa, pek büyük günahla iftira etmiş olur." (Nisâ, 4/48) demektir ki, insanların işledikleri günahlar içinde şirkten daha büyük bir günah yoktur. Kur'ân, insanları bütün zulüm, fuhuş ve kötülüklerden nehyeder. Zira Cenab-ı Hakk: وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ buyurmuştur. Yani "Allah Teâlâ sizi zina, homoseksüellik, başkasının hukukuna tecavüz gibi fuhşiyat ve münkeratın her çeşidinden, bilhassa zulümden nehyeder demektir." (Nahl, 16/90).

İçkinin Yasaklanması

Kur'ân, ilgili bölümde beyan olunduğu üzere, servetleri mahvedici, ev barkı harap edip ocakları söndürücü kumarı ve insan bünyesini tahrip ederek, insanın perişan olmasına sebep olan sarhoş edici şeyleri meneder.

Zararlı Şeylerin Yasaklanması

Kur'ân, وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ âyetiyle selim tabiatın çirkin gördüğü hayvanları vs. necaset şüphesi olan şeyleri haram kılmıştır." (A'raf, 7/157). Çünkü bunların hepsinde insan vücudu için zararlar vardır.

Gıybet, Lakap Takma ve Tecessüsün Yasaklanması

Kur'ân, وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا Yani "bazınız bazınızı gıybet etmesin." (Hucurât, 49/12) âyetiyle insanı, kendi cinsini kötülemekten nehyeder. وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ yani "birbirinizi, sevmediği ve kötülüğünü işaret edecek lakapla çağırmayın." (Hucurât, 49/11) mealinde âyetle, din kardeşini sevmediği isimle çağırmaktan nehyeder.

Kur'ân, لَا يَسْخَرْ قَومٌ مِنْ قَوْمٍ "Bir kavim diğer kavmi maskara yaparak istihza etmesin" (Hucurât, 49/11) âyetiyle, insanları istihzadan nehyeder. Zira gıybet ve istihza gibi şeyler, boşuna insanı incitip gücendirdiği için, insanlar arasında matlup olan hüsn-ü muaşereti, âhenk ve nizamı ihlâl eder. Binaenaleyh İslâm dini, bu gibi şeylerden insanların arınmasını emreder.

Kur'ân, başkalarının ayıbını araştırmaktan insanları nehyeder. Zira Allah Teâlâ: وَلَا تَجَسَّسُوا yani "başkalarının ayıbını aramayın." (Hucurât, 49/12) buyurmuştur. Kur'ân, başkalarının yerilmesine ve ayıplamasına sebep olacak fiilleri işlemekten insanları meneder. Zira Cenab-ı Hakk: وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ buyurmuştur. Yani "birbirinizi karalamayın." (Hucurât, 49/11) demektir ki, başkalarının karalanmasına sebep olacak şeyleri nefsinizde işlemeyin demektir.

Zalimlere Meyilden Uzaklaşma

Kur'ân, gerek nefsine ve gerek diğerlerine zulümden menettiği gibi, zâlimlere meyletmeye dahi cevaz vermez. Çünkü Cenab-ı Hakk: وَلَا تَرْكَنُوا

إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ buyurmuştur. Yani "zâlimlere meyletmeyin ki size cehennem ateşi dokunmasın. Eğer zâlimlere kalben meyleder ve kalben yumuşak davranarak onlarla oturur kalkarsanız, size cehennem ateşi temas eder." (Hûd, 11/113) demektir ki, zalime meyletmenin cehennem ateşine sebep olacağını beyanla, zulümden ve zulmü işleyenlere muhabbet göstermekten insanları meneder.

Fenalık ve Hıyanetin Yasaklanması

Kur'ân, insanları fenalıktan ve hainlik yapmaktan yasaklar. Cenab-ı Hakk: وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ yani "Her kim, hıyanet edip de ganimetten veya kamuya ait hasılattan bir şey aşırır bunu da gözlerse, kıyamet gününde o vebalini aldığı şeyler boynuna asılı olarak gelir." (Âl-i İmrân, 3/161) buyurmuştur. Şu halde her hangi bir kimse hakkında ne gibi bir şeye hıyanet etmişse, o hıyaneti yüzüne vurulur ve herkese rezil olmakla beraber hıyanetin cezasını görür.

Hasedin Yasaklanması

Kur'ân, insanları hased gibi kötülüklerin anasından nehyeder. Çünkü Cenab-ı Hakk ehl-i kitabı ve bilhassa Yahudileri kötülemek için حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ buyurmuştur. Yani "ehl-i küfür ve Yahudiler, kendi nefislerinden galeyan eden hasetlerinden dolayı, müslümanların, hak açığa çıktıktan sonra mürted olmalarını isterler." (Bakara, 2/109) demektir. Çünkü haset, başkalarının nimetinin zevalini istemek ve onun zevali için hileye teşebbüs etmektir ki, bütün dinlerde haramdır. Bu hal, insanların birbirlerine karşı düşmanlık ve anlaşmazlığa sebep olduğundan intizamı ihlâl eden ve fitneye sebep olan en fena bir haldir.

Kibir ve Cimriliğin Çirkinliği

Kur'ân, insanları kibirden ve cimrilikten meneder. Çünkü kibir, insanı her çeşit saadetten geri bırakır. Zira mütekebbir olan kimse daima hakka karşı inat eder ve hakkın kabulünü, düşme saydığı gibi, kendi cinsiyle, arzu edilen güzel bir uyumdan mahrum olduğu yönüyle, nail olacağı birçok mükâfattan mahrum olur. Zira وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ benzeri birçok âyet

gereği, mütekebbir olan kimse İlâhi sevgiden mahrumdur." (Hadîd, 57/23). Ve mütekebbirlerin kibri, peygamberlere îmana mâni olduğundan, âhiret saadetinden mahrum olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ mütekebbirleri şöyle tarif eder: سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا Yani "Haksız bir şekilde yeryüzünde tekebbür eden kimseleri, birliğimizi gösteren âyetleri tasdik ve îman etmekten çevirir, kalplerini döndürürüm ki hakka karşı inatlarının cezasını görsünler. Çünkü onlar, bütün âyetleri görseler îman etmezler. Zira kibirleri îmanlarına mânidir. Eğer onlar doğru yolları görseler, kendilerine kurtuluş yolu edinmezler, eğer onlar sapıklık yolunu görseler, derhal kendilerine meslek ve yol edinirler." (A'raf, 7/146) demektir. İşte bu âyet, kibri ve mütekebbirlerin hallerini tarif ve kibri kötülemeğe kâfi olduğundan, Kur'ân'da tekebbürü kötüleyen diğer âyetleri burada zikretmeye ihtiyaç görülmemiştir.

Kur'ân Kıssalarındaki Hikmetler

Kur'ân, tarihe ait, bazı peygamberlerin ümmetleriyle olan konuşmalarını, nasihatlarını, peygamberlerine uyanların sahil-i selamete çıktığını, uymayanların felâketten felâkete sürüklendikten sonra, yerle bir edildiklerini beyan ederek, ümmet-i Muhammedi (s.a.s.), geçmiş ümmetlerin ahvalinden haberdar ettiği gibi, daima uyanıklığa da davet eder. Meselâ: Evvelâ Hz. Âdemle şeytan arasında cereyan eden hadiseyi haber vererek, Ümmet-i Muhammed'e (s.a.s.) şeytanın ne derece sinsi ve gaddar bir düşman olduğunu, insanları iğfale kendisini adadığını, kıyamete kadar bu husumetin şeytanla Âdem evlatları arasında devam edeceğini, şeytanın asla fırsat kaçırmayacağına yeminler ettiğini beyanla, insanları şeytana karşı uyanık bulunmayı ve gizli vesveselerine aldanmamayı tavsiye eder. Ve إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ (Yusuf, 12/5) âyetinin sırrı, her zaman görüldüğünden, Kur'ân'ın bir çok sûresinde münasebet düştükçe Cenab-ı Hakk şeytanın amansız bir düşman olduğunu defalarca insanlara hatırlatmakla, ehemmiyetle sakınılacak bir düşman olduğunu ilân etmiştir ki, aldananlar için itizara mecal kalmasın. Yine bunun gibi Hz. Yusuf'la biraderleri arasında cereyan eden vak'ayı, Yusuf'un (a.s.) Mısır'da geçirmiş olduğu olayla-

rı, özel bir sûrede zikretmekle, insanları bir çok problemin çözülmesine, bir çok meselenin fetvasına muttali kılmakla dikkate davet eder.

Sâdık rüyanın neticesi ortaya çıkar. Zira Hz. Yusuf'un rüyasının neticesi aynen zuhur etmiştir. Rüyayı, ilim erbabı ve hüsn-ü hal sahibi bir kimseye tâbir ettirmek lâzımdır. Zira melikin rüyasını Hz. Yusuf tâbir etti ve tâbirin neticesi ayniyle zuhur etti.

Hasedin neticesi hacalet ve mahcubiyettir. Zira Yusuf'un kardeşleri Hz. Yusuf'a karşı pek mahcup bir vaziyette kaldılar. Çünkü bu olayın asıl sebebi, Hz. Yakub'un, Yusuf Aleyhisselâmı fazlaca sevmesine haset ederek Hz. Yusuf'u pederlerinin gözü önünden uzaklaştırmaktı.

Kadınların meşru olmayan tekliflerine iltifat etmemenin neticesi, aziz olmaktır. Zira Yusuf Aleyhisselâm, Zeliha'nın teklifine iltifat etmediğinden dolayı, neticede hakkında meydana gelen isnattan arınarak, herkes katında makbul ve Mısır'a aziz oldu.

Bir kimsenin kendini bilmeyen kimselere karşı maharetini ve faziletini bildirmesi caiz midir? sualine cevap, caizdir. Zira Yusuf Aleyhisselâm Mısır melikine karşı kendinin ziraat ilmine ve işleri idareye vakıf, ilim ve fazilet erbabından olduğunu bildirerek, Ziraat ve Maliye Nazırı yapmasını melike tavsiye etti ve öyle oldu. Mısır'ı yedi sene arka arkaya gelen kıtlıkla, melikin meşhur rüyasını tâbir ederek güzel idare etti ve her taraftan gelen yiyecekler hususunda Mısır'ın yöneleceği kişisi oldu ve Hz. Yusuf'un mahareti sayesinde Mısır'ın hazinesi malla doldu.

Sabrın neticesi selâmettir. Zira Yusuf Aleyhisselâm sabretti, selâmeti buldu. Meşakkatin neticesi rahattır. Zira Yusuf Aleyhisselâm çok meşakkatlere tahammül etti, gördüğü meşakkatlerden kat kat fazla rahat buldu. Ayrılığın neticesi, buluşma ve huzurdur. Zira Yusuf Aleyhisselâm pederinin, akrabalarının uzun zaman ayrılığını çekmiş ise de, neticede Mısır'da bir araya geldiler ve huzur buldular. Kötülük edenlere karşı, iyilik yapmak ve affetmek lâzımdır. Zira Yusuf Aleyhisselâm biraderlerinin kendine yaptıkları muameleye hüsnü iltifat gösterdi ve iyilikle muamele etti. Evlâdın pedere karşı soğuk muamelesine, pederin af ile muamele etmesi lâzımdır. Zira Yakub Aleyhisselâm, oğullarının hatalarına istiğfarla mukabele etti. Cenab-ı Hakk'a her zaman istiğfar lazımsa da, mühim olan, münacaatta

seher vaktini gözetmek lâzımdır. Zira Hz. Yakup, oğullarının hatasına istiğfar için seher vaktini seçmiştir.

Kadere, insanların tedbiri asla fayda etmez. Zira Yusuf Aleyhisselâmın Cenab-ı Hakk tarafından takdir edilen üstünlüklerine karşı biraderlerinin mâni olmak üzere yaptıkları tedbirin hiç faydası olmadı. Neticede takdir edilen zuhur etti. Mühim bir haberi ulaştırmak için müjdeci göndermek meşrudur. Zira Hz. Yakub'un evlatları, Yusuf Aleyhisselâmla görüşünce pederlerine müjdeci göndermişlerdir. İşte bu sayılan meselelere, Yusuf suresiyle cevap verildiği gibi, daha bu kitabın hacmine[13] sığmayacak nice fetvalar, mükemmel prensipler, Yusuf Aleyhisselâmın hayat hikayesini beyan eden bu yüce surede mevcuttur.

Aynı şekilde Hz. Nuh'un kavmi, müptelâ oldukları şirki terketmeleri hususunda Nuh Aleyhisselâmın nasihatlerini dinlemedikleri sebebiyle, Tufan ile boğulduklarını, kendine îman edenlerin Hz. Nuh'un vahy-i ilâhî ile o zamana kadar numunesi görülmeyen gemiyi yapması, onun vasıtasıyla inananların kurtulması Kur'ân'da değişik sûrelerde belirli münasebetlerle açıklanır. Küfrün helak sebebi, îmanın kurtuluş sebebi olduğunu, Nuh kavminin bin sene kadar payidar olmalarının, netice itibariyle hiç faydası olmadığını hatırlatmakla, Ümmet-i Muhammedi intibaha davet etmek, çok yaşamanın, servet ve malın, felâketten kurtaramayıp, insanı sahil-i selâmete çıkaracak ancak îman ve güzel amel olduğunu beyan etmektir.

Şuayp Aleyhisselâmın kavminin, ölçü-tartıda noksan vermelerinin, helak sebepleri olduğunu Kur'ân'da beyan edilerek, muamelede noksanlığın helak sebebi olduğu beyan edilmiş, böylece Ümmet-i Muhammed (s.a.s.) ölçü-tartıda istikamete davet edilmiştir.

Yine Kur'ân'da Hazreti İbrahim'in Nemrud gibi o zamanın en güçlü hükümdarı olan bir zalim ve gaddara karşı gösterdiği cesaret hatırlatılarak, doğruya sımsıkı yapışma hususunda şecaat ve cesaretin lüzumu, Nemrud'un Hz. İbrahim'i yakmak üzere göklere yükselen ateşinin tesirsiz kaldığı hatırlatılmakla, Allah'ın kudretinin genişliği, insan suretinde oğlu İshak Aleyhisselâmın doğacağını müjdelemeğe gelen meleklerden olan misafirlere ikramını hatırlatmakla, misafire ikramın lüzumu, Ümmet-i Muhammed'e beyan ve tavsiye edilmiştir.

---

[13] Kasdedilen kitap, müellifin "Ahkâm-ı Kur'âniyye" adındaki kıymetli eseridir.

Lût Aleyhisselâmın kavminin, homoseksüellik gibi insanlığın çirkin gördüğü bir rezaleti işlemelerinin, onların helaklerine sebep olduğunu hatırlatarak, homoseksüelliğin helak sebebi olduğunu bildirmek, Ümmet-i Muhammed'i bu gibi çirkin işlerden sakındırmıştır. Evet livata fenadır, "işlemeyin!" demekle de yasaklanabilirdi. Ancak koca bir kavmin helakine sebep olduğunu açıklamak gibi de te'siri olamazdı.

Şu halde Kur'ân'ın kıssaları başlıca iki faydaya yöneliktir. Birincisi, geçmişte yaşayan bazı milletlerin ahvalini ve peygamberlerinin nasihatlerini Ümmet-i Muhammed'e bildirmekle, onları ibret almağa davettir; ikincisi, o kıssanın, iyi olan fiillerinin seçilmesini, yok oluş sebepleri olan fiillerden sakınılmasını Ümmet-i Muhammed'e tavsiyedir.

Yine Kur'ân'da Hz. Musa ile Firavun arasında cereyan eden hadiselerde, son derece enteresan ve hayret verici olaylar geçmiştir. Meselâ kıptî, kâhinlerinin Firavun'a, İsrail Oğullarından doğacak erkek çocuğunun eliyle Firavun'un ve devletinin yıkılacağını haber vermeleri üzerine, Firavun'un yeni doğacak erkek çocuklarının öldürülmesini emredip binlerce masum kanı döktüğü bir zamanda Cenab-ı Hakk, Hz. Musa'yı Firavun'un kucağında büyütmüştür. Bu ne hayret edilecek bir durumdur ki, Musa'yı aramak için kanlar döken bir câni, Musa'yı kucağında büyük bir ihtimamla, taç ve tahtını yıktırmak için hazırlıyor. Hz. Musa'yı, elinden çıkan bir kaza sebebiyle Cenab-ı Hakk Şuayb Aleyhisselâmın yanına gönderdi. Çünkü Hz. Musa'ya verilmesi mukadder olan Âsa, Hz. Şuayb'de emanetti. O vesile ile emanet sahibini buldu ve nice hayret edilecek şeylere sahne oldu. Hz. Şuayb'ın kerimesiyle mukadder olan izdivaç meydana geldi. Bilâhare Firavun'u îman'a davete ve İsrail Oğullarını esaretten kurtarmaya Allah tarafından peygamber olarak memur edildi. O zamanda dünyanın en güçlü hükümdarı ve en güçlü Firavn hükümeti Hz. Musa'ya îman etmemelerine binaen helak oldu gitti. İşte birçok hayret edilecek şeyi ihtiva eden bu hadiseleri Cenab-ı Hakk, Kur'ân'ın değişik sûrelerinde münasebet geldikçe beyan ederek, Ümmet-i Muhammed'i ibrete ve hayret edilecek bir takım olaylara muttali kılarak, insanları uyanıklığa davet etmiştir ki, hadiselerin her safhası, bilinmeyen birçok meseleye derstir.

Meselâ; Kur'ân hem Hz. Eyyub'un sabrını, hem de sabrı sebebiyle

sonunda nail olduğu İlâhî mükâfatı beyan ederek, insanlara sabrı tavsiye ettiği gibi, Süleyman Aleyhisselâmın saltanatını ve sonunda âsâsına dayanarak vefat etmesini hatırlatmakla, mala, mülke ve saltanata aldanmamak gerektiğini dahi tavsiye etmiştir.

Yunus Aleyhisselâmın balığın karnından kurtuluşuna sebep olan şeyin: لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ şeklindeki tehlil ve tesbihine devam etmesi olduğunu beyan ederek, insanların başlarına gelen musibetleri, tehlil ve tesbihle karşılamaları gerektiğini beyanı ve tesbihe devamı tavsiye eder." (Enbiyâ, 21/87)

Zekeriya Aleyhisselâmın bir erkek çocuk isteme hususunda Cenab-ı Hakk'a münacaatını hatırlatarak, insanlara, dua etmenin yollarını öğretir. Hz. Meryem'in ibadet ve itaat etmesi sebebiyle, bazı kerametlere, ilâhi lütuflara nail olduğunu beyan ederek, insanları ibâdetlere ve itaate teşvik eder.

Kur'ân, Hz. İsa'nın babasız ve "kün" (ol) emriyle meydana gelip, âleme nur saçtığını, hastaları tedavi ettiğini ve gözsüzlerin gözlerini açmakta iken gösterdiği tevazuu hatırlatarak, insanlara İlâhî kudretin azametini gösterdiği gibi, tevazuyu da tavsiye eder. Resûlullah'ın (s.a.s.) ve ashabının başından geçmiş olan hadiseleri, düşmanlarına karşı göstermiş oldukları şecaat ve cesaretleri beyan ederek, insanlara düşmana karşı mukavemetin ve hakka karşı müdafaanın yollarını tarif eder.

İşte şu son derece enteresan ve ibret verici konuları anlatan Kur'ân, insanlara fayda ve zararlı şeyleri açıkladığı yönüyle, insanların bu yüce Kitab'a saygılarının farz olduğunu belirtmek için, Cenab-ı Hakk yine o Kitab'ın başlangıcında: لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ buyurmuştur. Yani "Kur'ân'a ancak, hadesden ve necasetten temiz olan kimseler dokunur." (Vakıa, 56/79). demektir. Binaenaleyh cünüp olan veya abdestsiz bulunan kimse, Kur'ân'ı eline alamaz, alırsa günah işlemiş olur. Çünkü Kur'ân, insanlar başından geçmiş ve geçecek hadiselerin bütününün hükmünü vermiştir.

Binaenaleyh Kur'ân'ın halletmediği bir mesele kalmamıştır. Zira herhangi bir kimse, bir meselesini halletmek için müracaat ederse, Kur'ân o meseleyi halleder ve bir meselenin dini hükmünü aramak için müracaat edenin ihtiyacını Kur'ân karşılayıverir. Fıkıh kitaplarının çok geniş bir

derya olan meselelerinin kaynağı Kur'ân'dır. Şu kadar ki, lâyıkıyla mânasını anlayan ve hakikatlerini incelemeğe muktedir olan kimsenin müracaatı lâzımdır. Çünkü, Kur'ân'ın sırlarını lâyıkıyla anlamağa ve tetkik etmeğe muktedir olmayan bir kimse, Kur'ân'a müracaatından bir fayda temin edemez. Zira anlamaz ve Kur'ân'a itirazları da anlamadıklarındandır.

Kur'ân'ı okuyacak kimsenin, şeytandan Allah'a sığınarak başlaması lâzım geldiğini bildirmek için Cenab-ı Hakk: فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ buyurmuştur. Yani "Sen Kur'ân okumayı istediğinde şeytanın şerrinden Allah'a sığın." (Nahl, 16/98) demektir ki, *eûzu billahi mine'ş-şettânirr'âcîm* diyerek başla anlamını taşır. Ve istiâzeden sonra Besmele okumanın gerekli olduğundandır ki, sûrelerin evveline Besmele yazılmıştır. Aynı şekilde Kur'ân okunduğunda, onu dinlemenin farz olduğunu beyan etmek için Allah Teâlâ: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ buyurmuştur. Yani "Kur'ân okunduğunda siz onu kemâl-i ehemmiyetle ve merhamet-i ilâhiyeye mazhar olmanız için sükûnetle dinleyin" (A'raf, 7/204). demektir. Çünkü Kur'ân'ın hitapları insanlara olup, ahkâmıyla amel etmek, insanlara farz olunca, elbette insanların dinlemeleri dahi farzdır.

7. KUR'ÂN'IN PARÇA PARÇA İNMESİNDEKİ HİKMET

Kur'ân'ın Tevrat gibi toptan, bir kitap şeklinde nazil olmayıp, ortaya çıkan olayların durumuna göre peyderpey nazil olmasının hikmetini beyan etmek üzere Allah Teâlâ: وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا buyurmuştur. Yani "Habibim! Senin, Kur'ân'ı insanlara ağır ağır okuman için Biz; Kur'ân'ı parça parça ve yirmi üç senede hadiseler gerektirdikçe Biz o Kur'ân'ı inzal ettik." (İsrâ, 17/106) demektir. Çünkü zaman zaman meydana gelen hadiselerin hükmünü vermek, çözülmesi gerekeni çözmek ve sorulan suale cevap olmak üzere nazil olmuştur. İnsanlar için lafızlarını ezberleme ve mânasını bellemek kolay olsun diye parça parça nazil olması, ümmet hakkında Allah'ın lütfudur.

Kur'ân, insanların arasında câri olan bir hâdiseye göre nazil olunca, kıyamete kadar o hükmü, benzer hâdiselere tatbikte hiçbir sıkıntı çekilmez. Her hâdiseye göre âyetin nazil olması, insanların kalplerinde son derece ehem-

miyetle yerleştiğinden dolayı kalıcı olduğu gibi, anlamlı da olduğunda şüphe yoktur. Bir hâdisenin hükmü gelip, insanlar onu tam bir şekilde anlayıp, dinleyip, yerleştirerek hazmedip onunla amele başladıktan sonra, diğer bir hâdisenin ortaya çıkmasıyla ikinci bir hükmün gelmesi elbette kuvvetli ve meziyetlidir. İşte bu açıklanan sebep vb. birçok esbaba binaen Kur'ân, peyderpey nazil olmuştur ki, onun muhtevası ve ahkâmı kolaylıkla korunsun ve ezberlenmesinde sıkıntı çekilmesin diye peyderpey nazil olmuştur.

8. CİNLER

Kur'ân'ın hükmü, insanlar hakkında geçerli olduğu gibi, cinler hakkında da geçerlidir ve Kur'ân'ın ahkâmıyla onlar da mükelleftirler. Çünkü Cenab-ı Hakk: وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ buyurmuştur. Yani "Habibim! O zamanı hatırla ki, Kur'ân'ı işitmek üzere sana biz cinden bir taife meylettirdik ve gönderdik. Onlar sizin huzurunuza geldiklerinde bazısı bazısına sükût edin dinleyelim dediler. Vaktaki Kur'ân'ın kıraati tamam oldu; onlar kendi kavimlerini uyarır oldukları halde beldelerine döndüler." (Ahkâf, 46/29). Resûlullah'ın ashâbı arasına girdiler ve ahkâmı tebliğe başladılar. Cinler, Resûlullah'tan Kur'ân öğrenmek için, Mekke ile Tâif arasında Nahl vadisi denilen yerde Resûlullah (s.a.s.) teheccüd namazı kılıp Kur'ân okurken geldiler ve Resûlullahl'a buluştular. Resûlullah'ın emriyle kendi kavimlerini davete memur oldular. Kur'ân'a îman ettiklerini beyan etmek üzere Allah Teâlâ: فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ۞ يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا buyurmuştur. Yani "Kur'ân'ı işiten cinler dediler ki: "Biz muhakkak doğru yola delâlet eder harikulâde Kur'ân'ı işittik. Binaenaleyh o Kur'ân'a biz îman ettik ve elbette biz Rabb'imize hiç kimseyi şerik kılmayız" demekle îman ettiklerini ve Kur'ân'ın harikulâde bir Kitap olduğunu kendi kavimlerine beyan ederek tebliğe başladılar." (Cin, 72/1-2).

Şu halde Resûlullah'ın (s.a.s.) insanlardan ashabı olduğu gibi, cinlerden dahi ashabı vardır, insanlardan Tevrat'a îman eden Yahudi, İncil'e îman eden Hrıstiyan, bütün kitaplara ve Kur'ân'a îman eden müslüman ve hiç birine iman etmeyen dinsiz olduğu gibi, cinler de aynı haldedir. Ev-

lilikten maksat olan ünsiyet mümkün olmadığından, insanlarla cinler arasında nikâh cereyan etmez. Dini ahkâm da bunu gerektirir. Çünkü insanla cin arasında nikâhın caizliği kabul edilse, zinadan hamile olan kadınlar, karnındakinin cinden olan eşinden olduğunu iddia eder ve bu sebeple insanlığa fesat kapılarının açılmasına sebep olur. Cinler, namazda insanlara uyarlar. Binaenaleyh uydukları bilinse, onlarla cemaat meydana gelmiş olur. Cinlerin, aynen insanlar gibi mahlûk olup, bir takım kabilelere ve muhtelif milletlere ayrılmış, İlâhi emirlerle mükellef oldukları ve onlardan mü'min olanın ehl-i cennet, kâfir olanın ehli cehennem olduğu Kur'ân'la sabittir. Bizim görememememizden, âlemde böyle bir mahlûkun olmaması lâzım gelmediği, yukarıda şeytanın ahvalinden bahsederken beyan olunmuştu. Zira bizim idrakimiz, gözümüzün önünde havada mevcut olan bir takım mevcudatı görmekten acizdir. Resûlullah'ın görmesine gelince, melâikeyi görmeye ve görüşmeye müsait olan özel donanımı, cinleri görmeye ve onlarla sohbete müsait olacağında şüphe yoktur.

Binaenaleyh Kur'ân'a îman eden ehl-i îman, Kur'ân'ın haber verdiği şeylere inanmakta tereddüt etmez. Bin üç yüz küsur senedir haber verdiği şeyler ayniyle zuhur edip, aksi çıkmayınca, cinler hakkındaki haberinin dahi doğru olacağından niçin tereddüt olunsun ve zamanın geçmesiyle meydana gelen hadisler birçok şüpheyi izale etmiş ve doğruluğunu teyid etmiştir. Fakat yarasa kuşunun güneşi göremediği gibi, basiret nurundan mahrum olan kimselerin de bu ziyayı lâyıkıyla görmedikleri yönüyle, her zaman îman edenler bulunduğu gibi, inkâr edenler de bulunmuştur. Çünkü onlar bulunmasa, ehl-i îmanın kıymeti olmaz. İtaat edenlerle etmeyenler birbirinden ayrılarak İlahi adaletin ortaya çıkması, ancak her sınıfın bulunmasıyla hasıl olacağında şüphe edilir mi?

9. KUR'AN'IN KIYAMETE KADAR ALLAH TARAFINDAN MUHAFAZA EDİLECEĞİ TE'MİNATININ VERİLMESİ

Kur'ân'ın değişiklik ve tahriften korunacağını beyan hakkında Cenabı Hakk: إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ buyurmuştur. Yani "Elbette biz Kur'ân'ı semadan indirdik ve elbette biz Kur'ân'ı değişikliğe maruz kal-

maktan koruruz." (Hicr, 15/9) demektir. İşte bu âyette Allah Teâlâ Kur'ân'ı bizzat muhafaza edeceğini birtakım pekiştirme edatlarıyla kesin bir şekilde beyan buyurmuştur. Binaenaleyh bin üç yüz küsur senedir bir kelimesi değil, bir harfinde bile değişiklik vuku bulmamıştır. Peygamberin ağzından nasıl işitilmişse, zamanımıza kadar mütevatir olarak naklolunmuş, zamanımıza kadar korunmuştur.

Evet Kur'ân'ın her asırda şiddetli düşmanları bulunmuş ve değiştirilmesine çalışmışlardır. Lâkin onlar yerle bir olmuş, Kur'ân yine yerinde kalmış, Kur'ân her zaman hasımlarını mağlûp ve âciz yapmıştır. Evet ahkâmının tersine hareket edenler ve amel etmeyenler bulunur. Onunla amel edenler bulunduğu gibi mahafazasına çalışanlar da bulunur. Kur'ân'a itiraz ve iptaline çalışmak, nâzil olduğu zamanlarda başlandığından, sonradan itiraz edenler asr-ı saadet müşriklerinin âdetlerini tekrar edip ihya etmekten başka bir şey yapmamışlardır. Çünkü müşrikler, söylemedik bir şey bırakmadıklarından, sonradan itiraz edenler, aynen onların sözlerini söylemiş olmakla cahiliye döneminde ve vahşet devrinde bulunan insanları taklit etmekten başka ne yapabilirler? Zira o itirazcılar, her ne söyleseler, cahiliye Arapları o sözde onu geçmiştir. Fakat her ne söylense, Kur'ân'a karşı bir iz bırakmış olmaz. Çünkü Arapların fasihleri Kur'ân'ın red ve iptaline o kadar hırslı oldukları halde muarazadan âciz, mahrum ve elleri boş olmuştur. Harflerle karşı gelmede âciz olunca, kılıçla muhārebeye kalkıştılar. Ve onda dahi mağlûp olup bozguna uğradılar. Sonunda, Allah'ın yardımı imdadına yetişenler ezeli imanlarını bildirerek kılıçtan kurtuldular. Tevfik kendilerine yâr olmayanlar dinin kılıcına kurban olarak cehenneme yaran olup gittiler.

Binaenaleyh kıyamete kadar itiraz edenler mağlûp ve bozgunda olacağında şüphe olmadığı gibi, bugün Resûlullah'a, Kur'ân'a düşmanlık ve itiraz edenle, Ebu Cehlin farkı nedir? Şu kadar ki, Ebu Cehil ve emsali müşrikler şimdi düşmanlığa ve itiraza yeltenenlerden daha büyüklerdir. Zira onlar bunların bu hususta hocalarıdır, bunlar onlara tabî ve onlar uyulanlar olmaları yönüyle, elbette onlar daha maharetlidirler. Şu halde bugün Kur'ân'a itiraz eden Ebu Cehil'den daha aşağı ve süfli bir çukurdadır.

10. ALLAH TEÂLÂ'NIN VARLIĞI VE İSPAT

Allah Teâlâ Kitabının birinci sûresi olan Fatiha'da insanların, mubah olan işlerine Allah'ın ismiyle başlamalarını, hamd ü senanın keyfiyetini, Cenab-ı Hakka dua ve ilticanın yollarını, marifetine ve cennetine varmaya sebep olan hidâyeti istemenin lâzım olduğunu, İlâhi gazaba müstahak olanların yollarından sakınmanın lüzumunu beyandan sonra, Bakara suresinin başlangıcında evvelâ mü'minlerin, sonra kâfirlerin sıfatlarını özetle beyan, üçüncü olarak da münafıkların bozguncu, sefih ve aldatan kimseler olduklarını, hidayeti dalâlete değiştiklerini, izhar ettikleri îmanlarını karanlık içinde parlayan şimşeğe, işledikleri küfür ve nifakı, yağmurlu ve fırtınalı gecenin karanlığına benzeterek hallerini izah etmek suretiyle, mü'minleri onlardan tiksindirdikten sonra, kullarını ibadete davet ve tevhidi ispat etmek üzere: يَاأَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ "Ey insanlar! O Rabb'ınıza ibadet edin ki, O Rabb'ınız sizi ve sizden öncekileri yarattı." (Bakara, 2/21). Şu yaratılışınızı düşünürseniz, muttaki olmanız, yani bütün emirlere sımsıkı bağlanıp yasaklardan kaçınmakla Rabb'inizin rızasına nail olmanız sizin için umulur.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنْ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنْ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ Yani "O Allah'a ibadet edin ki, Allah Teâlâ sizin için yeryüzünü döşek, semayı üzerinize bina kıldı; ve semadan rahmet suyunu indirdi; o su sebebiyle size rızık olması ve onunla hayatınızı devam etmeniz için bir çok meyveler ve taneler çıkardı." (Bakara, 2/22). Durum böyle olunca: فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ "Siz Allah Teâlâ için eşler olmadığını bildiğiniz halde, eşlerinin varolabileceğine inanmayın ki, hakîki bir olup, eşi ve benzeri olmaktan münezzeh olduğuna iman ederek tevhid yoluna sarılmış olsanız." (Bakara, 2/22).

İşte bu iki âyette Allah Teâlâ başta kullarını, ubudiyetlerini izhar etmek suretiyle ibadete davet etmiştir. Çünkü insana her şeyden önce lâzım olan, kendi aczini bilip, vücudunu yaratan Rabb'inin varlığına delil getirerek ubudiyetini göstermekle Rabb'inin ibadetine koşmaktır. İnsanın, kendini ve Adem'e (a.s.) varıncaya kadar baba ve dedelerinin yaratılışını düşünmesi, her şeyin hilkatini düşünmekten daha yakın olduğundan

Allah Teâlâ, ibadete layık olduğunu, Rubûbiyet ve Halikiyet (yaratma) sıfatlarıyla beyan buyurduğu gibi, insana lâzım olan kendi varlığıyla Allah Teâlâ'nın varlığını ispat etmek olduğunu da işaret etti.

Binaenaleyh insana, mükellefiyet yaşına ulaştığında her şeyden önce farz olan, Allah'ı bilmesidir. Yâni Rabb'inin varlığını ve O'na ibadetin farz olduğunu bilmektir. Çünkü hakka inanmanın ve İslâmiyetin meydana gelmesinin esası budur. Zira inanılması gereken diğer şeyler bunun üzerine bina edilmiştir. Fakat Rabb'inin varlığını yalnız ispat kâfi olmayıp, Allah Teâlâ'nın eşi ve benzeri olmadığını, noksanlık vehmi veren sıfatların cümlesinden münezzeh olduğuna dahi inanmak lâzımdır. Çünkü ulûhiyet, eşi olmaktan münezzehtir. Zira eşi olsa çekişme ve diğerine karşı çeşitli engellemelerin meydana gelmesi zaruri olduğu yönüyle, kainatta fesat olacağı gibi, intizamın da ortadan kalkacağı muhakkaktır. Halbuki kainatın nizamında bozukluk yoktur. Şu halde Yaratıcı'nın, eşi ve benzeri olmaktan münezzeh olduğu gibi, O'nun birliğinde dahi şüphe yoktur. Allah Teâlâ varlığını ve tek hakiki İlah olduğunu Rubûbiyet ve Halikiyet sıfatlarına sahip olduğunu ispattan sonra, insan vücudunun dışında kalan, yer, sema, yağmur suları, o sular sebebiyle yarattığı nimetlerle vahdaniyetini ispatın lüzumuna işaret etmiştir. Çünkü insana yeryüzünü döşek, semayı kubbe gibi yapmış, semadan indirdiği yağmur sularıyla insanın gıdasını yaratması, elbette Cenab-ı Hakk'ı göstermesi açıktır. Çünkü semadan yağan yağmur tanelerinden yalnız bir tanesini yaratmak ve semadan indirmek kimin haddidir? Bunu düşünen en aşağı bir akıl sahibi, bütün varlığın aczini ve Rabb'inin kudretini tasdik ederek, şu nimetlerin şükrünü eda etmek için ibadete koşar. Ancak hidâyetten nasibi olmayan bu çirkin vehimlerin sahipleri bu yönleri düşünmez. Hayvan gibi yer, içer, keyfine bakar. Çünkü halikını bilen ve nimetleriyle kuşatılan bir insan, nimet sahibinin nimetlerine karşı ibadetinden ve şükründen gafil olamaz. Zira nail olduğu nimeti bahşeden nimet vericisine şükründen gaflet, hayvanlara yakışır bir küstahlıktır. Gerçi bu âyette, "yeryüzünü sizin için döşek kıldı" denmiş ise de, insanın gezip oturup yatmasına elverişli yarattı demek olup, insanlar arasında bilinen döşek mânâsında olmadığından, döşek üzerinde yatmayacağım diyerek yemin eden bir kimse, yer üzerinde yatmakla yemininde yalancı olmaz. Zira yemin, söylenilen cümlenin insanlar arasında

bilinen anlamına hamledilir. Binaenaleyh "kandilin ışığında oturmam" diyerek yemin eden bir kimse, güneşte oturmakla yemininde yalancı olmaz.

Gerçi وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا (Nûh, 71/16) âyetinde Güneşe siraç denmiş ise de, insanlar arasında mütearef olmadığından yemininde siraç lâfzı hamledilmez. Sonuç olarak semanın bu kadar yüksek ve büyüklüğüyle beraber direksiz durması, yaratıldığı zamandan beri uzun müddet devam etmesi, yerinde kayma, bozulma ve intizamına halel gelme gibi değişikliklerden uzak olması, orada olan faydaların çokluğuyla beraber devam ve sabit olması, Yaratıcı'nın birliğine ve kudretinin kemaline delâlet eden delillerdendir. Allah Teâlâ, mükellef olan insanların bunlarla Allahın birliğine delil getirmeleri lâzım geldiğini Kitabının başlangıcında tenbih etmiştir. Kur'ân'da uzak ve yakın şeylerle vahdaniyete ve Cenab-ı Hakk'ın varlığına istidlali gösteren pek çok açık âyetler vardır. Binaenaleyh değerli okuyuculara sıkıntı vermemek üzere burada bu kadarla iktifa olunmuştur.

11. NÜBÜVVETİ İSPAT

Allah Teâlâ, vahdaniyetini ispat lüzumunu beyandan sonra, nübüvveti ispat lüzumuna işaret etmek üzere: وَإِنْ كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللهِ إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ Yani "eğer siz kulumun üzerine inzal ettiğim Kur'ân'da şüphe ederseniz, Kur'ân'ın mislinden bir sûre getirin, eğer sözünüzde sadıksanız, Allah'ın dışındaki şahitlerinizi de getirin. Bakalım Kur'ân'ın mislini getirebilir misiniz? (Bakara, 2/23) demektir.

İşte bu âyet, İslâm'ın esaslarından ikincisini teşkil ediyor ki, o da, Hz. Muhammedin (s.a.s.) nübüvvetinin tasdikidir. Zira bu varlığın ve bilhassa insanların yaratıcısı, kendi Zât-ı Ulûhiyetine kafi gelecek delilleri beyan ettikten sonra, Resûlü'nün nübüvvetinin doğruluğunu kesin delillerle ispat etmiştir. Gerçi insanlar, birtakım dünyevi meselelerinde bir mürşide ihtiyaç duymasalar da, fıtraten medeni oldukları yönüyle cemiyet halinde yaşamak ve birbirlerine yardıma muhtaç olduğunu bilmek gibi yaratılıştan menfaatini istemeye meyilli olduğundan, âhiret ahvali, helal-haram, Yaratıcı'sına şükür kabilinden olan ibadet gibi birçok meselede bir mürşide ihtiyacı zaruridir, îşte o mürşit de peygamberdir.

Binaenaleyh ulûhiyeti ve birliğini tasdikten sonra, nebinin nübüvvetini tasdik etmek elbette gerektiği yönüyle Cenab-ı Hakk, nübüvvetin doğruluğuna delâlet ve "bir mu'cize olan Kur'ân'da şüphe ederseniz o Kur'ânın mislinden bir sûre de siz getirin" demekle Resûlullah'ın peygamberliğinde şüphe edenleri tasdike davet etmiştir. Zira Kur'ân, Resûlullah'ın nübüvvet dâvasının doğruluğuna delâlet eden ve kıyamet gününe kadar baki olan apaçık mu'cizelerindendir. Bu davet üzerine müşriklerin körü körüne uğraşmaları ve Resûlullah'ın (s.a.s.) dâvasını iptale şiddetle gayretleriyle beraber, birçok mal sarfettikleri, Arap fesahat ve belâgatının zirvesine vardıkları halde hatipleri, şairleri ve Arap kavminin çoğu, gerek birlikte gerekse fert fert çalıştıkları halde, Kura'n'dan kısa bir sûrenin mislini getirmekten âciz kalmışlardır.

Şu halde Kur'ân'ın Allah tarafından indirilmiş olunmuş bir Kitap olduğu ve bu Kitab'ı getiren Yüce Zat'ın hak peygamber olduğu sabit olmuştur. Çünkü müşrik ve inkârcıların, bilhassa dinden dönenlerin iddia ettikleri gibi, insanların yapabileceği bir şey olsaydı, mislini yapmak lâzım gelirdi. Halbuki bu kadar çaba ve uğraşıya karşı muarazadan herkes âciz kalınca, Allah katından olduğu sabit oldu. Bu âyetle Allah Teâlâ, itiraz edenleri susturduğu gibi, daha birçok âyetle dahi onları susturmuş, hattâ diğer bir âyette insanları ve cinleri muarazaya davet ederek: قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا buyurmuştur. Yani "Habibim! Sana itiraz edenlere sen de ki: "Allah'a yemin ederim ki, eğer insanlarla cinler, Kur'ân'ın mislini getirmek üzere bir araya gelseler, Kur'ân'ın mislini getiremezler. Velev ki onların bazısı bazısına arka olsun, yardım etsinler." (İsrâ, 17/88) demektir.

İşte bu âyette Cenab-ı Hakk, insanlar ve cinlerin bir araya toplanmak suretiyle çalışsalar, Kur'ân'ın mislini getiremeyeceklerini haber vermektedir. Gaybtan haber olduğu yönüyle bu âyet de ayrıca bir mu'cizedir. Çünkü haber verildiği bin üç yüz küsur senedir hiç kimse bir sûresine veya bir âyetine bir nazire bile getirememiştir. Yine Cenab-ı Hakk: فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا Yani "eğer siz mislini getirmeyi yapamazsanız ve elbette yapamazsınız." (Bakara, 2/24) demektir ki, bu âyet de ileride elbette Kur'ân'dan bir sûreyi getiremeyeceklerini haberdir ki, haber verildiği vaki olmuştur. Hasılı Resûlullah'ın nübüv-

vetine itiraz edenler, o kadar çalıştıkları halde, sözüyle Kur'ân'a muarazadan âciz kalınca Resûlullah'ın katlini düşünmeleri üzerine, Allah tarafından hicret izni verilmiştir. Resûlullah (s.a.s.) hicret edip sû-i kastlerinden kurtulunca, kılıçla savaş yapmaya kalkıştılar. Binaenaleyh Cenab-ı Hak da Resul'üne düşmanla savaş için emir verdi. Manevi yönden mucizesiyle Resul'ünü galip kıldığı gibi, maddi yönüyle de kılıçla galebesini temin etti.

Binaenaleyh az zamanda Arabistan'n birçok yerinin ahalisi, İslâm'ın şerefiyle müşerref oldu ve bilhassa Ümmü'l-Kurâ olan Mekke şehri dahi fethedildi. Şu halde Resûlullah'ın (s.a.s.) kılıca sarılması zarurî olup, buna sebebiyet veren ise muarızlarıdır. Zira müşrikler kılıçla taarruz edince, kılıçla mukabele gerekli olmuştur. Nebi'nin nübüvveti hak olunca, o Nebi'nin dini hükümlerini çıkarıp ve aynı zamanda koruyacak bir Kitap dahi lâzımdır ki, zamanın geçmesiyle ve Nebi'nin vefatıyla ahkâm zayi olmasın. O kitap da bizzat Nebi'nin kendine nazil olur. Hz. Musa, Hz. İsa ve bizim Peygamberimize olduğu gibi. Veyahut da Nebî, kendinden evvel geçen Resulün kitabiyle amel etmekle memur olur. Genellikle İsrailoğullarına gelen peygamberlerde olduğu gibi. İşte yukarıda geçen bu hususlar ve buna benzer âyetlerle Resûlullah'ın nübüvveti sabit olduğu gibi, Kur'ân'ın da, Allah tarafından nazil olmuş Hak bir Kitap olduğu dahi sabit olmuştur.

Şu üç mühim mesele ki birincisi tevhid, ikincisi nübüvvet, üçüncüsü Kur'ân'ın bir Hak Kitap olduğu sabit olunca, Cenab-ı Hakk bunları inkâr edenleri âhiret azâbıyla tehdit etmek üzere: فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ buyurmuştur. Yani "eğer siz Kur'ân'ın mislini getiremezseniz ve elbette getiremezsiniz. O Cehennem ateşinden sakının ve nefsinizi ondan koruyun ki, o ateşin tutuşturucusu, insanlar ve kibrit taşlarıdır." (Bakara, 2/24). Ve o ateş, kâfirler için hazırlanmıştır demektir ki, Allah'ın birliği, Resul'ünün risaleti ve Kur'ân'ın Allah tarafından inzal edildiği meselelerinden herhangi birini yahut hepsini inkâr eden kimse kâfirdir. Zira bunlar, kesin akli ve nakli delillerle sabit olmuştur. Kâfirin de cezası cehennemdir. Şu halde "inkâr etmeyin ki, cehenneme girmeyin" demekle Allah Teâlâ, akıl sahiplerini delilller sahasına davet ederek neticeye varmaya ve doğru inanca ulaşıp baba ve ataları taklit bataklığına düşerek Cehennemi boylamaktan sakındırmıştır.

Binaenaleyh her akıllının, doğru inancı bulmak suretiyle nefsini cehennemden kurtarması lâzımdır ki, ebedî azaptan kurtulsun. Allah Teâlâ şu doğru inançtan sapanları sakındırdığı gibi, doğru inanca ulaşıp ondan ayrılmayanları da nimetiyle müjdelemek üzere: وَبَشِّرْ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ buyuruyor. Yani "o kimseleri müjdele ki, Habibim! Onlar îman ettiler ve amel-i salih işlediler. Onlar için altından nehirler akar cennetler, çeşitli meyveler ve insana sıkıntı verecek şeylerden arınmış zevceler vardır ki, onlar cennette ebedi kalacaklardır." (Bakara, 2/25). (*Müjde, insana sevinç verecek haberdir.*) Binaenaleyh mutlak haber daha özeldir. Zira mutlak haber, bazan sevinmeyi gerektirdiği gibi, bazan da kederi gerektirir. Binaenaleyh bir kimse: "hangi kölem bana falan şeyi müjdelerse, hür olsun" dedikten sonra, değişik köleleri birbiri arkasından o şeyi müjdeleseler, onlardan ilk müjdeleyen hürriyetine kavuşur. Zira sevinç, onun haberiyle meydana geldiğinden, müjde odur, diğerleri haber kabilindendir. Fakat "hangi kölem bana falan işi haber verirse hür olsun" dese, haber verenlerin tamamı hür olur. Zira her birinin sözüne haber denilir. Fakat فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ (Tevbe, 9/34) gibi makamlarda müjde, haber manâsınadır. Zira elem verici azapla müjdede, müjdenin ihtiva ettiği sevinç olmadığından, orada müjde, mücerret haber mânasını ifade eder.

12. RESÛLULLAH'IN (S.A.S.) LÜZÛMU

Cenab-ı Hakk her ümmete bir şeriatla amel edilmesini teklif edip, şeriatla mükellef olmadık hiç bir millet olmadığı ve o şeriatın usûl ve kurallarını muhafaza edecek kudsî bir kitabın bulunması zarurî olduğu, akli ve nakli delillerle bundan önce açıklanmıştı. İşte o kitabın ahkâmını ümmetine tebliğ edecek bir resulün varlığı dahi zarurîdir. Zira Allah Teâlâ tarafından ayrı ayrı her şahsa birer kitap indirilmesiyle, herkesin peygamber olması ve ilâhi vahyi telâkkiye ehil manevi kuvvete malik olabilmesi mümkün değildir. Zira her şahıs peygamber olsa, orada uyan veya kendisine uyulan kimse kalmaz ve hiç bir kimse diğerini tanımaz. Herkes kendi kitabıyla amel eder, diğerinin kitabına tabi olmaz. Şu halde insanlar arasında, arzu edilen birlikteliğin imkânı olmadığından, insanlık

karışıklık içinde kalıp, intizam mümkün olamayacağı cihetle, İlâhî adet, Hz. Âdem'den beri, zaman zaman hikmetinin gereği, insanların dünyevî ve uhrevî durumlarını tanzim için göndermek ve o kitabın ahkâmını kullara tebliğ edip dosdoğru yola götürmek için kullarından bu vazifeyi lâyıkıyla yerine getirecek bir Zatı seçerek, kitabın hükümleri yönüyle o ümmete dini yerleştirip, koruma altına alacak masum ve yüce bir güce sahip bir kimseyi görevlendirmektir. İşte bu esasa binaen Allah Teâlâ, son peygamber olarak bizim nebimizi Kur'ân'ın hükümleri yönüyle İslâm dininin kurallarını tesis ve hükümlerini kullarına ulaştırmağa görevlendirmiş, Resûlullah da son derece büyük bir gayretle yirmi üç sene buna devam etmiş ve: اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ Yani "bugün sizin dininizi tamamladım." (Mâide, 5/3) mealinde olan âyetiyle, dinin ahkâmının tamamlandığı beyan olunduktan sonra, Resûlüllah (s.a.s.) bu imtihan dünyasına ve ümmetine veda edip gitmiştir ki, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) getirmiş olduğu bu din, herkesin maddî manevî, zahirî batınî bütün haklarını zulüm, tecavüz, haksızlık ve yolsuzluk şaibesinden uzak bir şekilde temin etmiştir.

Binaenaleyh dinin nazarında herkes eşit ve hukuk noktasında hükümdarla halk, fakirle zengin, güçlüyle zayıf ve erkekle kadın eşittir. Çünkü din, asıl itibariyle bütün kullarının, huzurunda eşit olduğu Allah Teâlâ tarafından olması yönüyle, bir kimse diğeri üzerine tercih olunmaz ve bu vazifeyi ifaya bir zatı memur edip de diğerlerinin ona uymasını emretmek Cenab-ı Hakkın bir yardımıdır. Çünkü bu yüce peygamberler, insanların nabzına ve mizacına göre ilâç vermede âlim ve maharetli bir doktor gibidirler. Eğer insanların her ferdi, kendi derdine uygun ilacı tecrübeyle kendi bulacak olsa, tecrübeyle ilmin kazanılması uzun zamana muhtaç olacağından, ilacın faydasından mahrum olacakları gibi, herkesin ilaç tecrübesiyle meşgul olacağı yönüyle sanayinin, ticaret ve ziraat gibi geçim sebeplerinin âtıl kalacağında şüphe yoktur. Fakat herkes kendisini mahir bir doktora teslim edince, ilaç tecrübesi gibi bir sıkıntıdan kurtulur ve işiyle meşgul olur. İşte bunun gibi diyanet hususunda işlerini bir nebinin belagatlı beyanına havale edince, eşyanın iyi ve kötülüğünü araştırma külfetinden kurtulmuş olur. Üzerine yerine getirmesi farz olan ahkâmı, bizzat veya bir vasıtayla kolaylıkla peygamberimizden az zaman içinde öğrendikten sonra,

bütün ömründe diğer işlerle meşgul olur. Toplum hayatının intizamına halel gelmez. Çünkü herkes işinin başında vazifesiyle meşguldür.

Resûlullah'ın (s.a.s.) risaleti: مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ (Fetih, 48/29) yüce beyanı ve bunun benzeri âyetlerle sabittir. Diğer bir âyette Cenab-ı Hakk: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ buyurmuştur. Yani "onlar, Allah ve Resûlüne ve Rabb'lerinden hak olarak Muhammed Aleyhisselâm üzerine nazil olan Kur'ân'a îman ettiler. Allah Teâlâ îmanları sebebiyle günahlarını bağışladı, dünyevî ve uhrevî işlerini, durumlarını ve kalplerini ıslâh etti." (Muhammed, 47/2) demektir. İşte bu âyet de, Resûlullah'ın (s.a.s.) risaletini ispata kâfidir. Çünkü Muhammed Aleyhisselâm üzerine nazil olan kitaba îman, günahların affedilip, kalbin ıslahına sebep olacağını beyan, Resûlullah üzerine nazil olduğunu ve o kitaba îmanın lüzumunu beyan etmektir ve üzerine kitap nazil olan Zat da, o kitabın ahkâmını insanlara tebliğe memur resuldür. Resûlullah'ın bütün insanlara resul olduğu وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ âyetiyle sabittir. Yani "Ey Resûl-i Ekrem! Biz seni herkese peygamber olarak seçerek, bütün insanlara gönderdik ki, onları bu dinin içine alarak, istikametli yola sevkedip, kulluğun yollarını öğretip, ibadet çeşitlerini yerine getirmeye yönlendirme, onları cennetle müjdeleme ve cehennemle korkutarak ibadete teşvik ve günahlardan sakındırmakla salâh dairesine girdiresin. Ancak insanların çoğu Resul göndermedeki hikmeti, ve irşaddan maksadı ve Resule uymanın kurtuluş sebebi olduğunu bilmezler." (Sebe', 34/28). Binaenaleyh kendi cehaletleri, kendilerini dalâlet ve muhalefete sevkeder demektir.

İşte bu âyet, Resûlullah'ın (s.a.s.) peygamberliğinin umumî olduğuna delâlet eder. Çünkü Resûlullah'ın gönderilmesi, insan aklının tekemmül ettiği zamanda olması yönüyle, dininin bütün ahkâmı da akla uygun ve herkesin, yani her akl-ı selimin kabul edebileceği bir halde olup, İslâm dininin adaleti, her milletin her ferdini tatmine yeterli olması itibariyle, bunun dışındaki bir dine ihtiyaç yoktur. Zira ahkâmın her asırda tatbiki mümkündür. Binaenaleyh yaratılış itibariyle insanlar, hep müslümandırlar. Çünkü Hz. Muhammed'in getirdiği dinin, fıtrata muhalif bir meselesi yoktur. Farz-ı muhal Resûlullah'tan sonra bir nebi gelmiş olsa, o nebinin

getireceği yine aynı din ve aynı meselelerdir ki, Hz. Peygamber'den sonra gelecek insanların aklına ve mizacına muvafık olan da budur.

Binaenaleyh Resûlullah'ın (s.a.s.) dini, bütün insanların ihtiyacına kâfi, dünyevî, uhrevî ibadetler, muamelât, evlilik, cezalar, vasiyet ve mirasa dair meselelerin tamamını ihtiva ettiğinden, başka bir nebiye ihtiyaç kalmadığı yönüyle son peygamber olarak gelmiş ve dini, kıyamete kadar baki kalmıştır. Fakat âyette beyan olduğu yönüyle, insanların bazıları nefislerine, bazıları ana-babalarına, bazıları şeytana uyarak, iradesini îman etmeyi seçmeye kullanmayarak, bu nurla münevver olma şerefinden mahrum olur. Hidayetten nasiplenmeyip, dalaleti kendine rehber eden bu kimselerin bulunmasından, dinin umumî olmaması lâzım gelmez. Zira körlerin bulunmasından güneşin ışığına ne gibi eksiklik gelebilir ki? Aynen bunu gibi dini inkâr edenlerin bulunmasından da dine bir eksiklik gelmez. İşte Resûlullah (s.a.s.), ümmetini saadet yollarına irşat eder ve kâmil bir mürşid olarak Allah tarafından gönderilmiş, yüce bir peygamber olduğundan, gerek hayatında ve gerekse vefatında, ümmetinin ona saygısının farz olduğunu beyan etmek üzere Cenab-ı Hakk: يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ buyurmuştur. Yani "ey müminler! Sesinizi, nebinizin sesinin üstüne çıkartıp, sert konuşmayın ve Resûlullah'a (s.a.s.) söz söylediğinizde birbirinize söylediğiniz gibi dikkatsiz söylemeyin ki, üzerinize farz olan âdabı ihlâl etmemiş olasınız." (Hucurât, 49/2). Zira Resûlullah'ın huzurunda yüksek sesle konuşmak, hürmete ve âdaba aykırıdır. İşte Resûlullah'ın (s.a.s.) huzurunda son derece saygı ve edebe riayetin farz olduğunu Cenab-ı Hakk bu âyetiyle Muhammed ümmetine tenbih ve tavsiye buyurmuştur. Resûlullah'ın (s.a.s.) hayatında ne kadar saygı gerekliyse, vefatından sonra da o kadar saygının farz olduğu gibi, hayatlarında onun Nebevî sözlerini dinlemekte nasıl itaat lazım ise, vefatından sonra Nebevi sözlerini dinlemede de öyle son derece itaat lazımdır. Çünkü inanan müminlerin, saadet rehberi olması yönüyle ümmetin, dünya ve ahirette veliyy-i nimetidir. Veliyy-i nimete karşı, herkese gerekli olan saygıyı ihlal etmek, nimeti inkârı ve zelil olmayı netice verir.

Binaenaleyh Cenab-ı Hakk, kullarını peygamberlerine karşı saygısızlıktan sakındırmış, dolayısıyla saygı göstermelerini emretmiştir. Hatta o yüce

isminin geçtiği yerde, onun ismini duyan kimseye, salavat okumayı farz kıldığı gibi, mümkün olduğu kadar her müminin salavat okumaya devamını da emir ve tavsiye etmek üzere Allah Teâla: يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا Yani "ey müminler! Resulünüz üzerine salât ve selâm edin." (Ahzab, 33/56) demektir. Çünkü salâvat-ı şerife, müminlerin Resûlullah'tan (s.a.s.) aldıkları îman nuruna ve feyze mukabil bir şükürdür. Nail olduğu nimet mukabilinde o nimeti veren Zata şükretmek, herkese farz olduğundan, Resûlullah'a (s.a.s.) salât ve selâmla şükretmeleri ümmete farz kılınmıştır.

13. RESÛLULLAH'IN (S.A.S.) FİİL VE DAVRANIŞLARINA UYMA

Yüce Peygamberler, dinlerini ümmetlerine tebliğ ve tesise memur olduklarından, kendilerine özel olan hallerinin dışında, bütün sözleri, işleri, hareketleri ve takrirleri, bizzat din olduğu itibarıyla ümmetleri hakkında onların davranışlarında ve takrirlerinde onlara uymaya uygun sünnetleri olduğunu beyan hakkında Cenab-ı Hakk: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللهَ كَثِيرًا buyurmuştur. Yani "Zât-ı Ulûhiyetime yemin ederim ki, sizin için uyulmaya yakışır Allah'ın Resulünde muhakkak güzel örnekler ve güzel ahlak vardır ki, o hususiyet, Allah'tan sevap ümit eden, âhirete îman eden ve Allah'ı çok zikredenler içindir." (Ahzab, 33/21).

Fakat Allah'ın sevabını ümit etmeyen, âhirete îmanı olmayan ve Allah'ı anma hatırına gelmeyen kimseler, Resûlullah'a (s.a.s.) uymadıklarından, Resûlullah'ın (s.a.s.) sünnetinden istifade edemeyeceklerine binaen, Resûlullah'ın güzel adet, sünnet-i seniyesinden faydalanma ancak îman edenlere has kılınmıştır. O Yüce peygamberler, beşer olmaları yönüyle, beşeriyetin zaruri hallerinden olan yemek, içmek, gülmek, ağlamak, acımak, acıkmak, susamak, yorulmak, hasta olmak, zayıf düşmek, ihtiyarlamak gibi insanların başına gelen hallerin tamamı, enbiya hakkında caizdir. Binaenaleyh, beşer olmaları, nübüvvetlerine mâni olmadığı gibi, bu durumların başlarına gelmesi de nübüvvetlerine mâni değildir. Genellikle enbiyaya arız olan bu gibi beşere ârız olan haller ve enbiyanın bunlara mâruz olmaları, ümmetleri hakkında bir çok dini meselenin sebebi oldu-

ğu gibi, kolaylaşmasına dahi sebep olmuştur. Meselâ; bizim nebimiz sefere çıktı. Seferdeki meşakkate mükâfat olarak dört rekâtlı namazların iki rekât kılınması farz oldu. İşte bunun gibi o Yüce Peygamberlere gelen beşeri haller, birçok meseleye esas ve kolaylaşmasına sebep olmuştur. Şu kadar ki, enbiyada, insanların nefret edeceği hastalıklar olmaz. Zira enbiyanın hükümleri tebliği, dini yerleştirme hususunda ümmetleriyle iç içe olmaları ve ünsiyetleri zarurî olduğundan, bu gibi hastalıklardan ve çirkin ahlaktan korunmuşturlar. Eğer bu gibi şeyler kendilerinde bulunsa, insanların muhabbetleri nefrete, muvafakatları muhalefete dönüşür ve peygamber olarak gönderilmekten olan maksat ortadan kalkmış olur.

Binaenaleyh, enbiyadan asla yalan meydana gelmez. Çünkü yalan herkese göre kötü olduğu gibi, eğer ömründe bir kere yalan söylediği farzolunsa sözüne itimat kalmaz. Zira sözünde yalan olması muhtemeldir. İşte bu esasa binaen onların doğru söylemesi farzdır. Yalandan korunmuşturlar ki, onların doğruluğu, Allah'ın himayesi altındadır. Yani yalan söylemek ellerinden gelmez ve yalan söylemeğe dilleri dönmez.

Binaenaleyh bütün enbiya: وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى ۞ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى âyetinin sırrına mazhardırlar. "Resulünüz kendi arzu ve isteklerine uygun batıl söz söylemez. Zira onun sözü ancak ve ancak Allah tarafından vahyolunan şeydir." (Necm, 53/3-4). Binaenaleyh, ona uyma farzdır. Evet vahyin olmadığı konularda enbiyanın içtihatları caiz ise de, içtihatlarında hatâ olursa derhal Allah tarafından hatâ olduğu beyan olunur ki, hata üzerinde sürekli kalmazlar. Zira hata üzerine uyarı olmasa da, hatâ kararlaşmış olsa, hatanın din olması lâzım gelir ki, bu imkansızdır. Şu halde enbiyanın içtihat ettikleri meselelerin hata olduğuna İlâhi uyarı gelmezse, Allah'ın rızasına uygun olduğu sabit olup, bu da dinin bizzat kendisi olmuş olur.

Enbiyada hıyanet olmaz. Çünkü emanet sıfatı onlarda farzdır. Eğer onlardan hıyanet meydana gelse, ümmetlerinin onlara uymaları farz olduğundan, hıyanete uymaları farz olur. Bu ise imkansız olduğundan onlardan hıyanetin meydana gelmesi de imkansızdır.

Binaenaleyh, onlardan meydana gelen söz ve işlere ümmetlerinin uymaları ve nehyettikleri şeyleri terketmeleri ümmet üzerine farz olduğunu beyan etmek üzere Cenab-ı Hakk: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا buyurmuştur.

Yani "Resulünüz size her ne getirirse onu alın, gereğiyle amel edin ve Resulünüz sizi her neden nehyederse onu terkedin. Zira onun nehyettiği şey, elbette zararınıza olduğu yönüyle terketmeniz farzdır." (Haşr, 59/7) demektir. İşte bu âyet-i celile, Resûlullah'ın (s.a.s.) bütün emirlerine ümmetinin uyması ve yasakladığı şeylerden de kaçınmaların da farz olduğuna delâlet eder.

Binaenaleyh emrine muhalefet edenlerin İlâhi gazaptan sakınmaları gerektiğini beyan çerçevesine Cenab-ı Hakk: فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ buyurmuştur. Yani Resûlullah'ın emrine muhalefet edenler, dünyada ceza, âhirette cehennem azabının başlarına gelmesinden sakınsınlar. (Nur, 24/63). Çünkü biri milleti doğru yola irşada ve hallerini ıslâha, İlâhi gazabı gerektiren şeylerden uzaklaştırmaya ve İlâhi merhametin gelmesine sebep olan şeylere teşvik etmeye memur olan Zat'ın emrine muhalefet, zarardan başka ne olabilir? Binaenaleyh emrine muhalefet eden kimselerin, dünyada fitneye ve bir takım belâlara müptelâ olacağını, ahirette cehennem azabıyla azaplandırılacaklarını beyan ederek Cenab-ı Hakk, muhalefetten kaçınmalarını kullarına emretmiştir. Aynı zamanda bizim Nebimizin davranış ve hareketleri, bizim için uymaya layık olduğu gibi, İbrahim aleyhisselâmın hareket ve takrirlerinin de uymaya layık olduğunu beyan etmek üzere Cenab-ı Hakk: قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ buyurmuştur. Yani "muhakkak İbrahim ve İbrahim ile beraber bulunan ehl-i imanda sizin için uymaya şayan güzel adetler vardır." (Mümtehine, 60/4).

14. HER TOPLUM İÇİN DİNİN LÜZUMU

İnsan için, bir dine yapışmak, onun ahkâmına bağlı kalmak, aklen ve naklen gereklidir. Aklen lüzumunu, insanın fıtraten yaratılıştan medenî olması ispat eder. Çünkü insan, geçimini tedarik hususunda kendi cinsiyle karışıp görüşüp bir arada yaşamağa muhtaçtır. Zira bir kimsenin bütün hayatında muhtaç olduğu şeyleri ve sanatları kendisinde toplaması imkânı olmadığından, hayatını devam ettirmek için ancak cemiyette, beşeriyet içinde yaşaması zaruridir ki, cemiyetten her fert ayrı ayrı bir sanatla meşgul olup, her biri bir ihtiyacı karşılamakla, bütün insanlığın intizamını yoluna

koyma gereği meydandadır. Bu intizam ise, alış-veriş, hibe, satın alma, kiralama, kiraya verme gibi ticari muamelelerle, evlilik, trampa, mahkemeleşme ve davalaşma ile meydana geleceği herkesin malûmu bir gerçektir. Halbuki beşer tabiatı kendi nefsi için menfaatini yakalama ve zararlarını bertaraf etmeye istekli olduğu yönüyle, kuvvetli olan kuvvetine güvenerek her şeyin iyisini kendisi almak, kötüsünü başkalarına terketmek, haksız olarak başkalarının hukukuna tecavüz etmekle zulüm ve haddi aşmaya başlayacağı aşikârdır.

Binaenaleyh, beşer için şu zaruri haller mevcut olunca, bütün muamelât, evlilikler, ticaret hukuku, her şahsın hukukunu muhafazayı temin, insanlar arasında adaleti uygulamaya düstur olacak ve insanlar arasında eşitliği tekeffül edecek bir dinin lüzumuna ihtiyaç olduğunu beyan için Cenab-ı Hakk: لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا buyurmuştur. Yani "sizden herkes için bir şeriat ve her şeyi gösterir açık yol yarattık ve o yolda insanların davranışlarının dini hükmünü beyan ettik." (Mâide, 5/48) demektir.

Diğer bir âyette Allah Teâlâ: لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَى هُدًى مُسْتَقِيمٍ buyurmuştur. Yani "Biz, her ümmet için bir şeriat yaratıp tayin ettik. Onlar o şeriatla amel ederler. Hal böyle olunca Habibim! Dinsizler seninle çekişmesinler, sen onları Rabb'in Teâlâ'nın dinine davet et. Zira sen, onları ve seni, arzu edilene ulaştıran doğru bir din üzerinesin." (Hac, 22/67) demektir.

İşte bu âyet, insanların boş bırakılmayıp, elbette her asırda bir dini din edinmekle mükellef olduklarına, dinsiz bir zamanın olmadığına, her zaman insanların bir dine muhtaç olduklarına delâlet eder. Ancak her zaman insanların uymaları lâzım bir din bulunmaktan, her insanın o dinle mütedeyyin olması lâzım gelmez. Zira her asırda din tanımayan bir takım kimseler bulunmuştur.

Binaenaleyh, bir asırda din tanımayan bazı kimselerin bulunmasından, o zamanda insanların uymakla mükellef oldukları bir dinin bulunmaması lâzım gelmez. İşte bu ve bunun emsali birçok Kur'ân âyeti, dinin lüzumunda nakli delillerdir.

İlâhi dinlerin tamamı, insanlara Cenab-ı Hakk'ın vahdaniyetini, azamet ve kudretini, âhiretin varlığını, âhirette asilere ceza, itaat edenlere

Allah'ın mükâfat vereceğini beyan etme, güzel ahlâka teşvik eder ve kötü ahlâklardan uzaklaştırır. Şimdi böyle bir dine bağlı olanla dinsiz kimseyi mukayese edelim: İlâhi dinle mütedeyyin olan bir kimse, Allah'ın birliğini, kudretini, ilminin her şeye lâyık olduğunu, âhiretin varlığını, amel-i salih işleyip, kötü ahlâka sahip olursa Rabb'inden güzel mukabele göreceğini, isyan eder ve kötü ahlâkı işlerse, İlâhi gazaba duçar olacağına inanırsa, bu inancı insanı, ataletten, vakti boşuna harcamaktan, insani edebe aykırı hareketlerden ve insanlara zarar vermekten engelleyip, kendi nefsine ve herkese faydası olan şeylere teşvik etmez mi? Elbette iyilikle emreder.

Binaenaleyh, îmanı güçlü olanlar, her zaman güzel ahlâk sahibidir. Çünkü onun îmanı daima kendini çirkin ahlâktan engelleyen bir murakabe gücüdür ki, her zaman fenalığı hatırlatan bir zabıta kuvvetidir. Binaenaleyh her ne zaman şeytanın vesvesesiyle bir fenalığa cüret etmek isterse, iman ettiği dinin ahkâmı, îman ettiği ahîret ve güçlü îmanı karşısına çıkar, onu, o cüret etmek istediği fenalıktan meneder.

Hangi insan, Allah'ın kudret ve azametine, âhirette ceza veya mükâfat göreceğine, Resulün dininin doğruluğuna inanır da, nefsini cezaya duçar olacak çirkin ahlaktan menedip, mükâfata layık olacak salih ameller ve istenilen güzel ahlak işlemeye sevketmez? Şimdi Allah'ı tanımaz, Peygamberin sözünü tasdik etmez bir kimseyi bütün çirkin ahlak ve kötü davranışlardan hangi şey menedebilir? Namus, vicdan denilen şey, bu gibi fiillerden insanı menedebilir mi? Elbette edemez. Zira bazı vicdanların güzel gördüğü şeyi, diğeri çirkin görür.

Meselâ: Yabancı bir kadınla nikâhsız yaşamayı ve hayvanlar gibi oturup kalkmayı bazı vicdanlar güzel görüp insanlık meziyetlerinden saydığı halde, diğer vicdanlar çirkin görür ve namusa, insanlığa yakışmayan bir davranış görür ve nefretle reddeder. Şimdi hangisinin vicdanına itibar edilecek ve hangisini hakem kılacağız? Çünkü insanlar nasıl farklı farklı, biri diğerine benzemezse, vicdanlar da birbirinden farklıdır. Şu halde vicdan, namus denilen şey, iyiyi kötüden ayırdetmeye kâfi midir? Ve hangi şahsın vicdanına itimat edeceğiz? Binaenaleyh bu hususları temin edecek, ancak din, güzel bir imanla Allah Teâlâ'ya kalplerin bağlanması ve âhiretin varlığına inanmaktır.

Aynı şekilde toplumun kanunları ve cezaları da insanı çirkin davranışlardan menedemez. Zira davranışlarını onlardan saklayarak kurtulmak, saklayacağına ümit etmek ve saklayamadığı surette mahkemede yolunu bulma ümitleri, o kimseyi menetmek şöyle dursun, belki o fiili işlemeğe teşvik ettiği malûmdur. Fakat kuvvetli îman, güçlü bir inanç, âhirette ceza korkusu ve Allah'ın kudreti ve ilminden hiç bir şeyin hariç olmadığını bilmek, her zaman insanı, çirkin şeyleri işlemekten meneden bir silâhtır.

Binaenaleyh, dinini benimsemiş, kâmil iman sahibi, her zaman bu gibi kötülüklerden uzak ve sefaletten kurtulmuştur. Şu halde insanların fenalıktan engellenmesini temin edecek ancak güzel inanç ve dinin ilkeleridir. Evet mütedeyyin ve inançlı olmakla beraber, bazı çirkin fiilleri işleyenler de olur. O tip kimseler, kuvvetli îmana malik olmayan bir takım zayıf iman sahipleridir.

İşte şu detaylardan anlaşıldığı üzere insanlar, hayvanlar gibi başıboş yaratılmış değil, belki zamanında mevcut olan dine uyup, onun gerekleriyle amel etmekle mükelleftir. Çünkü her nebinin, insanları tevhide, âhirete imana, güzel ahlaka, helâl ve haramı ayırt etmeye, çirkin davranışları ve kötü ahlakı terketmeye davet eder. Bu hususta bütün enbiyanın dinleri birdir. Yalnız detay konularda insanların mizaçlarına göre her dinde zamana göre hükümler konulmuş ve o dinin baki olduğu müddet insanlar, o dinin ahkâmına riayetle mükellef tutulmuşlardır. Fakat ondan sonra gelen dinin, evvelkinin ahkâmını ortadan kaldırdığından, onunla amel caiz olmaz. Ancak ikinci dinin ahkâmıyla amel farz olur. Bu hâl Hz. Muhammed (s.a.s.) devrine kadar devam etmiş ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) dini onların hepsinden sonra olduğu yönüyle hepsini yürürlükten kaldırdığından, bütün insanlara bununla amel farz olmuştur.

15. ÂHİRETE İMAN

İnsanların hücreleri, dünyada hayatı kabul edince, âhirette de kabul edeceğinde şüphe yoktur. Çünkü hayata kabiliyet olunca, dünya ve ahiret müsavidir. Zira birinde kabul ettiği hayatı diğerinde kabul etmemek aklın tersinedir. Madem ki hayata kabiliyet vardır, ahirette o kabiliyete

eksiklik nereden gelecek? Çünkü ilk yaratmayla öldükten sonra diriltme eşittir. Belki bizlere nazaran öldükten sonra diriltme, ilk defa yaratmaktan daha kolaydır. Bu hususa kullarını irşad için Cenab-ı Hakk: وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ buyurmuştur. Yani "Allah Teâlâ, evvelâ mahlûkatı kudretiyle yarattıktan sonra, Kahhar isminin gereği yok eder. Daha sonra adaletini icra ve itaat edenleri âsîlerden ayırmak için tekrar ihya etmekle iade eder. Bu ihya ve iade, başlangıçtaki yaratmadan insan aklına göre daha kolaydır." (Rum, 30/27) Çünkü ilk yaratma meniden et parçasına, ondan cenine, ceninden küçük bir çocuk olmaya ve sair bir takım değişikliklerle bir halden diğer hale nakletmek suretiyle, bir çok derecelerden sonra tam organlı bir insan olarak meydana gelir. Ancak İsrafil'in: "Çıkın kabrinizden, kalkın ayak üzere, gelin mahşere!" demekten ibaret olan bir sayhasıyla, önceden mevcut olan asıl maddenin sağa sola dağılmış parçaları toplanmakla meydana geldiğinden, insanlara nispetle iade daha kolay olduğu yönüyle bu âyette iadenin kolay olduğu beyan olunmuştur. Zira Cenab-ı Hakk'ın kudretine nispetle zorluk ve kolaylık olmaz. Zorluk, kolaylık ancak insanlara nispetledir.

Binaenaleyh bu âyette: "yeniden diriltme daha kolay" demek, beşerin idrakine oranla daha kolay demektir. İnsanların haşredilmesi, cismanî bir haşirdir ki, herkesin vücudu meydana gelince, kendi ruhu o cisme iade olunur. Çünkü insanın ruhla bedenden mürekkep olduğu yukarıda beyan olunmuştu. Ruhla cesetten ibaret olunca itaat veya isyan, her ikisinin müşterek fiilleri olduğu yönüyle, İlâhi rahmete mazhariyete veya İlâhî gazabı hak etmeye iştirak etmesi tabiî olduğundan, haşir, ruhla cesedin kendisinin cismanî olduğunu beyan hakkında Allah Teâlâ: هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ۝ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ۝ وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ buyurmuştur. Yâni "şu iki hasım, Rableri hakkında çekişip durmaktalar. Dini inkar edenlere ateşten elbiseler dikilmiştir. Başlarının üstünden kaynar sular dökülür. Sıcak su ile karınlarında olan bağırsakları ve üzerlerinde olan derileri erir dökülür ve onları cehennemde muhafaza eden zebanilerin ellerinde vurmak için hazırlanmış demirden kamçılar vardır." (Hac, 22/19-21) demektir.

İşte bu âyette, gerek ateşten elbise giymek, gerek başları üzerinden su

dökmek, gerekse bağırsaklar ve derilerin dökülmesi, hep cismin özelliklerinden ve onun lüzumundan olması itibariyle, haşrin cismanî olmasına âyet, kesin bir şekilde delâlet ettiğinden, haşri inkâr etmek, İslâm dininde küfür olduğu gibi, cismanî haşri inkâr da küfürdür ve aynı derecededir. Demirden kamçı ile zebanilerin muhafazası da, haşrin cismani olduğuna delâlet eder. Şu halde bu dünyada hapishaneler, Cehennemin küçük bir modelidir. Çünkü suç işleyenler cezalandırılmak için dünyada hapishaneye konulduğu gibi ahirette de cehenneme konur ve hapishanede canileri muhafaza için gardiyanlar olduğu gibi cehennemde de zebaniler vardır. Dünyada muhafızların ellerinde kamçı, tüfek ve kasatura olduğu gibi, zebanilerin ellerinde ateşten kamçı vardır. Fakat ahiret azabı, dünya azabıyla hiç bir yönüyle kıyas kabul etmez. Şu halde cismânî haşre inanmak, dinimizde inanılması farz olan bir zarurettir. Zira Cenab-ı Hakk: قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ yani “Habibim! Sen “şu çürümüş kemiği kim ihya edebilir?” diyen müşriklere de ki; “o kemiği başlangıçta var eden Allah Teâlâ ihya eder.” demekle cevap ver.” (Yâsîn, 36/79) buyurmuştur.

Ve diğer bir âyette: يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلاً Yani “Ey insanlar! Eğer siz öldükten sonra dirilmekten şüphe ediyorsanız, bilin ki: Biz sizi ilkin topraktan, sonra bir nutfeden, sonra bir yapışkan hücreden, sonra esas unsurlarıyla hilkati tamamlanmış, ama bütün azalarıyla henüz tamamlanmamış bir çiğnem et görünümünde bir ceninden yarattık ki, kudretimizi size açıkça gösterelim. Dilediğimizi belli bir süreye kadar ana rahminde durdururuz. Sonra da sizi bir bebek olarak dünyaya çıkarırız. Sonra güç kuvvet kazanıncaya kadar sizi büyütürüz. İçinizden kimi henüz çocukken öldürülür, kimi de hayatın en düşkün biçimine götürülür. Öyle ki daha önce bildiği şeyleri bilmez hale gelir. Yeri de kupkuru görürsün, ama oraya Biz su indirince çok geçmeden kıpırdanır, kabarır da gözü gönlü açan her güzel çiftten nice nebat bitirir. (Hac, 22/5) demektir. Binaenaleyh bu kadar harikuladelikle sizi halkeden Yaratıcının, öldükten sonra sizi iadeye kudretini inkâr ederek küfretmeniz, doğru değildir. Zira onda şüphe eden evvelâ nelerden yaratıldığını düşünürse şüphesi zail olur.

Diğer bir âyette Allah Teâlâ: كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ Yani "Biz ilkin yaratmaya nasıl başladıysak diriltmeyi de Biz gerçekleştiririz. Bu, üzerimize aldığımız bir vaaddir. Bunu gerçekleştirecek olan da Biziz" (Enbiyâ, 21/104) buyurmuştur. Haşir, kıyametten sonra olacaktır ve kıyamette vuku bulacaktır. Çünkü âlem hâdisdir yani sonradan olmadır. Her hadis olan şey, fani ve yok olmaya mahkumdur. Binaenaleyh kıyametin meydana gelmesine inanmak, naklen ve aklen farzdır. Naklen farzoluşu: إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا Yani "kıyamet şüphe yok, gelicidir." (Mü'min, 40/59) mealindeki âyetlerle sabittir. Aklen farzoluşu, kıyamet ve âhiret olmasa, âsî ile itaat edenin eşit olması lâzım gelir. Bu ise imkansızdır. Ve âhiret olmasa, İlâhi tekliflerde bir fayda olmaz. Zira âhiret olmayınca ibadetin mükâfatı olmaz, yine terk edildiğinde zarar da olmaz. Çünkü âhiret olmayınca ceza da yok demektir.

İnsanlar arasında her zaman düşüncesi kısa, İlâhi hakikatlere, Cenab-ı Hakk'ın harikulâde sanatlarını tefekkürden gafil, yalnız düşüncesini ve gayretini dünyaya hasrederek, nazarını daima ülfet ettiği dünyaya sarfeden, nefsinin hayvani isteklerini tatminden başka bir şey düşünmeyen ve basireti bağlanmış olan kimseler bulunur ki, onlar ahireti inkâr eder ve elinden gelen her fenalığa cür'et ederler. Zira onlar için âhiret korkusu yoktur. Binaenaleyh, her ne yapsalar kendileri için kârdır. Çünkü Allah'ın kudretinin genişliğinden ve başlangıçta topraktan ve meniden halk olunduklarından gafletleri, inkârlarına sebep oluyor. Halbuki ahireti inkâr, insanları vahşete sevkeder ve sair bir çok zararları var ki, sayılmaz, tükenmez.

Aynı zamanda ahireti kabul etmenin de bir çok faydası vardır. Meselâ ahirete inanan bir kimse, âhiret düşüncesiyle başkalarının hukukuna tecavüz etmediği gibi, hemcinsini zarardan korur. Bu az bir şey midir?

Âhirete inanan, yalandan, iftiradan ve haksız bir şekilde başkalarının rahatsız etmekten ve sair çirkin ahlaktan dilini ve nefsini muhafaza eder. Bu kötümüdür?

Âhiret korkusu insanı, Rabb'ine kulluğunu yerine getirmeye ve nail olduğu nimetlere şükrü ifaya sevkeder fena mıdır?

Âhirete iman, insanı rahata ve kalp sıkıntısından sükûnete sevkeder (fena mıdır?)

Âhireti ikrar, insanı lâyık olmadık şeyleri işlemekten muhafaza için daimî bir bekçidir, fena mıdır?

Âhireti ikrar, insanı Allah Teala'nın kudretini tefekküre sevkeder, kötümüdür?

Âhireti ikrar, insana adalet ve istikamet tavsiye eder. (fena mıdır?)

Âhirete iman, insana aczini bildirir. (fena mıdır?)

Farz-ı muhal olarak inkâr edenlerin dedikleri gibi âhiret olmasa, inananlar ne zarar görecekler? Ancak inananların dedikleri doğru olduğu surette, -şüphemiz yok doğrudur- zuhur edince başına geleceği düşünmek, inkâr etmekten daha evlâ değil midir? Âhiretin vukuuna bütün enbiya, dinler, mukaddes kitaplar ittifak etmiş ve her zamanda insanların muarazasından âciz olduğu kesin delillerle vukuu sabit olup, inanmak farz olmuştur.

Binaenaleyh, ikrar edenlerin ikrarları aklî ve naklî birçok delile dayanmaktadır. Acaba inkâr edenlerin nefislerinin arzularından başka dayandıkları farklı bir şey midir? Şu halde nefsani arzularından başka bir dayanakları var mıdır? Halbuki nefsâni bir iddiadan ibaret olan inkârın, akıl sahipleri nazarında hiç kıymeti yoktur. Bütün inkârları, "insan çürüyüp toprağa karıştıktan sonra, tekrar dirilir mi?" demekten ibarettir. Evet menî gibi basit bir nutfe ve bir parça uyuşmuş kan, insan olunca toprağa karışmış parçalar da toplanır, insan olur. Zira Yüce Yaratıcı'nın kudretine hiçbir engel yoktur.

16. İNSANIN BAŞIBOŞ BIRAKILMAYACAĞI

İnsan, diğer hayvanlar gibi ruh sahibi ve hayata malik olduğu gibi, çevresindekileri görmekle beraber, akılla idrak edecek bir akla da malik ve aklı sayesinde diğer hayvanlardan farklıdır. Binaenaleyh İlâhi buyruklarla mükellef olup, başıboş olmadığını beyan çerçevesinde Allah Teâlâ: أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى buyurmuştur. Yani "İnsan kendinin başıboş bırakılacağını ve her ettiğinin yanına kalacağını mı zanneder?" Elbette zannetmez. Böyle zannetmemeli!" (Kıyâmet, 75/36) demektir. Çünkü insan, akıl gibi her şeyi idrak eden bir cevhere malik olup, diğer hayvanlardan farklı olunca, evvelâ Rabb'ını bilmesi, sonra da Yaratıcı'nın emir ve yasaklarına

bağlılıkla mükellef olması lâzımdır. Bunun aksini, akıl salıklamaz. Zira insan, Allah'ın emir, yasak ve dini hükümleriyle bağımlı olmasa, malik olduğu aklın abes olması ve diğer hayvanlardan farkı olmaması lâzım gelir. Bu ise apaçık olanın tersi olup muhaldir. Şu halde insanın mükellef olmaması dahi muhaldir ki, eğer teklif olmasa insanların isyanlarına Cenab-ı Hakk'ın razı olması lâzım gelir. Bu ise imkansızdır. Zira Allah Teâlâ insanların kabahatlerine razı olmaz. Kabahate razı olmayınca, rızası hilâfına hareket edenleri cezalandırması lâzım gelir. Bunun misâli, bir hükümdar, idaresi altında olan ahaliyi kanunsuz olarak: "herkes bildiğini işlesin!" diyerek kendi başlarına terkeder mi? Yoksa onların haline münasip kanunlar koyar da o kanunlara itaat etmelerini mi emreder? Elbette kanunlar koymakla itaatlerini emreder. Şu halde itaati emredince, kanun hilâfında hareket edenlerin hareketlerinin derecesine göre ceza tertip eder. Hilaf-ı kanun hareket edenlerin muhalefeti ölçüsünde ceza vereceği malûm bir hakikattir.

İşte bunun gibi Cenab-ı Hakk Hz. Adem'den beri insanları, zamanına göre inzal buyurduğu kitapların ahkâmına itaati emredip, o ahkâm hilâfına hareket edenlerin cezasını tertiple insanları mükellef kılmış ve başıboş bırakmamıştır. Şu kadar ki hükümdarların cezaları dünyaya mahsustur. Fakat Cenab-ı Hakk'ın cazalandırması dünyaya ve ahirete şâmildir. Binaenaleyh akıl sahibi olup da mükellef olan insanlar, ahiretin varlığına inanmaları farzı ayındır ki, ahirete inanmamak tamamen küfürdür. Lâkin insanların nefislerinin arzularına, şeytanın aldatmaları da eklenince إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا Yani "hayat ancak dünya hayatıdır. Dünyadan başka bir âlem ve başka bir hayat yoktur demekten çekinmezler." (En'am, 6/29).

Bir damla sudan yaratıldığı ve nelerden meydana geldiğini unuturlar da, "toprağa karışmış, çürümüş kemik tekrar dirilir mi?" demekten utanmazlar. Ve Allah'ın kudretine karşı itiraz küstahlığında bulunurlar. Allah Teâlâ bizleri, nefsin ve şeytanın şerrinden korusun! Âmin!

17. KADER VE KAZAYA İMAN

İnsanların davranış ve hareketlerinin, takdir-i ilâhi ile meydana geldiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ: إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ buyurmuştur.

Yani "Biz her şeyi, takdiri önceden olmak üzere yaratırız." (Kamer, 54/49) demektir ki, her şey ezelde takdir olduğu üzere, muayyen ve mukadder olan zaman ve mekânda, nasıl olacağı bilinene uygun bir şekilde gün yüzüne çıkar. Binaenaleyh, her mevcut, ezelde varolan kadere uygun olarak ortaya çıkar. Hiç bir şey, takdir olunan miktardan ne fazla ne de noksan ortaya çıkmadığı gibi, zaman ve mekânı da değişmez. İşte bu ve bunun emsali âyetler, kaderin varlığına kesin bir şekilde delâlet ettiğinden, kadere îman farz olup, İslâm dininde kaderi inkâr küfürdür. Şu halde ezelde, bir şeyin gelecekte nasıl zuhur edeceği durum üzere, İlâhî hükmü ve irade-i sübhaniyenin taallûku kazadır ki, o minval üzere hükm-ü ilâhi meydana geldi demektir. Ezeldeki hüküm üzere, gelecekte belirlenen ölçü şekliyle ortaya çıkması. Şu halde kaza kaderden ayrılmaz. Ezeldeki kaza üzere, gelecekte ortaya çıkmasından, kulun fiile mecbur olması lâzım gelmez. Çünkü kulun o fiile iradesini kullanmakla, gelecekte onu işleyeceğini Allah Teâlâ bildiğinden, ezelde öyle yazmıştır.

Binaenaleyh kulun gelecekte iradesini kullanması, ezelde Allah Teâlâ'nın o minval üzere takdirine sebep olmuştur. Yoksa ezelde Allah'ın kaza ve takdiri, gelecekte kulun fiiline sebep değil ki, kul fiilinde zorlanmış olsun.

Kadere îman, Avrupalıların dediği gibi insanları tembelliğe sevketmez. Bilâkis gayret ve çalışmaya sevkeder. Çünkü İslâmiyet, müslümanları esbaba tevessüle ve teşebbüse sevkeder ve esbaba tevessülün lüzumunu şiddetle emreder, herkes kudretin ne olduğunu bilmediği gibi, takdir olunan şeyin de yine esbabına sarılmak suretiyle meydana geleceğine inandığından, her müslüman gayret ve çalışmakla meşguldür.

Binaenaleyh, çalışır çabalar, bir işi meydana getirdikten sonra: "kader böyle zuhur etti, mukadder imiş, vücut buldu" der. Yahut meydana getiremezse: "ne yapalım, çalıştık amma mukadder değilmiş!" demekle teselli olur. Şu halde kadere îman işin sonunda bir teselliyi netice verdiğinden, kalbin rahatını gerektirir. Çünkü bir külfete ve çalışmağa mukabil, netice beklenilene ters ortaya çıkınca, "mukadder değilmiş!" deyip de, başka işine bakmakla, insan için bir zarar olmadığı gibi, "Cenab-ı Hakk'ın takdiri böyle imiş!" demekle kalbin ıstırabını teskin ederek eseflenmeyi terketmek, elbette günlerce acıyıp esef etmekten daha iyi olduğunda şüphe

yoktur. Şu manâyı beyan çerçevesinde Cenab-ı Hakk: مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرٌ ۝ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ buyurmuştur. Yani (Üzülmenize veya sevinmenize sebep olacak şekilde) gerek ülkenizde, gerek kendi nefislerinizde, size ulaşan hiçbir şey yoktur ki Bizim onu yaratmamızdan önce bir kitapta yazılı olmasın. Bu, Allah'a göre elbette pek kolaydır. Bu da, elinizden çıkan şeylerden dolayı gam yememeniz, Allah'ın size nasip ettiği nimetlerle de şımarmamanız içindir. Allah övünüp duran, kibirli, kendini beğenmiş kimseleri sevmez." (Hadid, 57/22-23). Halbuki Allah Teâlâ, varlığıyla böbürlenen, mal, evlât ve servet gibi şeyleri kendi dirayetine vermekle övünen her kibirleneni sevmez.

İşte bu âyet-i celile de, kadere îmanın insanın rahatını gerektirdiğine delâlet eder ki, geçmişe esef, geleceğe ve gelmişe sevinmede fayda olmadığını tavsiye etmiştir ki, kadere îman, Cenab-ı Hakk'a itimat ve tevekkülden ibarettir. Kadere îman eden, kadere karşı çalışır. Çalışmanın semeresi ortaya çıkarsa, Cenab-ı Hakk'a şükreder. Eğer ortaya çıkmazsa sabreder. Kadere iman etmeyen kimse de aynı şekilde çalışır, olacaksa olur, olmayacaksa, ne kadar çalışsa olmaz. Fakat şükrü ve sabrı da olmaz. Çünkü itimadı kendi nefsinedir.

Binaenaleyh kadere imanla beraber çalışmak, elbette diğerinden daha iyidir. Kadere karşı müslümanlar daima basiret üzere bulunur ve her işini zamanında görüp hakkında mukadder olan şeyin güzel bir şekilde meydana çıkmasını bekler. Zira bir köylü, nadas etmeden ve tohumu yere atmadan kaderine itimat ederek ekin bitmesini beklemez. Belki nadasını emekle yapar ve tohumunu dikkatli eker, ondan sonra da ekinin güzel bitmesini bekler ki, böylece çalışmakla kaderin zuhurunu beklemiş olur. Yoksa kadere inancını, çalışmasına mani görmez.

Şu halde kadere îmanı, çalışmaya ve sebeplere mâni zannedenler, müslümanlara ve müslümanlığa büyük bir iftirada bulunmuş oluyorlar. Önemli değil. Kadere îman eden müslümanlardan, kaderine itimat ederek işini terketmiş bir kimse var mıdır? Kadere îmanla işini atalette bırakmış bir müslüman görülür mü? Hangi müslüman kadere îman sebebiyle mesleğinde vazifesine devam etmemiş? Hangi müslüman köylüsü bulunur ki,

kadere îmanla çift sürmemiş, koyun gütmemiş, malının artmasına çalışmamış, evlât ve ailesini geçindirmek için uğraşmamış? Hangi İslâm devleti var ki, kadere îmanla beraber, düşmana karşı müdafaa vesileleri hazırlamamış, icabında silâha sarılmamış, kadere îman edip işini kadere havale ederek, terk-î silâh etmiş? Bir tane gösterilebilir mi? Şu halde "kadere îman, insanları tembelliğe sevkeder" diyenler çok yanlış söylemiş ve kadere îmanın mânasını bilmemiştir.

18. İNSANIN YARATILIŞI

Yukarıdan beri beyan olunan prensiplerin tamamıyla mükellef olan insandır. Çünkü insan, bir yönüyle kendine eziyet eden sineğin kovulmasından âciz olduğu itibariyle, sinekten daha zayıf bir mahlûk olmakla beraber, diğer yandan akıl gibi bir cevher sayesinde, bir takım yüce özellikleri üzerinde topladığından, Cenab-ı Hakk dünyanın imârını ona vermiş, kendinden daha büyük olan deve, fil vesaire gibi birçok varlığı da onun eline emanet olarak musahhar ve itaatkâr kılmakla, yeryüzünde hilâfet unvanını kazanmaya ehil kılmıştır. İnsanın aklı vesilesiyle Allah Teâlâ hitabete kabiliyetli, dini hükümlerle mükellef kılmıştır ki, Hz. Adem'den beri, değişik farklılıklarıyla ve bir takım görülmemiş ve duyulmamış icraatlarıyla insan, dünyayı imâr ve oranın işlerine hâkim olmuş ve diğer hayvanlardan birçoklarını istihdam etmiştir. İşte bu özellikleri olan insanın, yaratıldığı asıl maddesini ve yaratılışı esnasında cereyan eden durumlarını beyan etmek üzere Allah Teâlâ: وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ۞ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ۞ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ buyurmuştur. Yani "Şu bir gerçektir ki Biz insanı süzme çamurdan yaratırız. Sonra onu nutfe (sperm) halinde sağlam bir yere yerleştiririz. Sonra nutfeyi alakaya (yapışkan döllenmiş hücreye), alakayı mudgaya, yani bir çiğnem et görünümündeki varlığa, mudgayı kemiklere dönüştürür, sonra da kemiklere et giydirip, derken yeni bir yaratılışa mazhar ederiz. İşte bak da Allah'ın ne mükemmel bir Yaratan olduğunu bir düşünün." (Mü'minûn, 23/12-13-14).

İşte şu beyan edilen durumlar cereyan ettikten sonra Biz o insanı,

terkibi ve mizacı tam olarak, mükemmel bir surette, bir insan ve başka bir varlık ki, bu gibi hallerin dışında, güzel suretli bir mahlûk olarak yarattık demektir. İşte insanın, bir insan halini alıncaya kadar geçirmiş olduğu şu harikulade hallerine işaret etmek üzere Allah Teâlâ diğer bir âyette: يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ buyurmuştur. Yani "Allah Teâlâ, babanızın sulbünde, ananızın rahminde ve karnında, şekilden şekile intikal etmek suretiyle, üç karanlık içinde sizi yarattı." (Zümer, 39/6) demektir.

Üç karanlıktan birincisi pederin sulbüdür. Çünkü insan, pederinin sulbünde meni olarak bir müddet hapsolunduktan sonra, vakti gelince validesinin rahmine naklonulur ve orada bir müddet kalıp kan ve et devirlerini geçirdikten sonra validesinin karnına nakledilmekle, geriye kalan süresini orada tamamladıktan sonra, pederinin sulbü validesinin rahmi ve sonra karından ibaret olan üç karanlığın müddetinden sonra,[14] tekrar mekan değişikliği yaparak bu dünyaya gelir. İnsanlık alemine karışır, insanın erkek veya dişi olmasında, meninin asla tesiri olmadığı gibi, ananın ve babanın tedbiriyle veya diğer sebeplerle olur bir şey de değildir. Ancak bütün bunların hepsi, Allah'ın iradesi ve kuvvetiyle olur. Kudret-i ilâhiyeden başka, bu hususa tesir eden bir şey olmadığını beyan çerçevesinde Cenab-ı Hakk: يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ۝ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ buyurmuştur. Yani "Göklerin ve yerin hâkimiyeti Allah'ındır. O dilediğini yaratır. Dilediğine kız evlat, dilediğine erkek evlat verir, yahut kızlı oğlanlı olarak her iki cinsten karma yapar. Dilediğini de kısır bırakır. O her şeyi mükemmel bilir, dilediği her şeye kadirdir." (Şûra, 42/49-50).

İnsanın, yalnız pederinden olan meniden yaratılmayıp, pederi ve validesinin menisinden yaratıldığı ve insanın asıl maddesi ne kadar hakir bir su olduğunu düşünmesi lâzım geldiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ: فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۝ خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ ۝ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ buyurmuştur. Yani "Öyleyse insan neden yaratıldığını bir düşünsün! O, bel ile göğüs nahiyesinden çıkan, atılan bir sudan yaratıldı." (Tarık, 86/5-6-7). İşte hakir bir sudan yaratılan insan, evvelâ kendini, sonra Rabb'ini bilip, haddini te-

14 Üç karanlıktan maksat; 1. En iç tabaka (Endometriyum), 2. Orta kas tabakası (Miyometriyum), 3. En dış tabakadır (Perimetriyum).

cavüz etmemesi lâzımdır. İşte bu âyet, insanın baba ile ananın menisinden müşterek yaratıldığına delâlet eder ve ikisinin menisinden meydana geldiğine, Resûlullah'ın hadisi dahi delâlet eder. Çünkü Resûlullah'ın (s.a.s.): Erkeğin menisi galip olursa çocuğun babaya ve babanın akrabasına benzeme ihtimali daha fazla olur. Eğer ananın menisi galip olursa, anaya ve ananın akrabasına benzeme ihtimali olur."[15] buyurduğu hadis kitaplarında

[15] Müslim, Hayız 33; Ebû Dâvûd, Tahâret 96; Nesâî, Tahâret 131.
İlgili hadisin açıklamasıyla alakalı bir not:
"Hadis ve âdâb kitaplarında çocuğun cinsiyeti -ve bahusus insanlar nezdinde matlup olarak erkek çocuk elde etmek- hususunda bâzı rivayetler yer almaktadır. Bunlardan bazıları sağlam bir asla dayanmamakla beraber, bizzat sağlam rivayetlerde yer alanı da mevcuttur.
Sahih rivayetlerde geldiğine göre, Hz. Peygamber bir suale cevap zımnında der ki: "Çocuğun anne veya babasına çekmesine gelince, eğer erkeğin suyu, kadının suyunu geçerse, yani daha evvel gelirse سبق çocuk erkeğe çeker, eğer kadının suyu erkeğin suyunu geçerse çocuk kadına çeker" Müslim'in Hz. Âişe'den olan tahricinde: "Eğer erkeğin suyu, kadının suyuna galebe çalarsa علا çocuk amcalarına benzer, kadının suyu erkeğin suyuna galebe çalarsa علا çocuk dayılarına benzer" denmektedir.
Yine Müslim'de Hz. Peygamber'in mevlası Sevbân tarafından rivayet edilen hadiste Resûl-i Ekrem: "Erkeğin suyu beyaz, kadının suyu sarıdır, ikisi birleşir ve bu birleşme ânında erkeğin menisi kadının menisine galebe alarsa علا Allah'ın izniyle çocuk erkek olur, eğer kadının menisi erkeğin menisine galebe çalarsa çocuk Allah'ın izniyle kız olur" demektedir.
Verdiğimiz misallerde de görüldüğü üzere erkek veya kadın menilerinden birinin diğerine üstün gelme keyfiyeti, farklı rivayetlerde bazen سبق ve bazanda علا kelimeleriyle ifade edilmiştir. Mezkur hadisler İslam ulemâsı nezdinde çeşitli yorumlara sebep olmuştur. سبق ile meninin rahme evvel gelmesi anlaşıldığı gibi, üstün gelme, galebe çalma yâni ulüvv علا de anlaşılmıştır. Ulüvvle de erken gelme سبق kesret ve kuvvetin kastedildiği ileri sürülmüştür. Nevevî, "kesret-i şehvet gibi" diyerek kesret ve kuvvetle sadece meninin kesretinden kinaye olmadığına dikkat çeker.
Meseleyi hadisin farklı vecihleri çerçevesinde ele alan İbnu Hacer, Sevbân tarafından rivayet edilen: "Erkeğin menisi kadının menisine galebe çalarsa erkek olur..." mealindeki hadisi "realitedeki müşahedeye" muhalif bularak "müşkil olmakla" damgalar: "Bu hadis bir cihetten müşkildir. Zira hadise göre, erkeğin suyunun galebe çalması halinde çocuğun kız değil erkek olması ve amcalarına benzemesi gerekmektedir. (...) Hâlbuki müşahedemiz bunun hilafını ortaya koymaktadır. Zira çocuk bazen erkek olmakta, amcalarına değil dayılarına benzemektedir." Kurtubî der ki: "Sevbân hadisinin tevili, ulüvvden (galebe çalma, üstün gelme) muradın sebk (evvel gelme) olması ile tebeyyün eder." İbnu Hacer burada ortaya çıkan ihtilâfı hall hususunda şöyle bir izah yapar: "Derim ki: Kurtubî'den naklen söylediğimiz, Hz. Âişe hadisinde geçen ulüvv kelimesinin tevilidir. Sevbân hadisindeki ulüvv kelimesi (tevil olunmaksızın) lügat ma'nâsında alınmalıdır. Böylece sebk (evvel gelme) çocuğun erkek veya kız olmasına sebep ve alâmet olur, ulüvv (üstün gelme) de benzemeye sebep ve alamet olur. (Mesele bu tarzda ele alınınca) yukarıda varlığını öne sürdüğümüz işkâl de ortadan kalkar. Sanki benzemenin sebebi olan ulüvvden murad, içerisinde diğerinin kaybolur derecede azınlıkta (mağmur) kalmasına müncer olacak şekildeki çokluktur. İşte bu çokluk hangi tarafta olursa o cihete benzeme husule gelmektedir. Mesele böyle olunca karşımıza altı durum çıkmaktadır:

mervidir ki, işte bu hadis de, her ikisinin menisinden yaratıldığını açıkça beyan etmiştir.

İnsanların ilk babaları olan Hz. Âdem'in topraktan yoğrulmuş çamurun kurusundan yaratıldığını ve binaenaleyh insanların asıl maddelerinin toprak olduğu, kesin dini delillerle sabittir. Zira Cenab-ı Hakk: خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ buyurmuştur. Yani "Allah Teâlâ insanı, ateşte pişmiş kiremit gibi kuru çamurdan halketti." (Rahmân, 55/14) demektir.

Hz. Âdem'in yaratılmasında cereyan eden durumları beyan için nazil olan âyetlerin bazısında topraktan, bazısında hame-i mesnundan (kokmuş balçık), bazısında kuru çamurdan yaratıldığını beyan eden âyetler arasında tenakuz yoktur. Zira önce toprak, sonra yoğrulmuş bulaşık çamur ve daha sonra kurumuş çamur hallerine dönüşmekle, Âdem şekli meydana geldiğinden, her âyet ayrı bir zamanda vâki olan halleri beyan ettiği cihetle, âyetler arasında bir ayrılık yoktur. Çünkü, beyan olunduğu üzere, Âdemin yaratılışı, şekillerden şekillere nakil suretiyle hasıl olmuştur.

İnsanın ilkin toprak, sonra valide ve pederin müşterek döllenme

---

1- Erkeğin suyu önce gelir ve daha çok olur, bu halde çocuk hem erkek olur, hem de baba tarafına benzer.
2- Bunun aksi.
3- Erkeğin suyu önce gelir, kadınınki daha çok olur; bu durumda çocuk erkek olur, fakat anne tarafına benzer.
4- Bunun aksi.
5- Erkeğin suyu önce gelir, miktarca ikisininki de eşit olur; bu halde çocuk erkektir, fakat hiç bir tarafa benzemez.
6- Bunun aksi."
Münâvî, İbnu Hacer'in bu taksimatını tamamlayan bir başka şık ilave eder: Her ikisi de aynı anda gelirse, çocuk hünsâ olur.
Cinsiyet mevzuunda bu sahih rivayetlerin dışında umumiyetle, "Denir ki" şeklinde tedlîsi bir ifade ile sunulan rivayetlerin birinde münasebete besmele ve -az önce sahih rivayetten verdiğimiz- dua ile başlayıp, duaya: Ya Rabbî! Bu münâsebetten bir çocuk verirsen ismini Muhammed koydum derse..." bir diğerinde de: "Cimâdan sonra sağ tarafa yatıp hafif uyunursa -İnşallah çocuk erkek olur" denmektedir.
Cinsiyetle ilgili bu teferruata yer verişimiz, bu konuda âlimlerin düşüncesini belirtmek ve rivayetlerden sağlam olanını göstermek içindir. Bütün bu izahlar, görüldüğü üzere, nazaridir. Bilhassa cinsiyetin belirlenmesinde, İbnu'l-Kayyim'in dediği gibi, "tabiî bir sebep göstermek imkânsızdır. Burada tek sebep, Cenâb-ı Hakk'ın murad-ı İlâhisidir." Bu mevzuda günümüz tıbbı da kesin bir şey söylemekten âcizdir." *(İbrahim Canan, Hadîs Ansiklopedisi, 10:279-281, İst. Ts. Zaman Gaz.)*

spermlerinden dünya yüzüne arz-ı endam ettiğini, çocukluk ve hayat devrelerini bitirip, bulûğa ulaşınca, meşgul olduğu işleri ve meşgul olması lâzım olan işleri beyan etmek üzere Allah Teâlâ: حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ buyurmuştur. Yani "İnsan, rüşd yaşı olan on sekiz ve daha sonra kırk yaşına ulaşınca: "Ya Rabb'i! Bana, benim validem ve pederim üzerine verdiğin nimetine şükretmemi bana ilham et!" demekle, Rabb'ine yalvarır ve bu kadarla iktifa etmeyerek duasına devam eder ve der ki: وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ "Yarabbi! Senin rızana muvafık amel işlememi bana ilham et ve benim zürriyetimi ıslah et. Benim salâhım onlara da sirayet etsin, ben senin rızana muhalif şeylerin tamamından tevbe ettim ve müslümanlardan oldum." demekle dergâh-ı ulûhiyete iltica eder." (Ahkâf, 46/15)

Rüşd yaşı erkek için on sekiz, kız için on yedi senedir. Çünkü erkeğin baliğ olması ihtilâm olmakla, kızın baliğ olması ihtilâm olmak veya hayız görmekledir. Eğer ihtilâm ve hayız gibi bulûğ belirtisi olmazsa, seneye bakılır. Zira asıl mümkün olmayınca bedele intikal etmek, dini kural gereğidir. Binaenaleyh bulûğda asıl olan, ihtilâm veya hayız gibi bir alâmet zuhur etmeyince, seneyle tâyin, zaruret halini alır. Kız için on yedi, erkek için on sekiz yaşı, bulûğ yaşıdır. İşte insan, gerek alâmetle ve gerek seneyle buluğ çağına ulaşınca, teklife sebep olan akıl, bir derece tekemmül ettiğinden, İlâhi hitaba muhatap olup, İlâhî kurallarla mükellef ve bütün söz ve işlerinden mes'ul olur. Binaenaleyh sözünü ve işini dine uygun yaparak, dinin ölçüleriyle tartmak ve dinin kurallarına muhalif olandan kaçınmak lâzımdır.

Bu âyette Cenab-ı Hakk, insanın dergâh-ı ulûhiyetten ne gibi şeyler istemesi, buluğ çağına eriştiğinde ne ile meşgul olması lâzım olduğunu beyanla, insan için mümkün olan saadete işaret etmiştir. Çünkü insan için saadet üçtür: *Birincisi* ruh saadetidir ki, İlâhi nimetlere şükürle Rabb'ini bilmek ve O'nun varlığını tasdik etmekle, kalbin meşgul ve onunla süslenmesidir. Cenab-ı Hakk işin başında kulun bu nimete nail olması için, dua etmesini beyan etmiştir ki, lisan ve kalbi marifet-i ilâhiye ve nimetine şükürle süslemek, insan için en mühim vazifedir. **İkincisi** beden ve davranış saadetidir ki, insanın bedeniyle ibâdete devam etmesi gerekli olduğundan,

ikinci sırada salih amellere muvaffak olmasına dua etmenin lüzumu beyan olunmuştur. **Üçüncüsü** harici mutluluktur ki, evlâd ve ailenin huzuru, saadet olduğu yönüyle, üçüncü derecede onlar hakkında duanın lüzumu beyan olunmuştur.

İşte bu beyanlardan anlaşıldığı üzere bu âyet, insanlara duanın usulünü öğrettiği gibi, kemalâta erişmenin yollarını dahi öğretmiştir. Çünkü insanın her şeyden evvel gayretini kendi nefsine sarfetmesi lâzım ise de, himmetini sırf nefsine hasretmeyip evlâdına, ebeveynine, dost ve akrabasına genellemesi lâzım geldiğine işaret olunmuş ve duanın kabul olasının, tevbeye muhtaç olduğuna işaret için, duada tevbenin lüzumuna işaret olunmuştur.

Yukarıdan beri insanın evvelâ topraktan ve çamurdan yaratıldığını, sonra ananın, babanın sperminden yaratıldığını beyan eden âyetlere îman eden ehl-i îman, insanın yaratılışında beyan olunan durumların, gerçek olduğuna inanır, asla tereddüt etmez. Kalbi de müsterih olur. Ancak Kur'ân'a îmanı olmayan ehl-i dalâletten bazı kimseler, insanın ecdadı maymun olduğundan ve insanın maymundan geldiğinden ve buna delil olarak bir muhitte, filân adada yarısı insan, yarısı maymun bir iskelet zuhur ettiğini beyan eder ki, dünyada bu kadar gülünç bir manzara olamaz. Şimdi biz bu iddiada bulunanlara sorarız: "Madem ki insan maymundan gelmiş. Şimdi maymunlar neden insan doğurmuyor? Eski zamanda insan doğuran maymunlar nereye gitmiş? Başlangıcını bildiğimiz bir zamandan beri insan yaşıyor; hiç olmazsa yüz sene, iki yüz sene veya beş yüz senede yeryüzünde bir tek yarı insan doğuran maymun ortaya çıkmaz mıydı? Ve zuhur etse duyulmaz mıydı? Acaba evvelki maymunların insana dönüşüp de, şimdiki maymunların dönüşememesi neden kaynaklanıyor? Şimdi maymunların insan doğurmasına mâni nedir? Doğrusu bu gibi kıymetsiz düşünceli insanların fikrine iştirak edip, Hz. Âdem gibi bir pederle iftihar ederken, bir maymun gibi basit bir mahlûku kendine dede edinmekle zillete düşenlere gülmekle karşılık verilir. Zira bu iddia, izzetten zillete düşüşü iddiadan başka bir şey değildir.

İnsanın, İlâhi tekliflerle mükellef olduğu saatten itibaren, Allah'ın varlığını ve vahdaniyetini, kemal sıfatlarıyla muttasıf ve bütün noksan-

lıklardan münezzeh olduğunu tasdikle beraber, enbiyânın cümlesine îman ve bilhassa kendi peygamberini tasdik ve Allah tarafından getirdiği dini hükümleri kabulü farzdır.

Şu halde insanın mükellef olduğu ahkâmın özeti, emredilen şeylerin hepsine uyma ve yasakların tamamından kaçınmaktır ki, bu da ikiye ayrılır: **Birincisi:** Allah'ın hakları, i**kincisi:** insanların haklarına riâyet etmektir. Allah hakkı, emirler ve yasakların tamamında vardır. İnsanların haklarından korunmak için, başka bir kimsenin malına, canına, ırzına, velhasıl kendi tasarrufunda bulunan kimselerin maddî ve manevî bütün hukukuna tecavüz etmemektedir. Binaenaleyh kendilerinden mükellef olduğu kimselerin hukukundan bir zerreye tecavüz ederse mes'uldür. Hattâ sahibiyle helâllaşmak lâzımdır.

19. İNSANIN RUHLA CESEDDEN MEYDANA GELDİĞİ

İnsanın asli maddesi ve yaratılışında cereyan eden haller yukarıda beyan olunmuştu. İşte şu beyan olunan ahkâmın tamamıyla mükellef olan insan, ruhla cesetten mürekkeptir. Zira Cenab-ı Hakk: فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ buyurmuştur. Yâni "Âdem aleyhisselâmın cesedini tesviye edip, ruhu kabule müsait olunca, Ben ruhumdan ona üfleyip, hayatını cesediyle feyizlendirdiğimden meleklere secde ile emrettim ve dedim ki: "Siz Adem'e tazim etmek üzere secde suretiyle yere kapanın!" (Hicr, 15/29). فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ "Şu emrimiz üzerine meleklerin hepsi birden secde ettiler." (Hicr, 15/30) demektir. İşte bu âyet-i celile, insanın ruhla cesetten mürekkep olduğuna delâlet eder.

Zira Cenab-ı Hakk organların tesviyesiyle beraber, ruhun bedene üfürüldüğünü birlikte olarak beyan etmiştir ki, insanın insaniyeti bu ikisiyle meydana geldiğini beyan etmektir. Çünkü bu İlâhi beyanlar, cesedin meydana gelmesinden kaynaklanan istidat ve kabiliyet üzerine, ruhun coşmasına delâlet eder. Ruhu üflemekten murad, ruhun emr-i ilâhî üzere, insan bedenine girmesidir. Zira üfürme mânasına nefh, Cenab-ı Hakk'tan tasavvur edilmez. Şu halde insanın ana rahminde, ruhunu kabule müsait olacak

kadar bedeninin olgunlaşmasıyla beraber, emr-i ilâhi üzere ruhun bedene girmesi, insanın cisimle ruhtan ibaret olduğuna delâlet eder.

Ruh bir nurani cevherdir ki, güneş ışığının eşya üzerine nüfuzu gibi, bedene nüfuz eder. Ruhun değişmesi ve ayrılması mümkün değildir. Âdeta gül yağının, gül yaprağına sirayeti gibi bedene sirayet edince, bedene hayat gelir. Ne zaman ki bedenle ruhun birlikteliğine halel gelirse, ruh bedene veda eder. İşte o zaman vadedilen eceli gelmiştir. Ve ruh bedenden ayrılınca ceset, yüzüne bakılmaz, boş bir cesetten ibaret kalır ve hiçbir davranışa muktedir olamaz. Gülyağı, yaprağından ayrılınca yaprak bütün letafetini kaybetmiş ve kuru bir sonbahar yaprağından ibaret kalır. Nitekim ruh, bedenden ayrılınca beden çürür, toprağa karışır, fakat ruh baki kalır. Belirlenen vakit gelip, ceset tekrar iade olunca, ruh emr-i ilâhî üzere kendi cesedine döner. Böylece ahiret alemi meydana gelmiş olur.

İşte şu tafsilâttan anlaşıldığı üzere ruhla ceset başka başka şeylerdir. Ancak irade-i ilâhiye ile birinin öbürüyle birleşip ikisi bir araya gelmekle insan olur ve mükellef olan da budur. Yoksa sadece ceset insan değildir. Eğer yalnız ceset insan olsaydı, ruhsuz cesedin, mükellef bir kabil-i hitap olması lâzım gelirdi. Terkedilmiş olmazdı. Bu ise imkansızdır. Çünkü ruhsuz cesedin his ve idrâki olmaz ki, kabil-i hitap ve mükellef olsun. Aynı şekilde yalnız ruh da insan olamaz. Zira yalnız ruh insan olsaydı, yalnız ruhun İlâhi tekliflerle mükellef olup, mükellef olduğu vazifeleri eda ederdi. Halbuki cesetten ayrılan ruhun, hiçbir vazifeyi yerine getirmesi mümkün değildir. Şu halde bütün tekliflerle mükellef olan insanın, ruhla bedenden mürekkep olduğu meydanda bir hakikattir. Şu kadar ki, bedene sirayet eden ruhun hakikati, esası ve mahiyetinin neden ibaret olduğu bilinememiştir. Zira Cenab-ı Hakk Kur'ân'da: وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ الرُّوحِ قُلْ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا buyurmuştur. Yani "Habibim! Medine Yahudileri ve Mekke müşrikleri sana ruhtan sual ederler. Sen onlara cevapta: "Ruh benim Rabb'imin emrindendir" demekle cevap ver. Halbuki bu hususta size, az bir ilimden başka bir şey verilmedi. Binaenaleyh ruhun neden ibaret olduğuna insanların ilmi ulaşamaz. Siz ruhun mahiyet ve hakikatini bilmezsiniz." (İsrâ, 17/85) demektir.

Şu halde bazı doktorların: "ruh kandan ibarettir. Zira kan olmayınca ruh olmaz" dedikleri yanlıştır. Evet kan olmayan cisimde can olmaz.

Burası doğrudur. Fakat kan bedende ruhun bekasının şartıdır. Yoksa kan doktorların dedikleri gibi ruh olsa, kanla dolu bir takım insanlar ansızın vefat etmezlerdi. Halbuki kanlı, canlı bir takım insanlar, anî olarak vefat ettikleri her zaman görülen şeylerdendir. Kanları da bedenlerinde o hal üzere bakidir ve hiçbir zerresi kaybolmadan vefat ettiği çok görülür.

Netice itibariyle şurası kesindir ki; ruh cesedden farklı bir hakikattir ve cesetle birlikteliği kabildir. Ruhla ceset birbirleriyle bir araya gelince, tedbir ve tasarrufa, işlerini tefekküre kabiliyetli bir insan olduğu muhakkaktır. İkisi birbirinden ayrılınca, mükellefiyet ve tasarruflarından azade ve sorumssuz kaldıkları meydanda ve inkârı mümkün olmayan bir hakikattir.

Binaenaleyh ruhsuz cesette, asla faaliyet olmadığı gibi, cesetsiz ruhta da asla faaliyet olmaz. Zira ruhun faaliyeti cesetle beraberdir ki, cesetten ayrı ruh hiçbir şeyle mükellef olmaz. İşte şu esasa binaen, ruh cesetle buluşup, kemal çağı buluğ yaşına ulaşmadıkça, insan İlâhi mükellefiyetlerle mükellef olmadığı gibi, ruh cesetten ayrılınca da bütün bütün mükellefiyetler düşmüş olur. Şu halde, "insanın vefatından sonra, ruh tasarrufatından kalmaz" diyenlerin fikirleri yanlış ve mantığın aksidir. Ruhla cesetten mürekkep olan insanın hayatı, yemek ve içmekle kaim olduğundan, bütün insanların çalışmasından gaye de yemek, içmek, sıcaktan ve soğuktan vücudunu muhafazadır. Binaenaleyh bütün çalışıp çabalamaktan maksat, özetle bu iki şeye münhasırdır. Diğer lezzet almalar ve bir takım tasarruflarda bulunmalar, bu ikisinin teferruatındandır.

20. HZ. ÂDEM'E MELEKLERİN SECDESİ

Allah Teâlâ, Zat-ı Ulûhiyet'ine ibadetin ve saygının lüzumunu, Resul'ünü ve kitabını tasdikin farz olduğunu beyandan sonra, mahlûkattan bazısının diğerine saygı göstermesinin caiz olduğunu beyan etmek üzere: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ buyuruyor. Yani "Habibim hatırla o zamanı ki, o zamanda biz meleklere: "Âdem'e secde edin!" dedik. Bizim emrimiz üzerine melekler secde ettiler. Ancak, iblis secdeden kaçındı ve kendini büyük saydı. Binaenaleyh, kâfirler zümresinden oldu." (Bakara, 2/34).

Meleklerin Hz. Âdem'e secdeleri, Allah'a ibâdet, Âdem aleyhisselâma saygı, onu yüceltme ve ona selam anlamına gelir. Çünkü ibadet şeklindeki secde Allah'a mahsustur. Allah'ın dışındakilere rükû ve secde, ikram ve saygı suretiyle olur. Hz. Yusuf'a biraderlerinin secdeleri de bu kabildendir. Zira tazim olunması lâzım olan kimseye, o zamanda secdeyle saygı göstermek örftendi. İblisin secdeden kaçınması, Cenab-ı Hakk'ın kesin emrine karşı inat ve kibir olduğundan kâfirler zümresinden olmuştur. Cenab-ı Hakk'ın bu emri üzere Hz. Âdem'in dininde saygıya layık olan varlığa, saygı kasdıyla secde meşru idi. Şu halde o zamandaki secde, zamanımızdaki tokalaşma ve kucaklaşma konumundaydı. Bu âdetin Hz. Yusuf zamanına kadar devam edip geçerli olduğuna Hz. Yusuf'a biraderlerinin secdesi delâlet etmektedir.

Bizim dinimizde yaratılmışlara secde kaldırılmıştır. Çünkü Resûlullah (s.a.s.), Cabir ve Enes Hz.nin rivayetlerine göre: "Bir beşerin diğer beşere secdesi lâyık olmaz. Eğer beşer için beşere secde etmek caiz olsaydı, kocanın hanımı üzerinde pek büyük hakkı olduğundan, kocasına secde etmesini hanımına emrederdim."[16] buyurmuştur. Yani insanın kendi gibi bir varlık olan insana secdesi -velev saygı suretiyle olsun- caiz değildir. Eğer caiz olsaydı, kadınların kocalarına secde etmeleri farz olurdu. Çünkü kocalarının kadınlar üzerinde pek çok hakları ve nimetleri vardır. Meleklerin, Hz. Adem'e secde ile emrolunmaları, Hz. Âdem'in eşyanın isimlerini bilmesindendir. Şu halde Hz. Âdem aleyhisselâmın melekler tarafından saygı ve yüceltilmesine layık olmasına sebep, ilim ve faziletidir. Binaenaleyh aynı zamanda ilim ve fazilet erbabına, diğerlerinin saygı ve tazimi gerekli bir meziyyet olduğuna bu âyet delâlet eder. Zira Allah Teâlâ önce Hz. Âdem'e eşyanın isimlerini ve mânâlarını bildirdi. Bundan sonra meleklere: "Bu isimleri bilir misiniz?" dedi. Onlar da bilmeyiz dediler. Âdem aleyhisselâma emretti. Birer birer eşyanın isimlerini haber verince meleklere tazim mânasına olan secde ile emretti ki, ilmin saygı gerektiren üstün meziyyetlerden olduğu bilinsin. İşte ümmetlerin nebilerine, talebelerin hocalarına, öğrenenlerin öğretenlere, velhasıl bütün küçüklerin büyüklere tazim ve hürmetleri bu esasa dayanmaktadır. İslâmiyette küçüklerin

[16] Tirmizî, Rada' 10; İbn Mâce, Nikah 4; Ahmed. b. Hanbel, 6/76.

büyüklere tazim ve hürmetleri güzel görülen bir adettir. Bu gibi hürmet ve saygı, insanların aklına uygun olup, dini nakillere dayanmaktadır. Zira Resûlullah: "Ekrimû seyyidekim"[17] "Büyüğünüze ikram edin" buyurmuştur. Diğer bir hadisinde: "Herkesi kendi makamına oturtun!"[18] buyurmuştur.

Cenab-ı Hakk: وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ Yani "o kimseler ki onlara ilim verildi. Onlar için dereceler ve ayrı mertebeler vardır." (Mücadele, 58/11) buyurdu. Diğer bir âyette: "Bilenlerle bilmeyenler müsavi olur mu?" (Zümer, 39/9) Elbette müsavi olamaz buyurmuştur. Bu gibi saygı ve hürmet, hukukta eşitliğe aykırı değildir. Çünkü İslâmiyette hukuk noktasında zengin-fakir, âlim-cahil, erkek-kadın, âmir-memur, hepsi müsavidir. Mahkeme huzurunda hiçbir kimsenin diğerinden farkı ve imtiyazı yoktur ve hepsi müsavidir.

Binaenaleyh hükümdarla bir nefer, hâkim huzurunda eşit bir şekilde mahkeme olur ve mahkeme esnasında hâkim tarafından hükümdara fazla iltifat olunamaz. İnsanın kendi cinsinden, büyük tanıdığı ve bazı büyük gördüğü kimselere tazim ve hürmet etmesi lâzım gelince, nefsini yaratan ve nimetleri ihsan eden Rabb'ına nasıl tazim edeceğini ve nail olduğu nimetlerin şükrünü nasıl eda edeceğini düşünmesi farzdır. Binaenaleyh mükellef olan kimse, Rabb'inin varlığını itiraf edince, zikirle meşgul olması lâzımdır. Zira Cenab-ı Hakk: فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ buyurmuştur. Yani "siz beni ibadetle zikredin, ben de sizi rahmetle zikredeyim; siz beni şükürle zikredin, ben de sizi sevapla zikredeyim; siz beni dua ile zikredin, ben de sizin duanızı kabul etmekle zikredeyim." (Bakara, 2/152) demektir.

Bu âyette zikirle emir farziyet içindir. Şu kadar ki, zikrin çeşitli kısımları vardır. En büyüğü Allah Teâlâ'nın delillerini, âyetlerini, azamet ve kudretini tefekkür etmektir. Zira Allah'a itaat ve O'nu zikir, bunun üzerine bina edilmiştir. Çünkü lisanla zikir, nimetlerini sena ve şükür etmekle, organların icraatıyla zikir, ihtiyacını isteyerek suretiyle dua etmekle, hükümlerini tebliğ etmekle insanları hakka davet etmek suretiyle düşünme, bütün bunların hepsi, İlâhi kudreti ve Onun yüceliğini tefekküre bağlıdır.

---

[17] Bu hadisin bu lafzıyla rivaetini bulamadım. Ancak "kûmû ila seyyidikum!" lafzıyla vardır ki, aslında bununla aynı anlama gelmektedir. Bkz: Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 42; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 123-125; Tirmizî, Menâkıb 50; İbn Mâce, Mukaddime 11.

[18] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 1/241.

İnsanın huzura kavuşması, yani sükûnet ve Rabb'ine tam itimadı, ancak Allah'ın büyüklüğünü tefekkürden ibaret olan kalp zikriyle hasıl olur. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın kudret ve azametini kalbinde tefekkürle birleştiren bir kimse, her şeyi ondan bekler ve bütün kalbi içtenliğiyle O'na tam bir itimadının meydana gelmesiyle, kalbi müsterih olur. Zira her ne düşünse ve ne istese onu yaratacak ve verecek, ancak Hayy ve Kayyûm olan Rabb'ı olduğunu yakinen bilince, ıstırabı zail olur. Zira sebeplerine sarılmakla o şeyin yaratılıp vücut bulmasını Rabb'inden ister. Zirâ Rabb'i yaratmaya kadirdir. Zikirle kalbin mutmain olacağını: أَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ buyurmuştur. Yani "Uyanık ve dikkatli olun ki, ancak Allah'ı anmakla kalpler mutmain olur." (Ra'd, 13/28). Yani sükûnet bulur, ıstıraptan kurtulur, mealindeki âyet-i celile kesin bir delildir. Allah'ın kudretini düşünemeyen, belki varlığını tasdik etmeyen bir kimseyle, Rabb'ini yakinen tasdik eden bir kimseyi mukayese edince, hakikat tezahür eder. Çünkü Rabb'ini tanımayan bir kimse, kime itimad edecek?

Meselâ: insanlardan bir büyüğe itimat eder ve o da vefat eder, muztarip olur veyahut makamına itimat eder, azlolunur, kuvvetine itimat eder hasta ve zayıf düşer, ahbap ve yaranına itimat eder, onlar kendinden daha âciz olurlar, malına itimat eder, serveti zayi olur. Velhasıl nereye gitse ve kime yapışsa sonu yok oluştur. Ancak Rabb'ine itimat eden kimsede, bu ıstıraplar olmaz. Çünkü Allah Teâlâ ezelî ve ebedîdir, ilmi, herkesi kuşatmıştır, herkesin halini bilir, herşeye şamil olan kudreti, herşeyi yaratır, O, yok oluşlardan vesair afetlerden münezzehtir.

Özetle O, öyle bir sığınaktır ki, O'nun üstünde başka bir kimse yoktur. Böyle bir Rabb Teâlâya itimat eden kimsenin ümidine halel gelmez. Zira kulunun istediğini bazı hikmetlere binaen bu dünyada vermese bile, âhirette verir ümidiyle, mü'min rahat yaşar. Allah'ı zikir, bütün ibadetlerin esası olduğu gibi, bütün itaatlerin de büyüğü olduğuna: وَلَذِكْرُ اللّٰهِ أَكْبَرُ "Allah'ı zikir, elbette her ibadetten büyüktür." (Ankebût, 29/45) âyeti delâlet eder ve açık zikirden gizli zikrin efdal olduğuna: "Hayru'z-zikri el hafiyyu"[19] hadisi delalet eder. Yani Resûlullah (s.a.s.), zikrin gizli olanı hayırlıdır buyurdu.

[19] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 1/471.

Diğer bir hadiste, açıktan tekbir alan ashabına: "Sağırı çağırmıyorsunuz, Rabb'iniz sizin gizli zikrinizi de duyar."[20] buyurmuştur.

Her mükellefe, Cenab-ı Hakk'ı çok zikretmek lâzım geldiğini beyan çerçevesinde Allah Teâlâ: يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ۝ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا buyurmuştur. Yani "ey müminler! Allah'ı çok zikredin, akşam-sabah Allah'ı eksikliklerden tenzih edin!" (Ahzâb, 33/41-42) buyurmakla, müminleri çok zikretmeğe davet etmiştir. Şu kadar ki, Allah'ı zikir, esmay-ı hüsnâdan herhangisiyle olsa, mânasını düşünerek zikrederse hakiki zikir olur. Yalnız mânasını layıkıyla bilmediği isimle zikretmemelidir.. Ve esmay-ı hüsnâyı zikirde, taharet lâzım değildir. Yani abdesti olmayan bir kimse Zikrüllâh ile meşgul olabilir. Ancak zikir organlarıyla zikir kabilinden olan namazda taharet lâzımdır. Zira taharetsiz namaz kılmak caiz değildir.

21. NEFS-İ EMMÂRE

İnsan, buluğ çağında bütün İlâhi tekliflerden mükellef olunca, bu mükellefiyetleri yerine getirmede birçok mânilerle karşılaşır. Bunlardan birinci derecede, nefs-i emâre gelir. Çünkü insanın nefsi, dâima insanla beraberdir. İnsandan ayrılmadığından, her zaman insanla beraber bulunduğu cihetle fırsat düştükçe aldatmaktan ve bazı ibadetlerine mâni olmaktan uzak durmadığı gibi, şehvetlere yatkın olduğundan, sahibine kötülükleri emreder. Ve akla galip gelirse, emrettiği kötülüğü bilfiil işlemekten geri durmaz. Binaenaleyh, sahibini dünyada ve âhirette rüsvay eder. Nefsin, kötülüğü emrettiğini beyan hakkında Hz. Yusuf'dan hikâye yoluyla Allah Teâlâ: وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ buyurmuştur. Yani "ben nefsimi tezkiye etmem. Zira nefis, şiddetle kötülüğü emreder." (Yusuf, 12/53) Zira fesada meyletmek özelliklerindendir. Şu halde her insanın nefsi, kötülük arzu eder. Ancak nefsin arzu ettiği kötülük akla uyarak işlenmemelidir. Çünkü nefsin arzu etmediğini işlememekte bir meziyet olmadığı gibi, onu terkettiğinden dolayı sevap da yoktur. Ancak nefsin arzusuyle beraber Allah'tan korkusuna binaen arzu ettiği fenalığı terkederse sevap olur. Binaenaleyh nefsin, dinin hilafına olan her arzusunu terketmek, her mükellef üzerine

[20] Buhari, Megazi 38; Müslim, Zikir 44.

farzdır. Zira nefsin arzusuna uymak, daima insanı tehlikeye atar ve nefsine tâbi olanlar, akıl ve îman sahibi kimseler nazarında her zaman yadırganır. Çünkü böyle bir kimse, Cenab-ı Hakk'ın gazabını gerektiren fiillerden uzak olamaz. Fakat insana hâkim akıl olursa, davranışlarını dine göre ayarladığından, fiilleri dini kıstaslardan hariç olmadığı cihetle, kalben ve bedenen dünyada ve âhirette rahat olur. İşte şu esasa binaen insan, nefsine hâkim olup, nefsinin mahkûmu olmamalıdır.

Nefsin üç mertebesi vardır: Birincisi: Sahibini daima şehvetlere davet eder ve kötülüğü güzel gösterir ki nefsi emmâredir. İkincisi: Arzu ettiği kötülüğü sahibine bilfiil işlettirir ki, nefsi levvâmedir. Üçüncüsü: Şehvetlere meyline pişmanlık duyup, arzusunu fiile çıkarmaz, vaz geçirir ki, nefsi mutmainnedir. Allah Teâlâ: يَاأَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً buyurmuştur. Yani "ey İlâhi zikre devamla ıstıraptan hali ve rahat olan nefis, Rabb'in senden ve sen Rabb'inden razı olduğunuz halde Rabb Teâlân'ın lûtfuna dön." (Fecr, 89/27-28) mealinde olan âyetteki nefs-i mutmainne budur ki, sahibini fenalığa sevketmez. Ve Cenab-ı Hakkın rızasını aramaktan hâli olmadığı cihetle, sahibini sıkıntıdan kurtarır. Binaenaleyh nefs-i mutmainne sahibi, dünyada ve âhirette sevinçli ve mutlu olur. Zira sahibini şerre sevketmediği gibi, hayra sevketmekten dahi uzak kalmaz.

22. ŞEYTANIN İNSANI ALDATMASI

İnsanın ibâdetle meşgul olmasına ve mükellef olduğu vazifeleri yerine getirmeye mâni olanlardan biri de şeytandır. Şeytanın, cinin bir çeşidi olduğunu Cenab-ı Hakk beyan buyurmuştur. İnsanın esası toprak olduğu gibi, şeytanın esası da ateştir. Ve ateşten olduğunu beyan hakkında şeytanın sözünü hikâye suretiyle Allah Teâlâ: قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ buyurmuştur. Yani "Allah Teâlâ'nın iblise, "Hz. Âdem'e secdeden seni ne gibi bir şey engelledi?" suâline cevabında iblis, "ben Âdem'den hayırlıyım. Zira beni ateşten, Âdem'i çamurdan yarattın. Ateş ışık veren bir özelliğe sahip olması yönüyle, kesif olan çamurdan hayırlıdır" demekle cevap vermiştir." (A'raf, 7/12). İşte bu ve bunun emsali âyetler, şeytanın ateşten yaratıldığına kesin bir şekilde delâlet eder.

Şeytanın bütün emeli, Âdem evlatlarını aldatıp isyana sevketmektir. Çünkü pederimiz Hz. Âdem'e tazim için secde etmekte direnmesi, Allah Teâlâ'nın emrine muhalefet olmasına binaen, İlâhi dergahtan kovulmasına sebep olduğundan, Âdem evlatlarına düşmanlığa bütün varlığını adadı. Böylece ta Hz. Âdem'den kıyamete kadar insanları aldatmaya çalışmağa azmettiğini beyan hakkında Allah Teâlâ: قَالَ أَنظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۝ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ۝ قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ buyurmuştur. "İblis, Dergâh-ı Ulûhiyetten kovulunca: "Yarabbi! Âdemoğullarının diriltileceği kıyamet gününe kadar bana mühlet ver ki, ben onları aldatayım" diye Cenab-ı Hakk'a niyaz etti. Cenab-ı Hak da ona mühlet verdi ve dedi ki: "Ey iblis! Sen kıyamete kadar mühlet verilenlerdensin." Bunun üzerine İblis: "Yarabbi senin beni baştan çıkarmanla helak etmen sebebiyle elbette onlardan intikam almak için, sapıttırmak üzere dümdüz yol olan İslâm dininin üzerine oturur, onların rızana ulaştıracak yollarını keser ve dinin tersine yollara saptırırım" deyip, Âdemoğullarının üzerine musallat olacağına ahd-u peyman etti." (A'raf, 7/14-15-16).

Binaenaleyh yol kesici eşkiya gibi herkesin gittiği yol üzerine oturup, işleyeceği hayırlı işlerine ve ibadetine mâni olacağını açıktan beyan etti. İnsanı sapıttırmak için hiçbir fırsatı kaçırmayacağına ve daima fırsat gözetip fırsat düştükçe vazifesini icra edeceğine yemin etti. Öylece de sapıttırmaktan geri kalmıyor. Çünkü bazı kimselerin îman yolunu keser ve küfre sevk eder. Bazı kimselerin îmanına şüpheler getirip inancını bozamazsa, ibadet yolunu keser, günaha sevkeder ve fısk-u fücuru süslü gösterir ve haramı helal saymaya teşvik etmekle haram tarafını tatlı, helâli acı gösterir. Bazı kimselerin adaletten yolunu keser ve zulme sevkeder. Hiçbir şey yapamayacağı kimseye, hiç olmazsa ibadetinde riyaya sevketmeğe çalışır. Velhasıl herkesin istidadına göre bir belâ ile müptelâ kılmak için uğraşır ve insanları her tarafından kuşatacağına yemin ettiğini iblisten hikâye yoluyla beyan etmek üzere Allah Teâlâ: ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ buyurmuştur. Yani "insanların yolları üzerine oturup, onları aldatmak için fırsat gözettikten sonra, ben onlara önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından elbette gelir, her taraftan onları iğfal ederim. Binaenaleyh "Yarabbi sen onların çoğunu,

sana ibadet eder ve nimetlerine şükredici bulamazsın" demekle şeytan, insanları her tarafından ihata edeceğini beyan etti." (A'raf, 7/17). İnsanların pekçok durumları buna şahittir. Çünkü şeytan, insanın önünden gelir, ahirete şüphe verir ve "çürümüş, toprağa karışmış kemik, bir daha insan olmaz. Buna inanan kimse ahmaktır", arka tarafından gelir bütün emelini dünyaya hasredip âhireti unutmasını tavsiye eder ve "insanın göreceği dünyadır ve dünyanın arkasında bir şey yoktur" der, sağ tarafından gelir ona dinde şüphe verir. Hâşa "enbiyanın ve dinlerinin esası yoktur, bunlar hep insanları aldatmak için yapılmış şeylerdir" demekle, zihinleri karıştırır, sol tarafından gelir, bütün günahları süslü gösterir. Şeytanın günahları süsleyeceğini beyan hakkında Allah Teâlâ: فَزَيَّنَ لَهُمْ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمْ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ buyurmuştur. Yani "şeytan insanlara çirkin amellerini tezyin ettiğinden, o günde şeytan onların dostudur. Halbuki şeytanı dost edinmeleri sebebiyle onlar için acıtıcı azab vardır." (Nahl, 16/63)

Şu halde şeytan, her zaman günahları insanlara işletmek için güzel gösterir. Meselâ: "Şu günahı işle, sonra tevbe edersin, tevbesi makbuldür." Veyahut "delikanlısın! Şimdi istediğini yap, ihtiyarlığında vazgeçer ve ibadet edersin, gençlik âleminde bu gibi lezzetleri terketmek ahmaklıktır" demekle aldatmaya çalışır. Fakat aklı olan kimse bunlara aldanmaz ve şöyle cevap verir: "Tevbeye güvenip günah işlemek, panzehire güvenip zehir yemeğe benzer. Zira bir kimse:

"Zehiri yeyip panzehire eli değmeden helak olduğu gibi, günahı işler de tevbeye eli değmeden vefat edersem ne yapayım? İhtiyarlığıma güvenerek gençliğimde isyan eder de ihtiyarlamadan ölürsem ne olacak? Çünkü ihtiyar olacağıma elimde bir senedim yoktur" demekle şeytanı reddeder ve âhiret olmasa âsi ile âbidin, zalimle âdilin eşit olması lâzım gelir. Bu ise adâlet-i ilâhiyeye ters ve muhaldir. Şu halde elbette âhiret vardır ve herkes hakkında İlâhi adalet tecelli edecektir.

Şeytanı insanlara musallat kılmadaki hikmet, itaat edenlerle isyan edenleri birbirinden ayırdetmek ve ibadet edenlerin ibadetlerinin sevabının çok olmasıdır. Zira ibadetin en faziletlisi zahmetli olanıdır. Eğer nefs-i emmâre, şeytan, kuvve-i şeytaniye ve gazabiye gibi bir takım ibadetlere engeller olmasa, insan da aynı melekler gibi olur ki, ibadetlerinde sevap

olmazdı. Çünkü meleklerin ibadetlerinde bu gibi manialar olmayıp, sırf ruhanî bir lezzetten ibaret olduğu yönüyle, onların ibadetlerinde sevap yoktur. Zira sevap, Allah Teâla'ya itaati edada, bu kadar engellere mukavemet ederek çekilen zahmete mükâfat olan İlâhî bir lûtuftur.

İşte insanlarda, kulluk vazifesinin yerine getirilmesi, bir takım zorluklarla meydana geldiğinden, meleklerde bu gibi zorluklar olmadığından, insan cinsi, melekten daha faziletlidir. Bütün madenlerin ateşle çarpışıp uğraşmadıkça ve ateşle tortu, safisinden ayrılmadıkça, saf maden halini kazanamadığı gibi, insanlar da ateşten halkolunan şeytanla çarpışmadıkça, iyisi kötüsünden ayrılmaz.

Binaenaleyh şeytan insana musallat kılınmıştır ki, "şeytana mukavemetle hakikî bir insan olup, yiğitçe düşmana karşı durmakla safvetini kazanan müminlerle, şeytana uyarak îman nurundan uzaklaşan fasıklar birbirinden ayrılsın ve herkesin hali meydana çıksın. Hiç bir kimsenin, bir diyeceği kalmasın" diye şeytan insanlara musallat olmuştur. Şeytan ve zürriyeti, insanları görürler, ancak insanlar onları göremezler. Çünkü şeytan, lâtif cisim olarak, bir takım farklı farklı şekillere girmeye muktedirdir. Binaenaleyh insanın kalbine girip vesvese vermeye, yani: kötü amelleri hatıra getirmeğe ve insanı ona teşvik etmeğe muktedirdir ve daha ileri fırsat buldukça insanın içine attığı düşünceleri, fiile çıkarmağa çalışır. Onların bizi görüp bizim onları görememememize gelince: Allah Teâlâ onların gözlerinde bizi görecek cevher yaratıp, bizim gözümüzde o cevheri yaratmamasından ibarettir. Bunun misali, gece karanlığında bütün hayvanların ve bilhassa yırtıcı hayvanların bizi görüp, bizim onları görmememizdir. Cenab-ı Hak bu hakikati beyan için Kur'ân'da: إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ buyurmuştur. Yani "şeytan ve zürriyeti sizin onları görmediğiniz mekânda, onlar sizi görürler" (Âraf, 7/27) demektir.

Şu halde böyle pusuda size karşı düşmanlık eden düşmandan son derece dikkatli olarak kaçınmalısınız. Şeytanın insan suretine giremiyeceği de, bu âyetle sabittir. Zira insan suretine girmiş olsaydı, insanların görmesi lâzım gelirdi. Halbuki göremeyecekleri bu âyetle beyan olunmuştur. Binaenaleyh şeytan, insan suretine temessül edemez. Ve şeytanla Hz. Âdem arasında cereyan eden olayları Cenab-ı Hakk'ın Kur'ân'ın değişik âyet-

lerinde beyanı, şeytanın vazifesine devamlı ne korkunç bir düşman olduğunu ve pederimiz Âdem'i bile aldattığını beyanla, insanları ibret almaya davet ve ihtiyatla hareketin lüzumunu tavsiye etmektir.

Şeytanın varlığı, Kur'ân'ın âyetleriyle sabit olduğundan, şeytanın varlığını inkâr etmek, İslâm dininde küfürdür. Çünkü bizim göremediğimiz birçok hakikatler vardır. Bir takımları da araştırmalarla meydana çıkmış ve çıkacaktır. Binaenaleyh göremediğimizi inkâr etmek doğru olamaz. Meselâ: Elektrik keşfolunmazdan evvel suda böyle bir kuvvetin, yani karanlık evleri ışıklandıracağını, makineleri işleteceğini, tramvayları yürüteceğini kim biliyordu? Ve bugün o kuvvet nedir? Mahiyeti neden ibarettir? O kuvvet suyun hangi kısımlarının içindedir? Henüz malûm değildir. Şu halde bizim idrâkimiz gayet kısa olduğundan, görmediğini, görmediğinden dolayı inkâr etmek gülünç bir şeydir.

Binaenaleyh Allah Teâlâ kitabında: "Benim şeytan isminde bir mahlûkum var, siz onu görmüyorsunuz ve o size düşmandır. Ondan sakının. Zira o size kötülükle emreder. Onun sözüne aldanmayın, onun aldatmaları kurnazcasına olur, düşmanlığı gizlidir, sakının ve kalbinizde bir takım hatırat koymakla sizi aldatıyor." deyince, şeytanın: "ben yokum, sizi aldatıyorlar" gibi vesvesesine inanmaktansa, o gibi çirkin düşünceleri reddetmekle, şeytanı kovmak daha evlâ değil mi? Yıldırım düşer ve düştüğü yeri deler, ağaca dokunursa yıkar, insana isabet ederse helak eder. Gerçi havada birçok gürültüler olur, ancak yıldırım denilen ateş parçası gözle görünür mü? İnsanı öldüren şeyi gözümüz görmüyor diyerek inkâra mecal var mıdır? Oturduğumuz odaların arkasında birçok dağlar, evler vesair varlıklar vardır. Fakat odanın duvarı bizim gözümüzün görmesine mâni olur. İşte bunun gibi şeytan, varlıklardan bir varlıktır. Fakat görme duyumuzun görmesine mâni perde bulunup, bizim görmemize mâni olup görmememizden, şeytanın olmaması lâzım gelir mi? Yıldırım gibi, görmediğimiz halde vücudumuza girip bir takım kötü düşünceler uyandırdığı, inkârı kabul eder bir şey mi? Ve gözümüzün gördüğü yılan vesair zararlı hayvanlardan bir takım düşmanlarımız vardır, velâkin bunlann düşmanlığı maddîdir. Şu halde maddiyatta düşmanın vücudunu müşahede edip dururken, maneviyat cihetinden düşmanı neden inkâr etmeli?

İnsan, suskun ve sakin dururken, bir takım çirkin düşünceler hasıl olur. Bazan o düşüncelerini fiile çıkarır. Belâdan belâya uğrar. Hemcinsleri arasında mahcup ve rüsvây olur. Sonra yaptığı şeye pişmanlık duyar. Kendi işini kendi gayet çirkin görür. Acaba bu düşünceleri içine atan ve onu belâya uğratan kimdir, nedir? İşte Cenab-ı Hakk'ın kitabında bize haber verdiği şeytandır.

Binaenaleyh buna îman etmek lâzımdır. Şeytan çoğalmaya maliktir ki, insanların nev'i baki olup, nesli devam ettiği müddetçe, onun da nev'i baki, nesli devam edecektir. Şu halde insanın her ferdine, onun fertlerinden biri musallattır. Daima iğfale çalışır. Her düşmana karşı silâh kullanmak farzdır. Fakat silâh, düşmanın silâhına uygun olmak lâzımdır. Şeytan, insana maneviyat cihetinden düşman olunca, ona karşı kullanılacak silâhın da manevî olması lâzım olduğundan, Cenab-ı Hakk, şeytanın şerrinden Zat'ı Ulûhiyetine sığınılmasını emretmek üzere: وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ buyurmuştur. Yani "eğer sana şeytandan bir vesvese, yani fena bir fikir ve kızgınlık gibi bir hal arız olur, zihnini karıştırmaya başlarsa, şeytanın şerrinden nefsini muhafaza ve vesvesesini defetmek için derhal ilâhi himayeye iltica et ve Allah'a sığın ki, vesvesesi zail olsun. Zira Allah Teâ'lâ, iltica edenlerin duasını işitir ve kullarının ahvâlini bilir." (Fussılet, 41/36) demektir.

Âyette beyan olunan şeytanın vesvesesinden murad, insanın kalbine vesvese ve fesat koymak, zihnini karıştırıp endişeye düşürmektir. İşte bu âyette, her derdin bir ilâcı ve çâresi olduğu gibi, şeytanın şerrine müptelâ olan kimsenin derhal onun şerrini defetmek için Allah'ın yardımına sığınması farz olup, ancak o derdin ilâcının sığınmakla olduğunu Cenab-ı Hakk beyan buyurmuş, şerrini defetmenin çaresi, Zât-ı Uluhiyetine iltica etmek olduğunu tavsiye etmiştir. Çünkü her şey, İlâhi kudret gözetiminde olduğundan, şeytan gibi mühim bir düşmanın şerrini defetmenin, Allah'ın yardımıyla olacağını, binaenaleyh yardımına sığınmanın lüzumunu beyan etmiştir.

Şu halde insan, nefsinde şeytanın vesvese ve fitnesini hissedince, derhal Allah'a sığınmakla onu gidermenin çaresine başvurmasının farz olduğu bu âyetle sabittir. Şu kadar ki, yalnız dille sığınma yeterli olmayıp, sı-

ğınmanın mânasını kalbiyle düşünerek, Cenab-ı Hakk'a kalbini bağlaması lâzım geldiğine işaret için Cenab-ı Hakk, (Semi ve alîm-işiten ve bilen-) olduğunu, yani lisanla söyleneni işittiğini, kalple itimadı ve niyeti bildiğini dahi beyan etmiştir. Şeytanın şerrinden bir derece emin olmanın, dine bağlanmakla olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ: إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ buyurmuştur. Yani "o kimseler ki dine bağlanarak emirleri yerine getirip, yasaklardan kaçınmakla takva dairesine girdiler. Onları şeytanın vesvesesinden bir kısmı dokunduğunda, kalplerinin etrafında dolaştığında, onlar Allah'ı hatırlar, bu vesvesenin şeytan olduğunu derhal görür ve bilirler, hatalarını idrâk ederek günahlardan sakınmakla şeytanın şerrini defederler. Ancak günâhdan korkmayan kimseler, şeytanın kardeşleridir." (Âraf, 7/201-202).

Binaenaleyh şeytan, bu kardeşlerini dalâlete çeker götürür; dalâlete sapanı aldatır ve bozar. Günahları süsleyerek, o günahları işlemekte kusur etmedikleri gibi, kardeşleri de dalâleti sapıklığı işlemekte kusur etmezler. Hattâ bir dereceye gelir ki, onlardan salâh ve felah ümidi kesilir. İşte bu âyet-i celile müttakilere, şeytanın vesvesesinin asla tesir edemiyeceğine, imanları sebebiyle basiretleri açık olup, şeytanın vesvesesinin farkına varmakla ondan sakınacaklarına, imandan mahrum olup da haram olan şeyleri işleyenlerin de şeytana kardeş olup, daima onun emrine boyun eğerek dalâlete düşeceklerine, şeytan istediği günahı işletmekte ve onlar da o dalâleti yapmakta kusur etmeyeceklerine delâlet eder. Dışarıdaki insanların halleri buna şahiddir. Çünkü dine yapışanlarla yapışmayanların halleri buna şahitlik yapmada adaletli ve yeterlidir. Zira günah işlemekten çekinmeyen kimselerin, günden güne azgınlıklarının arttığı, yasak edilen şeyleri pervasızca mubah gibi yaptıkları, sonunda maddî ve manevî harap olup gittikleri herkesçe malûm bir hakikattir. Binaenaleyh, insan şeytanın düşmanlığını unutmayıp, dâima onu düşman tanıyıp vesvesesine aldanmaması lâzımdır. Çünkü Cenab-ı Hakk: إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ buyurmuştur. Yani "şeytan sizin düşmanınızdır. Binaenaleyh siz onu daima düşman edinin ki şerrinden emin olasınız. Zira şeytan kendine tâbi olan ve sözünü dinleyen cemâatini ancak cehennemliklerden olsunlar diye davet eder." (Fâtır, 35/6) ki, sizi nefsinizin arzu ettiği

fenalıklara teşvik ederek, büyük bir fitneye mübtela kılar. Şeytan bu suretle düşmanlığının neticesini ve çalışmasının semeresini elde eder. Şu halde insanın hasmına karşı alacağı vaziyet düşmanlıktır. Çünkü insanın hasmına karşı alacağı vaziyet iki türlüdür:

Birincisi: Düşmanlığına mukabele etmek suretiyle dâima onu düşman tanımaktır. İkincisi: Barışmak suretiyle düşmanlığı aradan kaldırmaktır. Şeytanla barışıp dost olma imkânı olmadığından, Cenab-ı Hakk bu ve bunun emsali birçok âyette, daima şeytanı düşman edinmemizi emretmiştir. Şu halde düşmanın sözüne itimat etmemek gereklidir.

23. GUSLÜN VE ABDESTİN LÜZÛMU HAKKINDA

Namazda taharetin lüzumunu beyan etmek üzere Cenab-ı Hakk: يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ buyurmuştur. Yani "ey müminler! Namaz kılmak murâd edip ayağa kalktığınızda, yüzünüzü ve ellerinizi dirsekle beraber, ayaklarınızı topuklarınızla beraber yıkayın ve başınıza meshedin." (Mâide, 5/6) demektir. İşte bu âyet, namaz kılacak kimsenin önceden abdesti yoksa, abdestin farz olduğuna, abdestte yüzünü, ellerini, ayaklarını yıkamanın ve başa meshetmenin farz olduğuna kesin bir şekilde delalet ettiğinden, bunlardan birini inkâr eden kimse, Kur'ân'ın nassını inkâr etmiş olduğu cihetle, dine göre bu inkâr nefretle yâd olunur. Şu halde beş vakit namazda abdesti olmayan kimsenin, bir günde beş defa abdest almakla dışta görünen organlarını abdestle temizlemesi farzdır. Fakat abdestini muhafaza ederse, bir abdestle beş vakit namazı da eda edebilir. Zira Mekke'nin fethi günü bir abdestle Resulûllah'ın (s.a.s.) beş vakit namaz kıldığı rivayet edilmektedir.[21] Şu kadar ki, abdesti varken tekrar abdest alırsa sevaptır. Zira temizlik, elbette dine göre medhedilmiş ve müstahaptır. Çünkü Resûlullah: **el vudu alel vudu nurun ala nur** Yâni "abdest üzere abdest, nur üzere nurdur."[22] buyurmuştur.

Bu tafsilâttan anlaşıldığı üzere, abdesti olmayan kimse için namaz

[21] Müslim, Taharet 86; Ebu Davud, Taharet 66; Tirmizi, Taharet 45; Nesai, Taharet 101.
[22] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ,2/447*.

caiz olamaz. Ancak her ne şekilde olursa olsun, abdest almaktan âciz olan kimse, abdestin yerine geçecek olan teyemmümle yetinir. Zira Allah Teâlâ Kur'ân'da: "Eğer siz hasta olur, suyu kullanamazsanız veyahut misafir olur suyu bulamazsanız veyahut sizden biriniz tuvaletten gelir veya eşlerinizle ilişkide bulunur da abdest alacak veya gusül edecek su bulamazsanız, gayet temiz ve necasetten arınmış toprağa teyemmüm edin. Toprakla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin ki, suyu bulup kullanmaya kadir oluncaya kadar temizlenmiş olursunuz." (Mâide, 5/6) buyurmuştur. "Suyu bulamayan veyahut bulup da kullanmaktan âciz olan kimse, toprağa meshetmek suretiyle ibadetini eda etsin" demekle, kullarına ruhsat göstermiştir. Çünkü bir şeyin aslıyla amel mümkün olmazsa bedeline yönelmek genel bir izindir. Binaenaleyh su ile amel mümkün olmayınca, bedeli olan toprağa yönelinir ki, İslâm dininde hiçbir şekilde güçlük yoktur. Zira Cenab-ı Hakk: مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ buyurmuştur. Yani "Allah Teâlâ sizin üzerinize güçlük kılmak murat etmez. Ancak sizin şükretmeniz için sizi tertemiz etmek ve nimetini sizin üzerinize tamamlamak murat eder. Zira güçlük murat etseydi behemehal her yerde su ile temizlenmenizi emreder, suyun bedeli olan toprakla temizlenmenize izin vermezdi. Siz de suyu bulmak için birçok zorluğa maruz kalırdınız, sizin maddî ve manevî, zahiri ve batınî istifadeniz için, abdest ve guslü emretti ki, sizin üzerinize nimetini tamamlasın ve siz de o nimetin şükrünü eda edesiniz." (Mâide, 5/6).

Bu âyette Allah Teâlâ insanlara güçlük murat etmediğini beyan edip, bu beyanı her zaman zararın giderilmesinin farz olduğuna delâlet eder. Resulûllah'ın (s.a.s.): **La darara vela dırara fil İslâm** Yani "İslâm'da ne bir tarafın diğerini zarara uğratması ne de zarara uğraması vardır."[23] mealindeki hadîsi de, zararın definin farz olduğuna delâlet eder. İşte zararın giderilmesinin farz olması esasına binâen Cenab-ı Hakk, kullarını maddî ve manevî cünüplükten dolayı muhtemel zararlardan korumak için Kur'ân'da: وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا Yani "eğer siz cünüp olursanız, kemal-i ciddiyet ve ehemmiyetle temizlenin." (Mâide, 5/6) buyurmuştur.

---

[23] İbn Mace, Ahkâm 17; Ahmed b. Hanbel, 5/327.

Bu âyette tahareti emretmek, mutlak zikrolunup, organlardan biriyle kayıtlanmadığından, cünüp olan kimsenin bedeninin hepsini yıkaması farzdır. Hattâ ağzını ve burnunu yıkamak da farzdır. Çünkü فَاطَّهَّرُوا emri, taharette mübalâğa kipiyle gelmiştir. Taharette mübalâğa ise, yıkanması mümkün olan organın her tarafını yıkamakla olacağından, âyet ağzı ve burnu yıkamanın farz olduğuna delâlet eder. Çünkü yıkamak mümkündür. Binaenaleyh bedenden azıcık bir kısım yıkanmasa gusül sahih olmaz. Zira Resûlüllah'ın: "Gusülde vücudunuzun bütün kıllarını ıslatın ve derisini temizleyin. Çünkü vücudunuzun her cüzünde cenabet vardır."[24] buyurması da, vücudun her parçasının yıkanmasının farz olduğuna delâlet eder. Şu kadar ki, gusülde sıra şart değildir. Mutlaka vücudu yıkamak istenmektedir. Zira âyette sıralamaya işaret yoktur.

Taharetin meşru olmasındaki hikmet, necaset vaki olan bir kimseye, hükmen arız olan necaseti hükmiye ve zahirde olan kirleri yok edip Rabb'ına münacaatında temiz bulunmaktır. Çünkü abdest alan ve gusleden kimse, Rabb'inin emrine temiz bir şekilde boyun eğer. Taharetle kulluğunu gösterir ve Allah'ın azamet ve rubûbiyetini kabul ederek kalbinde olan dik başlılık ve inadı terkedip, kötü ahlaktan sıyrıldığı gibi, manen taharet: günahlarının kefaret olmasına sebep olacağına dair rivayet edilen hadis-i şerifler, abdest ve guslün zahirde taharet olduğu gibi, batında dahi taharet olacağına delâlet eder. Çünkü insanın memur olduğu bir ibadeti kabul edip, son derece derin bir acziyet içinde hemen Rabb'inin emrine uyarak, o zayıf kulun, bu emre uymasına mükâfat olarak günahını Rabbi neden affetmesin? Zira insan, seve seve kulluğunun gereğini yerine getirince, lütuf ve ihsan sahibi olan Allah Teâlâ da, elbette Rububiyetinin gereği olan ihsanını kulundan esirgemez. Ancak aklı az olanlar, Cenab-ı Hakk'ın büyüklüğü ve O'nun nimetlerinden gafil oldukları yönüyle, bu gibi incelikleri idrâkten gafildirler. Cahilâne bir takım itirazlar etmektedirler. Bilhassa Allah Teâlâ'nın cünüp olan kimseye gusletmesi emri, kulları hakkında bizzat lütuftur. Zira cünüplükle vücuda gelen zayıflık, yorgunluk ve bedene gelen tembelliği, temizlemekle yok etmesini emretmek ve maddeten

[24] Tirmizi, Taharet 78; İbn Mace, Taharet 106.

vücuda gelmesi muhtemel olan zarardan korunmasını tavsiye etmek, lütuftan başka ne olabilir? Yoksa kulun guslünden Cenab-ı Hakk'a bir menfaat mı var? Halbuki bedeni su ile yıkamaktaki fayda ve bilhassa yorgun vücudu soğuk sula yıkamak, bedenin yorgunluğunu giderip dinlendireceği herkesçe malûm bir hakikattir ki, inkâr eden olursa tecrübe etsin.

Şu halde bedenin hücrelerinden ayrılan meninin, her zerresinin ayrıldığı yerde bırakmış olduğu eksikliği, kuvvetine vermiş olduğu zayıflığı ve yorgunluğu, eklemlerin birbirlerine karşı kaybettikleri kuvveti iade etmek üzere guslü emretmek ve farz kılmak kullar hakkında faydadan başka ne olabilir? Zira bu vesile ile vücut, kıvamını muhafaza eder. Gerçi tuvalet ihtiyacında, meniden daha ziyade idrar ve gaita gibi dışa atılan şeylerde, birçok şey vücuttan her zaman ayrılsa da, onlar vücudun değişik kısımlarına karışmış maddeler kabilinden olmadığından, onlar bedene eksiklik vermediği gibi, aksine vücudun istirahatını temin ettiğinden yıkanmak gerekmez. Çünkü vücutta kaybolmuş bir şey yoktur ki, su ile temine ihtiyaç duyulsun. Fakat meninin ayrılmasında, bedende eksiklik ve yorgunluk kesin olduğundan, su ile onun giderlmesi farz olmuş ve İslâm dininde gusül, mühim bir âdet yerini almıştır. Böylelikle bedenin kayıplarını iade, bizim için maddeten hıfzıs-sıhha noktasında tam bir fayda olduğu gibi, manen de ibadet olduğundan, mükafat ve sevap vardır. Bu hakikatleri inkâr ederek guslü terkedenlere Allah Teâlâ: وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ buyurmuştur. "Allah'ın kendisi için nur yaratmadığı kimsenin nurdan nasibi olmaz." (Nûr, 24/40) demekle iktifa olunur.

İslâm dininde temizlik, insanların asli vazifelerindendir. Zira Resûlullah (s.a.s.) **büniyel islamu alen-nezafeti** buyuruyor. Yani "İslâm temizlik üzerine bina kılınmıştır."[25] Kur'ân'da Allah Teâlâ: وَاِذِ ابْتَلٰى اِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ buyurmuştur. Yani "Rabbi, İbrahim Aleyhisselâmı bir takım kelimelerle (emirlerle) sınamıştı. İbrahim de o kelimeleri yerine getirdi." (Bakara, 2/124) demektir. Tefsircilerin çoğunluğuna göre, Hz. İbrahim'in sınanması temizlikle ilgilidir ki, bunlardan beşi insanın başındadır. Birincisi, bıyığı kısaltmaktır. İkincisi, ağzı yıkamaktır. Üçüncüsü, burnu yıkamaktır. Dördüncüsü, misvak kullanmaktır. Beşincisi ise başı taramaktır.

[25] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 1/341.

Diğer beşi bedendedir: Birincisi, sünnet olmak, ikincisi: tırnak kesmek, üçüncüsü: kasığını temizlemek, dördüncüsü: koltuk altı tıraşı, beşincisi: tuvalette yıkanması gereken yerleri tam bir şekilde yıkamaktır. İşte bunlar, Hz. İbrahim'in sünneti olduğu gibi, bizim Nebimizin de sünnetidir. Zira Kur'ân'da Cenab-ı Hakk'ın bize anlattığı önceki peygamberlerin sünnetleri, bizim için de kuraldır. Çünkü Kur'ân'da onları beyandan maksat, beyan olunan ahkâmda bizi onlara uymaya davettir. Bilhassa Hz. İbrahim'-in dinine uymak için açık Kur'ân emirleri vardır. Zira Allah Teâlâ: ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا buyurmuştur. Yani "Habibim! Biz sana eğrilikten arındırılmış, sırf doğru bir yol olan, millet-i İbrahim'e uymanı etmeni vahyettik." (Nahl, 16/123) demektir.

İbrahim Aleyhisselâmın milletine uymanın gerekliliğine bu âyet delâlet eder. Millet-i İbrahim'in temizlikle ilgili hükümleri bundan önce açıklanan prensiplerden ibarettir. Binaenaleyh İslâm dininde de bunlar kabul edilmiş olup, uygulanmaktadır ve bunların güzelliklerinin inkârı da mümkün olmayan bir hakikattir. Bizim için bunlar temizlik vesilesi olduğu gibi, bizzat ibadet de olduğundan, âhirette sevap da vardır. Resûlullah'ın (s.a.s.) temizlik hususuna çok itina gösterilmesine delâlet eden birçok hadisi vardır. Hattâ bir gün tırnakları uzamış, bedeni kirlenmiş bir kimse gelip, semânın durumundan sordu. Resûlullah (s.a.s.): "Sizin biriniz gelir, semâdan haber sorar, halbuki onun tırnakları kuş tırnakları gibi, yani uzamış ve tırnaklarının içinde pislikler ve kir vardır."[26] buyurmakla o kimseye tırnağını kesmediğinden dolayı dokundurdu ve uyarmış oldu.

Cabir b. Abdullah hazretleri demiştir ki: Bir gün biz Hz. Peygamberin (s.a.s.) huzuruna geldik. Resûlullah (s.a.s.), başının saçları dağınık bir kimse gördü, buyurdu ki: "Şu adam başını tarayacak bir şey bulamadı mı?" Ve diğer elbisesi kirli bir kimse gördü. Ona da: Şu adam elbisesini yıkayacak bir şey bulamadı mı?" dedi.[27] Hz. Ayşe demiştir ki: "Beş şeyi Resûlullah seferde ve hazarda terketmezdi ki; ayna, sürme kutusu, tarak, misvak ve iğnedir"[28] ki, bunların hepsi temizliğe ait âletlerdir.

[26] Taberani, el-Mucemu'l-Kebir, 4/184.
[27] Ebu Yala, Müsned, 4/23.
[28] Beyhaki, Şuabul-İman, 5/233.

İşte şu hadisler ve zikrolunan âyetler, İslâm dininde temizliğe ne kadar ihtimam gösterildiğini beyana kâfidir. Taharet, akıl sahibi bütün insanlar tarafından benimsenen hıfzıs-sıhhaya yardım eden ve insanların fıtraten sevdiği bir şeydir. Şu kadar ki, diğer milletler tahareti, mücerret temizlik için kabul ettiklerinden, taharetin faydası onlar için dünyaya münhasırdır. Ancak müslümanlar tahareti ibadet olarak kabul ettiklerinden, onlar için taharetin faydası, hem dünyevî hem de uhrevîdir. Çünkü İslâm dini, namazda abdestin, guslü icabeden durumlarda guslün farzolduğunu beyan ve emretmekle taharet, müslümanların asli vazifelerinden mühim bir ibadettir.

İşte bu ibadeti yerine getirmenin neticesinde, herkesçe arzu edilen temizlik de sağlanmış olduğundan, müslümanlar bir amelle iki fayda kazanmış olurlar. Bunlardan biri dünyevî faydadan ibaret olan temizlik, diğeri de uhrevî faydadan ibaret olan sevaptır. Bununla beraber tahareti ibadet olarak kabul etmekle, maddî ve manevî menfaat olup, bunda asla bir zarar yoktur.

Şimdi din terakkiye mânidir diyenlere sorarız. "Terakkiye mâni olan, güzel inancı bütün nimetlerin şükrünü yerine getirme kabilinden olan Allah'ı anmak mı? Temizliğe yardımcı olan abdest ve gusül mü?" Dinin maddiyatla alâkası yoktur" diyenlere sorarız: "Maddiyatla alâkası olmayan dini hükümler taharet mi? Yoksa bıyığını kesmek, baş taramak, koltuk altı ve kasığını temizlemek mi? Bunlardan hangisinin maddiyatla alakası yoktur? Maddiyattan olmayan, yoksa tırnak kesmek, misvak kullanmak mıdır? Hayır: Bunlardan hiçbiri değildir. Yalnız dini hükümlere itiraz eden kimsenin dalâleti seçmesiyle, hidâyetten nasibi olmaması onu itiraza sevketmiştir. Çünkü Cenab-ı Hakk buyurmuştur ki: وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ Yani "Allah'ın idlal ettiği hiçbir kimse hidâyette kalamaz. Zira onun için bir hidayet eden bulunamaz." (Ra'd, 13/33) demekten başka bir şeyle mukabele olunamaz. Çünkü bu kadar açık Kur'ân beyanlarına kanaat etmeyen bir kimsenin, ne ile ikna olması mümkün olabilir? İşte Kur'ân'da farziyeti sabit, esası malûm olan, hadislerle farzları, sünnetleri ve âdabı açıklandığı üzere temizliği tam anlamıyla yaptıktan sonra müslümanlar, namazı kılmaya kalkarlar.

24. DİNİN DİREĞİ OLAN NAMAZ

İslâm dini ve Kur'ân'ın hükümlerinde namaz hakkında Allah Teâlâ: وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ buyurmuştur. Yani "namazı ikame edin ve zekâtı verin." (Bakara, 2/43) âyetiyle namaz, her akıllı ve baliğ olan kimseye kesin bir farzdır." Namaz hakkındaki âyetler mücmeldir. Zira "salât"ın lügat anlamı duadır. Ancak ıstılahta dua mânası terkedilmiş, bundan maksat, bilinen namaz olup, malum rükünlerle hususi fiiller kasdedilmiştir. Âyetlerdeki mücmel hususları açmak ve izah etmek, Resûlullah'a (s.a.s.) aittir. Binaenaleyh Cibril-i Emin, Allah tarafından Resûlullah'a (s.a.s.), Resûlullah da kendi şahsında tatbikle, "salât"ın nasıl kılınacağını, vakitlerini, ve rek'atlarını ümmetine öğretmiştir. Saadet asrından şu zamana gelinceye kadar, tevatürle namazın farziyeti, beş vakitte edası ve rek'atlarının sayısı, şer'i delillerden icmâ-ı ümmetle sabit olduğundan, bize açıklandığı şekliyle îman etmek ve kabul etmek zaruriyat-ı diniyeden olması yönüyle inkârı küfre götürür.

Salâtın (namazın) belirli vakitlerde farzolunması: إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا buyurmuştur. Yani "namaz, müminler üzerine belirli vakitlerde farz oldu." (Nisâ, 4/103) mealinde ki âyetiyle sabittir. Çünkü "kitaben", farz mânasına ve "mevkuten" vakte bağlı olarak manasınadır ki, "belirli vakitlerde farz oldu" demektir. Bu belirli vakitlerin beş vakit olduğunu: أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا âyet-i celîlesi izah ve tafsil etmiştir. Yani "Habibim! Sen, günün zevalinden gecenin karanlığına kadar namazın ikamesine ve bilhassa sabah namazını, sabahın beyazlığına kadar kıraate devam et. Zira sabah namazının kıraati, insanlar, cinler ve melekler tarafından şehadet olunacak." (İsrâ, 17/78) demektir. İşte bu âyette "dülûk-i şems"le ki, zeval vaktinden gecenin karanlığına namazı eda etmede öğle, ikindi, akşam, yatsı namazları, "Kur'ân'el-fecr"de sabah namazı dahil olduğundan, âyet beş vakte şâmil olup namaz vakitlerini tâyin etmiştir.

Namazın beş vakitte farzolunduğuna: فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ۞ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ âyeti celilesi dahi delâlet eder. Yani "akşam ve sabah vakti girdiğinde, namazı kılmakla Allah'ı bütün ek-

sikliklerden tenzih edin. Zira yerde ve gökte hamd ve sena ancak Allah'a mahsustur. Allah'ın dışındaki biri gerçek anlamda hamde layık değildir. İkindi ve öğle vaktinde namazı kılmakla Rabbinizi eksikliklerden tenzih edin, vakitlerininzi boşa geçirmeyin." (Rum, 30/17-18) demektir.

İşte bu âyet, beş vakit namazın farziyetine sarahaten delâlet eder. Binaenaleyh "Kur'ân'da, beş vakit namaza delâlet yoktur" diyenler, cehaletlerini izhar etmekten başka bir şey söylemiş olmazlar. Bu âyet-i celîle, zahirde bir muhayyerlik bildirse de, hakikatte emirdir. Yani âyette beyan olunan şu beş vakitte Rabb'inizi noksanlıklardan tenzih ederek övün ve üzerinize farz olan beş vakit namazı eda edin demektir.

Cenab-ı Hakk'ın namazı bu beş vakte tahsisi kulları için sadece lütuf ve ihsandır. Zira amelin faziletlisi, devamlı olanıdır. İnsan ise bütün vakitlerini ibadete hasretmeye muktedir değildir. Çünkü hayatını devam ettirmek için yeme, içme vesair ihtiyaçlarını kazanmaya mecbur olup, bunları kazanmak ise zamana muhtaç olduğundan, bütün vakitleri ibadete sarfetmek mümkün olmadığı yönüyle Allah Teâlâ, merhametinden dolayı kullarının ibadet vaktini tâyin buyurmuştur. Beş vakitte namazın edasını emretmiştir. Ve namazın beş vakit olduğuna: وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ âyeti dahi delâlet eder. Yani "Habibim! Gündüzün iki tarafı olan sabah ve öğle, ikindi namazlarını ve geceye yakın vakitte olan akşam ve yatsı namazlarını şart ve rükünlerine riayet ederek eda edin. Zira şu vakitlerde namazı eda bizzat güzeldir. Bu güzellikler de günahları giderir. İşte tâyin edilen zamanda namazı yerine getirme, nasihat kabul edip nasihat dinleyenlere, iyi bir nasihat ve tavsiyedir." (Hud, 11/114)

Şu halde bu âyet, namazın beş vakit olduğuna delâlet eder. Zira namazın yarısı, zeval vaktinden evvel olduğundan, zevalin baş tarafında sabah namazı, zevalin sonunda da öğle ve ikindi namazları, gecenin gündüze yakın kısmı da akşamla yatsı vakitleridir. Bu vakitlerde namazı kılmakla emretmek, beş vakit namazla emirdir ve namazın beş vakit olduğuna dair oluşan icmâ-ı ümmetin delili de, bu ve bunun emsali açık âyetler ve Resûlullah'ın hadisleridir.

25. NAMAZI CEMAATLA KILMAK, RUKÛ VE SECDE HAKKINDA

Namazda rüku ve secdenin farzolmasını beyan hakkında Allah Teâlâ: يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ buyurmuştur. Yani "ey müminler! Siz namazda rükû ve secde yapın, Rabbinize lâyık olan ibadeti yerine getirin, nafile ibadet, sıla-i rahim ve fakirlere infak gibi hayırlar işleyin. Umulur ki bu ibadetleri eda etmekle kurtuluşa erersiniz." (Hac, 22/77) demektir.

Namazın diğer erkânı ve şartlarını beyan hakkında varid olan hadislerden, fakihlerin çıkarmış oldukları hükümlerin tafsilatı, fıkıh kitaplarında gerektiği kadar mevcut olduğundan, burada bahsedilmesi uygun görülmemiştir. Zira maksat, ahkâm-ı Kur'âniye ve İslâmî esasları beyan etmektir. Namazı cemaatle eda etmek de, İslâmî kurallardandır. Çünkü müslümanların birbirlerine yakınlaşmaları ve birbirlerini sevmeleri gerekli olduğundan, Cenâb-ı Hakk namazın cemaatle kılınmasına teşvik etmiştir. Zira cemaatle edada kolaylık olduğu gibi, cemaatla kılmak, bütün ümmetin kalplerinin bir noktada ittifakını ilân ettiğinden, namaz bir ibadet olduğu gibi, cemaatle eda etmek dahi ayrıca bir ibadettir.

Binaenaleyh cemaatle kılınan namazın, yalnız kılınan namazdan yirmi yedi derece fazilet bakımından daha fazla olduğunu Fahr-i Âlem bir hadisinde beyan buyurmuştur.[29] Ve cemaatin lüzumunu beyan hakkında Allah Teâlâ: وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ buyurmuştur. Yani: "Ey müminler! Namazı ikame edin, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin." (Bakara, 2/43) Yani namazı cemaatle kılın demektir. Çünkü bu âyet-i celile ile bazı alimler, cemaatle namaz kılmanın farzolduğunu beyan etmiş ise de, çoğunluğa göre Fahr-i Âlem Efendimizin bazan cemaatı terketmeye müsaade etmesiyle delil getirerek, cemaatin farzolmadığını beyan etmiş ve fetva da bunun üzerine verilmiştir. Çünkü cemaatin farzolmasında güçlük vardır. İslâm dininde ise güçlük yoktur. Zira Allah Teâlâ: وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ buyurmuştur. Yani, "Allah Teâlâ dinde sizin üzerini-

[29] Buhârî, Ezan 30; Buyu' 49; Müslim, Mesacid 245, 247...

ze güçlük kılmamıştır." (Hacc, 22/78) buyurdu. Lâkin cemaatle namazı eda sünnet-i müekkede olduğundan, terkinde ısrar etmek, dinen uyarılmayı gerektirir. Çünkü her bir hayırlı işte cemaatle beraber bulunmak, İslâm dininde gerekli olduğundan, cemaatten ayrı bulunmak müslümanlarca hoş karşılanmayan bir haldir. Binaenaleyh mümkün olduğu kadar cemaate devam, İslâm'ın yüce meziyetlerindendir. Bu meziyetten nasibi olmayanlar, çoğunlukla kahve köşelerinde vakitlerini zayi etmekle meşgullerdir. Veyahut kendi işiyle meşgul ise de, şeytanın aldatmalarıyla namazı tamamen terkeder veyahut hiç olmazsa cemaatı terkeder.

26. EZAN HAKKINDA

Namazı cemaatla kılmak, müslümanların bir araya toplanmasıyla olacağı yönüyle, cemaati toplamak için ezan meşru olmuştur. Müslümanları cemaatla namazı edaya çağırmak için Allah Teâlâ: إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ buyurmuştur. Yani "Cuma günü namaz için nida olunduğunda siz Allah'ı zikre, yani Cuma namazını edaya koşun." (Cum'a, 62/9) buyurmakla ezanın meşruiyetini beyan etmiştir. Ve diğer bir âyette: وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا buyurmuştur. Yani "siz namaz için ezan okuyup müslümanları çağırdığınızda, ehl-i küfür sizin namazınızla alay eder ve oyuncak edinirler." (Mâide, 5/58) demektir. İşte bu âyet, ezanın meşruiyetine delâlet eder. Şu kadar ki, ezanın keyfiyeti bir melek tarafından gösterilmiştir.

Hicretten sonra Medine-i Münevvere'de Mescid-i Nebevi yapılıp, cemaatle namaza devam edilince Resûlullah'ın ashabı, cemaatle namazın vaktini bilmekte zorluk çekmelerine binaen ilâna ihtiyaç hissedilinnce, ilânın nasıl olmasında tereddüt edilmesi üzerine bir melek vasıtasıyla ezanın keyfiyeti öğretildi. Binaenaleyh ezan ve kamet farz namazı kılacak kimseler için sünnet oldu. Şu kadar ki, mukîm olan kimse namazı ezansız kılabilir. Zira o beldede okunan ezan kâfidir. Fakat misafir olan kimse için ezan okumak ve kamet getirmek lâzımdır. Ezanın keyfiyetine gelince: Cenab-ı Hakkın bu ümmete mahsus bir lütfudur. Çünkü ezana başlarken gafil kimseleri ikaz için "Allâhu Ekber" yani, "Allah Teâlâ her şeyden büyüktür" deniyor, sonra Allah'ın birliğini yüce bir sesle ve Muhammed Aley-

hisselâmın Allah'ın Resulü olduğunu yüksek bir şekilde herkese ilân edip hatırlattıktan sonra, o nidadan asıl maksad olan "namaza gelin" demekle, namazın vaktini bildirmek ve bundan sonra namazın kurtuluşa sebep olduğunu ilân için: "Hayyealelfelâh" yani, "kurtuluşunuza gelin" demekle, namaza gelmemek kurtuluşa ulaşamamak demek olduğunu ihtar ettikten sonra, Allah'ın yüceliğini ve birliğini tekrar ilân ederek sözü bitirmek ne beliğ bir ifade ve ne açık bir davettir ki, bu ümmete mahsus bir şereftir. Hıristiyanların çanla davetleri, davet mefhumundan başka bir manâ ifade eder mi? Ancak ezan daveti, anlamını ifade ettiği gibi, gafilleri ikaz eder, tembelleri şevk ve gayrete getirir. Allah Teâlâ'nın büyüklüğünü hatırlatır; namazın kurtuluş vesilesi olduğunu ve bu davete icabet etmemenin mutsuzluk olduğunu yüksek sesle herkese bildirir.

Binaenaleyh ezan-ı Muhammedi, hem bir ilân, hem de Allah'ın birliğini ve Resûlullah'ın (s.a.s.) peygamberliğini ikrarı içine alan bir ibadettir. Şu halde ezandan maksad olan ilânın içinde, tevhid, kelime-i şehadet ve Allah'ı anma gibi birçok ibadet elde edilmiş olur. İşte bu yönüyle namaz, İslâm dininde en büyük bir ibadettir. Çünkü namazda, tesbih, tehlil ve İlâhi huzurda kusurlar itiraf edilir. Büyük bir saygı ve edeple ayakta durulur. Kur'ân okunduktan sonra, Allah'a ubudiyette gösterilecek saygı ortaya konur. Ulûhiyetteki azametin gösterilmesi için rükû ve secde vardır. Cenab-ı Hakkı noksanlıklardan tenzih için, oturuşta Allah Teâlâ tahiyatla yüceltilir. Resûlullah'ın (s.a.s.) risaletine şehadet getirilir. Salâvat-ı şerife okunarak tazimde bulunulur. Bunun dışında diğer dualar okunmak suretiyle bütün ibadet çeşitlerini içine alan bir ibadettir ki, müslümanlar için bunu terketmek caiz değildir. Eğer terkederse İlâhi azaba müstahak olacağında şüphe olunmaz. Zira farzoluşu kitap, sünnet ve icmâ-ı ümmetle sabittir. Terkedenler için büyük tehditler vardır. Çünkü namaz, müslümanların Allah'a yalvarmaları ve Allah'ın huzuruna ihtiyaçlarını arzetmeleri için, müminlerin miracı olduğundan, Cenab-ı Hakk namazla işlerine ve ihtiyaçlarına yardım istemelerini dahi müminlere emredip buyurur ki:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اسْتَعِينُواْ بِالصَّبْرِ وَالصَّلاَةِ إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ "Ey iman edenler! Sabır göstererek ve namazı vesile kılarak Allah'tan yardım dileyin. Muhakkak ki Allah sabredenlerle bareberdir." (Bakara, 2/153)

Yani, mü'minler bütün işlerinizde nefsinizi günahlardan muhafaza, günah arzusundan sakınma ve belâya tahammül etmekten ibaret olan sabır ve bütün organlarınızla Cenab-ı Hakk'a teveccühten ibaret olan namazınızla Allah'tan yardım isteyin. Zira Allah'ın yardımı sabredenlerle beraberdir. Binaenaleyh sabrınız, ibadetiniz ve bilhassa namazınızla Allah'ın yardımını bekleyin demektir. Çünkü sabır, bir takım imtihan ve sıkıntılara katlanmakla ibadeti yerine getirmeye vesile olduğu gibi, namaz da ibadetlerin özü olduğundan, namaza devam diğer ibadetlere devama sebep olduğu cihetle Allah Teâlâ diğer hususlarda dahi Allah'ın yardımına bunları vesile kılmayı emretmiştir. Ve bu âyet, Resûlullâh'ın (s.a.s.) davranışlarıyla tefsir olunmuştur. Çünkü Resûlullâh'ın (s.a.s.), bazı önemli işlerin olması için namazı bir anahtar olarak kullandığı ve bir sıkıntıya düştüğünde hemen namaza yöneldiği rivayet edilmektedir.[30]

Binaenaleyh bütün alimler, herhangi bir sıkıntı başa geldiğinde namaza yönelme hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü bu âyet, her şeyi yaratana karşı bütün organlarıyla yönelme, İlâhi kudretten belânın kaldırılmasını dileyerek son derece bir tevazu ile yüzünü yere sürme, yarattığı musibetin kaldırılmasını Hâlik'ından istirham etmeye bu gibi mühim ibadetleri vesile kılma ve böyle davranma, musibetlerin ortadan kaldırılması noktasında sebeplerin en kuvvetlisi olduğundan Cenab-ı Hak çok önemli işlerde namazla yardım istenmesini emretmiştir.

Şu halde bir belâya maruz kalan kimse, o belânın kaldırılması için maddi sebeplere tevessül etmesiyle beraber, manevî sebeplere de ve bilhassa namazla Allah'a sığınmasının lüzumuna bu âyet delâlet eder. Namaza devam eden kimseyi namaz, kötülüklerden koruması yönüyle de insana ayrı bir yardımı vardır. Çünkü Allah Teâlâ:

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَلَذِكْرُ اللهِ أَكْبَرُ وَاللهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

"Sana vahyedilen kitabı okuyup tebliğ et, namazı hakkıyla ifa et. Muhakkak ki namaz, insanı, ahlâk dışı davranışlardan, meşrû olmayan işlerden uzak tutar. Allah'ı namazla anmak, elbette en büyük fazilettir. Allah bütün işlediklerinizi bilir." (Ankebût, 29/45) buyurmuştur.

30 Nesai, Mevakit 46; Ahmed b. Hanbel, 1/206.

Çünkü namazda, insanın kalbinde saygı ve organlarıyla Rabb'ine boyun eğme gerektiğinden, insanı kötü şeylerden alıkoyar. Kâdî'nin[31] yorumuna göre bu âyette "Zikrullah" ile kasdedilen namazdır. Zira "zikrullah" namazın esasıdır. Dolayısıyla insanı kötü ve çirkin şeylerden alıkoyduğuna sebep olarak "zikrullah"tan ibaret olan namaz, bütün ibadetlerden büyük denilmiştir

Namazın insanı kötülüklerden alıkoymasının keyfiyetinde üç ihtimal vardır. Birincisi; kalp huzuruyla Allah'ın emrini yerine getiren ve rızasını kazanmak için namaz kılan kimse, Rabb'inin hususi kulu olduğundan, nefis ve şeytan gibi Allah katından uzaklaştırılanların günaha teşviklerine aldanmayı kendine ar ve ayıp sayarak, gerek şeytan ve gerek nefsinin teşvikini reddetmekle, namaz insanı fena işlerden muhafaza eder. Bunun misâli: Büyük bir padişaha tabi olan kimse, o padişahın ikram ve iyilikleriyle beslenirken, onun rızası aksine birtakım alçak kimselerin aldatmasıyla padişah nazarında kendini rezil etmediği gibi, namaz kılan kimse de Allah'a kulluk ederken şeytanın aldatmalarına kanarak şeytana kul olmayı kabul etmez.

Evet, mayasında kötülük olan bazı kimselerin, padişahın ekmeğini yerken hainlik ettiği gibi, bazı kimselerin de hem namaza devam edip, hem de çirkin şeyleri yaptığı görülürse de, çoğunlukla namaza devam edenlerin her zaman iyi halleri görülür. Namaza devamla çirkin şeyleri işleyen diğerine nispetle oldukça azdır.

İkincisi: Namaz, takva elbisesinin en güzeli olup, günde beş defa bu elbiseyle süslenen kimse, bir takım necaset kabilinden olan hayasızlık ve çirkin işlerle, bu güzel elbisesini kirletmez. Mescide gidip Allah derken, dışarı çıkıp "Eyvâh! Ah!" demenin kendine lâyık olmadığını idrak ederek, bir gün elbette namazı onu tefekküre yönelterek nefsini ıslah eder.

Üçüncüsü: Namaza devam eden kimsenin, Allah'a ibadeti yönüyle hususiyeti olduğundan, bu hususiyetten kovulmaya sebep olacak durumlardan Rabb'ı onu muhafaza eder. Şu açıklananlar üzere namazı eda edenler, kendi üzerlerine terettüp eden borçtan kurtulup, mesuliyetten de kurtulduğu gibi, ahirette de büyük bir mükafata layık olacağına dair pek-

[31] Bkz: Beydavi, Envarut-Tenzil ve Esrarut-Tevil, 2/200-201, Darul-Kütübül-İlmiyye, Beyrut 1988.

çok âyeti burada zikretmeyeceğiz. Ancak namazı eda etmeyenler hakkında Kur'ân'ın hükümleri nedir onu beyan edeceğiz.

Şöyle ki; eğer namazı terkeden kimse, onun farz oluşunu inkâr ederek terkederse, İslâm dininde kesin bir farzı inkâr ettiğinden kâfir olur. Tevbe etmezse ahirette yeri ebedî cehennemdir. Eğer farziyetine inandığı halde, sadece tembellik, üşenme ve arzularına uyarak terkederse, başına azap gelecektir. Zira Cenab-ı Hakk Kur'ân'da: فَخَلَفَ مِن بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيّاً buyurmuştur. Yani, "Peygamberlerden sonra bir takım kimseler ve topluluklar gelir, onlara halef olurlar ki, onlar namazı zayi eder ve nefislerinin kötü arzularına tâbi olurlar. Onlar elbette cehennemin gayya denilen mahalline atılırlar." (Meryem, 19/59) demekle, namazı terkeden ve nefsinin arzusuna uyanların makamları cehennem olacağını beyan etmiştir. Ancak namazın farz oluşuna inanmakla beraber terkederse, kusuru miktarı azap gördükten sonra cennete girer. Diğer bir âyette ise Allah Teâlâ namazı kılmayanları kötülemek üzere: وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ buyurmuştur. Yani, "O insanlara siz: "rükû edin!" denildiğinde, onlar rükû etmezler. Kıyâmet gününde helak ve elim azap, namazın sevabını inkâr edenler içindir." (Mürselât, 77/48-49) Burada "rükû etmezler" demek, "namaz kılmazlar" demektir. Çünkü rükû, namazın pek mühim şartlarından olduğu yönüyle, bir kısmını zikretmekle, tamamını kasdetme açısından,[32] rükûyla murat, namazdır. Vitir namazıyla beraber bir günlük kılınması farz olan namaz yirmi rekâttır. Müekked ve gayr-ı müekked[33] sünnetleri sayarsak, farz, nafile kılınan kırk rekât namazdır. Bunu her rekât iki dakikada kılınırsa, yirmi dört saatte seksen dakikasını namaz işgal edecek demektir. Şimdi din terakkiye mâni diyenlere sorarız. Günlerce oyunları, tiyatrolar vesaire boşuna geçen ömürler, eğlenceler terakkiye mâni olmuyor da, şu seksen dakika Rabb'ına ubudiyetle meşguliyet ve dinî vazifesini yerine getirme mi terakkiye mânidir? Acaba bu farz olan seksen

---

32 Bu, fıkıhta bir kural olup, herhangi bir şeyin bir kısmını söyleyip, onun tamamının kasdedilmesi anlamına gelmektedir.

33 Müekked sünnet: Allah Resulünün (s.a.s.) genellikle yapmaya devam edip, pek az terk etmiş oldukları sünnetlerdir. Sözlük anlamı kuvvetli sünnet demektir. Gayr-ı Müekked Sünnet: Resulullh'ın (s.a.s.) ibadet maksadıyla bazen işleyip bazen de terk ettikleri sünnettir.

dakika, her gün servetlere mâlik olunacak zamanlara mı denk geliyor da namaz kılınca terakki edemiyor?

27. KIBLEYE YÖNELME HAKKINDA

Farz namazı eda edecek kimsenin, bir tarafa yönelmesi gerektiği yönüyle bütün müslümanların bir noktaya yönelmelerini tâyin etmek ve belirtildiği üzere namazı eda edecek kimsenin, bir kıbleye yönelmesinin farzolduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلاَّ الَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنْهُمْ فَلاَ تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ "Her nereden yola çıkarsan çık, sen yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir! Ve siz de ey müminler! Her nerede olursanız yüzünüzü oraya doğru çevirin ki, Halk aleyhinizde kullanacak bir delil bulamasın. Yalnız onlardan haksızlık edenler başka! Siz de onlardan değil, Ben'den çekinin ve o tarafa yönelin ki, size olan nimetlerimi tamamlayayım ve böylece siz de doğru yolu tutmuş olasınız." (Bakara,2/150) buyurmuştur.

Ey habibim, sen hangi mekândan sefere çıkarsan, namazda yüzünü Mescid-i Haram yönüne döndür ve ey Ümmet-i Muhammed! Siz hangi mekânda bulunursanız, namazda yüzünüzü Mescid-i Haram'a döndürün ki, insanların ve bilhassa Yahudilerin sizin üzerinize bir delili olmasın. Çünkü Resûlullâh'ın (s.a.s.) Medine'de Beyt-i Mukaddes'e yönelerek namaz kıldığı sürece, Araplar: "Muhammed (s.a.s.) Hz. İbrahim'in milletinden olduğunu iddia ettiği halde, kıblesini terkediyor" demekle ve Yahudiler de: "Hz. Muhammed (s.a.s.) bizim dinimizin mensuh olduğunu beyan ettiği halde, kıblemize namaz kılıyor. Eğer dediği doğru olsa kıblemiz de terkedilmiş ve mensuh olurdu" demekle başa kalkarlardı. Kabe kıble olunca, gerek Arapların ve gerekse Yahudilerin itiraz kapıları kapanmıştır. Ancak onlardan zalim olanlar ve hakkı saklayanlar itiraz ederler. Onların itirazlarından korkmayın. Ancak benden ve benim gazabımdan korkun. Zira onlar itiraz etseler de size bir zarar veremezler. Sizin üzerinize nimetimi tamamlamak ve sizin doğru yola ermeniz için ben sizin kıblenizi Kâbe'ye çevirdim.

Namazın emredilmediği hiçbir din olmamıştır. Bütün peygamberlerin

dinlerinde namaz emredildiği gibi, bir kıbleye yönelmenin de farz olduğunu Cenab-ı Hak وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا "Herkesin yöneldiği bir cihet vardır..." (Bakara,2/148) buyurmuştur. Yani, "Yahudi, Hrıstiyan vesaireden her millet için bir yön, yani bir kıble vardır" mealindeki âyetiyle beyan buyurmuştur. Şu kadar ki, her dinde namazın keyfiyeti ve kılınma şekli başka başkadır. Fakat behemehal bir kıbleye teveccühle emrolunmuşlardır. Zira namazda lâzım olan kalp huzuru ve sükûnet; hareketi terkedip bir tarafa yönelmekle olacağı gibi, mü'minler arasında ülfet, ittifak ve güzel geçinme Allah'ın arzusu olup bu ise hepsinin bir babanın evlâdı gibi bir yöne yönelmeleriyle meydana geleceğinden Cenab-ı Hak bir dine îman eden bütün mü'minlerin yönelmelerinde bir yön tâyin buyurmuştur ki, her biri başka tarafa yönelerek ayrılık meydana gelmesin. Umumî bir yöne yönelmekle aralarında olan muhabbeti, İslâmî ittifak ve kardeşliği ortaya koysunlar. Eğer "ne için Kabe kıble oluyor da başka yön olmuyor?" diyerek itiraz edilirse, aynı itirazı Mekke müşrikleri, Medine münafıkları ve Yahudileri dahi yapmışlar. Cenab-ı Hak Resûlüne (s.a.s.) cevaben emretmiş ve buyurmuştur ki, سَيَقُولُ السُّفَهَاء مِنَ النَّاسِ مَا وَلاَّهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُواْ عَلَيْهَا قُل لِّلّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ "Akılsız insanlar: "Bu müslümanları daha önce yöneldikleri kıbleden çeviren sebep nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da Batı da Allah'ındır. O dilediği kimseyi doğru yola yöneltir." (Bakara, 2/142)

"İnsanlardan akılsız olanlar, yönelip üzerine namaz kıldıkları kıblelerinden müslümanları hangi sebep döndürdü?" dediler. Habibim! Sen onlara cevap olarak: "Doğu-batı tarafları ve onların arasındaki bütün yerler Allah'ındır. Binaenaleyh; istediği kimseyi doğru yola hidayette kılar" diyerek itirazlarını reddet. Yani Medine'de kıble, Beyt-i Makdis iken Ka'be'ye çevrilince, aklı kıt, dünya ve âhiret işlerini ayarlamaktan uzak olan akılsızlar: "Muhammed Aleyhisselâm ve ashabını kıblelerinden hangi sebep döndürdü? Maksat namazda belirli bir yere yönelmekse, onu değiştirmekte ne gibi fayda var?" demekle yadırgamışlardır. İşte bu itirazlarına cevapta Cenab-ı Hak: "Habibim! Sen o akılsızlara, doğu, batı ve onların arasında olan bütün yerler Allah'ındır. Binaenaleyh Allah Teâlâ nereye şeref verirse, kullarını namazda oraya yönelmekle emreder. O yere saygı gösterilmesini isterse kullar için o yere hürmet ve yönelme olur. Zira her taraf Allah'ın

mahlûku ve mülkü olunca, istediği yerin kıble olmasını emreder. Hiç bir kimsenin de buna bir itiraz hakkı olamaz. Çünkü Allah Teâlâ mülkünde istediği gibi tasarruf eder.

Diğer bir âyette, Ka'be'nin nazargâh-ı İlâhî olduğunu beyan sadedinde جَعَلَ اللهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَاماً لِّلنَّاسِ "Allah Kâbe'yi, o hürmete layık mâbedi, insanların din ve dünya hayatları için bir nizam vesilesi kılmıştır..." (Mâide, 5/97) buyurmuştur. Yani; "Allah Teâlâ Kâ'be'yi, insanların hac ibadetini eda etmeleri için kıyamlarına mekân kıldı." demektir.

Cevabın özeti; mekânların tamamı Allah'ın mahluku olup, taş ve topraktan ibaret olma noktasında birbirinden farkı olmayıp, tamamı eşit olduğu itibariyle, bizatihi kıble olmağa hiç bir mekânın diğeri üzerine tercih hakkı yoktur. Binaenaleyh Allah Teâlâ nereyi kıble kılarsa, o mekân diğerlerine tercih olunur. Zira şerefi veren mülkün sahibi olan Allah'tır. Şu halde: "şurası kıble oluyor da burası neden olmuyor?" gibi itiraza hiç kimsenin yetkisi olamaz. Binaenaleyh kıyâmet gününe kadar Kâ'be'yi mü'minlerin kıblesi ve hac ibadetinin yerine getirilmesinin mekanı kılıp, hiç kimsenin buna itiraza hakkı olmadığından, Cenab-ı Hak itiraz edenleri akılsızlıkla yermiştir.

İşte şu esasa binaen Kâ'be'nin kıble olduğuna îman, inanılması dinen farz olan hususlardan olup, inkârı dîn nazarında küfürdür. Binaenaleyh bilerek bir kimse Ka'be tarafına yönelmeyerek namaz kılarsa, namazı caiz olmadığı gibi, kasıtlı yaparsa küfre girmiş olur. Zira böyle bir durum, Kur'ân'ın âyetlerini red ve inkâr etmektir. Her birinin esasını, o dini kabul eden kimselerin kabul etmesi, dini bir gereklilik olduğu yönüyle, esaslardan birini kabul etmeyen bir kimse, o din ve o dinin âlimleri nazarında o dinden çıkmış sayılacağı, o dinin vazgeçilmez kurallarındandır.

28. MESCİTLER HAKKINDA

Namazı cemaatla kılmak için yapılan mescit ve camilerin İslâm dininde mümtaz bir yeri vardır. Zira onlardan maksat, ancak Cenab-ı Hakka ibâdet yeri olduğundan, İslâm nazarında onlar mukaddestir. Kudsiyetlerini beyan için Cenab-ı Hak وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَداً "Şüphesiz ki

mescidler Allah'ındır (secdeler O'na mahsustur). Öyleyse sakın Allah'tan başka hiçbir tanrıya dua ve ibadet etmeyin!" (Cin, 72/18) buyurmuştur.

Yani, "bütün mescitler Allah Teâlâ'ya mahsustur. Hal böyle olunca, siz mescitlerde Allah'la beraber başka hiç bir kimseye ibadet etmeyin." Çünkü mescit Allah'a mahsus olunca, ibadetin de Allah'a mahsus olması lâzımdır. Mescitlere saygı gerekip, tahrip edenlerin dünyada rezil ve âhirette azap göreceklerini beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن مَّنَعَ مَسَاجِدَ اللّهِ أَن يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُوْلَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَن يَدْخُلُوهَا إِلاَّ خَآئِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ "Allah'ın mescitlerinde Allah'ın adının anılmasını engelleyip oraların ıssız ve harap hale gelmesine çalışanlardan daha zalim kim olabilir? Bunlar oralara ancak korka korka girebilirler. Onlar için dünyada zillet, âhirette ise müthiş bir azap vardır." (Bakara, 2/114) buyurmuştur. Yani mescitlerden ve mescitlerde Allah'ın isminin anılmasından engelleyip, mescitlerin harap olmasına çalışan kimseden daha ziyade zalim kim olabilir? Allah katında hürmete layık ve Allah'ın isminin anılması için bina olunan mescitlerin harabına çalışan ve Allah'ın isminin anılmasından insanları engellemek isteyen kimseden daha ziyade zalim bir kimse olamaz. İşte mescidin harabına çalışan o kimseler, mescitlere ancak korkarak girerler. Onlar için dünyada rüsvaylık ve zillet, âhirette büyük azap vardır.

Bu âyet, mescitlerin Allah katında değerli olup, insanların da onlara hürmet ve saygı göstermelerinin farz olduğuna delâlet eder. Zira mescitlerin harabına çalışan ve insanları ibadetten menetmek isteyenlerin, dünyada perişan, âhirette azap göreceklerini beyan etmek, Allah katında mescitlerin saygı gösterilmesi gerektiğine ve insanların onlara saygısının farz olduğuna delâlet eder. Binaenaleyh İslâm dininde abdesti olmayan kimse mescide giremez. Çünkü mescidin yapılmasından gaye, Cenab-ı Hakk'a ibadet ve saygı olduğundan, mesciddeki gaye ve maksada aykırı olan şeyi mescidde yapmak caiz olamaz. Mescitlerin harabına çalışanlar, îmanı olmayanlardır. İmanı olanların imara çalıştıklarını beyan etmek üzere Allah Teâlâ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّهِ مَنْ آمَنَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلاَةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلاَّ اللّهَ فَعَسَى أُوْلَئِكَ أَن يَكُونُواْ مِنَ الْمُهْتَدِينَ "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'ı ve âhireti tasdik eden, namazı gereği gibi kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden çekinmeyen müminler bina edip şenlendirir. İşte onlar cennete ve diğer ümitlerine kavuşmayı umabilirler." (Tevbe, 9/18) buyurmuştur.

Yani Allah'ın mescitlerini tamir etmek, Allah'a ve âhiret gününe îman edip namazını kılan, zekâtını veren ve din uğrunda hiç kimseden korkmayıp ancak Allahtan korkan insanlara mahsustur. İste şu özellikleri taşıyıp da mescitleri tamir edenlerin, doğru yola ulaşacak olan kurtulmuş kimselerden olmaları kuvvetle ümit edilir. Çünkü Allah'a ibadet için yapılan mescitleri, ancak Allah'a îmanı olup ibadet eden kimse tamir eder. Zira îman ve ibadetle meşgul olmayanların mescitle münasebetleri yoktur. Çünkü namaz kılmayan kimse elbette mescide yabancıdır.

Bu âyette Allah Teâlâ, mescide hürmete ehil ve tamire salih olanların, ilim ve amel yönüyle üstünlüğü olan kimseler olduğunu beyan etmekle, insanları ilim ve amelin üstünlüğüne ve bunları elde etmeğe teşvik etmiştir. Mescidi tamirden kasıt, mescidin binasına, temizlenmesine, sergisine, içinde ibadete ve cemaatla namaz kılmakla oraları nurlandırmaya dikkat etmektir.

Mescitlerin tamamının mü'minlere nisbetleri eşittir. Binaenaleyh yerlinin yabancıdan ve yabancının yerliden farkı yoktur. Çünkü Cenab-ı Hak Harem-i şerif hakkında سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ "..gerek şehirli, gerek taşralı bütün insanlara müsavi olmak üzere..." (Hac, 22/25) buyurmuştur.

Yani Mescid-i Haram'da ikamet edenle, hariçten gelen eşit demektir. Zira herkes Allah kapısında eşit olduğu gibi, ibadet için bina olunan mescidde dahî eşit olacağını Cenabı Hakk bu âyetle beyan buyurmuştur. Gerçi âyet Harem-i Şerif hakkında ise de, diğer mescitler de bu hususta aynı hükümdedir. Ve tam eşitlik mescitlerde icrâ edilir. Çünkü mescitlerde zenginle fakirin, âlimle cahilin özel yerleri yoktur. Binaenaleyh en zengin ile en fakir eşit olarak bir safta namaz kılar. Zengin fakire: "ben zenginim yanıma gelme!" diyemez. İşte İslâmiyet hukuk hususunda herkesi eşit kıldığı gibi, mescitlerde dahi tam mânasıyla eşitliği genelleştirmiştir.

Bir mescit cemaata yeterli olduğu halde, onun cemaatını azaltmak için civarında bir mescit daha yapmak doğru değildir. Bu türlü bir mescidi yapanları Cenab-ı Hak وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِداً ضِرَاراً "Bir de şunlar var ki: müminlere zarar vermek küfür ve küfranı yaymak, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Resulüne savaş açmış adamı buyur etmek için, tuttular bir mescit yaptılar." (Tevbe, 9/107) âyetiyle kötülemiş-

tir. Çünkü mescitler, müslümanların ittifaklarına ve birlikte olmalarına sebep olacakken, bu çeşit mescitler tersine müslümanların bölünmesine sebep olacağı gibi, cemaatı ikiye bölmekle tarafgirlik ve ayrılık meydana getirmesinde şüphe yoktur. Meselâ; bir köyün ahalisine oranın mescidi yeterli olduğu halde, o köyde bir cami daha yapmak herhalde o köyü ikiye ayırmak, ahalisini ayrılığa düşürmek, sözlerini dağıtmak ve dedikoduya meydan vermekten ibaret olduğu yönüyle ikinci yapılan mescide "dırar" zararlı denilebilir. Binaenaleyh müslümanlar, mescit çoğaltıp, cemaatı parçalamaktan ise, mescit az olup cemaatı çoğaltmak daha evlâdır. Zira cemaatsız mescitte bir fayda yok, lüzumsuz demektir. Şu halde mescit ne kadar süslü olsa da cemaatten mahrum olunca, maddeten bakımlı ise de manen haraptır.

29. ZEKÂT HAKKINDA

İnsan için vücut nimetine karşılık, kalbiyle inanma, kalbî tefekkür, lisanla zikr, bütün organlarıyla namaz kılmak ve her organın kendine mahsus ibadetiyle şükrünü yerine getirmek farz olduğu gibi, hayatını devam ettirmek için kazanmış olduğu malların şükrünü yerine getirmek üzere de Allah Teâlâ وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ وَآتُواْالزَّكَاةَ "Hem namazı tam kılın, zekâtı verin.." (Bakara, 2/43) buyurmuştur ki, zekât da namaz gibi nisâbına malik olan kimse üzerine farz-ı ayındır. Mükellef olan kimseye namazı terketmek caiz olmadığı gibi, zekâtı dahi terketmek caiz olmadığından, Kur'ân'ın birçok âyetinde "salât"la zekât bir arada zikredilmiştir. Şu kadar ki, zekât lâfzı mücmel olduğundan, dinin mübelliği Fahr-i Âlem Efendimiz: **Hâtû rub'a uşri emvâlikum"**[34] buyuruyor. Yani "malınızın öşrünün dörtte birini getirin." mübarek beyanlarıyla izah etmiştir.

Binaenaleyh koyundan kırkta birini zekât vermek lâzımdır. Zira öşrü dörttür. Öşr olan dördün biri zekâttır ve sığırın nisabı otuzdur. Binaenaleyh yirmi dokuz olsa *zekât* farz olmaz. Zira nisab şarttır ve devenin nisabı beştir. Eğer merada otlar beş devesi bulunursa bir koyun zekât lâzım gelir.

[34] Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, 4/158; Darekutni, Sünen, 2/97.

Altında nisab yirmi miskaldır ve gümüşte nisap iki yüz dirhemdir. Binaenaleyh yüz doksan dokuz dirhem gümüşe mâlik olsa zekât lâzım gelmez. Çünkü nisab yoktur. El mâlu şıkkur- rûhi Yani "mal canın yarısıdır." anlamınca, mal insanların nazarında gayet kıymetli olması yönüyle insan, malını birbirinden ayırmak istemezse de, dünyada insana genellikle ancak mal mutluluk sermayesi olduğundan, bu nimetin şükrünü eda etmek için zekât farz kılınmıştır. Cenab-ı Hak bu farzı yerine getirenlerin kurtuluşa ereceklerini beyan hakkında: وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ "Onlar zekâtı ifa ederler." (Mü'minûn, 23/4) buyurmuştur. Yani zekâtlarını verenler, korktuğundan kurtulup umduğuna nail olmak suretiyle kurtuluşa erer. Şu halde kurtuluşa ermek isteyen kimse, zekâtını vermeye devam eder. Zira zekâtı terketmek, Allah'a isyan olduğu gibi, aynı zamanda fakirlerin haklarını engellemek olduğu yönüyle iyilik severliği yok eder. Binaenaleyh kurtuluşa ermek isteyen kimse bedenle yapılan ibadetlerden ibaret olan namazını son derece büyük bir dikkatle kıldığı gibi, mali ibadetlerden ibaret olan zekâtını dahî büyük bir hassasiyetle yerine getirmesi lâzımdır. Zekât, mallarda olan pislikleri temizlediğinden zekât denmiştir. Çünkü zekât, temizlik manasınadır. Zekâtın, malları çeşitli âfetlerden korumasına vesile olduğunu Resûlullah (s.a.s.) **hassinû emvâlekum biz-zekâti**[35] hadisleriyle beyan buyurmuştur. Yâni "zekâtını vermekle mallarınızı âfetlerden muhafaza edin." demektir.

Şu halde âfetlerden malı korumak, ancak muhtaç olanlara zekâtı vermekle olabilir. Malları koruma, elinde olan nimetin şükrünü eda etme, her zaman yok olmaya mâruz olan malının bir kısmını telef ihtimali olmayan İlâhî hazineye koyma, insan için ruhun gıdası îman ve bedenin manevî gıdası bedenî ibadeti edadan sonra, fakirlere malının bir kısmını sarfederek, maddî saadete nail olma, ehl-i îman arasında muhabbete vesile olma, kin ve düşmanlığın yok olmasına sebep olma zekâtın emredilmesinde açıklanan hikmetlerden bazısıdır.

Zekâtı vermekle Allah'ın emrine uyduğu yönüyle Cenab-ı Hakka yakınlık peyda edeceği gibi, kalp katılığının yok olacağında da şüphe yok-

---

[35] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ,* 1/432.

tur. Çünkü pek kıymetli olan malından bir miktarını fukaraya vermek, katılığın zıddı olan kalp hassasiyeti ve merhamet eseridir. Zira herkesin elinde olan malın tamamının Allah'ın mahlûku olduğunu şu âyet açıklar. اللهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ "Her şeyi yaratan Allah'tır." (Zümer, 39/62) Yani, Allah Teâlâ her şeyin yaratıcısıdır âyetiyle sabit olduğu gibi, Allah'ın mülkü olduğunu da لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ "Göklerin ve yerin hâkimiyeti O'nundur." (Hadid, 57/2) âyetiyle sabit olduğundan, zenginler Allah'ın hazinelerinin bekçileri, fakirler de Allah'ın, bakım görümlerini üzerine aldığı kimseler olmaları yönüyle, Allah'ın malından bir kısmını Allah'ın bakım görümünü üzerine aldığı kimselere vermekle İlâhi emir, zenginleri imtihandır. Çünkü insanın bütün olgunluğu iki kelimede toplanır ki, biri Allah'a itaat, diğeri mahlûkatına şefkat ve merhamettir. Zekâtı vermekte bu iki yönüyle olgunluğa gayret vardır. Çünkü zekâtı veren kimse, İlâhi emre uyduğu gibi, fakirlerin ihtiyacını karşılayıp, onu fakirlik ve sefillikten kurtarır. Aynı zamanda zekâtta güzel ahlaka da hizmet vardır. Güzel ahlâkı kazanmak için gayret etmenin gerektiği Resûlullâh'ın (s.a.s.) **tehallekû bi ahlâkillah**[36] hadîsiyle sabittir.

Yani, "Allah'ın ahlâkını kendinize ahlâk edininiz." Ahlak edinmek külfetinde bulunun ki, güzel ahlak sahibi olmakla, saadetine nail olun demektir. İlâhî ahlak ise, Kur'ân ahlakıdır. Yani Allah Teâlâ cömertlik ve bol bol verme sahibidir. Siz de muhtaç olanlara ihsan edin. Allah Teâlâ kusuru olanları affeder. Siz de affedin, Allah Teâlâ kullarına merhamet eder, siz de merhamet edin. Allah Teâlâ iyilikleri ve bilhassa mü'minleri sever, siz de sevin. Allah Teâlâ adaleti sever, siz de sevin.

Zekâtı vermek, insan için dünyevî ve uhrevî bir saadettir. Bu saadete nail olmak, mal kazanmağa muhtaç olduğu yönüyle zekâtın İslâm dininde farz oluşu kesin delillerle sabit önemli bir ibadet olması, müslümanları kazanca, ticarete ve çalışmaya teşvik eder. Çünkü mal kazanamayan, bu saadetten mahrumdur. Ancak insanın kazancı, kendi ihtiyacından fazla olmazsa, fakirlere vermekle mükellef değildir. Zira kendi ihtiyacı, başkalarının ihtiyacından öndedir. Binaenaleyh "sen, muhtaç olduğun malın bir

[36] Hakim-i Tirmizi, Nevadirul-Usul, s. 357, 365.

kısmını başkasına ver" denemez. Zira ihtiyaç ihtiyaca tekabül edince, mal sahibinin ihtiyacı tercih olunur. Çünkü o malı kazanan kimsenin, kazanç hakkı olarak o malda tasarruf hakkı olduğu gibi, diğerlerini taarruzdan engelleme hakkı dahi vardır. Ancak malı, ihtiyacından fazla olur ve malı da altın, gümüş, koyun, sığır, deve vesaire ticaret malları gibi zekat verilecek mallardan olup yukarıda açıklandığı üzere zekât ölçüsüne de ulaşırsa, İslâm dininde o mala iki hak terettüp eder ki, birisi mal sahibinin kazanç hakkı, diğeri fakirlerin ihtiyaç hakkıdır.

Binaenaleyh Cenab-ı Hak şu iki hakkı ve iki tarafın ihtiyacını nazar-ı itibara alarak, mal sahibinin kazancını ve mala muhabbetinin ilgisi yönlerine riayet önemli olduğundan, malın kırk parçasından otuz dokuz parçasını mal sahibine terkolunup, bir parçasının fakirlerin ihtiyacına harcanmasını emretmiştir ki, bu emirde iki tarafın ihtiyacı göz önüne alındığı gibi, ihtiyaç eseri olarak mü'minler arasında haset, düşmanlık, kin, hırsızlık ve yolsuzluk gibi insanlara yakışmayan davranışların meydana gelmesine de meydan verilmemesini tavsiye ve toplumsal yardımlaşmanın esasını tesis eder. Allah Teâlâ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ "Müminler sadece kardeştirler.." (Hucurât, 49/10) buyurmuştur. "Bütün mü'minler kardeştirler" âyetinden maksat olan muhabbet ve sevginin, mü'minler arasında devamını temin vardır. Çünkü **el insanu abidul ihsan**[37] "İnsan, iyiliğin kulu ve kölesidir." anlamınca zekât, zenginlerle fakirler arasında muhabbetin devamına sebep olacağında şüphe yoktur. Çünkü zengin, zenginliğinin belirtisini göstermekle fakirlere merhamet eder. Malından bir miktarını onlara verirse fakirler de o zenginden görmüş olduğu iyiliğin minnettarı ve medyun-u şükranı olur. Binaenaleyh İslâm'da zekât bir ibadettir ki, mü'minlerin kalplerinin bir noktada toplanmasına vesile ve sebeptir. Binaenaleyh zekâtı vermeyen kimse, isyankâr ve günahkârdır. Zira zekâtı vermeyen Allah'a âsi olduğu gibi, fakirlerin hakkını vermemekle de zâlimdir. Mü'minler arasında kin ve düşmanlık kapısını açmak suretiyle onlara ihanet etmiş olur. Zekât, zenginin dinen borcu olunca, borcundan kurtulmak için zekâtını kimlere

---

[37] Aynı lafızla bir metne raslamamakla birlikte buna yakın mealen şu metin vardır: "Yaratılış gereği insanlarda kendilerine iyilik edenlere karşı sevgi duymak vardır." Deylemi, el-Firdevs, 2/111.

vereceğini beyan sadedinde Allah Teâlâ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ "Zekâtlar sadece fakirlere, düşkünlere, zekât toplayan görevlilere, kalpleri İslâma ısındırılacak olanlara, esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyenlere, borçlulara, Allah yoluna ve bir de muhtaç kalmış yolcu ve gariplere mahsustur. Allah tarafından kesin olarak böyle farz buyuruldu. Allah alîmdir, hakîmdir (her şeyi bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)." (Tevbe, 9/60) buyurmuştur.

Ancak sadakalar fakirlere, miskinlere, zekât memurlarına, kalpleri İslâm'a ısındırılanlara, hürriyete kavuşturulması için köleye, borçlulara, cihad eden askerlere ve yolculara verilmek üzere, Allah tarafından emrolunmuş bir farzdır. Zira Allah Teâlâ sadakanın nerelere verilmesi gerektiğini bilir ve ilminin gereği hükmeder demektir.

İşte bu âyette, zekâtın verileceği yerlerin sekiz sınıf kimse olduğu beyan olundu. Onlardan birinci derecedekiler fakirlerdir. Zira onların malları olmadığından ihtiyaçlarının zaruretine binaen bunların ihtiyaçlarını gidermek için, zekâtın öncelikle bunlara verilmesini Cenab-ı Hak emretmiştir. Şu kadar ki, zekât verecek kimse evvelâ kendi akrabasından muhtaç olanlara, sonra mahallesindeki komşularına, daha sonra beldesindeki fakirlere, sonra diğer fakirlere vermek suretiyle akrabalık ve komşuluk hukukunu gözetmesi lâzımdır.

İkinci derecede zekâtın verileceği kimseler miskinlerdir. Zira miskinlerin bir miktar malları veya san'atları varsa da, ihtiyaçlarına kâfi olmadığından, ikinci derecede zekâtın verileceği kimseler oldukları Cenâb-ı Hakk tarafından beyan olunmuştur.

Üçüncü derecede zekâtın verileceği kimseler, zekât toplayan memurlardır. Zira onlar her ne kadar zengin olsalar da, emekleri mukabilinde ücret olarak zekâttan maaşlarını almaları meşru kılınmış ve zekâtın verileceği kimseler sırasında beyan olunmuştur.

Zekâtın dördüncü mertebede verileceği kimseler müellefe-i kulüptür ki, asr-ı saadette henüz müslüman olmuşlar ve İslâmiyette henüz tam karar kılmadıklarından onların kalblerini telif için zekâttan bir miktar onlara da verilirdi. Çünkü bunların ülfet ve ünsiyetlerinde İslâmiyet için büyük bir fayda

olduğundan, Cenab-ı Hakk zekât mallarıyla onların gönüllerinin yumuşatılmasını emretmiş ve zekâtım verileceği kimseler arasında onlar da sayılmışlardır. Sonra müslümanlar kuvvet bulunca, bu gibilerin gönüllerinin yumuşatılmasına ihtiyaç kalmadığından, bunların hakkı düşmüştür. Binaenaleyh şimdi müellefe-i kulûb yoktur, olduğu farzolunsa zekâta bile ehil olmaz.[38]

Beşinci derecede zekâtın verileceği kimseler bir kölenin azat olunması için, kölenin efendisine verip köleyi azat ettirmektir. Çünkü bir köleyi azat edip hürriyetini eline vermek, İslâmiyette mühim bir meseledir.

Zekâtın altıncı derecede verileceği kimseler borçlu olan kimselerdir. Zira onların malları borçlarına ve maişetlerine yeterli olmadığından, borçlarını ödemek için zekâttan bu miktarını vermek meşru kılınmış ve zekâtın verileceği kimseler sırasında sayılmışlardır.

Zekâtın yedinci derecede verileceği kimseler müslüman askerlerdir. Zira askerlerin geçimleri, teçhizi ve silâhlarının tanzimi müslümanlar için dini bir farz olduğu yönüyle, zekâtın verileceği kimseler sırasında sayılmışlardır.

Zekâtın sekizinci derecede verileceği kimseler, memleketinden uzak düşen yolculardır. Çünkü onlar her ne kadar memleketlerinde zengin olsalar da, mallarına elleri yetişmediğinden, zekâttan bir miktarını vermekle gurbette gam ve kederlerini gidermek, dini bir emir kılınmak suretiyle zekâtın verileceği kimseler sırasında sayılmışlardır.

İşte yukarıda sayılan şekilde zekâtın verilmesi, Cenâb-ı Hakk'ın emriyle sabit bir farzdır. Binaenaleyh mü'minlerin bu taksime uymaları farzdır. Zekât verecek kimse, zekât farz olan malından aynısını, yani koyundan koyun, sığırdan sığır, deveden deve verecek olursa, kötüsünü vermemesi lâzımdır. Çünkü Allah Teâlâ Kur'ân'da لَن تَنَالُواْ الْبِرَّ حَتَّى تُنفِقُواْ مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنفِقُواْ مِن شَيْءٍ فَإِنَّ اللّهَ بِهِ عَلِيمٌ "Sevdiğiniz mallarınızdan Allah yolunda harcamadıkça "fazilet" mertebesine ulaşamazsınız. Bununla beraber her ne infak ederseniz, Allah mutlaka onu bilir." (Âl-i İmrân, 3/92) buyurmuştur.

Gerçi bu âyetteki "infak", farzolan zekât, sadaka ve nafileye şâmil ise

[38] Kanaatimizce bu sınıf geçici bir sınıf olmayıp, aynı şartlar ortaya çıkınca hemen devreye girer. Kalpleri imana ısındırılacak olanların her dönemde bulunması mümkündür.

de, her iki şekilde tasadduk edecek kimse, malından sevdiğini tasadduk etmesinin elbette lâzım olduğuna da delâlet eder. Şu tafsilât üzere farz olan zekâtı vermeyen kimselerin cezası, elem verici azaptır. Zira Kur'ân'da Allah Teâlâ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنْفِقُونَهَا فِى سَبِيلِ اللهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيم "Altını, gümüşü yığıp Allah yolunda harcamssayanlar var ya, işte onları acı bir azabın beklediğini müjdele!" (Tevbe, 9/34) buyurmuştur. Yani altın ve gümüş toplayıp, kasalarına koyan ve onları Allah yoluna sarfedip infak etmeyenleri Habibim sen elem verici azapla müjdele!

Azaplarının keyfiyetini beyan hakkında Allah Teâlâ يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِى نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ "Yığılan bu altın ve gümüş cehennem ateşinde kızdırılarak, bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün onlara: "İşte!" denilecek, "sizin nefisleriniz için yığıp hazineye tıktıklarınız! Haydi tadın bakalım o tıktığınız şeyleri!" (Tevbe, 9/35) buyurmuştur.

Yani Habibim! O günü hatırlat ki o günde, cimrilerin, zekâtını vermeyip sakladıkları altın ve gümüşleri cehennem ateşinden kızdırılır, onunla onların alınları, yanları ve arkaları dağlanır ve onlara zebaniler tarafından şu sizin kendiniz için sakladığınız malınızdır. Hal böyle olunca sakladığınız malınızın azabını tadın denir. Çünkü onlar zekât vermedikleri gibi, o malla gururlanarak fakirlere yüzlerini döndürdüklerinden alınları, arkalarını döndürdüklerinden arkaları ve fakirlere karşı yan çizdiklerinden yanlarının dağlanacağı zikrolunmustur ki, cezaları amellerine uygun olsun. Binaenaleyh onların menfaat gözettikleri malları, haklarında aynı zararla ortaya çıkacaktır.

Şu apaçık âyetlerin ve diğer âyetlerin delaletiyle, zekâtın dini farzlardan olduğu kesin olması yönüyle, bir mü'min için zekâtı terketmek caiz değildir. Hattâ onu inkâr ve terkederse dinden çıkmış olur. Zira İslâm'ın hükümlerinden birini inkâr, bütününü inkâr gibi olduğundan, Resûlullâh'ın (s.a.s.) birinci halifesi Hz. Ebu Bekir, Resûlullâh'ın (s.a.s.) vefatıyla birçok Arap kabilelerinin: "Biz zekâtı kabul etmeyiz!" demeleri üzerine, onlara kılıç çekti, asker sevketti ve zekâtı kabul edinceye kadar onlarla savaştı. O savaşlara sahabe arasında "riddet" savaşı denildi. Hattâ Resûlullâh (s.a.s.) vefat edip, kabileler zekâtı reddetmekle muhalefete başlayınca, ashaptan

bazı kimselere hayret ve şaşkınlık geldi. Hz. Ebu Bekir'e: "Bir müddet bunlar idare edilsin!" dediler. Hz. Ebu Bekir: "Resûlullâh'a (s.a.s.) verdikleri bir oğlağı terkederlerse, onlarla ben savaşırım!" buyurdu. Kabilelerin zekâtı reddetmelerine hiç müsaade etmediği gibi, onları yola getirmede dahi hiç müsamaha göstermemiştir.

Şimdi din terakkiye mânidir diyenlere sorarız: "Dini farzlardan olan zekât sevabına nail olmak için mal kazanmak mı terakkiye mânidir? Elinde bulunan helâl malından, kendi cinsinden muhtaç olanlara yardım etmek mi? Fakirlerin gönlünü almak mı? Servetinin belirtisini göstermekle bahtiyar olmak mı terakkiye mânidir? Yoksa malını nefsine hasredip, kendi cinsinden, bilhassa akrabasından ve muhtaç olan fakirlerden yardımı esirgemek mi terakkiye mânidir? İnsana uygun olan iyilikseverlik hangisindedir? Bu yönleri anlayış sahipleri muhakeme eder.

30. ORUÇ HAKKINDA

İslâm esaslarından birisi de Ramazan ayında oruç tutmaktır. Zira Allah Teâlâ: فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ "... Artık sizden kim ramazan ayının hilâlini görürse, o gün oruç tutsun." (Bakara, 2/185) buyurmuştur. Ramazan ayına hazır olan demek, ilk başlangıcında oruç engellerinden uzak, akıllı, teklif yaşına ulaşan, mükellef olarak bulunan kimse üzerine farzolur demektir. Binaenaleyh eğer o kimsede, hastalık veya misafir olmak gibi bir mâni bulunursa, Ramazanda hasta veya misafir olduğu günlerde iftar edip, hastalıktan kurtulup veya misafirlikten döndüğünde o günlerin orucunu kaza etmenin farz olduğunu beyan dolayısıyla Cenab-ı Hakk: وَمَن كَانَ مَرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ "... Hasta veya yolcu olan, tutamadığı günler sayısınca, başka günlerde oruç tutar." (Bakara, 2/185) buyurmuştur. Yani Ramazan ayına hazır olan kimse, eğer hasta olur veyahut seferde bulunur da dini ruhsatlardan istifade ederek oruç tutmazsa, yemiş olduğu günleri, imkân müsait olduğu diğer günlerde sayısına göre kaza etsin. Zira Ramazan ayında oruç, farz-ı ayın olduğundan, mükellef için onu tamamen terketmek caiz değildir. Şu kadar ki, misâfirlikteki meşakkat ve intizamsızlığa binâen, misafir olduğu müddet orucu yemeğe müsaade olunmuş ise de, Ramazan'da

herkesle beraber oruç tutmakta kolaylık olup kazasında sıkıntı olmasına binâen, misafir olduğu halde orucu yemesinden ise, tutması daha hayırlı olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَأَن تَصُومُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ "... Bununla beraber, eğer işin gerçeğini bilirseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır." (Bakara, 2/184) buyurmuştur. Yani oruçta olan fayda ve menfaati bilirseniz, orucun iftarına müsaade olunan misâfirlikte dahi sizin oruç tutmanız, sizin için daha hayırlıdır. Zira kazaya kaldığında müsamaha olunup kaza olunmamak veya başka bir engelin ortaya çıkma ihtimaline binâen, orucu zamanında tutmak, kazaya bırakmaktan elbette hayırlı demektir. Ancak Cenab-ı Hakk kullarına kolaylık murad edip güçlük murad etmediğinden, kullarına ruhsat vermekle müsâde ettiğini يُرِيدُ اللّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ "... Allah sizin hakkınızda kolaylık ister, zorluk istemez.." (Bakara, 2/185) âyetiyle beyan buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ size kolaylık murad eder, güçlük murad etmez. İşte kullar hakkında olan dini ruhsat bu esasa dayanmaktadır. Oruç, insanlara Allah tarafından emrolunmuş eski bir ibadettir. Çünkü bu ümmete mahsus olmayıp, önce yaşamış milletlerde dahi mevcut olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ "Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç tutmak size de farz kılındı. Böylece umulur ki fenalıklardan korunursunuz." (Bakara, 2/183) buyurmuştur. Ey mü'minler, haram olan şeylerden nefsinizi sakınmak ve takvayı nefsinize âdet etmeniz için sizden evvel geçenlere oruç farz kılındığı gibi, sizin üzerinize dahi oruç farz kılındı. Muhammed (s.a.s.) ümmeti üzerine orucun farzolduğu bu âyetle sabit olduğu gibi, Hz. Âdem'den beri bütün peygamberlerin ümmetlerine dahi farz ve dinlerin hepsinde orucun eskiden beri olan bir ibadet olduğu da bu âyetle sabit olmuştur. Muhammed (s.a.s.) ümmeti üzerine orucun farziyetini te'kid, mü'minleri oruca teşvik ve insanların nefislerini tatmin için orucun geçmiş ümmetlere dahi farzolduğu beyan olunmuştur. Çünkü oruç, insanların nefislerine ağır ve meşakkatli bir ibâdet olduğundan ve meşakkatli olan şeyin herkesin üzerine farzolması, gönül almayı gerektirdiğinden, yalnız bu ümmete has olmayıp, geçmiş ümmetlere dahi farzolduğu beyan olunmuştur. Şu kadar ki, her şeriatta orucun keyfiyet ve miktarı başka başka şekillerde olmuştur. İslâm dininde Ramazan ayında her gün

şafaktan akşamleyin güneşin batmasına kadar yemek, içmek ve cinsî birleşmeden nefsini menetmek suretiyle meşru kılınmıştır. Akşamdan sonra ertesi şafağa kadar yemek, içmek helâl olduğu gibi, kendi eşiyle birleşmesi dahi helâl olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَآئِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ "(Ey kocalar), oruç tuttuğunuz günlerin gecelerinde, eşlerinize yaklaşmak size helâl kılındı. Eşleriniz sizin elbiseleriniz, siz de eşlerinizin elbiselerisiniz.." (Bakara, 2/187) buyurmuştur. Yani oruç geceleri eşlerinizle birleşmeniz, sizin için helâl kılındı. Zira onlar size ve siz onlara üzerinizde bulunan elbise konumundasınız ki, birbirinizi haramdan muhafaza eder ve birbirinizin ihtiyacını giderirsiniz demektir.

Yemenin, içmenin ve birleşmenin sonunun şafak vakti olup, ertesi akşama kadar orucu bozmamanın lâzım olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّواْ الصِّيَامَ إِلَى الَّليْلِ "..Şafak vaktine, günün ağarması gecenin karanlığından farkedilinceye kadar yeyin için. Sonra gece girinceye kadar orucu tamamlayın.." (Bakara, 2/187) buyurmuştur. Yani, sabahın ilk mesabesinde olan beyazlıkla siyahlık birbirinden ayrılıp farkolununcaya kadar, siz yeyin, için, şafak ortaya çıktıktan sonra ertesi akşama kadar orucunuzu tamamlayın demektir.

Orucun farzoluşundaki hikmet, nefsi haram olan şeylerinden korumak olduğuna işaret için Allah Teâlâ âyetin sonunda لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ "..Böylece umulur ki fenalıklardan korunursunuz." (Bakara, 2/183) buyurmuştur ki, orucun farziyeti sizin kötülüklerden korunmanız için demektir. Zira oruç, insanın içini temizlediği gibi, haram olan şeylere arzusunu da keser. Binaenaleyh günahlardan kaçınmakla zühd ve takvaya sebep olur. Çünkü bütün insanların çalışmasından gaye, iki şeye münhasırdır: Birincisi; yemek, içmek, giyinmek ve kuşanmak. İkincisi; şehvet ihtiyacını tatmin etmektir. Oruçta bunlar yasak olunca, elbette oruç insanı takvaya sevkedeceğinde şüphe yoktur. Bununla beraber oruç sebebiyle yapılan perhizin, mideyi düzeltmekle vücudun sıhhatine hizmet etmekte olduğundan kim tereddüt eder? Çünkü büttün doktorların, bir hastaya her şeyden evvel tavsiyeleri perhiz olduğu meydanda bir hakikattir. Orucu bilenler bu hakikati inkâr etmezler. Fakat bilmiyenler inkâr ederlerse, onlar orucu kabul edip tut-

makla tecrübeye muhtaçtırlar. Çünkü tecrübesizin, bilmediği şeyi inkârı gülünç bir şeydir.

İşte on bir ayda insan vücudunda biriken bir takım dertler, hastalıklar ve vücutta hâsıl olan lüzumsuz ağırlıklar, Ramazan ayında perhiz ile giderildiği cihetle müslümanların orucu öyle bir ibadettir ki, dünyevî ve uhrevî faydaları içermektedir. Zira dünyada sıhhate hizmet ettiği gibi, farz-ı âyin olan önemli bir ibadeti yerine getirmesi cihetiyle âhirette dahi mükafat ve sevaba vesiledir. On iki aydan oruca Ramazan ayının seçilmesine sebep; Ramazan ayında Kur'ân'ın Levh-i mahfuzdan, dünya semasına nazil olması olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيَ أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ "O sayılı günler, ramazan ayıdır. O ramazan ayı ki insanlığa bir rehber olan, onları doğru yola götüren Ve hakkı batıldan ayıran en açık ve parlak delilleri ihtiva eden Kur'ân o ayda indirildi." (Bakara, 2/185) buyurmuştur. Yani sayılı günlerde farzolan oruç, Ramazan ayının orucudur ki, o Ramazan ayında, insanlara hidayet ettiği, onları doğru yola sevkettiği ve hakla bâtılın arasını ayırdığı gibi, aynı zamanda hakka ulaştırıcı açık delilleri içerdiği halde Kur'ân, Levh-i mahfuzdan, dünya semasına indirildi demektir.

İşte bu ay, Kur'ân'ın inzali gibi mühim bir şerefi haiz olduğundan, insanları ıslâh için meşru kılınan ve İslâm esaslarından biri olan oruç, Ramazan ayında farzolunmuştur. Binaenaleyh Ramazan ayı iki şerefi haizdir ki, birisi o ayda Kur'ân'ın nüzulü, diğeri oruç gibi bir ibadetin o ayda farzolunmasıdır. İşte bundan dolayı müslümanlar, Ramazan ayına pek hürmetkar bulunurlar. Çünkü iki şerefi haizdir. Binaenaleyh, Ramazan ayında mazeretsiz orucu bozan kimse, İslâmî ahlak kurallarını ihlâl etmekle, mü'minlerin kalplerini rencide ettiğinden, ona ta'zir cezası[39] gerekir. Ta'zirin takdiri de hâkime aittir. Çünkü dini farzları alenen terketmek, müslümanların âhengini ihlâl eder.

Bu tarz üzere farzolan orucu terketmek caiz olamaz. Eğer bir kimse aniden Ramazan ayında orucu yerse, kudreti var ise bir köle azad etmek; eğer kudreti yok ise ara vermeden iki ay oruç tutmak ve eğer ona da kudre-

[39] Ta'zir: Hakkında belirli bir ceza, dini bir had bulunmayan suçlardan dolayı tertip ve tatbik edilecek olan te'dip ve ceza.

ti olmazsa, altmış fakirin karnını doyurmak suretiyle yemiş olduğu orucun kefaretini verir. Fakat yukarıda beyan olunduğu üzere eğer misafirlik ve hastalık gibi meşru bir özre binâen yerse, kefaret lâzım gelmez, gününe gün kaza eder. Eğer Ramazan ayında orucun farziyetini inkâr ederek terk ederse, İslâm'ın kesin delillerini inkâr ettiğinden dolayı, İslâmiyetle alâkasını kesmiş ve İslâm toplumundan çıkmış sayılır. Zira İslâm'ın kesin emirlerinden birini inkâr edeni, İslâmiyet reddeder. Onu müslüman saymaz ve İslâm toplumundan hariç sayar.

31. BAYRAM VE KURBAN HAKKINDA

Şu minval üzere bir ay orucu tamamlayan mü'minlerin, böyle önemli bir ibâdeti yerine getirmelerine muvaffakiyetlerinin şükrünü eda etmek ve mü'minlerin kalbini sevince boğmak için bayram namazının vacip olduğunu beyan etmek üzere Kur'ân'da Allah Teâlâ وَلِتُكْمِلُواْ الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُواْ اللّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ "... Oruç günlerini tamamlamanızı, size doğru yolu gösterdiğinden ötürü Allah'ı tazim etmenizi ister. Şükredesiniz diye bu kolaylığı gösterir." (Bakara, 2/185) buyurmuştur. Yani oruçla günlerini tamamlamanız ve Ramazan ayında farzolan orucu yerine getirmeğe Allah Teâlâ'nın sizi hidayette kılması üzerine, sizin bayram namazıyla tekbir almanız, sizin bu gibi ibadetlere teşekkür etmeniz için Cenab-ı Hakk Ramazan ayında, orucunu ve nihayetinde bayram namazını vacip kılmıştır demektir ki; orucun sona ermesinde Allah'ın azametini ve yüceliğini yüksek bir sesle ilân ederek, mü'minlerin bayram namazını eda, Rabblerinin bu gibi nimetlere hidayetinin şükrünü yerine getirmekle beraber, büyük bir topluluğun birbirleriyle ülfet ve ünsiyet merasimini yerine getirerek, İslâm'ın gereklerini yerine getirirler ve bu vesileyle Allah'ın rızasını kazanmağa çalışırlar.

Kurban kesmek ve kurban bayramında bayram namazı kılmak vacip olduğuna فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ "Sen de Rabbin için namaz kıl ve kurban kesiver." (Kevser, 108/2) âyeti delildir. Yani Habibim! Rabb'in Teâlâ'nın rızası için sen, bayram namazını kıl ve kurban kes. Çünkü "nahr", deveyi göğsünden kesmek manasınadır. Zira Arapların en kıymetli malları deve olup, genellikle kurbanları deve olduğu yönüyle وَانْحَر şeklinde gelmesi, "salât"ın da

buna bitişik olarak zikrolunması, Kurban ve bayram namazlarını emirdir. Rabb'in rızası için namaz kıl ve kurban kes demektir ki, biri bedenî, diğeri mâlî iki ibadetti birden eda edin demekle, kullarını mühim iki ibadetin edasına davet etmiştir. İşte İslâm dininde iki bayram ki, her birinde mühim birer ibadet vacip olup, o ibadetleri yerine getirmenin şükrünü eda etmekle, mü'minlerin sevinçli olmaları, birbirleriyle ülfet ve ünsiyet etmeleri için "muâyede" yani bayramlaşmak sünnet olmuştur ki, hem dünyevî ve hem de uhrevî faydaları bakımından önemi vardır. Zira bayram demek, sürur günü demektir. İnsanların sürurü, elbette hem dünyevî, hem de uhrevî bir fayda karşılığında olur. Çünkü faydasız sevincin mânâsı yoktur. Bu âyette "nahr", kesmek mânasına olduğu yönüyle, bu ümmetin kurbanı, ancak kan akıtmakla olur. Başka şekilde kurban mümkün olamaz. Resûlullâh'ın (s.a.s.) uygulaması, ashabın uygulaması ve asr-ı saadetten günümüze kadar ümmetin bu minval üzere kurbanı kabul etmeleri, bu ümmet hakkında kurbanın keyfiyetinin bundan ibaret olduğuna kesin delille delâlet eder. Kurban da dört çeşit havvandan caizdir ki, bunlar da keçi, koyun, sığır ve devedir. Manda da sığır nevindendir.

32. HACCIN FARZOLDUĞU HAKKINDA

İslâm dininde haccın yeri ve hacca dair Kur 'an ne diyor? Memleketten çıkıp, haccı yerine getirdikten sonra memleketine dönünceye kadar azığa ve bineğe gücünün yetmesiyle beraber, çocukların ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin nafakasına güç yetiren kimse üzerine haccın farz olunduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ الله غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ "... Ziyarete gücü yeten herkese Beytullahı ziyaret etmek, Allah'ın onun üzerindeki hakkıdır. Nankörlük edip bu hakkı tanımayana Allah'ın hiçbir ihtiyacı yoktur, o bütün âlemlerden müstağnidir." Âl-i İmrân, 3/97) buyurmuştur. Yâni Beyt-i şerifi ziyaret ve hac rükünlerini eda etmek üzere gidip gelecek kadar azığa ve bineğe muktedir olan kimse üzerine hac farzoldu. Eğer bir kimse küfran-ı nimet eder de muktedir olduğu halde haccı terkederse zararı kendine aittir. Zira Allah Teâlâ bütün âlemden zengin, hiç bir kimsenin haccına ihtiyacı yoktur.

Hac, islâmın şartlarından olup, ubudiyeti göstermesi noktasından en mühim bir ibadettir. Zira belirli bir mekan olan Kâbeyi ziyaret ve haccın rükünlerini eda etmek için kıymetli malını harcamakla uzak mesafeye yolculuk meşakkatine tahammül etmek, ubudiyetini mabuduna karşı yerine getirmekle, mabudunun rızasını aramaktan başka bir şey değildir. Haccın farziyeti beden ve mal yönünden muktedir olmaya bağlanmıştır.

Binaenaleyh hasta bir vücut, yolculuk sıkıntılarına katlanamayacak hasta, kör, topal, çolak v.s. âcizlere hac farz olmadığı gibi, fakir olan kimseye dahî hac farz olmaz. Zira Hanefî bilginlerine göre bu âyetteki "istitaat" (güç yetirme), mal ve beden yönüyle gücün yetmesiyle yorumlanmış olup, gerçekte gücün yetmesi de budur. Zira gücü yetmeyen kimse, ibadetle mükellef tutulmaz ve gücü yetmesiyle beraber haccı terkeden kimse, şiddetle azaba müstahak olup, terketmek kâfirlerin davranışı olduğuna işaret için, Cenab-ı Hak haccı terkedeni küfürle tâbir ettiği gibi, kendi Zat-ı Uluhiyetinin âlemlerden ganî olduğunu beyanla, haccın menfaati ve terkederse zararı kullara ait olduğuna işaret etmiştir. Ve bu âyette "küfür"le murad, onu terkederse nimetlere karşı nankörlük etmiş olur demekir.

Haccın erkânı, yani farzları üçtür. Birincisi; hacca niyetle ihrama girmek. İkincisi; Zilhiccenin dokuzuncu günü bir dakika bile olsa Arafat'ta bulunmak. Üçüncüsü; Arafat'tan sonra Kabe'yi ziyaret ve tavaf etmektir. Bu şekilde haccı tamamlamak farzolduğundan Cenab-ı Hakk وَأَتِمُّواْ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّهِ "Haccı da, umreyi de Allah rızası için tamamlayın." (Bakara, 2/196) buyurmuşur. Yani Allah'ın rızası için haccı ve Umre'yi tamamlayın buyurmuştur. Binaenaleyh şu üç farzdan biri eksik olsa, hac fâsid olur ki, gelecek yıl kazası lazım gelir. Meselâ: Niyetle ihrama girmese de diğer erkânı edâ etse haccetmiş olmaz. Yahut ihrama girse ancak Arafat'ta bulunmasa veyahut Arafat'ta bulunsa da Kabe'yi ziyaret etmese haccı fâsittir. Haccın yerine getirilmesi ve farzoluşu, namaz, oruç gibi bir vakitle belirli olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ "Hac mâlum aylardadır." (Bakara, 2/197) buyurmuştur. Yani haccın zamanı, malûm olan aylar ki, Şevval, Zilka'de ve Zilhicce'nin başından on gündür.

فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ "Kim o aylarda haccı ifaya azmederse bilsin ki hac esnasında ne cinsel yaklaşma, ne günah sayı-

lan davranışlarda bulunma, ne de tartışma ve sürtüşme vardır." (Bakara, 2/197) Haccın zamanı bu aylar olunca, bir kimse bu aylarda hacca niyet eder, ihrama girerse, yani haccı kendine gerekli kılıp hac kendine farzolunca, ihramda o kimseye eşiyle cinsel birleşme ve cinsel birleşmenin gereklerinden olan çirkin söz söylemek de yok, günah işlemekle itaattan çıkmak da yoktur. Ve haccın fiillerini eda zamanlarında arkadaşlarıyla çekişmek, kavga ve tartışmak dahi yoktur. Çünkü ihram, gerçek ebedî hayata nail olmak için, ihram müddetinde, emanet olan hayatın, bazı ihtiyaçlarından vazgeçmektir.

Binaenaleyh ihramda traş olmak, av avlanmak, koku sürünmek olmadığı gibi, cinsel davranışlar, ahlaka aykırı olan işler, fena söz ve Allah'a itaattan çıkmaktan ibaret olan kötülükleri ve günahları terketmekle, mecazi bir ölümle vefat etmiş gibi Allah'a teslim olmaktır.

Kötülüklerin anası olan cimriliği terkle, fakir ve düşkünlere iyilikte bulunmanın lâzım olduğunu beyan ve hayır işlemeğe teşvik etmek üzere Allah Teâlâ وَمَا تَفْعَلُواْ مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّهُ "... Siz hayır olarak her ne yaparsanız, Allah mutlaka onu bilir.." (Bakara, 2/197) buyurmuştur. Yani hayır olarak her ne işlerseniz, Allah Teâlâ onu bilir ve gereğine göre size sevap verir demektir. Haccın erkânı, ihramın şartları, sünnetleri, vacipleri ve âdabı, fıkıh kitaplarında tamamıyla açıklanmış olunduğundan, burada zikri bu kitapda gayeye muvafık olmadığından terkolunmuştur.

Hac için yola çıkan kimse, hem hac etse ve hem de ticaret etse bir mâni olmayıp, caiz olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَبْتَغُواْ فَضْلاً مِّن رَّبِّكُمْ "Hac mevsiminde ticaret yaparak, Rabbinizden size gelecek kâr ve yarar taleb etmenizde size bir vebal yoktur.." (Bakara, 2/198) buyurmuştur. Yani ey mü'minler, hac yolunda Rabb'ınızın lûtfundan rızık ve menfaat için ticaretle bereket ve fazilet istemenizde sizin üzerinize günah yok demektir. Zira insan hayatına hizmetçi olan rızkı, ticaretle talep etmek mubah ve belki bazı zamanlarda farz olduğundan haccın davranışlarına mâni olmayacak şekilde ticaret yapmak meşrudur. İşte bazı cahil kimselerin terakkiye mâni dedikleri İslâm dini, en mühim ibadet esnasında bile kazanç ve ticareti ihmâl etmeyip, hac eden kimsenin bir taraftan hac gereklerini eda ederken, diğer taraftan da ticaretle meşguliyetini meşru kılmıştır.

Hac, bir zamanla sınırlı olduğu gibi, mekânla dahi sınırlıdır. Çünkü

hac, harem dahilinde bulunan Kâbeyi ziyaret ve Arafat'ta vakfe ile hâsıl olur ki, o haremde bir kimsenin, diğerleri üzerine tercih hakkı olmayıp, bütün insanlar eşit olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاء الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ buyurmuştur. Yani, o kimseler ki, onlar kâfir oldular ve Allah yolu olan İslâm dininden ve Mescid-i Haram'dan insanları engellerler, o Mescid-i Haram ki, biz bütün insanlar için onu ibadet mahalli kıldık. Binaenaleyh o Mescid-i Haram'da daima ikamet eden yerliler ile badiyeden yani; başka beldelerden gelen misafirler eşittirler. Birbirlerinden asla farkları yoktur. Binaenaleyh herkes ziyaret edebilir. Hiç bir kimse başkasını menedemez. وَمَن يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُّذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ Eğer bir kimse Harem'de zulümle haktan meyleder de insanları ziyaretten engellerse, biz o kimseye acıklı azabı tattırırız." (Hac, 22/25) Zira Mescid-i Haram'ı ziyarette, ona hürmet etmet etmede, namaz kılmakta, tavaf etmekte ve ibadetin faziletine nail olmakta, hiç bir kimsenin diğerlerine üstünlüğü yoktur. Yerli, yabancı eşittir. Binaenaleyh insanlar arasında tam mânasıyla eşitliğin ortaya çıktığı yer Harem-i Şerif'tir.

33. YERYÜZÜNDE İLK YAPILAN MABEDİN KA'BE OLDUĞU HAKKINDA

Yeryüzünde insanların ibadeti için ilk bina yapılan mescit, Kâbe-i muazzama olduğundan, Cenab-ı Hak o değerli mekanı bütün mü'minlere ziyaretgâh kılmakla şerefini ilân etmiştir. İlkönce o kıymetli evin bina kılındığını Allah Teâlâ Kur'ân'da şu âyetle beyan buyurmuştur:

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكاً وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ

"İbadet, yeri olarak yeryüzünde yapılan ilk bina Mekkedeki Kâbe olup, pek feyizlidir, insanlar için hidâyet rehberidir. Orada apaçık alametler ve deliller, İbrâhimin makamı vardır." (Âl-i İmrân, 3/96-97) Yani insanların ibadet ve ziyareti için yeryüzünde ilk temeli atılan ve insanlar için konulan bina, o binadır ki, o bina, pekçok hayırları ihtiva eden, âlemlere hidayet olarak Mekke şehrinde olan binadır. Zira o beytte, Allah'ın birliğine delâlet eden açık âyetler ve Makam-ı İbrahim vardır.

Binaenaleyh Kabe, Beyt-i Mukdisten efdâldir. Çünkü Allah'a ibadet için Kabe, Beyt-i Makdisten daha evvel bina olunmuştur. Beyt-i Şerif'i ilk defa Hz. Âdem bina etmiş ve ibadetine kıble edinmiş ise de, Hz. Nuh tufanıyla yıkılıp eseri kalmamıştı. Sonra Cenab-ı Hak Hz. İbrahim'e binasını emrettiğini beyan dolayısıyla وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَن لَّا تُشْرِكْ بِي شَيْئاً وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ "Zira Biz vaktiyle İbrâhim'e Beytullahın yerini belirlediğimiz zaman: "Sakın Bana hiç bir şeyi ortak koşma ve Ben'im Mâbedimi tavaf ederken, kıyamda, rükûda veya secdede olarak ibadet edenler için tertemiz tut!" (Hac, 22/26) buyurmuştur. Yâni Habibim o zamanı hatırla ki, o zaman da biz İbrahim Aleyhisselâma melek vasıtasıyla beytin mekânını tâyin ettik ve o mekânı ona dönülecek yer kıldık. İbrahim'e dedik ki; sen bana hiç bir şeyi ortak kılma. Beytimi ziyaret ve tavaf edenler, ayakta ibadetle meşgul olanlar, rükû ve secde edenler için orayı temiz tut ve bu suretle ibadet edeceklere Beyt-i şerif hazır ve temiz bulunsun ki; beyte lâyık olmadık fena şeyler bulunmasın, demekle talimat verdik. Beyt-i Şerif, Hz. İbrahim'in binası olduğu وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ "İbrâhim ile İsmâil beytullah'ın temellerini yükseltirken şöyle dua ediyorlardı.." (Bakara, 23/127) âyetiyle sabittir. Yani Habibim! O zamanı hatırla ki, o zaman da İbrahim ve oğlu İsmail ile beraber beytin temellerini yerden kaldırdı. Kâbe'yi İbrahim Aleyhisselâmın bina ettiğine bu âyet açıkça delâlet eder.

Beytin, Allah tarafından insanlara toplanılacak yer ve ziyaret için emniyet mahalli kılındığı:

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا "Biz Beytullâh'ı insanlara sevap kazanmaları için toplantı ve güven yeri kıldık.." (Bakara, 2/125) âyetiyle sabittir. Yani Habibim! Hatırla o zamanı ki, o zaman da biz beyti, insanların ziyaret, ibadet ve emniyetine merci kıldık demektir.

İbrahim Aleyhisselâm beyti bina ettikten sonra, insanları hacca davet ettiğini beyan dolayısıyla Allah Teâlâ

وَأَذِّن فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالاً وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ "Hem bütün insanları hacca dâvet et ki gerek yaya, gerek uzak yollardan gelen yorgun argın develer üzerinde sana gelsinler." (Hac, 22/27) buyurmuştur. Yani Ey İbrahim! Sen insanlara haccı ilân et. Onlar senin beytini yaya olarak ve her

yorgun deve üzerinde binitli olarak ziyarete gelirler ki, o develer pek uzak mahallerden gelirler. Şu halde insanlara haccı ilân et gelsinler demektir. Bu mânâ, haccı ilânla emir Hz. İbrahim'e olduğuna nazarandır. Eğer emir bizim Nebimize ise, Resûllah (s.a.s.) Veda haccında bu emrin gereğini yerine getirdi, insanlara mühim tavsiyelerde bulundu, hutbesinde insanları hacca davet etti, haccın şartlarını ve rükünlerini, İslâm dininde haccın önemini ve açıklamakla görevli olduğu vazifeyi hakkıyla yerine getirdi.

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ "Gelsinler de bunun kendilerine sağlayacağı çeşitli faydaları görsünler.." (Hac, 22/28) Sen insanları hacca davet et ki, onlar dini ve dünyevî faydalarına hazır olsunlar. İşte bu âyet, haccın farziyetindeki hikmete işarettir. Zira gücü yeten bütün mü'minlere, hacla emirdeki hikmet, insanların o kıymetli mekanda hazır olmakla, o mekânın maddî ve manevî bereketinden faydalanma ve feyzinden istifade etmekle günahlarının bağışlanması, kusurlarının affolunması, İslâm kardeşliği gereği birbirleriyle ülfet, ünsiyet ve tanışmakta olan faydaları müşahede etmek, kelime-i tevhid altında birleştikleri gibi Kâbe'ye teveccüh ve ziyarette hepsinin eşit olduklarını, İslâm dininde zengin-fakir hepsinin Allah kapısına müracaatta bir olduğunu, dünyanın değişik yerlerinde olan din kardeşlerinin halini bilmek ve onlarla görüşüp yekdiğerine tavsiyelerde bulunmak gibi menfaatler bunlardan bazılarıdır.

Bütün ibadetlerde insanların nefislerini imtihan vardır. Ancak imtihan, ya bedenle yapılan ibadetlerle olur. Oruç ve namaz gibi. Ya malla yapılanlarla olur. Zekât, fitre, kurban gibi. Ya da hem mal, hem de bedenle müşterek olur. Hac gibi. Şu halde hacda, mâlî yönden harcama olduğu gibi uzak mesafeye yolculuk etmekle de bedeni yormak, evlât, eş, ahbap, yarandan ayrılmak, evinde rahatını terkederek birçok meşakkati tercih etmek ve o meşakkatlara sabrı da içine aldığından dolayı hac, ibadetlerin en faziletlisidir.

Arafatta vakfeden sonra, oradan inildiğinde Müzdelife'de zikrin lüzumunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ فَإِذَا أَفَضْتُم مِّنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُواْ اللّهَ عِندَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ "... Arafat'ta vakfeden ayrılıp sel gibi Müzdelife'ye doğru akın ettiğinizde, Meş'ar-ı Haram'da Allah'ı zikredin. O size nasıl güzelce hidâyet ettiyse, siz de öyle güzel bir şekilde O'nu zikredin.." (Bakara, 2/198) buyurmuştur. Yani Arafat'tan aşağı indiğinizde, Müzdelife'de Meş'ar-ı Haram

denilen ufacık tepede tekbir almak, tehlil getirmek ve telbiye okumakla Allah'ı zikredin ve zikrinizi Allah'ın sizi hidayette kılıp öğrettiği şekliyle ve hacla, yerine getirin ki, yanlış bir şey yapmış olmayasınız demektir. İşte bu âyette Allah Teâlâ Arafat'ta ve Müzdelife'de vakfenin meşruiyeti ve Allah'ı zikrin lüzumunu beyan etmiştir.

Şu minval üzere haccın gereklerini yerine getirdikten sonra, hacıların vazifesini beyan dolayısıyla Allah Teâlâ ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ "Bundan sonra saçlarını, tırnaklarını kesip üstlerindeki başlarındaki kirleri gidersinler ve diğer hac görevlerini yerine getirsinler, dünyanın bu en kıdemli mâbedini bir kere daha tavaf etsinler." (Hac, 22/29) buyurmuştur. Hacılar, hacla ilgili yapacakları vazifeleri bitirdikten sonra, üzerlerinde bulunan kiri, ihram içindeyken meydana gelen sıkıntıları gidersinler, ihramdan çıksınlar, tırnaklarını, bıyıklarını kessinler, traş olsunlar, nezirleri var ise yerine getirsinler, eskiden beri insanların ziyaretgâhı olan Kıdemli Beyti tavaf etsinler demektir.

Beyti tavaf etmek lüzumu da bu âyetle sabittir. Tavaf, Kâbe'nin etrafını yedi kere dolaşmaktır. Gerçi dışardan bakıldığında dolaşmak bir mâna ifade etmez gibi görülürse de, hakikatte İlâhî emirle sabit mühim bir ibadet olduğundan, tavaf eden kimseye büyük sevap vardır. Zira وَلْيَطَّوَّفُوا emrine imtisal ederek, tavaf etmek Allah Teâlâ'nın rızasının kazanılmasına çalışmaktan başka bir maksada yönelik olmadığı hasebiyle elbette Cenab-ı Hak tavaf eden kulunu merhametinden mahrum etmez. Buradaki tavaf etmekle emir, farz için olması yönüyle, Arafat'tan dönüşte Beyti ziyaret, Haccın farzlarından ve rükünlerinden kılınmıştır. Binaenaleyh yukarıda beyan olunduğu üzere bir kimse bu ziyareti terketse, haccı fasid olur, tekrar sonraki sene iadesi lâzım gelir.

34. ANA-BABA HAKKINDA

İnsanın doğumunun başlangıcından ölümüne kadar bütün muameleleri iki kısımla sınırlıdır. Birincisi Yaratıcısıyla muameledir ki, onun ruhu, Allah'ın varlığını bilip, birliğine inanmakla, kalbinde Allah'ın büyüklüğünü tefekkürden sonra, dille O'nu zikir, bütün kemal sıfatlarla vasıflı

ve her türlü noksanlıktan münezzeh, bütün yaratıkların mâliki olduğunu düşünmekle Ulûhiyette olan izzeti ve ubudiyette olan zilleti bilerek, bedenle yapılan ibadet olan zekâtı, bedeni ve mali ibadet olan haccı yerine getirmeye acele etmektir. Bu kitapta insanın birinci vazifesi özetle beyan olundu. Şimdi ikincisi mahlûkatla muameledir ki, bunun esası, kendi emsali mahlûkata şefkat ve merhamet etmek, zulümden kaçınarak herkesin hukukuna riayet etmek ve herkesin hakkını yerli yerince vermektir.

Mahlûkat içinden insana en fazla yakın, şefkate lâyık olan insanın, anası ve babası olduğu cihetle, onları görüp gözetmeyi, Allah Teâlâ bütün mahlûkatı görüp gözetme üzerine takdim etmekle ve ana-babaya saygıyı, Zat-ı Ulûhiyetine ibadetle birlikte zikretmek üzere وَقَضَى رَبُّكَ أَلاَّ تَعْبُدُواْ إِلاَّ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً "Rabbin şöyle buyurdu: Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Anneye ve babaya güzel muamele edin." (İsrâ, 17/23) buyurmuştur. Yani Habibim! Rabb'in Teâlâ hiç bir şeye ibadet etmeyip ancak Zat-ı Ulûhiyetine ibadet etmenizi ve anne-babanıza iyilik etmeniz emretti. Zira vücudunuzu yaratıp, bütün nimetleri vermekle rezzak olduğundan, Allah Teâlâ ibadetinize müstahak olduğu gibi, ananız, babanız da, zâhiri vücudunuza sebep olup, çocukluk döneminde size yapmış oldukları ihsanlarına mukabil, sizin saygı ve ihsanınıza müstehaktırlar. Binaenaleyh muktedir olduğunuz ihsanla onlara hürmet ve ikram borçlusunuz. Şu halde Allah'a ibadetiniz nasıl farz ise ananıza, babanıza itaatiniz de öylece farzdır.

Allah Teâlâ ana-babaya iyiliği beyandan sonra, iyiliğin nasıl olacağını beyan etmek üzere إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلاَهُمَا فَلاَ تَقُل لَّهُمَا أُفٍّ وَلاَ تَنْهَرْهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوْلاً كَرِيماً "... Şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak senin yanında bulunursa sakın onlara hizmetten yüksünme, "öff!" bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve gönül alıcı sözler söyle." (İsrâ, 17/23) buyurmuştur. Senin anan ve babandan birisi veyahut ikisi senin yanında yaşlılığa ulaşıp güçsüzleşirlerse, sen onlara asla sert konuşup yüzünü ekşitme, onlar sana bir şey teklif ederlerse onları reddetme, onlara güzel söz söyle ve tatlı söylemekle ikram et.

وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ Ve onlar için şefkat ve merhametinden meydana gelen tevazu kanatlarını onlara döşe ki, onlara karşı büyüklenmiş olmakla kalplerini incitmeyesin.

وَقُل رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيراً Ve yalnız dünyada onları gözetmeyle iktifa etme, âhiretleri için dahi dua et. De ki: Ey benim Rabbım! Valideme, pederime sen merhamet et. Çocukluk dolayısıyla en âciz olduğum zamanda onların beni terbiye ettikleri gibi sen de onlara merhamet et ve lûtfunu esirgeme!" (İsrâ, 17/24) demekle âhirette merhamet-i ilâhiyeye mazhar olmalarını Rabb'ından iste. İşte bu âyet, aile içinde kaynaşmanın esası olan evlâtla ana baba arasında olacak saygıyı ve lâzım olan adabı beyan ederek, aile arasında kaynaşmanın keyfiyetini ve intizamın usulünü tâyin etmiştir. Çünkü ana-baba insanın varlığına sebep olduğu gibi, pek âciz ve muhtaç oldukları zamanda, insanın yiyeceği, giyeceği, yatacağı, oturacağı ve refahla büyüyüp gelişmesine büyük bir önem veren ana-babanın önceki hizmetlerine mükâfat olarak, ihtiyarlayıp ana baba da muhtaç olduklarında aynı hizmete dikkatle onlara ihsan etmek, eza verecek muamelede bulunmamak, istedikleri şeyden engellememek, güzel söz söylemek, onlara karşı kibirlenmeyip tevazu kanatlarını yaymak, merhamet kollarını onlara uzatmak, şefkat damarlarını açmak ve yalnız dünyada hizmetle yetinmeyip âhirette mes'ut olmalarını Cenab-ı Hakk'tan istirham etmek lâzım olduğunu Allah Teâlâ bu âyetle beyan buyurmuştur.

Hattâ ana-baba kâfir olsalar dahi, ana-baba için bu hükümlere aynıyla riayet etmek herkese farzdır. Zira bu gibi ihsan ve hizmetlere hak kazanmaları, evlâtları hakkında geçen hizmetleri mukabilinde meşru bir hakları olduğundan, onların kâfir olmaları, bu hakları kazanmalarına mâni değildir. Hattâ onlar hakkında merhametle dua, onların hidayetlerine dua olur. Binaenaleyh ebeveyne itaat ve riâyet hususunda mü'min olmakla kâfir olmak arasında fark yoktur. Ancak kâfir olan ana ve baba, evlâdı küfre davet ederlerse, itaat caiz olmadığını beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَإِن جَاهَدَاكَ عَلى أَن تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا "Eğer onlar seni, şerik olduğuna dair hiçbir bilgin olmadığı şeyleri, Bana ortak saymaya zorlarlarsa sakın onlara itaat etme!" (Lokman, 31/15) buyurmuştur. Yani: "Ey insan! Senin bilmediğin şeyde validen pederin bana ortak koşmak üzere sana emreder ve seninle mücadele ederlerse, sen onlara bu hususta itaat etme!" demektir. Zira Yaratıcı'ya isyan olan yerde mahlûka itaat olmaz. Şu halde onlara itaat, günah olmayan şeylerdedir.

Onlarla dostluk ve emirlerine itaatın, dinen caiz ve aklen hoş görüldüğü yerlerde olacağını beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفاً "Ama o durumda da kendileriyle iyi geçin, makul bir tarzda onlara sahip çık!" (Lokmân, 31/15) buyurmuştur. Yani onlarla dünyada dini yönden caiz ve aklen makul olan şeylerde dostluk yap demektir. Şu halde maruf olmayan şeyde ana-babaya itaat caiz değildir. Çünkü maruf olan yerde dostlukla emir, onun zıddı olan, marufun olmadığı yerde dostluk etmekten yasaklama anlamına gelir. İnsanın ana-babasına hizmeti, onun hakkında ana-babasının önceki hizmetlerine mukabil bir borç olduğunu ve evlâdın hizmeti, küçüklüğünde yani çocukluğunda ana ve babanın yaptıkları lûtuflara teşekkür kabilinden olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْناً عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ "Biz insana, annesine babasına iyi davranmasını emrettik. Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımıştır. Sütten kesilmesi de iki yıl kadar sürer. İnsana buyurduk ki: "Hem Bana, hem de annene babana şükret! Unutma ki sonunda Bana döneceksiniz." (Lokmân 31/14) buyurmuştur.

Yani biz insana, anasına babasına ihsan etmesini tavsiye ettik. Zira validesi insanı kuvvetsizlik üzerine kuvvetsizlikle beraber karnında taşıdı, birçok zahmetler çekti ve iki sene validesi sütünü emzirdi. Binaenaleyh ey insan sen bana, anana ve babana şükret. Çünkü âhirette ancak benim huzuruma geleceksin. Orada bana ve ana-babana şükredip etmediğini ben sual edeceğim demektir. Allah'a şükür, emrine sıkı sıkı yapışmakla, ibadeti yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmakla olur. Ana-babaya şükür, onların hizmetlerinde bulunmak ve ihtiyaçlarını gidermektir ki, işte bu âyette, validenin evlât üzerine hakkı, pederin evlât üzerine hakkından daha fazla ve daha önde geldiğine delâlet vardır. Çünkü ana-babaya saygının insana tavsiyenin sebebi, validenin bir takım meşakkatlerle çocuğu karnında taşıdığı ve iki sene emzirdiği beyan olunmuştur ki, valide çocuğunun zahmetini daha çok çektiğinden, hakkının daha fazla ve kuvvetli olduğu beyan olunmuştur.

وَهْناً عَلَى وَهْنٍ "Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımıştır." (Lokmân, 31/14) Sıkıntı üzerine sıkıntıyla götürdü ki, çocuk validesinin rahmine düşünce, anası sıkıntıya başlar. Karnında çocuğun cüssesi günden

güne büyüdükçe zahmeti artar. Sıkıntısı ziyade olur ve bu sıkıntı çocuk doğuruncaya kadar devam eder. Validesinden doğunca validesi onu emzirir. Muhafazasına ihtimam eder ve terbiyesine dikkatle büyüyüp gelişmeye başlar. Bu hal, ergenlik çağına varıncaya kadar devam eder. Ergenlik çağına ulaşıp mükellef olunca, Cenâb-ı Hakk ana-babasına saygı göstermesini tavsiye ile karşısına çıkar. Ana-babanın şükrünü eda etmesiyle İlâhî emre muhatap olur. Şu detaylar üzere evlâdın ana-babasına hizmeti farz olduğu gibi, evlâdın da ana-babasında bir takım gerekli olan hakları vardır. Fakat onlar bundan sonra beyan olunacak olup, aile teşkilâtı bahsinde zikredeceğiz.

35. HAMİLELİK MÜDDETİ HAKKINDA

Çocukta, validenin hakkı, pederden daha fazla olduğuna ve hamilelik süresinin en azının altı ay olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَاناً حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهاً وَوَضَعَتْهُ كُرْهاً وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْراً "Biz insana, anne ve babasına güzel muamele etmesini emrettik. Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımış ve nice güçlüklerle doğurmuştur. Çocuğun anne karnında taşınması ve sütten kesilmesi otuz ay sürer." (Ahkâf, 46/15) buyurmuştur. Yani anasına, babasına iyilik etmesini, biz insana tavsiye ettik. Zira insanı, anası büyük bir meşakkatle karnında taşıdı. Birçok zahmetlerle dünyaya getirdi. Annenin insanı karnında taşıması ve memeden ayırması otuz aydır. İşte şu müddet zarfında ananın, babanın çekmiş oldukları meşakkatlara mukabil, insanın ana-babasına saygısı farz kılınmış ve bilhassa validenin hakkı, pederin hakkından daha öncedir demektir. Çünkü âyette Allah Teâlâ ana-babasına saygıyı insana tavsiyeden sonra, annenin meşakkatini, saygının farzoluşuna delil olarak zikretmesi, validenin hakkının, daha önde olduğuna delâlet eder. Diğer bir âyette çocuğun emme zamanı iki sene olduğu beyan olunmasına binaen, bu âyette zikrolunan otuz ayın iki senesi, emzik zamanı olunca, geriye kalan altı ay, hâmilelik müddetidir. Binaealeyh Hanefi mezhebine göre hamilelik müddetinin en az süresi altı ay, en uzun süresi ise iki senedir.

36. İNSANIN YERYÜZÜNDE HALİFE OLDUĞU HAKKINDA

Yaratılan bu âlemin son bulmasına kadar imar ve kalkınmasına, ezelî iradenin taallûk etmesine binâen, Yüce Allah tarafından insanların halife kılındığını Cenab-ı Hakk هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلاَئِفَ فِي الْأَرْضِ "Sizi dünyada halifeler, yani yöneticiler yapan O'dur." (Fâtır, 35/39) âyetiyle beyan buyurmuştur. Yani sizi yaratan Rabb'ınız o Allah'tır ki, sizi yeryüzüne halifeler kıldı. Yeryüzünün tasarrufuna mâlik, imarına memur, diğer mahlukata üstün ve sultan kıldı. Onların tamamını size itaatkar ve boyun eğen kıldı ki, âlemin imarında onları kullanasınız ve imardan meydana gelecek menfaatlerden faydalanasınız demektir. Hz. Âdemin hilâfetini de وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً "Rabbin meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" (Bakara, 2/30) âyetiyle beyan buyurmuştur. Yani Habibim hatırla o zamanı ki, o zamanda Rabb'ın Teâlâ meleklere "ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" buyurdu demektir. İşte bu âyetlerin beyanı üzere insanın özelliği, yeryüzünü son dakikasına kadar imara ve ondan faydalanmağa Allah tarafından izinli halife olmasıdır. Çünkü Âdem Aleyhisselâm halife olunca, evlâdının halife olacağı tabiî bir şeydir. Zira bir nev'in pederinin sıfatı ne ise evlâdının da o sıfatla muttasıf olduğu aşikârdır.

Geçmiş milletlerin yok olmasından sonra Cenab-ı Hakk, dünyanın imarı meselesine Ümmet-i Muhammedi (s.a.s.) halife kıldığını beyan etmek üzere وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلاَئِفَ الأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ "O'dur ki sizi dünyada halifeler yapmış ve verdiği nimetlerle sizi denemek için kiminizi kiminize üstün kılmıştır. Muhakkak ki Rabbin, cezalandırmayı dilediğinde işi çarçabuk bitirir ve muhakkak O gafurdur, rahimdir (affı, merhamet ve ihsanı pek boldur)" (En'âm, 6/165) buyurmuştur. Yâni Allah Teâlâ o Lâtif Zat'tır ki, sizi yeryüzüne halife kıldı, orada tasarrufta bulunmaya kabiliyet ve istidat verdi, ihsan ettiği nimetlerin şükrünü eda edip etmediğinizi imtihan etmek için sizi akılda, şerefte, mal, mansıp ve rızık hususlarında, bazınızın üstüne çıkardı ki, itaat eden ve etmeyen bilinsin. Zira Allah Teâlâ'nın âsiler üzerine cezası şiddetlidir. Halbuki Allah Teâlâ istiğfar eden kullarını mağfiret eder ve tevbe edenlere merhamet buyurur.

İnsanların bazısı zengin diğeri fakir, bazısı zeki, diğeri ahmak, bazısı kıymetli, bazısı kıymetsiz yaratılmasındaki hikmet, herkesin, bulunduğu hâle şükredip etmediği, zenginin fakire, kıymetlinin kıymetsize, efendinin hizmetçisine nasıl muamele edeceği bilinsin, her biri kendi derecesine göre diğerine yardım etsin, birbirlerinin ihtiyacını temin etmekle âlemin nizamı, doğru çizgisinde cereyan etmesi içindir. Çünkü insanların hepsi zengin olsa, iş görecek kimse bulunamayacağından, insanların işleri ortada kalır. Hepsi fakir olsa, görecekleri iş bulunmaz, hepsi aç kalırlar. Eğer hepsi zeki olsa, birbirine itaat olmaz. Âlem, savaş, mücadele, kavga ve çekişmeyle dolar. Eğer hepsi ahmak olsa, ne yapacaklarını bilmezler. Eğer hepsi değerli olsa, aralarında saygı kalmaz. Ancak bazısı zengin, diğeri fakir olunca, zengin işinin hatırı için fakire hürmete mecbur olduğu gibi, fakir de ihtiyacına binâen zengine mecbur olduğu cihetle, insanlar arasında dâima karşılıklı saygı, mecburiyet halini almakla, herkes rahatla hayatını sürdürür. Zira zengin, işinin görüleceğine emin olur. Çünkü fakirler var, fakirin de kalbi rahat olur. Çünkü işine gidecek zengin var. Binaenaleyh insanları her hususta müsavi yaşatacağız diyenlerin sözleri ve gayretleri hükmüne karşı silâh çekmek kabilinden olduğu cihetle akıbetleri hüsrandır.

Muhammed (s.a.s.) ümmeti, diğer ümmetlerin yok olmasından sonra geldikleri cihetle, Cenab-ı Hakk yeryüzüne halife kılıp, imarını onlara verdiğini bu âyetle beyan etmiştir. Ümmetle murat; ümmet-i davet ve ümmet-i icabete şamildir. Çünkü Kâinatın İftihar Tablosu Peygamberlerin sonuncusu olduğu gibi, ümmeti de ümmmetlerin sonuncusudur. Binaenaleyh, bütün dünya halkı, Ümmet-i Muhammediyedir. Ancak davetine icabet edenler, dininin dairesine girdi. İcabet etmeyenler hariçte kaldı. İman etmeyenlere, "ümmet-i davet" denir ki, her nebinin ümmetleri de, Ümmet-i Muhammed (s.a.s.) gibi, îman edenleri, ümmet-i icabet, îman etmeyenleri ise ümmet-i davettir.

İşte şu hilâfet sıfatının vazifesi olan imarı meydana getirecek insanın, üremeyle çoğalmasına ihtiyaç plup, bu ihtiyacı temin ise, karıyla kocanın birbirine bağlanmasıyla bir aile teşkiline bağlı olduğundan, Cenab-ı Hakk insanlarda şehvet gücünü yarattı. Erkekle kadından her birinin şehvet gücünü tatmin için, diğerine ihtiyaçları zaruret halini almıştır. Bu ihtiyacın

giderilmesi ise, diğer hayvanlar gibi başıboş herkes istediği yerde buluşmak suretiyle olsa, asıl maksat olan âlemin imar edilmesi meydana gelmeyeceğinden, Hz. Âdem'den beri her şeriat ve her millete nikâh meşru kılınmış ve imara hizmetçi olacak çoğalma meselesi nikâhla temin edilmiştir.

37. EVLİLİK HAKKINDA

İslâm dininde nikâh, Kur'â'nın en mühim hükümlerindendir. Çünkü Allah Teâlâ nikâhın lüzumunu beyan hakkında وَأَنكِحُوا الْأَيَامَى مِنكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِن يَكُونُوا فُقَرَاء يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحاً حَتَّى يُغْنِيَهُمْ اللَّهُ مِن فَضْلِه "İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyelerinizden evlenmeye müsait olanları evlendirin. Eğer fakir iseler, Allah lütfu ile onların ihtiyaçlarını giderir. Çünkü Allah'ın lütfu geniştir. Her şeyi hakkıyla bilir (ihtiyaçları ve lütfa lâyık olanları da bilir). Evlenme imkânı bulamayanlar ise, Allah lütfu ile onların ihtiyaçlarını giderinceye kadar iffetli kalmaya çalışsınlar.." (Nûr, 24/32-33) buyurmuştur. Yani ey müminler sizden erkek ve kadın bekâr olanlar, köle ve cariyelerinizden salih olanları evlendirin. Evlilik zamanında fakir hallerine bakmayın. Eğer onlar fakir olurlarsa Allah Teâlâ lütuf ve kereminden onları zengin kılar. Zira Allah'ın hazinesi bol olup, onların hallerini bilir. İhtiyaçlarına göre rızıklarını yaratır demektir.

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحاً حَتَّى يُغْنِيَهُمْ اللَّهُ مِن فَضْلِه Ancak nikâhın gereklerinden olan mehri ve hanımının nafakasını bulamayan kimseler, Allah Teâlâ'nın lütfundan kendilerini zengin edip mehre ve nafakaya iktidarı oluncaya kadar, nefislerinden iffet talep etsinler ve nefislerini zinadan sakınmakla şehvet güçlerini korusunlar ki, haram olan zinaya düşmesinler demektir. İşte bu âyet-i celile, karıyla koca arasında evliliğin lüzumuna delâlet eder.

Nikah, dini bir muameledir ki, iki tarafın rızalarıyla meydana gelir. Eğer karı-koca bizzat hazır olurlarsa, iki şahit huzurunda koca: "ben seni aldım" ve kadın da: ben de sana Allah'ın emri üzere vardım" derse, nikâh tamam olur veyahut karı ile kocanın vekilleri bulunursa, her birinin vekil olduğuna ikişer tane de şahit olursa, oğlan vekili: "vekâletim hasebiyle

müvekkilim falan kimseye şu kadar mehirle falan kadını alıverdim" der. Kızın vekili de: "vekâletim hasebiyle müvekkilem falan hanımı falan efendiye malûm olan mehir mukabilinde veriverdim" demesiyle dini muamele tamam olur. Kadın, kocasının helâli ve haremi olur. Hiç bir kimsenin müdahaleye salahiyeti olamaz. Kadın da başka kocaya gidemez.

Şu kadar ki her şeyden evvel koca tarafından hanıma mehir verilmek lâzımdır. Çünkü mehrin farzoluşu hakkında Allah Teâlâ أَن تَبْتَغُواْ بِأَمْوَالِكُم مُّحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُم بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُم بِهِ مِن بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلِيماً "... Bu sayılanlardan başkalarını, iffetli yaşamak, zina etmemek şartıyla, mal harcayıp mehirlerini vererek nikâhlamanız helâldır. Dikkat edin: Evlenerek beraberliklerinden yararlandığınız kadınlara, belirlenmiş olan mehirlerini verin, bu bir haktır. Ama belirledikten sonra, aranızda anlaşarak miktarını arttırıp eksiltmenizde size bir vebal yoktur. Allah alîm ve hakîmdir (her şeyi hakkıyla bilir, mutlak hüküm ve hikmet sahibidir)." (Nisâ, 4/24) buyurmuştur. Yâni siz zina etmeyen ve nefsinizi haram olan şeylerden muhafaza eden olduğunuz halde, nikâhı helal olan kadınların nikâhını, malınız, yâni mehir mukabilinde talep etmeniz size helâl kılındı. Şu halde helâl olan hanımlardan mehir sebebiyle sizin faydalandığınız hanımların mehrini belirttiğiniz şekliyle verin, noksan vermeyin. Zira dinen takdir olunan mehri vermek farzdır. Binaenaleyh koca tarafından mehir verilmedikçe, hanımın kendisini eşine teslim etmemesi hakkıdır. Ancak mehir takdir olunduktan sonra, sizler razı olduğunuz miktarı vermekte sizin üzerinize günah yoktur. Zira Allah Teâlâ sizin ahvalinizi bilir ve davranışlarınızın gereği ile hükmeder demektir.

Yâni nikâh kıyıldıktan sonra, aralarında kararlaştırılan mehri, kocanın tamamen vermesi farzdır. Eğer noksan vermek isterse, zulüm olur. Zira bu, hanımın dinen belirlenen hakkıdır. Binaenaleyh hanım tamamen isteyebilir. Ancak hanım, rızasıyla takdir olunan mehirden bir miktarını kocasına bağışlar, noksan alırsa, hattâ mehrinin hepsinden vaz geçerse veyahut koca cömertlik eder de takdir olunan miktardan fazla verirse günah yoktur. Zira her ikisi de kendi tabii haklarından tasarruf etme hakkını haiz olduklarından, rızalarıyla istediklerini yapabilirler. Hiç kimsenin müdahaleye hakkı yoktur.

İşte bu âyet-i celile, nikâhda mehrin lüzumunu açıklamakla, Cenab-ı Hakk kadınların kocalarına kendilerini teslimleri heder olmayıp, bir mal mukabilinde olacağını beyanla, hukuklarını muhafaza etmiş ve kadına karşı mehrini vermeğe kocasını borçlu kılmıştır. Her zaman erkeklere nisbetle kadınların genellikle âciz oldukları, erkeklerin de herhalde kadınlara nisbetle kuvvet ve kudret sahipleri oldukları yönüyle, onların vakar ve ağır başlılıklarına uygun olarak, kadını nikâhı altına almakta mehir adıyla kadına bir miktar mal vermesi farz olmuştur.

38. MEHİR HAKKINDA

Hanıma mehrin verilmesinin farz olduğu ve hanımın mehrinden bir miktarını kocasına verirse caiz olduğu وَآتُواْ النِّسَاء صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْساً فَكُلُوهُ هَنِيئاً مَّرِيئاً "Evleneceğiniz kadınlara mehirlerini gönül hoşluğu ile verin. Eğer mehrin bir kısmını gönül rızasıyla size bağışlarlarsa onu içinize sine sine afiyetle yeyin." (Nisâ, 4/4) âyetiyle dahi sabittir. Yâni siz nikâhınız altına aldığınız kadınların mehirlerini, Allah tarafından farz olarak verin. Eğer hanımlarınıza, sizin verdiğiniz mehirden o hanım bir miktarını gönül hoşluğu ve kalp rızasıyla size hibe etmek suretiyle helâl kılarsa, onu kolaylıkla yeyin, çekinmeyin demektir. İşte bu âyet de, mehrin farz olduğuna delâlet eder. Binaenaleyh müslüman kadınların evlenmesinde, kadının serveti aranmaz. İffet ve namus arandığından, bir kadın fakir olsa dahi, evlenmesine fakirliği mani olmadığından, Müslüman kadınların evlilik hususunda mal endişeleri yoktur. Şimdi Hristiyan ve Musevilerde kadınlar tarafından verilmesi zarurî olan mühim bir meblağa ihtiyaç olduğu yönüyle, fakir olan bir kadının evlenmesinde olan sıkıntıya, İslâm kadınlarının halleri mukayese edilince, hangisi daha serbest ve endişesiz, rahat bir hayata malik olduğu anlaşılır ki, İslâm'da kadınların hukuku çok iyi muhafaza olunmuştur. Hattâ nikâhın kıyılmasında mehir takdir olunmasa bile, o kadına mehr-i misil yani akrabasından emsal misilli mehir lâzım gelir. Çünkü her kadının mehri, kocasında tabii bir hakkıdır. Binaenaleyh koca, dini yönden borçludur ve hiç kimse buna mâni olamaz.

39. CÂRİYE İLE EVLENME HAKKINDA

Bir erkeğin hür ve iffetli olan bir hanımı nikâhlamağa serveti müsait olmazsa, yani mehrini vermeğe muktedir olamazsa, cariye ile evlenmesini emretmek üzere Allah Teâla وَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ منكُمْ طَوْلاً أَن يَنكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِن مِّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم مِّن فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ "Sizden eşraftan olan hür mümin kadınlarla evlenecek servet ve gücü bulunmayanlar, ellerinizin altında olan mümin cariyelerle evlenebilirler. Allah sizin kadr-u kıymetinizi imanınızla bilir. Zaten siz müminler hep aynı aileden sayılırsınız.." (Nisâ, 4/25) buyuruyor. Yani bir kimse, mal ve servet yönünden hür olan bir hanımın nikâhına muktedir olamazsa, mü'mine olan ve milk-i yeminle malik olduğunuz cariyelerinizden nikâh etsin. Zira Allah Teâlâ sizin imanınızı bilir. Ve sizin bazınız bazınızın neslinden olup, hepiniz de Âdem evlâdındansınız demektir. Yani hür olan kimsenin mehrine muktedir olamazsanız, başkasının cariyesi ile evlenmekten çekinmeyin ve cariyeyi nikâh etmeğe utanmayın. Zira hepiniz Âdem evlâdısınız. Şu kadar ki câriyenin inanmış olması lâzımdır. Lisanıyla îmanını ikrar kâfidir. Zira içte îmanı Allah Teâlâ bilir demekle, cinsel arzuları galip gelip, nikâha muhtaç iken hür olan hanımın mehrine muktedir olmayanlara kolaylık olmak üzere, câriye nikâh etmelerini tavsiye etmiştir. Çünkü cariyenin mehrinde kolaylık olacağında şüphe yoktur. Burada câriye ile murat başkasına ait olan câriyedir. Çünkü kendi cariyesi olsa, nikâha ihtiyaç olmaksızın ondan faydalanabilir. Zira mülküdür. İstediği gibi tasarruf eder. Hattâ milk-i yemin, milk-i nikâhtan daha kuvvetli olduğundan, cariyesini nikâh etmesi caiz olmaz. Şayet hürriyete kavuşturduktan sonra nikâhlarsa caizdir. Câriye başkasının mülkü olup, efendisinin hizmeti, kocasının hizmetinden önde olduğu ve cariyeden doğacak çocuk, anası gibi köle olduğu yönüyle hür kadını nikâha muktedir olan kimsenin, cariyeyi nikâhı caiz ise de, rağbet edilmemesine işaret için âyette, hür kadını nikâha muktedir olmayan, cariyeyi nikâh etsin denmiştir ki, muktedir ise hür olanın nikâhını tercih etsin demektir. Şu kadar ki, cariyeyi nikâh ederse, sahibinin izniyle olması lâzım olduğunu beyan için Allah Teâlâ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ "... Öyleyse, fuhuşta bulunmayarak, gizli dost

da edinmeyerek, namuslu kadınlar olmak üzere onları, sahiplerinin izniyle nikâhlayın..” (Nisâ, 4/25) buyurmuştur. Yani cariyeyi nikâh etmek caiz olunca, sahiplerinin izniyle onları nikâhlayın. Kendi rızanızla belirttiğiniz mehirlerini, güzel bir şekilde, dinen güzel tavsiye edildiği şekliyle verin, noksan vermeyin ve geciktirmeyin de demektir. Çünkü cariyenin sahibinin izni olmaksızın nikâh, başkasının mülküne tecavüz olduğu yönüyle sahih olmaz. Zira başkasının mülkünde tasarruf, sahibinin iznine bağlıdır. Ancak hür olan hanım, velisinin izni olmaksızın Hanefi bilginlerine göre kendini başkasıyla evlendirebilir ki, hür olması yönüyle, hukukunda kendi başına tasarrufa maliktir. Başkasının iznine ihtiyaç yoktur.

40. ERKEKLERİN KADINLAR ÜZERİNDEKİ FAZİLETİ HAKKINDA

İşte dinde nikâh, kocanın mali durumuna göre olup, koca, hanımın mehrini vermeğe borçlu olduğu yönüyle kocanın fazilet sahibi olduğunu beyan için Allah Teâlâ الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاء بِمَا فَضَّلَ اللّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنفَقُواْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّهُ “Kocalar eşleri üzerinde yönetici ve koruyucudurlar. Bunun sebebi, Allah’ın bazı insanlara bazılarından daha fazla nimet vermesi ve bir de kocalarının mehir verme, evin masraflarını yüklenmeleri gibi malî yükümlülükleridir. O halde iyi kadınlar: itaatli olan ve Allah kendi haklarını nasıl korudu ise, kocalarının yokluğunda, onların hukuklarını koruyan kadınlardır..” (Nisâ, 4/34) buyurmuştur. Yani erkekler, kadınların ihtiyaçları üzerinde koruyucudurlar. Sebebi, Allah’ın kullarından bazılarını yani erkekleri, diğer bazıları yani kadınlar üzerine faziletli kılıp, erkekler kendi mallarından kadınlara harcamada bulunmalarıdır. Binaenaleyh iyi olan kadınlar, eşlerine itaat eder ve Allah’ın onların haklarını nasıl koruduysa, kocalarının yokluğunda onların namusunu muhafaza ederler demektir. Zira erkeklerin akılları istikametli, mizaçları mutedil, tedbirleri güzel, amelde kuvvet sahibi olma gibi kadınlar üzerine, insanı yücelten bazı üstün özelliklere sahip olduklarından, kadınlar üzerine koruyucu kılınmıştır.

Binaenaleyh peygamberlik, halifelik, umuma ait işlerin yapılması, şe-

âir-i İslâmiyeyi lâyıkıyla yerine getirme, düşmanla savaş, Cuma ve bayram namazlarının vacip erkeklere vacip olup bu türlü özelliklerin onlara mahsus olmasından dolayı erkeklerin kadınlar üzerine bu yönlerde faziletleri olduğu gibi, erkekler kadınlara mehir vermek, nafakasını, giyeceğini, evini temin etmek ve diğer ihtiyaçlarını yerine getirmek ve kadınlara ihsan ve iyilikleri sebebiyle dahi fazilet ve meziyetleri açık bir hakikattir. İşte kocanın bu kadar ikramlarına karşı, hanımın beyine itaati gerekir ki, kocasına itaat, Allah'ın emrine itaat olduğu yönüyle, hanımın itaati ibadet gibi olduğundan, dünyaca kocanın rızasını kazandığı gibi, ahirette dahi sevap ve mükafata nail olur.

Kocanın, hanımını gözetip korumasını temin için Allah Teâlâ "... وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَن تَكْرَهُواْ شَيْئاً وَيَجْعَلَ اللّهُ فِيهِ خَيْراً كَثِيراً Onlarla hoşça, güzelce geçinin. Şayet onlardan hoşlanmayacak olursanız, olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulunur." (Nisâ, 4/19) buyurmuştur. Yani kadınlara, dini ve aklî yönden güzel görülen bir şekilde davranın. Eğer siz onlardan hoşlanmayacak olursanız, umulur ki en kısa bir zamanda Cenab-ı Hakk sizin hoşlanmadığınız şeyde, sizin için pekçok hayır yaratır demektir ki, kadınla bir evde yatmak, durumuna göre nafakasını, elbisesini vermek, tatlı söz söylemek, ekşi yüzle bakmamak ve onunla güzel geçinmek, hanımın haklarından bazılarıdır. Hattâ koca, hanımıyla geçinmeyi kötü gördüğü halde, sabırla geçiştirip onu nikâhı altında tutarsa, Allah Teâlâ ona evlât, torun gibi pekçok hayırlar yaratacağını beyanla, bu âyette iyi davranmayı tavsiyesiyle, kadınların hukukunu ayrıca muhafaza etmiştir. Çünkü çirkin gördüğü halde, birliktelikten meydana gelen evlât sebebiyle, çirkin görme muhabbete, nefret istek ve sohbete döner. Şimdiye kadar meydana gelmiş pekçok olay da buna şahittir. Çünkü başlangıcında biraz uyumsuzluk olduğu halde, sabırla güzel bir şekilde uyuşma meydana gelerek birçok evlât ve nesil meydana getirip, büyük bir aile teşkilâtı meydana geldiği her zaman görülen şeylerdendir. Şu halde bu hususta acele davranmayıp, sabırla hareket etmek lâzım geldiğine de âyet delâlet eder.

Kocanın hanımına karşı vazifesini yerine getirmesine karşın, kadının da ona itaati farz iken, kadın itaati terketmekle kocasına isyan ederse, ko-

canın bu isyana karşı alacağı vaziyeti beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَاللاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُواْ عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيّاً كَبِيراً "... Dikbaşlılığından yıldığınız kadınlara gelince: Onlara evvela öğüt verin, vazgeçmezlerse yatakta yalnız bırakın ve bunlarla da yola gelmezlerse onları hafifçe dövün. Şayet size itaat ederlerse, onlara yüklenmek için bir sebep aramayın. Unutmayın ki üstünüzde çok yüce ve büyük olan Allah vardır." (Nisâ, 4/34) buyurmuştur. Yani isyan ederek aile hukukuna riayet etmemelerinden korkarsanız, böyle yolsuzluk meydana gelirse, ey kocalar siz onlara nasihat edin. Allah'ın emrini, yasağını ve kocalık haklarına riâyetin lüzumunu onlara son derece büyük bir yumuşaklıkla söyleyin. İtaat ederlerse ne âlâ! Eğer nasihatınız tesir etmezse, onları yataklarında yalnız terkedin, dostluğunuzdan uzak tutun. Belki onunla terbiye olup, itaati yerine getirirlerse, istenilen şey hasıl olur. Eğer dostluğu terketmekle de isyanı terketmezlerse, ölçüyü kaçırmamak şartiyle onlar dövün. Eğer bu beyan olunan eğitme şeklinden birisiyle itaat ederlerse, onlar üzerine eziyet verecek bir yol ve sebep aramayın. Zira kullarının ahvalini ıslah eden Allah Teâlâ, Zatında yüce ve hükmünde büyüktür.

Bu kadar azametiyle beraber Allah Teala kullarının güçlerinin üzerinde teklifte bulunmadığı gibi, kendine karşı isyan eden kimse de tevbe ederse, tevbesini kabul eder, onu azarlamaz. Şu halde hanımlarınız itaatsizlik edip de, sonra tevbe ve pişman olurlarsa onları affedin demektir.

İşte bu âyet-i celilede Allah Teâlâ erkeklerle kadınların derecelerini, birbirlerine karşı vazifelerini, erkeklerin akılda, kuvvette ve ata binme, kurşun atma, harbe gitme gibi cesaret, kahramanlık, vakar ve temkin sahibi olma, hilafete ehil olma, dini hukuku icra etme, hanımın mehrini ve nafakasını verme, haline göre bir hanede iskân etme ve her türlü ihtiyacını temin gibi üstün özelliklere sahip olmakla, erkeklerin üstünlüklerini, kadınlara karşı olan bu nimet ve iyiliklere mukabil, onların görevi, kocanın yokluğunda ve varlığında hukukunu, malını, ırzını ve namusunu muhafaza etmekle beraber, emrine itaat etmek ve evlilik haklarını lâyıkıyla yerine getirmek olduğunu beyanla, karı ile kocanın birbirlerine karşı karşılıklı görevlerini belirtmekle, onların hoş geçinme sebeplerini temin ve iki tarafı birbirlerine karşı haksızlık yapmaktan yasaklamıştır. Binaenaleyh

herkesin hukuku ve vazifeleri ayrılmış, birbirlerine karşı bir diyecekleri kalmamıştır.

41. KARI-KOCANIN KARŞILIKLI HAKLARININ OLDUĞU HAKKINDA

Karı-kocanın birbirlerine karşı karşılıklı haklarının olduğunu Cenâb-ı Hakk diğer bir âyetle beyan dolayısıyla وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ "... Erkeklerin hanımları üzerinde bulunan hakları gibi, hanımların da kocaları üzerinde meşrû çerçevede hakları vardır. Şu kadar ki erkeklerin onların üzerindeki hakları bir derece daha fazladır. Unutmayın ki Allah üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Bakara, 2/228) buyurmuştur. Yani ey erkekler, kadınlar üzerine iyilikler çerçevesinde sizin birçok hakkınız olduğu gibi, kadınların da sizin üzerinizde birçok hakları vardır. Zira erkekler, yaratılış, akıl, dirayet, Allah'ın farz kıldığı şeyleri eksiksiz yerine getirme, bir takım sıkıntılara göğüs germe, meşakkat ve eziyetlere tahammül etme gibi konularda kadınlar üzerine meziyyet ve üstünlükleri ortada bir hakikattir ki, inkârı mümkün değildir. Çünkü kadınların bünyelerinde olan zayıflık ve Cenâb-ı Hakk'ın farzlarını yerine getirmeğe mani malûm olan bir takım hallerini kim inkâr edebilir? Halbuki Allah Teâlâ herkese galip, zira kullarını istediği gibi yaratır ve bazısını diğerinden yüksek kılar, buna da kimse karışamaz. Cenâb-ı Hakk'ın icraatı hikmetten hâli değildir. Binaenaleyh herkesin hukukunu yerli yerine temin eder, işlerini hikmeti gereği işler. Aile kurumu, güzel geçinmeğe ve aile içinde birinin reis ve âmir olmasına bağlı olduğundan, hepsi her yönden eşit olsa, herkes benlik davasında olur. Amir, memur birbirine karışır ve intizam yoluyla cereyan edemeyeceği tabiî olduğundan Cenab-ı Hakk, erkekleri kadınlardan daha meziyetli yaratmış, evliliğin ahenk ve intizam içinde cereyan etmesi için, hanımın kocasına itaatini farz kılmıştır. Fakat bu farz olma, karşılıksız değildir. Zira erkek de kadının itaatına karşı yukarda beyan olunan bir takım görevlerle mükelleftir.

Güzel geçinmeğe gelince, birinin diğerinin hukukuna dikkat etmesiyle meydana geleceğinden, dikkat etmeme ve güzel geçinmeme, ayrılığı

gerektirip, iki tarafın da sefaletini netice vereceğinden Cenab-ı Hakk, her iki tarafın karşılıklı vazifelerini beyan etmiştir ki, kocanın hanımından isteyecek birçok hakkı bulunduğu gibi, hanımın da kocasından isteyecek birçok hakkı vardır.

İşte bu tafsilât üzere Kur'ân'ın hükümlerine ve İslâm dinine göre, müslüman kadınlar, erkekler kadar haklara sahip, hukukda erkekle kadın aynen eşit olduklarını, kadının kocasına saygısı ne kadar lâzım ise, kocanın da ona saygısı o kadar farz olduğunu beyanla, müslüman kadınların hürriyetten mahrum ve kocalarının esareti altında yaşadıklarını iddia edenlerin iddiaları yanlış olduğu ortaya çıkar. Bilakis İslâm kadınları, erkeklerinden daha ziyade hukuka sahiptirler ki, koca, kadının nafakasını, evini temine mecburdur. Temin edemediğinde kadın: "Ver hakkımı!" diyebilir. Çünkü kadın, hak sihibi; koca ise ona borçludur. Şimdi insaflıca düşününce, alacak sahibi mi hürdür, yoksa borçlu olan koca mı hürdür? İşte bu kadar külfete karşı, kocanın kadından istediği meşru surette emrine itattır. Kadının kocasıyla baraber dışarıda kazançla uğraşması mı hürriyettir, yoksa kazancı koca üzerine yükleyip de evinde oturmaması hı hürriyettir? Karı-koca arasında olan bir takım evlât ve torun yetiştirme, yardımcı ve destekçiler çoğaltma gibi, bir takım müşterek menfaatlerde bile kadının lezzeti ve nasibi erkekten daha çoktur. Çünkü ebeveyn bahsinde beyan olunduğu üzere, çocukların annelerine görevleri babalarınınkinden daha önde olduğu gibi evlâdın anaya şefkati babadan daha ziyade olduğu, malum bir hakikattir. Halbuki evlâdın menfaati müşterek olduğu halde, evlâdın nafakası ve her meşakkati baba üzerindedir. Gerçi ana da çocuğun terbiye ve büyümesi hususunda zahmet çekse de, pederin meşakkatine kıyas edilemez. Zira yedirmek, giydirmek, eğitim gibi külfetler hep baba üzerine olup, analar bunlardan mes'ul değildirler.

Sonuç olarak, kadınları erkeklere eşit kılacağız diye çalışanlar, hukukta eşit kılacağız demek isterlerse, ne kadar çalışsalar Kur'ân'ın kadınlara bahşetmiş olduğu hukukun onda birini bahşetmedikleri gibi, hukuk diye ortaya koydukları şeyler, kadınların sefaletini gerektirip, kadını kadınlık meziyetinden tecrit etmekten başka bir şey değildir. Eğer maksatları kadınları her yönden erkekler gibi kılacağız demek ise, bu da hikmete karşı

kılıç çekmektir ki, imkansızı mümkün kılmak için uğraşmaktır. Çünkü yaratılışta kadınları erkeklere eşit kılmak mümkün değildir. Buyursunlar bunu iddia edenler kadınların birçok kadınlık hallerini erkeklik halleri ile değiştirsinler.

Bu gibi şeyleri, ileri götürmek için çalışanlar, Cenab-ı Hakk'ın kendilerine vermiş olduğu kudreti acze, izzeti zillete, yüceliği alçaklığa çevirmeğe çalışmakla, gerek kadınlara ve gerek kendilerine hakaret etmekten başka bir şey yapmış olmazlar. Çünkü yaratılışı değiştirmeğe çalışmak kadar abes bir şey olamaz. Zira yaratılışı değiştirmek mümkün olmadığından, bu hususta çalışmak hiç fayda vermez. Bu gibi hükümlerde hikmeti fertlerde aramayıp, belki fertlerin cinsinde ve nevinde aramak, dini kuralların gereği olduğu yönüyle, bazı kadınların bazı erkeklerden daha akıllı, idarecilik ve cesaretli olmasıyla itiraz edilemez. Zira hüküm, erkekler cinsiyle kadınlar cinsi arasında arandığından, bazı fertlerin özellikleriyle, bütün cinse hüküm olunamaz. Çünkü erkeğin cinsi kadının cinsinden her zaman yüksektir ve eşitliği, cinslerin kabiliyeti ile ölçmek lâzımdır.

42. NİKÂHTAN MAKSADIN ÇOĞALMAK OLDUĞU HAKKINDA

Nikâhtan maksat, evlât meydana getirmek olduğunu Allah Teâlâ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ "... Artık bundan böyle onlara yaklaşıp Allah'ın sizin için takdir buyurduğu neslin arayışı içinde olun.." (Bakara, 2/187) yani hanımlarınızla cinsel ilişki size helâl olunca şimdi siz onlarla birleşin ve Allah'ın sizin için yazdığı çocuğu isteyin mealindeki âyetle beyan ettiği gibi, şu âyetle de:

نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ "Eşleriniz sizin nesil yetiştiren tarlanızdır. Tarlanıza dilediğiniz şekilde varın. Kendiniz için ilerisini düşünerek hazırlık yapın. Allah'ın haram kıldığı şeylerden korunun ve O'nun huzuruna varacağınızı iyi bilin. (Ey Resulüm)! Mü'minleri müjdele!" (Bakara, 2/223) Yani kadınlarınız sizin ekin mahallinizdir. Onlar ekin mahalliniz olunca, istediğiniz şekilde ekin mahallinde tohumunuzu atın ve tohumdan çocuk olmasını murat

ettiğinizde Besmele gibi salih bir ameli önce yapın ve haram olan şeyleri yapmaktan çekinin. Habibim, müminleri cennetle müjdele! mealindeki âyetle dahi beyan buyurmuştur. İşte bu âyette, kadınları ekin tarlasına benzetmekle, nikâhtan maksadın ancak çocuk meydana getirmek olduğuna işaret edilmiştir. Çünkü dünyanın imârı insana verilmiş, bu ise insanların doğurmasıyla olacağından, bunun sebeplerini Allah Teâlâ evliliğe bağlamakla çoğalmayı emretmiştir. Binaenaleyh nikâhtan maksat, şehvet ihtiyacını gidermek değildir. Belki şehvet ihtiyacından maksat çocuktur. Şu halde nikâhla çocuk edinmeğe çalışanlar, hikmete muvafık hareket ettiklerinden Allah katında makbuldurlar.

Nikâhtan maksadı temin için Allah Teâlâ insanların karı-kocanın bir cinsten olması ve aralarında olan muhabbetin bu maksatla konulduğunu beyan etmek üzere وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجاً لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Kendilerine ısınmanız için, size içinizden eşler yaratması, birbirinize karşı sevgi ve şefkat var etmesidir. Elbette bunda, düşünen kimseler için ibretler vardır." (Rûm, 30/21) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ'nın kudretine delâlet eden deliller çeşidindendir. Sizin için kendi cinsinizden eşler yaratıp, siz o eşlerle ülfet ve ünsiyet etmeniz için onları size hazırladı ki, kalbinizde ve aranızda muhabbet, birbirinize şefkat ve merhamet yarattı ki, geçim işleri intizam bula, evlilikteki maksat ortaya çıka. İşte bütün bunlar Allah'ın kudretine delildir.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ İşte bütün bunları düşünüp tefekkür eden topluluk için Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz kudretine delâlet eden bir çok deliller vardır. Yani ey insanlar, sizin ülfet ve ünsiyet ederek aranızda çocuk meydana getirmekle, neslinizin kıyamet gününe kadar bekasını temin, dünyanın imarını ve geçiminizi düzenlemeniz için kendi cinsinizden, hayrınıza hizmet eden eşler yaratması, Cenâb-ı Hakk'ın üstün kudretine delâlet eden alametlerdendir. Çünkü kendi cinsinizden eşlerle ülfet, birbirinize bağlılığa ve birbirinize sevginin geçmesine sebep olduğu gibi, Allah Teâlâ karı ile koca arasında şefkat ve merhamet yarattı ki, aile teşkilâtı kolay olsun, birbirlerini âfet ve belâlardan herkes kendi kudreti nisbetinde korusunlar.

Geçim hususunda, koca dışarıdan, hanım içerden birbirine yardım

ederek sıkıntı çekmesinler. Eşlerin kendi cinslerinden olması, bu âyette İlâhî bir lütuf ve nimet olduğu beyan olunmuştur. Çünkü kendi cinsinden olması, muhabbete ve kolaylığa vesiledir. Eğer kendi cinsinden olmasaydı, ülfet ve muhabbet şöyle dursun, aralarında nefret ve zıdlıklar olur, aile arasında arzu edilen intizam olmazdı. Ancak kendi cinsinden olunca, aralarında önceden akrabalık olmadığı halde, az bir zaman beraber olmakla aralarında hâsıl olan muhabbet sayesinde, birbirlerine analarından, babalarından ve kardeşlerinden daha sevgili oldukları malûmdur.

İşte az bir zamanda Allah'ın bu kadar kuvvetli bir muhabbet yaratmasıyla birbirine bağlılıkları, dünyanın son bulmasına kadar imar edilmesi maksadına binaendir. Zira dünyanın bekası, insan nevinin bekasıyla, insan nevinin bekası, insanın çoğalmasıyla, çoğalma, evlilikle, evlilik ise, şehvet gücünün meydana getirdiği muhabbetle olduğu gibi, evliliğin bekası da, karı ile kocanın arasında birbirlerine karşı şefkate, merhamete, muhabbete ve uyumlu geçinmeğe bağlıdır. Binaenaleyh dünyanın bekası, karı ile koca arasında Allah Teâlâ'nın yarattığı muhabbete bağlı olduğundan, kainatın son bulmasına kadar devamı, mamur olmasının en önemli esası ve asıl ekseninde gitmesi, aile arasındaki muhabbet ve uygun geçimdir. Yoksa insanların diğer hayvanlar gibi irtibatsız, şurada burada birbirleriyle buluşup şehvetlerini tatminle, dünyada intizam ve rahat olamayacağı gibi, insan nevi de devam etmez. Çünkü bu suretle meydana gelen çocuğun babası kimdir ve onun meşakkatini kim tekeffül edecek? Zira erkek-kadın arasında irtibat olmayınca, çocuğun babası bilinmez ki, maişetini tekeffül eden ve terbiyesini taahhüt eden bulunsun. İnsan ise, diğer hayvanlar gibi gelişi güzel yetişir bir mahlûk olmadığından, onun yetişip büyümesi ve büyüyüp bir insan olması, birçok meşakkat ve terbiyeye muhtaçtır. Binaenaleyh insanları diğer hayvanlara kıyasla, aradaki bağlılığı kaldırmağa çalışanlar, insanlık hislerinden soyutlanmış ve sırf şehvetine mağlûp olmuş kimselerdir ki, Cenâb-ı Hakk'ın hikmetinin aksine hareketle, kendilerini yormaktan ve sonlarının yıkım ve hüsran olmasından başka bir şey kazanamazlar.

İşe dünyada çoğalma matlup olduğundan, İmam-ı Azam: "Evlilikle meşguliyet, nafile ibadetle meşguliyetten daha faziletlidir." buyurmuşturlar. Çünkü nafile ibadetle meşgul olup evliliğe rağbet etmemek, sadece

ibadete ve şahsına münhasırdır. Fakat evlilikte, çoğalma ve kendi cinsinin fertlerini arttırma vardır. Bu da, topluma yardım olduğundan, evlilik başkalarına etkisi olan bir ibadettir.

Bu tafsilât üzere karı ile koca arasında ünsiyet ve muhabbetin lüzumuna binaen, insanın cinle veyahut kendi cinsinden başka bir mahlûkla evliliği ve aralarında nikâhlanma gibi bir muamele yoktur. Çünkü Cenab-ı Hakk bu âyette: مِّنْ أَنفُسِكُمْ lafzı ile, insanların eşlerinin kendi cinsinden olduğunu, kendi cinsinden olmasaydı kalbin sükûnetine ve eşine meyil ve muhabbetine vesile olamayacağını açıkça beyan etmiştir. Binaenaleyh insanla cin arasında nikâh ve evlilik cereyan etmez. Şu halde: "Falan, cinden bir kadın almış veyahut falan kadın, cinden bir erkekle evlenmiş" gibi sözler asılsızdır. Zira eşte cinsiyet lâzımdır.

Hayız halinde kadınla cinsel ilişkinin, İslâm dininde haram olduğunu Cenab-ı Hakk وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُواْ النِّسَاء فِي الْمَحِيضِ وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىَ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللّهُ إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ "Bir de sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: Bu, bir rahatsızlıktır, Onun için, âdet sırasında kadınlardan geri durun ve onlar temizleninceye kadar, kendilerine cinsel yaklaşmada bulunmayın. Temizlendikten sonra, Allah'ın izin verdiği şekilde onlara yaklaşın. Allah tövbe ile kendisine dönenleri sever, temizlenenleri de sever." (Bakara, 2/222) âyetiyle beyan etmiştir. Yani Ey Mükerrem Resûl! İnsanlar, kadınların hayız halinden sorarlarsa, sen onlara cevapta de ki: Hayız, insan tabiatının sevmediği bir hastalıktır. Hayız bir hastalık olunca, kadınlara hayız hallerinde cinsel yaklaşmadan uzak durun ve hayızlarından temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Onlar hayızlarını bitirip temizlenince, Allah'ın emrettiği taraftan, yani çocuk mahallinden kadınlara yaklaşın. Zira Allah Teâlâ, emirleri aksine meyletmekten tevbe edenleri ve hanımından hayız halindeyken uzaklaşıp temiz kalanları sever. İşte Allah Teâlâ, beşer tabiatının sevmediği bir hastalıktan ibaret olan hayız halinde, cinsel yaklaşmadan kullarını yasaklamıştır ki, hayız halindeki birleşmede lezzet olmadığı gibi, nefreti de celbeder. Halbuki eşler arasında matlup olan, dâima muhabbettir. Binaenaleyh muhabbeti ihlâl edecek hallerden kaçınmayı tavsiye etmiştir ki, devamı gerekli olan muhabbet bozulmasın.

Yahudiler, kadın hayız halindeyken onunla beraber yemek yemezler, sohbet edip kaynaşmazlar ve tamamıyla onu kaynaşmadan mahrum ederler. Hıristiyanlar ise kadının hayızlı ve temiz hallerini ayırdetmeksizin onunla birleşirler. İslâm dini ve Kur'ân hükümleri, bu iki halin ortasıyla davranmayı emreder ki, Yahudiler gibi ne kadını hayız halinde sohbet ve kaynaşmaktan mahrum eder, ne de eziyet verecek zamanda cinsel birlikteliği emreder. Yani hayzı, cinsel birlikteliğe mâni sayarsa da, sohbet ve kaynaşmaya mâni kabul etmez. Hanefi mezhebine göre hayzın en az süresi üç gün ve en uzun süresi on gün olduğundan, üç günden az ve on günden fazla sürede, kadından kan akarsa, hayız olmayıp bir hastalık eseri olduğu yönüyle, bu çeşit bir hayzın dışındaki kan, hanımın namazına, orucuna mâni değildir. Hayız halinde hanımla cinsel birleşme haramdır. Eğer haramlığını inkâr ederek birleşse, kesin delille sabit dini bir delili inkâr, tamamını inkâr olduğundan, İslâm dini bu gibileri reddeder. Yâni İslâm toplumu fertlerinin dışında kabul eder.

43. ÇOK EŞLİLİK HAKKINDA

Dünyanın imar edilmesi, insanın çoğalmasına bağlı olup, çoğalma da evlilikle meydana geleceğinden, çok eşliliğe Cenab-ı Hakk وَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تُقْسِطُواْ فِي الْيَتَامَى فَانكِحُواْ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ النِّسَاء مَثْنَى وَثُلاَثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تَعْدِلُواْ فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَى أَلاَّ تَعُولُواْ "Himayeniz altındaki yetim kızlarla evlenince haklarını gözetemeyeceğinizden, adaleti sağlayamayacağınızdan endişe ederseniz, onlarla değil, size helâl olup arzu ettiğiniz diğer kadınlarla iki, üç veya dört hanım olmak üzere evlenin. Eğer bu takdirde de aralarında adaleti gerçekleştirmekten endişe ederseniz, bir kadınla veya elinizin altında olan cariyelerle yetinin. Bu durum, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır." (Nisâ, 4/3) âyetiyle müsaade buyurmuştur. Yani eğer siz yetimler hakkında adalet edememenizden korkarsanız, sizin için kadınlardan temiz olarak size uygun, kuvvet ve kudretinize göre, iki üç veya dört hanım nikâh edin. Zira dörde kadar nikâh, sizin için mubahtır. Eğer hanımların birden fazla olmasında adalet edememenizden korkarsanız, bir tane nikâh edin veyahut milk-i yeminle malik olduğunuz cariye ile kanâat

edin. Zira şu hanımların sayısını azaltmak veyahut cariye edinmek sizin zulmetmemenize gayet yakındır. İşte çok eşlilikte adalet edememek korkusu olursa, birden fazlaya müsaade yoktur. Zira adalet, her yerde lâzım olduğu gibi, aile arasında daha fazla lâzım olup, zulüm asla caiz olmadığından, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) temsil ettiği İslâm dini adalete riayeti son derece önemle tavsive edip, adalet yapamama korkusu olduğunda adalete dönmek için bir tane nikâh edilmesini veya câriye edinilmesini emretmekle, kadınları zulümden korumuştur. Fakat câriye istenildiği kadar edinebilir. Çünkü cariyede nöbete riayet lâzım olmadığı gibi, nikâhlananda gözetilmesi lâzım gelen birçok hukuka riayet, cariyede lâzım değildir. Fakat hür olan hanımın nöbetine riâyet farzdır. Çünkü kocasıyla gecelemek, kadının meşru hakkı olduğundan, eğer nöbetini koca terkederse, kadını hakkından mahrum ettiği yönüyle zulüm ve haramdır. Binaenaleyh kıyamet gününde kadının mes'uliyetinden kurtulamaz.

İşte bu âyet-i celile, bir şahıs için zulmetmemek ve adalet etmek şartıyla dörde kadar evliliğin mubah olup, İslâm dininde caiz olduğuna delâlet eder. Zira çok eşlilik, evlilikten asıl maksat olan çoğalmanın artmasına yardımcı olduğu gibi, kadınlar hakkında dahi merhameti de ihtiva etmektedir. Çünkü erkeklerin sıkıntıları, meşakkatleri ve kazanç hususunda karşılaştıkları külfet sebebiyle kayıpları çok olduğu gibi, bilhassa savaşlarda büyük kayıplara maruz kaldıklarından, şehid olan erkeklerin yerine geçmek için bir şahsın, kadınlardan dörde kadar nikâhına Cenâb-ı Hakk izin vererek, hanımlardan fazla olanlar, evlilik nimetinden mahrum olup, sefalete duçar olmasınlar diye çok evliliğe ruhsat vermek, İlâhi bir yardım ve merhametten başka bir şey değildir. Eğer Avrupa'da olduğu gibi bir erkeğe bir kadından fazla nikâh caiz olmazsa, kadınların pek çoğu gayr-ı meşru şekillerde geçinmek, sefaletle vakit geçirmek ve şunun bunun himayesine sığınmak mecburiyetinde kalır. Şunun bunun esareti altında yaşamakla insanlığa yaraşır mutluluktan mahrum olup, dünya ve âhiret kaybını gerektirecek hallere duçar olur. Cenab-ı Hakk, onları evlât ve nesiller yetiştirmeleri, yetiştirdiği evlâtlarının lezzetlerini tatmaları ve beşeriyete hizmet etmek saadetinden mahrumiyetle hasret çekerek yok olmaktan kadınları korumuştur. Çünkü bir kimsenin -velev bir kaçtane olsun- şef-

kat kanatları altında bulunmak ve evlât yetiştirmekle helâlinden bir aile teşkil etmek şerefine nail olmaları hususuna, Allah Teâla'nın yardımının gelmesi, elbette kadınlar hakkında İlahi bir lütuftur. Zira çoğu yerlerde kadınların adedi, erkeklerin adedinden genellikle fazladır. Şu halde çok evliliğe İlahi izin olmasaydı, fazla olan hanımlar, faydadan hali ve âtıl bir şekilde kalır, insanların yaratılmasından gaye olan ibadet ve çoğalmanın devamına ve âlemin imarına da yardımcı olamazdı. Binaenaleyh bir şahıs için dörde kadar İlâhi izin çıkmıştır ki, fazla olan kadınlar, evlilik nimetinden mahrum olmama ve sefaletle sokakta kalmama hikmetine binaen çok evliliğe ruhsat ancak kadınlara İlahi rahmetin eseridir.

İşte bu gibi hikmetleri düşünemeyenler tarafından, çok eşliliğin caiz olmasının kadınlardan bir tanesine zulüm olacağını söyleyerek itiraz eder de, diğerleri hakkında bizzat lütuf olup, onları sefaletten kurtarmak olduğunu ve çok eşliliğe müsaade etmemenin diğerleri hakkında adaletsizlik olacağını düşünmezler. Şu kadar ki, çok eşlilik mubahtır. Binaenaleyh çok eşlilik farz değildir.

Esasen nikâh üç kısmıdır: Birincisi, hanımın mehrine, yiyecek, giyecek vesair ihtiyaçlarına muktedir olan kimse için evlenmek mubahtır. Ancak nefsini haramdan muhafaza ve hayırlısından nesil meydana getirmek niyetiyle evlenmek, büyük peygamberlerin sünnetidir. Evliliğin külfetlerine güç yetirmekle beraber, şehveti galip olursa, zinadan nefsini korumak için evlilik farzdır. Binaenaleyh helâl olan evliliği terkederek, haram olan zinayı işleyenler, nefislerine hakaret ettiği gibi, beşeriyete ihanetle, yetişip büyütülmesi istenilen nesillerin yok olmasına çalışmaktan başka bir şey yapmış olmazlar. Bunlar, dünya ve âhirette zarardadırlar. Bu evliliğe dair geniş malumat, nikâhı caiz olan hanımlar hakkındadır. Binaenaleyh evlenilmesi haram olanları açıklama hakkında Allah Teâlâ وَلاَ تَنكِحُواْ مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاء إِلاَّ مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتاً وَسَاء سَبِيلاً "Daha önce geçen durum bir tarafa, bundan böyle babalarınızın nikâhladığı kadınları artık nikâhlamayın. Hiç şüphe yok ki bu, Allah'ın gazabına sebep olan bir hayasızlıktır. Ne iğrenç bir yoldur o!" (Nisâ, 4/22) buyurmuştur. Yani siz, kadınlardan, babalarınızın nikâh ettiği kadınları nikâh etmeyin. Ancak bu âyetin nüzulünden evvel nikâh ettiğiniz varsa o, azaptan müstesnadır.

Zira pederin hanımını nikâh etmek ahlaksızlık ve azaptır. Yani azabı gerektirir ve en çirkin bir yoldur. Çünkü pederinin mahrem ve sırdaşı olan bir kadını kendi döşeğine mahrem etmek, aklen fena bir şey demektir. İşte bu âyetle Cenab-ı Hakk, bir kimsenin, babasına nikâh olmuş bir kadını, kendine nikâh etmek haram olduğunu, nikâh ederse nikâhı sahih olmadığından zinadan başka bir şey olmadığını ve İlahi azabı gerektirdiğini beyan etmiştir. Yalnız cahiliye dönemi âdeti üzerine, bu âyetin nüzulünden evvel nikâh etmiş bulunursa, âyetin nüzulüyle derhal ayrılması gerektiği gibi, îmanla cahiliyedeki günahları silindiğinden, önceki günahlarına âzap yoktur. Zira: إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ "... Zira böyle güzel işler insandan uzak olmayan günahları silip giderir…" (Hûd, 11/114) âyetinin delaletiyle, îman güzelliği, önceki günahları siler.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالاَتُكُمْ وَبَنَاتُ الأَخِ وَبَنَاتُ الأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللاَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَآئِكُمْ "Ey mümin erkekler! Şunlarla nikâhlanmanız haram kılınmıştır: Anneleriniz, kızlarınız, kızkardeşleriniz, Halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kızkardeş kızları, Sizi emziren süt anneleriniz, süt kız kardeşleriniz, kayınvalideleriniz…" (Nisâ, 4/23) Sizin üzerinize valideleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, biraderlerinizin ve kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren valideleriniz, süt yönüyle kız kardeşleriniz ve kayın validenizin nikâhları haram kılındı.

Burada "üm" lâfzı, asıl anneye şâmil olduğu gibi, validenin ve pederin validelerine dahi şâmildir. Binaenaleyh usul yönünden validenin validesi, pederin validesi ve onların valideleri, kaç göbek yukarıda olursa olsun yine nikâhları haramdır. Yine kendinin altından insanın kızı, kızının kızı, oğlunun kızı kaç göbek aşağıda olursa olsun, nikâhları haramdır.

وَرَبَائِبُكُمُ اللاَّتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ اللاَّتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُواْ دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ "… kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız. Fakat zifafa girmediğiniz eşlerinizin kızlarını nikâhlamanızda beis yoktur..." (Nisâ 4/23) Sizin zifafa girdiğiniz eşlerinizin eski kocasından yanınızda ve terbiyeniz altında bulunan üvey kızlarınızın nikâhı size haram kılındı. Şu kadar ki, eğer kadınları siz nikâh ettiğinizde zifaf olmadınız ise, boşadıktan sonra o hanımın kızını nikâh etmekte size günah yoktur.

وَحَلاَئِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلاَبِكُمْ "… Keza öz oğullarınızın eşleri ile evlenmeniz ve iki kızkardeşi nikâhınız altında birleştirmeniz de haram kılındı…" (Nisâ, 4/23) Kendi oğullarınızın eşlerini nikâh etmek dahi size haram kılındı. Gerek oğlu vefat etmekle ayrılmış olsun ve gerek boşamakla ayrılık olsun eşittir. Yani her ikisi de haramdır.

وَأَن تَجْمَعُواْ بَيْنَ الأُخْتَيْنِ إَلاَّ مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللّهَ كَانَ غَفُوراً رَّحِيماً "… Ancak daha önce geçen geçmiştir. Çünkü Allah gafur ve rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur)..." (Nisâ, 4/23) Yine iki kardeş arasını birleştirerek evlenmek sizin için haram kılındı. Ancak haramlığına dair âyet gelmezden önce birleştirdiğiniz muaftır. Zira Allah Teâlâ kullarının günahlarını mağfiret edici ve tevbelerini kabul ederek merhamet buyurucudur. Ancak kardeş vefat ederse veyahut boşarsa, talâk müddeti bittikten sonra diğer kardeşini nikâh edebilir.

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاء إِلاَّ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاء ذَلِكُمْ "Kocası olan kadınlarla da evlenmeniz haramdır, ancak harp esiri olarak eliniz altında bulunan cariyeler bundan müstesnadır.." (Nisâ, 4/24) Kadınlardan evli olup, eşiyle kendisini muhafaza eden hanımın nikâhı size haram kılındı. Ancak milk-i yeminle mâlik olduğunuz hanımların küfür tarafında kalmış eşleri olsa dahi, farklı iki yerde olmaları hasebiyle ayrılık meydana geldiğinden onları nikâhlayabilir veyahut cariye olarak kullanabilirsiniz. Şu beyan olunan haram olanlar, sizin üzerine Allah'ın yazdığı emirlerdir. Binaenaleyh bunlarla amel etmeniz farzdır ve şu beyan edilen haram olanların dışındakiler size helâl kılındı, istediğinize talip olabilirsiniz.

44. HAKEM USULÜNÜN MEŞRUİYETİ HAKKINDA

Şu haram olan hanımlardan başka, haram olmayan kadınlarla evlenip, istenilen şekilde uyum hasıl olmayınca, aralarını ıslâh için çalışmanın lâzım olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُواْ حَكَماً مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَماً مِّنْ أَهْلِهَا إِن يُرِيدَا إِصْلاَحاً يُوَفِّقِ اللّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلِيماً خَبِيراً "Eğer karı kocanın birbirinden ayrılacaklarından endişe ederseniz, o vakit, kendilerine erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf işi düzeltmek isterlerse, Allah onları uyuşmaya muvaffak

buyurur. Şüphesiz Allah alîm ve habîrdir (her şeyi bilir, bütün maksatlardan haberdardır)." (Nisâ, 4/35) buyurmuştur. Yani eğer siz karı ile koca arasında kavga cereyan eder, bu kavga ve düşmanlık devam eder, aralarında sevgisizlikten korkarsanız, her iki tarafın akrabasından güvenilir birer hakem gönderin. Eğer aralarını düzeltmek isterlerse Allah Teâlâ aralarını birleştirir ve aralarını bulmağa muvaffak olur, ortada bulunan husumeti anlaşmazlığı uygun geçinmeğe çevirirler. Zira Allah Teâlâ onların hallerini bilici ve sonlarının neye varacağından haberdar olucudur.

İşte bu âyet-i celilede Cenab-ı Hakk, bütün müminler arasında sulh ve güzel geçinmenin gerektiği, bilhassa aile arasında sulhun daha fazla gerekli olduğundan, aile arasında geçimsizlik olursa, aralarındaki bu soğukluğu kaldırmağa çalışmak ve bu hayırlı işin yapılması için hakem tâyini gerekip, her hususta münakaşanın kaldırılması için hakem usulünün meşru olduğunu dahi beyan buyurmuştur. Hakem usulü yalnız aile arasında olan anlaşmazlıkların kaldırılmasına münhasır değil, bütün şahıslar arasında anlaşmazlıklarda hakem tâyin etmek mümkündür. Akrabalar, iki tarafın durumunu başka kimselerden daha fazla bildiklerinden, aile arasında hakemin iki tarafa münasip olan kimselerden olmasını emretmiştir. Çünkü hakemler, icabında iki tarafa tenhada ve ayrıca nasihat etmek muhtemel olduğundan, bu gibi konularda akrabanın tesiri daha fazla olacağında şüphe yoktur. Hakemlerin vermekle yetkili oldukları hükümleri geçerli olur; yetkili olmadıkları bir şeye karar verirlerse kararları geçerli olmaz.

45. BOŞANMA HAKKINDA

Eğer karı ile koca arasını ıslah mümkün olmazsa ve netice ayrılığa giderse İslâm dininde bunun çaresinin boşanma olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاء فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ "Ey Peygamber! Eşlerinizi boşayacağınız vakit onların iddetlerini dikkate alarak boşayın ve iddeti dikkatle sayın!.." (Talak, 65/1) buyurmuştur. Yani ey şan sahibi peygamber, siz eşlerinizi boşamak isterseniz, onların iddetlerinin zamanı olan temiz hallerinde boşayın ve iddeti sayın ki, iddeti ilgilendiren hükümlerde hata etmeyesiniz demektir ki, hayız halinde boşamanın bid'at

olduğuna işaret olunmuştur. Çünkü hayız halinde boşandığında, boşanılan hayız günleri, iddete ait olmayıp, ondan sonra üç hayız görmesi gerektiği yönüyle hanımın dört hayızla iddetini tamamlaması lâzım olduğu yönüyle hanım zararlı olur. İşte kadını bu zarardan korumak için Cenab-ı Hakk taharet halinde boşanılmasını emretmiştir. İddetin ahkâmına riâyet etmek, boşanılan kadından daha çok, boşayan koca üzerine lâzım olduğuna işaret için, kadının iddetini saymayı kocasına emretmiştir. Çünkü iddet süresince kadının nafakası, barınması ve çocuğun zayi olması gibi iddetin hükümlerine riayet edilmediği zaman zarar görecek koca olması yönüyle iddeti sayması gerekenin de koca olması lâzımdır.

Binaenaleyh boşanmayı ilgilendiren bazı ahkâmı beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِن بُيُوتِهِن وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَن يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ "Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten, özellikle eşlerinizin hukukuna zarar vermekten sakının! Onlar zina gibi açık bir hayasızlık irtikâb etmedikçe siz onları evlerinizden çıkarmayın!" (Talak, 65/1) buyurmuştur. Rabb'ınız olan Allah Teâlâ'dan korkun, boşadığınız kadına zulmetmekten çekinin, onlara mahsus olan odalarından onları çıkarmayın ve onlar da sizin rızanız olmadıkça çıkmasınlar. Ancak onlar, gayr-ı meşru yola cesaret eder, namusunu lekeleyecek şeye cür'et ederlerse, o zaman evlerinden çıkarın demektir ki, hanımın iddeti, hanımın rahminde kocanın çocuğu olup olmadığı bilinsin diye olduğundan, nesebin yok olmaması hikmetine binaen kadının üç hayız görünceye kadar kendi nefsini gemlemesiyle meydana gelen zararına mukabil, kocanın evinde kalması ve nafakasını kocanın vermesi, kadının normal bir hakkı olduğu yönüyle, kadını bu haktan mahrum etmek zulümdür. Binaenaleyh bu gibi zulme meydan verilmemek için Cenab-ı Hakk, iddetini tamamlayıncaya kadar kadını evinden çıkarmamasını kocaya emretmiştir. Eğer çıkarırsa, İlahi gazaba müstahak olacağına işaret için bu gibi yolsuzluktan kaçınmasını tavsiye buyurmuştur. Şu kadar ki, kadın tarafından namusu ihlâl edecek bir kusur sebebiyle çıkarırsa, koca mesul olmaz. Şu geniş izahtan anlaşıldığı üzere, karı-koca arasında evlilik devam ettikçe, her birinin diğerinin hukukuna saygı göstermesini farz kılmakla ve her iki tarafa lâzım olan vazifeleri açıklamakla haklarını muhafaza etmiş, her birinin diğerine zulüm ve sataşmasını engellemiş ve hangi

taraf hukuku ihlâl ederse, İlahi gazaba duçar olacağını beyan dolayısıyla وَتِلْكَ حُدُودُ اللهِ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْراً "İşte Allah'ın hudutları! Kim Allah'ın hudutlarını çiğnerse hakikaten kendine zulmetmiş olur. Nereden bileceksin, bakarsın Allah bundan sonra yeni bir durum meydana getirir." (Talak, 65/1) buyurmuştur. Yani şu beyan olunan ahkâm, Allah'ın kullarına riayet etmelerini emrettiği sınırlardır. Eğer bir kimse Allah'ın beyan ettiği sınırları aşarsa, nefsine zulmetmiş olur. Ey boşayan! Sonra Allah Teâlâ sende hanımına bir muhabbet yaratmakla pişmanlığını ortaya çıkarır da sen hanımına yeniden dönersin, aranızda birçok faydalar olur, çocuklar meydana gelir, her birinin muradını görür ve mesrur olursunuz demektir.

İşte bu âyette Cenab-ı Hakk, beşeriyetin dünyevî ve uhrevî saadeti için konulan İlahi hükümlere kullarının büyük bir önemle dikkat etmelerinin farz olduğunu ve bu ahkâmın dışına çıkanların nefislerine zulmetmekle kötülük yaptıklarından büyük bir cinayet işlemiş olacaklarına işaret etmiştir. Çünkü İlahi hükümleri çiğneyen bir kimsenin, dünyada felâketini ve âhirette cezasını çekeceğinde bir şüphe yoktur. Boşayacak kimsenin, çok düşünmesi gerektiğini uyarmak için Allah Teâlâ; لَا تَدْرِي, yani ileride ne gibi hallerin ortaya çıkacağını bilmediğinden, çok düşünüp, acele etmemenin gerektiğini beyan buyurmuştur ki, boşamadan sonra genellikle kocanın pişman olduğu görülür. Zira Allah Teâlâ pişmanlık yaratır, aralarındaki nefret kaynaşmağa, düşmanlık muhabbete döner. Bu gibi haller, her zaman görüldüğünden inkârı mümkün değildir.

İşte bu esasa binaen Cenab-ı Hakk, boşanma sayısını üç kılmış ve birer birer verilmesini emretmiştir. Binaenaleyh üç talâk birden vermek bidattır. Bir talâk-ı ric'î vermek sünettir ki, talâktan sonra pişmanlık meydana gelirse dönüş mümkün olsun. Eğer pişman olmazsa, kadının ikinci temizliğinde ikinci talağı verir. Çünkü düşüne düşüne yapılan işte pişmanlık olmaz.

Önceki âyette işaret edilen dönmeyi ve dönme mümkün olmazsa ayrılmayı genişçe anlatmak üzere Allah Teâla فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِّنكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ "Bekleme sürelerinin (üç âdet süresinin) sonuna yaklaştıkları

zaman, onları ya güzelce evinizde alıkoyun, evliliği devam ettirin, yahut güzellikle ayrılın ve bu boşanmaya sizden iki âdil kimseyi şahit tutun ve şahitliği de Allah için dürüst yapın! İşte sizden Allah'a ve âhirete iman edenlere verilen talimat, yapılan tavsiye budur.." (Talak, 65/2) buyurmuştur. Yani boşanılan kadınlar, iddetlerinin bitmesine yakın bir zamana ulaştığında, isterseniz tatlılıkla döner, eskiden olduğu gibi hanımınız olmak üzere yanınızda tutarsınız veyahut isterseniz haklarını vermek ve zarardan kaçınmak suretiyle ayrılırsınız. Fakat gerek dönme ve gerekse ayrılma, hangi şıkkı seçerseniz sizden adalet sahibi olan iki kimseyi şahid tutun ki töhmette olmayasınız. Çünkü evliliğe yeniden dönme veya ayrılmada şahit bulunmazsa, aranıza münakaşa girer, iş mahkemeye düşerse çözümü zorlaşır. İşte böyle bir duruma düşmemek için, olayı şahitler huzurunda tespit edin ki, icabında şahitler meseleyi beyan eder. Ey şahitler, siz de şehadeti Allah'ın rızası için yapın ki, iki taraftan birini tutarak kusur etmeyin. İşte Allah'a ve ahiret gününe îman eden kimse, bu hükümlerin tamamından ders almayı ve gereğince amel etmeyi düşünür demektir.

(**Talak-ı Ric'i**): Açık boşama lafzıyla kadına: "sen benden boşsun!" demek veyahut beldesinde bilinen bir kelimeyle, meselâ: (**boş ol**) lâfzı gibi bir sözle veya iki talâkla boşarsa, yine bu şekilde boşamaya talâk-ı ric'î denir ki, talâktan sonra iki taraftan yahut yalnız kocada pişmanlık olursa, yeniden döner. Çünkü talâk-ı ric'î olur ve kendini düzeltir de dönmek isterse, o kadının kocasına geri dönmesinin daha uygun olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُواْ إِصْلاَحاً "Kocaları gerçekten barışmak istiyorlarsa, bu iddet müddeti içinde onları tekrar almaya başkalarından daha çok hak sahibidirler.." (Bakara, 2/228) buyurmuştur. Yani eğer boşayan kimseler, kendilerini düzeltir ve hoş geçinmek isterlerse, boşanılan kadınların kocalarına geri dönmeleri, başka kocaya gitmelerinden daha uygun demektir.

Ric'atın keyfiyetine gelince; iddet içinde kadına: "ben döndüm!" gibi bir sözle veyahut cinsel birleşmede bulunma gibi kocanın bir davranışıyla hâsıl olur. İşte iddet içinde koca bu şekilde dönerse, eğer verdiği talâk bir ise, geriye kalan iki talakla kadına sahip olur. Eğer talâk iki ise, geri kalan bir talâkla sahip olur. İşte şu esasa binaen Cenab-ı Hakk bu âyette kadının

iddetini tamamlamağa yakın olduğu zamanda, isterseniz kadını nikâhınızda tutarsınız yani ona dönersiniz ki, kadın, nikâhınız altında kalır. Başka kocaya gidemez. İsterseniz güzel bir şekilde ayrılırsınız buyurmuştur.

Fakat kadını, boşamağa delâlet eden bir sözle veyahut boşama karşılığında mal alarak koca boşarsa, bâin talak olur ki, kocanın bundan sonra dönme hakkı olamaz. Eğer bir veya iki talâk-ı bâin suretiyle boşayıp da pişmanlık olursa, bu, kadının iznine bağlıdır. Binaenaleyh kadın razı olursa geriye kalan bir veya iki talâkla önceden olduğu gib kocasının nikâhı altında kalır. Eğer muvafakat etmezse, diğer bir kocaya gidebilir. Bu duruma kocanın müdahaleye hakkı kalmaz. Eğer üç talâkla boşarsa, kocanın alâkası tamamen kesildiğinden, başka bir kocaya varmadıkça, kadın ilk eşine takrar gelemez. Çünkü gerek talâk-ı ric'î ve gerek talâk-ı bâin, bir talâkla boşadığından, kocanın kadında iki talâkla alâkası kalmış, eğer iki talâkla boşadı ise, geriye kalan bir talâkla alâkası kesilmediğinden icabederse kadına o kalan bir talâkla sahib olabilir. Fakat üç talâk gidince, kocanın hiçbir türlü alâkası kalmadığından, başka bir kocaya gitmeyince, birinci kocaya gelemeyeceğini Allah Teâlâ فَإِن طَلَّقَهَا فَلاَ تَحِلُّ لَهُ مِن بَعْدُ حَتَّىَ تَنكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ "Eğer koca eşini ikinci talaktan sonra üçüncü defa boşarsa, artık başka bir kocaya varıp ondan boşanmadıkça, o kadın ilk kocasına helâl olmaz.." (Bakara, 2/230) âyetiyle beyan buyurmuştur. Yani koca, hanımını üç talâkla boşarsa, boşanmadan sonra kadın, kocasının dışında başka biriyle evlenmeyince, birinci kocaya helâl olmaz demektir. İkinci kocadan sonra birinci kocaya dönüşünün meşruiyetini beyan etmek üzere Allah Teâlâ فَإِن طَلَّقَهَا فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَن يَتَرَاجَعَا إِن ظَنَّا أَن يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ "Ama bu ikinci kocası kendi rızasıyla onu boşar ve kadın ile ilk kocası Allah'ın koyduğu evlilik hukukunu yerine getireceklerine inanırlarsa, nikâhla bir araya gelmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın belirlediği hudutlardır ki bilmek isteyenler için O bunları beyan buyurmaktadır." (Bakara, 2/230) buyurmuştur. Yani ikinci koca onu boşar da, bu hanımla birinci koca tekrar birbirlerine müracaat ederlerse ve eğer onlar vazifelerine dair Allah'ın ahkâmını yerine getireceklerine inanırlarsa, onların müracaatlarında günah yoktur. Şu beyan olunan ahkâm, Allah'ın sınırlarıdır. İlim ve irfan şanından olan Allah Teâla topluma bu hükümlerini beyan eder.

İkinci kocaya varmayınca, birinciyle evlenmesinin helâl olmamasındaki hikmet, boşamada dikkatli hareket edilmesinin lâzım olduğuna uyarmak ve dikkat etmeksizin boşadığından dolayı, birinci kocayı terbiyedir. Çünkü insanların tabiatına göre, hanımlarını başkalarından kıskanmaları bir meziyettir. Düşünmeksizin üç talakla boşama da tekrar alacak olunca, mutlaka ikinci kocaya varmasının şart olması, elbette onu yani birinci kocasını büyük bir terbiye ve boşayacak kimseyi acele etmeyip, çokça düşünmeye davet etmektir. Zira düşünmeksizin iş yaparsa, pişmanlığı kendine aittir. Şu kadar ki kadının birinci kocaya dönmesinin beş şartı vardır ki, birinci kocanın boşamasından sonra, kadının iddetini tamamlaması, ikinci kocayla evlenmesi, bu ikinci kocanın cinsel ilişkide bulunması, sonra boşaması ve bu boşamadan sonra da kadının iddetini bitirmesidir. Bu şartların varlığından sonra, birinci kocanın tekrar nikâhı ve birbirlerinden faydalanmaları helâl olur.

Cenab-ı Hakk birinci âyette, gerek dönmeyi ve gerek ayrılmayı iyilik şartına bağladı. Yani dönerseniz, kadının dinen lâzım olan bütün hukukunu muhafaza etmek, eşya ve emtiasını vermek, boşanmadan meydana gelen kırgınlıkları kaldırmakla, yıkılan gönüllerini tamir etmek şarttır. Eğer dostluk bağı kalmazsa, hukukunu tamamen kendine teslim ederek, zararara uğratmaksızın ayrılmak şarttır. Karı-koca arasında, gerek dönme ve gerek ayrılmanın olması, adalet sahibi iki şahidin huzurunda olmasını Cenab-ı Hakk emretti. Çünkü şahit olmaksızın kadın dönse, insanlar: "boşadığı kadını tekrar aldı, zina ediyor" demekle itham ederler. Fakat şahitler huzurunda dönerse, bu ithama ve sû-i zanna meydan kalmaz. Yine ayrılma zamanında şahitler olmazsa, karı ile kocadan birisi vefat ederse: "boşanma olmadı" diyerek, diğerinin varisleri, miras dâvasına kalkışmakla kavga kapıları açılır. Her iki taraf da birçok zarar görür, iş mahkemeye düşerse şahid bulmak mümkün olmaz. Binaenaleyh şahidlerin varlığıyla muamele yapmak lâzım olduğunu beyanla Cenab-ı Hakk, her iki tarafı zarardan korumuştur. Şahidlerin de adalet sahibi olmasını şart kılmıştır. Allah Teâlâ'nın rızası için şahitlik etmelerini emretti ki, yanlış şahitlik etmekle, her iki tarafın haklarını zayi etmesinler. Aile arasında bu hükümlerin dikkat edilmesinin ehemmiyetine işaret için Cenab-ı Hakk, bu bu hükümlere

dikkat edenlerin, Allah'a ve âhiret gününe îman edenler olduğunu beyan ederek, o hükümlere riayet etmeyenlerin İlahi azaba müstehak olduklarına dahi işaret etmiştir. Kadın iddetini tamamlayıp da kocası ona dönmez ise, kadının istediği şekilde başka bir kocaya gitmesini engellemenin caiz olmadığını beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاء فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلاَ تَعْضُلُوهُنَّ أَن يَنكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْاْ بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ "Ey kocalar! Eşlerinizi boşayıp da onlar da iddetlerini tamamladıklarında, kendi aralarında meşrû surette anlaşmaları durumunda, kocaları ile tekrar nikâhlanmaları hususunda onlara baskı yapmayın.." (Bakara, 2/232) buyurmuştur. Yani siz eşlerinizi boşayıp, onlar da iddetlerini tamamlayınca, başka bir kocaya gitmek isterler ve dinen meşru bir şekilde aralarında anlaşırlarsa, onları başka bir kocayla evlenmekten menetmeyin demektir. Çünkü kadının, kendine münasip gördüğü bir kimse ile evlenmesi, meşrû hakkı olduğu yönüyle, hiç kimsenin meşrû hakkından menetme hakkı olmadığını, bu âyette beyan ederek Allah Teâlâ kadınların bu hususta erkekler gibi hür olduğunu beyan buyurmuştur. Şu kadar ki, kadının seçtiği kimse denk olmaz veya razı oldukları mehir, benzerlerinden noksan olursa, velisinin itiraz hakkı vardır. Çünkü dengi olmayan biriyle evlilikten meydana gelecek olan utanma, kadının velisine ulaşacağından, o utanmayı kendilerinden kaldırmak için itiraz etmek, velilerin haklarıdır. Zira denginin dışında bir kimseye varmak, genellikle zarardan hali olmaz. Kadın bunu düşünmeyeceği yönüyle, bu hususta kadının velisine Cenab-ı Hakk bir itiraz hakkı vermiştir ki, velisi itiraz ederek bu zarara meydan vermesin.

Cinsel ilişki olmaksızın boşanılan kadına, iddet gerekmediğini Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا "Ey müminler! Mümin kadınlarla nikâh akdi yapıp da onlara dokunmadan kendilerini boşayacak olursanız, onların iddet beklemelerini isteme hakkınız yoktur.." (Ahzab, 33/49) âyetiyle beyan buyurmuştur.

Boşanılan kadının iddeti, üç hayız görmektir. Çünkü iddetten maksat, boşayan kimsenin, kadının rahminde çocuğu olup olmadığının bilinmesi içindir. Bu da üç hayzın görülmesiyle olduğundan, Cenab-ı Hakk bu hususu beyan etmek üzere وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلاَثَةَ قُرُوَءٍ Boşanmış kadınlar kendilerini tutup yeni bir nikâh yapmadan önce üç âdet bek-

lesinler.." (Bakara, 2/228) buyurmuştur. Boşanmış kadınlar, boşandıkları tarihten itibaren, tamamen üç hayız görünceye kadar bekler, başka kocaya gidemezler demektir. Eğer bu müddet içinde, rahminde çocuk olduğu anlaşılırsa, iddet, çocuk doğuruncaya kadar devam eder. Nafakası da boşayan kimseye aittir. Çünkü kadın, onun çocuğunu zayi olmadan muhafaza için, kendisini tuttuğundan, nafakasını vermek çocuğun babası üzerine farzdır. Zira **el ğurumu bil ğunmi** yâni zarar, menfaat karşılığındadır. Eğer kadın hayızdan kesilmiş veya asla hayız görmemiş olursa, onun iddeti üç aydır. Câriye olursa onun talâkı iki ay ve iddeti de iki hayız görmektir. Kadının başka kocaya gitme düşüncesiyle acele etmek için hayzını veya rahmindeki çocuğu saklamasının helâl olmadığını beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَلاَ يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ "… Allah'a ve âhirete iman ediyorlarsa, kendi rahimlerinde Allah'ın önceki evlilikten yaratmış olduğu çocuğu veya hayızı gizlemeleri onlara helâl olmaz.." (Bakara, 2/228) buyurmuştur. Yani eğer boşanan kadınlar, Allah'a ve âhiret gününe îman ederlerse, iddetleri içinde kocalarının menisinden onların rahimlerinde Allah'ın yarattığı çocuğu veyahut hayzını saklamaları helâl olmaz. Zira gerek çocuğu saklamak ve gerek hayzını yanlış haber vermek, onu boşayan koca hakkında hıyanettir. Bu hiyanetin helâl olmadığını beyan ederk Cenab-ı Hakk kadınları insafa davet etmiştir. Çünkü iddetinin bitip bitmediğini bilmek, kadının kendine mahsus gizlilik kabilinden olduğu yönüyle, bu konuda kadının sözü muteberdir. Binaenaleyh sözünü kendisini boşayan kocaya hiyanet olarak kullanmak caiz değildir. Boşamanın meşruiyyetindeki hikmet, karı-koca arasında nefret hâsıl olunca, aile arasındaki bu geçimsizliğin devamı büyük bir sıkıntı olduğundan, kullarını bu türlü bir sıkıntıdan kurtarmak için Cenab-ı Hakk boşanmayı meşru kılmıştır. Eğer boşanma meşru olmasaydı, ölünceye kadar karı-koca birbirinin esareti altında yaşamaları, daima elem ve ıstırap içinde bulunmaları ve bütün ailede bu ıstıraba mecburen iştirak edeceklerinden, onların da dünya saadetinden mahrum olmaları lâzım gelirdi. İşte bu türlü bir rahatsızlıkla ailenin harap olmasını önlemek için Allah Teâlâ boşanmayı meşru kılmıştır.

Şu halde boşanma, insanlar için İlâhi bir lütuftur. Onun erkeğe verilmesi de bizzat lûtuftur. Zira erkeğin sabır ve tahammülü daha fazla oldu-

ğundan, ehemmiyetsiz konularda boşanmadan gelecek zararları düşünerek acele etmez. Fakat kadınların sabrı az ve tahammülleri fazla olmadığından, eğer boşanma yetkisi onların ellerine verilmiş olsaydı, her canı sıkıldığında bir koca boşamaktan çekinmezler ve belki bir günde dokuz koca boşamaktan da geri durmazlardı. Binaenaleyh talak erkeklere verildi. Kadınlara verilmedi ki, aile arasında intizam devam etsin, ehemmiyetsiz meselelerde aile ahengi bozulmasın.

Ancak boşanmayı gerektirir şartlar ortaya çıkıp da boşanma meydana gelirse, bunun meşru bir şekilde olup, iki taraf birbirlerinin hukukuna tecavüz etmezlerse, her ikisinin hakkında hayır yaratacağını Allah Teâlâ وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّهُ كُلاًّ مِّن سَعَتِهِ وَكَانَ اللّهُ وَاسِعاً حَكِيماً "Şayet gösterilen gayretlere rağmen eşler boşanıp birbirinden ayrılacak olurlarsa, Allah her birini lütfu ile müstağni kılar, birini öbürüne muhtaç eylemez. Allah'ın lütfu geniştir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Nisâ, 4/130) âyetiyle beyan buyurmuştur. Yani eğer karı-koca arasında sulh mümkün olmazsa, her biri diğerinden ayrılmayı ister ve bilfiil ayrılırlarsa, Allah Teâlâ her birini lütuf ve ihsanıyla diğerine muhtaç etmez. Zira Allah Teâlâ lütfu geniş ve bol, emir ve yasaklarında hikmet sahibidir ki, her birinin rızkını bol verip diğerine muhtaç etmeyeceği gibi, evlilik yönünden hatırlarına gelmedik başka eşler yaratmakla dahi birbirlerine ihtiyaçtan mustağni kılar. Çünkü Cenab-ı Hakk kullarını geçimsizlik sıkıntısından kurtarmak için, boşanmayı meşru kılınca, ayrılıktan meydana gelecek noksanları tamamlayacağını, rahmetinin bol ve işlerinde hikmet sahibi olduğunu beyanla, her iki tarafı teselli etmiştir.

Ancak ayrılma vuku bulmadan önce kocanın, vermiş olduğu mehirden bir şey almasının caiz olmadığını Allah Teâlâ وَإِنْ أَرَدتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَاراً فَلاَ تَأْخُذُواْ مِنْهُ شَيْئاً "Bir eşinizden ayrılıp da yerine başka bir eşle evlenmek isterseniz, ayrıldığınız hanıma yüklerle mehir vermiş olsanız da, içinden ufak bir şey bile almayın.." (Nisâ, 4/20) âyetiyle beyan buyurmuştur. Yani eğer siz hanımınızı boşamak ve onun yerine yeni bir eş almak suretiyle hanımınızı değiştirmek isterseniz, boşayacağınız eski hanımınıza birçok mal verdiyseniz, verdiğiniz mehirden hiçbir şey geri almayınız. Şayet koca, kadını iftira ve yalanla malını almak için boşamaya

mecbur eder de malını alırsa, açıktan günah islemiş olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ bu türlü muamelenin çirkin olduğuna işaret için أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَاناً وَإِثْماً مُّبِيناً "... Boşanmaya sebep uydurup iftira ederek, göz göre göre günaha girerek bunu almanız hiç münasip olur mu?" (Nisâ, 4/20) buyurmuştur. Yani mehir olarak kadına vermiş olduğunuz malı, iftira ve açık günah olarak boşama bedeli olarak hanımdan geri alır mısınız, bu gibi şeye tenezzül etmek, günah ve zulüm değil midir?

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَاقاً غَلِيظاً "Nasıl alabilirsiniz ki birbirinize karılıp katıldınız, bir yastığa baş koydunuz, Hem onlar siz kocalarından hukuklarını gözetme konusunda sağlamca te'minat da aldılar?" (Nisâ, 4/21) Verdiğiniz malı nasıl geri alırsınız? Halbuki bir yorgan altında yatmak suretiyle, birlikte oldunuz, birbirinizden faydalandınız, cinsel ilişkiyi tattınız ve hanımlarınızın nikâh kıyılması esnasında güzel geçinmek, mehrini tam vermek, zulüm ve haddi aşmamak, yeme ve giymesini temin etmek üzere sizden sağlamca söz almışlardı. Buna mukabil de sizin nikâhınız altında bulundukça zina etmemek, zinetlerini sizden başkasına göstermemek, evinizi ve eşyanızı muhafaza edip hizmette kusur etmemeğe onlar da söz vermişlerdi. Yâni Kur'ân, her iki tarafın birbirine karşı hukukunu garanti altına aldığı yönüyle, Kur'ân hükmünce nikâh akdi, bu taahhütleri içine almaktadır. Aynı akitte bunları ayrı ayrı zikre hacet yoktur. Zira: **el marûfu örfen, kelmeşrûti şartan.** Yani örf ve âdette malûm olan şeyler, açıkça belirtmekle şart kılınmış gibidir. Binaenaleyh belirtilmeğe ihtiyaç yok demektir. Şu kadar ki bu âyette kocanın, cinsel ilişkide bulunduğu kadından, verdiği mehri ya tamamen veyahut bir miktarını geri almasını yasaklamıştır. Yoksa cinsel birliktelik olmadan boşarsa, mehrin yarısını geri almanın, koca için caiz olduğunu Cenab-ı Hakk وَإِن طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إَلاَّ أَن يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ "Bir mehir belirlemiş olarak, kendilerine dokunmadan eşlerinizi boşarsanız, bu takdirde belirlediğiniz mehrin yarısını vermeniz gerekir. Ancak eşler yahut nikâh bağı elinde bulunan kocalar, gözütok davranırsa başka.." (Bakara, 2/237) âyetiyle beyan buyurmuştur. Yani eğer siz, mehir takdir ettiğiniz halde hanımlarınızla cinsel birliktelik olmadan onları boşadığınızda, takdir ettiğiniz -yani aranızda kararlaştırdığınız- mehrin

yarısı lâzım gelir ki, yarısını geri almak kocanın hakkıdır. Ancak hak sahibi olan kadın hepsini kocasına vermekle affeder ve mehrin yarısını almaktan vazgeçip kocasına hakkını hibe ederse veyahut nikâh akdi elinde olan koca tamamen mehri verirse, yani alacağı yarıyı almaz, kadına hibe ederse, bu iki şekilde yarı mehre ihtiyaç kalmaz. Çünkü herkes, meşrû hakkında tasarrufa mâlik olduğu yönüyle istediği kadar hakkından, istediği kimseye vermekte hürdür. Binaenaleyh zifaftan evvel, boşayan koca, hakkı olan yarı mehri almaz yahut kadın mehrin hepsini geri verirse, kim ne diyebilir? Hiç bir kimsenin bir şey demeğe hakkı yoktur. Zira bu, insanın kendi öz malında tasarruftur. Hal böyle olmakla beraber وَأَن تَعْفُواْ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى "Ey kocalar, sizin bağışlamanız (müsamaha gösterip mehrin tamamını bırakmanız) takvâya daha uygun düşer." (Bakara, 2/237) Yani karı ile kocadan herbiriniz, diğerinin kusurunu affetmekle, mümkün olduğu kadar mehirden alacağı yarıyı affederek kadına terketmesi veyahut kadın alacağı yarıyı affederek kocasına hepsini terketmesi takvaya en yakındır.

وَلاَ تَنسَوُاْ الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ "... Birbirinize lütuf ve mürüvvet göstermeyi unutmayın. Allah sizin bütün işlediklerinizi görür." (Bakara, 2/237) Karı-koca, aranızda birbirinize ihsanı unutmayın ve bu ihsanınızın Allah katında ecrini göreceksiniz. Zira Allah Teâlâ bütün amellerinizi görür, bilir ve gereğine göre sevap veya ceza verir. Bu âyetteki "messe"den maksat, Şafiilere göre cinsel birleşme ise de, İmam-ı A'zama göre "messe-"den maksad, "halvet-i sahiha"dır ki, karı ile kocanın tenha bir yerde bulunmalarıyla beraber, kadında cinsel birlikteliğe engel bir hastalık vs gibi bir mâni bulunmak veya yanlarında velev uykuda olsun başka bir adam bulunmak ve Ramazan ayında oruçlu olmak gibi, hissî ve dini bir engel bulunmadığı halde, ikisinin, bir saat bile olsa bir yerde beraber bulunmalarıdır. İşte bu şekilde halvet-i sahiha İmam-ı A'zam'a göre cinsel birliktelik konumunda olduğundan, halvette bulunduktan sonra boşarsa zifaf olmuş sayılacağından, tam mehir lâzım gelir.

Bu gibi açık âyetler, İslâm dininde aile teşkilâtiyle, ondaki eşitliği ve kocanın hanımına lüzumsuz hiçbir tarzdaki tahakkümü olmadığını, müslüman kadınlarına verilen hürriyetin ne kadar geniş olduğunu ispat etmektedir. Çünkü İslâmiyette kadınlar, mutlak haklarda erkeklere eşit

oldukları gibi, karı-koca arasında cereyan eden muamelelerde de kadınlar, erkeklerden daha fazla haklara sahiptirler.

Eğer zifaftan önce boşadığı kadına mehir belirtilmemiş ise, kocanın haline münasip bir şey vermenin farz olduğunu beyan dolayısıyla Allah-Teâlâ وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرُهُ مَتَاعاً بِالْمَعْرُوفِ حَقّاً عَلَى الْمُحْسِنِينَ "... Zengin kudretince, eli dar olan, kendi halince olmak üzere onlara münasip tarzda müt'a versin. İyiliği şiar edinenlere, bunu yapmak bir borçtur." (Bakara, 2/236) buyurmuştur.

Yani zifaf olmadan boşayıp mehir belirtilmeyen haremlerinize faydalanacakları bir şey verin ve bunda külfet de yoktur. Zira zengine, kudreti nisbetinde, fakire kudreti nisbetinde farzdır. Şu kadar ki, verilen şey iyilikseverliğin tersi olmamalıdır. Çünkü bu çeşit vergilerin, iyilik sahiplerine lâyık bir surette olması lâzımdır. Yalnız kocanın hanımdan boşama bedeli bir miktar mal almasının caiz olduğu bir durum vardır ki, bu durum dini literatürde "hul'" ve boşama bedelinde hanımın verdiği mala da karşılık "hul'" denilir. İşte bu durumu açıklamak üzere Allah Teâla فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللهِ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ "... Şayet siz de onlar gibi, onların Allah'ın koyduğu hudutlarda duramayacaklarından (evlilik hukukuna riayet edemeyeceklerinden) endişe ederseniz, bu durumda kadının, ayrılmak için meşrû çerçevede hakkından bir şey vermesinde, her ikisi için de bir vebal yoktur.." (Bakara, 2/229) buyurmuştur. Yani siz karı ile koca, Allah'ın hükümlerini yerine getirememekten korkarsanız, hanımın boşanma bedelinde bir miktar mal vermesinde ve kocanın da o malı alıp boşamasında, her ikisinin üzerine günâh yok demektir. Çünkü koca, yapmış olduğu boşanmadan meydana gelen zararı, kadından alacağı para ile karşılayacağı gibi, kadın da vermiş olduğu maldan hâsıl olan zararı, bağlı olduğu nikâhtan kendini kurtarmakla karşıladığından, her iki taraf hakkındaki zarar, menfaatle karşılıklıdır. Şu kadar ki, mal karşılığında meydana gelen boşanma, bâin boşanma olduğundan, velev bir bir talakla bile olsa boşanma ile kadın, iddetini ikmal edince başka kocaya gidebilir. Kocanın tekrar dönme hakkı yoktur. Çünkü koca hem para alsa ve hem de dönse, iki menfaate elde etmiş olur. Kadın ise verdiği para mukabilinde gözettiği menfaatine nail olamaz. Bilakis her yönüyle zarara uğradığı halde, koca hem para alıp hem

de dönüp kadına sahip olmakla, iki yönden menfaat görür. Bu ise adalete ters olup, kadına zulüm olduğundan, mal bedeli boşanma, dine göre bâin talak hükmündedir. Binaenaleyh bain talakla boşanma olduğundan kadın, istediği kocaya gidebilir. Ve hiç kimse mâni olamaz.

İşte şu yukarıdan beri açıklanan ve uyulması farz olan bu ahkâmın aksine hareket etmenin zulüm olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ, تِلْكَ حُدُودُ اللهِ فَلاَ تَعْتَدُوهَا وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللهِ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ "... İşte bunlar Allah'ın tayin ettiği sınırlardır ki sakın onları aşmayın! Her kim Allah'ın hudutlarını aşarsa işte onlar zalimlerin ta kendileridir." (Bakara, 2/229) buyurmuştur. Yani şu beyan olunan ahkâm, kularının menfaati için Allah'ın gönderdiği kanun ve ölçüleridir. Binaenaleyh o ölçülerin dışına çıkmayın. Eğer bir kimse Allah'ın koyduğu ölçüleri aşmak suretiyle aksine hareket ederse, işte o kimseler zalimlerdir demektir. Çünkü Allah'ın emirleri dışına çıkınca, Allah'ın kuralları aksine hareket elbette zulümdür. Binaenaleyh insanlar ve cinlerden bir takım şeytanların aldatmalarına aldanmakla, zulmü işleyenler, elbette cezasını görür.

(**Had**): İki şahıs veya iki devletin mülkleri birbirine karışmaması için, araya dikilen sınırdır ki, "suğr" (dağda gedik) demektir. İlâhi hükümler de insanların davranışlarını belirleyip, helâli, haramı beyan ettiğinden hudut denmiştir. Çünkü iki kimse arasındaki sınır, herkesin haklarını kullanma sınırının sonunu bildirdiği gibi, Allah katında insanların davranışlarının ne dereceye kadar makbul olduğunu da Allah'a ait hükümlerde beyan ettiği yönüyle, o hükmün dışına çıkma hakkı olmayan bir yere geçmektir. Binaenaleyh onun haricine çıkanlar, kurtuluşa eremez. Çünkü sınır dışına çıkmak zulüm olunca, elbette selâmet ve saadet olmadığından, İlahi hükümlerin dışındaki bir yerde bir dayanak ve rahat arayanlar, daima ıstıraplı ve sonları felakettir. Bunlar, dünyada her zaman görülen şeylerdendir.

46. KOCASI VEFAT EDEN KADININ İDDETİ HAKKINDA

Kocası vefat edip dul kalan kadınların iddeti dört ay on gün olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجاً يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ

أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً "Sizden vefat edenlerin eşlerinin evlenebilmeleri için dört ay on gün iddet beklemeleri gerekir.." (Bakara, 2/234) buyurmuştur. Yani sizden öyle kimseler ki, vefat ederek hanımlarını arkada bıraktılar. İşte o hanımlar dört ay on gün iddet beklerler. Zira vefat eden kimsenin o hanımının rahminde, nutfesi var ise, nesebi zayi olmaması için, rahminde çocuğun olup olmadığı ortaya çıkıncaya kadar beklemeleri farzdır. Şu halde vefat eden kimsenin, nesebinin muhafaza edilmesi için kadının beklemesi gerektiğinden, o müdet zarfında hanımın nafakası, ölen kocasının arkada bıraktığı maldan karşılanması gerekir. Eğer bu müdet zarfında çocuk olduğu ortaya çıkarsa, iddet müddeti çocuk doğuncaya kadar devam eder. Fakat kocası vefat edince çocuk doğsa, çocuğun doğmasıyla iddet bitmiş olur. O saatten itibaren, kadın başka kocaya gidebilir. Zira kadını kocaya gitme hakkından engelleyen vefat eden kocasının nesebini muhafaza hakkıdır. Binaenaleyh çocuk dünyaya gelince, ölen kocanın hakkı zail olur. Şu halde kadının yasaklı hakkı yeniden dönmüş olur ve istediği kocaya gider. Çünkü bu: "Engel gidince yasaklananın geriye dönmesi" dini kuralının gereğidir. Kocası vefat eden kadının iddetinin dört ay on gün olması, çocuk doğurmaya kabiliyeti olan-olmayan, yani genç ve ihtiyar hepsi için eşittir. Çünkü kocası vefat eden kadının, evlenme hakkını kaybettiğinden dolayı dört ay on gün matem içinde bulunması, süslenmeyi terketmesi, güzel koku sürmemesi, sürme çekmemesi gerekli olduğuna işaret için, iddet süresince bizatihi beklemeleri gerektiğini Allah Teâlâ beyan buyurdu ki, bu beyan kadınların hepsini içermektedir. Binaenaleyh kocası vefat eden kadın, çocuk da olsa, yetmiş yaşında ihtiyar da olsa, yine iddet beklemesi lâzımdır. Zira insan için mühim olan bir nimet zail olunca, o nimetin zevaline üzüntüsünü izhar etmesi caizdir.

Kocası vefat eden kadınların, dinen belirlenen iddeti tamamlayıncaya kadar kocaya gitme düşüncesinde bulunmalarının günah olmadığını Allah Teâlâ beyan etmek üzere فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُم فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ "... Onlar bu sürelerini tamamladıktan sonra, meşrû surette kendi haklarında verecekleri karardan ötürü size bir sorumluluk yoktur. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır." (Bakara, 2/234) buyurmuştur. Yani kocası vefat eden kadınlar, dört ay on gün iddeti bitirip

çocuk olmadığı anlaşılınca, onların kendi nefislerinde başka bir kocaya varma hususunda meşru surette teşebbüste bulunmalarında sizin üzerinize günah yoktur. Zira yaşadıkları yerin örfüne göre meşru bir şekilde kocaya gitme hususunda kadının sebeplere başvurması onun meşru bir hakkıdır. Binaenaleyh bu gibi yollara tevessül etmesi hoş karşılandığı yönüyle, bundan hiç kimse mes'ul olmaz. Allah Teâlâ sizin davranışlarınızı bilir demektir. Fakat iddet içinde kocaya varma teşebbüsünde bulunursa, onu engellemek hakkınızdır. Şu halde menetmezseniz günahkâr olursunuz. Zira iddet içinde nikâh sahih olmaz.

İddetini tamamlayınca kadının nikâhına talip olmak için ta'rizde bulunmada veyahut içinden bu hususu düşünmede günah olmadığını beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاء أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ عَلِمَ اللّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِن لاَّ تُوَاعِدُوهُنَّ سِرّاً إِلاَّ أَن تَقُولُواْ قَوْلاً مَّعْرُوفاً "Sizden bu hanımlarla evlenmeyi düşünenlerin bu müddet esnasında, onlara bu niyetlerini çıtlatmalarında veya gönüllerinde tutmalarında bir beis yoktur. Allah sizin onları hatırınızdan geçireceğinizi pek iyi bilmektedir. Ancak meşrû sözler dışında, onlarla gizlice buluşma hususunda sözleşmeyin.." (Bakara, 2/235) İddetini tamamlayan kadınların nikâhına talip olmak üzere, çıtlattığınız şeyde veyahut talip olmayı nefsinizde gizlediğiniz düşüncenizde sizin üzerinize günah yoktur. عَلِمَ اللّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِن لاَّ تُوَاعِدُوهُنَّ سِرّاً إِلاَّ أَن تَقُولُواْ قَوْلاً مَّعْرُوفاً Siz her ne kadar talip olacağınızı gizleseniz de, sizin ileride onlara talip olduğunuzu sarahaten zikredeceğinizi Allah Teâlâ bilir. Ancak gizlice görüşmek ve sevişmek suretiyle birbirinize vaadde bulunmayın. Zira münasebetiniz olmayan yabancı bir kadınla görüşmek, töhmetten hâli olmayacağı ve sû-i zan dahi olacağına binâen gizli görüşmek caiz değildir. Ancak örf ve âdette hoş karşılanan ve şer'an muteber olan bir surette söz söylemekte beis yok demektir. Kadına: "Ben iyi bir kadınla evlenmek isterim. Sen, hasebi, nesebi belli iyi bir kadınsın!" demek gibi sözler çıtlatmadır. İşte bu âyet-i celile nikâhına engel olmayan bir kadına evlilik teklif etmenin, yani talip olmanın- caiz olduğunu beyan etmiş, yalnız bu talebin iddet içinde olmaması gerektiğini ve kadınla bu hususu gizli görüşmenin caiz olmadığını, zira gizlice görüşmenin, bir takım töhmetleri ve mü'min ise töhmet konumunda bulunursa sû-i zandan uzak olmayacağı yönüyle

bu gibi hallerden sakınmanın lüzumunu izah etmiştir. Çünkü iddet içinde nikâhın caiz olmadığını Allah Teâlâ وَلاَ تَعْزِمُواْ عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىَ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ "..Bekleme süresi sona ermeden nikâh akdine girişmeyin.." (Bakara, 2/235) buyurmuştur. Yani Allah'ın kitabında belirtilen süre, yani iddet, muayyen olan müddetine ulaşıncaya kadar evlilik anlaşmasını yapmayın demektir. Zira zamanı gelmeyen şeyde acele, mahrumiyeti gerektirir. Binaenaleyh iddetini tamamlamayan kadının nikâhında acele etmesi fayda vermez. Çünkü nikâh etse, nikâh sahih olmaz. Şu halde beyhude uğraşmaktır.

47. MUT'A NİKÂHININ CAİZ OLMADIĞI HAKKINDA

Bir de müt'a nikâhı ki, geçici nikâhın caiz olmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاء ذَلِكَ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ "Ama bu sınırın ötesine geçme peşinde olanlar, işte onlardır haddi aşanlar!" (Mü'minûn, 23/7) buyurmuştur. Yani nikâhlı eşinden ve parasıyla aldığı veya meşru sebeplerle malik olduğu cariyesinden faydalanmak helâl olunca, bu şeklin dışında cinsel birliktelik isteyenler, ancak sınırlarını tecavüz eden zâlimler demektir. Zira bir müddet tâyin ederek, nikâhı sahih olmadığından beş on gün veyahut bir iki ay müddetle nikâhlanılan kadını nikâh eden kimseye, o kadın eş olamaz. Binaenaleyh onunla birleşme isteyen, haram olan zinayı işlemiş olacağından zâlimdir.

Mut'a nikâhının caiz olmadığı, Resûlullâh'ın (s.a.s.) hadisleriyle dahi kesindir. Çünkü bir müdetle sınırlanan nikâhtan maksat, aile teşkili değildir. Maksadı sadece şehveti gidermedir. Binaenaleyh bunda, nikâhdan gaye olan nesil kazanmayı ihmâl olduğu gibi, nesebin de yok olması söz konusu olup, hayatın çökmesi gibi yönleri de vardır. İslâm dini, insanlığın çöküşüne sebep olan bu gibi şeyleri câiz görmemiştir. Zira müt'a suretiyle kadından faydalanmanın, zina ile farkı yoktur. Nasıl ki zina eden bir kimse zina eder, bırakır gider, o zinadan çocuk kalırsa, babası malûm olmayıp ve hiç bir kimse sahip olmamakla çocuk zayi olduğu gibi, mut'a nikâhında dahi hal böyledir. Bir beldeden diğer beldeye gelen bir kimse, o beldede on gün müddetle bir kadın nikâh edip, o müddet bitince bırakıp gittiğinde, kadında çocuk kalmış ise babası nerede ve kim sahip olacaktır? Ve o kadın, müddeti

bitip bu adamdan ayrılınca, o gün veya ertesi gün diğer biriyle evlenince, çocuk hangisindendir, bunu kim bilecek ve bilinse ne faydası olacaktır? Çünkü babası gitmiştir. Şu halde mut'a, zinanın açık bir kısmıdır ki, netice itibariyle iki tarafın birbirine muhabbeti olursa, tesirlerini gerektirecek bir ayrılık felâketi olduğu gibi, manen hüsranlarını dahi gerektirir. Geçici nikâh, aile teşkilâtını dahi ortadan kaldıracağı şüphesizdir. Çünkü geçici nikâh caiz olsa, herkes canı istediği zaman istediği bir kadını, arzu ettiği bir müddetle nikâh eder. Arzularını yerine getirdikten sonra ayrılır. Başka bir zamanda, aynı şekilde diğer birini nikâh eder ve bütün hayatını böyle geçirir gider ve bu şekilde aile teşkilâtına ihtiyaç görmez. İşte mut'adan aile teşkilâtı haleldar olduğu gibi, asıl maksad olan nesillerin kazanılması da yok olur. Şu halde mut'a, bir takım kötülükleri gerektirdiği için, İslâm dini de onu yasaklamıştır. Binaenaleyh bunun caiz olduğunu söyleyenler, sapıklığa düşmüş bir takım sapık kimselerdir. Zira Kur'ân ve Resûlullâh'ın (s.a.s.) sünnetinin yasakladığı şey, sapıklıktan başka ne olabilir?

48. ÇOCUKLAR HAKKINDA

Nikâha ve boşanmağa dair Kur'ân hükümleri beyan olununca, nikâhın netice ve semeresi olan çocuklara dair ahkâmını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لاَ تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلاَّ وُسْعَهَا "Anneler, çocuklarını iki tam yıl emzirsinler. Bu, emzirmeyi mükemmel şekliyle uygulamak isteyenler içindir. Annelerin, münasip şekilde yiyeceğini giyeceğini sağlamak, babanın görevidir. Hiçbir kimse takatinin dışında bir görevle yükümlü tutulmaz.." (Bakara, 2/233) buyurmuştur. Yani analar tam iki sene çocuklarını emzirirler. Çocuğu emziren anaların yiyecek ve giyeceğinin sağlanması, çocuk kendisinin olan babaya farzdır. Şu kadar ki, giyme ve yeme pederin servetine, annenin şerefine münasip, güzel bir şekilde olmalıdır. Çünkü her nefis, ancak gücü yettiği kadarıyla mükellef tutulur demektir. Binaenaleyh pederin muktedir olamayacağı bir şekilde valide yeme ve giyme isteyemeyeceği gibi, peder de validenin muktedir olamayacağı bir hizmeti teklif edemez. Fakat çocuğun validesi, pederin menfaatine çocuğu emzirmek için kendisini hasrettiğinden,

peder üzerine nafakası farzolur. Zira وَعلَى الْمَوْلُودِ لَه cümlesi, çocuğun nesebinin pedere ait olduğunu beyanla, çocuk pederin olunca, çocuğun nafakası dahi peder üzerine farzdır. Şu halde çocuğu emziren kadın, çocuğun rızkını onu emzirmekle temin ettiğinden, ananın rızkı babaya ait kılınmıştır. Bu bilgiler çocuğun annesinin boşanmış olmasına nazarandır. Çünkü boşanmış olup, çocuk doğunca iddet bitmiş olduğundan, kadının nafakası koca üzerine lâzım değil, ancak nafaka, çocuğun emmesinden dolayı lâzım gelir. Binaenaleyh boşanmış olan kadın, emzirme mukabilinde pederden ücret de isteyebilir. Fakat nikâhlı olunca, yukarıda beyan olunduğu üzere annelerin nafakası peder üzerine çocuk olmasa dahi farzdır. Nikâhlı olduğundan, emzirme mukabili ücret de isteyemez.

Çocuğu emzirmeye son derece ihtimam lâzım olduğuna işaret için âyette emzirmek emri, haber şeklinde يُرْضِعْنَ gelmiştir. Çünkü يُرْضِعْنَ lafızda haber ise de, anlam bakımından annelere çocuklarını emzirmekle emirdir. Çocuğun terbiyesi ve büyütülmesine ihtimam lâzım olduğuna işaret için, emzirmekle validelere emrolun-mustur. Çünkü validelerin şefkat ve merhametleri icabı, maksat olan terbiyeye ihtimam gösterecekleri aşikârdır. Çocuğun emzirme müddetinin iki sene olması, valide ile peder arasında muhtemel olan anlaşmazlığı ortadan kaldırmak içindir. Meselâ valide emzirmeden usanır, çocuğu emmeden kesmek ister, pederi emzirtmek ister. İşte din, bu gibi anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için iki sene müddet takdir etmiştir. Yoksa iki seneden az emzirildiğinde günahkâr olur mânasına değildir. İki seneyi zikretmek, emzirmekte sürenin sonunun tam iki sene olması demektir. İki seneden fazla emzirirse bunda bir sakınca yoktur. Çünkü validesinin sütü çocuğa helâl olduğu gibi, valide de sütünü verip vermemekte muhayyerdir. İki sene bitince pederin bir şey demeğe hakkı yoktur. Şu halde iki seneden sonra emzirip emzirmemek validenin arzusuna tâbidir.

Validenin şefkati icabı, çocuğun terbiyesine oldukça güzel bir şekilde dikkat göstereceğine binaen, emzirme hakkının validelere verildiğini, onun mukabili pedere de validenin nafaka ve giyimini sağlamasının farz olduğunu Cenab-ı Hakk beyan edince, dinen bilinen vazife ve sınırların haricinde, her iki taraftan birinin diğerini zarardan koruması gerektiğini de beyan etmek üzere Allah Teâlâ لاَ تُضَآرَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلاَ مَوْلُودٌ لَّهُ بِوَلَدِه وَعَلَى

الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ "... Çocuk yüzünden ne annesi, ne de babası zarar görmemelidir. Babanın varisine de aynı vazife yaptırılır.." (Bakara, 2/233) buyurmuştur. Yani çocuğu sebebiyle validesi de zarar görmesin, baba da çocuğu sebebiyle zarar görmesin. Eğer çocuğun pederi yok ise, peder üzerine farz olan nafaka, babanın bıraktığı mallara varis olacak kimseler üzerine farz olur. Zira zarar menfaat mukabili olacağından, varis gerçi nafaka yönüyle zarar görecek ise de, mirastan alacağı, menfaat mukabilindedir ki, valide ve peder, çocuk yüzünden zarar görmesinler demektir. Yani valide ve pederden her biri, diğerin gücü üstünde teklifte bulunmakla birbirlerini zarara itmesinler. Yahut validesi sütünü az vermek ve ihtiyaçlarına hakkıyla bakmamak suretiyle pederi zarara uğratmasın. Çünkü çocuğa zarar, pedere zarardır. Peder de validenin nafakasını ve giyeceğini vermemek sebebiyle valideyi zarara uğratmasın demektir. Yahut pederi validenin elinden çocuğu zorla almakla validesini, şefkati icabı gönül azabında bırakmak veyahut validenin emzirmeye gücü olmadığı halde, zorla emzirtmek suretiyle validesini zarara uğratmasın. Validesi de çocuğu almamak, pederin üzerinde bırakmak ve alırsa da gücünün ötesinde nafaka, giysi teklif etmekle pederi zarara uğratmasın demektir.

İşte bu gibi hareketler insanlar arasında her zaman cari olduğundan, Cenab-ı Hakk valide ve pederden her birinin vazifelerini tayin etmekle, her birinin diğerini zarara uğratmamalarını, çocuk yüzünden zarar görmemelerini ve arada çocuğu da zarara uğratmamalarını tenbih ve tavsiye etmiştir. Çünkü: **La darara vela dirara fil İslâm**[40] Yani İslâm'da ne bir tarafın diğerini zarara uğratması ne de zarara uğraması vardır. Varisten maksat, çocuğun pederinin varisleridir. Yani çocuğun pederi vefat etmiş ise, pederine varis olacak çocuğun dedesi, kardeşi, amcası ve amcazadeleri gibi baba tarafından akraba olanlara ve çocuğa mahrem olan akrabaya yakınlığı nisbetinde çocuğun ve çocuğu emziren validesinin nafakası farz olur. Yani öncelikle çocuğun dedesine ve kardeşine, onlar yok ise amcasına, o da yok ise amcazadelerine, onlar da yok ise bunlardan sonra çocuğa yakın olan kimler var ise onların üzerine çocuğun nafakası gerekir. Eğer akrabadan hiç kimse yok ise,

---

[40] İbn Mace, Ahkâm 17; Ahmed b. Hanbel, 5/327,1/313.

nafakayı temin beytülmal üzerinedir. Çünkü çocuğu himaye edecek ve nafakasını verecek akrabası olmayınca, onu himaye ve iaşesine bakmak, müslüman topluma intikal eder. Toplumun da bu gibi önemli yerlere harcayacak parası, beytülmalde olduğundan, vazife beytülmale yönelmiş olur.

İmam-ı Âzam'a göre âyette varisle kasdedilen kimseler, çocuğun varisleridir. Yani çocuk vefat etmiş farzedilse, çocuğa varis olacak kimlerse, onlardan herkesin hissesi nisbetinde çocuğun ve validesinin nafakasını vermeleri lâzımdır. Şayet vermezlerse hâkim onları buna mecbur kılar. Vazifenin varislere intikali, pederin yokluğundandır. Çünkü peder olunca, her vazife ona aittir.

فَإِنْ أَرَادَا فِصَالاً عَن تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا "... Fakat anne baba aralarında görüşüp anlaşmaya vararak, iki yıldan önce, çocuklarını sütten kesmek isterlerse, kendilerine bir vebal yoktur.." (Bakara, 2/233) Eğer valide ve peder aralarında müşavere ederek her iki tarafın rızalarıyla iki seneden evvel çocuğu emmeden kesmek isterlerse, onlar üzerine günah yoktur. Zira valide emzirmekten yorulur, peder de emziğin iki sene uzatılmasını istemezse ve görüşüp anlaşarak çocuğu emzikten ayırmağa kararlaştırdıkları şekilde, Allah katında mes'ul olmazlar. İşte beşeriyetin her durumda muhafaza edilmesi ve yok olmaktan korunması gerektiğine işaret için, Allah Teâlâ ufacık bir çocuğun, rahat bir şekilde yaşatılmasına ihtimamın lüzumunu beyan etmiş ve emzikten ayırma şeklini bile valide ve pederden yalnız birinin tercihine bırakmayarak, istişareyle her ikisinin görüşünün beraberliğiyle olmasını beyan buyurmuştur ki, biri çocuğun zararını isterse, diğerinin haberi olmakla çocuk zarardan kurtulsun. İştişare, yeri geldiğinde beyan olunacağı üzere, birkaç kişinin, kendi düşüncelerini ortaya koyup bir yere toplayarak, bunların konsensusuyla amel etmektir. Binaenaleyh Cenab-ı Hakk bu âyette, ana-babanın rızalarından sonra çocuğun emzikten ayrılmasını istişareye havale etmiştir ki, icabında ana-babadan başkası yani tecrübeli kimseler ve doktorlardan müteşekkil birkaç kişinin, çocuğun emmeden kesilmesinde zarar olup olmayacağını müzakere edip onların görüşleriyle hareket etmenin lâzım olduğunu beyan etmiştir.

Çünkü çocuğun annesi boşandığı zaman, anne emzirmekten, baba da nafakadan usanıp, biri diğerini razı etmek suretiyle çocuğun zararına bir-

leşmeleri ihtimaline binaen Allah Teâlâ çocuğun tamamen zarardan korunmasını temin için, tecrübeli kimselerin istişaresine havale etmiştir. Bu anlatılanlar, iki seneden önce ayırmayı isterlerse demektir. Fakat iki seneyi tamamlayınca dini yönden belirtilen müddeti tamamlandığı hasebiyle, istişare ve birbirini razı etmeğe ihtiyaç olmadığı gibi, valide çocuğu sütten ayıracak olduğunda, pederin müdahaleye ve peder ayırmak istediğinde validenin müdahaleye hakları yoktur. Çünkü müdahaleye yetki, ancak iki seneden az olan bir müddette ayırmak istenildiğindedir. Yoksa dini yönden belirtilen süre bittikten sonra, hiç birinin diğerine bir diyeceğ yoktur.

49. ÇOCUK EMZİRME HAKKINDA

Çocuğu, validesinin dışında birine emzirtmenin caiz olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَإِنْ أَرَدتُّمْ أَن تَسْتَرْضِعُواْ أَوْلاَدَكُمْ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُم مَّاآتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ “... Şayet çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz, kendilerine vereceğiniz ücreti münasip tarzda ödemek şartı ile, bunda da size vebal yoktur. Bununla beraber Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah yaptığınız her şeyi görmektedir.” (Bakara, 2/233) buyurmuştur. Yani eğer siz çocuğu validesinden başka bir kadına emzirtmek isterseniz, emziren kadına, güzel ve hoş bir şekilde aranızda anlaştığınız ücreti teslim ettiğinizde, sizin üzerinize günah yoktur. Ancak çocuğun zararına sebep olmak ve emziren kadının ücretini noksan vermek gibi günahları işlemekte Allah'tan korkun ve iyi bilin ki Allah Teâlâ sizin bütün işlerinizi görür, bilir ve amelinize göre ceza verir demektir. Gerçi validesinin şefkati herkesten fazla olması yönüyle, çocuğun terbiye ve büyümesine dikkat, fazla olacağından, çocuğu emzirmeye en uygun olan validesi ise de, valide boşanmış olup başka kocaya varmak, çocuğun babasına eziyet etmek maksadiyle emzirmemek veyahut hasta olmak ve sütü kesilmek gibi bir engel sebebiyle başka emzikçiye ihtiyaç görülürse, başka bir kadınla pazarlık edip mukavele ile ücretini vererek emzirtmenizde günah yoktur. Şu kadar ki emzikçi olarak seçilecek kadının müslüman, namuslu, ahlaklı ve hastalıktan uzak olması lâzımdır. Çünkü süt, çocuğun tabiatında bir etki bırakacağından, çocuğun vücudunu muhafaza

edilmesi, peder üzerine farz olduğu gibi, ahlâk noktasını muhafaza etmek dahi farzdır. Binaenaleyh emzikçi kadın müslüman olmakla beraber, ahlâk yönünden de temiz ve sıhhatinin yerinde olması lâzımdır. Bu yönüyle dikkat, peder üzerine çocuğun farz bir hakkıdır. Fakat emzikçi bulunmaz veya bulunur da çocuk memesini almazsa, validesinin emzirmesi farz olur. Annesi bunu kabul etmezse, hâkim onu buna mecbur eder. Emzikçi kadına güzel muamele etmek, nafakasını tam ve güzel bir şekilde vermek, çocuğun istirahatini temin edecek şekilde kadının gönlünü hoş tutmak ve kadının kalbi hoşnutluğunu aramaktır ki, kadın huzur-u kalple çocuğun sütüne ve terbiyesine ihtimam göstersin.

İşte beyan olunan bu hükümlere muhalefet edenleri Cenab-ı Hakk tehdit etmiştir ki, eğer bu ahkâma muhalif hareket ederseniz, İlâhi azaba müstahak olursunuz demektir. Cenab-ı Hakk, dünyanın imârını insana verdiği için, diğer yaratıklara nispetle insanı pek mümtaz bir konumda yaratmış, dünya ve ahiret mutluluğunu kazanmağa kabiliyet vermekle, her iki yer için çalışmasını emretmiştir. Fakat insan, çocukluğunda en âciz bir mahlûk olduğundan, onun bir insan-ı kâmil olması, pekçok sebeplere ve terbiyeye muhtaç olup, bu terbiye ise öncelikle validesiyle pederi üzerine terettüp ettiği cihetle, çocuğa karşı pederi ile validesini Allah Teâlâ borçlu kılmıştır ki, çocuğun büyüyüp gelişmesine ve terbiyesine çalışmaları birer dinî vazife makamını almıştır.

Binaenaleyh çocuğu emzirmenin kimlere gerektiğine, ne kadar müddet emzirmenin farz olduğuna, pederle validesi ne gibi vazifelerle mükellef bulunduğuna, validesine terettüp eden birinci vazife çocuğu emzirmek, pedere terettüp eden vazife de nafakalarını tedarik etmek olduğuna, her ikisinin çocuğu yüzünden bir zarar görmemeleri, birbirlerini zarara uğratmayı kastetmedikleri gibi, çocuğun zararını da kastetmemelerine, hatta emzikten ayırmaları bile iki tarafın rızaları ve istişareleriyle olmasına dair ahkâmını, Peygamberi (s.a.s.) vasıtasıyla kullarına tebliğ edip, yıkılmaz ve sarsılmaz kanunlara bağladı ki, insanlar mahlûkat içinde ne kadar yüksek mevki kazandıklarını bilsinler ve bu nimetlerin şükrünü eda etsinler.

Allah Teâlâ bu ahkâma muhalefet etmek isteyenleri, bundan sakınmağa davet ederek, herkesin vazifesine dikkat etmesinin gerekip, dikkat

etmeyenlerin, İlahi gazaptan korkmalarına işaret etmekle, çocukların hayatlarını ve terbiyelerini emniyet altına almış, pederle validenin çocuğun küçüklüğünde çekmiş oldukları meşakkate karşı, buluğ çağına ulaştığında çocuğun onlara saygı ve hürmetini farz kılmıştır. Diğer âyetlerde ana-babaya hürmetin gerekliliğini bildirmiş ve karşılıklı haklara saygının lüzumunu dahi bu şekilde kullarına beyan etmiştir ki, ana-babanın bu emekleri boşa gitmesin. Ana-baba üzerine, çocuğun büyüyüp yetişmesi ve bedenen gelişmesine dikkat edilmesi farz olduğu gibi, ahlâkına, düşüncesine, ruhunun aydınlatılmasına, dini yönüne ve bilhassa dini yönden mutlaka yapılması gereken şeylere ihtimam gösterip öğretmek de farzdır.

Resûlullâh'ın (s.a.s.): "Yedi yaşında çocuklarınıza namaz kılmalarını emredin ve on yaşında kılmazlarsa dövün."[41] buyurduğu hadisi de, ana-baba üzerine çocuklarına dinini öğretmenin farz olup, terk ederlerse günahkâr olacaklarına delâlet eder.

İnsanın kendisine dua ettiğinde, evlâdına da dua etmesi lâzım geldiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحاً تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ "... Nihayet insan, gücünü kuvvetini bulup daha sonra kırk yaşına girince "Ya Rabbî!" der, "Gerek bana, gerek anneme babama lütfettiğin nimetlerine şükür yoluna beni sevket. Senin razı olacağın makbul ve güzel iş yapmaya beni yönelt ve bana salih, dine bağlı, makbul nesil nasib eyle! Rabbim! Senin kapına döndüm, ben sana teslim olanlardanım." (Ahkaf, 46/15) buyurmuştur. Hatta insan, olgunluk çağı olan onsekiz yaşına ve sonra kırk yaşına ulaştığında: "Ya Rabbi bana, benim validem, pederim üzerine vermiş olduğun nimetlerine şükür etmemi ve senin rızana uygun salih ameller işlememi bana ilham et. Beni benim neslim hakkında ıslâh et ki, benim dürüstlüğüm onlara da geçsin ve onlar da dürüst kimselerden olsunlar. Rızana muhalif olarak işlediğim amellerin hepsinden sana tevbe ettim. Ben müslümanlardan oldum" demekle, kendisi, ana-babası ve çocukları hakkında İlahi kapıya sığınmış olur.

İşte bu âyet, insanlara duanın usûlünü öğrettiği gibi, insanın olgunlu-

41 Ebu Davud, Salat 26.

ğa erişmesinin yollarını dahi öğretiyor. Çünkü insanın kendisi, her şeyden önde olduğu yönüyle, himmetini öncelikle kendine sarfetmesi gerektiğini, herkesten ziyade kendine yakın olan ana ve babası, veli nimetleri olduğu yönüyle, himmetini kendisine sarfettikten sonra anasına, babasına sarfetmesini, yalnız ana-baba ile de yetinmeyip, varlıklarına sebep olduğu çocuklarına sarfetmesini beyan etmiştir. Şu halde ana-baba, evlâdının salâhını istemesine, doğruluğa yönlendirmesine ve salâhlarına duanın lüzumuna âyette işaret vardır. Çünkü evlât ve torunlar, insanlar için dünya nimetlerinin büyüklerindendir. Binaenaleyh insanlar onların varlıklarıyla mesrur oldukları gibi, salâhlarına daha ziyade sevineceklerinden, salâhlarına dua etmelerini Cenab-ı Hakk kullarına tavsiye etmiştir.

Evlât ve torunların salâhlarına dua etmenin, mü'minlerin güzel ahlaklarından olduğunu beyan etmek üzere:
وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَالِلْمُتَّقِينَ إِمَاماً "Ve şöyle niyaz ederler: "Ey keremi bol Rabbimiz! Bize gözümüzün, gönlümüzün süruru olan temiz eşler ve nesiller ihsan eyle, bizi müttakilere önder eyle!" (Furkan, 25/74) buyurmuştur. Yani kâmil mü'minler, dualarında yalnız kendi nefisleriyle yetinmezler, bilakis evlât ve ailelerinin kendileriyle beraber dini noktada salâhlarını ve ileri gitmelerini isterler. Derler ki: "ey bizim Rabb'ımız! Sen bize sürur verecek, gözlerimizi dinlendirecek ve nurunu artıracak eşler, nesiller ver ki, onların salâh hallerini ve dinlerine yapıştıklarını görmekle gözlerimiz dinlensin. Yarabbi! Bizim evlât ve ailelerimizi, emrine itaatkâr kıldığın gibi, bizi de haram olan şeylerden sakındırıp azabından korkan muttakilere önder kıl ki, biz onları irşada muvaffak olalım" demekle Cenab-ı Hakk'a münacaat ederler.

Gerek eşler, gerek evlât ve torunlar, insanların faydaları için yaratıldığını ve onların şükrünü eda etmenin gerektiğini beyan etmek üzere diğer bir âyette Allah Teâlâ وَاللهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجاً وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُم بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ "Allah kendilerinizden, insan kardeşlerinizden size eşler yarattı. Eşlerinizden size oğullar, torunlar verdi ve sizleri hoş, güzel gıdalarla besledi.." (Nahl, 16/72) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ sizin menfaatiniz için kendi cinsinizden eşler yarattı. Eşlerinizden size oğullar ve torunlar yarattı ve sizi güzel rızıklarla besledi. Binaenaleyh bu nimetlerin

kadrini bilmeniz ve şükrünü eda etmeniz lâzımdır. Çünkü evlât ve aile, insanın işlerinde yardımcıları ve aynı zamanda onların faydaları peder ve valideye aittir. Binaenaleyh hiçbir peder ve valide evlâdının işe yaramaz kötü olmasını istemez. Zira evlât, insanın bir parçasıdır. Bir bütün ise, kendi parçalarından ayrılan cüz'ünün fenalığın istemeyeceği tabiî bir şeydir.

50. KADINLARIN TESETTÜRÜ HAKKINDA

Yukarıdan beri beyan olunduğu üzere, dünyanın mamur hale getirilmesi evlilik yoluyla çoğalmağa bağlıdır. Karı-koca arasındaki evliliğin devamı ise, aralarındaki muhabbetin devamına bağlı olması yönüyle Cenab-ı Hakk, muhabbetin devamına vesile olacak tesettürle emretmek üzere يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاء الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَابِيبِهِنَّ "Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve mümin kadınlara söyle: Ev dışına çıktıkları zaman dış elbiselerini üzerlerine salıversinler.." (Ahzab, 33/59) buyurmuştur. Yani ey şeref sahibi Peygamber! Sen zevcelerine, kızlarına vesair mü'minlerin zevcelerine elbiselerini üzerlerine bürünmelerini söyle ki, onlar elbiselerini üzerlerine bürünsünler ve dış elbisesiz dışarı çıkmasınlar demektir. ذَلِكَ أَدْنَى أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ "..Böyle yapmaları onların iffetli tanınmaları ve kendilerine sarkıntılık edilerek incitilmemeleri yönünden en uygun bir davranıştır.." (Ahzab, 33/59) Zira onların dış elbiselerini üzerlerine almaları, onların bilinip de sarkıntılık edilerek incitilmemelerine daha uygundur. Çünkü dış elbiseleri olmasa kıyafetleri bilinir ve ahlaksız kimseler tarafından incitilirler. Binaenaleyh şu incitilmeden uzak kalmak için, dış elbiseleri üzerlerinde bulunsun.

وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَّحِيماً "... Allah gafurdur, rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur)." (Ahzah, 33/59) Halbuki Allah Teâlâ onlardan bu elbiseye dair emr-i ilâhi gelmezden önceki kusurlarını mağfiret edici ve hallerine münasip olan emrini indirmekle merhamet buyurucudur. Çünkü ihtiyaç duyduğunda dışarı çıkan kadında dış elbise olmayınca, ahlaksız kimseler onları açık görüp, arzu ettikleri gibi, takip edip rahatsız edeceklerine binâen Cenab-ı Hakk kadınların dış elbise giyip tesettürlü bulunmalarını emretmiş ve hikmeti de böyle bir tesettürdeki kadının kim olduğu bilinmemekle su-i

zandan ve ahlaksızların takibinden kurtulmaları olduğunu beyan etmiştir. Şu halde tesettürün meşruiyetinde hikmet, fitne kapısını kapatmak, nesli yıkımdan korumak, hanımı kocaya bağlamakla, yabancıların taarruzundan kadınları kurtarmak, aile teşkilâtına intizam vermek, evlâdın terbiyesine ve dünyanın imarına erkek dışarıdan, kadın içeriden çalışmaktır.

İşte şu hikmete binaen Cenab-ı Hakk kadınların harama bakmamalarını, zinetlerini göstermemelerini ve dış elbiselerini almalarını emretmek üzere وَقُل لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ "Mümin kadınlara da bakışlarını kısmalarını ve edep yerlerini günahtan korumalarını söyle! Yine söyle ki mecburen görünen kısımları müstesna olmak üzere, zinetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini yakalarının üzerini kapatacak şekilde örtsünler.." (Nûr, 24/31) buyurmuştur. Yani ey şeref sahibi Peygamber! Mü'min hanımlara sen de ki, onlar erkek, dişi herkesin avret mahalline bakmaktan gözlerini, mahremlerden kendi vücutlarını, bilhassa zina aleti olan mahallerini zinadan, zinanın başlangıcı olan dokunmaktan ve başkalarına göstermekten sakınsınlar. Hattâ yüzük, küpe, elbise vesair gibi süs eşyalarını bile göstermesinler. Ancak o zinetlerden gösterilmesi zaruri olan, meselâ bazı durumlarda elinin yüzüğü gibi, görülmesi zarurî olanı müstesnadır. Onlar başörtülerini yakalarının üzerlerine koysunlar ki, mahremlerinin dışındakilerine görünmesinler demektir.

Şu halde erkeklerin kadınlara şehvet düşüncesiyle bakması caiz olmadığı gibi, kadınların da şehvet düşüncesiyle yabancılara bakması caiz olmadığına âyet-i celile delâlet eder. Binaenaleyh kadınlar bu âyetle, gerek vücutlarını ve gerek sonradan giydikleri zinetlerini, mahremlerinin dışındakilere göstermekten yasaklanmışlardır. Ancak elleri, ayakları ve yüzleri gibi gösterilmesi zarurî olan yerleri, bu yasağın dışındadır. Çünkü kadınlarda şartlara ve zamana göre, alış-veriş ve diğer muamelelere ihtiyaçları olması yönüyle, onlara kolaylık için şu sayılan azalar, kadınlara avret mahalli sayılmamıştır. Hattâ elbisenin içinde olan altın, inci, halhal gibi zinetlerini şıkırdatmakla dışarıya bildirmeleri dahi caiz olmadığını beyan dolayısıyla Cenab-ı Hakk وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِن زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللهِ جَمِيعاً أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ "... Saklı zinetlerine dikkat çekmek için, ayaklarını da vurmasınlar. Ey mümin-

ler! Hepiniz toptan Allah'a tevbe ediniz ki felaha eresiniz." (Ahzab, 33/31) buyurmuştur. Yani müslüman olan kadınlar, gizledikleri zinetlerini bildirmek için ayaklarını yere vurmasınlar. Zinetlerini bildirecek bir davranışa kalkışmasınlar. Ey mü'minler! Kurtuluşa ermeniz için kusurlarınızın affını dileyerek Allah'a tevbe edin ve hatalarınıza hepiniz pişmanlık duyun demektir. Çünkü zinet, yabancının arzusunu çektiği sebebiyle, onun gösterilmesi yasak edildiği gibi, olanı sesiyle bildirmek dahi yasaklanmıştır. Zira maksat başkalarının şehevi arzularına meydan vermemekle fitne kapısını kapamaktır. Binaenaleyh zaruret olmadıkça, kadının yabancılara sesini izhar etmesi dahi yasaklanmıştır ki -sesin fitneye sebep olacağı meydandadır.- Şu esasa binâen kadının ezan okuması mekruhtur. Zira ezan, yüksek sesle müslümanlara namaz vaktini ilân etmektir. Kadının sesi dinen haram olunca, ilan demek olan ezana elbette dini müsaade olamaz. İşte şu âyetlerde beyan olunduğu üzere Cenab-ı Hakk iffetli olan kadınları tesettür sebebiyle ahlaksızların taarruzundan ve sû-i zannından korumakla, kalplerinin rahat olacağını beyan etmiştir. Çünkü tesettürsüz giden kadının şekli ve kıyafeti göründüğü vakit, kalbinde fesat olan kimselerin ona şehvet arzuları gelir. Onu takip edince sonunda fitneye sebep olur veyahut halk arasında dedikoduyu doğurup, bir takım rahatsızlıkları gerektireceği ve bu rahatsızlıklar karı-koca arasındaki uyumu yıkıp, sonunda ayrılmağa sebep olacağı çok defa görülmektedir.

Şu halde örtünme ile emredilme, bütün insanların kalplerinin rahatını, aile a-rasındaki uyumun esasını, bîçare çocukların terbiyesini temin etmek ve insanları birbirlerine düşman olmaktan uzak kılmakla, dünyanın güzel bir şekilde devamına büyük bir hizmet ve sürekli bir kuraldır. Zira kadının örtülü bulunup yabancılarla bir arada bulunmaktan yasaklanmış olması, kocanın güveni ve şüpheden uzak olmasını gerektirmekle, karı ile koca arasındaki muhabbetin devamına, neslin sû-i zandan uzak olmasına ve aile hayatının rahatça geçmesine sebeptir.

Binaenaleyh kadınların tesettürü, insanların her yönüyle yararlarını ve rahatlarını gerektirip, insanlığa büyük bir hizmet olduğunu idrâkten âciz, heva ve hevesine tâbi, behimi yönleri, insani yönlerine ve idraklerine baskın olan kimseler, Avrupanın kötü adetlerini taklitle, kadınların tesettürüne itiraz ederler. "Kadınların tesettürü, kadının hürriyetini elin-

den alma, onu hayat boyu hapis etme, faydasızca onu sıkıştırma, insanlık mertebesinden aşağı sayma, medeni hukuktan çıkarma ve esaretle yaşatmaktır" gibi bir takım şeytani vesvese ve anlayışlı kimselerin itibar etmediği zayıf nazariyeler öne sürmekle müdafada bulunurlar. Halbuki tesettür, kadınlardan istenilen iffet ve temizliğe, hürriyetlerini muhafazaya yegâne yardımcıdır. Çünkü kadınlar, çocuk doğurmaları ve hamileliğin meşakkatleriyle meşgul olmaları yönüyle, maişetlerini lâyıkıyla temin edemediklerinden, maişet hususunda mutlaka bir erkek himayesinde bulunmaları zarurî olduğu gibi, düşman müdafaasında, uzak yerlere yolculuk etmekte, bir evde yalnız kalmada vesair hususlarda dahi bir erkeğin muhafazası altında bulunmaları zarurîdir. Kadının maişetini sağlamaktan ve bütün ihtiyacını gidermekten kocası borçludur. Şu halde kadın, kocasına karşı alacaklı ve kocası kadına karşı borçlu olunca hürriyet bunun hangisindedir?

Evlilik meselesinde kocanın hanımını veyahut hanımın kocasını himayesi ve birinin âmir, diğerinin memur olması, aile arasındaki nizamın gereğince cereyan etmesi için zarurî bir durumdur. Durum böyle olunca, âmir olmağa fıtraten lâyık olan hangisidir? Eğer kadın âmir olsun denecek ise, fıtratındaki noksana ne denilecek? Eğer fıtratı değiştirme mümkün ise, -bu iddia doğru olabilir.- Meselâ çocuk doğurmayı erkekler alıp, erkeklerde olan kuvveti, kudreti, şecaati, celâdeti, dirayeti ve zekâyı kadınlara vermek mümkün ise, onun çaresini bulmalı. Bir müddet erkekliği kadınlara ve kadınlığı da erkeklere vermeli. Kadınları âmir, erkekleri memur yapmalı. Kadınları erkekler kadar veyahut daha ziyade yükseltmeye çalışanlar, öncelikle fıtratı değiştirmeğe çalışmalıdırlar. Yoksa fıtrat değişmedikçe, herkesin meziyeti kendindedir. Binaenaleyh bu kuruntularla yaşayanlar, kendilerindeki meziyeti emanet olarak başkalarına verip, onlardaki fıtraten eksikliği kendim alacağım demekle, kadınları merasimde takdim etmek ve arabada sağ tarafına bindirmekle Allah'ın verdiği yüceliği alçaklığa değiştirmek ahmaklıktan başka ne olabilir?[42] Çünkü fıtraten erkekler hâkimdir. Kadının birçok hususta erkeğe ihtiyacı aşikârdır. Bu kadar açık

[42] Kanaatimizce bu ifadeler, müellifin yaşadığı dönemdeki konuyla ilgili ateşli tartışmalardan dolayı oldukça sert ve uç olmuştur. Bu tarz cümleleri kabul etmediğimizi belirtir, metne sadık kalma bakımından aynen bırakmayı müellife saygının gereği sayarız.

olmasına rağmen, bunun aksini yürüteceğim diye uğraşmak ahmaklık olmakla beraber, neticeyi düşünmekten âciz, hevâ ve hevesine düşkün safdil olan beş on kadın aldatmaktan başka ne olabilir? Zira kadınların ekserisi kendi hallerini ve erkeklerin himayesine ihtiyaçlarını takdir ederek, terbiyesini muhafaza ederler. Böyle beyhude kuruntulara uymaktan kendilerini çok âli görürler ve dinin onlar için tâyin ettiği görevleri hakkıyla yerine getirmeğe gayret ederler.

Şu halde fıtraten kadın erkeğe zarurî bir ihtiyaçla muhtaç olup, koca da hanımının iffetini muhafazaya, ihtiyacını temine borçlu ve görevli olunca, bütün zorluk ve sıkıntısını üzerine aldığı kadından, bunlara karşılık bir hakkı ve isteyeceği vardır. O da evinin işlerini yürütme, iffetiyle, temizliğiyle yaşama ve töhmetten uzak kalmakla nefsini tatmin etmektir. Bu hususları yerine getirmekte dahi, kocasının yardımına muhtaçtır. Binaenaleyh her durumda kadın, hayatını devam ettirmesi ve saadetini teminde erkeğe muhtaç olunca, erkeğin muhabbetini celbetmesi ve onun hüsn-ü zannı altında yaşaması zaruri değil midir? Refah ve saadetle vakit geçirmesi, hanımlık muhabbetinin devamına ve iffetinin şüpheden uzak olmasına bağlı değil midir? Şimdi kadınların son derece serbest olmasını arzu edenlere sorarız: "Bir hanım açık ve serbest olarak istediği yerde gezer ve istediği kimselerle görüşür. Kocası da nereye gittiğini bilmez ve nereye gideceğine karışmazsa, kocanın hüsn-ü zannı devam edebilir mi? Şüpheden kurtulur mu? Koca bir takım endişelerden uzak olur mu? Hanımına karşı olan sevgisi zedelenmez mi? Kocanın böyle bir şüpheden uzak olması ve kalbinin rahat olması, kocasının emri altında hanımın tesettürlü olmasından başka ne ile temin olunabilir? Eğer "kadın istediği yerde gezer, istediğiyle görüşür, töhmet de olmaz, şüphe de gelmez" derlerse, bunların çölde gezen hayvanlardan farkları nedir? Bunu iddia eden kimse, kendinin insanlıktan mahrum olduğunu ispat etmiş olmaz mı? Çünkü insan hissinden azıcık nasibi olan, kadının her yerde gezip ve istediğiyle görüşmesinde elbette töhmet olacağına kanaat eder. Zira insanlarda değil, diğer hayvanlarda bile bu his, inkârı mümkün olmayan bir hakikattir.[43]

---

43 Kanaatimizce bunlar da oldukça sert değerlendirmelerdir ve metne sadakat düşüncesiyle aynen almış oluyoruz.

Şu halde sû-i zanna sebep olacak ve aradaki muhabbeti sarsacak şeyi kadınlara teklif etmeğe neden ihtiyaç görülür? Sû-i zanda bulunmakla sefil olacak kadın değil midir? Çünkü kadının serbest gezmesiyle meydana gelecek töhmet, karı-koca arasında devamı istenilen muhabbetin nefrete dönüşmesine ve nefret de sonunda ayrılığa sebep olmaz mı? Ayrılmadan en çok zarar görecek kadın değil midir? Zira ayrılma olunca, kadının, himayesine sığınacak velisi bulunur veyahut bulunmaz. Eğer bulunursa velisinin himayesi altında ümitsizce vakit geçirmesi ve aile teşkilâtından mahrum olması hürriyet midir? Bu durum, insanların ömürlerinin sonuna kadar yeryüzünü imar etme gayesini ihlâl etmez mi? Ayrılıkta, gerek koca ve gerek hanımın akrabaları ve ahbapları üzüntüler içinde olmazlar mı? Arada çocuk varsa, onlar perişan olmaz mı? Bunları inkâra imkân var mı? Bunların bütününe sebep hürriyettir diyerek kadına vermek istediğimiz serbesti değil mi? Hürriyet, sefalete sebep olan şey midir, yoksa kocasının muhabbetinin devamıyla evlât yetiştirmek, onların ihtiyaçlarını görmek ve bir aile reisi yanında olarak gençliği, yaşlılığı bir yerde yaşamak mı hürriyettir? Yoksa sahipsiz hayvanlar gibi, şurada burada gezerek gençliğinde bir takım ahlaksızların taarruzlarına maruz kalıp, yaşlanınca kimse yüzüne bakmaz perişan bir halde yok olmayı yaşamak mı hürriyettir? Eğer ayrılan kadının himaye edecek velisi yoksa, sokakta kalacak, sonunda şunun bunun hizmetçiliğine muhtaç olacak ve sefalete düşecek kimdir? Evet tesettürlü olanlardan dahi, bunu ihlâl edenler bulunabilir. Fakat serbestliğe oranla nadir olduğu gibi, bizim için vazife, Allah'ın emrini yerine getirmektir. Allah'ın emrini yerine getirdikten sonra, meydana gelen şeyden sual olunmayacağı malûmdur.

Evet her açık gezen iffetini ihlâl etmez. Binaenaleyh açık gezer, iffetli de olur. Zira açıklık iffete mâni değildir. Ancak İslâm dininin, örtünmeyle emri, fitne kapılarını kapatmak içindir. Çünkü mesture olan kadının kim olduğunu ve kıyafetini kimse bilmez. Genç, koca, güzel, çirkin ve kim olduğu bilinmeyince, görenlerden bu kadın kiminin arzularını çekebilir. Ancak açık kadının kıyafetini herkes gördüğü gibi, genç güzel bir kadın görenlerden ve bilhassa delikanlılardan kadına meyletmeyen yüzde kaç kişi bulunabilir? Ve o genç kadın serbest gezerken, kendi kocasından daha güzel gençleri

gördüğünde şehevi arzularının hareket etmeyeceğini kim iddia edebilir ve kendi kocasına rağbetinin azalmayacağını kim taahhüt edebilir?

Eğer serbestliği arzu edenler, bu iddiada bulunurlarsa, beşerî gücü inkâr etmiş olmazlar mı? Şu halde kadının açık gezmesi fitneye sebep olmamış mı oldu? Fakat bu hal geçicidir. Böyle gezmekle yoldan çıkmak lâzım gelmez denilebilir. Evet bu da doğrudur. Velâkin bu açıklık vesilesiyle kadınlarda, yüzde üç beşi veya onu dosdoğru yoldan çıkarsa, açıklık fitneye sebep olmadı mı? Halbuki bir emrin hikmeti, o emirle memur olanların cinsinde aranır, ferdinde aranmaz. Binaenaleyh açıklık cinsinde, şayet bir fertte bile olsa fitne bulununca, cinse serbesti haram olmaz mı? İşte şu hikmete binaen Cenab-ı Hakk kadınlar hakkında وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى "Hem vakarla evinizde durun da, daha önceki Cahiliye döneminde olduğu gibi süslenip dışarı çıkmayın.." (Ahzab, 33/33) buyurmuştur. Yani ey hanımlar topluluğu! Siz evlerinizde oturun ve gereksiz yere dışarı çıkmayın. Zaruret hissetmedikçe yabancılara görünmeyin. Son derece büyük bir vakar ve sükûnetle evlerinizde ikamet etmek sizin üzerinize farzdır. Eğer zaruret gerektirir de dışarı çıkarsanız, cahiliye zamanının kadınları gibi zinetinizi izhar edip yabancılara göstermeyin ki, onların arzularını tahrik etmekle fitneye sebep olmayasınız demektir. İlk câhiliye ile kasdedilen, İslâmiyetin zuhurundan evvelki cahiliye dönemidir. Çünkü o zamanda kadınlar bütün zinetlerini takınır, çekinmeden herkesle görüşür, istediği yerde gezer ve istediğiyle meşru olmayan şekillerde görüşebilirlerdi. İşte o gibi çirkin adetleri Cenab-ı Hakk kesin bir şekilde yasaklamış ve İslâm kadınlarına dini kuralları ve vazifelerini beyan ve tavsiye buyurmuştur.

Binaenaleyh serbestiyeti arzu edenler, beğenmedikleri cahiliye devrinin adetlerini ihya etmeye çalışmakla, kendilerini onların mukallitleri kılmak ve onların düştüğü yere inmekten başka bir şey yapmış olmazlar. Allah Teâlâ kadınlara tesettürü emrettiği gibi, buna karşı erkeklerin lâkayt olmayıp, onlar için de dini kuralların neden ibaret olduğunu beyan etmek üzere قُل لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ "Mümin erkeklere bakışlarını kısmalarını ve edep yerlerini açmaktan ve zinadan korumalarını söyle. Bu, onlar için en uygun olan davranıştır. Allah yaptıkları her şeyden hakkıyla haberdardır." (Nûr, 24/30)

buyurmuştur. Yani Habibim! Sen müminlere de ki: Onlar daima gözlerini haram olan şeylere bakmaktan kapasınlar ki, gözleri harama bakmakla fitneye duçar olmasın. Yine onlara emret ki, onlar zina aleti olan avret mahallini zinadan muhafaza etmek, onların nezihliğine ve kalplerindeki îmana daha layıktır. Binaenaleyh bu nezihliğe devam etmeleri lâzımdır. Zira Allah Teâlâ onların haram olan kimselere bakmalarını, zinayı düşündüklerini, gözlerini harama bakmak için etrafa gezdirdiklerini bilir ve ilminin gereği onların cezalarım verir demektir.

İşte bu âyette Allah Teâlâ erkeklere gereken, kadınlara bakmamak ve zinaya yanaşmamak olduğunu beyan etmiştir. Çünkü gözüyle bakmak, nefsi arzuları tahrik ettiği yönüyle, fitneye sebep olduğundan, gözün görmesi, zinanın bir başlangıcı olmasına binaen, Cenab-ı Hakk bu âyette gözün muhafazasını, zina aletinin muhafazası üzerine takdim etmiştir. Zira çoğunlukla zinaya sebep, gözü ile görmektir. Şu halde bir kimsenin yabancı bir kadına, hiçbir şekilde bakması caiz değildir. Ancak aniden göze çarpan, bakışta herhangi bir maksat olmadığı şekilde bakan kimse, mes'ul olmadığı gibi, satılık cariyeyi almak isteyen kimsenin, o cariyeye bakması, tedavi için doktorun, şahitliği tam yapabilmek için şahitlerin bakması, hüküm vermek için hâkimin bakması, evlenmeğe talip olan kimsenin alacağı kadına bakması ve fıkıh kitaplarında belirtilen diğer zaruret durumlarında bakılması caizdir. Gerçi kadınların yüzleri, elleri ve ayakları avret mahalli olmadığı yönüyle fitneye sebep olmazsa, bakmak caiz ise de, fitneye sebep olursa asla caiz değildir.

İşte bu geniş açıklamalar, Müslüman kadınların hürriyetlerinin erkeklerden daha fazla olduğunu gösterir. Çünkü kadının mükellef olduğu, yalnız tesettürle evinin içinde aile teşkilâtiyle meşgul olmasına mukabil, yukarıda beyan olunduğu üzere kocası da onun nafakasını, giyimini ve barınmasını temin etmekle mükellef olduğu gibi, ikisinden meydana gelen çocukların nafakalarını da tedarik ve anneleriyle beraber bütün aile fertlerinin refah ve saadetlerini temin etmekle koca her türlü sıkıntıya göğüs germek, gece-gündüz, onların rahatını düşünmek ve onların muhafazalarını deruhte etmek gibi sayılmaz, tükenmez meşakkatlar ve düşüncelere karşı kadının İslâmiyette mükellef olduğu vazifesi yalnız kocasının muhabbetini ihlâl etmemekle kalbini tatmin etmektir.

Şimdi insaf ehli olanlar düşünsün, hürriyet kimdedir? Ve kadın kocasına mı hizmet ediyor? Yoksa koca hanımına mı hizmet ediyor? Elbette erkeğin kadına hizmeti, kadının erkeğe hizmetinden daha çoktur ve erkeğe yüklenen vazifeler meşakkatlidir. Çünkü daima dışarıda uğraşmak ve hayatla mücadele etmek onun vazifesidir. Fakat buna karşı kadına yüklenen vazife, daima içeride, gölgede oturduğu mahalde evin idaresinden ibarettir..

51. KADINLARIN GÖRÜNMELERİ CAİZ OLAN MAHREMLERİ HAKKINDA

Kadınların yabancılarla karışık bulunmaları ve onlara zaruret olmaksızın görünmeleri caiz değilse de, aile arasında kimlerle mahrem olarak beraberce bulunması caiz olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ "... Zinet takılan yerlerini kocaları, babaları, kocalarının babaları, oğulları, üvey oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, mümin kadınlar, ellerinin altında bulunanlar (köleler), erkeklikten kesilip kadınlara ihtiyaç duymayan hizmetçileri veya henüz kadınların mahrem yerlerini anlamayan çocukları dışında kimseye göstermesinler.." (Nûr, 24/31) buyurmuştur. Yani Habibim! Sen mümin hanımlara söyle ki, olanlar zinetlerini hiç kimseye göstermesinler. Ancak kendi kocalarına, babalarına, kayın pederlerine, kendi oğullarına, kocalarının diğer hanımından oğullarına, yani üvey oğullarına, kardeşlerine, kardeşlerinin oğullarına ki yeğenlerine, kızkardeşlerinin oğullarına, müslüman kadınlara, malik oldukları câriye ve kölelerine, erkeklerden yaşlılara, iktidarsız gibi yemekten başka bir şeye ihtiyacı kalmayıp, kadınlara asla meyli olmayanlara, buluğ çağına ulaşmadıklarından kadınlara şehvetleri ortaya çıkmamış çocuklara zinetlerini göstermekte günah yok demektir. Çünkü şu sayılanlardan bazıları kocalarıdır. Onlara zinetlerini göstermek farzdır. Bazıları da mahremdir. Onlardan gizlemek lâzım değildir. Bazıları da mah-

rem değilse de, cinsel iktidarları olmadığından, zineti göstermede fitneye sebep olma ihtimali yoktur. Müslüman kadınlarına göstermelerinin açıkça belirtilmesi, müslüman olmayan kadına göstermelerinin yasak olduğuna işarettir. Gerçi Yahudi, Hıristiyan, Mecusi ve Allah'a ortak koşanlar da kadın olma itibariyle hepsi eşit olup birbirinden korkacağı yok ise de, dinlerinin ve ahlâklarının başka olması yönüyle, fena ahlâkın etkisi ve âdetin tesiri ihtimaline binaen, güzel ahlakı ve İslâm âdetlerinin muhafaza için din, müslüman kadınlarının onlarla içli dışlı olmasını yasaklamıştır. Kadının dayısı ve amcası pederi konumunda mahrem oldukları yönüyle, âyette dayı ve amca açıkça belirtilmemiştir.

Bu âyette babalarla kasdedilen, babanın babası, ananın babası, yani dedelere şâmil olduğu gibi, erkeklerde oğullarının oğullarına da şâmildir. Kardeşten maksat, üvey ve öz kardeşe şâmildir. Kadının milk-i yeminle mâlik olduğu kölenin, âyetin zahirine nazaran mahremi gibi kadının ziynetine bakması caiz olduğu anlaşılırsa da, İmam-ı Azam'a göre kadının kölesi, yabancı bir kimse gibi kadının mahremi değildir. Gerçi kadının kölesi olduğu sürece aralarında nikâh caiz değilse de, kadın azat edince nikâhın caiz olması yönüyle yabancı gibidir. Şu kadar ki, arada kölelik-efendilik yakınlığıyla köle, sırf yabancı gibi de olmaz. Binaenaleyh kadın, kölesiyle konuşur, ona bazı hususları emreder ve nehyeder. Zira ihtiyaç vardır.

İşte dayı amcaya katılınca, âyette zikrolunan on dört sınıftan başka bütün erkeklerle bir kadının perde arkasından konuşup, perdesiz konuşmasının caiz olmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعاً فَاسْأَلُوهُنَّ مِن وَرَاء حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ "... Eğer müminlerin annelerinden bir şey soracak veya isteyecek olursanız, onu perde arkasından isteyiniz. Böyle yapmanız, hem sizin hem de onların kalpleri yönünden daha nezihtir.." (Ahzab, 33/53) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Siz o tertemiz hanımlar olan müminlerin annelerinden birşey isteğinizde, o şeyi onlardan perde arkasından isteyin. Böylesi sizin ve onların kalplerinizin temizliği için daha iyidir. Çünkü perde arkasında olup, hiçbir kimse diğerini görmediğinden, hiç birinin kalbine bir şey gelmez, şeytanın vesveselerinden uzak olmakla kalpleri ıstıraptan emin ve gönülleri rahat olur demektir. Gerçi bu âyet, Hz. Peygamberin (s.a.s.) eşleri hakkında nazil olmuş

ise de, bütün müslümanların kadınlarında dahi dini hüküm böyledir. Zira Resûlullâh'a (s.a.s.) hitap, birçok âyette ümmetine de hitap olduğu gibi, Resûlullâh'ın (s.a.s.) hanımlarına hitap da, ümmetinin eşlerine, yani müslüman kadınlarının hepsine hitaptır. Çünkü Resûlullâh'ın (s.a.s.) hanımları, bütün mü'minlerin valideleri ve mü'mine hanımların tabi olacakları kimselerdir. Benaenaleyh onlara tesettürü emir, bütün müslüman kadınlarına tesettürün gereğini emirdir.

Resûlullâh'ın (s.a.s.) hanımlarının, bütün mü'minlerin anneleri olduğu النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ "Peygamberin müminler üzerinde haiz olduğu hak, onların bizzat kendileri hakkında haiz oldukları haktan daha fazladır. (O, bir baba konumunda olduğundan) onun eşleri de müminlerin anneleridir.." (Ahzab, 33/6) âyetiyle sabittir. Yani Gönderilmesi ahdolunmuş Nebi ve Yüce Resul, mü'minlere kendi nefislerinden daha layık ve itaati farzdır. Çünkü bir nebi, ümmetini daima kurtuluş sebeplerine davet eder. Binaenaleyh nebi, insanı bir şeye davet ederken, o insanın nefsi başka bir şeye davet etse, nebinin dâvetine icabetini öne geçirmesi farzdır. Nebinin eşlerine saygının farz olması ve onlarla evliliğin caiz olmaması hususunda onlar, herkesin kendi annesi konumundadırlar. Binaenealeyh وَلَا أَن تَنكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِن بَعْدِهِ أَبَداً إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِندَ اللَّهِ عَظِيماً "... Sizin Allah'ın Resulünü rahatsız etmeniz ve kendisinin vefatından sonra onun eşlerini nikâhlamanız asla helâl değildir. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahtır." (Ahzab, 33/53) âyetiyle, Resûlullâh'ın (s.a.s.) hanımlarının ümmetinden bir şahsa nikâhı caiz olmadığı beyan olunmuştur. Yani Resûlullâh'tan (s.a.s.) sonra, sizin Resûlullâh'ın (s.a.s.) hanımlarını nikâhlamanız caiz olmaz. Zira sizin, Resûlünüzden sonra onun eşlerini nikâhlamanız, Allah Teâlâ katında pek büyük günah oldu demektir. Çünkü Resûlullâh'ın (s.a.s.) mahrem sarayına ümmetinden birinin girmesi, Resûlullâh'ın (s.a.s.) makamına zarar vereceğinden Allah Teâlâ Resûlullâh'ın (s.a.s.) hanımlarının nikâhlarını, ümmetine haram kılmıştır. Ebediyen nikâhlarının caiz olmaması hususunda, onları kendi anneleri konumuna koymuştur. Şu halde her ümmetin, kendi Peygamberinin hukukuna riâyet etmesi, kendi haklarına riâyet etmelerinden daha evlâdır. Çünkü kendi nefislerine riayet ve muhafazada, şahsi menfaatlerine riâyet vardır.

Peygamberlerinin hukukuna riayette, umuma ve umumun maslahatına riâyet vardır. Umumi maslahatın, şahsi maslahattan evlâ olduğunda şüphe yoktur. Binaenaleyh her Peygamberin ümmeti üzerine, o Peygamberin hayatında ona nasıl saygı ve hürmet lâzım ise, vefatından sonra dahi aynı saygı ve hürmet lâzımdır. Çünkü o Peygamber, ümmetini dünya mutluluğu ve ahiret mutluluğuna davet edip, iki cihanda rahat yollarını ve Cenab-ı Hakk'a şükrünün yollarını bildirmesine binâen, o ümmetin de Peygamberini her yönden tazime çalışması farzdır.

52. ZİNA HAKKINDA

İşte Cenab-ı Hakk'ın karı ile kocayı nikâh vasıtasıyla birbirine bağlaması, hanımının kocasına mahsus olması, tesettür sebebiyle başkalarının kötü düşünce ve taarruzundan emin kılarak bir aile teşkil ederek evlâd yetiştirme ve iki taraftan her birinin diğerine haddi aşmasından masun kılacak kanunlar koyması, insanlığın çöküşüne sebep olan zinaya ihtiyaç bırakmama ve meydan vermeme hikmetine dayanmaktadır. Zinanın haram olduğunu Cenab-ı Hakk beyan etmek üzere وَلاَ تَقْرَبُواْ الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءسَبِيلاً "Sakın zinaya yaklaşmayın; çünkü o, çirkinliği meydanda olan bir hayasızlıktır, çok kötü bir yoldur." (İsrâ, 17/32) buyurmuştur. Yani çocuğunuzu, mâ'nen öldürmeden ibaret olan zinaya yakın olmayın. Zira zina, insanlara lâyık olmadık bir cinayet olduğu gibi, kendisi de kötü bir şey ve en fena bir yoldur. Çünkü zina, adaleti yok eder, insanlığı ortadan kaldırır ve çoğalmanın hikmetini baltalar demektir. Bu âyette Allah Teâlâ zinaya yakın olmayın buyurdu ki, zina etmeyin ve zinaya götürecek şeyleri işlemekle zinaya yakın bile olmayın demektir. Çünkü zina, neslin çöküşüne ve nesebin kaybolmasına sebep olduğu gibi, dünyada büyük fitneler uyandırmağa da kâfi, insanlar için pek büyük bir helak vesilesidir. Zira zina yüzünden meydana gelecek kavga ve dövüşler sebebiyle, insanların ahengine zarar vermesi ve insanların rahatsız olması, zinanın haramlığına sebeptir. Çünkü zina, başkasının mahremini veya kızını veya kardeşini gasp şekliyle olacağından, elbette kavga ve dövüşlere, düşmanlık ve intikam hissine sebep olacağı gibi, faydalanma sebeplerinin en çirkini olduğundan, zina sebebiyle büyük aileler ve kabileler

arasında vuku bulan fitneler, kasırga gibi iki tarafı da yakıp kavurduğu ve az bir zaman zarfında birçok kimsenin zayi olup, ocakların harap olduğu, canilerle hapishanelerin dolduğu ve bu kadar dağdağanın sebebi ise, bir kimsenin birkaç dakika nefsi arzularına uymasından ibaret olduğu, dünyada her zaman görülen ve inkârı mümkün olmayan bir gerçektir.

Binaenaleyh, her şeyde kullarına umumî lütufları olan Vacibü'l-Vücud, bu hususta dahi kullarından merhametini esirgememiş, merhameti icabı bu gibi fenalığa yakın olmamalarını tavsiye etmiş, en fena bir yol olduğunu beyanla, bu gibi kötü bir şey olan zinanın kapısını kapatmıştır. Bu kapalı kapıdan içeri girenlerin cezasını da diğer bir âyette beyan buyurmuştur. Çünkü zina haram olmayıp da, zina kapıları açık bırakılsaydı, nikâha ihtiyaç olmadığından aile teşkilâtı paramparça olur, karı-koca ilişkisi ve birbirine hususiyeti olmayacağı yönüyle, bir kadın istediğiyle ve aynı zamanda erkek de istediği kadınla cinsel birleşmede bulunabilecek ve insanla hayvan arasında fark kalmayacaktı. Zinayla, insanın üstünlüğü ve özellikleri zayi olup, insanlık âleminin bozulacağı tabiîdir. Çünkü yukarıda beyan olunduğu üzere kadının evliliğinden maksat, şehveti giderme değil, bilakis aile teşkilâtıyla kadın, kocasının hanesinin düzenlenmesine, yeme, içme ve diğer önemli işlerin tertip ve yerine getirilmesine, evin işlerinin düzenlenmesine, kocanın dışarıdan getirdiği eşyayı muhafaza ederek aile halkının ahlaki terbiyesine nezaret etmekle, ev işlerini eline almak ve ailenin iç intizamını yoluna koymaktır.

İşte bütün bu önemli işleri yapabilmek için, kadının himmetinin ancak kocasına münhasır olup, diğer erkeklere temayülden ümidinin kesilmiş olmasıyla hâsıl olacağında şüphe yoktur. Eğer zina haram olmasa, herkes meramını istediği yerde icraya izinli olsaydı, kim kime bağlı olur, kim kime hizmet eder ve arada doğan çocuklara kim bakardı? Halbuki insan doğumunda kendi kendine büyüyüp gelişen bir varlık olmayıp, birçok zahmetle meydana gelen bir bîçâredir. Binaenaleyh işte bu maksatların olabilmesi, zina kapısını kapatmakla olacağından, Cenab-ı Hakk zinayı kesin olarak haram kılmış, îmanında yakîn olanlara bu kapıyı kapatmış, herkesin helâlinden faydalanmasına yol olarak evlilik yolunu açmış ve insanları bununla çöküşten muhafaza etmiştir. Ancak bu gerçekleri düşünemeyen ve

bütün emeli, istediği yerden nefsini tatmine hasretmiş bir takım kimseler, erkek-kadın hayvan sürüsü gibi bir arada gezmesini ister ve: "kadın istediği erkekle neden görüşüp konuşmasın, kendi isteğiyle kadınla görüşmekte ne sakınca var?" diyerek sesini yükseltmekten utanmaz ve çekinmezler. Halbuki Cenab-ı Hakk bu âyette, zinayı "fahişe" olmakla kötülemiştir. Çünkü "fahişe", aklın ve dinin çirkin saydığı ve günah olma noktasında son derece ileri bir durumdur. İşte Allah'ın kesin haram kıldığı bir şeyde, Allah'ın rızasını unutup da kadının rızasına itimat edenlere, sefîh demekten başka ne demek yakışır bilmem?

53. ZİNA CEZASINI YERİNE GETİRME HAKKINDA

Kesin bir şekilde haram olan zinayı işleyenlerin, dünyaca cezalarını beyan etmek üzere Allah Teâlâ الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُم بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ "İmdi, zina eden kadın ve erkeğin her birine yüz değnek vurun. Eğer Allah'a ve âhirete iman ediyorsanız, Allah'ın hükmünü uygulama işinde sakın acıma hissi sizi etkisi altına alıp da uygulamayı engellemesin. Hem onların bu cezalandırılmalarında müminlerden bir cemaat da bulunup şahid olsun." (Nûr, 24/2) buyurmuştur. Yâni zina eden kadınla, zina eden erkeğin zinalarının dini hükmü, şayet evlenmemiş olup, bekar olurlarsa, her birine yüz değnek vurulmaktır. Binaenaleyh ey hâkimler, zinaları sabit olan zâni ve zâniyeden her birine yüzer değnek vurun. Allah'ın dininin ahkâmını icranız esnasında zina eden erkekle kadına, sizin kalbi acımanız olmasın. Eğer Allah'a ve ahiret gününe imanınız, dini hükmü icradan çekinmediğiniz gibi, icra esnasında dahi merhametiniz sizi tutmasın, şefkatiniz sizi hükmü icradan engellemesin ki, İlâhi hüküm yerini bulsun. Onlara belirtilen cezayı icranız, açık bir şekilde olsun ki, diğer kimselere de etkili ibret olabilsin. Bu hükmü icra esnasında, mü'minlerden bir topluluk da hazır bulunsun ki, onların hallerini herkese teşhir etsinler. Zira teşhirde, kalplerinde zinaya meyli olanları engelleme vardır. Çünkü her mü'minin çirkin amellerden ve zina gibi açık kötülüklerden uzak durmaları lâzımdır. Bu türlü nezihliklerden nefsini mahrum ederek, zina gibi bir çirkinlikle

namusunu kirleten kimsenin, dinen cezası dayaktır. Zinanın dinen sabit olması, zina edenin dört mecliste, dört defa ikrarıyla yahut dört şahidin gözleriyle zinayı gördüklerine, lâfız ve mânada ittifakla şehadet etmeleriyle olur. İşte zina bu şekilde kesin delille sabit olunca, hâkim icradan vazgeçemez. Eğer bunu yapan kimseler bekarsa, âyette beyan olunduğu üzere yüzer değnek vurmak, eğer evliyse, recimle cezayı icra eder. Şu kadar ki recm, icma-ı ümmetle sabittir ve Resûlullâh (s.a.s.) zamanında Hz. Mâiz'e recm icra olunmuş ve Mâiz'in zinası dört defa kendi ikrarıyla sabit olmuştur. Eğer recm olunacak kadın hâmile olursa, çocuğu zayi olmadan korumak için, doğumunu yapıncaya kadar ceza tehir olunur ve değnek vurulacak kimsenin başı, yüzü, karnı ve avret yerleri müstesna olmak üzere, organlarının her tarafına, acıtacak şekilde vurulur. Zira zinanın lezzetinden bütün organlar istifade edip bu konuda müşterek olduğu yönüyle, organların tamamı müşterek cezasını görür. Yalnız değnekle dövmekten maksat, öldürmek olmadığından, dövülürse ölmesi muhtemel azalar müstesna kılınmıştır. Dini cezaların icrası, hükümet başkanına ve onun tâyin ettiği hâkimlere ait olduğu yönüyle hükümetin vazifesidir.

Binaenaleyh diğer insanlar, bu dini cezaları icraya mükellef değildir. Çünkü şahit dinlemek, hüküm vermek, insanların asayişini temin etmek ve zalimden mazlumun hakkını almak hükümetin vazifelerindendir. Allah Teâlâ bu âyette hâkimleri, cinayet sahibi olan zinakârlara merhametten nehyetmiştir. Çünkü cinayet eden bir kimseyi esirgemek, diğerlerinin cinayetlerine sebep olacağından, caniyi esirgemek fitne kapılarını açmakla insanların intizamını ihlâl etmektir. Zira kötülere merhamet, dâima iyilere ihanettir. Binaenaleyh cezaların icrası, her zaman dünyanın intizamına hizmet eder. Her ne zaman dini cezalar icra edilmediyse, dünya fesatla doldu, millet, hapishanelerde ordular beslemekten usandı ve bu uğurda aileler de harap oldu. Gerçi Avrupa'dan alınma bazı kanunlarla hükmedilirse de, hiç tesiri olmadığından, dünya fesatla dolmuştur. Ne olur, bu işleri deruhte edenler, Avrupa kanunlarını tatbik ile uğraşacaklarına, bir de dini cezaları icra ile tecrübe etseler! Bakalım hangisi daha ziyade müessirdir görseler.

İşte şu dört kelimeden ibaret olan bir âyet, zinanın önünü alma hususunda binlerce kanundan daha faydalı değil mi? Bu cinayetle itham olup,

hapishanelerde taburlar dolusu kimseler beslemekten, dinen sabit olanlara gerekli cezayı icra etmekle diğerlerini tahliye etmek, insanların maslahatlarına daha muvafık olmaz mı? Yüz değnek vurmakla bırakıldığında, işine gücüne bakmakla kendi ekmeğini kendi kazanıp millete yük olmayacağı yönüyle üç sene, beş sene hapishanede yatmaktan daha kolay değil mi? Senede bir defa olsun, dini ölçülerle bir şahsa dini ceza icrası, diğerlerine ibret yönünden kâfi olmaz mı? Binlerce vukuatın önünü almaz mı? Halbuki Avrupa kanunları, caniye merhametle namusunu muhafaza için mahpusları kapalı arabada getirip götürmeyi emrederken, o caninin cinayet ettiği aileyi köşelerde süründürmeyi ve sızlandırmayı medeniyet sayıyor. "Neyse beşerdir, bir kusur işlemiş, bunu teşhir etmekle namusunu çiğnemekte bir mâna yok" derken, o caninin ayak altına aldığı ailenin namusunu hiç düşünmüyor. Medeniyet bu mudur? Ve bu gibi muamelelerle diğerlerinin isteklerini arttırmak medeniyet midir? O caninin cezasını hafifletmek ve bazı kusurlarını affetmek başkalarını rahatsız etmiyor mu? Medeniyet, zâlimleri korumakla mazlumların rahatlarını ellerinden almak mıdır? Zâlime de zulmü miktarı ceza vermek ve intikam almak, aklen ve dinen güzel değil midir ki, zina gibi fena bir cinayeti işleyen caniye değnek vurmak veya recmetmekten çekinilir mi? Hâşâ bu medeniyete ters sayılır mı?

54. ZİNA KONUSUNDA İFTİRA HAKKINDA

Hayatta insanlar için en büyük bir ayıp, zina olduğu gibi, bir kimseye: "sen zina eden birisin!" demek de çok büyük bir cinayettir. Herhangi bir insan, böyle çirkin bir ithamda bulunup da ispat edemediği vakit, iftira eden kimseye seksen değnek vurulmasını emretmek üzere Allah Teâlâ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاء فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَداً "İffetli kadınlara zina isnad edip de buna dair dört şahid getiremeyen herkese seksen değnek vurun ve bundan böyle, onların şahitliklerini artık ebediyyen kabul etmeyin.." (Nûr, 24/4) buyurmuştur. Zinadan uzak olan kadınlara ve erkeklere: "sen zina ettin!" demekle atıp tutan, sonra da âdil ve şahitliği kabul edilen dört şahit getirmediği vakit, yani zina ettin dediği adamın zinasını ispat edemeyince, onlara şu iftiralarından dolayı siz seksen

değnek vurun ve iftiraya cür'et edenlerin ebediyyen şehadetlerini kabul etmeyin. Zira iffetli olan kadına iftiraları, insaniyetini ihlâl ettiğinden, şahitlik konumundan düşmüşlerdir.

وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ İşte şu günahsız olan kimselere, zina gibi insanların utanmasına sebep olan büyük bir cinayetle itham edenler, ancak doğru yoldan çıkmış fasıklardır. Binaenaleyh fıskları, şahitlik yapmalarına engel olmuştur.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ "Ama bu iftira suçundan sonra tövbe edip halini düzeltenler bu fâsıklık damgasından kurtulurlar. Çünkü Allah gafurdur, rahîmdir." (Nûr, 24/5) Ancak zinadan masun olan kimselere zina isnat ettikten sonra tevbe ettiler ve haksız bir şekilde iftirayla bozdukları kendi nefislerini ıslah ettiler. Bunlar, tevbe ve nefislerini ıslah sebebiyle azaptan kurtulurlar. Ancak zina ve isnat ettikleri kimseyle helalaşmak, tevbeye dahildir. Zira helâlleşmezlerse, o kimsenin hakkı, üzerlerinde baki kalır. Binaenaleyh tevbeleri tamam olmaz.

(**Kazf**): Bir kimseye: "sen zina ettin!" demekle, iftira atmak ve sövmektir.

(**Muhsan**): Zinadan kendini muhafaza eden kimsedir.

(**Celd**): Değnekle dövmektir.

İşte zina etmeyen bir kimseye: "sen zina ettin" demek kaziftir. Eğer zina iftirasında bulunan kimse: "zina ettin" diyerek kazfettiği kimsenin zina ettiğini dört şahitle ispat ederse veyahut o adam, zinasını ikrar ederse, kazfeden kimsenin iftira etmediği sabit olduğundan, şerî had kendisinden düşmüş olur. Zira sözü doğru olunca, ceza lâzım gelmez. Eğer ispat edemezse iftirası sabit olduğundan kendisine seksen değnek vurulmakla kazif haddi icra olunur. Eğer kazif ettiği kimse köle veya câriye olursa, kırk değnek vurulmakla had icra olunur. Âyet-i celile kâfirlere de şâmildir. Binaenaleyh kâfir, müslümana zina iftirasında bulunursa, zina iftirasında bulunan kâfire şer'î ceza icra olunur. Fakat bir kimse kâfire: "sen zânisin" demekle kazfetse, had lâzım gelmez. Zira haddin lüzumunda kazfolunan kimsenin muhsan olması şarttır. Halbuki kâfir, küfrü sebebiyle muhsan değildir. Yine pederi evlâdını kazfederse had lâzım gelmez. Zira babalık özelliği, haddin icrasına mânidir. Yine lâl olan kimse, kendine has işaretiyle kazfederse, Şafiîlere

göre had lâzım gelirse de Hanefilere göre lâzım gelmez. Zira işaretle kazif, şüpheden hali değildir. Şüphe ise haddin icrasına mânidir. Zina ithamı daha çok kadınlara olmasına binaen, âyetteki (Muhsanat) lafzı, kadınlara mahsus ise de, erkekleri kazifte dahi hüküm böyledir. Zira kazifin icrasına sebep, "zânisin" demekle namusa taarruz ve haksız itham olunmasıdır. İşte şu ithamı yani üzerine sürülmek istenilen lekeyi herkes üzerinden kaldırmak için, haddin icrasını ister. Bu hususta erkekle kadının farkı yoktur. Zira hepsinin namusu taarruzdan masundur. Haddin icra edilebilmesi için, zina ile itham olunanın, muhsan yani zinadan beri, müslüman, hür, akıl-bâliğ olması şarttır. Yine kazifin de zina lâfzıyla olması şarttır. Binaenaleyh zinanın dışında başka ağır lafızlarla meselâ: "fasıksın, fâcirsin ve kötü bir adamsın" gibi sözlerle sövmüş olsa, şer'î ceza lâzım gelmez. Bilakis şer'î ta'zir lâzım gelir. Ta'zîr dereceleri, hâkimin takdirine bırakılmıştır. Haddin icrasında, dava da lâzımdır. Çünkü hak sahibi, zina ile itham olunan kimsedir ve lekelemek istenilen namus da onundur. Namusunu temizlemek, onun bir hakkıdır. Binaenaleyh bir kimse, isnad olunan zina gibi bir ayıbı üzerinden kaldırmak için, hâkime dava ederse hâkim davasına bakar ve icabederse kazfeden kimseye had vurur. Fakat hak sahibi, hakkını arama hususunda dâva etmezse o suçu kabul etmiş demek olur. Hâkim de takibe mecbur değildir.

İşte anlayış sahipleri düşünsün ki, İslâm dini zinayı haram kılmakla, insanları yok olmaktan muhafaza ettiği gibi, insanların canı kadar namuslarını da taarruzdan muhafaza etmekle, insanların mahlûkat içinde ne kadar mümtaz bir mevkide olduklarını kendilerine Kur'ân'ıyla bildiriyor. Zina, insanlar için ne kadar büyük bir cinayet ki, bir kimseye: "sen zânisin" sözüyle, sözünü dört şahitle ispata davet ediyor. Eğer ispat edemezse, iftirası sebebiyle seksen değnek cezasına mahkûm olacağı gibi, sürekli olarak şahitliği de kabul edilmiyor. Halbuki şahitlik, insanlar için büyük bir meziyettir. Zira sözüne itibar olunan ve hâkimin yanında sözünün makbul olmasıyla şahitliği üzerine şer'î hükmün dayandırılması, elbette insan için, emsali içinde büyük bir mertebedir. İşte bir kimseye: "sen zânisin" deyip de, ispat edememesi bu mertebeden düşmesine sebep oluyor.

Binaenaleyh insanın her vakit, söyleyeceği sözü dikkat ederek söyleme-

si, onun farzolan bir görevi olduğundan, ölçüsüz söz söyleyenler, dâima maddi ve manevi cezasını görmekten uzak kalmazlar. Onun için Cenab-ı Hakk insanları doğru söylemeğe davetle, yalan, riya, sahtekârlık gibi şeyleri yasaklar. Fâydasız sözden kaçınılmasını ve söylenen sözün elbette hesabını vereceğini beyan dolayısıyla Cenâb-ı Hakk مَا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ "Ağzından çıkan bir tek söz olmaz ki yanında, bu iş için hazırlanmış gözcü olmasın, onun söylediğini ve yaptığını kaydetmiş olmasın." (Kâf, 50/18) buyurmuştur. Yani insan hiçbir söz söylemez ki, onun huzurunda bir melek söylediği sözü ve amelini yazmak için gözetmesin. Şu halde iyi söz söylemeli ki, defterine iyi yazılsın demektir.

55. LİAN (LANETLEŞME) HAKKINDA

Yabancı olan bir kadına, bir kimse zina kazfinde bulunursa, şer'î ceza lâzım geldiğini beyandan sonra, şayet kendi eşini zina ile itham ederse, onun hükmünü de beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ شُهَدَاء إِلَّا أَنفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِن كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ "Kendi eşlerini zina etmekle suçlayıp da buna dair kendileri dışında şahit bulamayan kocalar ise, kendilerinin doğru söylediklerine dair ayrı ayrı dört kere Allah adına yemin eder, şahitlik eder, beşinci kere ise, yalancı olması halinde, Allah'ın lânetinin kendi üzerine gelmesini isterler." (Nûr, 24/6-7) buyurmuştur. Yani o kimseler ki, onlar kendi hanımlarına zina isnat ederek kazfettiler. Halbuki hanımlarının zinalarına şahitleri de yok, ancak kendileri vardır. Onlardan birinin şehadeti, dört şehadettir. Şâhitliğin yapılış şekli şöyledir: Hâkim huzurunda: "Allah'a şahitlik ederim ki, ben hanımıma isnat ettiğim zinada doğru söyleyenlerdenim. İsnat ettiğim zinada yalancı değilim." Dört defa böyle dedikten sonra beşincide: "eğer şu isnat ettiğim zinada yalan söyleyenlerden isem, Allah'ın laneti benim üzerime olsun" demekle isnatlarında doğru olduğunu iddia eden kocanın, bu minval üzere şahitliği bittikten sonra, hanımın şahitliğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِن كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ "Hanımının ise, kocasının bu suçlamasında yalancı olduğuna dair ayrı ayrı dört kere Allah adına yemin ve

şahitlik etmesi, beşincide ise kocasının doğru söylemesi halinde, Allah'ın gazabının kendi üzerine çökmesini dilemesi, kendisinden cezayı kaldırır." (Nûr, 24/8-9) buyurmuştur. Yani kadının dört kere şahitliği kadından cezayı kaldırır. Şahitliğinin keyfiyeti de şöyledir: "Allah'a şahitlik ederim ki kocam falan, bana isnat ettiği zinada yalan söyleyenlerdendir ve ben isnat ettiği zinadan beriyim." Dört kere böyle dedikten sonra beşincide: "eğer kocam bana isnat ettiği zinada doğru söyleyenlerden ise, Allah'ın gazabı benim üzerime olsun" demekle isnat olunan zinadan suçsuzluğunu iddia eder. İşte karı-koca bu minval üzere şahitlik edince, hakim aralarını ayırır. İşte dini literatürde bu şahitlik üzere ayrılmağa **lian** denir. Hanımının zina ettiğine dair kocanın dört şahidi varsa ve bu şahitlerle ispat ederse, **liana** ihtiyaç kalmaz. Koca da kazif cezasından kurtulur. Şahitlerin şehadetleri ile hanım için zina sabit olduğundan, ona zina cezası icra olunur.

İşte insanlar için zina en büyük bir cinayet olunduğundan, bu cinayetle itham olunan kimse, kendinden bu ağır suçu kaldırmak için lâzım olan sebeplere tevessül eder ve Cenab-ı Hakk da o sebepleri öğretmiştir.

56. YETİMLER HAKKINDA

Allah Teâlâ aile teşkilâtında, karı-koca arasında gerekli olan vazifeleri, güzel geçinmeyi, birbirlerine yardımı, ayrılmağa götürecek sebeplerden kadının kaçınmasını, aralarında meydana gelen çocuğun güzelce terbiyesini, kadınlığın meziyetlerinden olan tesettürün lüzumunu ve -Allah korusun- zina vuku bulursa, onun hükmünü beyan ettiği gibi, insanlar içinde en âciz ve biçare olan yetimlere yardımın ve onların durumlarını gözetmenin lüzumunu dahi beyan etmek üzere وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ "Sana yetimler hakkında da soru sorarlar. De ki: Onların gerek kendilerini, gerek mallarını iyileştirip geliştirmek, elbette hayırlı bir iştir. Eğer onlara sahip çıkmak için kendileriyle beraber oturmak isterseniz bu da mümkündür; Zira onlar sizin kardeşlerinizdir.." (Bakara, 2/220) buyurmuştur. Yani Habibim! İnsanlar sana yetimlerin ahvalinden sorarlar. Sen cevap olarak onlara deki: "yetimlerin durumlarını ıslah etmek müminlere hayır ve büyük sevaptır. Eğer siz onlarla bir arada bulunursanız, onlar dinde sizin

kardeşlerinizdir. Binaenaleyh onları sefalette bırakmaktan ise, hallerini ıslah etmek elbette hayırlıdır.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ "... Allah kimin iyileştirme gayesi güttüğünü, kimin de işi bozmayı düşündüğünü pek iyi bilir..." (Bakara, 2/222) Halbuki Allah Teâlâ onların hallerini ıslah eden ıslahçıyı ve mallarını, hallerini ifsat eden müfsidi bilir. Onların her birine ıslah ve ifsatlarının mükâfat veya cezasını verir. Binaenaleyh ıslah edene sevap verir ve ifsat edeni de azap eder. وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ "... Şayet Allah dileseydi sizi zora koşardı. Muhakkak ki Allah üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Bakara, 2/220) Eğer istemiş olsaydı, Allah Teâlâ yetimler hakkında ağır teklifler koymakla sizi meşakkate koşardı. Fakat Cenâb-ı Hakk sıkıntıya düşmenizi dilemedi. Zira Allah Teâlâ her şeye gücü yeten ve işleri de hikmeti ihtiva eden mutlak bir hüküm sahibidir. İşte herkesin rahatını tekeffül eden İslâm dini, bütün insanların durumlarını nazar-ı dikkate alıp, her birinin ayrı ayrı ahkâmını koyduğu gibi, yetimlerin ahvalini dahi nazar-ı itibara alarak mallarını, canlarını muhafaza ve hallerini ıslâh etmeyi kullarına tavsiye etmiştir. Islahın keyfiyeti, onları okutmak, ilim ve irfanla terbiye etmek, san'atla donatmak, mallarını zayi olmaktan muhafaza etmek, ticaretle mallarını çoğaltmak, nafakasını mallarından tedarik etmekle onları sefaletten kurtarıp rahat yaşatmaktır. Bu minval üzere yetimi gözetme, hem yetim, hem de ıslâhını tekeffül eden kimse hakkında hayır olduğunu Cenab-ı Hakk bu âyette beyan etmekle, yetime riâyete teşvik etmiş, yetimler kardeş oldukları yönüyle onlara kardeş muamelesi yapmak ve onlarla birlikte bulunmanın lazım geldiğini beyan etmiştir. Yetimlerle içli dışlı bir hanede kalmak, beraber oturup kalkmak, beraber yemek, yeme ve içmede eşitliğe riâyet edip onlara kibirlenmemektir. Onları ifsat ise, hallerine merhamet etmeyip onları sefil bırakarak mallarını zayi etmektir. Halbuki Cenab-ı Hakk yetim malını muhafazanın lüzumunu beyan etmek üzere وَلاَ تَقْرَبُواْ مَالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ "Büluğ çağına ermeyen yetimin malına, en güzel tarzdan başka bir şekilde yaklaşmayın.." (İsrâ, 17/34) buyurmuştur. Yani yetim olan çocuk büluğ çağına ulaşıp, malında tasarruf etme kabiliyetine gelinceye kadar onun malına yaklaşmayın. Ancak malını ticaretle nemalandırmak ve muhafaza etmek suretiyle yakın olun demektir.

وَأَوْفُواْ بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُولاً "... Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluk gerektirir." (İsrâ, 17/34) Allah'a ve Allah'ın kullarına karşı ahdi yerine getirin. Zira herkes uhdesine terettüp eden ahidden mesuldür. Yani yetim çocukların mallarına kötü düşünce ve zulüm yoluyla yaklaşmayın. Ancak o çocuk, büluğ çağına ulaşmakla, iyiliği kötülükten fark edip, Allah Teâlâ'nın teklifleriyle mükellef oluncaya kadar mallarını ticaretle arttırmak, muhtaç olanlarını tamir gibi hallerine münasip ve yetimlerin maslahatlarına muvafık şekilde yakın olun ki, onlar faydalansın, zarara uğramasın. Onlar büluğ çağına ulaşıp da mallarında lâyıkıyla mutasarrıf olacaklarına dair kanaat geldikten sonra, mallarını kendilerine verin ve mallarını muhafaza etme hususunda verdiğiniz sözünüzü tamamıyla yerine getirin, noksan bırakmayın. Zira gerek Allah'a karşı ve gerek kullara karşı verdiğiniz ahdinizden mesulsünüz. Çünkü İlahi emirlerin tamamı, Allah'la kulları arasında sözleşme olduğu gibi, kulların da birbirlerine karşı mukavele ve muameleleri dahi bir anlaşmadır. Binaenaleyh her şahsın kabullendiği sözleşmeyi yerine getirmesi farzdır. Gerek vasisi, gerek velisi, yetimle olan anlaşmalarını yerine getirmelerini farz kılmakla Cenab-ı Hakk, yetimleri gözetmeyi farz kılmıştır.

İşte insanlar arasında cereyan eden alış-veriş, nezir, anlaşma ve nikâh gibi bütün muameleler ahde dahil olduğundan, bu âyet, muamelelerin sıhhatine ve her birinin gereğine göre yerine getirilmesinin gerekliliğine delâlet ettiği gibi, insanlar arasında cereyan eden muamelelerin düzenli yürümesini ve devam etmesini sağlamıştır. Çünkü Allah'a, Resulüne ve kitabına îman eden bir mü'min, mesul olacağını düşününce, yapmağa söz verdiği emirleri yerine getirmeğe çalışır. Binaenaleyh, îmanı olmayanlara veyahut îmanı olup da dini hükümlere aldırış etmeyenlere söz yoktur. Onların dini emirleri lâyıkıyla yerine getirmeyip, hükümsüz bırakmalarında kusur onlardadır, dini emirlerde değildir. Çünkü dini hükümler, dini kabul edip amel edenler hakkında câridir. Kabul etmeyenlere kim ne diyecek.

Yetimler büluğ yaşına ulaştıklarında, mallarını kendilerine teslim etmenin şartlarını beyan etmek üzere Allah Teâlâ الْيَتَامَى حَتَّىَ إِذَا بَلَغُواْ النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُم مِّنْهُمْ رُشْداً فَادْفَعُواْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلاَ تَأْكُلُوهَا إِسْرَافاً وَبِدَاراً أَن يَكْبَرُواْ "Yetimleri evlenme çağına varıncaya kadar gözetip deneyin. Akılca olgunlaştıklarını görürseniz

mallarını kendilerine teslim edin. Büyüyünce ellerine alacakları düşüncesiyle o malları israfla tüketmeyin..” (Nisâ, 4/6) buyurmuştur. Yani yetimler evlenme yaşına geldiklerinde, siz onları imtihan edip bazı muamelelerle deneyin. Eğer bu denemede onlarda akılca olgunlaşma ve mallarını muhafazaya iktidar görürseniz, mallarını kendilerine verin ve onlar büyüyüp mallarına sahip olup da malları elinizden çıkar korkusuna binâen israf ve hızlı bir şekilde, yetimlerin mallarını yemeyin demektir. İşte yetimlerin mallarını teslimde iki şart beyan edilmiştir ki, birincisi büluğ yaşına ulaşmak, ikincisi malını harcamasının ve güzel bir şekilde gözetmesinin tecrübeyle anlaşılmasıdır. Binaenaleyh yetimin malı, büluğ çağına ulaşmadıkça kendine teslim olunmadığı gibi, büluğ çağına ulaşıp da muhafazaya muktedir olmazsa yine teslim olunmaz. Şu kadar ki İmam-ı Âzam’a göre yirmi beş yaşına kadar malı gözetilir. Yirmi beş yaşını doldurunca, sefih[44] de olsa malı kendine teslim edilir. İmam-ı Şafiî’ye göre ise, malını güzel bir şekilde idare edecek bir kapasiteye ulaşmadıkça ömrünün sonuna kadar teslim olunmaz. Çünkü sefih, dâima muamelelerden yasaklanmıştır. Zira Allah Teâlâ sefihlere mallarını teslim etmeme hususunda وَلاَ تُؤْتُواْ السُّفَهَاء أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّهُ لَكُمْ قِيَاماً وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُواْ لَهُمْ قَوْلاً مَّعْرُوفاً “Allah’ın sizin maişetinizin başlıca vesilesi kıldığı mallarınızı, aklı ermeyen kimselerin ellerine vermeyin. Bu malları işleterek elde edeceğiniz gelirle onların ihtiyaçlarını sağlayın, giyeceklerini temin edin ve onlara tatlı sözler söyleyin, güzel tavsiyelerde bulunun.” (Nisâ, 4/5) buyurmuştur. Malınızı sefihlere vermeyin. O malları Allah Teâlâ sizin geçiminizin direği kıldı ki, sizin için yaşantınızın kaynağı olan malınızı muhafazanız gereklidir. Mal sahibi olan sefihleri, hayatları boyunca yemelerini, giymelerini temin edin vesâir ihtiyaçlarını, mallarından denkleştirerek rızıklandırın. Başkasına muhtaç etmeyin. Onlara akıl ve din yönüyle güzel görülen sözleri söyleyin ki, sefihlikten vazgeçmelerine sebep olsun demektir.

İşte bu âyet, sefih olduğu halde büluğ çağına ulaşıp, sefihlikten vazgeçmeyene malını teslim etmenin caiz olmadığına delâlet eder. Burada hitap, yetimin velisi veya vasîsinedir. Bu malla kasdedilen sefihlerin malları

---

[44] Malını beyhude, faydasız yere harcayıp, masraflarında israf ve savurganlıkla mal varlığını tüketen kimse. Saflığı sebebiyle kâr ve zararını bilmeyen ve bu sebeple alış-verişlerde aldanagelen kimseler de sefih sayılır.

ise de, tasarrufu velîlerine veya vasisine ait olup, mallarında maksat da, tasarruf olmasına binaen, siz mallarınızı vermeyin denmiştir. Yani sefihlerin mallarından kendisinde kullanma hakkı bulunduğunuz malları, sahipleri olan sefihlere vermeyin demektir. Zamanımızda yetimlerin müdürleri veli ve vasî makamına geçtiklerinden, bu hitaba yetimlerin müdürleri de dahildir. Yani vasiler ve velîlerin vazifeleri, aynen müdürlerine intikal eder. Sefih, aklında hafiflik olup, hayrını şerrini idrak etmekten ve malını muhafazadan âciz olan kimsedir.

Binaenaleyh aklı eksik olan herkese sefih denir. İnsanın kalbi, sıkıntıdan uzak ve ihtiyaçtan kurtulmayınca, gerek dini ve gerekse dünyevi kurtuluşuna lâyıkıyla bakamayacağından, Kur'ân'ın bir çok âyetinde Cenab-ı Hakk'ın insana malını muhafaza etmesini emrettiğini, bu âyette dahi malını zayi etmekten nehyetmiştir. Çünkü hayatta geçim ve zararlı şeyleri atıp menfaati arama mal ile olacağından, gerçek bir maksatla ve yerli yerince kullanmak sebebiyle mal, din ve dünya saadetine vesile olacağına işaret için Cenab-ı Hakk bu âyette, malın insanın hayatını devam ettirmesine ve ayakta durmasına yardımcı olduğunu beyan etmiştir.

Bu âyette sefih yetimin, sefih olarak büluğ çağına ulaşanlara şamil olduğu gibi, çocuklardan ve eşlerden sefih olanlara dahi şamil olduğundan, bütün sefihlere mal teslim etmenin yasak olduğuna delâletle, fıkıh kitaplarında beyan olunan (hacr) meselelerine şamildir. Hulâsa malında tasarruftan âciz olan sefihlere, mallarını vermemek, onları tasarruftan engellemenin gerektiği, mal, insanın maişetinin direği olduğu, sefihleri kendi mallarından yedirip, giydirmenin farzoluşu, onların ıslâhına sebep olacak güzel söz ve tatlı nasihatın lâzım olduğu gibi hususlar, âyetten çıkarılan prensiplerdendir.

57. VÂSİNİN ÜCRETİ HAKKINDA

Yetimin malını gözetip, onun güzelce yürütülmesi ve nemalandırılmasına hizmet eden veli veya vasinin ücret almasının caiz olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَمَن كَانَ غَنِيّاً فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَن كَانَ فَقِيراً فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُواْ عَلَيْهِمْ وَكَفَى بِاللّهِ حَسِيباً "... İhtiyacı olmayan veli, yetim malına tenezzül etmesin. Muhtaç olan ise meşrû sûrette, ihtiyaç ve emeğine uygun olarak yararlansın. Onlara mallarını teslim ettiğinizde bunu şahit-

lerle tespit ettirin. Allah hesap sorandır ve O'nun hesap sorması kâfidir." (Nisâ, 4/6) buyurmuştur. Yani yetimin velisi veya vasisi zengin olup, yetimin malından yemeğe ihtiyacı olmazsa, yetimin malından kendine harcamaktan sakınsın. Eğer fakirse, dini bakımdan meşru bir şekilde yani emeğine uygun olarak yetimin malından yesin. Çünkü yetimin malını muhafaza ve ticaretle nemalandırmasına mukabil, emeğine uygun ücreti hak etmiş olur. Binaenaleyh ücreti miktarı kendisine harcadığından mes'ul olmaz. Yetimler, büluğ çağına erişip, tecrübeyle, olgunluk ve yeterince iş yapabildikleri görülmesine binaen, mallarını kendilerine verdiğinizde, şahitlikleri makbul olan dürüst kimselerden şahitler huzurunda teslim edin ki, ileride yetim tarafından hakkınızda dava vuku bulursa, aranızda cereyan eden teslim etme ve teslim almağa şahitlikle, arada meydana gelecek anlaşmazlıklar olmasın. Halbuki size hesap sormağa Allah Teâlâ kâfidir. Şu halde yetimin malına yetkili olduğunuzda, ne gibi bir muamele yaptınız ise Allah Teâlâ onların tamamını bilir, davranışlarınıza göre karşılık verir. Eğer yetimin malını fuzuli olarak kendinize harcadınızsa, cezanız cehennem azabıdır.

Bu âyette, yetimin velîsi zengin ve fakir olarak iki kısma ayrılmıştır. Eğer zengin olursa yetimin malını muhafaza ve ıslahına çalışmasına mukabil ücrete hak sahibi ise de, ücret almağa tenezzül etmeme, hakkında hayırlıdır. Çünkü yetime karşı yaptığı işlerin ücretini Allah'tan istemek elbette evlâdır. Eğer fakir olursa, ücretini alır ve yetim büluğ çağına ulaştığında, malının şahitler huzurunda teslimini emretmiştir ki, şahitler huzurunda teslim etmek, töhmetten ve düşmanlıktan uzaktır. Eğer ileride yetim tarafından bir anlaşmazlık meydana gelirse, şahitlerin şahitliğiyle kendisinin suçsuzluğunu ispat etmek kolay olacağına binaen Cenab-ı Hakk, şahitler huzurunda teslimini emretmiştir. Çünkü yetim rüşd çağına ulaştığında, malını kendine teslim etmenin lüzumunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَآتُواْ الْيَتَامَى أَمْوَالَهُمْ وَلاَ تَتَبَدَّلُواْ الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوباً كَبِيراً "Yetimlere mallarını verin, temizi verip murdarı almayın, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü böyle yapmanız gerçekten büyük bir günahtır." (Nisâ, 4/2) buyurmuştur. Yani yetimlerin mallarını, büluğ çağına ulaştıklarında kendilerine verin. Pis olan haramı, temiz olan kendi malınızla değişmeyin. Yetimlerin mallarını malınızla beraber yemeyin. Zira haksız ola-

rak yetimin malını yemek büyük günahtır. Bu âyette "habis" (pis) ile murat haram, "tayyip" (temiz) ile murat helâldir. Yani helâl olan malınız bedelinde, haram olan yetimin malını yemeyin demektir veya kendi malınızdan kötüsünü yetimin malından iyisine değişmeyin demektir. Çünkü yetimin malıyla kendi malı karışık olan velilerde, böyle bir durum olacağından Cenab-ı Hakk mü'minlere lâyık olmayan bu gibi durumlardan kullarını nehyetmiş ve bu gibi davranışların büyük günah olduğunu beyan etmiştir. Çünkü (Hûb u kebîr): büyük günah demektir ve bu büyük günaha cesaret ederek, yetimin malını yiyenlerin cezalarının cehennem olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْماً إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَاراً وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيراً "Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, aslında karınları dolusu ateş yerler. Onlar, yarın harıl harıl yanan bir ateşe gireceklerdir." (Nisâ, 4/10) buyurmuştur. Yani O kimseler ki, yetimlerin mallarını haksız bir şekilde yerler. Onlar ancak karınlarında ateş yerler. Yani yetimin malı, onların karınlarında bizzat ateş olur. Onlar yakında cehenneme girer ve cehennemin "saîr" (harıl harıl yanan) ismindeki tabakasını görürler demektir. İşte bu apaçık âyetler, yetimlerin mallarını yemeğe cür'et eden vasileri, büyük varisleri ve diğer zorbaları tehdit etmiştir. Zira yetimlerin son derece âciz ve zayıf olmaları dolayısıyla, onların kendilerini ve mallarını muhafazayı Cenab-ı Hakk kullarına tembih ve tavsiye etmiştir. Binaenaleyh onlar hakkında İlâhi yardım, diğer kimselerden daha fazla ve onların zayıflıklarına binaen İlâhi uyarılar daha büyük bir ihtimamla olmuştur.

Malından maksat yemek olmasına binaen, "ekl" (yeme) lâfzı kullanılmıştır. Yoksa maksat mutlak teleftir. Bu telef, ister yemek suretiyle, isterse başka ihtiyacına harcamak suretiyle olsun eşittir. Şu beyan olunan ahkam, yetimin malına tecavüz ve kendini hakir görenlere karşı, yetimin hukukunu muhafazaya aittir. Eğer yetimin malı olmazsa, onun nafakasını ve diğer ihtiyaçlarını tekeffül etmek, yukarıda çocukların hukukunu beyan sırasında sayılıp anlatılan yetimin velilerine yani akrabalarına farz olur. Eğer velisi yok ve kimsesiz ise, o yetimin velisi bütün bir İslâm toplumudur. Yani hükümet, hazine, onun ihtiyaçlarını tekeffül eder. Çünkü velisi olmayanın velisi hükümettir. Binaenaleyh o yetim, ileride birçok servet terkederek, varisi olmaksızın vefat etse, vârisi de hükümettir. Çünkü dâima zarar, menfaatle karşılıklıdır.

İşte İslâm dininde ve Kur'ân prensiplerinde yetimlere ne kadar itina gösterildiği, onların mallarını ve kendilerini muhafaza hususuna ne kadar dikkat etmek lâzım olduğu ve insanların, Allah katında kıymetlerinin ne kadar büyük olduğu, insanlar içinde en âciz bir sınıf olan yetimlerin hukukunu muhafaza için ne kadar tavsiyelerde bulunduğu, Avrupa'da asırlarca düşüne düşüne sonunda Endülüs İslâm devletinden alarak meydana getirdikleri, yetimhanelerin esasını, bin üç yüz küsur sene önce Kur'ân'ın bize öğrettiği ve yetimhaneler teşkilâtının, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tebliğ ettiği dinle olduğu şüphesiz ortadadır.

"Din terakkiye manidir" diyenlere sorarız: İslâm toplumuna faydalı bir uzuv olması beklenilen yetimlerin muhafazasını emretmesi midir terakkiye mani olan? Veya yetimin malını yok olmadan muhafazayı tavsiye midir terakkiye mani olan? Veya onların haksız yere mallarını yiyen ve zulümle elini uzatanların, âhirette yerleri cehennem olacağını beyanla onları tehdit etmesi midir terakkiye mani olan? Veya yetimlerin varlığını muhafaza ile beraber, talim ve terbiye ile ilim ve irfan sahibi kılmak ve sanatla ıslahlarını emretmesi midir terakkiye mani olan? Veya yetimler mallarını yerli yerinde harcamadıklarında, mallarını kendilerine vermeyip yeme ve giymelerinden arta kalanını koruma ve "onların sefaheti terketmeleri için güzel sözlerle nasihat ediniz" demesi mi terakkiye mani olur?

İşte Kur'ân'ın hükümlerini tefekkür eden akıl sahipleri düşündükçe, gerçek apaçık bir şekilde ortaya çıkar ve insanlığın saadetine İslâm dininin ne derece büyük hizmet ettiği anlaşılır. Fakat Kur'ân'ın prensiplerinden haberi olmayan nursuzlar, cehalet karanlığı içinde ne yapacaklarını bilemezler. Bilmediklerini de bilmezler, cehl-i mürekkep içinde etrafa manasız sözler savurmadan çekinmezler. Çünkü cahil cesurdur.

58. AKRABAYI MİSKİNLERİ VE YOLCULARI GÖZETME HAKKINDA

Yukarıdan beri beyan olunduğu üzere Cenab-ı Hakk Kur'ân'da anababayı gözetmeyi, aile teşkilâtına ve yetimlere dair kurallarını beyan ettiği gibi, akrabayı gözetmeyi, komşuya hürmeti, fakirlere, miskinlere ve yolcu-

lara merhamet hususlarını da tanzim etmek üzere وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ "Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver.." (İsrâ, 17/26) buyurmuştur. Yani sana yakın olan akrabanın, miskinin ve misafir olan yolcu ve vatanından uzakta bulunanın hakkını ver; cimrilik etme demektir. Gerçi bu âyette hitap Resûlullah'a (s.a.s.) ise de, Resûlullah'a (s.a.s.) hitap ümmetine hitap olduğu cihetle, emirlere muhatap olan her mükellefe şamildir.

وَلاَ تُبَذِّرْ تَبْذِيراً إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُواْ إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ "... Sakın saçıp savurma. Çünkü savurganlar şeytanların kardeşleri olmuşlardır.." (İsrâ, 17/27) Sen Habibim bunların hakkını vermede israf etme. Zira müsrifler, şeytanların kardeşleridir. وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُوراً "..Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür." (İsrâ, 17/27) Halbuki şeytan Rabbine karşı pek nankör davrandı. Yani ey mükellef olan insan! Farzolan gözetmeyi sadece anaya babaya özel kılma. Bilakis annen ve baban tarafından sana mensup olan akrabanın hukukuna riayet ederek, zengin olanlara hürmet etmekle, fakir olanlara da, muhtaç oldukları yardımı yapmakla haklarını ver ki, akraba hukukuna riayet etmiş olasın. Akrabanın dışındaki miskinlere ve beldesinden uzaklaşmış yanında geçinmesine kâfi malı bulunmayan yolculara malından gücün yettiği kadar ver. Cimrilik etme ki, kendi cinsine ve bilhassa akrabana riâyet etmiş olasın. Herkese yaptığın iyilikte adaleti tercih et, iktisada dikkat et ve israf etme. Zira müsrifler, şeytanların kardeşleridir. Çünkü müsrifler, mallarını şeytanın aldatmasıyla harcanması gereken yerin dışına ve uygun olmayan haram yerlere sarfedip, şeytanın aldatmalarına kapıldıkları yönüyle, şeytanlara kardeş olmuşlardır. Halbuki şeytan nimetiyle perverde olduğu Rabb'ine şiddetle küfretti. Binaenaleyh şeytan, insanlardan aldatabildiğini küfran-ı nimete sevk eder ve aldatabildiği kimselere kardeş olur. Akrabanın hukuku, sıla-i rahim, muhabbet, güzel geçinme, güzel bir şekilde onlarla birliktelik, gücü nispetinde muhtaç olanların nafakalarını vermek ve her birerlerine lâyık olduğu ölçüde iltifat etmektir.

(İsraf): Malını, harcanması gereken yerden başka yerlere, lâyık olmayan yerlere ve mahalline de lüzumundan fazla harcamasıdır. Allah Teâlâ müsriflerin israfları sebebiyle şeytana kardeş olduklarını beyan ederek, müsrifleri şiddetle kötülemiştir. Çünkü Allah ve insanlar yanında şeytan-

dan daha kötülenmiş bir kimse olmadığı halde, müsriflerin şeytana kardeş olmalarını beyan etmek, son derece kötüleme olduğu gibi, kullarını şiddetle israftan yasaklamayı da ihtiva etmektedir. Şeytanın Rabb'ine küfran-ı nîmet ettiğini beyan etmek, şeytana uymaktan şiddetle yasaklama anlamına gelir. Çünkü israf, insanları tehlikeye düşüren kötü huyların en birincilerindendir. Abdest suyunda bile Resûlullah'ın (s.a.s.) israfı yasaklaması, israfın kötülenmesine kâfidir. Zira insanlara nazaran, sudan daha bol bir şey olmadığı halde, suda israf kınanmış olursa, kıymet sahibi olan mallarda israfın ne derece kötü olduğu ve İslâm dininin malı muhafaza için ne kadar büyük bir kıymet verdiği anlaşılır. Oyun ve çalgı aletleri ve emsali maddî-manevî faydasız şeylere malı harcamanın ne derece lüzumsuz olduğu dahi insaf sahibi kimselerce anlaşılmış olur.

Binaenaleyh Allah Teâlâ bu âyette, güzel ahlâkın ruhunu kullarına talim etmiştir. Zira akrabayı, arkadaşlarından muhtaç olanları, vatanından bir sebeple uzak düşen yolcuları, garip kimseleri gözetmenin ve güzel davranarak onların ihtiyaçlarını gidermenin gerektiğini beyandan sonra, insanın düzgün yaşamasının sebebi ve hayatının devamına yardımcı olan malını israftan yasaklamıştır. Bu yasağı dinlemeyip israf edenlerin, şeytana kardeş olduklarını beyan etmekle, medeniyette lâzım gelen yardımlaşmayı, yani yardımlaşmanın esasını kurmuş, kendi cinsine yardımın lüzumuna işaret ederek, onun kurallarını tesis etmiştir. İnsanlara lâzım olan yüce değerlerin en yüksek tabakasını beyan ederek de insanları irşad etmiştir.

İşte zamanımızda medeniyetin iftihar ettiği yetimhaneler, toplumsal yardımlaşmadan meydana getirilen hastahane ve Kızılay gibi müesseseler, bu âyete ve bunun emsali açık âyetlere dayanmaktadır. Binaenaleyh yabancı ülkelerde bunlardan hiç bir eser olmadığı zamanlarda, müslümanların devlet adamları ve onların tebasından birçok kimseler, bu gibi müesseseleri meydana koymuşlar. Yollarda hanlar, kervan saraylar, kasabalarda hastahaneler, misafir için imarethaneler, şifahaneler, yoldan gelip geçenlerin içmesi için sebiller, çeşmeler meydana getirmişler, bunları yıkılmadan kurtarmak için vakıflar oluşturmuşlar ve birçok fedakârlıklar yapmakla diğer milletlere güzel örneklikler teşkil etmişlerdir. Bu gibi güzel hayırların esasını kuran ve âleme dağıtan, Kur'ân vasıtasıyla müslümanlar

değil midir? Bunu emreden İslâm dininden başka bir şey midir? Ancak bir ara İslâmiyet'in bu gibi ahkâmına itina gösterilmeyip, eserlerine bakılmamakla ihmal olunmuş, belki de bir takım tarihi eserler harap ve gelirleri layık olmayan kimselere verilmiş, böylece o eserlerden maksat unutulmuş ise bu hallerde kusur dinde midir? Yoksa bunları meydana getirip kendinden sonrakilere devredenlerde midir? Yoksa bu ahkâma riâyet etmeyip, o emirleri dinlemeyenlerde midir? Bunları vicdan sahiplerinin muhakemesine havale ederiz. İşte yarasa kuşunun güneşi göremediğinden onu inkâr ettiği gibi, Kur'ân hükümlerinden haberdar olmayanlar, bu kadar İslâm eserlerini ve medeniyetini görmez ve Kur'ân prensiplerinden haberdar olmadıklarından yabancı ülkelerde gördükleri bazı eserlerle, "İslâm dini, terakkiye manidir" diyerek itiraz etmeye yeltenirler. Halbuki وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ "...Allah kimi şaşırtırsa artık onu yola getiren olamaz." (Zümer, 39/36) Yani Allah'ın şaşırttığı kimseyi hiç kimse hidâyete getiremez. Binaenaleyh Cenab-ı Hakk'tan yardım istemek lâzımdır.

59. SILA-İ RAHİME DİKKAT HAKKINDA

Yakınları ve akrabaları gözetme, Allah katında takvanın en büyük mertebesi olduğundan Cenab-ı Hakk وَاتَّقُواْ اللّهَ الَّذِي تَسَاءلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً "... Akrabalık bağlarını koparmaktan sakınınız. Allah sizin üzerinizde tam bir gözeticidir." (Nisâ, 4/1) buyurmuştur. Yani sizin bazınız bazınıza bir şey sorduğunda, Zatına yemin ederek sual ettiğiniz Allah Teâlâ'ya ve hukuklarının gözetilmesi gereken akrabaları gözetme hususunda dikkat edin ki, her ikisinin hukukunu muhafaza etmiş olasınız. Zira Allah Teâlâ sizin üzerinize gözeticidir mealindeki âyette, akrabayı kendi ismine yakın olarak zikretmiştir. İnsanlar arasında akrabalık hukukunu ihlâl etmek, kesinlikle caiz olmadığından, akraba arasında kölelik-efendilik de olmaz. Binaenaleyh bir kimsenin pederi, biraderi, amcası, dayısı, teyzesi, halası gibi yakınından birisi, köle veya câriye olmasına binâen satın alsa derhal âzâd olur. Aralarında malikiyet memlûkiyet kalmaz. Çünkü aralarında mülkiyet bakî olsa, istihdam caiz olur. İstihdam ise, sıla-i rahime ters olduğundan, yakınlık mülkiyete mânidir. Zira yakınlığın gereği, hürmet göstermedir.

Mülkiyetin icabı ise tahkir olduğundan, ikisinin bir arada bulunması caiz olamaz. Yine akraba arasında meydana gelen hibeden dönme sahih olmaz. Zira hibeden dönme, aralarında dedi-koduya sebep olur. Dedi-kodu ise akraba arasında yabancılaşma ve nefreti doğurur. Bu ise akraba arasında matlup olan güzel geçinme ve muhabbeti ihlâl eder.

Binaenaleyh akraba arasında olabilecek hibeden dönüş sahih olmaz. Çünkü Allah Teâlâ وَأُوْلُواْ الأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ إِنَّ اللهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ "… Allah'ın hükmüne göre, akrabalık yönünden yakınlıkları olanlar, birbirlerine vâris olmaya daha lâyıktırlar. Muhakkak ki Allah her şeyi hakkıyla bilir." (Enfâl, 8/75) âyetiyle, akrabayı birbirine bağlayıp, birbirlerine karşı nefreti gerektirecek ahvalde bulunmamalarına işaret etmiştir. Yâni aralarında yakınlık olup, akrabalık bağları olanların bazısı bazısına, Allah'ın kitabında ve hükmünde yabancılardan evlâdır. Zira sırların gizliliklerini bilen Allah Teâlâ, kulları arasında kimlerin kimlere münasip olduğunu, vâris hususunda kimin kime vâris olacağını bilir ve ilminin gereğiyle hükmeder demektir.

Akrabaya riâyetin farziyetine binaen, Resûlullah'ın (s.a.s.) akrabalarına dikkat edilmesini ümmetinden istediğini beyan dolayısıyla Allah Teâlâ قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى "… De ki: Ben bu risalet ve irşad hizmetinden ötürü, sizden akrabalık sevgisinden başka beklediğim hiçbir karşılık yoktur.." (Şûrâ, 42/23) buyurmuştur. Yani Habibim sen, dini hükümleri ümmetine tebliğ ettiğinde de ki: "Ben sizi hidâyete davetim üzerine sizden ücret istemem. Ancak ehl-i beytime ve akrabama muhabbetinizi isterim. Çünkü ehl-i beytim, nübüvvet nuruyla münevver olduklarından, size, doğru yola gitmekte rehber ve dinimi size tebliğde takip edilecek kimseler olacaklarından, siz daima onlardan fayda görürsünüz demektir. Çünkü bir ümmetin nebisine muhabbeti farz olursa, o nebinin akrabasına dahi riâyetin farz olacağı şüphesizdir. Zira bir kimseye muhabbet, onun muhabbet ettiği akrabasına muhabbeti icap eder. Resûlullah'ın (s.a.s.) en yakın akrabası Hz. Ali, Fatıma (r.a.), Hasan, Hüseyin (r.a.) ve ehl-i îman zümresine dahil olan Hz. Hamza ve Abbas gibi amcaları (r.a.) olduğu gibi, Kureyş kabilesi olması da muhtemeldir. Çünkü Kureyş'in her kabilesine Resûlullah'ın yakınlığı olduğu halde, onlar Resûlullah'ı (s.a.s.) yalanlamakla eziyet etmekten geri

kalmadılar. Buna nazaran âyetin mânası: "Ey Kureyş kabilesi! Size Allah'ın kelâmını tebliğimden dolayı ücret istemem. Ancak sizinle aramızda olan akrabalığa muhabbet ve o muhabbet sebebiyle bana eziyetinizi terketmenizi isterim. Çünkü akrabalığın gereği, iyilik, şefkat ve merhamettir. Yoksa eziyet ve cefa etmek değil" olduğuna bu âyet delâlet eder.

Zira Resûlullah (s.a.s.) Kureyş'in her kabilesiyle münasebettar ise de, bazılarına pek yakından ve bazılarına da pek uzaktan -ki birçok göbek yukarıda- nesepleri birleşir. Şu halde pek uzaktan münasebettar olan insanların, akrabalık ilişkilerine riâyetleri farzdır demektir. İşte Kureyş'in geneline Resûlullah'ın (s.a.s.) yakınlığı kasdedilince, onlardan îmanı kabul ederek Resûlullah'ın (s.a.s.) ashabı sırasına girenlere, bütün mü'minlerin muhabbet etmeleri lâzım olduğunu beyanla, İslâm dininin dünyaya yayılması onlar vasıtasıyla olacağına işaret olunmuş ve işin aslı da bu işaret üzere zuhur etmiştir. Çünkü Kureyş'ten ilk dört halife zamanlarında İslâmiyet, Asya'nın ve Afrika'nın en mühim beldelerine, hatta Avrupa'nın bir kısmını ihata etmiş ve onların himmetleriyle neşir ve yayıldığı inkârı mümkün olmayan bir hakikattir.

Sıla-i rahime riâyet lâzım olunca, bu riâyeti terketmekle İlâhi emre muhalefet edenlerin hüsrana duçar olacaklarını beyan dolayısıyla Allah Teâlâ الَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ "Bu fâsıklar o kimselerdir ki Allah'a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah'ın riayet edilmesini emrettiği ilişkileri keserler ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar. İşte bunlar ziyana uğrayanların ta kendileridir." (Bakara, 2/27) buyurmuştur. Bu âyet, fâsıkların özelliğini belirtmek için varit olmuştur. Binaenaleyh mânası şöyledir: "Darb-ı mesellerle sapıtan fâsıklar o kimseler ki, onlar yeminleriyle sözlerini güçlendirdikten sonra, Allah'a verdikleri sözü bozarak, o İlâhi emre itaattan çıkarlar. Allah Teâlâ'nın ziyaret edilmesini ve riâyet edilmesini emrettiği sıla-i rahmi terkedip, yeryüzünü ifsat ederler. İşte şu sıfatlarla sözlerinden dönmek, sıla-ı rahimi terketmek ve yeryüzünü ifsat etmektir. Bunlarla aynı özellikleri taşıyanlar, dünyada ve âhirette zarar göreceklerdir. Çünkü sıla-ı rahim, dünyada rızkın ve ömrün bereketine, afiyetine, akraba arasında güzel uyumla birbirlerinden yardım ve istifadeye sebep

olunca, sıla-ı rahimi terk eden kimsenin, şu sayılan faydalardan mahrum olarak zarar göreceği şüphesiz olduğu gibi, akrabalık ilişkilerini terkederek, İlâhi emirlerin tersine hareketinden dolayı azaba müstahak olarak âhirette dahi zarar görmesi muhtemeldir. Lâkin İlahi prensiplerin tamamı, insanın gücünün yetmesine bağlı olduğundan dolayı, akrabasından uzak düşen kimsenin, bizzat ziyareti mümkün olmazsa, selâm göndermek, mektup yazmak ve hediye göndererek, güzel bir şekilde hatırlamak suretiyle bu vazifesini yerine getirebilir. Çünkü onun hakkında mümkün olan bu kadardır. Zira Allah Teâlâ'nın teklifi, herkesin gücü nispetindedir. Şunu üzülerek belirtmeliyiz ki, zamanımızda akrabaya ve akrabalık ilişkilerine riâyet bütün bütün ortadan kalkmış gibidir. Zira kardeşlerin birbirine saygısı kalmadığından, genellikle birçokları birbirlerine küs gezerler. Nerede kaldı daha uzaklarına hürmet etmek? Halbuki sıla-i rahmi terk edenlerin rızkı dar, ömrünün bereketi az olacağı ve akrabalık hukukuna riayet edemediğinden âhirette mes'ul olacağına dair bir çok dini delil mevcuttur. Bilhassa Kur'ân'da sılaya riâyet etmeyenleri tehdit hakkında bir çok âyet-i celile vardır ve burada bu kadarla iktifa olunmuştur.

60. KOMŞU HUKUKU HAKKINDA

Allah Teâlâ evvelâ ana-babaya riâyet, sonra aile teşkilâtına ve o teşkilât sebebiyle hâsıl olacak evlâtların hukukuna ve aile arasında güzel geçinmenin lüzumuna, daha sonra aile teşkilâtından insanlara en yakın akrabası olduğu yönüyle akraba arasında güzel münasebetlerin lüzumuna, onlar arasında birbirlerine karşı güzel uyumun muhafazasına dair ahkâmını, bir çok âyetiyle güçlendirdiği gibi, bundan sonra insanlara yakın komşuların hukukunu ve zikri geçen ahkâmın tamamını bir âyette özetle beyan etmek üzere وَاعْبُدُواْ اللّٰهَ وَلاَ تُشْرِكُواْ بِهِ شَيْئاً وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللّٰهَ لاَ يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالاً فَخُوراً "Yalnız Allah'a ibadet edip O'na hiçbir şeyi şerik yapmayın. Anneye, babaya, akrabalara, yetimlere, fakirlere, yakın komşulara, uzak komşulara, yol arkadaşına, garip ve yolculara, ellerinizin altındaki (köle, cariye, hizmetçi, işçi)lere de güzel muamele edin. Bilin

ki Allah kendini beğenen ve övünüp duran kimseleri sevmez." (Nisâ, 4/36) buyurmuştur. Yani Allah'a organlarınızla ibâdet edip, kalbiniz ve dilinizle de birliğini ikrar edin ve eşyadan hiç bir şeyi Allah'a ortak koşmayın. Ananıza, babanıza içeride ve dışarıdaki hizmetlerini görmek ve ihtiyaçlarını gidermek suretiyle iyilik edin. Pederiniz ve valideniz tarafından size yakın akrabalarınıza, yardım ihtiyacı bulunan yetimlere, ihtiyaç sebebiyle sıkıntı içinde kalmış âcizlere, yakın komşuya, uzak komşuya, seninle beraber bulunan arkadaşına, beldesinden uzak düşmüş yolculara ve mülk-i yeminle mâlik olduğunuz köle ve câriyelere iyilik edin ki, kendi cinsinize, muktedir olduğunuz kadar yardım etmiş olasınız ve yardımınızda onlara karşı kibirlenmeyin. Zira Allah Teâlâ insanlar arasında, gerek yürüyüşünde, gerek diğer durumlarda kibirlenen, soy, sop, mal ve nüfusuyla iftihar eden kimseleri sevmez ve onların hallerinden razı olmaz demektir.

Gerçi bu âyetin ihtiva ettiği prensipler özetle, komşu ve arkadaşla ilgili olanların dışındakiler ayrı ayrı bahislerde, birçok âyetle beyan olunmuş ise de, bu âyetin içine aldığı güzel ahlakın on bir çeşidinden her birinin özetle âyetin içine aldığı ahkâmını izah etmek münasip görülmüştür. Şöyle ki, bu âyetin ihtiva ettiği on bir çeşitten birincisi Allah'a ibâdettir. Bu âyetteki ibâdet, bütünüyle kalbin niyetine ve organların yapmasına şâmildir. Çünkü ibadet, sadece Allah'ın o emrine uyarak, emredileni yapmak ve yasaklananı terketmek olduğundan, ilmî, amelî, itikadi, zahirî ve batınî her amele şâmildir.

Binaenaleyh وَاعْبُدُو اللّٰه demek, Allah'a her nevi ibâdetle ibâdet edin demek mânasına olduğundan, bütün kullarına ibâdetin farz olduğunu ilân etmiştir.

İkincisi, gerek cansızlardan ve gerekse canlılardan Allah Teâlâ'ya hiç bir şeyi ortak koşmamaktır. Çünkü Allah Teâlâ kullarına ibâdeti emredince, ibâdette ihlasın lüzumuna işaret için şirkten nehyetmiştir. Zira şirkle amelde ihlâs olamaz ve ihlâsla beraber olmayan amelde fayda olmaz.

Üçüncüsü, ebeveyne itaattir. Ebeveynin hukukunun ehemmiyetine, onlara ihsanın farz olduğuna ve onlara isyanın asla caiz olmadığına işaret için, gerek bu âyette ve gerek diğer âyetlerde Allah Teâlâ ebeveynin hukukunu kendi hukukuyla beraber zikretmiştir.

Ebeveyne ihsan: Hizmetlerini görmek, onlara karşı yüksek sesle konuşmamak, istedikleri şeyi yapmağa çalışmak, gücü nispetinde onlarla hemfikir olmak, onlara eziyet verecek şeyleri yapmamak ve beş vakit namazın sonunda onlara dua etmektir.

Dördüncüsü, akrabaya ihsandır. Çünkü akrabaların en yakını olan peder ve validenin hukukuna riâyet farz olunca, onlardan sonra gelen akrabalara riâyetin lüzumunu Allah Teâlâ bu şekilde beyan etmiş ve sıla-i rahimin farziyetine işaret etmiştir. Beşincisi, yetimlere ihsandır. Çünkü yetimler, çocukluk hallerinde bulunup, ikram ve şefkat edici pederleri olmadığından, her yönüyle merhamete layık oldukları cihetle Cenab-ı Hakk yetimlere ihsanın lüzumunu beyan edip, kendi cinsleri arasında yetimlerin rahatlarını temin etmiştir. Altıncısı, fakir ve düşkünlere ihsan etmektir. Yedincisi, yakın komşuya. Sekizincisi, uzak komşuya riâyet ve ihsan etmektir.

Yakın komşudan maksat, ya akrabadan olan, ya mahallesinde veya yakın mahallelerde olmakla günde birkaç kez karşılaşılıp görüşülmesi mümkün olandır. Uzak komşudan maksat, bir iki günde bir defa görülendir. Gerek uzak ve gerek yakın bütün komşulara riâyetin farz olduğunu Cenab-ı Hakk bu âyetle beyan etmiş, insanlar, bilhassa akraba ve komşular arasında güzel geçinmeyi tavsiye etmiş, birbirlerine yardımın lüzumunu açıkça belirtmekle, insanlar arasında güzel ilişkilerin devam etmesinin Allah rızası için olduğunu kullarına beyan ederek, Allah rızasına doğru giden yollarından birisi de, komşu hukukuna riâyet olduğundan, o yola herkesi davet etmiş ve insanların rahatını temin ve anlaşmazlıklardan ortaya çıkacak ıstıraptan sakınmak lâzım geldiğine işaret etmiştir. Çünkü komşular arasında birbirlerine karşı karşılıklı hürmet olmaz ve arada dedikodu eksik olmazsa, herkesin kalbi ıstırapla rahatsız olduğu her zaman görülen hususlardandır.

Binaenaleyh Allah Teala bu gibi rahatsızlıklara meydan verilmemesini ve rahat yaşamalarını mü'minlere tavsiye etmiştir. Çünkü insanlar, cemiyet halinde yaşamağa muhtaç olduklarından, her zaman birbirine ihtiyaçları zarurîdir. İhtiyacı temin de ancak güzel uyumla olacağında şüphe yoktur. Komşuya ihsan etmek, fakirse onu fakirliğinden kurtarmak, ödünç

para isterse vermek, hayır isabet ederse tebrik, şer isabet ederse ta'ziye etmek, hasta olursa halini sormak, vefat ederse cenazesini götürmek, güzelliklere teşvik etmek, nasihatte bulunmak, kendi için sevdiği şeyi komşuları için de sevmek, iyi sözle taltif etmek, kötü sözle gücendirmemek ve selâmından mahrum etmemekle beraber hakkında hayırla dua etmektir.

Komşu üç kısımdır: Birincisi akrabadan mü'min olan komşudur ki, bu, üç hakka sahiptir ki, bunlar akrabalık, İslâmiyet ve komşuluk hakkıdır. İkincisi, yabancılardan mü'min olan komşudur ki, İslâmiyet ve komşuluk sebebiyle iki hakka sahiptir. Üçüncüsü, bir hakka sahip olan gayr-ı müslim komşudur ki, bir komşuluk hakkına mâlik olduğundan, komşuluk hukukuna riâyet lâzımdır. Binaenaleyh hasta olursa hatırını sorması gerekir.

Dokuzuncu, insanın memleketinde ve yolculukta, beraber olduğu kimseye ve arkadaşına iyilik etmesidir. Çünkü insan, ilim tahsilinde başkalarıyla beraberlikten, birşeyler elde etmede arkadaştan, misafirlikte dosttan ayrı olmadığı gibi, bir mecliste sohbette dahi bazı arkadaşlarıyla bulunmak zaruretinde olduğundan, Cenab-ı Hakk Kur'ân'da kısa bir zaman bile olsa arkadaşlığın ve birlikte bulunmanın hukukuna riâyet lâzım geldiğini beyan etmiştir.

Onuncusu, insanın kölesine ve cariyesine ihsan etmesidir. Köleye ihsan, kudretinin ötesinde iş teklif etmemek, ağırına gidecek söz söylememek, nafakasını ve diğer ihtiyaçlarını vermek, onu zillet ve hakaretle çalıştırmamaktır.

Onbirincisi, yolculara yardım etmektir. Bu âyet-i celile, insanın asıl vazifelerinden Allah hakkı olan tevhîdi, ibâdeti, insanlara güzel muameleyi, onlara yardım esaslarını tesis etmekle, İslâm dininin ruhunu meydana koymuştur. Çünkü insan için vazifenin esası ve İslâm dininin ruhu iki kısımdır. Birisi Allah Teâlâ'nın haklarına riâyet, diğeri insanların haklarına riâyettir ve âyet de her ikisini içine almaktadır.

Binaenaleyh bu âyet-i celile, bütün İlâhi yükümlülükleri özetle ihtiva ettiğinden, mü'min olan kimse, bu âyetin muhtevasıyla amel ederse, kulluk vazifelerini yerine getirmiş olur. Çünkü âyet, gerek Yaratıcı ve gerek yaratılmış herkesin hukukuna riâyet edilmesini tavsiye ettiği cihetle, ahlâkın esasını ve insana lâzım olan görevlerin tamamına riâyeti emretmektedir.

61. MİSAFİRİ GÖZETMENİN LÜZUMU HAKKINDA

Allah Teâlâ bundan evvelki âyette ve diğer bazı âyetlerde yolcuyu gözetmeyi ve ona iyilik etmeyi emretmiştir. "İbnü's-sebîl", memleketinden ayrılan yolcu demektir ki, kendi beldesinin haricinde bulunan kimseler, kendi şehri dahiline yakın bir yerde bile olsalar misafirdir. O misafirlere ikramı Allah Teâlâ kullarına emretmektedir. Pekçok İslâm memleketinde, köy ve kasabalarda, zenginler ve ileri gelenler tarafından, memleketinden uzak yolcuların rahatları için açılan mekanlara gelen misafirlere verilen yemekler, sular ve karşılıksız misafir ihtiyaçlarını temin hususunda gösterilmekte olan misafirperverlik, esasını bu ve bunun emsali âyetlerden almış ve bu türlü hayırlara teşebbüs eden müslümanların düşüncesi, ancak İlâhi emre yapışarak Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak en yüce görevidir.

Şimdi bazı kimseler, insanlığı yücelten vasıfların aksine, Avrupa'nın âdetlerini taklit etmek sevdasıyla, bazı İslâm topraklarında hanedan eşraf tarafından, İlâhi emirlere uymakla, Yaratıcı'nın verdiği nimetin şükrünü yerine getirmek maksadıyla, garip yolcuların Allah rızası için yedirilmesi, barındırılması hususları Avrupa'da olmadığından ve hiç bir kimse diğerine yardım etmediğinden bahsedip, İslâm'ın bu gibi güzel âdetlerini hatalı bularak, bu türlü eşraf, hanedan ve kendi cinsine yardımı âdet eden kimseleri ahmaklıkla itham etmek isterler.

İşte bu çeşit kimseler, Allah'ın bu hususa dair emirlerini tanımazlar. Ancak yabancıları taklide yeltenirler. Bu gibilere esefle karşılık verneden başka çare yoktur. Çünkü bu gibiler, Allah bilmezler, Peygamber tanımazlar, dini prensiplerden hiç haberleri yok! Ancak yabancıların ağzından bir şey duymuşlardır, onu bilirler. Onunla amel etmek isterler. Halbuki aynı zamanda bu türlü kimseler, köylere işi düşüp gittikçe, köylü hanedanlar tarafından kendilerine yapılan ikramı da severler ve ikram eden kimseyi, kendilerine ikramından dolayı sena da ederler. Şu halde bunların halleri sözlerini tekzip ettiği cihetle, ne yaptığını ve ne söylediğini bilmeyen bir takım kimselerdir. Çünkü durum icabı, misafirlik zamanında kendi hakkında yapıldığı yönüyle, sevdiği bir şeyi diğerleri hakkında çirkin saymak, akıl zayıflığından başka ne olabilir? Güya İslâmiyet'te böyle misafirperverlik, müslümanları tembel yaparmış. Acaba kimin misafirperverliğine güvenerek "bana ekmek veri-

yorlar" diyerek günlerce tembel, bir evde eğleşip kalan kimdir, bir tanesini gösterebilirler mi? Hayır, işte bunu söyleyen öyle duymuş, duyduğunu söyler. Halbuki bu gibiler, müslümanların ayrı ayrı durmayıp, birbirlerine yardımlarının lüzumundan da bahsederken, yardım etmenin ahmaklık olduğunu söylemekten de çekinmezler. İşte muhtaç olanlara yardım hakkında Cenab-ı Hakk, Kur'ân'da birçok âyet inzal ederek kullarını cömertliğe teşvik etmiş, cimrilikten de caydırmıştır. Meselâ Allah Teâlâ kullarına yardımı emretmek üzere يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ الأَرْضِ "Ey iman edenler! Kazandığınız şeylerin ve yerden sizin faydanız için bitirdiğimiz ürünlerin temiz ve güzel olanlarından Allah yolunda harcayın.." (Bakara, 2/267) buyurmuştur. Yani ey mü'minler, siz kazanmış olduğunuz malınızın güzel ve helâl olanından, sizin için bizim yerden çıkardığımız bitki ve meyvelerden muhtaç olanlara verin demektir. İşte bu âyet, insanın kazancından bir miktarını infâk etmesi gerektiğine delâlet ettiği gibi, vefat etmezden evvel infakın lüzumunu beyan hakkında Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَنفِقُواْ مِمَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لاَّ بَيْعٌ فِيهِ وَلاَ خُلَّةٌ وَلاَ شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ "Ey iman edenler! Ne alışverişin, ne bir dosttan yardım beklemenin, ne de bir kimseden şefaat ummanın mümkün olduğu bir gün gelmeden önce, sizi rızıklandırdığımız şeylerden harcayın. Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir." (Bakara, 2/254) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Sizi rızıklandırdığımız şeylerden muhtaç olanlara infak ediniz. O gün gelmezden evvel ki, o günde alım-satım suretiyle ticaret yok ki, kaçırdığınız şeyleri yapasınız. Herkesin kendi derdiyle uğraşmasından, dostluk kalmaz ki, birbirinize yardım edesiniz, Allah'ın izni olmaksızın şefaat yok ki, şefaatle birbirinizi azaptan kurtarasınız. İnfakı ve bilhassa farzolan zekatı inkar eden kafirler, ancak zalimlerdir. Zira Allah'ın ihsan ettiği nimetlerden muhtaç olanların haklarını vermemek, zulümden başka bir şey değil demektir.

İşte bu âyette, vefat etmeden ve kıyamet gelmeden önce infakın gerekliliğine delalet vardır. Çünkü vefat edince, malın varislere intikaliyle elinde bir şey kalmaz. Binaenaleyh her ne yaparsa sağlığında yapmak, kendi menfaatinedir. Şu kadar ki yapılan infakın Allah rızası için olup, riya, başa kakma ve incitmenin, sadakanın sevabını iptal ettiğini beyan etmek üzere Allah Teala يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تُبْطِلُواْ صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِّ وَالأذَى كَالَّذِي

يُنفِقُ مَالَهُ رِئَاء النَّاسِ وَلاَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ "Ey iman edenler! Sadaka verdiğiniz kimselere minnet etmek, incitmek sûretiyle o sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Allah'a da, âhirete de inanmadığı halde sırf insanlara gösteriş yapmak için malını harcayan kimsenin durumuna düşmeyin.." (Bakara, 2/264) buyurmuştur. Ey mü'minler, sadakanızı veriniz. Fakirlerin başına kakmak ve incitmekle sevabınızı iptal etmeyin. Şu kimsenin iptali gibi ki, o kimse insanlara sadakasını göstermek ve onların hüsn-ü zannını çekmek için malını infak eder. Halbuki Allah'a ve âhiret gününe îman etmez ki, Allah'ın rızasını kasdetmiş ola. Şu halde riya ile verilen sadaka nasıl boşuna giderse, minnet ve incitmeyle verilen sadaka da öylece boşuna gider.

Menn: Bir kimsenin, yapmış olduğu iyiliği, iyilik ettiği kimsenin başına kakması ve: "şunu vermedim mi?" diyerek söylemesidir.

Eza da, sadaka verdiği kimseyi üzecek davranışlarda bulunmaktır. Fazlaca yaptığı sadakayı, başkalarına göstermek ve kendine dünyaca iyi dedirtmek için yapmaktır. Bunların her üçü de, infakın ve sadakanın sevabını iptal edeceğini Cenab-ı Hakk, bu âyette beyan etmiştir. Çünkü her amelde ihlâs lâzım olduğu gibi, infakta ve sadakada daha fazla ihlâs ve Allah'ın rızası için olması lâzımdır. Sadakanın sevabını almak, ihlâsa bağlıdır. Çünkü sevabı verecek Allah Teâlâ olunca, amel de Allah için olmalı ki, Allah da ecrini versin. Halbuki riya ile amel, Allah için olmaz. Belki riyakarlık ettiği kimseler için olduğu cihetle, Allah'tan ecir istemeye hakkı olmaz ve sevap almanın, amelin Allah için olmasına bağlı olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ لاَ يُتْبِعُونَ مَا أَنفَقُواُ مَنّاً وَلاَ أَذًى لَّهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ "Mallarını Allah yolunda harcayıp da infaklarının ardından minnet etmeyenler, rahatsızlık vermeyenler yok mu, işte onların Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlara hiç bir endişe yoktur ve onlar üzüntü de duymayacaklardır." (Bakara, 2/262) buyurmuştur. Yani Allah yoluna, Allah'ın rızasını kazanmak için infak ederler, sonra infak ettikleri sadakalarının ardından, minnet ve incitmede bulunmazlar. Onlar için Rabbleri katında korunan sevapları vardır. Binaenaleyh onlar üzerine korku yok ve onlar mahzun olmazlar. İşte minnet ve incitme, zengine sadakasının kıymetini kaybettireceğinden, muhtaç olan fakirin kalbini de kırdığı yönüyle, sevabı olmayacağını ve sadakanın ecrini

almanın, bu gibi fena halleri sadakadan sonra yapmamağa bağlandığına bu âyet delâlet eder. Yani sadaka verecek kimse, sadakasıyla ancak Allah'ın rızasını kastetmeli ve güler yüz, tatlı dille vermeli ki, yapmış olduğu sadakanın sevabını bulsun. Halbuki Allah yolunda yapılan infakın, birden yedi yüze kadar sevabının katlanacağını beyan etmek üzere Allah Teâlâ مَّثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّئَةُ حَبَّةٍ وَاللّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ وَاللّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ "Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak verip her birinde yüz tane bulunan bir başağın haline benzer. Allah dilediğine kat kat fazlasını da verir. Allah'ın lütfu geniştir, ilmi her şeyi kaplar." (Bakara, 2/261) buyurmuştur. Yani Allah yolunda mallarını muhtaç olanlara sarfeden ve yediren kimselerin sadakalarının durumu, o tanenin durumu gibidir ki, o tane yere düşer, ondan yedi yedi başak biter. Her başakta da yüzer tane olmak üzere yedi yüz tane hasıl olur. Zira Allah Teâlâ dilediği kulunun amelini istediği kadar katlar ve fazla verir. Çünkü Allah'ın kullarına lütuf ve ihsanı boldur. Güzel niyetle infak edenlerin niyetlerini ve infaklarını bilir ve ona göre sevap verir demektir. Binaenaleyh kullarının infakından, bir zerre bile olsa kaybolmaz. Her tanesi için kat kat mükâfat verir ve bu gibi mükâfatı vereceğini maddiyattan ekin tanesi ve ekin kellesi ile temsil etti ki, maneviyatta dahi böylece ihsan edeceğinde hiç kimse şüphe etmesin. Çünkü maddiyatta verdiğini herkes görüyor ve biliyor. Maddiyatta vermeğe kadir olan Allah Teâlâ, maneviyatta dahi vermeğe kadir olduğunda şüphe yoktur. Şüphe eden varsa, işte ekin tanesi birden yedi yüze kadar olduğu göz önünde bir hakikattir, inkârı mümkünse inkâr etsin.

Şu halde ihlâsla yapılan infakın, yedi yüze kadar katlanacağını beyanla, bu âyette Allah Teâlâ kendi yolunda infak etmeye kullarını teşvik etmiştir. İşte Cenab-ı Hakk, infakta olan ücret ve sevabı beyanla, Allah için muhtaçlara infak edenlerin ve yolculara evinde yemek yedirenlerin, ne kadar sevap ve mükafata nail olacaklarını beyan ettiği gibi, yemek yedirme ve evlerinde yemek yedirenlere itiraz edenleri de وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ "Muhtacı doyurmayı hiç teşvik etmez." (Mâûn, 107/3) âyetiyle kötülemiştir. Yani o insan ki, muhtaç olan miskinlere kendi malından yedirmediği gibi, miskinlere yedirmeğe başkalarını da teşvik etmez. Kendi yedirip razı olmadığı gibi, başkasının yedirdiğine dahi razı olmaz. Çünkü

bu gibi insanların İslâmiyet'le alâkası yok ki, İslâmiyet'in hasletlerinden olan yemek yedirmeğe rağbet etsin. Halbuki İslâm'ın büyükleri, bu hususa pek çok ehemmiyet vermişler, medreseler, mektepler, imaret ve zaviyeler yapmışlar ve onların masraflarını ifâ edecek gelirler temin etmişlerdir. Binaenaleyh misafirperverlik, müslüman bireyler arasında övülmüş ve hüsn-ü kabul görmüş oldukça eski bir adettir. Şu halde buna itiraz eden, zelil ve sefil insanlardır. Yoksa aklı başında olan bir mü'min, kendini bu gibi faziletlerden mahrum etmek istemez.

Yemek yediren müslümanları da methetmek üzere Allah Teâlâ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَيَتِيماً وَأَسِيراً إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَاء وَلَا شُكُوراً "Kendileri de ihtiyaç duydukları halde yiyeceklerini, sırf Allah'ın rızasına ermek için fakire, yetime ve esire ikram ederler. Ve derler ki: "Biz size sırf Allah rızası için ikram ediyoruz, yoksa sizden karşılık istemediğimiz gibi bir teşekkür bile beklemiyoruz." (İnsan, 76/8-9) buyurmuştur. Yani o iyi müslümanlar, kendilerinin yemeğe ihtiyaçları olmasına rağmen, miskine, yetime ve esire yedirirler. "Yediririz ve yedirdiğimiz şeyler mukabilinde sizden bir mükâfat istemeyiz ve sizin teşekkür etmenizi yani ettiğimiz iyiliğe karşı bizi medh-ü senada bulunmanızı dahi istemeyiz" demekle, yemek yedirdikleri misafirlerin gönüllerini alırlar demektir.

Misafirperverlik, yalnız İslâm dinine münhasır değil, bütün enbiyanın şeriatlarında misafire ikramla ilgili İlâhi emir gelmiştir. Hattâ İbrahim Aleyhisselâmın misafire riâyet ettiğini Cenab-ı Hakk Kur'ân'da Ümmet-i Muhammede talim için zikretmiş ve buyurmuştur ki: هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَاماً قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ "Sahi! İbrâhim'in şerefli misafirlerinin gelişlerinden haberin oldu mu? Onlar yanına varınca: "Selam!" dediler. O da: "Size de Selam!" diye cevap verdi, ama içinden: "Bunlar tanımadığım kimseler, hayırdır inşaallah!" dedi." (Zâriyat, 51/24-25) Yani Habibim, ceddin İbrahim Aleyhisselâmın ikram edilen misafirlerine dair haberi sana geldi mi? O zamanda misafirler İbrahim'in yanına vardılar ve: "selâm sana ey İbrahim" dediler. İbrahim Aleyhisselâm da onlara mukabele ederek: "Selâm sizin de üzerinize olsun, ey bilmediğim kimseler" dedi demektir. فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاء بِعِجْلٍ سَمِينٍ فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ "Onlara yemek getirmek için gizlice ailesinin yanına geçti ve semiz bir dana kebabı

getirdi. Önlerine koyup "buyurmaz mısınız?" diye ikram etti." (Zâriyat, 51/26-27) Onlarla muhavere ve selâmlaşmadan sonra, hemen vakit geçirmeksizin İbrahim Aleyhisselâm onlardan ayrıldı ve evine gitti. Derhal yağlı ve semiz pişmiş bir dana alıp getirdi. Onların yakınına koydu. Onlara: "Buyurun, yemez misiniz!" demekle onları yemeğe davet etti.

İşte İbrahim Aleyhisselâmın derhal misafirlere yemek getirmekle meşgul olduğunu Cenab-ı Hakk'ın Kur'ân'da bize beyan etmesi, bizim için bir derstir. Mümkün olduğu kadar bu dersle amel edilmesini herkese tavsiye etmektir. İmanında ve Kur'ân'ın hak olduğunda şüphesi olmayan müslümanlar, bu dersle amel etmekte ve bütün milletlerin kabul edip övgüde bulundukları Hz. İbrahim mesleğinde yürümektedirler. Fakat Hz. İbrahim mesleğini sevmeyenler, Ebû Cehil, Ebû Leheb gibi müşrikleri taklit eden Avrupa toplumu ve adetlerini övmekle, onlarla içl,-dışlı olmayı kendilerine münasip görmüşler demektir.

İbrahim Aleyhisselâma gelen misafirler, Hz. Lût'un kavmini helak etmeğe memur olan meleklerdi. Lâkin Hz. İbrahim'in hanımı Sâre'den bir erkek olmasını Cenab-ı Hakk'tan istirhamı üzerine, bir erkek çocuk ihsan olacağını müjdeleme görevi de vazifelerine eklenmişti. Binaenaleyh insan suretinde Hz. İbrahim'in yanına gelmişlerdi. Misafirler Allah katında değerli oldukları gibi, Hz. İbrahim tarafından kendilerine karşı tatlı bir yüzle karşılamak, iyi bir yerde oturtmak, lütufla muamele oetmek, tatlı söylemek ve alelacele yemek getirmek suretiyle ikram olunmuşlardır. Misafirler, ikram olunduklarına işaret için الْمُكْرَمِين ismiyle vasıflandırılmışlardır. Lâkin melekler yemek ve içmekten beri oldukları sebebiyle yememişlerdir. İşte misafire ikram, Hz. İbrahim'in sünneti olduğu gibi, Muhammed (s.a.s.) ümmetine dahi sünnet olmuştur. Misafirler, İbrahim Aleyhisselâma selâmla konuşmağa başladılar ki, Hz. İbrahim de onlara selâmla mukabele etti. Binaenaleyh insanlar arasında selâm, oldukça eski bir merasimdir.

62. SELAM HAKKINDA

İşte insanların, karşılaştıklarında birbirlerine selâm alıp-vermelerinin Allah Teâla'nın arzusuna muvafık bir amel olduğundan Cenab-ı Hakk

Kur'ân'da وَإِذَا حُيِّيْتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّواْ بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيباً "Şayet size selam verilirse, siz de ondan daha güzel bir tarzda selamı alın, en azından verilen selâmın misli ile karşılık verin! Şüphesiz ki Allah, her şeyin hesabını hakkıyla arar." (Nisâ, 4/86) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Siz diğer mü'minler tarafından bir hediye yani selâmla karşılaştığınızda, siz onların selamlarından daha güzel bir selamla selamı alın veya o selamın misliyle karşılık verin. Zira Allah Teâlâ sizden hayır ve şer, menfaat ve zarar meydana gelen her şeyin hesabını hakkıyla arar. Gereğine göre sevap veya ceza verir demektir.

(Tahiyye): Aslında bir insana hayatla dua etmektir. Ancak İslâmiyet gelince, "tahiyye", selâma çevrilmiş olduğundan, âyetteki "tahiyye" ile maksat selâmdır. Binaenaleyh âyetin anlamı, size bir müslüman tarafından selâm hediye olunursa, siz ona onun hediye ve selâmından daha fazla ve daha güzel bir mânayı ifade eden bir selâmla mukabele edin. Veya selâmının misliyle karşılık verin demektir. Selâmla karşılamak, bütün milletlerin merasiminden daha güzel ve faziletlidir. Çünkü selâm, bir duadır ki, bütün âfetlerden emin olmasına, hayatının uzun olmasına, akıbetinin hayır olmasına, saadet haline ve çeşitli sıkıntılardan emin olmasına duâ etmeyi içine almaktadır.

Binaenaleyh selâm lâfzı, gayet kısa ise de, mânası çok derin olduğundan, en kolay bir dini merasimdir. Çünkü selâm lâfzı, Allah'ın güzel isimlerinden biri olduğu yönüyle mü'minler, aralarında birbirlerine selâm vermekle, hem iltifat ve selâmetle dua, hem de Allah'ı anmış oldukları gibi, kendi taraflarından birbirine zarar gelmeyip, selâmet geleceğini ifâde ederler ve birbirlerinin sevincine de sebep olduğundan, her iki taraf sevaba nail olur. Selâmı vermek sünnettir. Selâmı almak ise farzdır. Çünkü selâm âyetinde Cenab-ı Hakk: "Size selâm verildiğinde, siz onun selâmından daha güzel bir selâm veyahut onun verdiği aynı selâmı verin" buyurmuştur ki, selâmın karşılığının verilmesindeki emir, vücup içindir. Binaenaleyh selamın karşılığını terketmek, selâm veren kimseye ihanet olup, mü'mine ihanet ise haram olduğu cihetle, terk eden kimse günahkâr olur. Selâm veren kimse "selamun aleyküm" ile yetinirse, ya selamın karşılığı olan "aleykümüsselâm" der veyahut daha güzelini tercih ederek

"aleykümüsselâm ve rahmetullah" demekle, daha fazla duayı seçer. Yani: "selâm ve Allah'ın rahmeti üzerinize olsun" diye selâmına karşılık verir. Selâm, emanet edildiğinde, emaneti sahibine teslim farzdır. Eğer mektupla selâm gelirse, mektupla karşılığı da farzdır.

İşte selâm, müslümanlar arasında, yardımlaşma usulünden bir çeşit olup, mü'minler arasında yumuşaklık, yakınlaşma ve birbirleriyle güzel geçinme esaslarını tesis ettiğinden, Cenab-ı Hakk müslümanlar arasında bu usule dikkat edilmsini, bu âyetle emretmiştir. Çünkü karşılaşma anında Allah'ın ismini anarak ve bütün âfetlerden uzak olmakla duâyı içine alan bir konuşmayla mü'minlerin birbirlerine yaklaşmaları, elbette İslâm kardeşliğinin tesisine yardımcı olan bir ibâdettir. Eğer selâmın Allah tarafından müslümanlara hediye olarak verilmiş bir değer olduğuna inanarak ihlâs üzere selâmlaşırlarsa, elbette selâmın, aralarında muhabbeti ve dostluğu tazeleyeceği, büyük bir sevinç ve Allah'ın rızasını gerektireceği şüphesizdir. Selâm, mü'minler arasında Allah rızasına uygun bir merasim olduğundan, âhirette Cennet'likler arasında dahi bu merasimin devam edip icra edileceğini beyan dolayısıyla Allah Teâlâ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْواً وَلَا تَأْثِيماً إِلَّا قِيلاً سَلَاماً سَلَاماً "Onlar cennette ne boş bir söz, ne de günaha sokan bir laf işitirler. İşittikleri söz, hep: "Selam! selam!" sesleridir." (Vâkıa, 56/25-26) buyurmuştur. Yani Cennetlikler, Cennet'te batıl söz ve günah yazılacak kelâm işitmezler. Ancak bir söz işitirler ki, o söz de her birinin birbirine selâmıdır. Selâmın, iki taraftan verilip alınacağına işaret için âyette selâm lâfzı iki kere zikrolunmuştur. Ahirette mü'minler, Rabb'lerinin cemaliyle müşerref oldukları günde bile, Rabb'leri tarafından selâmla iltifat olunacaklarını beyan dolayısıyla Allah Teâlâ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْراً كَرِيماً "Allah'a kavuşacakları gün: "Selam!" iltifatı ile karşılanırlar. O, onlara pek değerli ve cömertçe, bir mükâfat hazırlamıştır." (Ahzab, 33/44) buyurmuştur. Yani mü'minler, Rabb'lerine kavuştukları günde, Allah tarafından onlara hediye selâmdır ve onlar için Allah Teâlâ Cennet'te güzel mükafat hazırladı demektir. Diğer bir âyette وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ "... Birbirlerine iyi dilek ve temennileri ise hep "selam!"dır." (Yûnus, 10/10) buyurmuştur. Yani Cennetliklerin Cennet'te selamları selâm sözüyle karşılık vermektir. Çünkü selâm hayra delâlet eden İlâhi bir isim olduğundan, mü'minlerin

Cennet'te bütün sıkıntılardan güvende olup, çeşitli sıkıntı ve belalardan kurtulduklarına delâlet ettiği için, her şeyden evvel Rabb'leri tarafından selâmla taltif edileceklerini Cenab-ı Hakk beyan etmiştir.

Hattâ Cennetlikler Cennet'e girdiklerinde, Cennet'in bekçileri tarafından Cennetliklerin, selâmla hürmet olunacaklarını beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَراً حَتَّى إِذَا جَاؤُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ "Rab'lerine karşı gelmekten sakınanlar ise bölük bölük cennete sevkolunurlar. Nihayet oraya varıp da kapıları açılınca cennet bekçileri "Selam olsun sizlere, ne mutlu size! Haydi, ebediyyen kalmak üzere, giriniz oraya!" derler." (Zümer, 39/73) buyurmuştur. Yani o kimseler Cennet'e bölük bölük sevkolunurlar ki, onlar Rabb'lerinden korktukları için, günahlardan kaçtılar. Hattâ onlar Cennet'e gelip Cennet'in kapıları açıldığında Cennet'in hazinedarları onlara: سَلَامٌ عَلَيْكُمْ selâmet sizin üzerinizedir, günahlardan ve günahların gerektirdiği azaplardan kurtuldunuz. Binaenaleyh Cennet'te ebedî kalıcı olduğunuz halde Cennet'e girin demekle, ikram ederler demektir.

Hasılı "selâm" lâfzı, dünyada ve âhirette mü'minler arasında, alıp verilmesi lâzım olan dini bir davranıştır. Hem esenlik dilemeyi, hem kendi tarafından diğerinin emin olacağını gösteren müjdeyi ve hem de Allah'ın (c.c.) ismi olması yönüyle, Allah'ı anmayı içine alan öyle bir ibâdettir ki, dünyada ve âhirette, Cenab-ı Hakk'ın kullarına bir ikramı olup, bununla amel etmek, Allah'ın ve Hz. Peygamberin emrine uymaktır. Çünkü Resûlullah (s.a.s.), **Esselamu ismun min esmaillahi fe efşû beynekum**[45] buyuruyor. Yani selâm, Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Aranızda onu yayınız. Yani birbirinizden esirgemeyin demektir. İşte hem bu kadar mânayı içine alan, hem de ibadet olduğu halde böyle bir uygulama hiç bir dinde yoktur. Zira bugün, birbiriyle buluşma anında her milletin alışageldiği uygulamaları ortadadır. Eğer selâma denk başka bir şeyin olduğunu iddia edecek varsa söylesin, mukayesesini yapsın görelim. Selâma denk olacak, belini eğmek midir veya baş indirme midir yahut el kaldırmak mıdır? Bunların hangisi selâmın ifade ettiği derin anlamı ifade edeblir ki?

---

[45] Buna yakın lafızlarla bkz: Buhari, İman 20; Müslim, İman 93.

Diğer bir âyette وَالمَلاَئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ سَلاَمٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ "... Öyle ki melekler de her kapıdan yanlarına varıp: "Sabretmenize karşılık size selamlar, selametler! Dünya diyarının ne güzel âkıbetidir bu!" diyecekler." (Ra'd, 13/23-24) Yani Cennetlikler üzerine her kapıdan melekler: "Sabrınız sebebiyle selâmet sizindir, içine girdiğiniz son yurt ne güzeldir" demektir.

Hatta bir kimsenin, kendi evine girdiğinde bile kendi kendine selâm vermesinin, bereketi getiren bir husus olduğunu beyan etmek üzere Allah Tâlâ فَإِذَا دَخَلْتُم بُيُوتاً فَسَلِّمُوا عَلَى أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ "... Evlerinize girdiğiniz zaman Allah katından kutlu, feyizli ve bereketli bir iyi dilek temennisi olarak birbirinize selam verin. İşte Allah size âyetlerini böylece açıklıyor. Umulur ki düşünüp hikmetini anlarsınız." (Nûr, 24/61) buyurmuştur. Yani evlere girdiğinizde, Allah Teâlâ tarafından size hediye olarak verileni, hediye olarak siz de hayır ve temiz şeyi, nefsinize ve evde bulunanlara selâm olarak verin. İşte bu âyette beyan ettiği gibi, sizin akledip düşünmeniz için Allah Teâlâ, sizin sohbet kurallarınızı gösteren âyetlerini beyan eder. Bu âyet, bir kimse evine girdiğinde, ev halkına, evde kimse yoksa, kendi kendisine selâm vermesinin, bereketi ve pekçok hayırlara sebep olduğunu gösterir.

63. İZİN İSTEME HAKKINDA

Gerek İbrahim Aleyhisselâm'a konuşmak için gelen meleklerin konuşmalarına selâmla başlamaları, gerekse âhirette Cenab-ı Hakk'ın her şeyden evvel kullarını selâmla taltif etmesi ve Cennetliklerin, Cennet'e girmeleri için Cennet'in kapıları açıldığında hazinedarların onları selâmla karşılamaları, selâmın bütün esenlikleri ihtiva eden faziletli bir seremoni olduğunu göstermeğe yeterlidir. Binaenaleyh bir kimse, başkasının evine geldiğinde izin isteyip, selâm vermesi müslümanlığın ahlak ilkelerinden olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ "Ey iman edenler! Kendi evleriniz dışındaki evlere, sahiplerinden izin isteyip onlara selam vermeden girmeyiniz. Böyle yapmanız sizin için daha münasiptir. Olur ki

düşünür, hikmetini anlarsınız." (Nûr, 24/27) buyurmuştur. Yani ey mü'minler, kendi hanenizin dışındaki evlere girmek istediğinizde, o hane halkı ile yakınlık kuruncaya ve onlardan izin isteyip selâm verinceye kadar girmeyin. Zira izinsiz girmemek, sizin için hayırlıdır. Sizin düşünüp anlamanız için, izin isteme prensibi konulmuştur ki, îmanınızın gereği, dini âdabınızı muhafaza ve ihlâs üzere, kendi aranızda İslâm kardeşliği yerleşmiş olsun.

Binaenaleyh izin istemeden başkasının evine girmeyin. Zira ansızın yani habersiz girmekte hane sahibinin sevmeyeceği bir şeye muttali olmakla, aranızda olan muhabbet nefrete dönüşür. Binaenaleyh hane sahibinden izin olmayınca girmeyin ki, aranızda öteden beri yerleşmiş olan muhabbeti ve o muhabbet üzerine terettüp edecek faydaları elinizden kaçırmayasınız. Bu gibi prensiplerin konulması, sizin nasihat kabul eden olmanız ve aranızda olan âdap ve sohbeti muhafaza edip, mürüvvet ve adaletin dışına çıkmamanız içindir. Çünkü iznin konulmasındaki hikmet, hane sahibinin bir ayıbına, eve izinsiz giren kimsenin muttali olmaması ve girdiği hanede mahremi olmayan kadını veyahut hane sahibinin başkalarına göstermeyeceği bir şeyi görmemesi ve başkalarının mülkünde tasarruf etmemesidir. Zira izinsiz bir yere girmek, başkalarının mülkünde izinsiz tasarruftan yapmaktan başka bir şey değildir. Halbuki sahibinin meşru hakkına, izni olmadıkça tecavüz caiz olamaz. Âyetin tertibine nazaran, evvelâ izin istemek, sonra selâm vermek şeklindedir. Çünkü hanede insan olduğu bilinmeyince, selâm vermekte bir mâna yoktur. Eğer hane sahibi misafiri içeri almayı uygun bulmaz, geri çevirirse mes'ul olmaz. Çünkü mülkün sahibi, başkasının girmesine isterse izin verir, isterse vermez. Herkes mülkünde müstakildir. İzin istemede istenilenin üç defa olduğu Resûlullah'tan (s.a.s.) mervidir. Üç defa izin istemede yani kapıyı üç defa çalıp da hane sahibi cevap vermezse, ısrar etmek caiz olmayıp, dönmek lâzımdır.

Şayet görüşmesinde bir engel olmasaydı, hane sahihi müsaade ederdi. Üç defa kapı çalınıp cevap vermeyince, içeri girmekte bir sakınca olabileceğine yorumlayıp, rahatsız etmemek insanlık adabındandır. Fakat bir kimsenin, başkasını kendi elçisi vasıtasıyla birini çağırması, eve girmeye izin anlamı olduğundan, elçiyle beraber geldiğinde tekrar izne ihtiyaç yok-

tur. Aynı şekilde yangın, sel, düşman, hırsız hücumunda ve tehlikeli bir şey olduğunda, hane halkını kurtarmak için o haneye girmek, izne muhtaç değildir. Zira girmekte zaruret olduğu gibi, hane halkının feryadına ulaşmak ve menfaatine koşmak da vardır. Böyle bir zamanda izin istemekle meşgul olmak, hane halkının zararınadır. Zarar ise, giderilmesi lâzım olan şeylerdendir.

İşte bir takım bâtıl hezeyanların ve atılan iftiraların tek sebebi, pervasızca herkesin istediği yerlere girip çıkması ve dikkat etmeksizin birlikte olmasından hâsıl olduğundan, Cenab-ı Hakk bu âyetle müslümanlara izin istemeyi öğütlemiş ve izinsiz girmeği de yasaklamıştır. Binaenaleyh bu âyetin prensiplerinde, mü'minleri birbirlerine karşı sû-i zandan koruma, iftira gibi bir takım uygunsuz hallerden muhafaza, müslümanlar arasında kardeşlik, muhabbeti devam ettirme, herkesin kalplerini ıstıraptan uzaklaştırma ve izinsiz başkasının mülkünde tasaruftan engellemekle, başkalarının hanesini ansızın taarruzdan kurtarmak gibi insanların maslahatına dikkat etme hususları mevcuttur.

Eğer hane sahibi bulunmazsa, ne yapmak lâzım geldiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَداً فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِن قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ "Şayet orada hiçbir kimse bulamazsanız size izin verilmeden oraya girmeyiniz. Eğer size: "Müsait değiliz, geri dönün" denirse dönün. Bu sizin için daha nezih, daha münasiptir. Allah yaptığınız her şeyi tamamen bilir." (Nûr, 24/28) buyurmuştur. Yani eğer izin istediğiniz hanede bir kimse bulamazsanız, izin verilinceye kadar girmeyin ve eğer size hane sahibi tarafından: "dönün geri!" denirse, dönüverin, girmek için ısrar etmeyin. Zira dönün denilince sizin için dönmek, girmek için ısrardan daha uygundur. Halbuki Allah Teâlâ sizin amelinizi bilir ve amelinizin gereğine göre ceza verir demektir. Çünkü sahipsiz eve girmek, töhmetten hali olmadığı gibi, hane sahibine eziyet de vardır. Şu halde, izin verecek bir kimse karşısına gelinceye kadar sabredip beklemek lâzımdır. Ancak hane sahibi bulunur da dönün derse, derhal dönmeli, ne için izin vermediğini araştırma ve sorgulamakla eziyet etmemek lâzımdır. Çünkü izin vermediğinde, elbette kendince bir düşüncesi var ki, müsaade etmedi. Neye müsaade etmedin, diye tahkike kalkışmak, hane sahibini boş yere

mes'ul tutmak ve iç durumunu sorgulama olduğu yönüyle, Cenab-ı Hakk hane sahibi dönün derse dönüverin buyurmuştur.

Allah Teâlâ, izinsiz girmenin caiz olmadığı yerleri beyan ettiği gibi, izinsiz girmenin caiz olduğu yerleri de beyan dolayısıyla لَّيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ "İçinde oturulmayan fakat sizin faydalanma hakkınız bulunan evlere girmenizde mahzur yoktur. Ama hiç unutmayın ki Allah açığa vurduğunuz ve gizlediğiniz her şeyi bilir." (Nûr, 24/29) buyurmuştur. Yani sürekli mesken olmayıp, girmekte sizin için menfaat olan hanelere girmenizde günah yoktur. Halbuki Allah Teâlâ gizlediğiniz ve aşikâr kıldığınız şeyleri bilir demektir. Çünkü izne muhtaç olan mesken, içinde kadın, mal ve alınacak şeyler bulunan yerlerdir. Fakat hanlar, tekkeler ve yol üzerinde yolcular için yapılmış siperler gibi bir kimseye mesken olmayan yerlere girmekte bir mâni yoktur. Özellikle sıcak ve soğuktan kendinizi muhafaza etmek ve çalınmadan malınızı koruma gibi o yerlere girmekte sizin için menfaat olursa girmek lâzımdır. Çünkü başkasına zarar etmemek şartıyla, insanlar daima menfaatlarını aramakla mükelleftir. Binaenaleyh menfaat olup diğerine zarar olmayan yerlere girmek meşrudur. İşte yolcular için yol üzerinde yapılan hanlar, siperler ve tekkeler bu âyetin hükmüne dahil olduğu gibi, örf ve âdette girmeğe izin verilen hamamlar, kasaba dahilinde olan hanlar, kahveler, oteller, çarşıdaki dükkânlar, köylerde hayır sahipleri tarafından yapılan misafirhanelerin tamamı dahil olduğundan, buralara izin istemeden girebilirler. Zira örf ve âdette, herkes bunlara girmeye izinlidir. Çünkü bunlara izinsiz girmede, bir kimsenin evine girmede düşünülen sakıncalar yoktur.

64. AİLE ARASINDA İZİN İSTEME HAKKINDA

Dıştan gelen bir kimsenin eve girmesine, sahibinden izin almanın gerektiği gibi, ev içinde olanların da bir odadan diğer odaya girmek için izin almalarının gerektiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِن قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُم مِّنَ الظَّهِيرَةِ وَمِن بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَّكُمْ "Ey iman edenler! Ellerinizin altında bulunan köle ve hizmetçileriniz ile içinizden henüz

bülûğa ermemiş çocuklarınız, odanıza girmek için şu üç vakitte sizden izin istesinler: Sabah namazından önce, öğle vakti istirahat için elbiselerinizi çıkardığınız zaman ve bir de yatsı namazından sonra. İşte bu üç vakit, mahremiyet vakitlerinizdir..” (Nûr, 24/58) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Sizin mâlik olduğunuz köle ve cariyelerinizden hizmetinizde bulunanlar, henüz büluğ çağına ermemiş olan çocuklarınız, sizin bulunduğunuz odaya girmeleri icabederse üç vakitte sizden izin istesinler. Bunlardan biri sabah namazından evvel, biri öğleden evvel kuşluk uykusu ve istirahat zamanı ki, elbisenizi üzerinizden çıkardığınız vakitte, biri de yatsı namazından sonra. Şu üç vakitte yanınıza girmeleri icabederse, izin istesinler, izinsiz girmesinler. Zira bu üç vakit, sizin için avret mahallinizin açık olduğu zamandır. Binaenaleyh izinsiz girerlerse sizin sevmediğiniz bir halinize muttali olma ihtimaline binâen izin almaları lâzımdır.

Âyette hitap erkeklere ise de, kadınlara da şâmildir. Zira genellikle İlâhî hitaplarda kadınlar erkeklere tâbidir. Binaenaleyh âyetin hükmüne erkekle kadın eşit olduğu cihetle, bu üç vakitte, erkeğin yanına girmekte izin gerektiği gibi, kadının yanına girmekte dahi izin lâzımdır. İnsanlar, bu üç vakitte elbiselerini çıkarıp yatağa yattıkları için, bu vakitlere “avret” denilmiştir ki, eşiyle beraber bulunma ve avret mahalli açık olma ihtimaline binaen Cenab-ı Hakk kullarının rahatını temin için şu üç vakitte lâzım olan edep ve terbiye, evin içinde bulunanların dahi her zaman izin istemeleri gerektiğini beyan etmiştir.

Binaenaleyh köle ve cariye, mükellef oldukları cihetle bu üç vakitte efendilerinin odasına izinsiz girerlerse günahkâr olurlar. Ancak çocuklar büluğ çağında olmadıkları cihetle mükellef olmadıklarından, bu teklif valide ve pederlerine aittir. Binaenaleyh bu üç vakitte girmenin izinle olacağını, valide ve pederin çocuklarına öğretmeleri farzdır. Öğretmezlerse mes'uliyet onlara olur.

Çocukların bülûğ çağı, İmam-ı A'zam'a göre erkek olursa ihtilâmla, kadın olursa hayızladır. İhtilâm ve hayzı olmazsa, erkeğin bülûğu 18, kızın bülûğu 17 yaştır. Şafiî, Ebu Yûsuf ve İmam-ı Muhammed'e göre, ihtilâm ve hayız olmazsa, büluğ yaşı on beştir. Binaenaleyh on beş yaştan önce erkek ihtilâm olur, kız da hayız görürse, bülûğları gerçekleşmiş olur. Eğer bu

haller on beşten evvel gerçekleşmezse, on beş yaşına girince büluğ yaşına ulaşmış sayılır. İsterse ihtilâm ve hayız olmasın.

Âyette her ne kadar cariye ve köle denmiş ise de, sair hizmetçilerde de hüküm böyledir. Yani onlar da izne tâbidir. Çocuklardan maksat, ana ve baba arasında vukuu muhtemel olan birlikteliği anlayabilecek kadar olanlardır. Yoksa henüz bunu anlayamayacak kadar küçük olanlar değildir. Zira anlamaktan âciz olanlar, esasen valide ve pederlerinin yanında bulunacağı gibi, terbiyeye de kabiliyetleri olamaz ki, ana ve babadan izin almayı öğrenmekle mükellef olsunlar. Hane dahilinde olanlara bu üç vakitte izin istemenin farz olmasındaki hikmet, avret mahallinin açık bulunması ihtimalidir. Binaenaleyh bu üç vaktin dışında izne ihtiyaç olmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُم بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ "... Ama bunların dışında izinsiz girmelerinde sizin için de, onlar için de bir mahzur yoktur. Çünkü sizin birbirinizin yanına girip çıkmanız kaçınılmazdır. İşte Allah size âyetlerini böylece açıklar. Gerçekten Allah, alim ve hakîmdir." (Nûr, 24/58) buyurmuştur. Yani ey mü'minler, şu üç vakitten sonra hizmetçiler ve çocuklarınızın izin almadan sizin yanınıza girmelerinde, ne sizin ve ne de onların üzerine günah yoktur. Zira onlar sizin yanınıza ve sizin bazınız onlardan bazılarının yanına insanlık icabı girip dolaşmak mecburiyetindedir. Çünkü kiminiz hizmet etmek ve kiminiz de hizmet edilmeğe ihtiyacınız zarurî olduğundan, her vakitte izin almak külfeti gerektirir. Bu külfete binaen izne üç vakit tahsis kılınmıştır. İste şu prensipleri beyan ettiği gibi Cenab-ı Hakk, sizin faydanıza uygun prensipleri içine alan âyetlerini size beyan eder. Zira Allah Teâlâ sizin izin almağa muhtaç olduğunuz vakti, muhtaç olmadığınız zamanı ve her halinizi bilir. Halinize uygun hükümlerini koyan mutlak bir Hakim'dir.

طَوَّافُونَ Girip çıkması ve ev içinde dolaşması çok olan kimseler demektir ki, üç vaktin dışında izinsiz girmeğe müsadenin hikmeti, çok girip çıkmaları olduğunu ifade etmiştir. Çocukların büluğ çağına ulaşmalarından sonra, her zaman izin almaya muhtaç olduklarını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ "Çocuklarınız büluğa erdiklerinde ise, kendilerinden bü-

yük olanları nasıl izin istiyorlardı ise, odanıza girmek için her vakitte izin istesinler. İşte Allah size âyetlerini böylece açıklar. Çünkü Allah her şeyi bilir, her hükmü yerinde açıklar." (Nûr, 24/59) buyurmuştur. Yani sizin çocuklarınız büluğ çağına ulaştıklarında erkek, kız hangisi olursa olsun, onlar kendilerinden önce büluğ çağına ulaşanların hükmünü aldıklarından önce büluğ çağına ulaşanlar her zaman izne muhtaç oldukları gibi, henüz büluğ yaşına varanlar da her zaman izin almaya muhtaçtır. İşte şu hükmü beyan ettiği gibi, Allah Teâla hükümlerine delâlet eden âyetlerini de size beyan eder. Çünkü Allah Teâlâ kullarının hallerini, izin almağa muhtaç oldukları vakitlerini bilir, onların hallerine muvafık ve hikmetine uygun ahkâmını koyar demektir.

Binaenaleyh çocukluk çağından kurtulunca, eski alışkanlıklarını terkedip, her vakit izin almağa alışması farzdır. Âyetin hükmü, anaya ve babaya şâmil olduğundan, onların yanlarına girmelerinde dahi izin lâzımdır. İşte Cenab-ı Hakk, kitabında bir eve girmek için dışarıdan gelenlerin hane sahibinden izinleri lâzım olduğunu beyanla, dış adabı beyan ettiği gibi, bir ev dahilinde olanların dahi, bir odadan diğer odaya girmek için hane halkının izne muhtaç oldukları vakitleri beyan etmiştir. Bu hususta, içerideki ve dışarıdaki bütün insanların rahatlarını gerektiren yolları göstermiş ve birbirlerine karşı rahatsızlığı gerektirecek durumları yasaklamıştır. Hasılı herkese lâzım olan vazifeyi bildirmiştir. Binaenaleyh Kur'ân'da belirtilen vazifeyi dinlemeyenler elbette mes'ul olurlar.

65. MECLİSTE OTURMANIN ADABI HAKKINDA

Allah Teâlâ bir eve dışarıdan gelen kimsenin, hane sahibinden izin istemesinin farz olduğunu, hane dahilinde olanların izne muhtaç oldukları vakitleri ve aile arasında sohbet adabını beyan ettiği gibi, mecliste oturmanın âdabını beyan etmek üzere يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ "Ey iman edenler! Siz toplantı halinde iken "Biraz yer açıverin!" denildiği zaman yer açın ki Allah da size genişlik versin.." (Mücâdele, 58/11) buyurmuştur. Yani ey mü'minler, dar olan meclislerde bir kimse tarafından size: "meclisi genişletin!" dendiğinde, siz yüzünüzü eğmek ve

sıkıntı çıkarmaksızın derhal meclisi genişletin, hariçten gelen kimseye yer verin ve meclisin sohbetinden onu da faydalandırın ki, meclisin feyizlerinden mahrum etmeyin. Eğer siz hariçten gelen kimseye yer verir, bunu zor karşılamazsanız, Allah Teâlâ bütün arzularınızda sizin üzerinize bolluk yaratır. Sıkıntı göstermez demektir. Çünkü müminler, Allah katında eşit olduklarından, kendi aralarında dahi eşitliğe riâyet etmelidirler. Birbirlerine karşı tevazu gösterip, meclisi benimsemelidirler. Herkes için açık bulunduğunu düşünerek, sonradan gelenlere hürmet göstermelidirler. Mümin, azıcık sıkışık oturmakla diğer mü'mine yer vermesi, meclisin âdabından olduğunu Cenab-ı Hakk beyanla, meclislerde kullarının istirahatini temin etmiştir. Çünkü hitap, mü'minleredir. Mü'minler ise, hemen İlâhi emre sımsıkı uyarlar. Edep dışı yönleri bildikleri için, derhal emre sımsıkı yapışmakla tevazu gösterirler, birbirlerine yer verirler ve birbirlerinin istirahatlerini temin ederek maddeten rahat oldukları gibi, kalbi kırmayı gerektirecek bir halde bulunmamakla, kalben dahi rahat olacakları şüphesizdir. Bu gibi yer genişleme ihtiyaçları, camilerde vaaz ve nasihat esnasında, konferans salonlarında ve mühim toplantılarda, bazı hatipler tarafından konuşma yapıldığında olacağı yönüyle, o yerlerde konuşulacak hususlardan bütün mü'minlerin istifadeleri, maksada daha fazla hizmet edeceğine binaen, Cenab-ı Hakk sonradan gelenlere yer verilmesini ve onun istifadeden mahrum edilmemesini emretmiştir. Hattâ ayağa kalkın denirse, kalkmak lâzım geldiğini dahi beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَإِذَا قِيلَ انشُزُوا فَانشُزُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ "Kalkın!" denilince de kalkıverin ki Allah sizin gibi iman, hele hele bir de ilim nasib edilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır." (Mücâdele, 58/11) buyurmuştur. Yani ey mü'minler, mühim meclislerde size dışarıdan gelenlere riâyet ve hürmet olmak üzere ayağa kalkın denirse kalkın, tembellik göstermeyin, hemen din kardeşinize özen gösterin ki, Allah Teâlâ sizden îman edenlerin ve ilim ehli olanların derecelerini yükseltsin demektir. Çünkü ayağa kalkınca, meclis birçok kimseleri içine alabilir. Halbuki Allah Teâlâ sizin kalkıp ve kalkmadığınıza dair amelinizi bilir ve gereğine göre ecrini verir. Çünkü mü'min kalkar ve meclisi genişletirse, Allah'ın emrine sıkı sıkıya bağlanmış olduğu, kalk-

mazsa emre muhalefet ettiği yönüyle, iyi veya kötü bir cezaya müstahaktır. Bunların tamamından maksat, mü'minlerin birbirini gücendirmeyip, birbirlerine tevazu ve hürmetle muhabbetin devamını temin ve her yerde mü'minlerin bir tek vücut halinde bulunmasıdır.

Mecliste mü'minlerin birbirine iltifatlarından birisi de "Merhaba" lâfzıdır. Çünkü merhaba demek, yerin bol olsun, rahatsız olma demektir ve bu manayı ifade ettiğinden, cehennemliklerin merhabayı birbirinden esirgeyeceklerini beyan dolayısıyla AllahTeâlâ لَا مَرْحَباً بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ "Merhaba!" olmasın, rahat yüzü görmesin o zalimler! Zira onlar cehenneme gireceklerdir." (Sâd, 38/59) buyurmuştur. Dünyada reisler: "Cehennem'de bize uyanlara merhaba yok. Yani yer bolluğu yok. Zira onlar Cehenneme girmişlerdir" derler.

قَالُوا بَلْ أَنتُمْ لَا مَرْحَباً بِكُمْ أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَبِئْسَ الْقَرَارُ "Tâbi olanlar, onlara: "Hayır, asıl size merhaba olmasın, rahat yüzü görmeyin sizler! Bu azabı bize getiren sizsiniz. O ne kötü yerdir!" derler." (Sâd, 38/60) âyetiyle, tâbi olanlar reislerine cevapta derler ki: "Ey reisler! Belki siz "merhaben biküm" denmeğe lâyık değilsiniz. Zira Cehennem'e girmemize sebep olan küfrü bize siz takdim ettiniz ve bizi doğru yoldan alıkoyduğunuzdan dolayı yerinizin dar olmasına ve Cehennem'e lâyık sizsiniz. Cehennem ne fena karargâh oldu demekle karşılık verirler ve mü'minlerin dünyada merhaba demekle birbirine iltifat ettikleri gibi, Cennet'te dahi merhaba demekle iltifatın devam edeceğine, bu âyet delâlet eder. Çünkü cehennemliklerin, merhaba ile iltifatlarının birbirinden yasaklanacağını beyan etmek, cennetliklerin merhaba ile iltifatlarını birbirinden engellemeyecekleri neticesini içine almaktadır. Binaenaleyh, selâmla iltifat gibi, "merhaba" lafzı ile iltifat da, müslümanlar arasında dünyada ve âhirette yaygın güzel bir âdettir.

66. FISILTI (KULİS) HAKKINDA

Cenab-ı Hakk, meclislerdeki sohbet esnasında insanların birbirine yer vermelerini ve icabederse kalkmalarını emrettikten sonra, meclistekilerden bazı kimseleri şüpheye düşürüp rahatsızlık verecek fısıltının caiz olmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ

آمَنُوا “Böyle meşrû olmayan kulisler, müminleri üzüntüye boğmak için şeytan tarafından telkin edilir..” (Mücadele, 58/10) buyurmuştur. Yani mü’minlere eziyet vermek için fısıltı ancak şeytandandır. Çünkü mü’minlerin birbirine düşmanlık etmeleriyle, aralarındaki muhabbetin yok olup fitneler uyanmasını şeytan arzu ettiğinden, daima düşmanlığa vesile olacak şeyleri vesvese etmek suretiyle, mü’minlere telkin eder ve insanları birbirinden nefret ettirmeğe çalışır. İşte bu cümleden olmak üzere, üç kişiden ikisini şeytan fısıltıya sevkeder ki, aleyhinde konuşuyorlar zannıyla diğerini üzsün, daha ileri götürürlerse aralarında bir arbede çıksın ve böylece şeytanın maksadı hasıl olsun. Binaenaleyh, kötü kimseler, iyi kimselere karşı hile ve fesatlarını daima fısıltı ile tanzim ederler. Fakat insanlık gereği kulis icabederse, hayır için kulis yapılmasını beyan etmek üzere Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَى “Ey iman edenler! Şayet siz gizlice konuşacak olursanız sakın günah, zulüm ve Peygambere isyan hususlarında kulis yapmayın. Bunu hayır ve takvâ hususunda yapın..” (Mücâdele, 58/9) buyurmuştur. Yani ey mü’minler, siz gizli söyleştiğinizde günah olan bir şeyle ve başkalarının hukukuna tecavüzle zulüm etmeyi ve Resulünüze isyanı konuşmayınız. Belki çeşitli iyilikleri içine alan güzel şeyleri ve haram olan şeylerden sakınmaktan ibaret olan takvaya dair hususları konuşun demektir. Yani fısıltı yapmayın, eğer yapacak olursanız hayra dair fısıltı yapın. Çünkü bir mecliste bulunan birkaç kişi içinden ikisinin fısıltı ile konuşması, meclisin letafetini kaçırdığı ve diğerlerinin de canlarının sıkıldığı, her zaman görülen şeylerdendir. Binaenaleyh mü’minler, birbirlerine karşı rahatsızlık verecek şeylerde bulunmamalı ki, arzu edilen muhabbet yok olmasın. Genellikle fısıltıda hayır olmadığı ve bazı hayır olanlarını beyan etmek üzere Allah Teâlâ لاَّ خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلاَّ مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلاَحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتَغَاء مَرْضَاتِ اللّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً “Onların kendi aralarında yaptıkları gizli görüşmelerin, fısıldaşmaların çoğunda hayır yoktur. Bu görüşmelerde hayır olması için onların muhtaçlara yardımı, güzel bir davranışı yahut dargın insanların arasını bulmayı gözetmeleri gerekir. Kim Allah’ın rızasını arzulayarak bunu yaparsa, Biz de ona çok büyük mükâfat veririz.” (Nisâ, 4/114) buyurmuştur. Yani onların fısıltılarının çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka, dini bakımdan

güzel görülen bir şey veyahut insanlar arasında uzlaşmayı amaçlayan kimsenin fısıltısında hayır olur. Eğer bir kimse Allah'ın rızasını talep için şunlarla emrederse, biz o kimseye yakında hak ettiğinin ötesinde büyük mükafat veririz demektir. Zira o kimse, kendi davranışıyla bizim rızamızı arzu edince, biz onun mükâfatını umduğundan ziyade veririz. İşte bu âyet-i celilede, fısıltılarda hayır olmadığını ve ancak Allah rızasını kasdederek üç şey hakkında fısıltı yapılırsa hayır olacağı beyan olunmuştur. Onlar da sadaka, iyi şeyleri tavsiye veya insanların arasını güzel bir şekilde bulmadır. Binaenaleyh bunlar hakkında fısıltıda hayır olduğu açıkça belirtilmiştir.

67. ÇALIŞMANIN LÜZUMU HAKKINDA

Allah Teâlâ, aile teşkilatındaki intizamı, yetim ve fakirleri gözetmenin lüzumunu, mü'minlerin birbirlerine iltifat edip güzel davranmalarını, bir kimsenin diğerinin yanına geldiğinde izin istemesini, aile arasındaki iznin lüzumunu, meclislerde birbirine hürmeti, azıcık dahi olsa birbirlerini incitecek herhangi bir fısıltıda bulunulmamasını beyan ettiği gibi, dünyada yaşamak ve âhirette saadete nail olmak için, her şahsın çalışması lâzım geldiğini beyan etmek üzere وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَى وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى "İnsan, emek ve gayretinin neticesinden başka şey elde edemez. Bu gayretinin semeresi de ileride ortaya çıkacaktır." (Necm, 53/39-40) buyurmuştur. Yani insan için kendi çalışmasının menfaatinden başka hiç bir şey yoktur ve insanın her ferdi, çalışmasının semeresini elbette görür demektir. Binaenaleyh insan gayretini hayra sarfederse, hayrın fâydasını, şerre sarfederse şerrin cezasını ve zararını görür. İşte Cenab-ı Hakk bütün insanları çalışmağa teşvik etmiş ve bu çalışmanın karşılığını göreceğini beyanla kullarına tembelliği yasaklamıştır. Şu halde dünyada yaşamak ve âhirette saadet bulmak, ancak çalışmağa bağlıdır. Emeksiz bir şey olmaz, olsa da, insan onunla faydalanamaz. Gerçi insan için, âhirette peygamberlerin ve salih kişilerin şefaatiyle faydalanmak, emeksiz bir menfaate nail olmak gibi görünürse de, onların şefaatlerine insanın hak kazanması, yine iman noktasına çalışmasının semeresidir. Çünkü îmanı olmayan, onlardan şefaat görmez. Gerçi çocukların, torunların ve dostların duaları ve ölmüş baba, ana ve dedelerine sadakalarıyla onlardan faydalanır-

lar. Fakat bunlar da evlât ve torunlar meydana getirmek için, evlenmeğe çalışmasının ve güzel geçinmekle dost kazanmağa çalışmasının semeresidir. Binaenaleyh bunlardan hiç birine, çalışmaksızın nail olur denilemez. Zira her biri ayrı ayrı çalışmasının semeresidir. Binaenaleyh dünya ve âhiret için insanlara, çalışma kadar büyük bir sermaye olamaz. Zira her saadetin sermayesi çalışmaktır.

68. ZİRAAT HAKKINDA

Birkaç satır sonra gelecek olan âyet-i celîle, insanların, hayata, sanata, ticarete, ziraata ve her şeye çalışmalarına şâmil ve içine aldığı bu gibi şeyleri inkârı da mümkün olmadığı apaçık bir gerçektir. Çünkü hiç bir çiftçi, ekmeden ekin biçemez. Yine hiç bir kimse, kadınla evlenmeden meşru evlât sahibi olamaz. Binaenaleyh dünyadaki her fayda, bir çalışmanın mahsûlüdür. Şu halde dünyada, insanlar zamanına göre dünyasına ve âhiretine çalışa gelmiş, yaşamaları için her şeyden evvel dünyada Hz. Âdem'e Cenab-ı Hakk çiftçiliği öğretmiş ve Hz. Âdem'den beri insanların hayatlarını devam ettirmeğe çiftçilik hizmet etmiş olduğundan, hiç bir zamanda insanların yaşadıkları beldelerde çiftçilik ihmâl olunmamıştır. İşte bu esasa binaen Cenab-ı Hakk Kur'ân'da, yerden faydalanmalarını kullarına emretmek üzere هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ "Yeryüzünü size hizmete hazır, uysal bir binek gibi kılan da O'dur. Haydi öyleyse siz de onun omuzları üstünde rahatça dolaşın. O'nun takdir ettiği rızıklardan yiyin, istifade edin. Ama ölümden sonra dirilip O'nun huzuruna çıkacağınızı da bilin." (Mülk, 67/15) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ, O Zât-ı Lâtif'tir ki, sizin için yer yüzünü emrinize itaatkâr ve uysal, kullanmanıza elverişli kıldı. Yeryüzü, sizin kullanmanıza uygun olunca, siz yeryüzünün etrafında, yani dağlarında, ovalarında yürüyünüz, ziraat ve çiftçiliğinize elverişli yerlerini faydalanmak için seçiniz ve Allah'ın o yeryüzünde yarattığı rızkından yeyiniz. O rızkın şükrünü yerine getiriniz. Zira sizin neticede varacağınız yer, ancak Allah'ın huzurudur. Binaenaleyh şükredip etmediğinizi bilir, ona göre ceza verir demektir.

İşte bu âyet-i celilede Cenab-ı Hakk, yeryüzünün dağlarında ve ovala-

rında, yani etrafında ve çevresinde yürüyün diyor. Yani istediğiniz şekilde tasarruf edin, faydalanma vesilelerinden her türlü sebeplere yapışın ve o vesilelerle yeryüzünde sizin için Allah'ın yarattığı rızıktan yeyin diyerek, yeryüzünden faydalanmanın lüzumunu beyan edip kullarını irşat etmiştir.

"Yeryüzünü size (zelûl) kıldı" demek, sizin ekin ekmenize, bağ dikmenize ve bahçe yapmanıza kabiliyetli kıldı demektir. Çünkü yeryüzü, şu bulunduğu hal üzere bulunmasa da, demir, altın ve gümüş gibi sert ve parlak olsaydı, üzerinde gezmek, yatmak, oturmak gibi şeyler mümkün olmadığı gibi, insanın hayatına hizmet eden otları, ekinleri bitirmeğe dahi kabiliyeti olmaz, yazın sıcaktan ve kışın soğuktan oturma imkanı da olmazdı. Şu halde ne gayet sert ve ne de gayet yumuşak olmayarak, ikisi arasında insanların istediği gibi kullanmalarına elverişli ve istedikleri sebeplere baş vurarak rızıklarını ele geçirmeğe uygun olması, insanlar için İlâhi bir lütuf olduğu yönüyle, Allah Teâlâ, bunların şükrünü yerine getirmenin lüzumuna işaret için, âyetin sonunda وَإِلَيْهِ النُّشُورُ buyurmuştur ki, sonunda Allah'ın huzuruna geleceksiniz ve şu nimetlerin şükrünü eda etmezseniz, mesul olacaksınız demektir.

Şu halde, dağlarında ovalarında gezin demek, istifade etmenin çarelerini arayın, tembel tembel oturmayın, çalışın, faydalanın ve çalışmanız üzere Allah'ın yarattığı nimetlerle lezzetlenin demektir. Çünkü insanın rızkı oturmakla gelmediğinden, Cenab-ı Hakk Kur'ân'da her şeyin bir sebebe bağlı olduğunu ve sebebe teşebbüsün lüzumunu da ispat etmek için, dünyanın en büyük hükümdarlarından İskender'in durumunu beyan sırasında فَأَتْبَعَ سَبَباً buyurmuştur. Yani İskender, her neye başlasa, sebebine tâbi oldu ve sebebine teşebbüs etmeksizin işe başlamadı demektir. Cenab-ı Hakk Kur'ân'da, o kıssayı anlatmakla, Muhammed (s.a.s.) ümmetine, başlayacakları işin sebebine teşebbüsün lüzumunu bildirmiş ve onları esbaba tevessüle teşvik etmiştir. Binaenaleyh insan, kendi rızkının esası olan hububatın meydana gelmesi için, çiftçiliğe teşebbüsün lüzumu dahi beyan edilmiş demektir. Çünkü ekmek, buğdayın yerde meydana gelmesine sebeptir. Sebepsiz de bir şey meydana gelmez.

Ziraat yapacak kimsenin, yerin uygun olmasına dikkat etmesi gerektiğini kullarına öğretmek üzere Allah Teâlâ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي

خَبُثَ لاَ يَخْرُجُ إِلاَّ نَكِداً كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الآيَاتِ لِقَوْم يَشْكُرُونَ "Toprağı verimli, güzel bir diyarın bitkisi, Rabb'inin izniyle yeşerip çıkar. Çorak, verimsiz olan bir yerin bitkisi ise çıkmaz, çıkan da bir şeye yaramaz. İşte şükredecek kimseler için Biz, âyetleri böyle farklı üsluplarla tekrar tekrar açıklarız." (A'raf, 7/58) buyurmuştur.

İşte bu âyet-i celilede Cenab-ı Hakk, toprağın iyisini seçmeleri lâzım geldiğini çiftçilere işaret etmiştir. Çünkü iyi ve çoraklı tarlaların her ikisine çekilen emek bir olduğu gibi, üzerine yağan yağmur da birdir. Ancak toprak bir olmadığından, toprağı temiz ve hasılata uygun olan tarlaya yağmurun tesiri daha fazla olur ve hasılatı iyi biter. Fakat aynı yağmur, çoraklı tarlaya yağdığı halde, diğerinde yaptığı tesiri yapamaz. Çünkü tarlada yağmurun bereketinden istifadeye istidat yoktur. Belki yağmur yağdıkça zarar meydana gelir. Çünkü içinde olan çorak yüzüne çıkar, biten otları da kurutur. Binaenaleyh çiftçi de hasılattan mahrum olur.

İşte insanların halleri de böyledir. Çünkü güzel tarlaya yağmur yağdıkça, o tarlada güzel otlar ekinler ve muhtelif meyveler ve türlü renklerle, kokularla çiçekler meydana geldiği gibi, güzel tarlaya benzeyen mü'min üzerine, faydada yağmura benzeyen Kur'ân'ın âyetleri okundukça, mü'minde de îman, çeşitli ibadetler, sevimli çiçeklere benzeyen güzel ahlak ve güzel vasıflar biter. Fakat kötü toprağa benzeyen kötü insan üzerine, Kur'ân âyetleri okundukça, çoraklı tarla gibi bir şey bitmez. Bilakis inkâr ettikçe, tarlanın çorağı gibi içinde olan küfürler ve kötülükler dışına çıkar. Hatta önceden işlemiş olduğu bazı amelleri varsa, Kur'ân'ı inkâr etmesiyle onlar da mahvolur gider. Zira çorağın, otları mahvettiği gibi, Kur'ân'a küfredenlerin de amelleri zayi ve emekleri heba olur.

Cenab-ı Hakk, kullarına yeryüzünün imarı görevini verdiğini beyan dolayısıyla هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا "... Sizi topraktan yetiştirip yaratan, sizi orada yaşatan O'dur..." (Hûd, 11/61) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ sizi topraktan yarattı ve toprağın îmarını da sizden istedi demektir. Çünkü Allah Teâlâ bütün insanların asıl babaları olan Hz. Âdem'i topraktan yaratınca, onun çocukları da topraktan yaratıldı demek olduğu gibi, insanların asıl mâyeleri olan nutfe de, topraktan yaratılan bitkilerden meydana geldiği yönüyle insanlar, hangi şekilde olursa olsun topraktan meydana gelmiş oluyor.

وَاسْتَعْمَرَكُم ifadesinde "sin" harfi talep için olduğundan, yeryüzünün imarını sizden istedi demektir. Yeryüzünün imarı ise, ekip ve dikmekle olacağından, imarını istemek, ekilip dikilmekle olacağı yönüyle, yeryüzünün imarını farz kılmıştır. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın bir şeyi talep etmesi, farziyet bildirmesi hasebiyle, yeryüzünün imarı, kulları üzerine farzdır.

Burada وَاسْتَعْمَرَكُم ifadesi, "ömrî" mânasına olması da muhtemeldir. "Ömrî": Bir kimsenin, malını diğer bir kimseye ölünceye kadar faydalanıp, öldükten sonra kendine dönmek üzere vermesine denir. Yani bir kimseye: "Ölünceye kadar şu evimde otur, sen öldükten sonra ev yine benim" demek ömrîdir ve bu da dinen caizdir. Buna göre buradaki ifadenin anlamı: Ömrünüz oldukça yeryüzünü size verdim, ondan faydalanın. Siz öldükten sonra, yeryüzü yine benim, diğer kullarıma veririm demektir. İşte yeryüzünden faydalanmakla emir, yeryüzünü ekip dikip hasılat yetiştirmekle ve çalışmakla emirdir. Çünkü oturup dururken, yeryüzünden faydalanma olmaz. Binaenaleyh yeryüzünden istifade etmekle emir, istifade etmenin vesilelerine tevessül etmekle emirdir. Faydalanmanın sebepleri ise ziraattır.

Şu halde Kur'ân, insanların hayatlarının esası olan ziraatı ihmal etmemiştir. Bilakis insanları ziraata sevketmiştir. Binaenaleyh ziraata çalışmak, İslâm dinine göre en mühim bir ibadet sayılmaktadır. Zira ziraatla meşgul olmak, İlâhi emre uyma olduğu yönüyle, güzel bir niyetle olduğu zaman, bizzat ibâdettir. Şu kadar ki, insanlar ekince, ekinin bitmesi İlâhi iradeye bağlı olduğunu ve ekini bitirmenin Zat-ı Ulûhiyet'ine münhasır olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ أَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ لَوْ نَشَاء لَجَعَلْنَاهُ حُطَاماً فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ "Ektiğiniz tohuma baksanıza! Siz mi onu yetiştiriyorsunuz Biz mi? Eğer isteseydik onu kuru çöp haline getirirdik, siz de şaşıp kalır, pişman olurdunuz: "Eyvah! Emeklerimiz boşa gitti." Hatta doğrusu biz rızıktan mahrum kaldık, sefalete mahkûm olduk." derdiniz." (Vâkıa, 56/63-67) buyurmuştur. Siz görmez misiniz, yere ekmek için attığınız tohumları siz mi alıp bitiriyorsunuz, yoksa biz mi bitiriyoruz? Elbette biz bitiriyoruz. Eğer dilemiş olsaydık, biz onu kurumuş ot kılardık. Siz ise kurumasına şaşırıp, teessüf eder ve derdiniz ki: "Biz ektiğimiz tohumların bitmesinden ve bitip kurumasından zarar gördük ve istifade etmekten mahrum olduk" der, esefinizi izhar edersiniz demektir. Çünkü insanların yalnız bir

taneyi bitirebilme imkânı olmadığı gibi, bittikten sonra âfetlerden muhafaza etme imkânı dahi olmadığı, herkesin bildiği bir hakikattir.

Binaenaleyh ekin ekilmesini teşvik ettiği gibi, ekilip işlendikten sonra da bitmesi ve âfetlerden korunması için Zat-ı Ulûhiyet'ine iltica edilmesini, bu âyetle kullarına tavsiye etmiştir. Zira kulların bitirmesine ve bittikten sonra âfetlerden muhafazasına iktidarları yoktur. Çoğu zaman görüldüğü üzere, bağları soğuk yakar, ekinleri dolu vurur, vesair âfetler mahveder. İşte o zaman kullar: "Eyvah! Zarar gördük, hasılattan mahrum olduk, emeğimiz boşa gitti. Tohumu bile zarar ettik. Bu sene aç kaldık!" demekten başka ne yapabilirler? Hiç bir şey yapılamayacağı gibi, bu teessüfler de fayda etmez. Şu halde kullar için sebeplere tevessülden sonra, Cenâb-ı Hakk'a ilticadan başka çare yoktur. Binaenaleyh esbaba itimat olamaz. Ancak itimat, Cenab-ı Hakk'ın kudretine ve yardımınadır.

İşte müslümanlıkta, Cenab-ı Hakk'a itimat ve tevekkül, esbaba tevessülden sonra olduğu için, "İslâm dininde tevekkül, müslümanları tembelliğe sevkeder" diyenler, ona pek büyük bir iftirada bulunmuşlardır. Çünkü gerçek müslüman olanlardan, esbaba tevessül etmeksizin tevekkül ile yetinme ve rızkını tevekkülden bekleyen tek bir şahıs gösterilemez. Her müslüman, sanatını yapar. Fakat semeresini ve onun faydalı olmasını Cenab-ı Hakk'tan bekler ve bunda da haklıdır. Zira esbaba tevessül etmekle beraber, bazı engellerin araya girmesiyle, eline bir şey geçmeyeceğini kim inkâr edebilir? Şu halde Cenab-ı Hakk'a tevekkül, yani O'na dayanmaktan başka insan ne yapabilir? Esbaba tevessül ile beraber, Yaratıcı'sına itimat edip, başladığı işin meydana gelmesini O'ndan beklemekte ne gibi zarar var? Allah'a itimat, o işi geriye bırakıyor mu? Allah'a itimat, müslürnanlar hakkında neden eksiklik sayılıyor?

69. BAĞCILIK VE BAHÇECİLİK HAKKINDA

Allah Teâlâ insanları, hububat üretimine, onunla faydalanmanın lüzumuna ve onun esbabına tevessül için, ziraatla uğraşmanın lüzumunu beyan edip, kullarını ziraata teşvik ettiği gibi, bahçeden istifadeye teşvik ve bahçede yetişen meyvelerle kendi birliğine ve kudretine delil getirmenin

lüzumunu beyan etmek üzere وَهُوَ الَّذِيَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِراً نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبّاً مُّتَرَاكِباً "Gökten su indiren O'dur. Sonra Biz onunla her çeşit bitkiyi çıkarırız. O bitkiden bir filiz, ondan da büyüyüp birbirinin üstüne binmiş taneler, başaklar çıkarırız.." (En'âm, 6/99) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ O Zâttır ki, sema tarafından yağmur sularını indirdi. Binaenaleyh Biz Azîmüşşân, o yağmur sularıyla nebatatın her çeşidini yerden çıkardık, nebatattan yeşil otlar bitirdik, otlardan taneleri yüklü kelleleri çıkarırız ki, o kellelerde taneler birbiri üzerine yığılmış ve birikmiş olduğu halde ortaya çıkar. Bunlar, kudretimizi inkâr edenlere karşı birliğimizin ve kudretimizin bariz bir delili olup, bakanlara arz-ı endam ederler. Şu lütfumuzla meydana gelen taneler, sizin faydanız içindir. Binaenaleyh istifâdenin çaresini aramanız lâzımdır.

وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهاً وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُواْ إِلِى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ "... Hurma tomurcuklarından sarkan salkımlar, üzüm, zeytin ve nar bahçeleri yetiştiririz. Bunlardan kimi birbirine benzer, kimi benzemez. Her birinin meyvesine, bir ilk meyve verdiğinde bir de tam olgunlaştıkları zaman bakın! Elbette bütün bunlarda iman edecekler için alınacak birçok dersler vardır." (En'âm, 6/99) Biz, kudretimizle hurmalar çıkardık ki, onun, önce ortaya çıkan dallarından, insanın ulaşıp eliyle alabileceği kadar yakın salkımları vardır ve biz o yağmur suları sebebiyle, üzüm bağları, bostanları, birbirine bazı yönlerden benzeyip bazı yönlerden benzemeyen zeytin ve nar ağaçları yarattık ki, onlar meyvelerini verip olgunlaştığı zaman, her birinin meyvelerine bakın ki, kudretimize delâlet eden ne hârika ve mükemmel hallere denk gelirsiniz. İşte şu ağaçların, meyvelerin yaratılışında, îmanı olan o kavim için Yaratıcı'nın kudretine delâlet eden alâmetler var demektir.

Allah Teâlâ, insanın menfaatine yarayışlı bitkiler ve ağaçlardan beş çeşidini zikretmiştir ki, hububat, hurma, üzüm, zeytin ve nardır. Hububat, yani buğday, arpa vesairenin değerine dikkat için, onu diğerlerinden önce zikretmiştir. Çünkü hububat, insana en birinci gıda olup, insan hayatı onunla ayakta durduğu gibi, samanı ve tanesi de, insana hizmet eden deve, at, öküz vesâirenin gıdasıdır. Binaenaleyh ziraatın, bağcılık, bahçecilik vesâir sanatlar üzerine önceliği olduğuna ve tercih edildiğine bu âyet

delâlet eder. Bundan sonra hurmanın birçok faydası olduğu gibi, az çok gıda olmada payı olduğundan, hurma, diğer meyveler üzerine takdim edilmekle şerefine işaret olunmuştur. Hurmadan sonra üzüm, meyvelerin en değerlisi olduğuna işaret için takdim olunmuştur. Zira üzüm, ilk ortaya çıkışından yıl bitinceye kadar istifade edilir ve nimet olup çeşitli yiyecekler pekmezinden, tazesinden ve kurusundan yapılır. Üzüm, insan vücuduna faydalı ve bir takım hastalıklara şifâdır. Üzümden sonra zeytin, bereketi çok ve yağında, tanesinde birçok faydalar olduğu gibi, geçinmeğe ve ticarete dahi yardımcıdır. Beşinci derecede zikrolunan narın durumu daha da farklıdır. Zîra nar, bir yönüyle gıda, bir yönüyle ilaçtır. İşte bu meyvelerin bazıları faydada birbirine benzemekte ve bazıları benzemediğinden مُشْتَبِها وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ "... Bunlardan kimi birbirine benzer, kimi benzemez.." (En'âm, 6/99) denilmiştir.

İşte Cenab-ı Hakk Kur'ân'da, Vahdaniyyetine deliller sayma sırasında bunları zikredip övmekle, kullarını bunlarla faydalanmağa teşvik etmiş, bağlara ve bahçelere ehemmiyet vermekle bunları meydana getirmenin lüzumuna, bunlarla faydalanmanın mubah olduğuna işaret etmiş ve bağcılığın Allah'ın rızasına muvafık bir san'at olduğunu tavsiye etmiştir. Lâkin bu meyveler, sıcak memleketlere mahsus olup, soğuk memleketlerde olmadığından, her yerde yetişen meyveleri zikretmekle, onları meydana getirmek için çalışmanın lüzumuna işaret etmek üzere Allah Teâlâ فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ إِلَى طَعَامِهِ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاء صَبّاً ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقّاً فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبّاً وَعِنَباً وَقَضْباً وَزَيْتُوناً وَنَخْلاً وَحَدَائِقَ غُلْباً وَفَاكِهَةً وَأَبّاً مَّتَاعاً لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ "Hele, insan, yiyeceklerinin kaynağına bir baksın: Biz yağmuru gökten şırıl şırıl döktük. Sonra nebat bitsin diye, toprağı iyice sürdük. Orada hububatlar, taneler, üzümler ve yoncalar, zeytinler ve hurmalar, ağaçları gür ve sık bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydalanması için yaptık." (Abese, 80/24-32) buyurmuştur. Yani insan kendi yiyeceğine baksın ki, o yiyeceğin yaratılışında ne kadar harika ve mükemmel san'atlar vardır. Semadan yağmur sularını bolca döktük. Suları döktükten sonra, yeryüzünü ot ve ekin bitmek için şiddetle yardık ki, bu vesile ile insana yiyecek ve rızk meydana gelsin. Yerlerin yarılması üzerine biz, size ve hayvanlarınıza fayda olması için, o yerde buğday, arpa, mısır, mercimek, nohut, fasulye v.s. gibi

taneleri, yaş ve kuru üzümleri, zeytin ve hurma tanelerini, sık ağaçları olan bahçeleri, meyve çeşitlerini ve hayvanlarınızın yiyeceği otlaklarda biten birçok otları bitirdik ki, bunlarla hayatınızı devam ettiresiniz ve lezzet alıp faydalanasınız demektir.

İşte bu âyette dahi Cenâb-ı Hakk, ziraatla ve ekme ile meydana gelen hububat, zeytin, üzüm ve hurmanın lüzumuna, bunları kazanmak için de çalışmanın ehemmiyetine işaretten sonra, sebzelere dahi işaret etmiştir. Çünkü وَقَضْبا yonca, tere ve maydanoz otları gibi senede birkaç defa biçilip, insanların ve hayvanların faydalandığı otlara ve nimetlere şâmildir. Bundan sonra Cenâb-ı Hakk: وَحَدَائِقَ غُلْباً Yani mutlaka sık ağaçları olan bahçeleri zikredip, her türlü ve her yerde yetişebilen meyvelere işaret etmiştir. Çünkü sık ağaçlı bahçeler, mutlak zikrolununca, en önde olanın kasdedilmesi kaidedendir. Kemâlde, her meyvenin bulunması lâzım olduğu gibi, وَفَاكِهَةً lâfzı da, her nevî meyveye şâmildir. أَبّا otu bolca mera demektir.

Diğer bir âyette, yerde biten meyvelerle, yerden yukarı kalkan ağaçları, bunların bizzat ekimini açıkça belirtmekle, Vahdaniyetini ve Fâil-i Muhtar olduğunu delillendirme dolayısıyla, bunları kazanmanın lüzumuna işaret etmek üzere Allah Teâlâ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفاً أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهاً وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُواْ مِن ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ "Asmalı-asmasız bağ ve bahçeleri, mahsûlleri çeşit çeşit hurma ve ekinleri, birbirine şekil ve renk yönünden benzer, tat bakımından benzemez tarzda yaratıp yetiştiren hep O'dur. Her biri mahsul verince ürününden yeyin.." (En'âm, 6/141) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ O Yüce ve Kudsî Zat'dır ki, dünyada yerden yukarı yükselen bahçeler ve ağaçlar, ağaçları yere döşenmiş bağlar, meyvelerinin yenmesi farklı hurma ve hububata dâir ekinler, meyveleri birbirine benzer ve benzemez, şekilleri birbirine benzer ve benzemez, şekilleri birbirine benzer, tatları benzemez. Zeytin ve nar ağaçlarını sizin geçiminiz için yarattı. Şu adı geçen bağlar, bahçeler ve onlarda olan ağaçlar meyve verdiğinde, onların meyvesinden yeyin, yemek sizin için mubahtır ve lezzetlenin demektir.

مَّعْرُوشَاتٍ Hurma, zeytin ağaçlan gibi yerden yükselen, وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ üzüm çubukları, kabak, salatalık vs. sebzeler gibi ağacı yerden yükselmeyenlerdir.

Diğer bir âyette Allah Teâlâ, üzümden, hurmadan pekmez yapılmasına ve güzel rızk edinilmesine kullarını yönlendirmiş ve buyurmuştur ki: وَمِن ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَراً وَرِزْقاً حَسَناً "Hurma ve üzümden hem sarhoşluk veren içki, hem de güzel gıdalar elde edersiniz.." (Nahl, 16/67) Yani siz hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden "seker" ki, tatlı ve güzel rızk edinirsiniz demektir. Diğer bir âyette Allah Teâlâ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاء إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعاً تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ "Görmüyorlar mı ki biz otsuz, kır araziye su sevkediyoruz, onun sayesinde, hayvanların ve kendilerinin yiyecekleri ekinleri yetiştiriyoruz. Hâla bunları görmeyecekler mi?" (Secde, 32/27) buyurmuştur. Yani susuzluktan kurumuş yere yağmur sularını biz gönderip de, o su sebebiyle kendilerinin ve hayvanlarının yiyeceği otları ve ekinleri yerden Bizim çıkardığımızı onlar görmezler mi, Yaratıcı'yı inkâr ederler demektir.

İşte bu âyetlerin tamamından anlaşılıyor ki, yerden rızkımızın meydana gelmesi için, basit birtakım sebeplere teşebbüsle mükellefiz. Fakat tesirini Allah'tan beklemek dini bir zorunluluktur. Çünkü çoğu zaman insanlar esbaba tevessül eder. Yani çiftçi tohumunu eker ve bu minval üzere sebepler yerine getirildiği halde, istenilen şey meydana gelmez. Meselâ ekin bitmez. Eğer sebeplerde kesin bir tesir olsaydı, elbette istenilen şey de meydana gelir, bir aksilik olmazdı. Halbuki bu anlamda bazı tersliklerin olduğunu, her şahıs nefsinde müşahede etmektedir. Çünkü herkes bir işe başlar ve lâzım olan her türlü tedbiri yerine getirir. Fakat o iş asla meydana gelmez. Meselâ bahçıvan eker, diker, hâsılat alacağı zaman yağmur kesilir, suyu kuruduğunda hâsılat da kurur, emeği bütün boşa gider. Bu gibi yüzlerce misal, bu hakikate şahittir. Binaenaleyh esbaba tevessülden sonra, Cenâb-ı Hakk'a tevekkülden başka insan için yapılacak ne kalıyor? "Ben yaparım ve yaratırım" diyenler, yapsınlar da görelim!

İşte Kur'ân'ın bu gibi inceliklerine vâkıf olmayanlar, Kur'ân'ın yalnız mâneviyyâttan bahsettiğini zannederek, İslâm dinine: "Terakkiyâta manîdir!" gibi asla layık olmayan boş sözler söylemekten çekinmezler. Halbuki Kur'ân, maneviyatı maddiyattan ayırmaz. İnsanlara her ikisi de lâzım olduğu cihetle, hem dünyaya hem de âhirete yönlendirir. Binâenaleyh yukarıdan beri beyan olunduğu üzere Kur'ân, insanları ekin ekmeğe, bağ

dikmeğe teşvik eder. Yani yaşamak için dünya işlerine, Cennet'e ulaşmak için de âhiret işlerine teşvikle, her iki yere çalışmanın lüzumunu beyan edip, hiç birinin ihmalini ve insanların ataletini doğru bulmaz.

Müslümanların yalnız Kur'ân'la amel ettikleri Hulefâ-i Râşidîn devrindeki fetihleri, ilerlemeyi, gelişmeleri ve diğer hususları, o devrin dışında başka bir dönemde vuku bulduğunu göstermek mümkün olabilir mi? Mümkün olduğunu iddia eden varsa, işte tarihler meydanda ispat etsin de görelim.

Endülüs'te İslâm halifelerinin hızlı bir şekildeki imarları, medeniyet gelişmeleri, maarif ve sanayiye dâir eserleri, hangi asırda olabilmiş? Dağları, ovaları, bütün bağ, bahçe ve her yeri birer çiçek topu gibi gül, gülistan değil miydi? Ondan sonra Hıristiyan hükümetleri eline geçtikten sonra, ne hale geldiği bu gün görülmüyor mu? Yirminci asır medeniyeti denilen şu zamanda, Endülüs kıtası, acaba İslâm devrinde gördüğü imarın ne kadarını görebildi? Aynı şekilde Abbasi halifeleri devrinde Irak ne halde idi? Yalnız Irak'ın senelik gelirlerinin bu günkü Türk altın lirasıyla, kırk sekiz milyon altın lira olduğunu bazı tarihler yazmaktadır. O zamanda Fırat ve Dicle nehirlerinden istifade etmek üzere açılan kanalların, sekiz yüz sene sonra halâ yerleri bellidir. Acaba o zamanda Kur'ân'dan başka bir kanun mu hâkimdi? Mademki Kur'ân, ilerlemeğe mâni idi, o zamanlarda neden mâni olmadı? Yoksa o zamanki Kur'ân, şimdiki Kur'ân'dan başka mı idi? Hayır, Kur'ân yine o Kur'ân'dır, değişmedi. Ancak insanlar değişti. Zira o zamanın insanları, Kur'ân'la hükmeder, Kur'ân'la amel eder ve prensiplerini yerine getirmeğe çalışırlardı.

70. NEHİRLER HAKKINDA

Kur'ân-ı Kerîm, şu beyan olunan ürünlerin meydana gelmesi için, önemli bir sebep olan sulama için kanallar açılmasına, insanları teşvik eder. Çünkü Cenab-ı Hakk Kur'ân'da, nehirlerin yer üzerinde bulunmasının, insanlar için nîmet olduğunu beyan sırasında وَجَعَلَ خِلاَلَهَا أَنْهَاراً "..İçinden yer yer ırmaklar akıtan.." (Neml 27/61) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ yeryüzünü insanlara karargâh kıldığı gibi, yeryüzünün arasında insanların istifadesi için nehirler yarattı demektir.

Diğer bir âyette وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَاراً "Hem O'dur ki yeri yaydı. Orada sağlam dağlar yükseltti, ırmaklar akıttı.." (Ra'd, 13/3) buyurmuştur. Yani O Allah Teâlâ yeryüzünü uzattı, insanların barınmasına elverişli döşedi, yeryüzünde yaz günlerinde yaylalık için yüksek dağlar yarattı ve dağlardaki ovalara akan nehirler yarattı demektir. Diğer bir âyette ise: وَأَلْقَى فِي الأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَاراً وَسُبُلاً لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ "Hem hareketiyle sizi sarsmasın diye, yeryüzüne ağır baskılar çaktı, sabit dağlar koydu. Amaçlarınıza ermeniz için ırmaklar, geçitler yerleştirdi." (Nahl, 16/15) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ, yeryüzüne sabit ve yüksek dağları koydu ki, yeryüzü sizinle iki tarafa meyledip sarsılmasın. Ziraatınıza muvafık nehirler yarattı ki, arazilerinizi sulayasınız ve o su vasıtasıyla azıcık yerden, pek çok hasılat alasınız. Sizin, gideceğiniz yerlere kolaylıkla varmanız ve şaşırmamanız için yollar yarattı ki, istediğinize varabilesiniz demektir.

Kur'ân'da, Cenab-ı Hakk'ın nehirlerin insanların menfaatleri için yaratıldığını beyan etmesi, insanları nehirlerden faydalanmağa teşvik değil mi? Ve nehirlerin yaratıldığı hal üzere kalması durumunda faydalanmak mümkün mü? Şu halde, "nehirler insanlar için yaratıldı" demek, insanların kanallar açmasına ve o sebeple faydalanmanın yolunu göstermek değil mi? O nehirleri yaratmak, Cenab-ı Hakk'a ait ise, ondan istifadenin sebeplerine tevessül etmek, insanlar için dini bir vazife olduğunu beyan değil mi? Bu İlâhi nasihatleri insanlar ihmal ederlerse, kusur insanlarda mıdır? Yoksa Kur'ân'da mıdır? İşte bu hususları muhakeme, insaf ehli kimselerin vicdanlarına havale edilmiştir. "Din, yalnız maneviyatla alâkadardır, maddiyâta karışmaz, din dünyadan ayrıdır" diyenler, ekin ekmeyi, bağ dikmeyi ve kanal açmayı, maneviyâttan sayarlarsa buna da bir diyeceğimiz yoktur.

71. ÖŞÜR HAKKINDA

Allah Teâlâ, ekin ekilmesine, bağ dikilmesine, her türlü sebeplere baş vurmakla zirâat ve çifçiliğe teşvikten sonra, meydana gelen ürünlerin tamamını kendine hasretmeyip, bir miktarını müslüman toplumuna yani beytü'1-mâla ve fakirlere sarfetmek lâzım geldiğini beyan etmek üzere وَآتُواْ حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلاَ تُسْرِفُواْ إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ "... Her biri mahsul verince ürü-

nünden yeyin, devşirildiği gün hakkını (öşürünü) da verin, israf etmeyin, çünkü O müsrifleri sevmez." (En'âm, 6/141) buyurmuştur. Yâni ekin meydana gelip harmanı kaldıracağınız ve meyveler meydana gelip devşireceğiniz günde, o hasılattan Allah'ın tâyin ettiği meşru hakkı yani öşrünü verin ve israf etmeyin. Zira Allah Teâlâ müsrifleri sevmez demektir.

Binaenaleyh şer'î öşür: Hanefîlere göre hâsılatın azından çoğundan alınır. Şu halde hasılat sahibi saklarsa, günahkâr olur. Zira bu âyetle konulan İlahi emre ters bir davranıştır. İsraf, malı harcamada din tarafından tayin edilen sınırı aşmaktır. Binaenaleyh malının hepsini sadaka etmek israfa dahil olduğu gibi, günah yolunda harcanan malın tamamı da israftır. Zira günah, haram olduğu gibi, günah yoluna malı sarfetmek de haramdır.

Allah Teâlâ yerden biten hâsılatın sadakasını vermenin lazım olduğunu beyan etmek üzere diğer bir âyette يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ الأَرْضِ وَلاَ تَيَمَّمُواْ الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِآخِذِيهِ إِلاَّ أَن تُغْمِضُواْ فِيهِ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ "Ey iman edenler! Kazandığınız şeylerin ve yerden sizin faydanız için bitirdiğimiz ürünlerin temiz ve güzel olanlarından Allah yolunda harcayın. Siz göz yummadan, içinize yatmaksızın almayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkmayın. İyi bilin ki: Allah ganidir, hamîddir (kimseye ihtiyacı yoktur, bütün övgülere layıktır)." (Bakara, 2/267) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Kazandığınız malın helâl ve temizinden ve bizim size yerden çıkardığımız hububat ve meyvelerden infak edin. İnfak edeceğiniz malın seçip seçip kötüsünü vermeyin. Halbuki muamelenizde o kötü malı size verseler, onu almaz, ancak gözünüzü kapar ve müsamaha ederek alırsınız. İyi bilin ki Allah Teâlâ sizin infakınızdan müstağnidir.

Binaenaleyh size infak etmeyi emretmesi, ancak sizin menfaatiniz içindir. Zira Allah Teâlâ Zâtında Şekûr'dur. Siz hamdetseniz de etmeseniz de Mahmud'dur. İnsanın kazandığı malı, zekât nisâbına ulaşınca zekât farz olduğu gibi, yerden çıkan nebatattan sadaka lâzım olduğundan, bu âyette infakı emretme, İmam-ı Azama göre farz içindir. Çünkü İmam-ı Âzam'a göre, yerden çıkan sebze ve hububatın tamamına öşür lâzımdır ve azla çoğun farkı yoktur. Zira azdan az, çoktan da çok alınır. Âyette "tayyib"le maksat, güzel ve helâl olan olduğu gibi, "habis"le maksad da, kötüsü ve haram olanıdır. Binaenaleyh insan gerek nafile ve gerek farz olan sadaka-

larda malının iyisinden vermesi lâzımdır. İşte bu esasa binâen çiftçilikle uğraşanların, buğday, arpa vs. hububatta öşür için hâsılatın iyisini tercih etmesi lâzımdır. Zira öşür, insan topluluğuna hizmet eden bir ibâdet olduğundan, maksadın yüceliğine göre o maksada hizmet eden şeyin dahi yüce olması gereklidir. Binaenaleyh Cenab-ı Hakk değersizini vermeyi yasaklamıştır. Çünkü Cenab-ı Hakk'a yakınlaşmanın, malın en güzeliyle olması elbette lâzımdır. İşte bu âyet-i celîle, malın öşrünü saklamanın caiz olmayıp, sahibine ve muhtaç olanlara vermenin, aynı zamanda malının iyisini vermenin farz olduğuna delâlet eder.

72. HAYVANLAR HAKKINDA

Allah Teâlâ, insanların hayat kaynağı olan hububatın, meyvelerin ve sebzelerin elde edilmesi için, ziraat ve çiftçiliğe teşvik ettiği gibi, hayvanlardan da istifadeye teşvik etmek üzere وَالأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ "Allah davarları da yarattı. Bunlarda sizi soğuktan koruyan (deri, yün, kıl gibi) maddeler ve birçok faydalar vardır. Hem onların etlerini ve ürünlerini de yersiniz." (Nahl, 16/5) buyurmuştur. Allah Teâlâ deve, koyun, sığır gibi hayvanları, sizin için yarattı. Onların her birinde, süt, yoğurt ve yağ gibi yiyecekler ve soğuk sıcağa karşı koruyacak elbiseler vardır. Onları giyer ve yiyecekleri de yersiniz demektir. Şu halde onların yiyecek nimetlerini, vücûdunuzun kıvamı, bünyenizin devamı ve tabiatınızın kuvvetlenmesi için yersiniz. Onların yününden, kılından giyeceğiniz elbisenizi dokur giyersiniz. وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ "Onları akşamleyin ağıllarına getirir, sabahleyin otlaklara götürürken bambaşka bir zevk alırsınız!" (Nahl, 16/6) Halbuki o hayvanlarda, akşam vakti evinizin etrafına geldiklerinde ve sabah vakti otlamaya gittiklerinde, sizin için sizin bilmediğiniz bir çok binekler yaratır, onlara da binersiniz. İşte Allah Teâlâ, Kur'ân'ın nazil olduğu zamanda, insanların bilmedikleri ve mevcûd olmayan bir takım binekler yaratacağını, bu âyette va'detti. Bundan önce bilinmeyen bir çok binekleri de zamanımızdaki insanlara güç verip yaratmasıyla, âyette meydana gelen İlâhî va'din sırrı ortaya çıkmıştır. Çünkü trenler, otomobiller, bisikletler, uçak vs. binekler, gerçi insanların feraset

ve dirayetleriyle meydana gelmiş ise de, o feraseti, dirayeti, diğer sebepleri ve aletleri yaratan Allah Teâlâ olmasına binâen, bunların tamamı Allah Teâla'nın yarattıklarındandır. İnsanların hayaline gelmeyen bu gibi binekleri yaratmağa devam edeceğine işaret için, devamlılığa delâlet eden muzârî fiiliyle وَيَخْلُقُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ "Hem sizin bilemeyeceğiniz daha neler neler yaratacak!" (Nahl, 16/8) Allah Teâlâ sizin bilmediğiniz binitleri sürekli olarak yaratır buyurmuştur. Binâenaleyh bir asır evvel mevcut insanların bilmediği şeyleri, bugün yarattığı gibi, bundan bir asır sonraya kadar kim bilir neler yaratacaktır.

Diğer bir âyette, hayvanların sütünde, insana ibret bahşedecek bir çok şeyler olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِن بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَناً خَالِصاً سَآئِغاً لِلشَّارِبِينَ "Doğrusu davarlarda da size deliller vardır: Zira size onların karınlarındaki işkembe ile kan arasından, halis bir süt içiriyoruz ki içenlerin boğazından âfiyetle geçer." (Nahl, 16/66) buyurmuştur. Yani koyun, deve, sığır gibi eti yenilip, sütü içilen hayvanlarda, düşünürseniz sizin için pek büyük ibret vardır. Biz sizi o hayvanların, karnından çıkan sütle sularız ki, o süt, kanla hayvanın karnında olan bir takım şeyler arasından çıktığı halde o sütte, kanın renginden ve çirkin şeylerin kokusundan asla eser görülmeyerek hâlis, berrak ve içenlere hazmı gayet kolay ve boğazdan geçmesinde asla güçlük olmaz demektir ki, sütün insana yarayışlı bir nîmet olduğu beyan olunmuştur.

Allah Teâlâ hayvanlarda olan bir takım faydaları beyan ederek, hayvan edinmeğe kullarını teşvik ettiği gibi, hayvanların derileri, yünleri ve kıllarında olan faydaları da beyan etmek üzere وَاللهُ جَعَلَ لَكُم مِّن بُيُوتِكُمْ سَكَناً وَجَعَلَ لَكُم مِّن جُلُودِ الأَنْعَامِ بُيُوتاً تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثاً وَمَتَاعاً إِلَى حِينٍ "Allah evlerinizi sizin için bir huzur ocağı yaptı. Davarların derilerinden de, gerek göçtüğünüz, gerek konakladığınız günlerde sizin için taşınması kolay evler (çadırlar, portatif evler) nasib etti. O davarların yünlerinden, tüylerinden veya kıllarından bir süreye kadar faydalanacağınız giyilecek, döşenecek ve kullanılacak eşyalar yapma imkânı verdi." (Nahl, 16/80) buyrulmuştur. Yani Allah Teâlâ sizin için hayvanların derilerinden evler yarattı ki, o evleri siz gerek göç günlerinizde, gerek bir yerde ikamet günlerinizde, hafif olduklarından alır istediğiniz yerlere gö-

türürsünüz ve arzu ettiğiniz yerde kurar içinde oturursunuz. Allah Teâlâ koyunların yünlerinden, derilerinden, yapağından ve keçilerin kıllarından aba, şalvar gibi giyecek, halı, kilim, keçe gibi döşenecek ve heybe, torba gibi elinizde kullanacak eşya ve ev ihtiyaçlarını yarattı ki, ölümünüze kadar bunlardan istifade edesiniz demektir.

İşte Cenab-ı Hakk'ın bunları menfaat sadedinde ve nîmet sırasında zikretmesi, bunlarla sebeplere tevessülün lüzûmunu beyan etmektir. (**Evsaf**): Koyunun yünü. (**Evbar**): Devenin yünü. (**Eş'ar**): Keçinin kılları ve (**Esasen**): İnsanın üzerine giymek için yapmış olduğu aba ve şalvar gibi şeylerdir. (**Metâan**): Evlerde, döşenmek, örtünmek vs. şekillerde faydalanılan şeylerdir. Allah Teâlâ hayvanların çeşitli faydalarını beyan sadedinde diğer bir âyette اللهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ "Allah O Yüce Zattır ki, sizin binmeniz için hayvanlar yaratmıştır, hem onların bazılarının etlerini de yersiniz." (Mü'min, 40/79) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ O Latîf Zât'tır ki, sizin için hayvanların bazısını binmeniz ve bazısını da yemeniz için yarattı. Binaenaleyh onlardan sizinle ünsiyet eden kısmından siz, at ve deve gibi istediğinize biner, koyun, keçi gibi istediğinizin etini yersiniz. Zira hepsi sizin kudretiniz altında emrinizdedir. Çünkü hikmet ve maslahat, onların bazısına sizin binmenizle rahat etmenizde, arzu ettiğiniz yere rahatlıkla varmanızda ve bazısını hayatınızın devamı, bedeninizin kuvveti ve mîzacınızın güzelliği için yemenizdedir.

وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ "Sizin onlarda birtakım başka menfaatleriniz de vardır. Ayrıca içinizden hissettiğiniz bir ihtiyacı onlara binerek ve yükünüzü yükleyerek giderirsiniz. Karada onların, denizde gemilerin üzerinde taşınırsınız." (Mü'min, 40/80) Halbuki hayvanlarda sizin için pek çok menfaatler yarattı. Zira Allah Teâlâ sizin yemeniz ve yaşamanız için hayvanlarda süt, yün, kıl gibi birçok menfaatler yarattı. Binaenaleyh onlardan bazılarının üzerine binmek, yükünüzü yüklemekle kalbinizde olan ihtiyacınıza ulaşacak arzunuza nail olursunuz ve karada hayvanlara, denizlerde gemilere binmek ve yükünüzü yükletmekle Cenâb-ı Hakk vücûdunuzu muhafaza etti. Şu halde bunları sizin menfaatiniz için yaratan Allah Teâlâ'ya ibâdetle şükredip, sizi hakka davet eden Resul'ünüze îman etmeniz lâzımdır ki, îman ve ibadetle bu nimetlerin şük-

rünü eda etmiş olasınız. İşte Cenâb-ı Hakk Kur'ân'da, insanlara menfaati olan evcil hayvanların lüzumunu, onlardan her birinde olan menfaatleri beyan etti ve bu hayvanlarla faydalanmaya çalışmanın ehemmiyetini beyan ve kullarını hayvanlardan faydalanmağa teşvik edip ihmal etmediği gibi, hayvanlar içinde sinek kabilinden en küçük bir hayvan olan arının faydalarını açıklamayı dahi ihmal etmemiştir.

73. ARI HAKKINDA

وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ Rabb'in bal arısına şöyle vahyetti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine göz göz ev (kovan) edin." (Nahl, 16/68) Habibim! Rabb'in Teâlâ gayet zayıf bir sinek olan arıya vahy (yani ilham) etti. Hayatını sürdürme ve insana fayda temin etme yollarını gösterdi ve: "Sen, dağlardan, ağaçlardan ve insanların yapmış olduğu evlerden kendine mahsus evler edin" demekle, arının insanlara hizmetini ve o hizmette vazifesini tayin etti. Yani onlara ilham etti, idrâk verdi. İşte Allah'ın verdiği idrâk sayesinde, bütün akıllılar bir araya gelseler, arının sahip olduğu mükemmel işlere güç yetiremeyip âciz kalacakları ölçüde, şaşılacak icraatlar meydana getiriyor ki, insanlar bundan dolayı hayrettedir. Esrarına lâyıkıyla vâkıf olma imkânı da yoktur. Çünkü arının peteğinde olan evler, birbirine eşit olduğu halde, hep şekil altıgendir ve büyük küçük olmada birbirinden hiç farkı yoktur. Altıgeni seçmesindeki hikmet, aralarının boş kalmaması içindir. Çünkü altıgen olmasa, araları boş kalacağı Geometri ilmiyle sabittir. İşte bu gibi küçük bir hayvanın, bu kadar sırlara muttali olup, hikmete muvafık iş yapması, elbette Allah'ın ilhamıyla olduğunda şüphe yoktur. Bu kadar küçük bir hayvanda, pek büyük bir his ve yüksek bir idrâk bulunuyor. İçlerinden birini reis seçip, diğerlerinin itaat etmesi, onun hükmünün tamamına geçerli olması, her biri kovanından çıkarak, uzak ve yakın yerlere gidip-dönmelerinde, saz sedaları gibi çeşitli nağmelerle ve musikî havalarla kendi mekânlarına gelmeleri, yollarını şaşırmamaları, mükemmel bir akılla olabileceği için, bu icraatların her biri, kâinatın Yaratıcı'sının eşsiz kuvvetine delâlet eden hârikulâdeliklerdendir. Çünkü

bir arada elli, yüz, hattâ beş yüz kovan bulunup, hepsi de arı ile dolu olduğu halde, yaz günlerinde çayırlara gitmek üzere deliklerinden binlercesi birden çıktıkları halde, hiç biri dönüşte şaşırmaksızın, kendi kovanına girmesi, ne kadar kuvvetli bir hisse muhtaç olduğu malûmdur. Bu âyette arıya, kendine mahsus evler edinmesiyle emrin manâsı, Cenab-ı Hakk'ın şu mükemmel sanatları meydana getirecek kadar büyük bir dirayet yaratmasıdır. Binaenaleyh arının, İlâhi hitaba muhatap olacak kadar akıl sahibi bir mükellef olması lâzım gelmez. Yani kavrama kabiliyeti var, ancak teklife sebep olacak kadar aklı yoktur.

ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلاً "Sonra da her türlü meyveden ye de Rabb'inin sana yayılman için belirlediği yolları tut!" (Nahl, 16/69) Arılar evlerini yapıp, mekânlarına girdikten sonra Allah Teâlâ arıya tekrar ilham eder ki, sen her meyvenin özü olan çiçeklerden ye ve zelil olduğunuz halde Rabb'ınızın gösterdiği yollara gidin deyip, arıların kovanlarının içinde evler yapmalarıyla vazifelerini tâyin ettiği gibi, dışarıdaki görevlerini dahi tayin eder.

يَخْرُجُ مِن بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاء لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ "Onların karınlarından renkleri çeşit çeşit bir şerbet çıkar ki onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır." (Nahl, 16/69) Yani arıların karnından, renkleri muhtelif şerbetler çıkar ki, o şerbetlerde insanlar için şifâ vardır. İşte arıların şu beyan olunan mükemmel icraatları, tefekkür edenler için Allah'ın (c.c.) kudretine büyük delâlet var demektir.

Şifa, balın cinsinde olup, "nas"dan kasdedilen de insan nev'idir. Şu halde insanlara şifâ var demekle, insanın her ferdine şifâ olması lâzım gelmediğinden, bazı dertlere ve bazı kimseye şifâ olmuyor diyerek, itiraz mümkün olmaz. Çünkü mutlaka balda şifâ olduğu beyan olundu, yoksa her yerde ve her şahsa şifâ verir denmemiştir. Çoğunlukla balın şifâsı da, balgamı olan hastalıklaradır. Balın şifâsı, yeme ile olduğu gibi, diğer maddelerle karıştırılmakla dahi olur. Balın renginin muhtelif surette ortaya çıkması, arının yaşı ve mevsimin farklılığındandır. Meselâ oğul balı, gayet beyaz olduğu gibi, yaşlı arının balı da sarı olur. Balın letafeti, lezzeti ve kokusu, arının getirdiği çiçeklere bağlıdır. Gezdiği yerlerde güzel otlar ve

çiçekler olursa, bal da o nispette güzel olur. Çünkü Cenab-ı Hakk onlara, her meyvenin çiçeğinden yemelerini emrettiğini beyandan sonra, onların karnından farklı renklerde bal çıktığını da beyan etti. Bu da balın, arının içindekilere bağlı olduğu anlamına gelir. Balın şifâ olması da, arının balı almış olduğu çiçekteki devanın toplanmasından meydana gelmektedir. Hattâ balın bazen acı olması da dolaştığı yerlerde bazı acı otlardan alınmasındandır. Netice itibariyle şu küçücük hayvanda olan ince ilimlere, harika ve mükemmel nizama hayret etmemek mümkün müdür?

Küçük ve büyük her hayvanın kendi nevine mahsus hissiyatları, idrakleri ve kendi geçimleri hususunda mükemmel bir intizam ve teşkilâtları olduğundan, hayvanlardan her türün, insan nevi gibi bir ümmet olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِي الأَرْضِ وَلاَ طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلاَّ أُمَمٌ أَمْثَالُكُم مَّا فَرَّطْنَا فِي الكِتَابِ مِن شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ "Hem yerde hareket eden hiç bir canlı, kanatlarıyla uçan hiç bir kuş türü yoktur ki sizin gibi birer toplum teşkil etmesinler. Biz o kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik. Sonra hepsi Rab'lerinin huzuruna sevkedilip toplanacaklardır." (En'âm, 6/38) buyurmuştur. Yani yeryüzünde hareket eden bir canlı ve gökyüzünde iki kanatla uçan bir kuş olmadı ki, onlar da sizin gibi bir ümmet olmasınlar.

Binaenaleyh her sınıf ve tür, ayrı ayrı kabilelerdir. Zira her türün kendine göre, yaşantılarına göre, hayat tarzlarına mahsus nizamları ve tedbirleri vardır ki, diğer nevin ahvâline mukayese edilmez. Onların her birerlerinin durumu, rızıkları ve ecellerinden hiç bir şey ihmal edilip eksik bırakılmadı. Onların tamamı, Allah Teâlâ katında malûm ve Levh-i Mahfuz'da yazılıdır. Binaenaleyh hiç birinin ihtiyaçlarından bir şey ihmal edilmez ve eksik bırakılmaz. Çünkü Biz Azîmüşşan kitapta onların ahvalinden hiç bir şeyi terk etmedik, her bölümünü yazdık. Herkes rızkını, ecelini tamamladıktan sonra helak olur ve Rabb'larının huzurunda haşrolunurlar demektir.

Bu âyette Allah Teâlâ bütün hayvanların tür ve sınıflarının, insanlar gibi topluluk olduğunu beyan etmiştir. Çünkü hayvanlar iki kısımdır ki, biri yerde yürüyen, diğeri gökte uçandır. Deniz hayvanları da yerde yürüyen kısmına dahil olduğu cihetle, âyet bütün hayvanlara şâmildir. Bunların ümmet olmalarından maksat, her nevin tıpkı insanlar gibi birbiriyle bir arada yaşayıp çoğalmaları ve hepsi kendi fayda veya zararını idrak edip,

"celb-i menfaat ve def-i mazarratına" ihtimam göstermeleri, düşmanlarına karşı kendilerine göre bir silâhla mücehhez olmaları, bazılarında görüldüğü üzere düşmanlarına karsı cephe teşkil etmeleri, mümkün olduğu kadar müdafaaya çalışmaları ve her birinin mesken tedarik edip, akşam meskenlerine çekilmeleridir.

Meselâ turnaların muntazam alay şeklinde uçmaları, leyleklerin bahar ayında alaylarla serin yerlere gelip, sonbahar günlerinde gün geçirmeden alaylarla başka ülkelere gitmeleri, hayvanların sürüsüyle gece ve gündüz yatak ve istirahat zamanlarında behemehal birinin nöbetçi olarak ayakta etrafı gözetmeğe memur olması, onların kendilerince kurdukları bir teşkilât neticesi olduğunda şüphe edilir mi?

Kıyamet gününde insanlarla cinlerin yaptıklarının karşılıklarını almak için haşrolunacakları gibi, diğer hayvanların da birbirlerinden haklarını alacakları için haşrolunacakları, bu âyetin delâlet ettiği hususlardandır. Şu kadar ki, haşrolunmaları, Cennet'te nimetlenme veya Cehennem'le azap görecekleri için değildir. Zira mükellef değillerdir. Yalnız biri diğerini her hangi bir suretle acıtmış ise, haşrolunduklarında, dünyada bir yeri acıyan, acıtanı aynı şekilde acıtmakla karşılığını almaktır. Herkes hakkını tam aldıktan sonra, toprak olup gidecektir. Diğer hayvanların da kendilerine mahsus organizasyonlarının olduğuna, karıncanın kendi emsali karıncaları himaye için uyarıda bulunması delil yönünden kâfidir. Cenab-ı Hakk bu hususun beyanı hakkında حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِي النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ "Derken Karınca vadisine geldiklerinde, onları gören bir karınca: "Ey karıncalar, haydin yuvalarınıza girin. Süleyman ve orduları, sizi farketmeyerek ezip çiğnemesinler!" diye seslendi." (Neml, 27/18) buyurmuştur. Yani Süleyman Aleyhisselâmın, ordusuyla karıncalı bir dere üzerine gelince, karıncaların reisleri Hz. Süleyman'ın askeriyle o dereye ineceğini hissedince, kendi tebasının zarara uğramamasını düşünerek nasîhat etti ve dedi ki: "Ey karıncalar! Meskenlerinize girin, dışarıda kimse kalmasın ki, Süleyman Aleyhisselâm ve askerleri sizi çiğnemesinler" demekle tebasını muhafazaya çalıştı. Yani bir kavmin reisine lâzım gelen vazifeyi ifâ etti demektir. İşte Cenab-ı Hakk'ın Kur'ân'da bunu bize beyan etmesi, insanları ibrete ve insafa davet etmek-

tir ki, insanlarda da hiç olmazsa karıncalar kadar başkasına şefkat ve merhamet hissi olsun da, büyükler küçükleri zarardan himaye etmeye çalışsın ve birbirlerine zarar vermesinler.

74. DENİZLERDEN GEMİ VASITASIYLA FAYDALANMA HAKKINDA

Hayvanlarla nakliyat hususunda Allah Teâlâ kullarına kolaylık göstererek, karada onlardan istifadeye teşvik ettiği gibi, denizde de vapurlardan istifade etmelerini uyarmak üzere وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُواْ مِنْهُ لَحْماً طَرِيّاً وَتَسْتَخْرِجُواْ مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا "Yine O'dur ki denizi sizin hizmetinize verdi ki oradan taptaze et yiyesiniz ve takınıp kuşanacağınız zinet eşyası çıkarasınız.." (Nahl, 16/14) buyurmuştur. Yani semâda ve yerde olan bütün mahlûkatı size musahhar kılan Allah Teâlâ O Zâttır ki, O, denizden çıkan taze balık eti yemeniz, inci, mercan vs. gibi kıymetli zînetleri de çıkarıp giymeniz için denizleri size musahhar kıldı. Her yönüyle onlarda tasarruf için size güç verdi demektir. Denizlerin ve bütün akıl sahibi olmayan mahlûkatın, insanlara musahhar olmalarından maksat, insanların dirliklerine muvafık ve istifadelerine elverişli bir surette hazırlanmalarıdır. Yoksa akıl sahiplerinin itaatları gibi itaat ederler mânâsına değildir.

وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُواْ مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ "Denizde gemilerin suları yara yara akıp gittiklerini görürsün. Bütün bunlar Onun lutfedeceği nasibi aramanız ve nimetine şükretmeniz içindir." (Nahl, 16/14) Gemileri, denizde suyu yarar görürsünüz ve o gemilere istediğiniz gibi malınızı yükletir, dilediğiniz yerlere götürür satarsınız. Allah'ın fazlından rızkınızı istemeniz için Allah Teâlâ bu nimetleri size verdi. Umulur ki siz, Allah'ın nimetlerini görür ve hukukunu yerine getirmekle o nimetlere şükredersiniz.

"Mevâhir" ile maksat, hava verip, geminin suyu yarmak suretiyle yürümesi ve rüzgârın esmesine göre ileri ve geri hareket etmesidir. Dünyada her şeyin meydana gelmesi, Cenab-ı Hakk'ın ezelî iradesinin taallûkuyla olduğundan, her şeyin belirlenen vakitte meydana gelmesi, iradenin taallûku eseridir. Binaenaleyh geminin dünyada ilk ortaya çıkışı Hz. Nûh zamanına bağlı olduğundan, Allah Teâlâ Hz. Nuh'a bir gemi yapmasını emrettiğini

beyan etmek üzere وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلاَ تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُواْ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ "Bizim gözetimimiz altında ve vahyimiz doğrultusunda, gemiyi yap ve o zalimler lehinde Ben'den hiçbir ricada bulunma. Çünkü onlar suda boğulacaklardır." (Hûd, 11/37) buyurmuştur. Yani Ey Nuh! Bizim korumamız ve nezâretimizle sen bir gemi yap. O geminin nasıl yapılacağını vahyimizle biz sana bildiririz. Sen zâlimlerin kurtulması için bize dua etme. Zira onlar suda boğulmaya mahkûmdurlar. Hz. Nuh'a gemi yapmakla emretmesi, farziyet bildirdiğinden, Nuh Aleyhisselâm için gemi yapmak farzdı. Çünkü insanların her zaman nefsini helâkten kurtarmaya çalışmaları farzdır. Binaenaleyh Hz. Nuh'un ve kavminin Tufan'la helaklerinden kurtulmalarına başka vesile kalmayıp, ancak gemi sebep olacağı için, gemiyi yapmak farz olmuştu. Çünkü senelerce Hz. Nuh, kavmine tebliğde bulunup, bir türlü tesir etmeyince, Cenâb-ı Hakk'ın iradesi, Nuh kavminin helakine taallûk ettiğinden, îman edenlerle Nuh Aleyhisselâmın, helaklerinden kurtulmalarına sebep olmak için gemi yapmakla emrolundu. Halbuki o zamana kadar dünyada geminin varlığına bir numune olmadığından, nasıl yapılacağını tarif için İlâhî vahye ihtiyaç vardı. Binaenaleyh Cenab-ı Hakk vahiyle nasıl yapılacağını beyan ederek, geminin yapılmasını emretti. Allah'ın emri ve Hz. Nuh'un çalışmasıyla gemi meydana geldi. Onun yapılma şekli de dünyaya numune oldu ve o vakitten itibaren gemiye binmek âdet oldu. Ondan sonra gemi, denizlerde seyr-ü sefer etmek ve bir beldenin eşyasını diğer beldeye nakletmek suretiyle alış-verişin cereyanı ve nakliyatın kolaylığı için en esaslı bir nakil vasıtası oldu.

İşte bu vasıtalardan istifadenin mubah olduğunu ve ticâret usulünde ehemmiyetli bir vasıta olup bununla faydalanmanın sebeplerine tevessül lâzım geldiğini Cenab-ı Hakk Kur'ân'da Ümmet-i Muhammed'e (s.a.s.) tâlim buyurmuştur. Şu halde insanlara düşen, gemileri yapmak, gemiler vâsıtasıyla seyr-ü sefer etmek ve o nimetten istifade etmenin esbabına tevessüldür. Cenab-ı Hakk gözden münezzeh olduğu halde, "bizim gözlerimiz önünde gemiyi yap" buyurması, bizim inayet ve korumamızla gemiyi yap demektir. Şu halde burada "**ayn**" ile maksat, büyük bir titizlikle korumada mübalâğa için أَعْيُن çoğul kipiyle kullanılmıştır ki, gemi yapılırken hiç bir kimse mâni olup, zarar veremeyeceğine işarettir. Sanki beş on göz-

cüyle gözetilmiş gibi, zarardan korunmuştur. Halbuki diğer peygamberlerde olduğu gibi Hz. Nuh'un düşmanları pek çoktu. Hattâ gemiyi yaparken kavminin büyüklerinin alay ettiklerini beyan hakkında Allah Teâlâ وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلأٌ مِّن قَوْمِهِ سَخِرُواْ مِنْهُ "Nuh gemiyi yapıyor, halkından ileri gelenler her ne zaman yanından geçseler onunla alay ediyorlardı." (Hûd, 11/38) buyurmuştur. Yani Nuh Aleyhisselâm gemiyi yapardı. Ancak her ne zaman kavminin büyükleri bir iş dolayısıyla Hz. Nuh'un yanına uğrasalar ve yolları ona düşse, Nuh Aleyhisselâmla alay ederlerdi. Derlerdi ki: "Ey Nuh! Nübüvvetten vazgeçip dülgerliğe mi başladın? Gönderilen bir peygamberken, şimdi bir dülger parçası mı oldun? Böyle nübüvvetten mertebesinden, kötü bir san'ata birdenbire nasıl oldu da iniverdin?" diyerek eğlenirlerdi. Hz. Nuh'un cevabını naklederek Cenab-ı Hakk قَالَ إِن تَسْخَرُواْ مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ "Nuh da: "Siz," dedi, "şimdi bizimle alay ediyorsanız, elbet bizim de sizinle alay edeceğimiz bir gün gelir. Artık rüsvay edecek azabın kime gelip çatacağını, ayrıca âhiretteki daimi azabın da kimin üzerine ineceğini yakında görüp öğrenirsiniz." (Hûd, 11/38-39) buyurmuştur. Yani onlara cevap olarak Hz. Nuh dedi ki: "Eğer siz bizimle alay ederseniz, sizin bizi alayınız gibi, elbette biz de sizinle alay ederiz. Hal böyle olunca, kendisini rüsvay edecek azap kime gelirse yakında siz onu bilirsiniz ve onun üzerine daimî bir azap geldiği vakit, siz onu görürsünüz." Hz. Nuh böyle demekle yakında azabın geleceğini bildirdi. Allah Teâlâ Tufan vâsıtasıyla Hz. Nuh'un kavmini suda boğup ebedi azaba ulaştırarak Hz. Nuh'u tasdik etmiştir. Nuh Aleyhisselâmın alay etmesi caiz olmadığı halde, "alay ederiz" demesi, onların sözlerine mukabele olarak zikrolunmuştur. Yani siz bizimle alay ettiğiniz gibi, bizden de siz alay cezası görürsünüz ve alay edilmeğe lâyık kendiniz olduğunu bilirsiniz demektir.

Denizde gemilerin rüzgârla yürümesi, Allah'ın kudretine delâlet eden İlahi lütuflardan olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ إِن يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ "Denizlerde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun kudretinin ve hikmetinin delillerindendir. Eğer O dilerse rüzgârı durdurur, gemiler de denizin üstünde durakalır. Elbette bunda sabrı ve şükrü bol olanlar için alacak

ibretler vardır." (Şurâ, 42/32-33) buyurmuştur. Yani insanların menfaatleri için, dağlar gibi gemilerin denizde yürümesi, Allah'ın birliğine ve kudretine delâlet eden delillerdendir. Zira Cenab-ı Hakk isterse rüzgârı durdurur, su üzerinde gemiler de durur, bir adım ileri götürmek imkânı olmaz. İşte şu güzel rüzgârla gemiler denizde yürürken, Allah'ın rüzgârı durdurmasıyla gemilerin de duruvermesinden meydana gelen musibetlere sabreden ve nimetlere şükreden kullar için Allah'ın kudretine alâmetler vardır.

أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ "Yahut işledikleri günahlar sebebiyle o gemileri batırır, günahların birçoğunu da affeder." (Şûrâ, 42/34) Veya Allah Teâlâ isterse şiddetli rüzgâr gönderir, insanların kazandıkları günahları sebebiyle, o gemileri denize batırır, helak eder. Çünkü geminin helakinden müteessir olacak gemi değil, belki geminin sahibi ve içinde olan insanlardır ki, bu felâkete sebep, onların kazandıkları günahlarıdır. Halbuki Allah Teâlâ günahların çoğunu da affeder. Çünkü her günahla kullarını cezalandıracak olsa, yeryüzünde kimse kalmayacağını beyan hakkında Allah Teâlâ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِن دَابَّةٍ وَلَكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى "Eğer Allah insanları işledikleri günahlar yüzünden cezalandıracak olsaydı, dünyada tek bir insan bile bırakmazdı; ama Allah onların cezasını belirlenmiş bir vâdeye kadar erteler." (Fâtır, 35/45) buyurmuştur. Yani eğer kazandıkları günahları sebebiyle Allah Teâlâ insanları cezalandırsaydı, yeryüzünde hiç bir insan bırakmaz, hepsini helak ederdi. Lâkin günahlarının hepsiyle cezalandırmadığından insanları belli bir süreye kadar erteler demektir

İşte şu gemilerin dağlar gibi büyük ve ağır oldukları halde suya batmaksızın seyr-ü seferinde, insanlar için birçok menfaatler vardır. Çünkü Cenâb-ı Hakk, her beldeyi bir nevî mal ve türlü türlü hâsılatla farklı kıldığından, bir beldenin malından diğer beldenin istifade etmesi ancak nakliyatladır. Gemiler de nakliyat işini en güzel bir şekilde yaptıklarından, ticaret âlemine büyük bir hizmet etmektedirler. Binaenaleyh gemiler, insanların birbirleriyle görüşüp konuşmasında, deniz ötesi beldenin birini diğerine bağlamasıyla birbirinin emtia ve ürettiklerinden istifadesine sebep olduğu gibi, savaşlarda düşmana karşı müdâfaada vesair hususlarda gemilerin faydaları sayılmakla bitmez.

İşte bu faydaları Cenab-ı Hakk Kur'ân'da zikretmekle, kullarını ge-

milerden istifadeye davet ettiği gibi, bazen de günahları sebebiyle birçok kavmin helakini beyanla onları uyarır. Gerçi şimdi gemilerin yürümesi makine vasıtasıyla olduğu için rüzgâra ihtiyaçtan gemiler kurtulmuş ise de, rüzgâr vasıtasıyla batmaktan ve fırtına tehlikelerinden hiç bir zaman kurtulamamış ve kurtulamaz. Ancak bu helak hususunda Allah'tan yardım, Allah'ın kudretine iltica ve O'na dayanmaktan başka çare yoktur. Hatta Allah'ı tanımayanlar bile, geminin tehlikeli zamanında Allah'ı tanımaya mecbur olduğu görülür. Çünkü dünyadaki insanlar birleşseler, tek bir dalgasını dindirmeğe muktedir olamayacakları, herkesin malûmudur. Binaenaleyh insanlar tehlike zamanlarında Allah'a itimat ettikleri gibi tehlikesiz zamanlarda dahi Allah'a itimat etmeleri lâzımdır.

75. YOLLAR HAKKINDA

Allah Teâlâ kullarının rahatı için yeryüzünü kullanmağa elverişli, ziraat ve çiftçiliğe müsait yaratıp, her şekilde ondan istifade etmeğe kullarını teşvik ettiği gibi, nakil vasıtalarını kolaylaştırmak için, karada hayvanlar yarattı ve denizde gemiler yapılmasına işaret etti. Yine nakil vasıtalarında, insanların istirahatı için yollar yapılmasına işaret edip, yolların lüzumunu beyan etmek üzere وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطاً ۝ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلاً فِجَاجاً "Allah yeri size bir yaygı yaptı ki onun geniş yollarında yürüyesiniz." (Nûh, 71/19-20) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ yeryüzünü size döşek kıldı ki, siz üzerinde yatar, oturur, rahat edersiniz. Ve onu, sizin kullanmanıza elverişli kıldı ki, siz üzerinde bol yollar açmakla yürüyerek geçim vesileleri için kolayca istediğiniz yerlere gidip gelesiniz demektir. İşte bu âyette Cenab-ı Hakk, yolların insanlar için nîmet olduğuna işaret ettiği gibi, bolca yollar açmak lâzım geldiğine dahi işaret etmiştir. Çünkü yolların genişliğinin, insanların rahatını temine hizmet ettiği malûm bir gerçektir. Binaenaleyh yol olmayan yerlere yol açmak, dar olan yolları genişletmek, yollarda olan taş ve ağaç gibi engelleri kaldırmak lâzım olduğuna bu âyet delâlet eder.

Diğer bir âyette Allah Teâlâ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجاً سُبُلاً لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ "... Maksatlarına ermeleri için orada geniş yollar, geçitler yaptık." (Enbiyâ, 21/31) buyurmuştur. Yani Biz yer üzerinde ve dağlarda insanların istedikleri yerlere kolaylıkla

ulaşmaları için yollar yarattık demektir. İste bu âyette yolların insanlara pek büyük nîmet olduğunu Cenab-ı Hakk beyan etmiştir. Şu halde o nimetten istifade ve onun şükrünü eda etmek insanlara bir vazifedir. Çünkü bir şeyin bize nîmet olduğunu Cenab-ı Hakk'ın beyan etmesi, o nîmeti bizim ıslah ederek istifade etmemizi ve şükrünü yerine getirmemizi emreder. Yolların şükrü ise, onu îmar ederek, kolayca yürümeğe mâni olan arızaları kaldırarak, atı öldürme ve arabayı kırma gibi zararlarından kurtarmaktır.

Diğer bir âyette ise Allah Teâlâ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْداً وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلاً لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ "O Yaratıcıdır ki yeryüzünü sizin için beşik gibi yapmış ve yol bulmanız için yerden yollar ve geçitler var etmiştir." (Zuhruf, 43/10) buyurmuştur. Yani yeri ve gökleri yaratan Allah Teâlâ O Latif Zat'tır ki, yeryüzünü çocuğun beşiği mesabesinde sizin için karargâh kıldı. Yeryüzünde sizin için yollar yarattı ki, o yollarla siz ihtiyaçlarınızı bulasınız demektir. Çünkü alış-verişlerinin güzel olması, insanların bir beldeden diğer beldeye, bir iklimden diğer iklime seyr-ü sefer etmeleri ve birbirleriyle görüşmeleri lâzım geldiğinden, Cenab-ı Hakk yolları yarattı. Onların imarına ve arızalarının giderilmesini insanlara emretti. Bu emri güzel bir şekilde yerine getirir, vazifelerini hakkıyla yaparlarsa, menfaati kendilerinedir. Eğer vazifelerini hakkıyla yerine getirmezlerse zararı kendilerinedir.

Resûlullâh'ın (s.a.s.): "İmanın şubelerinin en alt derecesi, yollarda insanlara eziyet veren şeylerin giderilmesidir."[46] buyurması ve diğer hadîslerinde: **İzahteleftüm fittariki cuile arduhu sebatü ezruin** buyuruyor. Yani siz yolun miktarında ihtilâf ettiğinizde, yolun eni yedi arşın kılınır[47] buyurması, İslâm dininde ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tebliğ ettiği dinde yola ne kadar önem verildiğini ve yoldan insanlara eziyet veren şeylerin giderilmesinin îmandan bir şube sayılması, mü'minleri yol yapmağa ne derece teşvik ettiğine yeterli bir delildir.

İşte gerek Kur'ân'ın irşat ve teşviklerine ve gerek hadislerin teşvikine dayanarak İslâm âlimlerinin bu hususa ne kadar dikkat ettikleri malûmdur. Meselâ Hindistan'da Şah Cihan'ın üç yüz saatlik mesafeye kadar yol

[46] Buhari, Hibe 35; Müslim, Mesacid 57.
[47] Deylemi, el-Firdevs, 1/273-274.

yapıp, iki tarafına da ağaçlar dikip yolcuların güzel bir şekilde dinlenerek gidip geldikleri, yine Endülüs'te Abdurrahmanların yaptığı yolları, Konya-'da Selçukîlerin, Konya'dan Erzurum'a, Konya'dan Antalya'ya kadar yaptıkları kaldırımları ve kervansarayları kim inkâr edebilir? Çünkü bugün inkâr edenlerin gözlerine batacak derecede eserler meydandadır. O zaman Avrupa kanunları meydanda var mıydı? Kur'ân'ın prensipleri ihmâl olunursa, hâşa kabahat Kur'ân'da mı? Yoksa ihmâl edenlerde mi? Bu hususun muhakemesi herkesçe malûm bir hakikattir. İşte İslâm dininin sırf âhiretten bahsedip, dünya işlerini ihmâl ettiğini söyleyenlerin ne kadar iftira ettikleri ve ne derece dalâlete düştükleri şu zikrolunan Kur'ân prensiplerinden anlaşılmıştır. Esef olunur ki, bu gerçeklere vâkıf olmayanlar, İslâm dinine ve bilhassa Kur'ân'a çeşitli iftira ve hezeyandan çekinmezler.

Diğer bir âyette Cenab-ı Hakk الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْداً وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلاً "O'dur ki yeri size beşik yaptı. Orada sizin için yollar ve geçitler açtı.." (Tâhâ, 20/53) buyurmuştur. Bizim Rabb'imiz O Yüce Zat'tır ki, sizin için yeryüzünü karargâh kıldı ve size yer üzerinde yollar açtı ki, siz istediğiniz yerlere, istediğiniz zaman kolaylıkla gidip gelmekle geçiminizi kazanasınız demektir.

İşte bu âyet de, insanlar için yolların bir nimet olduğuna delâlet eder. Şu halde o nimetin şükrünü yerine getirmek, onları imar etme, geliş-gidişlere ve hayvanlara rahatsızlık verecek şeyleri izâle etmekle, alış-verişlerde ve nakliyatta insanlara kolaylık göstermektir. Binaenaleyh yolların îmarı insanlar için pek mühim bir vazife olduğu, Kur'ân'ın müteaddit âyetleriyle sabittir. Şu halde mü'minlerin bu hususa büyük bir ciddiyetle ehemmiyet vermeleri lâzımdır.

76. İSLAM DİNİNDE HÜKÜMETİ KURMA HAKKINDA

Fakat yolları yapmak, bir kişinin işi olmayıp, ancak hükümet işi olduğundan, bu hususa hükümetin ihtimam göstermesi lâzımdır. Çünkü fertler, kendi menfaatlerini düşündükleri gibi, fertlerden meydana gelen cemiyetlerin de topluma ait işlerini tanzim etmek, memleketi düşmanların saldırmasından muhafaza edecek, mazlumun hakkını zâlimden alacak, insanlar arasında adaletle hükmedecek, memlekette tam asayiş ve emniyeti

sağlayacak bir hükümetin varlığı lâzımdır. Hükümeti teşkil ve başkanını tâyin etmek, insanların hakkı olduğuna işâret etmek üzere Allah Teâlâ أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلإِ مِن بَنِي إِسْرَائِيلَ مِن بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُواْ لِنَبِيٍّ لَّهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكاً نُّقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِن كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلاَّ تُقَاتِلُواْ "Mûsâ'dan sonra İsrailoğullarının önderlerine dikkat ettin mi? O vakit onlar aralarındaki Peygambere: "Ne olur, bize bir hükümdar tayin et de biz de Allah yolunda cihad edelim" demişlerdi. O cevaben: "Ya savaşma emri size farz kılınır, siz de savaşmazsanız?" (Bakara, 2/246) buyurmuştur. Yani Habibim! Sen Hz. Musa'dan sonra İsrailoğullarının büyüklerini o zamanda bildin mi? Ki o zamanda onların büyükleri, kendilerine gönderilen nebilerine, bizim için bir melik tâyin et ki, o melikin başkanlığı altında düşmanlarımızla Allah yolunda savaşalım dediler. Onlara cevâbında nebileri, sizin üzerinize savaş farz kılınırsa belki savaş etmezsiniz buyurdu. Çünkü nebileri, onların durumlarını ve savaşa cesaretleri olmadığını, bilâkis korkaklıklarını bildiğinden, onlara ben sizin halinizi biliyorum, korkarım ki, savaş farz olursa, bu sözünüzden döner Allah'a âsî olursunuz demekle, iyi düşünmelerini tavsiye etti.

قَالُواْ وَمَا لَنَا أَلاَّ نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِن دِيَارِنَا وَأَبْنَآئِنَا "... Onlar: "Ne diye Allah yolunda cihad etmeyelim ki, vatanlarından çıkarılan biz, çoluk çocuğundan ayrı düşenler yine biziz." dediler." (Bakara, 2/246) âyetiyle de onlar nebilerine cevaplarında, bize ne oluyor ki Allah yolunda savaşmayalım. Halbuki biz memleketimizden çıkarıldık, oğullarımızdan ayrıldık ve bir çok hakaretler gördük. Eğer savaşmazsak tekrar düşmanın tasallutuna mâruz kalırız demekle savaşa kararlı olduklarını ve her şartta savaşmanın lüzumunu beyan ettiler.

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْاْ إِلاَّ قَلِيلاً مِّنْهُمْ وَاللّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ "Fakat savaşma kendilerine farz kılınınca içlerinden pek azı hariç, hepsi dönüverdiler. Allah o zalimleri pek iyi bilir." (Bakara, 2/146) Vakta ki nebilerine verdikleri söz üzerine, Allah tarafından kendilerine savaş farz kılınınca, sözlerinden döndüler. Ancak onlardan pek az kimse sözlerinde sebat ettiler. Halbuki Allah Teâlâ sözünden dönen zâlimleri bilir ve cezalarını verir.

Meselenin tafsilâtı şöyledir: Allah Teâlâ bir çok âyette beyan olunduğu üzere, Hz. Musa'dan sonra Yahudi milletine müteaddit nebiler gönderdi. Onların vazifeleri, Tevrat'ın ahkâmıyla insanların amel etmesini te-

mîn etme, unuttukları ahkâmı kendilerine öğretme ve dinle ilgili hususları tanzim etmekti. Fakat zaman uzadıkça, Tevrat'ın hükümlerini değiştirme, kendi hevâ ve heveslerine göre yorumlama ve nebilerinin sözünü dinlememekle isyan çoğaldı, fısk ve fücur yayıldı, sefihler güruhu ve fesatçılar bozuldukça bozuldu ve ahlâk tamamen tefessüh etti. İşte o zaman Mısır'la Şam arasında meskûn Amâlika kavmini Allah Teâlâ Yahudi milleti üzerine musallat kıldı. Onlar, Yahudileri yurtlarından sürgün etti. Gençlerini esir alıp, cemiyetlerini dağıttılar. Yahudileri perişan ettiler. Binâenaleyh içine kurt girmiş koyun sürüsü gibi her biri bir dağ başında kaldılar. İçlerinde diyanet hususunu tanzim etmek için, Allah tarafından gönderilen peygamber çalışmakta iken, onların ileri gelen büyükleri bir araya gelerek, istişareyle dinin mükemmel olmasının, din düşmanlarını yenmekle olup, düşmanlarını yenmekse hükümetle olacağından, her şeyden evvel bir hükümet teşkîl etmek, hükümete bir reîs tâyin etmek, o vesile ile düşmana karşı koymağa hazırlanmak ve mevcudiyetlerini muhafaza etmek hususlarını düşünerek, öncelikle bir reîs tâyin etmesini nebilerinden rica ettiklerini Cenâb-ı Hakk bu âyette bize beyan etmekle, toplum için bir başkanın bulunmasının zaruret olduğunu bildirmiş ve evvelâ hâkimiyetin millette olduğunu, fakat reîs tâyininden sonra milletin, işlerini ve idaresini reîse bırakıp çekilmek lâzım geldiğine de işaret etmiştir. Çünkü hükümetsiz adalet ve rahat mümkün olamadığı gibi, hükümet de reîssiz olamaz. Fakat reîs tâyininden sonra herkesin işe karışması da nizamı ihlâl edeceğinden, caiz olamaz. Binaenaleyh milletin hâkimiyeti, reîs seçip ve icabında azletme hususlarına münhasırdır. Binaenaleyh seçilen başkana itaatları farzdır. Ancak o başkanı bir takım şartlara ve kayıtlara bağlamak ve o şartlara riâyet etmeyen başkanı halkın azletmeye hakları vardır. Zaman zaman bu haklarını kullandıkları da görülür.

İşte "hâkimiyet hukuku, milletindir" denilmesi, başkanı seçme ve azledip diğerini onun yerine getirme, milletin meşrû hakkı demektir. Yoksa milletin her ferdi hâkim olur mânâsına değildir. Zira milletin her ferdi hâkim olsa, ortada mahkûm kalmadığı yönüyle, uyan-uyulan kaybolur, milletin fertleri söze karışınca, söyleyen, dinleyen belli olmaz, âmir, memur hepsi mahvolup gider. Böylece milletin işleri karışır ve hükümetin varlık

hikmeti yok olur. Fikirler çarpışır, herkes kendi işine yarayanı seçmekle, millet kuvvetini kaybederek yıkılışa sebep olur.

İşte bu esaslara binâen İslâmiyette, gerektiğinde her şeyden evvel bir başkan seçiminde hiç bir zaman müsamaha gösterilmemiş, bu mühim iş, her şeyden evvel görülmüştür. Hattâ Resûlullah'ın (s.a.s.) irtihalinde, cenaze merasimine teşebbüsten önce bir reîs tâyinine gayret gösterilmiştir. Hz. Ebûbekir halîfe seçilip, biat edildikten sonra, Resûlullah'ın (s.a.s.) cenazesi teçhize başlanılmış ve defin meselesi vaktin darlığına binaen akşama kalmıştır.

İslâm'da hükümet, dâima meşrûtiyet üzere teşekkül etmiştir. Çünkü her ne zaman bir başkan seçilip tâyin edilse, dini hükümleri icra etmek şartıyla ona biat olunmuştur. Millet tarafından onun icrasına verilen dini prensiplerdir. Bunu icraya ihtimam göstermek şartıyla tâyin olunduğundan, İslâmî hükümet dâima meşrûtiyettir, mutlakiyet değildir. Fakat çoğu zaman bu şarta riâyet olunmaması, ilk teşekkülünde meşrutî olmasına mani değildir. Zîra başkanın kendi vazifesini sû-i istimal etmesi, halkın niyetlerini ihlâl edemez. Bu şarta riâyet etmediğinden, insanların nefretini gerektirerek azledildiği de çoğu zaman vuku bulmuştur.

İşte Yahudi kavminin ileri gelenleri, o vakit kendilerine gönderilen nebiden bir başkan tâyinini istirham etmeleri üzerine, nebileri Tâlût isminde bir kimsenin onlara melik, yâni başkan olduğunu haber verdiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكاً "Peygamberleri onlara dedi ki: "Allah size hükümdar olarak Talut'u tayin etti." (Bakara, 2/247) buyurmuştur. Yani nebileri, size Tâlût'u Allah Teâlâ Melik tâyin etti demekle, Allah tarafından Tâlût'un onlara hükümdar ve işlerine bakan bir hükümet tesisine memur olduğunu haber verdi.

قَالُوٓاْ أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ "Onlar ise: "Biz hükümdarlığa ondan daha lâyık iken nasıl olur da o bize hükmedebilir ki! Üstelik servetten de nasibi fazla değil!" dediler." (Bakara, 2/247) Yani nebilerin bu haberi, onların hoşuna gitmediğinden dediler ki: "Bizim üzerimize Tâlût'un nasıl mülk ve saltanatı olabilir? Hulbuki saltanata ve melikliğe Tâlût'tan daha fazla biz lâyıkız ve Tâlût'a bol olarak da bir mal verilmedi. Serveti yoktur" diye söz ettiler. Eşraftan olmadığı yönüyle, Tâlût'un insanlar üzerinde hükmü etkili olamayacağını ortaya koydular ve

hükümdarlık makamına münâsip görmeyerek Tâlût'un başkanlığını kabul etmemek istediler.

قَالَ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفَاهُعَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللّٰهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَن يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ "Peygamber şöyle cevap verdi: "Allah onu size üstün kıldı, ona geniş ilim ve sağlam bir vücut verdi. Allah hakimiyeti dilediğine verir. Allah'ın lütfu boldur, her şey gibi kabiliyet ve liyakatları da bilir." (Bakara, 2/247) Onların bu itirazlarına nebileri cevap verdi ve dedi ki: "Allah Teâlâ sizin üzerinize Tâlût'u seçti. İlim ve vücut bakımından onu sizden daha güçlü kıldı. Halbuki Allah Teâlâ mülkünü dilediği kimseye verir. Onun ihsam boldur. Her şeyi bilir." Binaenaleyh ilminin ve hikmetinin gereği hükümeti istediğine teslim ettiğinden, sizin itiraza salâhiyetiniz yoktur dedi. Tâlût'un reisliğin de, İlâhî hüküm gereği olduğunu bildirdi. Onların bu konudaki tutarsız iddiaları, dört yönden reddedilmiştir:

Birincisi: Bu gibi yönlendirmelerde güvenilecek olan yer Allah'ın seçmesidir. Kulların görüşleri hatadan uzak olmadığından, kulların seçmelerine itimad olunamamasıdır. **İkincisi:** Reislik makamını idarede iki şeyin lüzumudur ki, birisi milletin işlerini görmeyi, memleket siyasetini eksiksiz bilmek ve insanların durumlarına tam bir şekilde vâkıf olmaktır. Diğeri ise fiziki yönünün kusursuz ve yüreğinin güçlü olmasıdır. Tâlût'ta bunun ikisi de mevcuttu. **Üçüncüsü:** Mülk Allah'ındır, dilediğine vermesidir. **Dördüncüsü:** Allah'ın lütfu bol bol olup, fakiri, zengin ve saltanat sahibi kılmasıdır.

Bu tafsilâttan anlaşıldığı üzere devlet başkanı olacak kimsede, insanların işlerini idare etme bilgisi, o makamda başa gelecek sıkıntılara tahammül için beden kuvveti, ortaya çıkacak hâdiselere karşı koymaya da şecaat ve kalp metaneti sahibi olması şarttır. Zira Cenab-ı Hakk Tâlût'un, reislik makamına ehliyetini, bu iki meziyetin kendisinde bulunmasıyla ispat etmiştir. Çünkü câhil ve bedeni hastalıklı olan bir vücutta, sağlam iş yapma ve iyi idare etme kabiliyeti olamaz.

Bir milletin, kendilerinden bir hükümet sahibi olmalarının, o millet hakkında bizzat nimet olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُم بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيراً "Sonra o istilacılara karşı size galibiyet ve zafer verdik, servet ve oğullarla kuvvetlendirdik, sayınızı daha da çoğalttık." (İsrâ, 17/6) buyurmuştur. Yani Ey Yahudi milleti! Kuvvet

sahibi kimseleri size musallat kıldıktan sonra, düşmanlarınız üzerine size galibiyet verdik, devlet gücünüzü size iade ettik, size mallar ve oğullar vermekle yardım ettik, asker yönünden sizi düşmanlarınızdan daha çok kıldık demektir ki, Yahûdi toplumunun devletleri yıkıldıktan sonra, hükümet ve kuvvetlerinin tekrar iade olunduğunu ve pek çok asker sahibi olduklarını, bu âyetiyle nimet sırasında Cenab-ı Hakk'ın beyan etmesi, mal ve evladın, insanlar hakkında nimet olduğu gibi, devletin kudreti ve gücü, askerin çokluğunun dahi bizzat nimet olduğunu da belirtmektir. Çünkü İsrailoğullarının iki defa, bulundukları memleketlerini fesada uğratıp yıkılacaklarını ve tekrar devletlerinin iade olunacağını Cenab-ı Hakk Tevrat'ta beyan etmişti ve şu beyanını bize haber vermek üzere وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوّاً كَبِيراً "Biz İsrailoğullarına kitapta şu hükmü de bildirdik: "Siz ülkede iki kere bozgunculuk yapacak ve açık zorbalıklar edeceksiniz" (İsrâ, 17/4) buyurmuştur. Yani Biz Tevrat kitabında İsrailoğullarına haber vermek üzere dedik ki: "Zât-ı Ulûhiyyetime yemin ederim ki, siz bulunduğunuz yeri iki defa bozacak ve itaat sınırımızdan çıkacaksınız. Elbette siz kibirlenip peygamberler ve dürüst insanlara karşı büyüklük iddiasında bulunacaksınız."

İşte Cenab-ı Hakk'ın Tevrat'ta haber verdiği üzere onlarda iki defa bozgunculuk zuhur etti. Çünkü onlar, Tevrat'ın ahkâmını arkaya atarak, türlü türlü cinayetleri işlediler. Dâima dinden çıkıp, haram olan şeylerin haramlığını hafife alarak alay etmek suretiyle, bir çok günahı mubah sayanlar derecesine gelmişlerdi.

Binaenaleyh Cenab-ı Hakk, cinayetlerinin cezasını verdiğini beyan etmek üzere فَإِذَا جَاء وَعْدُ أُولاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَاداً لَّنَا أُوْلِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُواْ خِلاَلَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْداً مَّفْعُولاً "Onlardan birincisinin vâdesi gelince, kuvvet ve şiddet sahibi olan kullarımızı sizin üzerinize musallat ettik de onlar sizi yakalayabilmek için evlerin aralarına bile girerek her tarafı didik didik edip araştırdılar. Bu, yerine getirilmesi gereken bir vaad idi." (İsrâ, 17/5) buyurmuştur. Yani onlara haber vermekle va'dolunan iki bozgundan birinci defada işledikleri cinayetin intikamının zamanı geldiğinde, ey Yahûdi kavmi, sizin üzerinize şiddet ve kuvvet sahibi kullarımızı gönderdik. Binâenaleyh o kuvvet sahibi olan kullarımız, sizin evlerinizin aralarını aradılar ve memleketinizde sizi bulup

helak etmek için getirdiler. Çünkü Yahudilerin irtikâp ettikleri cinayetlerin intikamını almak için, onların ezmesi, galip gelmesi ve Yahûdilerin işkence çekmesi, yazılmış bir İlâhî vaad ve Sübhanî bir hükümdü.

İşte Yahûdi milleti, Tevrat'ın ahkâmını terketmekle, nefislerinin kötü arzularına uymanın neticesi olarak, Cenab-ı Hakk Bâbil hükümdarlarından kuvvet sahibi Buhtunnasr gibi bir Mecûsî'yi onların terbiyesine musallat kıldı. Binâenaleyh o Mecûsî hükümdarı, onların büyüklerini öldürdü, gençlerini ve kadınlarını esir aldı, mallarını yağmaladı ve beldelerini tahrip etti. Hattâ Tevrat'ı yaktı ve Mescid-i Aksa'yı ahır yaptı. Esirlerini aldı, Babil'e götürdü ve onları en ağır hizmetlerde istihdam ettikten sonra Yahûdilerin tamamı toplanıp tevbe ve istiğfar edince, Cenab-ı Hakk devletlerini ve kuvvetlerini tekrar iade etti. Fakat kendilerine kuvvet gelince eski cinayetlerinin cezasının neye mâl olduğunu unuttular, tekrar çeşit çeşit cinayetleri işlemeğe başladılar. Bilhassa Yahya Aleyhisselâmı katletmeleri ve İsa Aleyhisselâmı katle cesaret etmeleri üzerine, tekrar intikam alındığını beyan dolayısıyla Allah Teâlâ فَإِذَا جَاء وَعْدُ الآخِرَةِ لِيَسُوؤُواْ وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُواْ الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُواْ مَا عَلَوْاْ تَتْبِيراً "... Derken sonraki taşkınlığınızın vâdesi gelince, kederinizden suratlarınız asılsın, daha önce girdikleri gibi yine Mescide girsinler ve istila ettikleri yeri mahvedip dursunlar diye başınıza yine düşmanlarınızı musallat ederiz." (İsrâ, 17/7) Yani ikinci cinayetin intikamı zamanı geldiğinde, kuvvet ve güç sahibi kullarımızı gönderdik. Onlar sizin yerlerinize kötülük etsinler ve evvelki cinayetinizin intikamını da mescide gidip ahır yaptıkları gibi tekrar mescide girsinler ve onlar sizden elde ettikleri her şeyi helak edercesine helak etsinler diye, Biz onları size gönderir de cinayetinizin intikamını aldırırız demektir. Çünkü Yahûdi milleti ikinci defa isyan edip, Tevrat'ın ahkamını terketmekle nefislerinin kötü arzularına dalınca, Cenab-ı Hakk yine Bâbil meliklerinden Husrev'i onlara musallat kıldı. O, Yahûdi devletini tamamen mahvetti ve geri kalanlarını da Rum meliklerinden Titüs helak ederek, Kudüs civarını tamamen tahrip edince Yahudiler zillet ve meskenetle etrafa dağıldı ve kıyamet gününe kadar da bu hakaretle yaşamaya mahkûm oldular.

İşte Cenab-ı Hakkın, Yahûdi devletlerinin mahvolmalarının sebebinin, onların isyanları, devletlerinin tekrar iadesine sebep ise isyandan piş-

manlıkla dinin kurallarına riayetleri olduğunu ve tekrar isyana dönmekle yıkıldıklarını Kur'ân'da Muhammed (s.a.s.) ümmetine haber vermesi, müslüman milletlere büyük bir düstur ve bir ibret dersidir ki, onların dirlikte kalmalarının ve yıkılışlarının serencamesini anlattığı gibi, başlarından gelip geçen şeyleri anlatması da, Ümmet-i Muhammedi (s.a.s.) uyanıklığa ve yıkılış sebeplerinden sakınılmasına uyarıdır. Çünkü İlahi emirlere itaatın, çeşitli hayırları getirdiğini, itâattan çıkmanın da, çeşitli kötülükleri netice verdiğini Kur'ân'da beyân etmek, iyiliğin, kötülüğün, hükümetin terakkisinin, alçalmasının ve yıkılmasının, insanların durumlarına bağlı olduğunu beyan etmektir.

Dünyada hâdiselerin ortaya çıkmasının, insanların hak ettiklerine göre olduğu apaçık ve inkârı mümkün olmayan bir hakikattir. Binaenaleyh maddiyatı maneviyâttan ayırmak isteyen ve ayrı olduğunu iddia edenler, ezelî bir iradeye karşı ve apaçık gerçeğin ve doğrunun aksini iddiadan başka bir şey söylemiş olmazlar. Çünkü bu âyet, maddiyâtın maneviyâta şiddetle bağlı olduğuna açıklıkla delâlet eder. Zîra Yahudi milleti, Tevrat'ın ahkâmını ihlâl etmekle, maneviyâtlarını kaybetmeleri, maddî hükümetlerinin kaybolmasına, kendilerinin de düşmanlarının ayakları altında kalmalarına ve memleketlerinin harap olmasına sebep olması, maddiyâtın maneviyâtla ayakta kalacağını gösterir. Şu halde milletin maneviyâta dikkat etmesi, maddiyâtın güçlenmesine sebep olacağına ve maneviyâtını kaybeden milletlerin, yıkılmağa mahkûm olduğuna delâlet etmez mi? Târih de, ahlâkını bozan milletlerin yıkılışlarını beyan etmekle, bu âyetin sırrına şahit değil mi? Aynı şekilde maddî kuvvet olmadığında da, maneviyât hakkıyla mümkün olamaz.

Şu halde maddiyâtın maneviyâtla ve maneviyâtın da maddiyâtla sıkı ilişkisi olunca, hiç birini ihmâl etmek caiz olamaz. Binaenaleyh gerek din ve gerek târih, bir milletin payidar olması için maddiyât ve maneviyâtını birbirine birleştirerek, ikisini birlikte ileri götürmeye ve birbirinden ayırmayıp irtibatını muhafaza etmeye bağlı olduğuna şehadet etmektedir.

Çünkü diğer bir âyette Allah Teâlâ إِنَّ اللّٰهَ لاَ يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنْفُسِهِمْ "... Bir toplum kendinde olan durumu değiştirmedikçe, hiç şüphe yok ki, Allah da o toplumda olan hali değiştirmez.." (Ra'd, 13/11) buyurmuştur. Yani

Allah Teâlâ bir kavme verdiği refah, saadet, sürur, beden sıhhatı, servet ve düzen gibi nimetlerini değiştirmez. O topluluk, kendilerinde olan salih ameller ve güzel ahlak gibi amellerini değiştirinceye kadar.

Binaenaleyh eğer toplum itaatlerini günaha dönüştürürlerse, Allah Teâlâ da onlara olan nimetini, cezaya ve sıhhatini, musibete çevirir. Allah'ın nimetinin değiştirilmesi, kulun halinin değiştirilmesine bağlıdır. Şu halde, kul halini değiştirmezse, Allah da nimetini değiştirmez. İşte bu âyet-i celîle de, maddiyâtın maneviyâta bağlı olduğuna delâlet eder. Çünkü bir topluluk, salih amel ve güzel ahlak gibi maneviyâtlarını günahlara çevirirlerse, Cenab-ı Hakk maddî olan nimetlerinin de değişeceğini açıkça beyan etmiştir. İnsanların bir devlet kurmaları ve o devlete bir reîs tayin etmekle milletin işlerinin idaresini o reise verilmesi farz olunca, insanların o reise itaatleri de farz olur. Zira itaat etmese, reisin yalnız başına bir iş yapamayacağı aşikârdır.

77. ULU'L-EMRE İTAAT HAKKINDA

İnsan, diğer hayvanlar gibi kendi başına geçimini temin edemediğinden, topluluk halinde bulunup, iş bölümü kuralına riâyet ederek çalışmağa mecburdur. Her biri bir çeşit sanatla meşgul olarak, insanların ihtiyaçlarından birinin giderilmesini deruhte edip, böylelikle hem kendi geçimini temin, hem de topluma yardım etme ve o toplumdan her ferdin, sanat ve ziraatı, cemiyetin ihtiyaçlarını gidermekle yaşanabileceğinden, insanlar cemiyet halinde yaşamak zarûretindedirler. Bir yerde toplanarak yaşama durumunda bulunan bir çok kimse arasında bile, çekişmeler, düşmanlıklar, birbirinin hukukuna tecâvüzler, zulüm ve kin muhakkak olduğundan, bu anlaşmazlıkları ortadan kaldıracak ve zulmü önleyecek kuvvetli ve herkese kendini tanıttırmış ve herkese sözü geçen bir hükümet reisi elbette lâzımdır. Zira dünyanın sulhunun intizam üzere cereyanı, ancak o reisin varlığına bağlı olup, o reîsi seçme hakkı, bütün insanların önemli bir vazifesi olduğu, bundan önceki konu olan hükümetin teşekkülü bahsinde beyan olunmuştu.

Fakat insanların vazifesi yalnız reîs seçmekle bitmeyip, seçtikleri reîse itaatlerinin farz olduğunu beyan emek üzere Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ

أَطِيعُواْ اللّهَ وَأَطِيعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلاً "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Resulüne ve sizden olan ülülemre de itaat edin. Eğer Allah'a ve âhirete iman ediyorsanız, hakkında ihtilafa düştüğünüz meseleyi Allah'a ve Resulüne arzediniz. Böyle yapmanız hem daha hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir." (Nisâ, 4/59) buyurmuştur. Ey mü'minler! Allah ve Resulüne, sizden emir sahibi olan reisinize ve reisin atadığı vali ve hâkimlere itaat edin. Eğer siz bir şeyde anlaşamazsanız, o şeyi Allah'ın kitabına ve Resulünün dinine havale edin. Yani o şeyin hükmünü onlarda arayın. Eğer Allah'a ve âhiret gününe îman ederseniz Allah'ın kitabına ve Resulünün sünnetine müracaat edin. Şu Allah'ın kitabına ve Resulünün sünnetine müracaat, sizin için hayırlı ve netice itibariyle gayet güzeldir. Çünkü reisi seçmenin faydası, ona itaat neticesini verir. İtaat edilmezse, başkan yalnız iş göremez. Binaenaleyh başkanın seçilmesi, hükümetin teşekkülü ve ondaki gayenin ortaya çıkması, ancak insanların başkana itaatine bağlı olduğundan, bu âyette Cenab-ı Hakk ulu'l-emre itaati emretmiştir. Şu kadar ki itaatin farz olması, meşru durumlardadır. Meşru hususların dışında itaat farz olmaz. Ancak muhalefet etmenin fitneye sebep olma ihtimali olursa, susmak lâzımdır. Zira fitnenin her zaman öldürmeden daha kötü olduğu وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ "Dinden döndürmek için işkence yapmak, adam öldürmekten beterdir." (Bakara, 2/191) âyetiyle sabittir. Binaenaleyh fitneden sakınmak ve işi susmakla geçiştirmek daha evlâdır. Evet Allah'a isyan olan yerde mahlûka itaat caiz değilse de, bir müddet için, dıştan susmak ve fakat kalben buğzetmekle yetinilir.

78. ADALETLE HÜKMETME HAKKINDA

İnsanların başkana itaati farz olduğu gibi, başkanın da insanlar arasında adaletle hükmetmesi farz olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ ... وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُواْ بِالْعَدْلِ إِنَّ اللّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ إِنَّ اللّهَ كَانَ سَمِيعاً بَصِيراً "... Allah insanlar arasında hükmettiğinizde adalete uygun tarzda hüküm vermenizi emreder. Allah bununla, size ne de güzel öğüt veriyor! Şüphe yok ki Allah semî ve basîrdir (sözlerinizi de, hükümlerinizi de hakkıyla işitir,

bütün yaptıklarınızı hakkıyla görür)." (Nisâ, 4/58) buyurmuştur. Yani insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi Allah Teâlâ emreder. Zira Allah Teâlâ hükümleriyle size ne güzel öğüt verir ki, sizin o öğüdü kabulünüz lâzımdır. Çünkü Allah Teâlâ bütün ahvâlinize muttali olup, bütün sözlerinizi işitir ve yaptıklarınızı görür. Binaenaleyh sizin her şeyinizi adalete göre yapmanız lâzımdır demektir. Çünkü hükümet başkanı, adalete riâyet etmez, hevâ ve hevesine tâbi olur, Allah'ın emaneti olan halka zulüm ve haksızlıkla hükmederse, kendi eliyle memleketini yıkmağa çalışmış olur. Zira zulüm, insanlar arasında darmadağınıklığı ve düşmanlıkların artmasını doğurur. Cemiyet arasında asayiş ve emniyet kalmaz. İrtibat çözülüp, hükümetle halk arasında nefret hâsıl olur. Bu durumlar, sonunda cemiyetin kuvvetinin yok olmasına, mülkün harabına ve neticede hükümetin yıkılmasına sebep olacağına binaen Cenab-ı Hakk, semâvi kitapların tamamında adaleti emretmiştir. Zulüm, rızık kapılarının kapanmasına, kıtlık ve pahalılığın artmasına, geçim darlığına, ahalinin zillet ve meskenetine, vesâir rahatsızlıklara dahi sebep olduğundan, zulmün olduğu memleketlerin her zaman harap olduğu, her zaman görülen hallerden ve tarihin şâhid olduğu gerçeklerdendir.

İşte bu gerçeğe binâen, hükümet başkanının dâima adaleti kendine rehber edinerek, halk arasında adaletli davranmak suretiyle, cemiyetin yükselmesini muhafazaya ihtimam gösterip, dahilî asayişi ve halkın istirahatını temin ve insanların hükümete bağlılığını adaletle güçlendirmesini emretmek üzere Allah Teâlâ إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ وَإِيتَاء ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاء وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ "Allah başkalarına adaleti, hatta adaletten de fazla olarak ihsanı, en güzel davranışı ve muhtaç oldukları şeyleri yakınlara vermeyi emreder. Hayasızlığı, çirkin işleri, zulüm ve tecavüzü yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir." (Nahl, 16/90) buyurmuştur. Allah Teâlâ gerek amel gerek îtikad ve gerekse muamelâtın tamamında adaleti emreder. Zira adalet olmayan şeyde bereket olmaz. Yine Allah Teâlâ ihsanı, yani ibadette şartlarına riayet ederek yerine getirmeyi, farzlara dikkat etmeyi ve kötülük edenlere iyilikle karşılık vermeyi, akrabaya infakı, güzel davranmayı ve sıla-i rahme riâyeti emreder. Zina gibi şehevi arzulara uymaktan sakındırır. Zira şehevi arzulara uymak, helâl sınırını

aşmakla harama geçerek aşırı gitmektir. Bu ise, insanın en çirkin davranışlarından olduğu yönüyle Cenab-ı Hakk bu gibi çirkin davranışlardan kullarını yasaklar ve Allah'a ortak koşma gibi büyük cinayetleri, sözde ve davranışta caiz olmayan çirkinlikleri, başkasının hukukuna tecavüz ederek zulüm yapmayı ve düşmanlığı yasaklar. Zira Kur'ân'ın ahkâmını düşünerek nasihat kabul etmeniz için Allah Teâlâ bu gibi prensiplerini açıklayarak size nasihat eder demektir.

İşte bu âyette Cenab-ı Hakk kullarına adaleti emretmiştir. Çünkü adalet, her şeyi yerine koymak ve lâyık olan muameleyi yapıp, durulması gereken yerde durmaktan ibaret olduğu cihetle, adalet dâima insanların istirahatına ve kalplerin huzuruna sebep olduğundan, her muamelede adaletli olmak, Allah Teâla'nın arzusudur.

Cenab-ı Hakk bu âyette iyiliklerin ve çirkinliklerin kısımlarını bir araya toplamıştır. Çünkü âyetin başında üç kelime vardır: Adalet, ihsan ve akrabaya riâyettir. İşte bu üç kelime, farzlara, vaciplere, güzel davranışlara, güzel ahlaka, insanların birbirlerine güzel muamelelerine, akrabalar arasında güzel kaynaşmağa, şefkat ve merhamete şâmil olduğu yönüyle, bütün hayırlar zikredilen üç kelimede toplanmıştır. Aynı şekilde âyette üç kelime daha var: Fahşa, münker ve bağydir. Bu üç kelime dahi çirkin işlere, kötü sözlere, başkasının hukukuna tecavüze vesair günahların tamamına şâmil olup, çirkinliklerin tamamı bu üç kelimede toplandığından, bu âyet özetle yasaklanan ve emredilen hususlara dair ahkâmın tamamına şamildir. Yalnız kulların bu gibi İlâhî nasihatlerle nasihat almaları, âyetin ihtiva ettiği şeylerle, yani içine aldığı ahkâmla amel etmek suretiyle istifade etmeleri elzemdir. Yoksa yalnız okuyup, dinleyip geçivermeleri hiç bir fayda temin etmediği gibi, sadece zarar olacağı da şüphesizdir. Çünkü âyetle amel etmediklerinden dolayı, azap muhakkatır.

İnsanın, akrabası hakkında bile olsa, sözünde adaleti gözetmesi lâzım geldiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُواْ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَبِعَهْدِ اللهِ أَوْفُواْ ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ "... Hakkında konuştuğunuz kimse, akrabanız bile olsa, yine doğruyu söyleyin. Allah'a verdiğiniz ahdi tutun! İşte düşünüp tutasınız diye Allah size bunları emretti." (En'âm, 6/152) buyurmuştur. Yani siz söz söylediğinizde ve bilhassa hâkim olduğunuzda, adaletli

davranın. Hakkında hüküm verdiğiniz kimse size akraba bile olsa adaletten ayrılmayın. Sözünüzde adalete riâyet edip ihtiyatlı davranın ki, söz ve hükmünüzle hakkı zayi etmeyesiniz. Yani akrabalık hukuku sizi adaletten ayırmasın ve ancak Allah'ın ahdini yerine getirin. Yerine getirin ki, Allah'ın emrinin dışında bir söz, hükmünün dışında da bir hüküm vermeyesiniz. İşte sizin hatırlamanız ve faydalarını düşünmeniz için Allah Teâlâ şu beyan olunan ahkâmı size tavsiye eder. Bunların gereği ile amel etme üzerinize farz kılınmıştır ki, bu ahkâmın dışına çıkmayasınız. Zira bu ahkâmın hâricine çıkarsanız, zâlimler topluluğundan olur, sonunda cezasını görürsünüz.

Allah Teâlâ akrabalık hissi ile hükümde adaleti ihlâl etmemeyi tavsiye ettiği gibi, bir topluluğa düşmanlık sebebiyle, onların hakkında adaleti ihlâl etmemeyi de tavsiye etmek üzere يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ لِلّهِ شُهَدَاء بِالْقِسْطِ وَلاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلاَّ تَعْدِلُواْ اعْدِلُواْ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَاتَّقُواْ اللّهَ إِنَّ اللّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ "Ey iman edenler! Haktan yana olup vargücünüzle ve bütün işlerinizde adaleti gerçekleştirin ve adalet nümunesi şahitler olun! Bir topluluğa karşı, içinizde beslediğiniz kin ve öfke, sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Âdil davranın, takvâya en uygun hareket budur. Allah'a karşı gelmekten sakının! Çünkü Allah yaptığınız her şeyden haberdardır." (Mâide, 5/8) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Siz Allah Teâlâ'nın emrine itaat edin, ibâdetinizi yerine getirerek onda devamlı olun ve adaletle şahitlik yapın. Bir kavme kin ve düşmanlığınız sizi o kavme adalet etmemenize çekip götürmesin. Yani adaletsizliğe sevk etmesin. Şu halde her şeyde, dost ve düşman herkes hakkında adaletli davranın. Zira adalet, takvaya pek yakındır ve adaleti terketmenizde Allah'tan korkun. Allah Teâlâ sizin amelinizi bilir demektir.

Adalet, herkes hakkında icrası gerekli olup, bir topluluğa veya bir şahsa kin sebebiyle terki caiz olmayıp, her fert hakkında adalet ve insaf dairesinde muamele yapmanın farz olduğunu Cenab-ı Hakk beyan etmiş ve adaletten çıkmak isteyenleri bundan kaçınmağa davet etmiştir. Yine bir kimseye kininden dolayı adaleti terk edenlerin davranışlarını bildiğini beyan ederek onları tehdit etmiş ve adaletin behemehal lüzumunu vurgulamıştır. Çünkü adâlet, toplumun hukukunu ve bütün muamelâtın güzel bir

şekilde devamını temin ettiği gibi bütün âlemin, düzgün bir şekilde devam etmesi ve herkesin arzusu üzere intizâmın devamına da yegâne yardımcı adalet olduğundan, insanların kendi şahıslarında, akraba ve dostlarında, diğer şahıs ve toplumlarda, hattâ düşmanlarında ve kâfirlerde dahi adaletin tatbikinin farz olduğunu ve hiç kimse hakkında adaleti esirgemenin caiz olmadığını Cenab-ı Hakk beyan etmiştir.

Binaenaleyh hâkimlerin muhakeme esnasında beş şeyde iki tarafı eşit tutmaları lâzımdır. Birincisi, iki taraf hâkim huzuruna birlikte girmelidir. İkincisi, hâkim huzurunda beraber oturmalıdırlar. Üçüncüsü, onlara eşit bir şekilde yaklaşmalıdır. Dördüncüsü, ikisinin sözünü de itidal üzere dinlemelidir. Beşincisi, ikisi beraber oldukları halde hüküm vermelidir.

كُونُواْ قَوَّامِينَ لِلّهِ Yani siz Allah'ın rızası için gerçekleştirin. شُهَدَاء بِالْقِسْطِ لِلّهِ lâzım olan yerde adaletle şahitlik edin demektir. وَلاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلاَّ تَعْدِلُواْ Bir topluluğa kininiz sebebiyle düşmanlığınız, onlar hakkında sizi adaletsizliğe sevketmesin demektir.

Bu âyette adalet, mutlak zikrolunduğundan, kâfirler hakkında dahi adaletin lüzumuna delâlet eder. Zira adalet, herkes hakkında farzdır. Allah Teâlâ her zaman her şahsa adaletli olması gerektiğini beyan ettiği gibi, bilhassa devlet başkanları için adaletin oldukça lüzumlu olduğunu beyan etmek üzere يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ "Davud! Biz seni ülkede hükümdar yaptık, sen de insanlar arasında adaletle hükmet, keyfine uyma ki seni Allah yolundan saptırmasın." (Sâd, 38/26) buyurmuştur. Yani ey Dâvud! Biz seni yer yüzünde halîfe kıldık. Hilâfet sana verilince, sen insanlar arasında adaletle hükmet ve nefsânî arzulara tâbi olma ki, nefsin seni doğru yoldan çıkarmasın demektir. Çünkü yer yüzü, fesat yeri olduğundan, insanlar arasında adaletle hükmedecek bir hükümdarın varlığı lâzım olmasına binâen biz seni herkes üzerine hâkim ve sözü geçerli bir halîfe kıldık ki, sen adaletle bükmedesin. Fitne ve fesadı kaldırıp, insanlar arasında nizam ve intizamı yoluna koyasın. Şu kadar ki heva ve hevesine tâbi olma. Eğer heva ve hevesine tâbi olursan, hevaya tabi olman seni Allah yolundan çıkarır, dalâlet vadisine sevkeder demektir.

İşe Kur'ân'da Cenab-ı Hakk'ın Hz. Davud'a adaletle davranmasını

emretmesini bize haber vermesi, bizim de aynı şekilde adalete riâyet edip, heva ve hevese tabi olarak adâletten ayrılmamamızı emreder. Binaenaleyh her şahıs, kendi evindeki ailesi arasında bile olsa, adaletle mükellef olup, adaletin dışına çıkması zulümdür, haramdır. Şu halde milletin her ferdi, bulunduğu noktada vazifesi dâiresinde adalete riayet etmesi farzdır. Adaletin aksine hareket etmek caiz değildir.

79. BAŞBAKANIN DANIŞMANLARIYLA İSTİŞARESİ HAKKINDA

Milletin reisi olan kimse, herkese adaleti dağıtıp, ahali arasında asayiş ve intizam temin etmekle beraber, iç siyaseti tanzim, dış işlere bakma hususlarını halkın bilginleri ve bilhassa danışmanlarıyla istişarenin lüzumunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ "..ve işleri onlarla müşavere et. Bir kere de azmettin mi, yalnız Allah'a tevekkül et. Allah muhakkak ki Kendisine dayanıp güvenenleri sever." (Âl-i İmrân, 3/159) buyurmuştur. Yani Habibim! Bazı işlerde sen ashabınla istişare et ve istişare neticesi kararlaştırılan işi yaptığında, Allah'a itimat ederek O'na dayan. Zira Allah Teâlâ Zatına dayananları sever ve onlara muhabbet eder demektir. İşte ashabıyla istişare etmesini Resûlullah'a (s.a.s.) emirdeki hikmet, ashabının kalplerini memnun etme, aradaki irtibat ve muhabbeti güçlendirmedir. Akıl ve zekâda Resûlullah (s.a.s.), insanların en yüksek tabakasında olduğu halde, dünyâ işlerinde onun hatırına gelmeyen bir şeyin, ashabının hatırına gelmesi ihtimaline binâen, istişare sebebiyle o işin gerçek yörüngesinde cereyan etmesidir.

Binaenaleyh Ümmet-i Muhammed'e (s.a.s.), istişare sünnet olmuştur. Zira istişare, meselenin kolaylıkla hallolmasına sebeptir. Çünkü birkaç kimse bir meseleyi müzakere edince, birbirine yardım etme ve cesaret vermekle, meselenin hızlı bir şekilde çözüldüğü, her zaman görülen hallerdendir. Meşveretin neticesinde bir meseleyi işlemek azminde olunca, meşverete itimat etmeyip, Allah'ın yardımına itimat lâzım olduğunu beyan etmek için Cenab-ı Hakk Zat-ı Ulûhiyetine işleri havale etmeyi emretmiştir.

Tevekkül, bazı kimselerin zannettiği gibi insanın kendisini ihmal etmesi ve dünya işlerinin sebeplerini boş vermesi değildir. Belki tevekkül, maddi sebeplere sarılmakla beraber, o işin bitmesini Allah'a havale etmek ve Allah'tan beklemektir. Çünkü insanlar ne kadar çalışsalar, Allah Teâlâ onu yaratmadıkça tedbirleri hiç bir fayda vermediği açık olan bir gerçektir. Allah Teâlâ istişare edenleri övme noktasında وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ "..İşlerini istişare ile yürütürler.." (Şûrâ, 42/38) buyurmuştur. Yani mü'minlerin güzel ahlaklarından biri de, aralarında işlerini istişare ile görmektir. Çünkü insanlar arasında cereyan eden muamelelerde ve dünyada meydana gelen olaylarda, bir araya gelerek bir mesele üzerinde konuşunca ve herkes görüşünü, kimseden çekinmeksizin serbestçe belirterek bir karar verdikleri ve birbirlerinin görüşüne müracaat ederek işin doğrusunu meydana koymada kolaylık olduğu gibi, mü'minlerin birbirleriyle uyum ve uzlaşma içinde olmalarıyla, işin doğru bir kararla çıkması kuvvetle muhtemeldir. Bu vesile ile aradan istibdadın kalkması ve hiç bir kimsenin diğerine karşı itirazı kalmadığı yönüyle, kalplerin ittifakı olacağı için, Cenab-ı Hakk bu âyette istişareyi ve istişare edenleri övmekle, kullarını istişareye teşvik etmiş ve Ümmet-i Muhammed (s.a.s.) hakkında istişare sünnet olmuştur. Yani istişare, Resûlullâh'ın (s.a.s.) sünneti olduğuna inanılarak işlenirse, bizim için bizzat ibadettir.

Danışmanlarıyla hükümdarın istişaresini göstermek için, Cenab-ı Hakk Kur'ân'da Yemen hükümdarı Belkısın danışmanlarıyla istişaresini bildirmek üzere قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ إِنَّهُ مِن سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ "Kıraliçe: "Değerli danışmanlarım! Bana çok önemli bir mektup gönderildi." Mektup Süleyman'dandır ve "rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla" diye başlayıp: "Bana karşı kibirlenmeyin, itaat ve teslimiyet göstererek yanıma gelin!" diye devam etmektedir." (Neml, 27/29-31) buyurmuştur. Yani Belkıs danışmanlarına, memleketin önde gelenlerine ve söz sahiplerine hitap ederek dedi ki: "Ey ulu kimseler! Bana güzel bir kitap atıldı ve kitabın yazısı şöyledir: O kitap, Süleyman'dandır. O kitap Rahman ve Rahim olan Allah'ın ismiyle yazılmış ve Allah'ın ismiyle bitişiktir. Siz bana karşı kibirlenip ululuk iddiasında bulunmayın ve

bana tamamıyla itaat ederek gelin diyor ve muhtevası bizi boyun eğmeğe davet ediyor" dedi. Bundan sonra Belkıs bu mektubun muhtevasını müzakere ve istişare ederek danışmanlarına قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمْراً حَتَّى تَشْهَدُونِ "Değerli danışmanlarım, bu mesele hakkında görüşlerinizi istiyorum! Pek iyi bildiğiniz gibi, sizi çağırmadan, size danışmadan hiç bir meseleyi hükme bağlamam." (Neml, 27/32) Yani Belkis, büyük bir heyecanla danışmanlarına: "Ey büyük adamlar! Şu zor işimde bana fetva verin, meseleyi halledin, dikkatli bir şekilde düşünün ve enine boyuna konuşun. Siz olmadan bu meseleyi kesin bir neticeye bağlayamadım. Şimdi sizin görüşlerinize havale ediyorum. Etraflıca düşünün. Zira mesele pek mühimdir. Bana bir fetva verin, sizin karar verdiğiniz şeyi ben de imza edeyim" dedi ve işi danışmanlarının istişaresine havale etti. Zira hükümdar, yalnız başına iş görmeyip danışmanlarla beraber göreceğine binâen, behemehal danışmanlarla istişare lâzımdır.

Binaenaleyh Belkıs da meseleyi danışmanların müzakeresine havale etti. Kur'ân'da Cenab-ı Hakk'ın bunu bize anlatması, siz de böyle yapın demekten başka bir şey değildir. Yüce Peygamberler, sözlerini daima maksada göre söyleyip, fazla söylemediklerinden, Süleyman Aleyhisselâmın bu mektubu, gayet muhtasar olmakla beraber, dünyada ve âhirette insana lâzım olan konuların tamamını içine aldığı için Belkıs, danışmanlarına mektubu açıklarken, "Kerim" lâfzıyla vasıflandırmıştır. Çünkü Süleyman Aleyhisselâm mektubuna Besmele ile başlayarak, Allah Teâlâ'nın varlığını, Ulûhiyetle beraber ilim, kudret, irade ve ihsan sahibi olup, yok olmayan bir Yaratıcı olduğunu Besmele ile beyan etmiş ve Allah Teâla'nın Zatıyla ilgili inanç hususlarını özetle açıklamış, ibâdetin ancak Allah Teâlâ'ya olup, Allah'ın dışındakilerin ibâdete müstahak bir varlık olmadığına, gerçek imanın bundan ibaret olduğuna işaret etmiş ve yalnız inanç esaslarını hatırlatmakla yetinmeyip, bilakis salih amelin farz oluşuna dahi işaret etmiştir. Çünkü أَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ kelimesi, kötülüğü emreden nefse tabi olarak, hevâ ve hevesine uymaktan ve kibirlenmekten sakınmakla, kötü ahlakı terketmenin gereğine, güzel ahlâkla süslenmenin lüzumuna, son derece titiz bir itaatla müslüman olarak Hz. Süleyman'ın huzuruna gelmeleri, bu

vesile ile dünyada kılıçtan kendini muhafaza, dünya hayatına ve ahiret mutluluğuna çalışmaları emrini içermektedir.

Binaenaleyh bir iki cümle ile Süleyman (a.s.) onları îman ve itaata davet etti. Bu davetini onlara ulaştırmada elçisinin, serçe kuşu nevinden ufacık ve âciz bir kuştan ibaret olan Hüdhüd olması, hariku'1âde mucize olmakla beraber, hikmetle karışık mektubun, Ulûhiyetten haber veren, bir takım davranışları emreden ve ahlaki davranışlara işaret ederek, güzel ahlaka daveti ihtiva eder olması, mektubu gönderen zâtın, yüce bir kuvvet sahibi, pek büyük bir zât olmasına delâlet ettiği gibi, Hz. Süleyman'ın nübüvvetine de mucize olma delâleti vardır. Belkıs, gayet zeki olmasına binâen, bu incelikleri düşünerek derhal kabul yönüne meylederek mektubu büyük bir değer olarak vasıflandırmış, bu saygısı, onun hidayetine vesile olmuş, sonunda Süleyman Aleyhisselâmla evlenmesine sebep olmuş ve bu vesile ile iki saadete nail olmuştur.

(**Hüdhüd**)'ün elçi olmasına gelince, Süleyman Aleyhisselâmın, kuşların lisanına vakıf olup, kuşların onun emrine boyun eğdikleri Kur'ân âyetiyle sabittir. Eğer bunu yadırgayan varsa, Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Hrıstiyanlarla savaşında, güvercinle Akka kabilesine mektup gönderdiği ve eğitimli güvercinin, savaşta haberleşme aracı olarak kullanıldığı tarihte yazılıdır. Bugün de güvercinle haberleşme, yaygınlaşmış olan haberleşme alanına girmiştir.

Salâhaddin'in güvercini nasıl mektup götürüp getirdi ise, Hz. Süleyman'ın Hüdhüd'ü de mektubu öyle götürmüş ve elçilik vazifesini yerine getirmiş" demekle bu hususta böyle bir cevap kâfidir. İşte Belkıs, Hz. Süleyman'ın mektubunun ihtiva ettiği gerçekleri düşünüp, meselenin ehemmiyetini nazar-ı dikkate alarak kabul yönüne meyletmişse de, kendi görüşüyle amel etmeyerek, danışmanlarının görüşlerine müracaat ederek onların istişaresine havale etmiştir. Çünkü her ne kadar mektup, Allah inancına ve salih amellere daveti ihtiva ediyorsa da, yalnız şahsa ait olmayıp neticede devlet işi olduğundan, danışmanlarla istişareye lüzum görmüştür. Belkıs, danışmanlarına meselenin müzâkeresini havale edince, onlar istişarelerinin neticesini bildirdiklerini beyan etmek üzere Allah Teâlâ قَالُوا نَحْنُ أُوْلُوا قُوَّةٍ وَأُولُوا بَأْسٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ "Onlar: "Biz güçlü, kuvvetli-

yiz, savaşçı milletiz. Ama yetki sizindir, değerlendirip münasip gördüğünüz emri verin!" dediler." (Neml, 27/33) buyurmuştur. Yani danışmanlar meseleyi müzakereden sonra dediler ki: "Biz kuvvet ve kudret sahibiyiz. Savaş işinde şiddetli hücum, şecaat ve güç sahibiyiz. Şöhretimiz âleme intişar etmiştir. Binaenaleyh savaş mühimmatımız mükemmel olup düşmandan korkmayız. Zira askerimiz çok, düşmana karşı şiddetli hücum edebiliriz. Eğer harp etmek istersen telâş etme. Hâlimizi bu minval üzere beyan edince emir senindir ve işin neticesi sana kalmıştır. Binaenaleyh bak, savaş veya sulhtan hangisini seçer ve emredersen, biz emrine hazırız dediler. İstişarelerinin neticesini bildirmekle beraber Belkıs'ın görüşüne müracaat ettiler.

İşte bu âyette, başkanla danışmanları arasında irtibat, uyum, birbirine karşı sadâkat ve danışmanların başkana saygıyla itaatları lâzım olduğuna işaret vardır. Çünkü Yemen hükümdarı Belkıs'ın, kendi danışmanlarına maksadını açıklayarak, işin ehemmiyetini anlatıp, meselenin hallini onlara havale ettiğini Cenab-ı Hakk beyan etti. Aynı zamanda hükümdar tarafından danışmanlara karşı yapılması gereken muameleyi beyan ettiği gibi, danışmanların da cevaplarında şimdiye kadar vakit kaybetmediklerini, savaş ihtiyaçları ve hazırlığıyla meşgul olduklarını, her türlü ihtimale karşı hazırlık yaptıklarını, askerlerini şecaat, tâlim ve terbiye ile cesarete alıştırdıklarını أُولُوا بَأْسٍ شَدِيد sözleriyle ifâde edip, hükümete lâzım olan teşebbüslerden geri durmadıklarını, hükümdar savaş ilan etmek isterse, hiç bir düşmandan çekinmeyeceklerini beyanla, danışmanların hükümdara karşı vazifelerini, muharebe etme tarafına meylettiklerine işaretle beraber, işi sonunda hükûmet reisinin görüşüne havale ettiklerini ve güzel bir şekilde saygıyla itaat ettiklerini izhar etmekle, bir hükümetin vekillerinden beklenilen vazifelerini beyan etmiştir. Çünkü Belkıs'ın, işi danışmanlara havale etmesinden maksadı, danışmanların kalplerini müsterih etme, düşüncelerinden istifade etme, yardım ve desteklerini bekleme ve memleket hakkında ne düşündüklerini anlamaktı. Aynı şekilde danışmanların cevaplarının neticesi de, eğer hükümdar muharebe etmek isterse, muharebeye güçlerinin yettiğini ve hazır olduklarını; eğer maksadı sulh ise ona da muvafakat edeceklerini beyanla, hükümdara itaatlerini izhar etmektir. Esasen müzâkere olunan meseleye de çare ikidir: Ya muharebe veyahut

Süleyman Aleyhisselâm tarafından yapılan teklifi kabuldür. Zamanımızda bu türlü tekliflere nota denir ki, neticesi ya harp veyahut diplomasi lisanıyla çözümüne çalışıp, bazı düzeltmelerle teklifi kabul etmektir.

İşte bu türlü hadisleri Cenab-ı Hakk'ın Kur'ân'da bize bildirmesi, Ümmet-i Muhammed'e (s.a.s.) ders vermek, başkan ve danışmanlarına gereken vazifelerini ve karşılıklı güvenin lüzumunu beyanla, milleti vazife başına davet etme ve bilhassa danışmanların programını özetle beyan etmektir. Binaenaleyh dünyada, yalnız kendi görüşünü beğenip, diğerlerinin görüşünü değersiz bulan ve istişareye tenezzül etmeyen gururlu kimseler yalnız kalmış ve çoğunlukla kaybetmişlerdir. Çünkü bir şahsın aklının, dünyada her şeyi ihata etmesi ve her meselede isabetli olması mümkün olamaz. Zira insan, kendi cinsinin yardımına her zaman muhtaçtır. Şu halde münferit yaşamak mümkün olmadığı gibi, her şeyde tek görüşün isabeti de mümkün olamadığından, istişareye ihtiyaç aşikârdır. İşte bu esasa binâen Cenab-ı Hakk, Kur'ân'da kullarına istişareyi emrettiği gibi, istişare ile iş görenleri de sena etmiş ve bu vesile ile gerek fertlerin ve gerek toplumun istişareyi ihmal etmemelerini tavsiye etmiştir. Çünkü istişare ile görülen işlerin sonunda genellikle pişmanlık olmaz.

80. İKİ DEVLET ARASINDA ELÇİ KULLANMA HAKKINDA

Danışmanların kararına ve cevaplarına karşı Belkıs'ın, savaşın kötülüğünü açıklayarak, bir elçi göndermeyi uygun gördüğünü danışmanlarına söylediğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِم بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ "Doğrusu" dedi, Kıraliçe," hükümdarlar bir ülkeye girince oranın düzenini altüst eder, halkının eşrafını da sefil ve zelil ederler. Evet istilacılar hep böyle yaparlar. Bunun içindir ki, ben şimdi onlara bir hediye gönderip elçilerimin ne gibi bir cevap getireceklerini bekleyeceğim." (Neml, 27/34-35) buyurmuştur.

Belkıs danışmanlarına: "Melikler, yani hükümdarlar bir ülkeye girdiklerinde, o ülkeyi ifsad eder ve ülke ahalisinin kuvvetlilerini zayıf, zen-

ginlerini fakir kılar ve böylece benim dediğim gibi yaparlar. Benim görüşüm ise, onlara hediye, yani elçi vasıtasıyla bir hediye göndereceğim ve elçilerimiz ne gibi durumla döneceğini bekleyeceğim" dedi. Yani Belkıs danışmanlarına cevabında dedi ki, evet sizin dediğiniz gibi bizim müdafaa kuvvetimiz vardır. Ancak harp aldatmadır ve muharebe zordur. Sonunun nasıl olacağı bilinemez. Binaenaleyh çokluğa ve cesarete güvenilmez. Eğer beklediğimizin aksi bir durum ortaya çıkarsa, memleket harap olur ve bizler de zelîl olur, hakîr düşeriz. Zira hükümdarlar bir memlekete girdiklerinde, o memleketi bozar, orayı tahrip eder, ahalisinin güçlülerini zayıf, eşrafını da zelîl kılarlar. Binaenaleyh eğer Süleyman Aleyhisselâmın askeri, bizim memleketimize zorla girerse, bizim memleketimizi tahrîp eder, zenginimizi fakir ve eşrafımızı zelîl kılarlar. İşte şu benim dediklerim gibi yaparlar. Böyle yapmak, padişahların âdetidir dedi. Sulhun muvafık olacağını ve meylinin de bu olduğunu böylece izhar etti. Bu sözleriyle, danışmanların kendi kuvvetlerinin -ki bedenlerinin kuvveti ve şecaatleridir- ve memleketlerinin gücünün -ki savaş araç-gereçlerinin yeterli olması- kâfi olduğunu beyanla, savaş isteklerinin maslahata uygun olmadığını ve savaşın sonucunun korkunç olduğunu beyan edip, maksadının bir hediye ile elçi göndermek olduğunu sözlerine ilâve ederek dedi ki: "Benim görüşüm, bugün kılıca sarılmakla savaş kapısını açmak, veyahut ağır teklifi kabul etmek ve sulhu istemek bizim için muvafık değildir. Binaenaleyh fikrimce, ben onlara münâsip bir hediye göndereceğim. Gönderdiğimiz elçilerimiz onların ahvalini, kuvvet ve kudretlerini araştırsınlar. Bakalım bize ne gibi haberler getireceklerini bekleyelim. Şu halde elçilerimiz gelip düşmanın durumunu anlattıktan sonra, bizim için uygun olan savaş mıdır yoksa sulh mudur? O zaman müzakere ederek karar verelim" dedi. Danışmanlarına görüşünü beyan etti. Bu sözüyle, düşmanın hâlini anlamaksızın tek taraflı karar vermenin hata olduğunu, bir hükümete gerekenin dâima düşmanın hâlinden haberdar olup, durum araştırması yapmaksızın karar vermede acele etmemesinin gerekliliği, acele etmenin hatadan uzak olmadığını beyan etmiştir.

Kur'ân'da Cenab-ı Hakk'ın bunları bize bildirmesinden maksat, bu gibi doğru olan görüşleri kendimize rehber edinip, kurtuluş yoluna ulaş-

maktır. Bu âyet-i celîle, şahıslar hakkında hediye usûlünün geçerliliğini ve hediye vesilesiyle birbirinin sevgisini kazanmanın güzel davranışlardan olduğunu bildirme gibi, devletler arasında dahi hediye usulünün meşru olduğuna delâlet eder. Belkıs'ın kendi görüşü üzere bir takım hediyelerle gönderdiği elçilerinin, Hz. Süleyman'ın huzuruna geldiklerini bildirmek üzere Allah Teâlâ فَلَمَّا جَاء سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَا آتَانِيَ اللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّا آتَاكُم بَلْ أَنتُم بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ "Elçi Süleyman'a gelince o, elçiye: "Siz bana mal ile yardım mı etmek istiyorsunuz? Oysa Allah'ın bana verdiği nimetler sizin verdiğinizden daha hayırlıdır. Ama siz hediyenizle böbürlenirsiniz!" dedi." (Neml, 27/36) buyurmuştur. Vakta ki Belkıs'ın elçisi Süleyman Aleyhisselâmın huzuruna geldi. O zamanda âdet olan merasim icra edildikten sonra Hz. Süleyman onlara, bana malla mı yardım edeceksiniz? Allah'ın bana verdiği nübüvvet ilmi, mülk ve saltanat sizin vereceğiniz mallardan hayırlıdır. Belki siz kendi hediyenizle övünürsünüz dedi ve sözüne şunu da ilâve etti: ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُم بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُم مِّنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ "Sen dön ve onlara de ki: Biz onların üzerine, karşı koyamayacakları ordularla yürüyeceğiz. Onları yurtlarından mağlup ve zelil olarak çıkaracağız." (Neml, 27/37) Yani elçi dön geri git. Onlara getirdiğiniz hediyenize bizim ihtiyacımız yoktur. Belkıs'a ve danışmanlarına de ki: Eğer mektubumuzda beyan ettiğimiz gibi, saygıyla itaat edip müslüman olarak gelirse, kavga ve savaş yoktur. Eğer müslüman olarak gelmezler ve hediye göndermek gibi şeylerle bizi oyalamak ve vakit kazanmak, fırsat gözetmek isterlerse, elbette onların mukabele edemeyecekleri şekilde biz onlara geliriz. Elbette onları zelîl olarak memleketten çıkarırız. Halbuki onlar zayıftır" demekle elçiye, askerinin çokluğunu, hükümetinin kuvvetini anlattı ve bu vesile ile hükümetteki yetkililerin düşmana karşı kuvvetinden bahsetmenin lüzumuna işaret etti. Çünkü düşmana karşı miskinlik, zilleti gerektirdiğinden, izzeti gerektiren kuvvet ve güçten bahsetmek gereklidir. Zira düşmana zayıf ve güçsüz görünmek, düşmanın iştihasını artırır ve bir muharebeye sebep olur.

Binaenaleyh dâima kuvvetli görünmek elzemdir. Yani Süleyman Aleyhisselâmın Belkıs ve kavmini imana daveti, ahirete ait bir husus olup, o ise bu daveti dünya malıyla karşılayınca demiştir ki: Ey elçi dön memleketine,

Belkıs'a ve kavmine söyle, benim onlardan ve emsalinden istediğim dünya malı değildir. Ancak onlardan matlup olan, Allah'a ve kurallarına boyun eğmektir. Binaenaleyh onlar, iman ve tam itaatle bize gelmezlerse, onları güçsüz bir şekilde memleketlerinden çıkarırız demekle, maksadını anlattı ve itaat etmedikleri zaman, harp etmeğe hazır olduğunu ve onların dünya malından ibaret olan hediyeleriyle mağrur olup, böbürlendiklerini, halbuki Hz. Süleyman'ın nazarında onun hiçbir kıymeti olmadığını anlatmakla, kendi devletinin kuvvet ve gücünü onlara gösterdi.

Binaenaleyh devlet idaresinde bulunanlar, düşmanlara karşı dâima kuvvetli görünmenin ve zayıf tarafını göstermemenin gerektiğine bu âyet delâlet eder. Bir devletin, düşmanı olan diğer devletin durumunu anlamak için casus kullanması ve kuvvet ve mahiyetini anlama hususunda uyanık bulunması gerektiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ Süleyman Aleyhisselâmın Hüdhüd'e emrini bizlere bildirmek üzere اذْهَب بِّكِتَابِي هَذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ "Sen şimdi şu mektubumu götür, bırak onların yanına, sonra onlardan biraz uzaklaş ve ne yapacaklarını gözle!" (Neml 27/28) buyurmuştur. Yani ey Hüdhüd! Sen şu mektubumla git ve o mektubu onların kucağına at. Sonra onlardan geri çekil, sözlerini dinle, dikkat et, bak. Onlar birbirlerine neler konuşurlar, istişareleri ne yolda cereyan eder. Kararları neye varırsa, bana haber getir demekle, Hüdhüd'ün vazifesini tayin etti. Hüdhüd de bu emir üzerine vazifesini tamamen yerine getirdi. Belkıs'ın danışmanlarıyla istişaresini dinledi ve Hz. Süleyman'ın huzurunda aynen sözlerini beyan etti. Süleyman Aleyhisselâm da elçilerin hediye ile geleceklerini, Belkıs'ın niyetinin sulh olduğunu anladı ve elçilere o doğrultuda konuştu.

Zamanın şartlarına göre, elçilikle gelenlere güzel davranma, peygamberlerin sünnetidir. Süleyman Aleyhisselâmın elçiye nasıl konuştuğu bu âyette beyan olunduğu gibi, bizim Peygamberimiz (s.a.s.) de etraftan gelen elçilere güzel muamele eder, gereğine göre onları taltif eder, ashabına da elçilere güzel muamele edilmesini tavsiye ederdi. Çünkü elçiye hakaret, o elçi gönderen hükümete veya kabileye hakaret olduğu yönüyle, neticede bozgunluğu gerektirdiği gibi, belki de harbin çıkmasına sebep olur ve iki tarafın bir çok zararına mâl olur.

81. MUAHEDE (ANLAŞMA) HAKKINDA

İki devlet arasında elçi vasıtasıyla haberleşmenin cereyanı ve birbirlerine tekliflerini bildirerek konuşma neticesi muahedenin prensiplerini beyan etmek üzere Allah Teâlâ إِلاَّ الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئاً وَلَمْ يُظَاهِرُواْ عَلَيْكُمْ أَحَداً "Ancak kendileriyle anlaşma yapmanızdan sonra, şartları hiç bir şey eksiltmeksizin tamamen yerine getiren ve sizin aleyhinizde hiçbir kimseye destek vermeyen müşrikler, bu hükmün dışındadırlar." (Tevbe, 9/4) buyurmuştur. Yani Allah'ın ve Resulünün berâetinden o kimseler müstesnadırlar ki, onlar müşriklerden olup sizinle muahede ettiler. Sonra muahedenin hükümlerinden size karşı hiç bir şey noksan etmedikleri gibi, muahede şartlarına da tamamen riâyet ettiler. Sizin zararınıza olarak hiç bir kimseye yardım etmediler ve muahedeye hiç bir şekilde zarar getirmediler. Binaenaleyh onların muahedeleri, olduğu gibi bakidir. Sizin de onların ahitlerini gözetmeniz gerekir.

فَأَتِمُّواْ إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ "Bunlarla sözleşmenin müddeti tamamlanıncaya kadar anlaşma şartlarına riayet edin. Allah, Kendisine karşı gelmekten, özellikle ahdi bozmaktan sakınanları sever." (Tevbe, 9/4) Onlar ahitlerinde sebat edip bozmayınca, siz de onların ahitlerinin müddetini tamamlayın. Zira ahdi bozarak zulmetmekten kendini sakınanları Allah Teâlâ sever. Şu halde ahdinizde vefalı olun. Ahdinizden dönmeyin ki, İlâhi sevgiye layık olasınız.

Bu âyete göre, ahdin gereğine riâyet etmek farzdır. Binaenaleyh iki taraftan birisi bozmadıkça, iki devlet arasında olan anlaşmalar ve muahedelerin muahede müddeti bitinceye kadar hükmü baki olduğundan, her iki tarafın buna riâyeti farzdır. Şu halde ahdin gereğine riâyeti terk eden, zulüm ve anlaşmadan dönmekle günahkâr olur ve neticede çoğunlukla zulmeder. Yani ahdi bozan taraf zarar görür ve bozmasının acısını tadar. Çünkü Cenab-ı Hakk فَمَااسْتَقَامُواْ لَكُمْ فَاسْتَقِيمُواْ لَهُمْ إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ "... Onlar size karşı dürüst davrandıkça siz de onlara dürüst davranın! Allah, Kendisine karşı gelmekten, (özellikle ahdi bozmaktan) sakınanları sever." (Tevbe, 9/7) buyurmuştur. Yani sizinle muahede edenler ahitlerini bozmayıp sizin için dürüst davrandıkça, sizin de onlar için dürüst davranmanız lâzımdır.

Zira Allah Teâlâ ahdi bozmaktan nefsini koruyanları sever buyurmuştur. Çünkü doğrulukta sebat edenlere karşı doğruluk lâzımdır. Binaenaleyh ahdin gereğine riâyet edin ki, hıyanet etmiş olmayasınız. Çünkü ahdini bozanlar ve verdikleri sözden dönenlerin, hayvanların en kötüsü olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللهِ الَّذِينَ كَفَرُواْ فَهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ الَّذِينَ عَاهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لاَ يَتَّقُونَ "Allah indinde bütün canlı mahlûkat içinde en kötü olanlar, inkârcılıkta ısrar edenlerdir ki onlar imana gelmezler. Onlar kendileriyle anlaşma yaptığında hiç çekinmeden her defasında anlaşmayı bozan kimselerdir." (Enfâl, 8/55-56) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ katında canlıların en şerlisi o kimselerdir ki, onlar küfürlerinde inat ettiler. Binaenaleyh onlar iman etmezler ve küfürlerinde ısrar ederler. Ey Peygamberlerin en kerîmi! O kimseler ki onlar seninle anlaşma yaptılar ve muahededen sonra her defasında ahitlerini bozdular. Halbuki onlar ahidlerini bozma hususunda Allah'tan korkmaz ve günahtan çekinmezler demektir. İşte bu âyette, ahdi bozan kâfirlerin insanlık konumunu kaybedip, insanlıktan çıkmış hayvanlar durumunda oldukları, hatta hayvanlardan daha aşağı bir yerde bulundukları beyan edilmiş, insanlar için mukavelesini bozmanın ve sözünden geri dönmenin en çirkin bir durum olduğu beyan olunmuştur. Çünkü insanın diğer hayvanlardan farkı, sözü ile olduğundan, sözüne sahip olup, sözünün kıymetini kaybetmemesi, insan için mühim bir meziyettir.

Zira insanın Allah ve kul ile her muamelesi sözüyle olduğundan, sözünde sebat etmek elzemdir. Muahede, iki tarafın kabulüyle olup, yalnız bir tarafın kabulü yetmediğine işaret için, (عَاهَدتَّ) müşterekliğe delâlet eden müfâale babından gelmiştir. Muahede edenler, toplumun hepsi olmayıp bazısı olduğuna işaret için (مِنْهُمْ) de, bir kısma delâlet eden مِنْ lafzıyla gelmiştir. Zira muahede yapacak olan, toplumun ileri gelenleridir. Elbette diğer kimseler bu gibi mühim işlere karışmaz.

Kâfirlerin, ahidlerini bozmadan dolayı duyulan utanma ve ayıptan çekinmediklerine ve ahdi bozmadan meydana gelen fenalıklardan korkmadıklarına işaret için sakınmalarının olmadığı beyan olunmuştur. Çünkü takva, emirlere tamamen uyma ve yasaklardan tamamen kaçınmakla olduğundan, ahdi bozma muttaki olmağa mânidir. Binâenaleyh sözünde

sebat etmeyen insanlara müttakî denilemez. Halbuki akıl, örf ve din bakımından, bütün milletler arasında riâyet olunan usul, muahedede sebat etmektir. Çünkü ahdinde sebat etmeyen kimse, gerek şahıs olsun ve gerek cemâat olsun sözüne hiç bir kimse emniyet etmediğinden, herkes ahdinde sebatı kendisi için mühim bir vazife, yüce bir meziyet bilir ve aslında da böyledir. Halbuki sapıtmış kimseler bu vazifeye ehemmiyet vermediklerinden, Resûlullah (s.a.s.) ile kaç defa muahede yaptılarsa bozduklarını Cenab-ı Hakk bu âyetle beyan etmiş ve hayvanların en şerlisi olduklarını açıkça zikretmiştir. Çünkü Ben-î Kureyza Yahudileri, İslâm'la savaşmayacaklarını ve İslâm aleyhine başka bir kavme yardım etmeyeceklerine dâir Resûlullah'la (s.a.s.) anlaşma imzaladıkları halde, Bedir savaşında Mekke'lilere silâh vermekle ahidlerini bozmuş oldular. Sonra unutup hatâ ettiklerini mazeret olarak söyleyip tekrar muahedeyi yenilediler. Daha sonra Hendek savaşında İslâm aleyhine müşriklerle ittifak ettiler. Hattâ reisleri Ka'b Bin Eşref, Kureyş'le ittifak etmek üzere Mekke'ye kadar gitti. İşte Yahudilerin, Kâinatın Efendisi'ne karşı yapılan cinâyetlerini Cenab-ı Hakk bu âyetle beyan edip, anlaşmayı bozmanın çok büyük bir cinayet olduğunu âleme ilân etmiştir.

Binaenaleyh müslümanlar dâima insanlara karşı ahitlerinde sebat göstermişlerdir. Çünkü Allah Teala'nın Kur'ân'da emri böyledir. İşte İslâm dininin, dünya işlerine ne kadar ehemmiyet verdiği, bu türlü açık âyetlerle sabittir. Allah Teâlâ ahdini bozanların hallerini beyan ettiği gibi, ahdini bozanlara nasıl bir muamele olacağını beyan etmek üzere فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِم مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللّهَ لاَ يُحِبُّ الخَائِنِينَ "Onları savaşta ele geçirirsen, kendilerine öyle bir muamele yap ki onların arkasındaki bütün öbür düşmanlara da ibret olsun da, akıllarını başlarına alsınlar. Seninle sözleşme yapan bir millette sözleşmeye aykırı bir hainlik alameti tespit edersen, savaş açmadan önce anlaşmanın artık geçersiz kaldığını ilan et ki bunu bilme hususunda iki taraf da eşit olsun. Çünkü Allah hainleri asla sevmez." (Enfâl, 8/57-58) buyurmuştur. Ey Yüce Resûl! Eğer sen harp meydanında, ahdini bozanları bulur, onlar üzerine galip gelirsen, onları ve onların arkasında yardımcı olacak yardımcı kimseleri şiddetle ayır ki, bir daha sana karşı koymağa mecalleri kalmasın. Umu-

lur ki, senin onların kuvvetlerini dağıtman, onları düşünceye sevkeder ve o düşünceleri îman ve hidayete ermelerine sebep olur. Eğer bir kavmin, sözleşmesini bozarak hıyanetinden korkarsan veya hissedersen, adalet üzere ahidlerini kendilerine reddet. Yani ahidlerini bozduklarını kendilerine bildir ve aranızda muahede münasebetlerinden bir şey kalmadığını îlân et ki, harbe kalkışacak olursanız hainlik etmiş olmayasınız. Çünkü Allah Teâlâ hainleri sevmez ve hıyanetin neticesi mahrumiyettir.

Bu âyet, ahdi bozanlara uygulanacak muamele ile ahdi bozma belirtileri hissedilen topluluğa yapılacak muameleyi beyan etmiştir. Çünkü Resûlullah (s.a.s.), Benî Huzâa kabilesini emânına ve zimmeti altına aldığı halde, Mekkeliler Huzâa kabilesiyle savaşarak, Resûlullah'a (s.a.s.) karşı, anlaşmalarını bozmuş oldular. Zira Mekke'lilerle Resûlullah (s.a.s.) arasında imzalanan anlaşmada belirtilen maddelerden birisi de, bir tarafın güvencesi altında olan bir topluluğa taarruz edilmeyecek ve eğer taarruz edilirse anlaşma bozulmuş sayılacaktı.

Binaenaleyh Resûlullah (s.a.s.) onlara karşı açıktan asker göndermekle, ahidlerini kendilerine iade etti. Sonunda Mekke'lilerin ahidlerini bozmaları, Resûlullah (s.a.s.) tarafından Mekke'nin fetholunmasına sebep olmuştur. Yahudiler, Ebû Süfyân'a yardım edeceklerini vaad etmişlerse de, açıktan ahidlerini bozdukları görülmemişti. Lâkin anlaşmalarını bozacaklarının belirtileri hissolunduğundan, onların ansızın hainlik etmeleri ihtimaline binaen Resûlullah (s.a.s.), onların ahidlerini de kendilerine reddetmekle, aralarındaki anlaşma münasebetinin kesildiğini îlân etmiştir. Bu âyetin hükmü de bundan ibâdettir. Bugün de iki devlet arasındaki münâsebetlerin, devam edip etmemesinin açıklanma usûlünün esâsını, bu âyet-i celîle tesis etmiş ve müslümanlar bu usûle dâima riâyet etmişlerdir.

فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ "Eğer ahdini bozanları sen harpte bulur ve muzaffer olursan,

مَّنْ خَلْفَهُمْ فَشَرِّدْ بِهِم Onları parçala ve perişan et. Onları perişan etme sebebiyle, onların arkasında harbe hazırlananlar, onlardan ibret alsın dağılsınlar demektir.

فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاء Onlarda ahdi bozma alâmeti görünce, ahidlerini kendilerine reddet ki, aranızda ahid kalmadığını onlar da sen de eşit bir şekil-

de bilin ki, hiç biriniz diğerini hıyanetle itham etmesin. Herkes mertçe ortaya çıksın, galip ve mağlûp belli olsun demektir.

Ahdi bozmak hıyanettir. Hıyanet ise gerek fertlerde ve gerek toplumda hüsrana sebep olduğundan, hâinlerin akıbeti hüsran olduğu dâima görülen şeylerdendir. Binâenaleyh İslâm dini, insanları hıyanetten yasaklamış ve hâinleri son derece kötülemiştir. Şimdi: "Din maddiyata karışmaz. Zira din, ancak maneviyâttan ibarettir" diyenlere sorarız. İki devlet veya iki şahıs arasında yapılan mukavele ve muamele maddiyâttan mıdır? Yoksa maneviyâttan mıdır? Elbette maddiyâttandır. Şu halde İslâm dini, maneviyât kadar maddiyâtla dahi alâkadar olduğunda şüphe var mıdır? Zira Kur'ân, milletin dünyevî ve uhrevî bütün işlerinin prensiplerini beyan etmiş ve maddiyâtla maneviyâtın birbirine bağlı olduğunu îlân etmiştir. Çünkü yukarıdan beri beyan olunduğu üzere Kur'ân, çift sürmekten, koyun gütmekten ve hayvanları beslemekten, bağcılık ve bahçecilikten, ticaretten, evlilikten dolayı çocuk meydana getirilmesinden, dünyayı îmar etmesinden, çocukların terbiyesinden, hükümetlerin nasıl kurulacağından ve elbette rahat yaşamak için millete bir başkanın lüzumundan, başkanın danışmanlarıyla iyi geçinmesinden bahsediyor. Şu halde acaba bunların hangisi maddiyâtın dışındadır?

82. AHDİ BOZANLARLA SAVAŞ HAKKINDA

Elçiler vasıtasıyla iki devlet arasında görüşülen nota ve konuşma neticesi anlaşmağa varırsa, sürenin bitimine kadar her iki tarafın görevi, muahedenin ahkâmına riâyet etmektir. İki tarafın birisi bu vazifeyi ihlâl ederse, ilân-ı harp etme lâzım olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَإِن نَّكَثُواْ أَيْمَانَهُم مِّن بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُواْ فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُواْ أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لاَ أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنتَهُونَ "Eğer anlaşmadan sonra yeminlerini bozarlar, bir de dininize hücum ederlerse, artık kâfir güruhunun o öncüleri ile savaşın! Çünkü onların gerçekte artık yeminleri ve ahitleri kalmamıştır. Umulur ki, hiç değilse bu durumda, inkâr ve tecavüzlerinden vazgeçerler." (Tevbe, 9/12) buyurmuştur. Yani kâfirler ahitlerinden sonra yeminlerini bozarlar ve dininize söverlerse, küfürde diğer kâfirlere önderlik eden reislerini öldürün. Zira onlar için yeminlerinin bir anlamı yoktur. Binaenaleyh önceki yeminlerine îtibar

etmeyin. Umulur ki, savaşı görünce onlar küfürden ve dininize sövmekten vazgeçerler. Onların reislerinin ve ahdini bozanların öncü olanlarının öldürülmesi, diğerlerine ibret olup, îmanlarına ve hallerini ıslah etmeğe sebep olur demektir. Çünkü onlar yeminleriyle pekiştirdikleri ve takviye ettikleri ahitlerini bozunca, öldürülmeye müstahak olduklarından, hemen katledilmeleri lâzımdır. Zimmî olan bir kimse, İslâm'ın hükümlerinden birine sövüp ayıplasa, o zimmînin ahdini bozmuş olduğuna bu âyet delâlet eder. Çünkü Cenab-ı Hakk dininize sövenleri öldürün buyurmuştur.

Bilhassa müşriklerin tamamıyla, müslümanların savaşmasının farz olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَقَاتِلُواْ الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَايُقَاتِلُونَكُمْ كَآفَّةً وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ "... ve müşrikler nasıl sizinle topyekün savaşıyorlarsa siz de onlarla topyekün savaşın ve bilin ki Allah, ilahî sınırlara saygılı olup fenalıklardan sakınanlarla beraberdir." (Tevbe, 9/36) buyurmuştur. Yani müşriklerin hepsi sizinle savaştıkları gibi, sîz de onların hepsiyle muharebe edin ve iyi bilin ki Allah'ın yardımı, haramdan nefsini koruyan mü'minlerle beraberdir. Bu dünyada İlahi yardıma, takva dairesinde yaşayanlar ulaşabilir. Binaenaleyh takvaya sahip olmayan asker, genellikle Allah'ın yardımına nail olamaz, hezimete uğrar ve perişan olur. İşte bu âyette Cenab-ı Hakk'ın savaşmayı emretmekten sonra, yardımının muttakilerle beraber olduğunu beyan etmesi, askerin tamamında takvanın bulunmasının, düşmana galip gelmenin mühim şartlarından olduğunu belirtmekle, müslümanları ve bilhassa müslüman askerleri takvaya davet etmektir. Kâfirler ve münafıklarla mücâhedenin farz olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ "Ey şanlı Peygamber! Kâfirler ve münafıklarla mücahede et. Onlara karşı sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir dönüş yeridir orası!" (Tevbe, 9/73) buyurmuştur. Yani ey şanlı peygamber! Sen kâfirler ve münafıklarla kılıçla ve dille mücâhede et ve onları hak dîn ve kurtuluş yolu olan İslâm'a davet et. Kâfirlerin ve münafıkların yerleri Cehennem olduğu yönüyle sen onlara sert ve şiddetli davran. Onların varacakları Cehennem ne çirkin yerdir! Çünkü Allah'ın birliğini inkâr, müslümanlara eziyet vs. fesatçılık işlerine devam ettiklerinden, yumuşaklıkla muameleye müstahak değillerdir.

Binâenaleyh, Cenab-ı Hakk savaş esnasında şiddet göstermek lâzım geldiğini diğer bir âyette dahi beyan etmek üzere يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ قَاتِلُواْ الَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُواْ فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ "Ey müminler! Size mekân bakımından yakın olan kâfirlerle savaşın, onlar sizde bir ciddiyet ve üstün gayret görsünler. İyi bilin ki Allah, fenalıklardan sakınan müttakilerle beraberdir." (Tevbe, 9/123) buyurmuştur. Yani Ey mü'minler! Evvelâ size yakın olan kâfirle savaşın. Kâfirler, harp esnasında sizde şecaat ve şiddet bulsunlar ki, mânevi kuvvetleri kırılmakla hezimete mecbur olsunlar. Zira sizde şiddet görmezlerse, manevi kuvvetleri sarsılmaz, mukavemet ederler. Binaenaleyh harbe girdiğinizde kükremiş arslanlar gibi girin ki, düşmanınızın ayağının kaymasına sebep olsun. Şunu da iyi bilin ki, Allah'ın yardımı, emirlerine sıkı sıkıya bağlı olup, yasaklarından sakınan takva sahipleriyle beraberdir. Binaenaleyh Allah'tan yardım isteyenler, Allah'ın emrine uysun ve yasaklarından kaçınsınlar demektir.

İşte bu âyette Cenab-ı Hakk evvelâ yakında olan kâfirlerle savaşılmasını emretmiştir. Çünkü yakında olanların zararlarını kaldırmak, uzakta olanların zararını kaldırmaktan daha öncedir. Zira yakında olanları İslâm'a davette, komşuluk hakkını yerine getirme vardır. Yine onlara İslâm dinini tebliğ etmede, İslâmiyet'in sorumluluğuna terettüp eden tebliğ görevini yerine getirme olduğu gibi, komşuluk münâsebetiyle uzakta olanlardan daha fazla bunlardan zarar görülmesi muhakkak olduğundan, evvelâ bunlarla savaşılması farz olmuştur.

İşte bu esâsa binâen, tebliğ işinde evvelâ akrabasından, sonra kendi kabilesinden başlaması Resûlullah'a (s.a.s.) emrolunmuş, daha sonra Şam tarafına gitmesi emredilmiştir. Bu emir üzerine Hayberi fethettikleri gibi, Şam tarafındaki Tebük'e kadar da teşrif etmişlerdir. Ashap da, komşuları olan kabileleri İslâm'a girdirdikten sonra, Şam ve Irak taraflarının fethine katılmışlardır. Çünkü bütün kâfirlerle birden muharebe mümkün olmadığından, evvelâ yakın olanlardan başlayarak, yavaş yavaş gerektikçe uzaklara gitmenin, İslâm'ın maslahatına daha uygun olduğunu Cenab-ı Hakk bu âyette beyan etti. Bunda, yakında olanların fethedilmesiyle, İslâm'ın gücünü uzakta olanlara duyurma, onlara ve onların kalplerine korku koyma ve mânevi kuvvetlerini kırma gibi fâydalar olduğunda şüphe yoktur.

Muharebe eden askerin, takva yolunda olmasının ve mânevi yönden mükemmel olmasının lâzım olduğu gibi harp esnasında sebat etmekle beraber, Allah'ı anmaya da devam etmesi lâzım olduğunu beyan etmek üzere يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيراً لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ "Ey iman edenler! Savaş esnasında karşı karşıya geldiğiniz düşman birliğine karşı dayanın, sebat edin ve Allah'ı çok zikredin ki felah bulasınız." (Enfal, 8/45) buyurmuştur. Yani ey müminler! Siz kâfirlerden bir toplulukla muharebe etmek üzere karşılaştığınızda olduğunuzda, düşmanın karşısında sebat edin. Düşmana arkanızı dönmeyin. Yerinizde sebat etmekle beraber, harp esnasında Allah'ı çok zikredin ki, Allah'tan yardım görüp zafere ulaşasınız. Çünkü Allah'ı çok zikretmek, düşmana galip gelme ve zafere sebep olduğuna işaret için, çok zikretmeyi emretmiş ve zaferi Allah'ı anmağa bağlamıştır.

Binaenaleyh, sağlam inançla gönlünü Allah'a bağlayıp ve Allah'ı anmaya devam eden ordunun mağlûp olmayacağına işaret için, Cenab-ı Hakk muharebede sebat etmekle beraber, sürekli Allah'ı anmayı emretmiştir. Yardımın ancak Allah tarafından olduğunu beyan için Allah Teâlâ إِن يَنصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلاَ غَالِبَ لَكُمْ وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي يَنصُرُكُم مِّن بَعْدِهِ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ "Eğer Allah size yardım ederse, size üstün gelecek hiç kimse olamaz. Şayet o sizi yardımsız bırakırsa, artık O'ndan sonra kim size yardım edebilir ki? Öyleyse müminler yalnız Allah'a güvenmelidirler." (Âl-i İmrân, 3/160) buyurmuştur. Yani eğer Allah Teâlâ size yardım eder ve düşmanlarınıza galip gelirseniz, size galip gelecek yoktur. Eğer Allah Teâlâ sizi rüsvây eder de, düşmanınıza mağlûp kılarsa, bu bozgunluktan sonra size yardım edecek kimdir? Binaenaleyh mü'minler ancak Allah'a îtimâd etsinler ki, Alah'ın yardımını hak etsinler. Yani maddi sebeplere tevessülle beraber, neticenin yaratılmasını Allah'tan bekler ve Allah'a güvenirler demektir.

Harp esnasında, kadınlar ve çocuklar gibi zayıflara tecâvüz edip onları öldürmenin caiz olmadığını Allah Teâlâ beyan etmek üzere وَقَاتِلُواْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلاَ تَعْتَدُواْ إِنَّ اللّٰهَ لاَ يُحِبِّ الْمُعْتَدِينَ "Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın. Fakat haksız yere saldırmayın. Muhakkak ki Allah haddi aşanları sevmez." (Bakara, 2/190) buyurmuştur. Ey mü'minler, sizinle savaşan düşmanlarınızla, Allah rızası ve Allah'ın adını yükseltmek için siz de savaşın. Lâkin ahdi bozarak ve harbe gücü yetmeyen ihtiyar-

ları, körleri, topalları, kadınları ve çocukları öldürmekle haddi aşmayın. Zira haddi aşarak zulüm edenleri Allah Teâlâ sevmez demektir. Binaenaleyh Allah'ın emrinin tersine hareket etmeyin ki, İlâhi sevgiden uzak olmayasınız. Kur'ân'da savaşa dâir ilk önce nazil olanın bu âyet olduğu rivayet edilmektedir. Çünkü İslâm'ın ilk yıllarında, inanmayanlara oranla müslümanların azlığına ve zayıf olmalarına binâen, Cenâb-ı Hakk muharebeye müsâde etmemişti. Zira o zaman savaş, müslümanlar için felâket ve yok olmadan başka bir şeyle neticelenmezdi. Resûlullah'ın (s.a.s.) hicreti ve Medîne'de müslümanların çoğalması üzerine, Cenâb-ı Hakk onlara karşı savaş açanlarla savaş edilmesini emretti ve bu emirden sonra Resûlullah (s.a.s.) harp hazırlıklarına başladı.

Binâenaleyh bu âyette, müslüman idareciler için iyi bir ders vardır. Zira Allah Teâlâ müslümanların azlığını ve mühimmatın noksanlığını nazarı itibara alarak, savaş edenlerle savaşıp, ilerisine tecâvüz etmemeyi emretti. Şu halde müslüman devlet için bu esasa dikkat etme ve dâima düşmanla müslümanların kuvvetini mukayese etme ve en az onlar kadar çalışıp, güç ölçüsünde hareket etmek lâzımdır. Yine bu âyet, zamanın şartlarına göre muamele etmenin ve kılıçla halledilmesi mümkün olmayan işleri kalemle halletmeye çalışmanın, önemli hususlardan olduğuna ve manen Cenâb-ı Hakk'ın yardımına dayanmakla beraber, maddi sebeplerin de hazırlanmasına çalışmanın lâzım geldiğine delâlet eder.

83. SAVAŞA HAZIRLIK HAKKINDA

Gerek anlaşmayı bozmak, gerekse anlaşma yapmadan önce ortaya çıkan düşmana karşı, başkanın danışmanlarıyla istişare edip harp ilan edeceği ve îcabında savaşın farz olduğu beyan edilmişti. Harp ilanına hazır olmanın ve düşmana müdâfaa kuvveti hazırlanmasının, devlet başkanı ve bütün mü'minlere farz olduğunu da beyan etmek üzere Allah Teala وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدْوَّ اللّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِن دُونِهِمْ لاَ تَعْلَمُونَهُمُ اللّهُ يَعْلَمُهُمْ "Düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın! Savaş atları yetiştirin ki bu hazırlıkla Allah'ın düşmanlarını, sizin düşmanlarınızı ve onların ötesinde sizin bilemeyip de, ancak Allah'ın bil-

diği diğer düşmanları korkutup yıldırasınız." (Enfâl, 8/60) buyurmuştur. Yani ey mü'minler, düşmanlarınızla muharebeye ihtiyaç görüldüğünde, evvelâ muharebede muhtaç olduğunuz maddi sebepleri, savaş araç-gereçlerini ve bilhassa zamanınızın icabına göre muktedir olduğunuz kadar kuvvet ve silâhınızı ve mümkün olursa evlerinizde ve İslâm adına devletin gözetiminde onları hazırlayın ki, şu hazırlığınızla Allah'ın ve sizin düşmanlarınızı korkutasınız. Bu açık düşmanlarınızdan başka, düşmanlığını saklayan bir takım gizli düşmanlarınız da vardır ki, onları siz bilemezsiniz, Allah Teâlâ bilir. Çünkü onlar etrafınızda size itaatli gibi görünürlerse de, onlar dâima size düşmanlıklarını gizler münafıklardır. Şu hazırlıklarınızla onları da korkutursunuz. Zira onlar, her ne kadar size dostluk göstermekle sadâkat gösterir ve sizi kandırırlarsa da, siz onların kalplerinde gizlediklerini ve size karşı besledikleri husûmeti bilemezsiniz. Şu halde onların şerrini gidermeğe kâfi ve onları korkutacak sebepleri hazırlamanız farzdır.

وَمَا تُنفِقُواْ مِن شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لاَ تُظْلَمُونَ "Allah yolunda her ne harcarsanız, onun karşılığı size eksiksiz ödenir, size asla haksızlık yapılmaz." (Enfâl, 8/60) Sizin Allah'ın (c.c.) dinini yüceltmeniz için, Allah rızasını kasdederek harp âletleri ve asker hazırlama hususunda yaptığınız harcamalar ve harp için hazırladığınız atlara yedirdiğiniz nafakanın sevabı, size Allah tarafından aynen verilir ve sizin Allah rızası uğrunda infak ettiğiniz malınızın sevabı noksan verilmekle zulüm olunmazsınız. Zira amelinizin mükâfatını tam görürsünüz. Binâenaleyh harp için malınızı infak ve harcamadan çekinmeyin ki, dünyada mesrur ve bayındır, âhirette de memnun ve sevinçli olasınız. Bu âyet altı hükmü ihtiva etmektedir:

Birincisi: At ve silâh gibi kuvvetleri, muktedir oldukları kadar hazırlamak bütün mü'minler üzerine farz olmasıdır. Çünkü din düşmanlarıyla, Allah'ın adını yüceltmek için muharebe, bütün mü'minler üzerine düşen dini görevlerdendir. Yoksa Resûlullah'a (s.a.s.) mahsus hallerden değildir. Binâenaleyh bu âyetteki, harbe hazırlanma ve harp âletleri hazırlama şeklindeki emirde Allah Teâlâ çoğul kipiyle mü'minlere hitap etmiştir. Harp aletleri hazırlamak, belli bir vakitle sınırlı olmayıp, her zamana şâmildir. Şu halde, harp aletleriyle maksat, her zaman geçerli olan harp âletleri ve o gün geçerli olan şeylerdir. Binâenaleyh şu içinde bulunduğumuz h. 1342

(1923 m.) tarihinde savaş aletleri, top, tüfek, mitralyöz, otomobil, uçak, çeşitli zırhlılar ve deniz altılarıyla eğitim gören askerlerdir. Şu halde bu zamana nazaran düşmanla harp edebilmek için, adı geçen harp aletlerine bu âyet-i celîle şâmil olduğundan, bunların bütününü hazırlamak, müslümanlara farzdır. Hatta düşman karşısına süratle asker sevketmek için, memleketin her tarafına yollar, köprüler ve demir yolları yapmak dahi elzemdir. Zira bunların tamamı, düşmanlarımızda mevcût ve hepsi bunlarla mücehhezdir. Misliyle karşılık verme kaidesine riâyetle, onlarda mevcût olan bütün sebepleri hazırlamak ve daha fazlasını ortaya koymak, Ümmet-i Muhammed (s.a.s.) üzerine neden farz olmasın, elbette farzdır. Farzoluşu da bu âyetle sabittir. Çünkü Cenâb-ı Hakk düşmanınıza karşı hazırlanın buyurdu. Düşmana karşı hazırlanmak, düşmana karşı müdafaa kuvveti bulundurmak değil midir? Hattâ Resûlullah'ın (s.a.s.) bu âyeti tefsir makamında minberdeki hutbesinde üç defa: **ela innel kuvvete er-ramyü**[48] "Dikkat edin, kuvvet, düşmana silâh atmaktır" buyurması, âyetteki kuvvetle maksadın düşmana karşı silâh atmak ve atılacak silâhı, silâhın levazımından olan cephane ve onu kullanacak asker, askerin eğitimi, askerin yiyecek ve içeceği, giyeceği ve binecek atı değil midir? Askersiz silâh işe yaramadığı gibi, silâh kullanmasını bilmeyen asker de işe yaramaz.

İşte Cenâb-ı Hakk, düşmana karşı kuvvetli hazırlanmakla, düşmanı korkutup o sayede İslâm beldelerinden düşmanın ümidini kestirmekle, müslümanları rahat ve memleketi selâmete ulaştırmayı Ümmet-i Muhammed'e (s.a.s.) emretmiştir. Yine وَآخَرِينَ i1e maksat münafıklardır. Zira münafıkların özellikleri, dâima müslümanların yıkılışını ve mağlûbiyetini beklemek, fırsat düştükçe müslümanların içine fesat atmak, nifak tohumu saçmak ve müslümanların arasını açmak olduğundan, müslümanların güçlü bir şekilde hazırlanması, onları bu gibi kötü ahlâktan engelleyeceğinden, bu türlü kuvvetleri hazırlamada onları da korkutmayı Cenâb-ı Hak bu âyette emretmiştir. Çünkü âyetin şâmil olduğu altı hükümden **ikincisi:** Açık ve gizli düşmanları Ümmet-i Muhammed'in (s.a.s.) hazırladıkları kuvvetlerle korkutmalarıdır. **Üçüncüsü:** Mü'minlere dost görünen çok

[48] Müslim, İmaret 167; Ebu Davud, Cihad 23.

gizli düşmanlarını, Allah'ın bilip onların bilmemeleridir. **Dördüncüsü:** Muharebe için harcanan malların sevabının zayi olmamasıdır. **Beşincisi:** Allah yolunda muharebeye harcanan malların sevabının, diğer hayırlara harcanandan daha çok olmasıdır. **Altıncısı:** Hiç kimsenin harcamasından sevabının eksiltilmesiyle zulüm edilmemesidir.

İşte bu ve bunun gibi açık âyetler, muharebe âletlerini yapmayı ve yaptırma şekillerini düşünmeyi, top ve tüfek imalâthaneleri ve onları îmal edecek sanayicileri yetiştirmeyi tavsiye ettiğinden, müslümanlar yakın zamanlara kadar harp imalatlarını muntazam yapar, harp aletlerini kendileri îmal eder, yabancılara muhtaç olmazlardı. Maalesef bu gibi Kur'ân prensipleriyle amel etme ihmal edilince, müslümanlar her şeyi yabancılardan almağa ihtiyaç arzetmişler, fakirlik, sefalet ve yoksulluk da üzerlerine çökmüştür.

84. ASKERİN EĞİTİMİ HAKKINDA

İşte bu âyet-i celîledeki kuvvet, asker fertlerin eğitimine de şâmil olduğu, bir nebze beyan olunduğu gibi, muharebe eden askerin eğitimli olmasının, Allah Teâla'nın sevgisini kazanmağa vesîle olacağını beyan etmek üzere Allah Teâlâ, إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفّاً كَأَنَّهُم بُنيَانٌ مَّرْصُوصٌ "Allah, taşları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saflar halinde, Kendi yolunda savaşanları sever." (Saf, 61/4) buyurmuştur. Muhakkak Allah Teâlâ, o kimselere muhabbet eder ki, onlar Allah'ın dinini yüceltme, Kelime-i Tevhid'i yayma ve neşretme için düşmanla savaşırlarken, sanki birbirine kenetlenmiş sağlam binalar ve metin kaleler gibi oldukları halde düşmana karşı dururlar ve birbirlerinden ayrılmaz bir halde saf bağlamış olarak muharebeye devam ederler. Zira gördükleri tâlim ve aldıkları ders vasıtasıyla, bedenleri birbirinden ayrılmaz. Dış görünüşte birbirlerine bağlı ve iç alemlerinde kalpleri kelime-i tevhid üzere ittifak etmiş çözülmez bir halde birbirlerine yardım etmeleriyle, güçlerini muhafaza edip, düşmanlara galip gelirler.

Binaenaleyh bütün müslümanlar, muhkem yapılmış, yıkılmaz bir kale gibi, aralarında ihtilâf ve kavga olmaksızın, sözleri ve özleri bir olarak düşmanla savaşırlarsa, Cenab-ı Hakk'ı razı ve hoşnut edeceklerine bu âyet delâlet eder. Âyette askerin muhkem binalar gibi birbirinden ayrılmaz bir halde

saf bağlamış olarak muharebeye girişmelerini beyan etme, talimli bulunmalarına işarettir. Çünkü tâlimsiz asker, birbirine baplı olamaz ki saf bağlayabilsin. Şu halde, askeri birbirine birleştirip saf hâlinde bulundurmak, ancak tâlimle olabilecek bir şeydir. Ve askerde tâlimin lüzumuna Resûlullah'ın (s.a.s.): مَنْ تَعَلَّمَ الرَّمْيَ ثُمَّ تَرَكَهُ فَلَيْسَ مِنَّا Yani "Bir kimse silah talimini ve düşmana ok, tüfek, top atmayı öğrenir de sonra unutursa, o kimse bizim toplumumuzdan değildir"[49] mealindeki hadîsi, askerin ve bütün müslümanların, silâh kullanmasını öğrenmesinin farz ve öğrendikten sonra unutmamasının lâzım geldiğine delâlet eder. Çünkü askerde tâlim olmazsa, başı bozuk kimseler gibi olacağı yönüyle, herkes kendi başına hareket eder ve bir iş de görülemez. İşte bundan dolayı Cenab-ı Hakk, askere tâlimin lüzumunu işaret etmiştir. Zira "bünyan-ı mersûs" olabilmesi, ancak tâlimle olur. Tâlimsiz asker, birbirine bağlı olmaz ki, "bünyan-ı mersûs" olabilsin.

85. İSLAM'DA ASKERLİĞİN LÜZÛMU HAKKINDA

Devlet Başkanı harp îlân edince, düşmana karşı en birinci kuvvet asker olduğu cihetle, hangi durumda olursanız olun, durumu müsait olan müslümanların askere koşmaları farz olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ انْفِرُواْ خِفَافاً وَثِقَالاً وَجَاهِدُواْ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ "Ey müminler! Sizler gerek hafif, gerek ağırlıklı olarak hep birlikte seferber olunuz, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad ediniz. Eğer anlıyorsanız, sizin için hayırlı olan budur." (Tevbe, 9/41) buyurmuştur. Yani ey müminler, siz neşeli, neşesiz, yaya, atlı her durumda muharebeye çıkın ve malınızla canınızla Allah yolunda düşmanlarınızla mücâhede edin. Eğer bilirseniz şu mücâhede sizin için, mücâhedeyi terketmekten hayırlıdır. Çünkü mal ve evlât ile rahat etme, fâni ve zail, mücahedenin sevabı ise sürekli ve yok olmayandır.

(خِفَافاً) bekâr, (ثِقَالاً) evli, aile sahibi demektir. Veya (خِفَافاً) bakmakla yükümlü olduğu kimseleri az, (ثِقَالاً) atlı, yani süvârî demektir. (خِفَافاً) yaya,

[49] Kaynaklarda buna yakın şu metni bulabildik: "Kim atmayı öğrenir de unutursa, nimete nankörlük etmiş olur." Taberani, el-Mu'cemu'l-Evsat, 5/101.

yani piyade, (ثِقَالاً) atlı, yani süvârî demektir. Bunların hepsinin kasdedildiği de muhtemeldir. Bu hallerin hepsinde, askerliğe gitmek ve düşmana karşı çıkmak lazımdır. Zengin olsun fakir olsun, askerlikten çekinmemek lâzımdır. Zira Cenab-ı Hakk: "malınızla canınızla mücâhede edin" buyurdu. Çünkü bâzı kimse zengin olur, fakat bedeni müsait olmazsa, o kimse savaş araç gereçleri almak ve askerin mühimmatını hazırlamakla savaşmış olur. Bazı kimse de fakirdir, lâkin bedeni müsait olur. İşte o kimse, yalnız bedeniyle askerlik eder. Bazı kimseler de hem zengin, hem de bedenen güçlü olur. O kimse her iki yönüyle de savaşır. Faziletli olan da budur. Zira iki yönüyle fazileti toplamaktadır. Binâenaleyh helâlından mal kazanıp, meşru yerlere harcamak, insan için büyük bir meziyet ve saadettir. Diğer bir âyette Cenâb-ı Hakk يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ خُذُواْ حِذْرَكُمْ فَانفِرُواْ ثُبَاتٍ أَوِ انفِرُواْ جَمِيعاً "Ey iman edenler! Düşmanlarınıza karşı korunma tedbirinizi alın. Duruma göre küçük kıtalar halinde veya toptan seferber olun." (Nisâ, 4/71) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Düşmanlarınızdan korunma tedbirlerinizi alın ki, silâh, at vs. gibi harbe âlet olan şeyleri bulundurmakla, düşmanlarınızın şerrinden korunun. Harp ihtiyaçlarını hazırladıktan sonra, fırka, yâni tabur tabur olduğunuz halde veya hepiniz, seferberlik suretiyle düşmana karşı çıkın demektir.

Bu âyette (حِذْر), silâh vs. harp aletlerinden kinayedir. Çünkü insan, silahla düşmanın şerrinden kendini koruduğu gibi, düşmana karşı tedbir almakla dahi nefsini muhafaza edebilir. Düşmanın durumunu araştırmak, ondan habersiz ve bilgisiz üzere bulunmamak ve harp için dâima hazır bulunmak, düşmandan korunma tedbirlerine dahil olduğu için, bu âyetle Allah Teâlâ mü'minleri askerliğe ve harbe teşvik edip, düşmanlara fırsat vermemeyi tavsiye etmiştir. Binâenaleyh dâima düşmana mukabeleye kâfî asker bulundurmak lâzım olduğuna, bu âyet delâlet eder. Çünkü fırka ve tabur şeklinde düşmana karşı çıkmakla emrolunduğu gibi, gerektiğinde toptan çıkmak şeklinde dahi İlâhî emir vardır. Bu iki şıklı emir, her zaman kâfî miktarda asker bulundurmanın emredildiğini içermektedir. Şu halde "hazer edin" demek, korkunç olan şeyden gaflet etmeyin, dâima ona karşı uyanık ve kendinizi koruyun demektir.

Binâenaleyh milletin dâima düşmanın hâlini araştırarak, işini ona

göre tanzim etmesi farzdır. Âyette (ثُبَاتٍ), farklı farklı topluluklardır ki, zamanımızın usûlüne nazaran fırkalar, alaylar, taburlar demektir. (جَمِيعاً) hepiniz birden hareket edin demektir. (انفِرُواْ) düşmanınıza karşı çıkın, eli bağlı durmayın demektir. İşte düşmana karşı çıkmak, ya bir bir kıta askerle olur veya herkesin katılımıyla olur ki, âyet askerliğin usûlünü, teşkilâtının esasını, zamanın şartlarına ve hâline göre hazır bulunmanın lüzumunu, mü'minler için savaş hazırlığının gereğini, İslâm'da tembelliğin caiz olmadığını açıklamakla, dâima düşmandan üstün olmağa çalışmanın lüzumunu Ümmet-i Muhammed'e (s.a.s.) tavsiye etmiş, askerin toplu bir ordu hâlinde bulunup, ordunun değişik taburlara, alaylara, fırkalara taksimine işaret edip, askerlik kurallarının esâsını tesis etmiştir. Binâenaleyh (فَانفِرُوا) emri, farziyet ifâde ettiğinden, gerektiğinde düşmana karşı çıkmak farz olup, terki günahtır.

Düşmana karşı zayıf görünmenin caiz olmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَن يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ "O halde gevşemeyin de, sizler daha üstün durumda iken, zillet gösterip sulha yalvarmayın. Allah sizinle beraberdir. O, asla sizin gayretinizi kuvvetten düşürmez, emeklerinizi zayi etmez." (Muhammed, 47/35) buyurmuştur. Yani ey mü'minler, savaşta siz kâfirlere zayıf görünmeyin, onlara karşı dâima kuvvetli ve şecâatli görünün. Siz üstün ve gâlip olduğunuz halde, onları sulha davet etmeyin. Zira sizin sulha talip olmanız, zayıf olduğunuzu gösterir. Halbuki Allah'ın yardımı sizinledir. Allah'ın rızası için işlediğiniz amellerinizin karşılığını Allah Teâlâ eksik vermez demektir.

Düşmana zayıf görünmenin caiz olmadığını beyan hakkında Allah Teâlâ وَلاَ تَهِنُواْ فِي ابْتِغَاء الْقَوْمِ إِن تَكُونُواْ تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللّهِ مَا لاَ يَرْجُونَ وَكَانَ اللّهُ عَلِيماً حَكِيماً "Düşman birliklerini takip edip arkadan sıkıştırmada gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çekiyorsanız, şüphesiz onlar da tıpkı sizin gibi acı çekiyorlar. Kaldı ki Siz Allah'tan, onların ümid edemeyecekleri birçok şeyleri umuyorsunuz. Allah her şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Nisâ, 4/104) buyurmuştur. Düşmanlarınız sizinle muharebe talebinde bulunurlarsa, siz onlara karşı zayıf bulunup gevşek görünmeyin. Eğer onların öldürmelerinden siz acı çekiyorsanız, onların öldürmelerinden acı çektiğiniz gibi onlar da sizin öldürmenizden

acı çekerler. Onların acısı onlara yorgunluk vermeyince, sizin acınız da size yorgunluk vermesin. Zira şecaate, sabır ve sebata siz daha layıksınız. Çünkü Allah'ın size sözü gereği, onların Allah'tan beklemedikleri yardımı ve âhiret sevabını siz beklersiniz ve Allah Teâlâ sizin ve onların hallerini bildiğinden, savaşmağa emretmesi, hikmete uygundur.

Binâenaleyh gerek mü'minler düşmanı arasın ve gerek düşman mü'minleri arasın, her iki durumda düşmana karşı askeri zayıf göstermek caiz olmaz. Fakat bazı eksikliklerden dolayı savaş iyi gitmez, mecburen zayıf düşerse, o zaman durum müstesnadır. Zira esbaba tevessül ederek, çalıştıktan sonra galibiyet ve mağlûbiyeti yaratmak, Allah'ın yed-i kudretinde olduğundan, elden bir şey gelmez. İnsanın elinden gelen, düşmana karşı çıkmak, araç-gereç hazırlamak ve sebepleri mükemmel hazırlamaktır. Bunları yaptıktan sonra yardım Allah'ındır, istediğine verir. Yalnız kul vazifesinde kusur etmesin.

86. ASKERLİKTEN MUAF OLANLAR HAKKINDA

Kur'ân hükümlerinin tamamı, insanların güç yetirebilecekleri ölçüdedir. İnsanın gücünün dışında İlâhî teklif olmaz. Binâenaleyh Allah Teâlâ müslümanlara, mücâhedeyi emrettiği gibi, mücâhedeye güç yetiremeyenlerin durumunu açıklamak üzere لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاء وَلاَ عَلَى الْمَرْضَى وَلاَ عَلَى الَّذِينَ لاَ يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُواْ لِلّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ وَاللّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ "Allah ve Resulüne sadık kalmak, onlar hakkında iyi düşünceler taşımak şartıyla zayıflara, hastalara ve savaşta harcama imkânı bulamadığından dolayı savaşa katılamayanlara sorumluluk yoktur. Zira onlar, geri kalmakla beraber, memleketlerinde iyilik ediyorlar. İyilik edenlere diyecek bir şey yoktur. Gerçekten Allah gafurdur, rahîmdir (affı ve merhameti boldur)." (Tevbe, 9/91) buyurmuştur. Yani kadınlar ve çocuklar gibi vücutları sağlam fakat savaşmağa gücü olmayan zayıflara, körlere, topallara ve hastalara harpten geri kalmakta günah yoktur. Tamamıyla Allah'ın dinine ve Resulünün (s.a.s.) sünnetine yapışmak suretiyle, Allah ve Resulü için nasihat eder, iç-dış bütünlüğü ile güzel bir şekilde inanmağa devam ederlerse, harbe gücü olup fakat yiyecek ve giyeceği olmayanlara dahi harbe gitmediklerinde bir günâh yoktur. Zira iyilik yapmayı adet haline getiren

ihsan sahiplerine, dünyada ve âhirette azap yoktur. Çünkü kullarının bütün gizliliklerine muttali olan Allah Teâlâ, kullarının kusurlarını affedici ve mazeretli olarak harbe gidemeyip de Allah'a ve Resul'üne (s.a.s.) itâatta bulunanlara ihsan edicidir.

İşte bu âyette Allah Teâlâ, savaşma gücü olmayan zayıf kimseleri askerlikten istisna etti. Çünkü teklif, güç yetirme nispetindedir. Binâenaleyh gücü olmayanlar, din nazarında askerlikle mükellef değillerdir. Zira âcizlerin mükellef olmalarından ordu istifâde etmediği gibi, bilakis orduya yük olmaktan başka bir şey değildir. Binâenaleyh bu sınıfa giren aciz kimselerden, harbe ait teklif kalkmıştır. Ancak mükellef olmadıkları halde askerin eşyasını beklemek, suyunu getirmek, yemeğini pişirmek ve ordunun sayısını düşmanın gözüne çok göstermek gibi bâzı güzel maksatlara binâen askere yük olmayarak geri hizmetlere muktedir olanların, harp yerinde bulunup yardım etmeleri lâzım ve makbul bir ibâdettir.

İşte bu zamanda, silahsız olanların, geri hizmetlerde istihdamları bu kabiledendir. Zira harbe muktedir olmamalarına binâen, harpten istisna tutulmakla bütün yükümlülüklerden muaf değillerdir. Zira Allah ve Resulü için nasihat etmekle mükelleftirler. Nasihatin mânâsı, Allah'a ve Resulüne îmanla beraber, gizli ve aşikâr her hâlinde itaat etmek ve Allah'ın dinini yüceltmeğe çalışmakla Resulüne yardım etmek, kızılacak kimselere Allah için kızmak üzere bulunmak ve oturduğu yerde ordunun muzaffer olmasına dua ile beraber, bir takım yalanların yayılmasından sakınmak, askerlerin evlerine gücü yettiği kadar hizmetle işlerini görmektir. İşte muaf olanlar, şu açıklanan durum üzere, Allah ve Resulü için nasihatte bulundukları takdirde, aynen harbe gidenler gibi ihsan sahibi oldukları ve ihsan sahiplerine azap olmadığı beyan olunmuştur.

Diğer bir âyette, müstesna olanları beyan etmek üzere Allah Teâlâ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ "Gazaya katılmama konusunda âmaya sorumluluk yok, topala sorumluluk yok, hastaya sorumluluk yoktur." (Fetih, 48/17) buyurmuştur. Yani kör, topal ve hasta olan kimselere harbe gitmediklerinden dolayı günah yoktur. Evet mü'min olan bir kimse, devlet tarafından muharebeye davet olunduğunda ona uyması farzdır. Binaenaleyh davete icabet etmez de kaçarsa, günahkâr olur. Ancak

âyette beyan edilen kör, topal ve hasta olursa, özrü makbuldür ve icabet etmediğinden dolayı mes'ul olmaz. Çünkü askerden matlup olan, düşmana hücum, savaş, dövüş, düşmanı ezme, tepeleme, icabında düşmanı kovma veya düşmandan kaçmaktır. Halbuki kör, topal ve hasta, bu maksadı verine getirmeye muktedir olmadıklarından, askerlikle mükellef değillerdir.

İşte bu gerçeğe binâen, askerlik kanunlarında askerlik hizmetini ifâya mâni olacak özür sahipleri, dâima askerlikten müstesna tutulmuşlardır. İslâm dininde, askerlikten istisna olmanın aslını bu ve bunun emsali bâzı âyetler belirtmiştir. Bu âyet, evvelki âyette belirtilen zayıf kimseleri izah etmiştir. Çünkü o âyette "zuafâ" lâfzı mücmeldi. Bu âyet, o mücmeli yani "zuafa"nın, körler, topallar ve hastalar olduğunu açıklamıştır.

87. ASKERE GİTMEMEK İÇİN YALAN ÖZÜR BEYAN EDENLER HAKKINDA

Milletin kuvvet ve gücünü düşmana gösterecek ve milleti düşmandan koruyacak, ancak asker olduğundan, lüzumu kadar asker bulundurmayı Cenab-ı Hakk mü'minlere emretmiş ve askerliğe iktidarı olanların derhal hükümetin dâvetine uyarak düşmana karşı çıkmalarının lâzım olduğunu beyan ettiği gibi, Allah Teâlâ, askere gitmemek için bahane arayarak ve boş özürler ileri sürerek, askere gitmeyenlerin, günahkâr olduklarını beyan etmek üzere إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاء رَضُواْ بِأَن يَكُونُواْ مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ "Ayıplamak gerekirse, zengin ve imkânlı olmalarına rağmen savaşa katılmamak için bahaneler ileri sürenler ayıplanmalıdır. İşte onlar geride kalan güçsüz kadınlarla beraber kalmaya razı oldular. Allah da onların kalplerini mühürledi. Artık onlar işlerin gerçek mahiyetini bilemezler." (Tevbe, 9/93) buyurmuştur. Yani mazeretli olanlara günah yoktur. Ancak o kimseler üzerine günah vardır ki, onlar zenginlerden olup, her şeye muktedir oldukları halde harbe gitmemek ve evlerinde oturmak üzere senden izin isterler. İşte günahkâr onlardır. Çünkü onlar, savaşın gerektirdiği her şeyi yapmağa muktedir oldukları halde, aslı olmadık bâzı özürler beyan ederler. Harpten geri kalmak istemeleri, Allah'ın verdiği nimete nankörlükten başka bir şey değildir. Şu teşebbüsleriyle onlar, azaba

müstehak olmuşlardır. Bunun sebebi, onların harpten geri kalanlarla beraber olmaya razı olmalarıdır. Allah Teâlâ onların harbe gitmemek niyetiyle düşündükleri hileye bedel, kalplerini mühürledi.

Binâenaleyh onlar, cihadda kazanacakları sevabı ve menfaati bilmezler. Zira onların hileleri, onları hayrı şerden ayırdedemez bir takım hayvanlar zümresine dahil olmalarına sebep olmuştur. Çünkü insanların, birer bahane ile askere gitmemesi, düşmanın tasallutunu, elinde olan servet ve gücünü alıp götürmesini, mukaddesatına tecâvüzünü, mukaddesatını çiğnemesini ve sonunda bütün milletin yıkılmasını netice verir. Bu ise, tamamen zarardır. İşte bu âyet, savaşmağa güçleri yettiği halde, bir takım hîle ve desiselerle harbe gitmeyenleri kötülemekte ve sonucu bilmediklerini beyanla onları hayvanlar topluluğuna katmıştır.

Binâenaleyh harbe gitmeye kudretleri olduğu halde, çeşitli hilelerle gitmemeğe yol arayanlar ve yolunu bulup birer bahane ile geri kalanlar, izzet-i nefisten mahrum ve kendi nefsine iftira edenler, dünyada zilleti işledikleri gibi, âhirette dahi azap edileceklerine bu âyet delâlet eder.

Harbe gitmeğe güç yetirmekle beraber, askerliken geri kalan ve bu hususta tembellik gösterenleri kötülemek üzere Allah Teâlâ وَإِنَّ منكُمْ لَمَن لَّيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَابَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُن مَّعَهُمْ شَهِيداً وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ الله لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُن بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيتَنِي كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزاً عَظِيماً "Aranızda öylesi vardır ki, işi ağırdan alır. Başınıza bir felâket gelirse der ki: "Neyse ki, Allah bana lutfetti de onlarla beraber çıkmadım." Ama Allah'tan size nimet ve inayet erişirse -sanki daha önce kendisiyle sizin aranızda hiç tanışıklık yokmuş gibi: "Ah! n'olurdu, der, ben de onlarla beraber olaydım da büyük ganimete konaydım!" (Nisâ, 4/72-73) buyurmuştur. Yani sizden bazı kimseler var ki, onlar elbette harpten geri kalır ve tembellik ederler. Geri kalmağa bir takım hileler düşünürler. O hileler sebebiyle askerlikten geri kalırlar. Eğer size o harpte bir musibet isabet eder, ölmek ve hezimete uğramak gibi bir belâya denk gelirseniz, o kimse: "Allah Teâlâ bana nimet verdi. Zira ben onlarla beraber savaşta hazır bulunmadım ki, onlara isabet eden musibet bana isabet etmedi" demekle, harpte bulunmamayı kendi hakkında İlâhî bir nimet sayar. Eğer size ganimet ve düşmana karşı galip olma gibi İlâhî bir lütuf gelse, sanki sizinle onun arasında hiç muhabbet olmayan ya-

bancı bir kimse gibi, yani harbe gidildiğinden haberi yokmuş gibi: "Keşke ben de onlarla beraber savaş meydanında bulunaydım da, onların aldıkları ganimet malından ben de alıp, onlarla beraber büyük mala nail olmak suretiyle kurtuluşa ereydim" diye muharebede bulunmadığına pişmanlığını izhar eder.

İşte bu âyet-i celîle, sanki bu gün nazil olmuş gibi, zamanımızda meydana gelen bir çok kimselerin hallerini beyan edip, onlardan meydana gelen davranışları tasvîr eder. Çünkü harpten herhangi bir vesile ile geri kalan, kendi emsalinden gidenlerin şehîd olduklarını veya bir çok zahmet çektiklerini işitince: "Allah bana lütfetti ki, ben onlarla beraber bulunmadım, eğer bulunsaydım ben de onlar gibi helak olurdum" diye inancında olan zaafı açığa vurmakla, hata dolu sözlerde bulunur. Eğer müslüman askerler bir zafere nail olursa, bu kez askerle beraber bulunmadığına pişmanlık duyar. İşte bu âyet, bir takım desîslerle askerlikten geri kalanları kötülediği gibi, onların askerlikten geri kalmalarına sebep olan ve önüne düşüp hileler öğretenleri dahi kötülemiştir. Şu halde bir kimse, güç yetirmesiyle birlikte, harpten geri kaldığı zaman günahkâr olduğu gibi, başkasını harpten geri bıraktığından veya bırakılmasına sebep olmasından dolayı dahi günahkâr olur. Binâenaleyh savaştan kaçmak veya başkasının kaçmasına sebep olmak mü'mine yakışır bir hal değildir. Allah Teâlâ, düşmanla mücâhedeye çağrıldığında gitmemek için hîle arayan ve ağır davrananları azarlamak üzere يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انفِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الأَرْضِ أَرَضِيتُم بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الآخِرَةِفَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الآخِرَةِ إِلاَّ قَلِيلٌ "Ey iman edenler! Size ne oldu ki "Allah yolunda seferber olunuz!" emri verilince bulunduğunuz yere yığılıp kaldınız? Yoksa âhiretten vazgeçip dünya hayatına mı razı oldunuz? Ama iyi bilin ki dünya hayatının zevki, âhiretin yanında pek az bir şeydir!" (Tevbe, 9/38) buyurmuştur. Ey mü'minler! Size ne gibi şey arız oldu ki, Resulünüz veya Resulünüzün emîri, (yani başkanınız) tarafından size: "Düşmanlarınızla Allah rızası için muharebeye çıkın!" dendiğinde, ağırlaşıyor ve gitmek istemiyorsunuz. Sanki bulunmuş olduğunuz evlerinize yapışmış gibi, beldenizden ayrılmak istemez ve bir takım mazeretler beyan etmekle geri kalmak istersiniz. Halbuki size: "Mücâhedeye çıkın!" denildiğinde, derhal çıkmanız lâzımdır. Düşmana karşı çıkmamak,

mü'minlere lâyık olur mu? Yoksa âhiret yolunda dünya hayatına mı razısınız? Dünya hayatının menfaati ise, ahiretin menfaatine nispetle ancak pek az bir şeydir.

Şu halde büyük dereceler ve pek çok nimetlerden ibaret olan âhiret saadetine sebep olan mücâhedeyi terketmekle, onun bedelinde azıcık bir lezzetten ibaret olan dünyâ hayatına razı olmak akıl kârı mıdır? İşte bu âyet, Allah yolunda cihâd etmeye davet edilen mü'minlerin, derhal davete icâbetleri lâzım geldiğine delâlet eder. Çünkü davete icabette, tembellik gösteren ve ağır davrananları azarlamak, hemen cevap vermenin farz olduğuna delildir. Düşmanla Allah uğrunda mücâhede, âhiret için bir ibâdet olduğundan, Cenab-ı Hakk, bu ibâdeti dünya malına değişenleri azarlamakla, Muhammed (s.a.s.) ümmetini harbe teşvik etmiştir. Hattâ harpten kaçınanların azap göreceklerini dahi beyan etmek üzere diğer bir âyette Allah Teâlâ إِلاَّ تَنفِرُواْ يُعَذِّبْكُمْ عَذَاباً أَلِيماً وَيَسْتَبْدِلْ قَوْماغَيْرَكُمْ وَلاَ تَضُرُّوهُ شَيْئاً وَاللّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍقَدِيرٌ "Eğer topyekün seferber olmazsanız, Allah sizi acı bir azaba uğratır ve sizin yerinize başka bir topluluk getirir de siz savaşa çıkmamakla Onun dinine zerrece zarar veremezsiniz. Çünkü Allah her şeye kadirdir." (Tevbe, 9/39) buyurmuştur. Eğer cihada çağrıldığınızda harbe gitmezseniz, Allah Teâlâ düşmanlarınızı size musallat kılar. Akıl ve hayâle gelmedik bir takım azaplarla size azap eder. Eğer harbe gitmekte İlâh emre muhalefet ederseniz, sizi, sizin dışınızdaki bir topluluğa çevirir. Yani sizi düşman eliyle helak eder, sizin yerinize dînine ve Resulünün sünnetine yardım edecek bir kavmi getirir. Binâenaleyh siz tembellik edip, harbe gitmediğinizden Allah Teâlâ'ya azıcık bir zarar bile edemezsiniz. Çünkü Allah Teâlâ zarardan münezzeh bir ganî ve ihtiyaçtan uzak, mutlak bir kudret sahibidir.

Şu halde mücâhede emri, sizin menfaatiniz için olduğundan, harbe gitmemekten zarar görecek ancak sizsiniz. Zira Allah Teâlâ, dini başka kavmiyle dahi yüceltir. Çünkü her şeye kadirdir. Bu âyet-i celîle, gerek saadet asrında Resûlullah (s.a.s.) tarafından ve gerek Resûlullah'tan sonra Resûlullah'ın (s.a.s.) makamına geçecek olan emîr tarafından olsun, savaş emrine uymanın farz olduğuna delâlet eder. Çünkü Allah Teâlâ harbe gitmekten kaçınanları, acıklı azabıyla korkuttuğu gibi, emrine uymadıkları zaman da onları helak edip, yerlerine başka bir kavmi getireceğini ve har-

be girmeyenlerin zararı ancak kendilerine olacağını, Zât-ı Ulûhiyyet'inin her şeye kadir olduğunu bildirerek, emre muhalefet edenlerin, büyük bir gazaba uğrayacaklarını beyan etmektir. Gazaba uğramak da ancak farzın terkinde olur. Askere gitmekten kaçınmanın sebebi, genellikle ölüm korkusudur. Yani: "Askere gidersem ölürüm, eğer gitmezsem hayatta kalırım" gibi zayıf kalp ve zayıf îman eseri bazı fâydasız düşüncelerdir. Halbuki kaçmanın ecele fâydası olmadığını beyan hakkında Allah Teâlâ قُل لَّن يَنفَعَكُمُ الْفِرَارُ إِن فَرَرْتُم مِّنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ وَإِذا لَّا تُمَتَّعُونَ إِلَّا قَلِيلاً "De ki: Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmak asla size fayda vermez. Faraza başarsanız bile hayatta kalacağınız süre, nihayet çok sınırlıdır." (Ahzâb, 33/16) buyurmuştur. Ey Habibim, sen mücahedeye gitmemek isteyenlere de ki: "Eğer sizin gitmemekten maksadınız ölümden kaçmak ise, ölümden ve öldürülmekten kaçmanız elbette size fâyda ve menfaat vermez. Hal böyle olunca, kaçtığınız takdirde siz yaşamaz, ancak az bir müddet yaşarsınız ki, ecelinizin tayin edildiği vakte kadar yaşar ve onunla vefat edersiniz. Eğer eceliniz gelmişse, sizin için kaçmanız asla fayda vermez; yok eğer eceliniz gelmemişse, harpte bulunmakla vefat etmezsiniz. Zira ölmek için takdir olunan zaman gelince, mukadder olan ecelin zamanımıdır veya öldürülme ve suda boğulma gibi bir kazaya uğramak suretiyle midir? Her hangi şekilde olursa olsun gelir, sizi bulur, kaçmanın faydası olmaz.

Binâenaleyh: "Ben gitmedim de ölmedim ve filân harbe gitti de öldü" demek ve öyle inanmak caiz değildir. Zira insan için ecel birdir. Ecelsiz kimse ölmez. Ve ecelden kaçmak da hiç kimseye fayda vermez. Binâenaleyh muharebede bulunan bir çok kimse, beldelerine döndüklerinde kendi evlerinde rahatça yatanlardan, bir çok kimsenin vefat ettiklerini görürler. Şu halde harpte bulunmakla ölmenin gerekmediği gibi, evinde kalmakla yaşamanın gerekmediği de apaçık bir hakikattir.

Diğer bir âyette bu manâyı açmak üzere Allah Teâlâ قُلْ مَن ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُم مِّنَ اللهِ إِنْ رَادَ بِكُمْ سُوءاً أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً "De ki: "Allah size bir felaket dilese, sizi Allah'a karşı korumak kimin haddine düşmüş?" Yahut o size bir rahmet dilese, bunu kim engelleyebilir ki?" (Ahzâb, 33/17) buyurmuştur. Yani Habîbim, sen harpten kaçacaklara de ki: "Eğer Allah Tealâ size belâ ve musibet vermek gibi bir kötülük murad ederse, Allah'ın gazabından sizi

kim korur? Evinizde kalmakla, evinizin duvarı veya yatağınızdaki rahatınız veya evlât, aile ve dostlarınız sizi kurtarabilir mi? Veya Allah Teâlâ size lütuf ve ihsan gibi bir iyilik murad etse, onu kim engelleyebilir ve o lütûftan harpte olsanız dahi sizi kim mahrum edebilir? demektir.

Hasılı: "Harbe gidersem ölürüm veya öldürülürüm" gibi şeytanın vesveseleriyle, gitmemek için bir takım hîle ve desiseleri düşünen ve olmadık birtakım mazeretler beyan edenler, kendi nefislerine menfaat verecek bir dost veya zararı defedecek bir yardımcı bulamayacaklarına, âyet delâlet ettiğinden, insanın her yerde Allah'ın himayesine sığınması lâzım geldiği gibi, bilhassa muharebeye gidip, İlâhi yardıma sığınması ve hile düşünmemesi de gereklidir. Zira gerek şahsının ve gerek milletinin menfaati böyle îcap eder. Binâenaleyh insan için, gerek şahsının ve gerek milletinin menfaati nerede ise, oraya koşması farzdır.

88. CEPHEDEN KAÇANLAR HAKKINDA

Allah Teâlâ harbe gitmemek için, bir takım hîle ve desiselere teşebbüs edenlerin durumlarını beyan ettiği gibi, askere gidip de cepheden firar edenlerin ahkâmını da ayrıca beyan etmek üzere يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُواْ زَحْفاً فَلاَ تُوَلُّوهُمُ الأَدْبَارَ "Ey iman edenler! Ordu halinde kâfirlerle savaşmak için karşılaştığınızda, onlara arkanızı dönüp kaçmayın." (Enfâl, 8/15) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Siz birbirinize sıkışa sıkışa bölük veya tabur halinde düşmanınız olan kâfirlerle karşılaştığınızda, onlardan kaçarak arkanızı dönmeyin. Zira sizin onlardan kaçmanız, hezimete uğramanız sonucunu doğurur. Harpten maksat, -ki o da Allah'ın adının yüceltilmesi, mukaddesatı muhafaza, müslümanların yaşadıkları yerleri, düşmanın tecavüzünden koruma- yok olup gider. Müslümanların gücünün kırılmasına, düşmanın galebesine, mukaddesatın ayaklar altında kalmasına sebebiyet verir. Binâenaleyh Cenab-ı Hakk, müslüman askerlerini düşmana arka dönmekten yasaklamıştır. Arka dönmek yasaklandığı halde, bu zilleti işleyen kimsenin, İlâhî gazaba müstahak olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلاَّ مُتَحَرِّفاً لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزاً إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَاء بِغَضَبٍ مِّنَ اللّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ "Her kim böyle bir günde, -savaş icabı dönüp hücum et-

mek için bir tarafa çekilmek veya diğer bir birliğe katılmak gibi taktik bir maksat dışında- düşmana arka çevirirse, Allah'tan bir gazaba uğrar. Onun varacağı yer cehennemdir, o ne kötü bir âkıbettir!" (Enfâl, 8/16) Yani eğer bir kimse harp gününde kâfirlerden yüz çevirir ve gerisin geri dönerse, Allah'ın gazabı ve azâbıyla döner. Onun varacağı yer Cehennem'dir ve Cehennem ne çirkin bir yerdir. Ancak karşısında olan kâfirlerden daha önemli bir toplulukla muharebe için dönerse veya karşısında olan düşmanı aldatmak veyahut da diğer bir İslâm bölüğüne katılarak onlara yardım etmek maksadıyla dönerse, zararı yoktur. Bu âyette فَلاَ تُوَلُّوهُمُ الأَدْبَارَ yasağı, bu işin haram olduğunu bildirmektedir. Yani düşmandan yüz çevirmek, firar etmek haramdır. Binâenaleyh bu âyet-i celîlede, savaş saflarından firar etmek, büyük günahlardan sayılmıştır. Ancak iki sebepten birine binaen firar ederse, bunun zararının olmadığı âyette beyan olunmuştur.

Birincisi, karşısında olan düşman fırkasından daha mühim bir fırka ile muharebeye lüzum görülmesine binâen döner veya karşısındaki düşman fırkasına hîle yapmak ve müslümanların tarafına zayıf görünüp düşmandan kaçma görüntüsünü vermekle, düşmanı kucağına çekme ve onu aldatma maksadına binaen düşman karşısından dönerse haram değildir.

Zira [50] الحرب خدعة mefhumunca, harp aldatmadan ibaret ve aldatmak meşrudur. Düşmandan yüz döndürdüğünde, zararı olmayan ikinci bir sebep ise, tehlikeye mâruz olan diğer bir İslâm bölüğüne yardım için dönmektir. Zira İslâm ordularının, gerektiğinde birbirlerine yardımlarının farz olduğuna âyet delâlet eder. Çünkü diğer İslâm ordularına yardımcı olmak maksadıyla düşman karşısından geri çekilen kimsenin, İlahi gazaptan müstesna olması, bölüklerin birbirine yardım etmeleri hususuna Allah Teâla tarafından izinli olduklarına delâlet eder. İşte bu iki maksadın dışında, hiç bir sebep ve bahane ile düşmandan yüz çevirmek caiz değildir. Eğer bir kimse meşru bir sebep olmaksızın yüz çevirirse, İlahi gazabın gayet şiddetli olduğuna âyette delâlet vardır. Çünkü gazabın Allah Teâlâ'ya nisbeti, şiddetine delâlet ettiği gibi, büyüklüğe delâlet eden tenvinle nekre olarak gelmesi dahi şiddetine delâlet eder.

---

[50] Buhari, Cihad 157; Müslim, Cihad 18.

Bu âyet askerin talimli olmasına da delâlet eder. Çünkü âyette (زَحْفاً) sımsıkı birbirinize bağlı olarak düşmana karşı vardığınızda, düşmandan dönmeyin demek olduğu gibi, yine (زَحْفاً) yavaş yürümek veya oturağı üzerinde emeklemekle yürümektir ki, düşmana karşı giderken görünmemek, ayakların takırtısını duyurmamak için gizli yürümek, zamanına ve yerine göre hareket etmek, harbin gereklerindendir. Bugün askeri eğitimde bu türlü kurallar geçerli olduğundan, âyet, askerî talimin lüzumuna delâlet eden açık âyetler grubundandır. Çünkü tâlimsiz askerin, arzu edilen şekilde işe yaramayacağı yukarıda beyan olunmuştu.

89. ASKERİN İNANCI HAKKINDA

İnsan için, yapacağı işin neden ibaret olduğunu bilmesi lâzım olduğu gibi, o işin neticesinde hâsıl olacak menfaati düşünmesi de lâzımdır. İşte bu esâsa binâen, düşmanla muharebe edecek bir mü'minin inancı, âhirette, cihat ibadetinden de sevap kazanmak ve büyük mükafata nail olmak olduğunu beyanla, mü'minleri düşmanla savaşmağa teşvik etmek üzere Allah Teâlâ فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالآخِرَةِ وَمَن يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللهِ فَيُقْتَلْ أَو يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً "O halde, dünya hayatına değil, âhirete talip ve müşteri olanlar Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşa girer de öldürülüp şehid olur veya galip gelir gazi olursa, her iki halde de Biz ona yarın pek büyük mükâfat vereceğiz." (Nisâ, 4/74) buyurmuştur. Yani dünyalarını âhirete feda eden ve âhireti dünyaya tercih eden mü'minler, düşmanlarıyla savaşsınlar, Allah'ın adını yüceltmek ve O'nun rızasını kazanmak için mücâhedeye koşsunlar. Eğer bir kimse Allah Teâlâ'nın rızasını aramak için savaşır ve şehit olursa veya galip yani, gazi olursa, Biz Şanı Yüce her iki şekilde de o kimseye büyük ecir veririz demektir. Çünkü Allah için mücâhede edenlerde iki ihtimal vardır ki, ya düşman tarafından öldürülüp şehit olmak veya düşmana galip olup gazi olmaktır. Her iki şekilde de mü'min için büyük mükafat vardır.

İşte bu âyetin anlamı, müslümanlar arasında gayet veciz bir lisanla söylenir. Yani askere gidecek bir kimse: "Ölürsem de kâr, kalırsam da kâr", diğer bir ifadeyle: "Ölürsem şehit, kalırsam gazi olurum" der ki, her iki

şekilde de mü'min için fayda olduğu inancı, onu düşman karşısına sevkeder. Çünkü Allah'ı ve Peygamberi tanımayan, âhirete inanmayan kimse, topun ve güllenin karşısında can vermez. Binâenaleyh feda edeceği can mukabilinde bir mükâfat ümid etmek lâzımdır. İşte o da bu âyette beyan olunduğu üzere, her iki surette büyük mükafata nail olacağına inanmaktır. Binâenaleyh mücâhede eden kimseyi, şehitlikle nefsini aziz edinceye kadar veya düşmana galip gelmekle İslâm dinini yüceltinceye kadar savaşta sebat etmek lâzım olduğuna âyette uyarı vardır. Çünkü muharebeden maksat, Allah'ın adının yüceltilmesi ve İslâm dininin güçlenmesidir. Şehitlik ise bu maksadın teferruatındandır.

Binâenaleyh insan şehit olmasını arzu etmez. Şehit olmak için düşmana fırsat vermek kesinlikle caiz olamaz. Zira bir mü'minin cihaddan gaye ve emeli, düşmana galebe edip, İslâm dinine yardım etmek, din düşmanlarını ezmek, müslümanları yüce ve serbest bir konuma çıkarmak, inancı, ameli muhafaza etmek ve milletin dine bağlılığını güçlendirmektir. Lâkin bu maksadın meydana gelmesine çalışırken, kaderinde şehâdet mertebesine ulaşmak varsa, o da meydana gelir. Allah Teâlâ cihâdın faziletini beyan hakkında إِنَّ اللهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الجَنَّةَ "Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır.." (Tevbe, 9/111) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ mü'minlerden, canlarını ve mallarını, Cennet mukabilinde satın aldı. Malları ve nefisleri karşılığında Cennet'i verdi. Zira yoluna sarf etmiş olduğu malı ve feda etmiş olduğu canı mükâfatsız bırakmak Ulûhiyetin şanına lâyık değildir. Lâyıkı olan, onların mükâfatını vermek olduğundan, Cenab-ı Hakk vereceği mükâfatın Cennet olduğunu beyan etmiştir. Bu mükâfata nail olmalarının sebebi, can alıp can vermek olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْداً عَلَيْهِ حَقّاً فِي التَّوْرَاةِ وَالإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللهِ فَاسْتَبْشِرُواْ بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ "Onlar Allah yolunda mücadele ederler, öldürürler ve öldürülürler. Bu Allah'ın Tevratta da, İncîl'de de, Kur'ân'da da üstlendiği gerçek bir vaattir. Verdiği sözde Allah'tan daha sadık kim olabilir? O halde yaptığınız bu alışverişten dolayı sevinin ey mü-minler! Müjdeler olsun size, işte en büyük mutluluk, işte en büyük başarı!" (Tevbe, 9/111) buyurmuştur. Allah Teâlâ o mü'minlere Cennet verdi. Zira o

mü'minler, Allah rızası için düşmanlarıyla savaşırlar ve kendileri düşmanı öldürüp gazi, öldürülüp şehit olurlar. İşte şu öldürmek ve öldürülmek karşılığında Allah'ın mü'minlere verdiği Cennet, Tevrat, İncil ve Kur'ân'da Allah Teâlâ üzerine sabit bir İlâhî vaad oldu ki, meydana geleceği kesindir. Çünkü Allah Teâlâ'dan daha fazla va'dini kim yerine getirebilir? Hiç kimse, Allah'ın ahdini yerine getirmesi gibi getiremez. Zira Allah Teâlâ'nın, verdiği ahitten dönmesi tasavvur olunamaz. Şu halde Allah Teâlâ'nın, vâ'dinden dönmesi ihtimali olmayınca, Allah'la olan alış-verişinize sevincinizi gösterin. Çünkü bir alış veriş ki, onda büyük ticaret vardır. Bozulma ve dönülme ihtimali olmayıp, sarfedilen sermaye mukabilinde, alınacak mükâfat Cennet'tir. Bunda ne kadar sevinilirse, değeri ve kıymeti vardır. İşte Cennet'e ulaşmak, korkulan şeylerin bütününden kurtulmanın en büyüğüdür. Çünkü Cennet'e girmek, Cehennem'den kurtulmaktır.

Bu âyette, Allah'la kulları arasında yapılan alış-veriş, temsil kabilindedir. Zira her şey Allah'ın mülkü olup, bir kimsenin kendi mülkünü satın alması mümkün olmadığından, hakiki satış yoktur. Şu kadar ki, Allah Teâlâ'nın kullarına, Allah'ın dinine düşman olanlara karşı mücâhedenizde harcadığınız malınızla, canınız mukabilinde birer Cennet vereceğim demesi, mü'minlerin de bu İlâhî va'de itimat ederek, canlarını fedaya çalışmaları, pazarlık suretinde bir alış-veriş gibi olduğundan, insanlara, malları ve canları mukabilinde Cennet vermesine iştira (satın alma) tâbir olunmuştur.

Binâenaleyh, mü'minlerin canlarını, mallarını feda etmekten maksatları, Cennet almak ve Cennet'i hak etmenin sebebi de, ya ölüp şehit olmak veya öldürüp gazi olmak olduğunu, bu âyette beyan etmekle, kullarını Allah için savaşmağa teşvik etmiştir. Çünkü harpten geri kalıp, oturanlarla fiilen harp edenlerin, konumlarının eşit olamayacağını beyan dolayısıyla AllahTeâlâ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً "Özür sahibi olmaksızın cihaddan geri kalan müminlerle, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad eden müminler elbette bir olmaz. Allah malları ve canları ile mücahede edenleri, derece bakımından, cihada gitmeyenlerden üstün kılmıştır.." (Nisâ 4/95) buyurmuştur. Hastalık, yaşlılık, körlük ve topallık

gibi özür sahibi olmayan mü'minlerden, harbe gitmeyip oturanlarla, malları ve canlarıyla Allah için, kendi istekleriyle Allah rızası için mücâhede edenler, mertebede eşit olurlar mı? Elbette olamazlar. Bilakis Allah Teâlâ, mallarıyla, nefisleriyle mücâhede edenleri, harbe gitmeyip oturanlar üzerine büyük bir derece ile üstün kıldı demektir.

Âyette أُوْلِي الضَّرَرِ Yani mazeret sahibi demek, harbe gitmeye mâni olacak derecede bir hastalık sahibi demektir. Şu halde harbe mâni olacak mazereti olmadığı halde, harbe gücü yetmekle beraber oturanlarla, malları ve bedenleriyle harbe hazır olan mücâhitlerin eşit olamayacaklarını, mücâhitlerin derece bakımından oturanlardan üstün olup, fazilet ve meziyet sahibi olduklarını beyanla Cenab-ı Hakk, mü'minleri düşmana karşı harbe teşvik etmiştir.

Bu âyette Allah Teâlâ mazeretlerden uzak oldukları halde, oturanlarla, bilfiil mücâhede edenlerin eşit olamayacaklarını beyan buyurmasıyla, bir mazerete binaen oturanlar ve mücâhede edenler arasında, bir bakıma eşitlik olduğuna da işaret etmiştir. Çünkü mazeretli olanların özrü, savaşa katılmalarına mâni oldu. Güç yetirdikleri halde harpten geri kalmadılar. Eğer mazeretleri olmasaydı, kesinlikle mücâhedeye iştirak edecekleri muhakkaktı. Mazeretleri sebebiyle cihaddan geri kaldıklarına üzülür ve kederlenirlerse, niyetleriyle mükafat görürler. Çünkü harbe mâni olan mazereti, onlar kendileri tercih etmediler. Zira Allah Teâlâ'nın vermiş olduğu bir hastalık ve özürden dolayı kaldılar.

Binaenaleyh mükafattan mahrum olmayacaklarını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَكُلاًّ وَعَدَ اللّهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْراً عَظِيماً "... Gerçi Allah hepsine de en güzel yurt olan cenneti vâd etmiştir, ama mücahede edenleri, cihada katılmayanlardan çok daha büyük mükâfatlarla mümtaz kılmıştır." (Nisâ, 4/95) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ, mücâhede edenlerle, bir hastalığa müptelâ olarak mahzun ve mükedder oturanlardan her birine, Cennet'ini va'detti. Şu kadar ki, Allah Teâlâ mücâhitleri, mazerete binaen bile olsa, oturanlar üzerine, büyük mükafat vermekle üstün kıldı demektir. Çünkü mazerete binaen oturanlar, yalnız özürleri olmasa, harbe gitme niyetleriyle mükafat görürler. Ancak mücâhitlerin, niyetleriyle beraber bilfiil düşmanla savaşıp uğraşmaları olduğundan, iki bakımdan mükafat almaları yönüyle, oturanlar üzerine üstünlükleri vardır. Şu halde, asıl niyet-

leriyle mükafat görmede, mazeretlilerle eşit olsalar da, bilfiil harpte bulunmaları büyük mükafat almalarına sebep olmuştur. Âyette (الْحُسْنَى) ile maksat Cennet'tir. Çünkü mü'minlerin güzelce inanmalarına mükâfat olduğundan, Cennet'e "hüsnâ" denilmiştir. Şu halde mü'minler üçe ayrılmaktadır. Birincisi düşmana karşı Allah rızası için mücâhedede bulunanlardır ki, mükafatları büyük ve dereceleri yüksektir. İkincisi, özrü olmasaydı mücâhedede hazır olacaktı, lâkin özrüne binâen gidemediğine mahzun olanlardır. Bu türlü mazeretliler, niyetleriyle mükafat alırlarsa da, bilfiil mücâhede edenlerin mertebesine varamazlar. Üçüncüsü güçlerinin yetmesiyle beraber, oturup harbe gitmeyenlerdir. Bunların mücâhitlerle hiç münâsebetleri yoktur. Çünkü bunlarda mücâhede niyeti yoktur. Olsaydı harbe giderlerdi. Zira harbe hazır olmaya mâni bir mazeretleri olmadığı halde oturmaları, niyetlerinde olmadığına delildir. Yine bilfiil mücâhede dahi yoktur. Binaenaleyh harpten geri kalan bu gibi kimselerin, hiç bir şekilde mükafat hakları yoktur. Zira mükafat, güzel niyet yapma gibi bir amel mukabildir. Mücâhede etmeyenlerde amel yoktur ki, mükafat olsun. Şu halde, güç yetiren kimseler, Allah yolunda mücâhedeye hazır olmakla Allah'tan mükafat istesinler.

90. ASKERLERİN MANEVİYATA BAĞLI OLMALARI HAKKINDA

Hükümet ve ordu, maddi sebepleri hazırlamağa gayret etmekle beraber, askerin maneviyata bağlı olmasının ve dikkatle dinine ve inancına sahip olmasının İlâhi yardımın mühim sebeplerinden olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْساً لَّهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ "Ey iman edenler! Eğer siz Allah'ın dinine destek olursanız, O da size yardım eder ve savaşta ayaklarınızı kaydırmaz. O inkârcılara gelince, onların hakkı yıkımdır. Allah onların yaptıklarını boşa çıkarır." (Muhammed, 47/7-8) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Eğer siz Allah'ın dinine yardım eder, onun yayılması ve yücelmesine çalışır ve Resûlü'nün sünnetine uyarsanız, Allah Teâlâ size yardım eder, düşmanlarınıza karşı size galibiyet, yardım, İslâm hukukunu uygulamaya ve kâfirlerle mücâhedeye güç, kalbinize metanet ve ayaklarınıza sebat verir. Şu halde gerek

dini görevlerinizde ve gerek düşmanlarınıza karşı müdafaada, size kuvvet ve kudret vermekle, sizi muzaffer kılar. Kâfir olanların ise, size karşı ayakları kayar, yere düşer, helâk olurlar. Allah Teâlâ amellerini iptal eder, çalışmalarından bir fayda görmezler.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ "Bu böyledir, zira onlar Allah'ın indirdiği buyruklarını beğenmediler. Allah da onların bütün iyi ve güzel işlerini boşa çıkardı." (Muhammed, 47/9) İşte şu kâfirlerin ayaklarının kaymasına ve amellerinin boşa gitmesine sebep, Allah'ın indirdiği Kur'ân'ı ve ahkâmını çirkin görünce, Allah Teâlâ da onların amellerini iptal etti demektir. Yani kafirlerin sebatsız olmalarının sebebi, Kur'ân'a küfredip, ahkâmını kötü görmeleridir. Çünkü Kur'ân'a îman, bütün saadetlerin ana temeli olduğu gibi, Kur'ân'a küfür de, bütün rezilliklerin kaynağıdır. Zira âhirete inanmak, orada sevap ve mükafat ümit etmek ve amelin nasıl yapılacağını bilmek, Kur'ân'la olacağından, Kur'ân'a îman etmeyen, her neyle amel etse, din dâiresinde olmadığından bâtıldır. Kur'ân'ın ahkâmını çirkin görmelerine gelince, onların alıştığı şirk, zulüm, her türlü kötülük ve her türlü fenalığı Kur'ân yasakladığı için, Kur'ân'ı sevmezler.

Bu âyette Allah Teâlâ'nın mü'minlere yardımı, mü'minlerin Allah'ın dinine yardım etmelerine bağlanmıştır. Allah'ın dinine müslümanların yardımına gelince, herkesin gücü nispetinde İslâm dininin yüceltilmesine çalışması, ahkâmının, gerek nefsinde ve gerek başkaları tarafından yaşanması için uğraşması ve Resûlullah'ın sünnetine yapışmasıdır. İşte bu şartlar dâiresinde müslümanlara yardım edeceğini, Allah Teâlâ bu âyetle beyan etmiştir. Binaenaleyh bu şartlara riâyet etmeyenlerin, İlahi yardıma hakları olmadığına da âyet delâlet eder. Fakat hak etmedikleri halde, bâzen yardımını lutfettiği de olur. Diğer bir âyette de Allah Teâlâ

وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ "... Dinine yardım edene Allah da elbette yardım edecektir. Muhakkak ki Allah pek kuvvetlidir, mutlak galiptir." (Hac, 22/40) buyurmuştur. Yani Zât'ıma yemin ederim ki, Allah Teâlâ elbette dinine ve Resulüne yardım eden kimselere yardım eder. Zira Allah Teâlâ düşmanlarından intikam almağa kadir ve bütün kâinata galiptir. Binaenaleyh, Allah'ın adının yüceltilmesi, İslâm dininin yayılması için mücâhede, emrettiği şeyleri tutup, nehyettiği şeylerden kaçmak suretiyle dinine yardım edenlere

Allah Teâlâ yardım edeceğini bu âyetle va'detti. Va'dini yerine getirmeğe kadirdir. Çünkü Allah Teâlâ yardım etmeyi istediği kullarına yardıma kadir olduğu gibi, O'nu yardım etmekten menedecek bir kimse de yoktur.

İşte Resûlullah'ın (s.a.s.) ashabı, İslâm dinini neşretmek, Allah'ın birliğini kabul etmeye herkesi davet etme ve dini prensipleri tamamıyla yerine getirmek suretiyle, Allah'ın dinine yardım ettiklerinden, Cenab-ı Hakk da onlardan yardımını esirgemedi. Binaenaleyh, Resulünün ashabını müşriklere musallat kıldığı gibi, Kisra'ların ve Kayser'in memleketine vâris kılmakla, bu âyetlerde yapılmış olunan va'dini yerine getirmiştir. Dinine sımsıkı yapışanlara, kıyamete kadar da yardım edecektir. Diyanetine sahip olan orduyu, hiç bir zaman Cenab-ı Hakk düşmana karşı güçsüz kılmamıştır. Din uğrunda çalışan Mahmud Gaznevî, Selçukîlerden Melikşah, Endülü'sün Abdurrahmanları, Mısır hükümdarı olan Selâhaddîn-i Eyyûbî vs. gibi diyânetine ihtimam gösteren ve din için düşmanla mücâhede eden kimseler, zamanlarında düşmanlarına dâima galip gelmişler ve netice itibariyle hiç de mağlûp olmamışlardır.

Bundan evvelki âyette (فَتَعْساً لَّهُمْ) helak o kâfirlere mahsus demektir. Çünkü تَعْساً, helak olmak, ayağı kaymak, düşmek ve uzak olmak mânâlarınadır. Şu halde Allah Teâlâ kâfirleri helak eder, onlar da helak olurcasına helak olurlar. Veya ayaklarını muharebede kaydırır, onların da ayakları öyle bir şekilde kayar ki, asla sebat edemezler. Savaş meydanında onları yere düşürür ki, onlar yerlerinden kalkamazlar. Binaenaleyh müslümanlara zarar vermek ve onları öldürmek üzere yaptıkları tedbirlerini, Allah Teâlâ iptal eder ve kendi ayaklarına dolaştırır.

Bu âyet-i celîle, Cenab-ı Hakk'ın, dinine yardım edenlere yardım edeceğini ve ayaklarını düşmana karşı sabit kılacağını beyan edince: "kâfirler de sebat ederse, mesele çok zor olur" gibi mü'minlerin hatırına gelen bir vehmi de gidermiştir. Çünkü müslümanlar, Allah'ın dinine yardım ettikçe, kâfirlerin sebat edemeyeceklerini beyanla, mü'minlerin kalplerini takviye etmiş ve onları cesaretlendirmiştir. Sanki Allah Teâlâ bu âyetlerde: "Ey mü'minler! Ehl-i küfürden korkmayın. Zira îmanınız güçlü olup, siz dine sımsıkı bağlı oldukça sebat sizindir. Ayağı kaymakla yok olmak, helak olmak onlarındır" buyurmakla, mü'minlerin manevi güçlerini takviye etmiştir.

İşte bu âyetin delâleti üzere bütün mü'minlere, bilhassa müslüman asker ve subaylara lâzım olan şey, dâima düşmanların zafından, onların şecaat ve metanet gibi meziyetlerinin olmadığından, müslümanların güç ve kuvvetinden, İslâmî özelliklerinden ve müslüman yöneticilerin büyüklüklerinden bahsetmektir ki, müslümanların kalbine kuvvet gelsin, şecaat ve metanetleri kaybolmasın. Bilhassa bu açıdan subaylar, askerin mânevi kuvvetini yükseltmeye çalışmalıdır. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın bu âyette mü'minlerin sebatlarından, kâfirlerin sebat edemeyeceklerinden ve ayakları kayıp düşeceklerinden bahsetmesi, âyetin delâletinden beyan ettiğimiz mânâyı öğretmek için müslümanlara bir derstir. Üzüntüyle belirtmek gerekir ki, zamanımızda pek çok müslüman ve bilhassa Avrupa'yı görenler veya görenleri dinleyenlerin halleri, bu âyette Cenab-ı Hakk'ın verdiği talimatın tamamen aksinedir. Zira Avrupa'yı çok sevenler dâima Avrupa'yı övüp, müslümanları kötülemekle meşgul olurlar. Onların bu gibi sözleri ise halk arasında dağıldıkça, mü'minlerin kalplerine tesir eder. Kalp kuvveti ve metanetinin kaybolmasına sebep olur. Binaenaleyh kendimizi dâima zayıf ve düşmanlarımızı güçlü göstermek, bizde âdet hükmüne girmiş ve müzmin bir hastalık halini almıştır. Bu ne kadar çirkin bir hal ve ne fena bir manzaradır. Çünkü bu hal, İslâm'ın mânevi gücünü kırmaktan başka bir mânâ ifâde etmez.

91. DEVLET BAŞKANLARININ VEYA KOMUTANLARIN SAVAŞ HAZIRLIKLARINA KATILMALARI VE ÖZELLİKLE ATLARI KONTROL ETMELERİ HAKKINDA[51]

Çünkü muharebe, çeşitli aletlerle olur. Bilhassa muharebede en ziyâde âmil atlar ve zamanımıza nazaran otomobiller vs. dir. Harbe hazır olmak üzere bunları teftiş etmek gerektiğine işaret için, Kur'ân'da bize Süleyman Aleyhisselâmın atları teftişini beyan etmek üzere Allah Teâlâ إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ "Hani bir gün ikindi vakti ona, durduğunda sakin, koştuğu zaman ise süratli safkan koşu atları gösterilmişti." (Sâd, 38/31) buyurmuştur.

51 Müellif yaşadığı dönem itibariyle atların savaşta önemli bir rol oynamalarını nazar-ı itibara alarak bu hususa vurgu yapmıştır. Değişen dünya şartlarında bu da değişmekte ve mesela günümüzde bunun yerini ağır makinalı silahlar, elektronik cihazlar vs. almıştır.

Yani hatırla Habîbim o zamanı ki, o zamanda Süleyman Aleyhisselâm üzerine, ikindi vaktinden sonra, üç ayağı üzerinde ve gayet güzel yürür atlar arzolundu. Atları seyir ve temaşa etti.

فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحاً بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ "Onlarla ilgilenip "Ben Rabbimi hatırlattıkları için güzel şeyleri severim." dedi ve onlar gözden kayboluncaya dek onları seyredip durdu. Sonra: "Onları tekrar bana getirin!" deyip bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı." (Sâd, 38/32-33) İkindi vakti kendisine arzolunan atları muayene ve teftiş ederken, ikindi vaktinin ibadeti geçince, Süleyman Aleyhisselâm dedi ki: Ben atlara, hayra muhabbet eder gibi ettim. O muhabbet sebebiyle Rabb'imin zikrinden uzak oldum. Hattâ güneş battı, atları bana getirin dedi. Bundan sonra atlara yaklaştı ve muharebe araçları olmasına binâen atların ayaklarını ve boyunlarını dağlamak suretiyle damgaladı ki, harp gereklerinden olup, mîrî malı olduğu bilinsin.

(الصَّافِنَ) Bir ayağının üzerine dönen çok süratli at demektir. At cinsinde ayağının üzerine dönmek, tercih edilen vasıflardandır. Çünkü muharebe esnasında ata binen bir kimse, icâbında atını bir ayağı üzerine döndürmesi icâp eder. Zira istediği zaman istediği şekilde dönerse düşmandan kurtulabilir; yoksa düşman eline geçer, esir olur.

(جِيَاد) Gayet hızlı yürür demektir. İşte Süleyman Aleyhisselâma arzolunan atlarda, bu iki güzel özellik mevcût olduğunu beyanla Cenab-ı Hakk, süvariler için alınacak atların gayet güzel yürüyüşlü ve sevilen çeşitlerinden olmasına işaret etmiştir. Hz. Süleyman'ın, atları teftişi öğleden sonraydı. Atları seyir ve temaşada, özürlü ve özürsüz olduklarını muayene esnasında, atların tam harbe yarayacak bir halde olmasını görmesiyle atlara muhabbet etti. Fazlaca meşgul olmasıyla, ikindiye mahsus olan ibâdet geçtiğinden, Allah'ı anmaktan uzak kaldım diyerek, esefini izhar etti. Çünkü Güneş batmış, vakit geçmişti. Atlar, resmi geçit şeklinde bir kere geçtikten sonra, dönerek atları bana geri getirin deyip, atları bizzat kendisi dağladığını, yani damgaladığını, devlete ait olduğuna alâmet yaptığını, Cenab-ı Hakk beyan buyurmuştur. Yahut Süleyman Aleyhisselâm bizzat atların boyunlarını ve ayaklarını kendi eliyle sıvazladı. Çünkü Hz. Süleyman, gazaya gitmeyi istemesi üzerine, muharebe ihtiyaçlarını teftiş ederken, sıra atlara gelip, atları da tamamen temaşa etti. Dedi ki:

"Benim bunlara muhabbetim, dünya için değil, belki Allah'ın emrini yerine getirmek içindir. Binaenaleyh bunlara muhabbetim, hayra muhabbettir" dedikten sonra atları koşup saldı. Hattâ atlar göz önünden kayboldu. Zira atlarla Süleyman Aleyhisselâm arasına mesafe perdesi girdi, atlar görünmez oldu. Atların geri gelmesini emretti. Atlar gelince atların boyunlarını ve ayaklarını, onlara muhabbetinden dolayı eliyle sıvazladı. Düşmana karşı koymada atlar, harp araç-gereçlerinin en kuvvetlisi olduğundan, iyi bakılmak ve bizzat elleriyle tımar etmek lâzım olduğunu süvarilere anlatmak istedi.

İşte bu âyetle Cenab-ı Hakk, siyâset işlerinde ve memleketi korumada, devlet başkanlarının kendi elleriyle işe girişmelerinin ehemmiyetine, atların sakatı ve hastalığı olup olmadığına ve harp araç-gereçlerini kontrol etmenin lüzumuna işaret etti. İşte Ümmet-i Muhammedi (s.a.s.) irşâd ve harp aletlerini iş sahiplerinin bizzat kendileri muayene etmesi lâzım olup, başkalarına havale etmek harp siyasetine muvafık olmadığını beyan etmek için Cenab-ı Hakk, kendi rızasına muvafık olan hadiseyi yani Süleyman Aleyhisselâmın bizzat atları kendi muayene ettiğini Kur'ân'da bize beyan buyurmuştur ki, bu türlü hadiseleri bize beyan etmesi, siz de böyle yapın ve kendi elinizle muayene edin demektir.

92. SADECE ASKERİN ÇOKLUĞUNA VE MÜHİMMATIN MÜKEMMELLİĞİNE İTİMAD ETMEME HAKKINDA

Askerin maneviyâta bağlılığı, Allah Teâla'nın yardım etme sebeplerinin çok önemli bir unsuru olduğu gibi, ordunun bütünü de kendi çokluğuyla gururlanmayıp, mühimmatına güvenmeksizin, ancak yardımı ve silâhın tesirini Allah'tan beklemenin gerektiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئاً وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ "Şu kesindir ki Allah size birçok savaş yerlerinde yardım etti, Huneyn günü de... O gün ki sayıca çokluğunuz sizi böbürlendirmiş ama bu, size fayda etmemişti. Olanca genişliğine rağmen, dünya başınıza dar gelmişti. Sonra da bozguna uğrayarak düşmana arka çevirip kaçmaya başlamıştınız." (Tevbe, 9/25) buyurmuştur. Yani Zât-ı Ulûhiyetime yemin ederim ki, Allah Teâlâ, pek çok muharebe meydanında size yardım

etti. Bilhassa Huneyn denilen yerde olan muharebe gününü düşünün. Zira o günde sizin düşmanınıza nispetle çokluğunuz size gurur vermiş ve mağlûp olmayacağınız hatırınıza gelmişti. Halbuki sizin çokluğunuz size hiç fayda etmedi, düşmanınızın hücumunu sizden gideremedi. Yeryüzü, bu kadar genişliğiyle beraber, size dar geldi. Binaenaleyh, sıkıldınız ve ne yapacağınızı şaşırdıktan sonra düşmanınıza arkanızı dönerek kaçtınız.

(Huneyn), Mekke ile Tâif arasında bir vâdîdir. Resûlullah (s.a.s.), Mekke'yi fethettikten sonra Huneyn'de Hevâzin ve Benî Sakîf kabilelerini îmana davet etmek üzere on iki bin askerle Huneyn'e geldiğinde, Resûlullah'ın ashabı, karşılarında müşriklerin dört bin askerden ibaret olduğunu görünce, zaferde etkinin çoklukta olduğu zannıyla biz bu kadar çoklukla hiç kimseye mağlûp olmayız dediler. Gerçi Resûlullah (s.a.s.) bu sözü sevmedi. Fakat bir defa söylendi. Bundan sonra iki tarafın askeri birbirine girince, müşrikler galip geldi ve müslüman askerler kaçtılar. Hattâ Resûlullah'ın (s.a.s.) yanında amcası Abbas'la Ebû Süfyan'dan başka kimse kalmadığı rivayet edilmektedir. Hemen o sırada Resûlullah (s.a.s.), biniti olan Esterini düşmana karşı sürmek istedi ise de, Hz. Abbas Esterin dizginini salmadı. Resûlullah (s.a.s.), Hz. Abbas'a orduda olan askerlerden her kabilenin, kahramanlık meziyetlerini söyleyerek yüksek bir sesle çağırmasını emretti. Abbas (r.a.) da, Resûlullah'ın emri üzerine hareket edince, askerin toplanıp metanet gösterdiklerini beyan etmek üzere Allah Teâlâ ثُمَّ أَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ "... Sonra Allah, Resulünün ve müminlerin üzerlerine sekinetini, güven veren rahmetini indirmiş.." (Tevbe, 9/26) buyurmuştur. Bu hezimetten sonra Allah Teâlâ Resulüne ve mü'minlerin üzerine huzur veren emniyeti indirdi. Müşrikler mağlûp oldu. Çünkü "**el gururu yemneus-surur"** Yani "Gurur, sürura mânidir." Binaenaleyh çokluğuna ve kuvvetine aldananların, pek az ve hakir gördüğü topluluklara mağlûp oldukları dünyada her zaman görülen şeylerdendir. Birçok vakalar buna şahittir. Bu mânâyı, yani harpte ancak Allah'a güvenmeyi, Tâlût'un askerinin durumunu beyan sırasında da Allah Teâlâ bildirdi. Bize askerin durumuna dâir lâzım olan bazı şeyleri de tâlim buyurmuştur. Meselâ, çoğu kez Allah'ı unutup çokluğuna ve mühimmatına güvenen büyük orduların, Allah'a güvenip, yardımı Allah'tan isteyen küçük topluluklara mağlûp ve perişan olduklarını beyan dolayısıyla Allah Teâlâ

فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُواْ مَعَهُ قَالُواْ لاَ طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنودِهِ "... Talut ile yanındaki müminler ırmağı geçince O vakit beri yanda kalanlar "Bugün bizim Câlut ve ordusuna karşı duracak takatimiz yoktur" dediler.." (Bakara, 2/249) buyurmuştur. Yani Tâlût ve Tâlût'la beraber îman eden askerleri, nehri geçtikleri zaman, Allah'ın inayetini unutup yalnız maddi sebeplere itimat eden münafıklar, nifaklarını izhar ederek dediler ki: "Bugün Câlût'a ve askerlerine karşı harbetmeye bizim takatimiz yoktur. Zira askeri çok, harp mühimmatı mükemmeldir." Bu sözü demekle kendilerini zayıf ve düşmanlarını güçlü görüp, mânevi kuvvetleri kırıldı demektir. Onların bu şekilde söyleyip sonra geri dönüverdikleri, müfessirlerin açıklamaları arasındadır. Uhud vak'asında, münafıkların başı olan Abdullah İbn Übey b. Selûl de: "Biz Mekke'lilere mukabele edecek halde değiliz" diyerek üç yüz münafıkla beraber Resûlullah'la (s.a.s.) birlikte bulunan müslüman askerlerden ayrılmış ve Medine'ye dönüvermişti.

قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلاَقُو اللّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللّهِ وَاللّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

"... Ölümden sonra diriltilip Allah'ın huzuruna çıkacaklarını bilenler ise şöyle dediler: "Nice küçük topluluklar vardır ki, Allah'ın izniyle, büyük cemaatlere galip gelmiştir. Doğrusu Allah sabredenlerle beraberdir." (Bakara, 2/249) Tâlût'un askerinden bir takım kimseler ki, onlar âhirette Allah'ın rızasına ulaşacaklarını ümit ve zannederler. İşte onlar, münafıkların: "Biz Câlût'a mukabele edemeyiz" sözlerine cevap olarak, onların hallerini reddetmek üzere dediler ki, Allah'ın izniyle çok defa küçük topluluklar büyük topluluklara galip geldiler. Halbuki Allah'ın yardımı sabredenlerle beraberdir. Bunu demekle padişahları bulunan Tâlût'a kendilerinin sadakatlerini, Allah'ın inayetine itimatlarını, kalp metanetine sahip olduklarını beyanla şecaatlerini izhar ettiler.

İşte bu âyet, itimadın sayı çokluğuna ve mühimmatın mükemmel oluşuna değil, ancak Allah'ın inayetine olduğuna delalet eder. Çünkü Allah'tan yardım gelince, azlık zarar vermediği gibi, zillet ve beceriksizlik gelince de çokluk fayda etmez. Ancak şu kadar var ki, askerin âlet ve edevatını, harp ihtiyaçlarını ve maddi sebeplerini onlara göstermekle, mânevi gücünü yükseltmek, dine ihtimamı sebebiyle Allah'ın inayetine itimat ederek, düşmanı gözlerine kestirecek ve harbi kazanmağa inanarak

yetiştirmek, askeri idareciler için mühim dini bir vazifedir. Yoksa: “Düşman güçlü, biz zayıf ve düşmanın harp araç-gereçleri mükemmel, bizim noksandır” gibi moralleri kıracak sözler sarfederlerse, askerin metanetini haleldar edip, intizamını bozacağına şüphe yoktur.

وَلَمَّا بَرَزُواْ لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُواْ رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْراً وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ اللّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ
“Talut’un beraberindeki müminler ise Câlut ile ordusuna karşı çıkınca dediler ki: “Ya Rabbenâ, üstümüze gürül gürül sabır yağdır, ayaklarımıza sebat ver ve kâfir topluluğa karşı bizi muzaffer eyle!” Derken Allah’ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvud Câlut’u öldürdü, Allah ona hükümdarlık ve hikmet verdi ve dilediği birçok şey öğretti..” (Bakara, 2/250-251) Vaktaki Tâlût askeriyle beraber düşmanı olan Câlût’a ve askerine göründüler. İşte o zaman Tâlût’un askerleri duaya başladılar. Dediler ki: “Ey bizim Rabbimiz! Bizim üzerimize sabrı indir yani bize bolca sabır ver, düşmana karşı ayaklarımızı kaydırma, sabit kıl. Kâfirlere karşı bize yardım et.” Bunu demekle Cenab-ı Hakk’ın inayetine iltica edip lütfunu istirham ettiler. Binaenaleyh Tâlût ve askerleri, Allah’ın izniyle Câlût’u ve askerlerini bozguna ve hezimete uğrattılar. Dâvûd Câlût’u katletti. Allah Teâlâ Davud’a mülk ve nübüvvet verdi. Dilediği ilmi Davud’a tâlim etti. İnsanları doğru yola davete görevli kıldı. Câlût, Ad kavminden geriye kalan Âmâlika kavminin hükümdarı olup, pek zâlim ve zorba biriydi. Defalarca İsrailoğullarını perişan etmişti. Bu defa Tâlût onların intikamını aldı. Tâlût’un ve Câlût’un muharebelerini, Tâlût’un askerlerinin inançlarını, dualarını, dualarında askere lâzım olan üç mühim şeyi, yani muharebede görülmesi muhakkak olan meşakkatlere bolca sabır istediklerini, ayaklarının kaymayıp düşmana karşı sebat ve düşmanları olan kâfirlere karşı yardım istediklerini Allah Teâlâ’nın Kur’ân’da bize beyanı, Ümmet-i Muhammed’i (s.a.s.) irşâd içindir ki, düşmana karşı gidecek askerlerin, harp aletlerini kullanmakla beraber, yardımı dâima Allah’tan istemesi ve bu gibi duâlara devamla maneviyatının yükselmesi lâzım olduğunu müslümanlara tâlim etmiştir.

Bu minval üzere işine devam eden askerin, düşmana galip olacağını beyan için Tâlût’un askeri az olmakla beraber mânevi güçleri, sabır ve sebatları ve ancak Allah’a itimatları sayesinde Câlût’a ve askerine galebe

ettiklerini beyan etmiştir. Binaenaleyh harbe gidecek bir asker, Cenab-ı Hakk'a dua ve O'ndan yardım dilemekle وَمَا النَّصْرُ إِلاَّ مِنْ عِندِ اللّٰهِ "... Yoksa gerçekte yardım ancak Allah'tandır, başkasından değil!" (Enfâl, 8/10) Yani yardım ancak Allah'tandır mealindeki âyetin ifade ettiği manayı tekid ve düşünerek harbe giderse muzaffer olacağı, İlâhî va'd ile temin olunmuştur. Yine düşmanı öldüren ve hezimeti yaratanın ancak Allah Teala olduğunu beyan ve Bedir vak'asından bir kısmını hatırlatmak dolayısıyla Cenab-ı Hakk فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللّٰهَ رَمَى وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلاء حَسَناً إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ "Siz savaşta onları kendi kuvvetinizle öldürmediniz, lâkin Allah öldürdü. (Ey Resulüm) Attığın vakit sen atmadın, lâkin Allah attı. Ve bunu, Allah müminleri güzel bir imtihana tâbi tutmak için yaptı. Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitir ve bilir." (Enfâl, 8/17) buyurmuştur. Yani eğer kâfirleri öldürmekle iftihar ediyorsanız etmeyiniz. Zira onları siz öldürmediniz. Lâkin onları Allah Teâlâ öldürdü. Habibim kâfirlerin gözlerine sen toprak attığında, o toprağı zahiren sen attın ise de, gerçekte sen atmadın. Lâkin onu Allah Teâlâ attı. Allah Teâlâ mü'minlere yardım, zafer ve Resulünden bazı mucizeleri müşahede gibi nîmetleriyle, müslümanları nîmetlendirmek için kâfirlerin gözlerini toprakla doldurdu. Mü'minleri de bu vesile ile güzel bir imtihan etmek ve şu güzel denemeyle, yani zaferle imtihan etmek için, kafirleri gözleriyle meşgul etti. Zira Allah Teâlâ kullarının münâcâtını işitir, hallerini bilir ve herkesin hak ettiği şeyi yaratır demektir. Gerçi kâfirleri zahirde öldüren mü'minler ise de, hakikatte kâfirlere korku vermek, mü'minleri onlara musallat kılmak ve onların elleriyle kâfirleri öldürmek Cenab-ı Hakk'tandır. İşte bu şekilde onları katleden, yani katli yaratan Zât-ı Ulûhiyet olduğunu beyan etmiştir.

Yine kâfirlerin gözlerine zahirde toprak atan Resûlullah (s.a.s.) ise de, hakikatte Allah Teâlâ olduğu beyan olunmuştur. Çünkü Bedir savaşında üç yüz on üç müslümana karşı, bin küsur müşrikin geldiğini görünce, Resûlullah (s.a.s.): "Ya Rab! Şu gelen Kureyş'tir. Kibir ve gururlarıyla geliyorlar. Resulünü yalanlıyorlar. Ya Rab! Va'detmiş olduğun yardımını isterim" deyince, Cibrîl-i Emîn Resûlullah'a (s.a.s.) yerden bir avuç toprak alıp kafirlerin gözlerine atmasını tarif etti. İki ordu birbiriyle karşı karşı gelince, Resûlullâh (s.a.s.) bir avuç toprak attı. Müşrikler tarafına olup, Allah'ın

izniyle her kâfirin gözüne bir miktar isabet etmesiyle, herkes kendi gözüyle meşgul oldu ve sonuçta hezimete uğradılar.

İste Cenab-ı Hakk bu savaşı tasvir ederken, sen görünüşte o toprağı attığın zaman, onu aslında sen atmadın. Lâkin hakikatte Allah Teâlâ attı buyurmuştur. Zira hakikatte Resûlullah (s.a.s.) atmış olsaydı, sâir insanların attığı gibi, toprak beş kişinin gözüne isabet edip, diğerleri sağlam kalmalıydı. Çünkü insanın attığı o kadar olur. Halbuki bu öyle olmadı. Belki bir avuç toprak, bin küsur kişinin gözüne isabet etti. Bu ise hâriku'1-âde bir mucizedir. Onun yaratıcısı Allah Teâlâ'dır. Yoksa normal bir şey değildir, tabiat üstü bir hârikadır. İnsan eliyle olur bir şey değildir. ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللّٰهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ "İşte Allah size böyle yaptı. Çünkü Allah kâfirlerin tedbirini zayıflatır." (Enfâl 8/18) İşte o toprağı atmak, zahiren sizin tarafınızdan atılmışsa da,aslında Allah Teâlâ tarafındandır. Zira sizi, yardım vererek, zaferle güzel imtihan eden O'dur. Ey mü'minler! Şunu bilin ki, O, kâfirlerin size karşı hilelerini etkisizleştirir. Neticesini sonuçsuz kılmakla da iptal eder. Fakat kulluk görevini gerçekten yerine getirmek şarttır. Ancak kulluk görevini lâyıkıyla eda etmeyenler, bazen muzaffer olurlarsa da, yarım olur. Tam manâsıyla bir muzafferiyet olamaz. Zira yaratıcısına karşı kusurunun cezasiyle karışık olur. Çokluğa itimat edilmeyip, ancak Allah'ın yardımına itimat lâzım olduğunu, Selçuklu Padişahlarından Alparslan'ın on beş bin süvari ile, İstanbul Kayseri Romen Diyojen'in Rum, Firenk, Gürcü ve sâir kabilelerden oluşan iki yüz bin kişilik ordusunu, Malazgirt'te perişan edip, Romen Diyojeni esir etti. İşte bu muvaffakiyet, meseleyi ispata kâfi hadislerdendir. Çünkü Alparslan'ın itimadı ancak Cenab-ı Hakk'ın yardımınaydı. Yoksa yalnız askerine itimat etmiyordu. Yine vefatında söylediği bir söz de bu dâvaya şahittir. Şöyle ki 464 de Alparslan iki yüz bin askerle Maveraü'nnehre geçtiği zaman, keşif kolu Yusuf Harzemî diye mâruf olan bir kale muhafızını alıp huzuruna getirdiler. Alparslan onun idamını emredince, Yusuf hemen sıçrayıp elindeki bıçakla Alparslan'ı böğründen yaraladı. Alparslan onun tesiriyle vefat edeceğinde demiş ki, ne zaman düşman üzerine azmetsem Allah'tan yardım isterdim. Dün bir tepe üzerine çıkarak askerimin çokluğunu gördüğümde, bana bir gurur geldi. Dünyanın Padişahıyım, bana kimse galebe edemez dedim. Bugün Cenab-ı Hakk en âciz bir kulla beni âciz kıldı deyip istiğfar etmiştir.

93. KOMUTANIN SAVAŞA TEŞVİK VE SINAMAK İÇİN ASKERLERE KONUŞMA YAPMASI HAKKINDA

Harp, insanlar için gayet korkunç bir can kavgası olduğundan, askerin mânevi gücünü daima yüksek tutmak gerektiği gibi, bilhassa harbe girişileceği zamanda harbe teşvikin lâzım olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ "Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et.." (Enfâl, 8/65) buyurmuştur. Ey Şan sahibi peygamber! Sen mü'minleri, gelen düşmanla savaşa teşvik et demektir. Yani onların mânevi güçlerini yükseltecek ve kanlarını tahrik edecek sözler söyle. Yani nasihat et ki, onlar harbe rağbet edip, düşmana şiddetli hücum etsinler. Tâlût'un askerine yaptığı nutkunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ فَمَن شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَن لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلاَّ مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُواْ مِنْهُ إِلاَّ قَلِيلاً مِّنْهُمْ "Talut ordusunu harekete geçirip sefere çıkınca askerlerine şöyle dedi: "Allah sizi, bir ırmakla imtihan edecektir. İmdi onun suyundan içen benden sayılmayacak; Sadece avucuyla aldığı miktar muaf olmak üzere, kim onun suyunu tatmazsa o da benden sayılacaktır." Derken onların pek azı hariç, varır varmaz ondan içtiler.." (Bakara, 2/249) Yani Tâlût devlet işlerini tanzim edip dahilî işlerini yoluna koyduktan sonra asker toplayıp düşmanı amansız ve canlarının hasmı olan Câlût'la harp etmek üzere askeriyle beraber memleketinden ayrılınca, askerine talimat verdi ve dedi ki: "Allah Teâlâ sizi bir nehirle imtihan edecek. Binaenaleyh eğer bir kimse o nehirden doyuncaya kadar su içerse, o kimse benim askerimden değildir. Eğer bir kimse o nehirden tatmaz da ancak eliyle bir avuç su içerse o kimse benim askerimdendir. Bunu demekle nehirden harareti söndürmek için bir avuç su içilmesine müsade edip fazlasını yasakladı. Bu talimat üzerine askerler o nehirden içtiler. Tâlût'un talimatına ehemmiyet vermediler, ancak onlardan az bir kimse talimat üzere hareket ettiler demekir.

Bu imtihana Tâlût'u sevkeden şey, Tâlût'u Melik tayin edip de, orduda bulunan nebiye gelen İlâhî vahiydi. İmtihandan maksat, işe yarayanlarla yaramayanlar, emre itaat edenlerle itaat etmeyenler ve kalbi güçlü mü'min olanlarla münafık olanlar bilinsin de, harpteki saf dizilişi ona göre tertip olunup işe yaramayanlar seçilip çıkarılsın. Zira işe yaramayanların

faydası olmadığı gibi, askerin bozulmasına ve düşmanın galip gelmesine sebep olan zarardan başka bir menfaat temin etmez. Şu maksada binâen Tâlût, askerini nehirden su içmekten menetti. Halbuki hararet fazla olduğu cihetle suya son derece ihtiyaç vardı. Binaenaleyh münafık olanlar Tâlût'un emrini dinlemediler. Nehirden istedikleri kadar su içtiler. Fakat hararetleri geçmediği gibi, emrin tersine hareketlerine binâen, susuzluktan dudakları karardı ve korku her taraflarını ihata etti. Düşmana karşı gidemediler, haybet ve hüsran içinde döndüler. Kalplerinde olan nifakları herkese îlân olundu. Fakat emre itaat eden mü'minlerin, avuçlarıyla aldıkları birer yudum su, kendilerine yetti ve hararetlerini teskin ettiği gibi, cesaretlerine de halel gelmedi, sonunda düşmanlarına galip geldiler.

Saadet asrında münafıklarının dahi harbe gitmeleri, zarardan başka bir şey olmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ لَوْ خَرَجُواْ فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلاَّ خَبَالاً ولأَوْضَعُواْ خِلاَلَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ "Şayet sizinle çıkmış olsalardı, bozgunculuk etmekten başka bir faydaları olmazdı. Fesat ve fenalığı artırmaktan başka bir iş yapmazlardı. Sizi fitneye düşürmek arzusuyla aranıza sokulup entrikalar çevirirlerdi. Aranızda onlara kulak verenler de vardır. Allah o zalimleri pek iyi bilir." (Tevbe, 9/47) buyurmuştur. Yani eğer münafıklar sizinle beraber harbe gitmiş olsalardı, şer ve fesadı artırmaktan başka bir şey yapmazlardı. Onlar sizi birbirinize düşürmek üzere fitne ve fesat talep eder oldukları halde, binitlerini sür'atle sürerler ki, aranıza girip de sırlarınıza vakıf olsunlar. Bozgunculuğun her çeşidini aranıza yerleştirsinler. Sizin içinizde onlar tarafından gönderilmiş bir takım casuslar da vardır. Bu casuslar, sizin sırlarınızı dinler, alır münafıklara götürürler. Menfaatinize muvafık olan şeyleri saklar ve zararınıza olan şeyleri insanlara ilan edip âleme dağıtırlar. Halbuki bu çeşit bozgunculuklara çalışıp müslümanları zafa duçar etmekle zulüm eden zalimleri Allah Teâlâ bilir ve ilminin muktezası üzere cezalandırır. Yani eğer münafıklar harp meydanında sizinle beraber bulunmuş olsalardı, size zarardan başka bir faydaları olmazdı. Zira onlar sizin aranıza girer, aranızda fitne ve fesat olmasını isterler. Çünkü onlar tarafından sizin içinizde, sözlerinizi dinleyip onlara götürenler vardır. Halbuki bu türlü zâlimlerin tamamını Allah Teâlâ bilir.

(خَبَالاً): Şer ve fesat manasınadır. Çünkü münafıklar müslümanlar arasında koğuculuk edip, birbiri aleyhine söz götürüp getirmek suretiyle, aralarında fitne uyandırmak, hattâ müslümanların zaafından, düşmanın kuvvetinden bahsetmekle müslümanların kalbine korku koymak, morallerini kırmak, mü'minin azmine fütur vermek, müslümanların arasını açacak bir takım yalanlar yaymak ve birbiri aleyhine düşürerek hilelere teşebbüs etmek gibi fesatları saçmaktan geri durmayacakları yönüyle münafıkların millet içinde bulunmaları, zarardan başka bir şey temin etmediğinden, müslümanların dâima onların şerrinden sakınmaları lâzımdır. Çünkü her milletin zaafına ve neticede yok olmasına sebep olan, o milletin münafıklarıdır. Çünkü münâfığın dış görünüşü müslüman, ismi müslüman ancak kalbi kâfir olduğundan, dâima mü'minlere kin ve düşmanlık üzere olup, düşmanlığını saklar. Zahirde hâlis dost ve müslüman görünerek, herkesi aldattığından, münafıkların şerleri ve fesatları, elbette kâfirlerin şerlerinden kat kat fazladır.

(سَمَّاعُونَ) ile murat, casuslar ve hafiyeler demektir. Münafıklar tarafından müslümanlar arasına bırakılmış ve müslümanların sırlarına vakıf olmakla, kendilerine haber vermeğe memur kılınmış kimseler ki, müslümanlar arasında bulunan münafıkların yine müslümanlar arasında bulundurdukları münafık hafiyelerdir. Veyahut (سَمَّاعُونَ) ile maksat, münafıkların sözlerini dinleyip, aklı zayıf, anlayışı kıt müslümanlar olduğuna nazaran, âyetin manâsı, sizin içinizde bir takım âciz, zayıf, aklı ve fikri kısa anlayışsızlar vardır ki, onlar, münafıkların nasihat suretinde konuştukları bozgunculuklara dâir sözlerini dinlerler. Doğru zannıyla onu kabul ederler. Onların aldatmalarına kapılıp fesatlarına aldandıklarından dolayı, müslümanların hezimetine ve sonunda yıkılışına sebep olurlar. Çünkü münafıkların maksatları, ahmak müslümanları aldatmak ve bazılarını değersiz şahsi menfaatlerle avlamak suretiyle, müslümanlara arzuladıkları şeyleri yaptırırlar. Bu meram ve maksatlarının yapılmasından memnun oldukları, bu gibi müslümanların aleyhine olan maksadın, yine müslümanların eliyle meydana gelmesine de arkadan gülerler.

İşte bu manânın sırrı, her asrın münafıklarında ortadadır. Pek çok toplumun münafıkları, aklı kısa insanları aldatmakla, koca bir millet, münafıkları yüzünden silinmiş ve yıkılmış olduğu, dünyada çok olmuştur. Çünkü

münafık olunca mü'mine asla hayrı olmayacağı tabiî bir şeydir. Bu âyette, münafıkların orduda bulunmalarının zarardan başka bir fâydası olmadığını beyanla, kâfirlerin de İslâm askeri arasında bulunması bizzat zarar ve fesattan başka bir şey olmadığına işaret olunmuştur. İslâm askerleri içinde, kâfirlerin bulunmasında ne kadar zarar olduğu Balkan harbinde bizzat görülmekle, âyetin sırrı ortaya çıkmıştır. Hülâsa zayıf ve mütereddit kimselerin bulunmaları da zarardan hâli olmadığından, bu askerleri ayırmanın lüzumu bu âyetlerden çıkartılan prensipler arasındadır.

94. SAVAŞ ZAMANLARINDA MİLLETE ÜMİTSİZLİK VERECEK HABERLERİ YAYMANIN CAİZ OLMADIĞI HAKKINDA

Münafıkların her zaman âdetleri, müslümanların yıkılmasına sebepler düşünmektir. Hele müslümanların düşmanla muharebe zamanlarında, İslâm'a moralsizlik ve ümitsizlik verecek uydurma haberlerin neşrine pek heveskâr olduklarından, Cenab-ı Hakk bu türlü haberleri neşretmenin uygun olmadığını, ancak muvafık olanın o işin başında olan kimseye müracaatla haberin hakikatini araştırmak olduğunu beyan etmek üzere وَإِذَا جَاءهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُواْ بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُوْلِي الأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلاَ فَضْلُ اللّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لاَتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلاَّ قَلِيلاً "Onlara güvenlik veya korkuya dair bir haber geldiğinde doğru olup olmadığını araştırmadan ve yaymakta mahzur bulunup bulunmadığını danışmadan hemen onu yayarlar. Halbuki onlar bu haberi Peygambere ve aralarındaki yetkili zatlara arzetselerdi elbette işin iç yüzünü araştırıp ortaya çıkaranlar, onun mahiyetini, haberin neye delâlet ettiğini bilirlerdi. Eğer Allah'ın lütuf ve rahmeti üzerinizde olmasaydı, pek azınız hariç hepiniz şeytana uymuş gitmiştiniz." (Nisâ, 4/83) buyurmuştur. Yani emniyete ait veyahut korku ve endişeyi gerektirecek, müslüman askerlerden münafıklara bir haber geldiğinde, o haber gerek doğru ve gerek yalan olsun, halk arasında onu derhal dağıtırlar. Eğer onlar o haberi işitince Resûlullah'ın (s.a.s.) hayatında ise Resûlullah'a ve eğer Resûlullah'ın vefatından sonra ise, Resûlullah'ın (s.a.s.) ashabına veyahut sâir iş başında bulunup o işten anlayanlara o haberi götürseler de, ondan ha-

berin hakikatini sorsalardı, o iş sahipleri, o haberin doğru olup olmadığını ve halk arasına îlânının caiz olmadığını bilir, zamanın şartlarına muvafık yorum yaparak, uygun bir şekilde hareket ederlerdi. Ey mü'minler! Eğer sizin üzerinize peygamberler göndermek, kitap indirmek ve onlar vasıtasıyla sizi irşâd etmek gibi Allah'ın lütfu, ihsanı ve rahmeti olmamış olsaydı, pek azınız müstesnâ siz şeytana uyardınız demektir.

Bu türlü haberleri neşredenler, münafıklar olduğu gibi, mü'minlerden aklı zayıf ve görüşü kıt olanlar da her işittikleri haberi ve bilhassa münafıklardan işittikleri haberleri, ne maksada mebni söylendiğini ve onu ifşa etmekte ne gibi menfaat veya zarar olduğunu bilmeksizin, her duyduklarını söylerler. Halbuki muharebe gibi milletin hayatiyle ölümü pençeleştiği bir zamanda, o mühim meseleyle ilgili haberi söylemek için, çok sıkı bir kontrolden geçirmek lâzımdır. Çünkü öyle zamanda söylenen sözler, yalandan hali olmadığı gibi, zarardan dahi hâli olmaz, müslümanlara ızdırap verir. Zira neşrolunan haber, müslüman askerlerin emniyetine ve durumunun iyiliğine dâir olursa, o haber sebebiyle düşmanın daha iyi hazırlanmasına ve kendi için bir kurtuluş çaresi aramasına sebep olur. Eğer o haber askerin durumunun fena olduğuna ve korkuya dâir olursa, müslümanların telâşına ve karışıklığına sebep olduğu gibi, müslüman kitlenin mânevi gücünün kırılmasına vesîle olacağından, böyle vakitlerde hakikatini bilmediği bir sözü söylememek lâzımdır.

Binâenaleyh muharebe zamanında, müslümanların, harbe ve askeriyeye ait işittikleri haberleri, orada burada söylemelerinin zararlı olması ihtimaline binâen, o işi erbabına havale edip, ona göre söz söylemekten sakınmalarının gerektiğine bu âyet delâlet eder. Ulü'lemirle maksat, devlet başkanına şâmil olduğu gibi, görüş, düşünce, akıl ve fikir sahibi, zorlukları çözüme ulaştıran kimseler ve askerin subaylarına dahi şâmildir. İşte askerin durumuna dâir haberi işitenler, şu sayılan kimselerin birine haber verseler, onların zekâ, şahsi dirayet ve sayısız tecrübeleri gereği o haberin ilânının uygun olup olmadığını bilirler. O haberden müslümanlara ne gibi bir fayda veya zarar olacağını çıkarır ve bilirler. Yahut bilfiil iş başında olmalarına binâen, işin aslını bilirler, ona göre idare-i kelâm ederler, işi mümkün olduğu kadar hayra yorumlarlar.

95. ŞEHİTLER HAKKINDA

Bilfiil cihada iştirak eden kimsenin hali, netice itibariyle, ya şehit ya gazi olmaktır. Şehit olanların Allah katında mertebelerini beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَلاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُواْ فِي سَبِيلِ اللّهِ أَمْوَاتاً بَلْ أَحْيَاء عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللّهُ مِن فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُواْ بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلاَّ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü zannetme! Bilakis onlar hayatta olup, Rab'lerinin katında yaşarlar, rızıklanırlar. Allah'ın lütfundan ihsan ettiği nimetlere kavuşmaktan dolayı sevinç içindedirler. Arkalarından henüz kendilerine kavuşmayan müstakbel şehitlere, "kendilerine hiçbir korku olmayacağına ve üzüntü hissetmeyeceklerine" dair de müjde vermek isterler." Âl-i İmrân, 3/169-170) buyurmuştur. Yani Habîbim, Allah yolunda mücâhedede iken düşman elinde öldürülen kimseleri sen ölmüşler zannetme. Belki onlar Rabb'ları katında Cennet nimetleriyle rızıklandırıldıkları halde hayattadırlar. Allah'ın fazlından kendilerine verdiği nimeti görmekle sevinç içinde oldukları halde, nimetle lezzetlenirler. Arkalarında kalan kardeşlerine de kendileri gibi şehit olup Allah'ın nimetleriyle lezzetlenmeleri için müjde vermek isterler. Yani onların da kendileri gibi şehit olduklarını duymak isterler. Onlar üzerine ahirette korku ve dünyada kalmış olan nimetlere hüzün yoktur. Çünkü ahirette daha âlâsına nail olduklarından, hüznü gerektiren bir sebep yoktur.

İşte insanın vücudunun harap olmasıyla, ruhun harap olması gerekmeyip, ruhun baki olduğuna bu âyet delâlet eder. Çünkü şehit olduktan sonra nimetlerle lezzetlenen, rızıklanan ve ferahlanan ruhtur, ceset değildir. Hattâ kendilerine kavuşamayıp geride kalanların da kendileri gibi şehit olup, kendilerinin nail oldukları nimetlere onların da nail olacaklarını ümit ederek onlarla dahi sevinirler. Çünkü kardeşlerini düşmanla harp safında bıraktıklarından, arkalarından onların da şehadet mertebesiyle gelip kendilerine kavuşacaklarını ümit ederler.

Şehitlere ölü demenin caiz olmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَلاَ تَقُولُواْ لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبيلِ اللّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاء وَلَكِن لاَّ تَشْعُرُونَ "Allah yolunda öldürülenler hakkında "ölü" demeyin. Bilakis, onlar diridirler, fakat siz bunun farkında değilsiniz." (Bakara, 2/154) buyurmuştur. Yani düşmanla muhare-

bede iken Allah yolunda öldürülen kimselere ölmüşler demeyin; bilakis onlar diridirler. Fakat siz bilemezsiniz. Çünkü onlar, bedenleri itibariyle ölmüşler ise de, hakikî hayat itibariyle hayattadırlar. Binâenaleyh onlara ölü demek yasaklanmıştır. Şu kadar ki, onların diriliği cismani olmayıp ruhanî olduğundan, şu anda hayatta olan insanlar, onlardaki ruhâni hayatı idrak edemezler. Mü'minler nimeti, kâfirler de azabı tadacak kadar, hepsi hayatı kabirde göreceklerse de, Allah katında şehitlerin değer ve nimetleri fazla olduğundan, değerli ve pek çok nimetlerle nimetleneceklerine binâen Cenab-ı Hakk, şehitlerin hayatlarını zikretmiştir. Çünkü şehitlerin nail olduğu nimete diğerleri nail olamazlar. Zira gayb aleminde onlar rızıklanmaktadırlar. Fakat bu türlü bir hayatı biz hissimizle idrak edemediğimizden, Allah Teâlâ bize hitapta onlar diridirler ve lâkin siz bilmezsiniz buyurmuştur.[52]

Hülâsa Allah rızası için düşmanla muharebede şehit olanların, dünyaca bizim idrak edeceğimiz derecede hayatları yok ise de, âhiret lezzetini ta-

---

[52] Konuyla ilgili olarak Bediüzzaman Hazretleri şu açıklamayı yapmaktadır:
Birinci Sual: Hazret-i Hızır Aleyhisselâm hayatta mıdır? Hayatta ise, niçin bazı mühim ulema hayatını kabul etmiyorlar?
Elcevap: Hayattadır. Fakat merâtib-i hayat beştir. O, ikinci mertebededir. Bu sebepten, bazı ulema hayatında şüphe etmişler.
Birinci tabaka-i hayat: Bizim hayatımızdır ki, çok kayıtlarla mukayyettir.
İkinci tabaka-i hayat: Hazret-i Hızır ve İlyas Aleyhimesselâmın hayatlarıdır ki, bir derece serbesttir. Yani, bir vakitte pek çok yerlerde bulunabilirler. Bizim gibi beşeriyet levazımatıyla daimî mukayyet değillerdir. Bazan, istedikleri vakit bizim gibi yerler, içerler; fakat bizim gibi mecbur değillerdir. Tevatür derecesinde, ehl-i şuhud ve keşif olan evliyanın Hazret-i Hızır ile maceraları, bu tabaka-i hayatı tenvir ve ispat eder. Hattâ makamat-ı velâyette bir makam vardır ki, "makam-ı Hızır" tabir edilir. O makama gelen bir velî, Hızır'dan ders alır ve Hızır ile görüşür. Fakat bazan o makam sahibi, yanlış olarak ayn-ı Hızır telâkki olunur.
Üçüncü tabaka-i hayat: Hazret-i İdris ve İsâ Aleyhimesselâmın tabaka-i hayatlarıdır ki, beşeriyet levazımatından tecerrüdle, melek hayatı gibi bir hayata girerek nuranî bir letâfet kesb eder. Âdetâ beden-i misalî letâfetinde ve cesed-i necmî nuraniyetinde olan cism-i dünyevîleriyle semâvatta bulunurlar. "Âhirzamanda Hazret-i İsâ Aleyhisselâm gelecek, şeriat-i Muhammediye (a.s.m.) ile amel edecek"[2] meâlindeki hadisin sırrı şudur ki:
Âhirzamanda, felsefe-i tabiiyenin verdiği cereyan-ı küfrîye ve inkâr-ı ulûhiyete karşı, İsevîlik dini tasaffi ederek ve hurafattan tecerrüd edip İslâmiyete inkılâp edeceği bir sırada, nasıl ki İsevîlik şahs-ı mânevîsi, vahy-i semâvî kılıcıyla o müthiş dinsizliğin şahs-ı mânevîsini öldürür. Öyle de, Hazret-i İsâ Aleyhisselâm, İsevîlik şahs-ı mânevîsini temsil ederek, dinsizliğin şahs-ı mânevîsini temsil eden Deccalı öldürür; yani, inkâr-ı ulûhiyet fikrini öldürecek.

dacak kadar hayat sahibi oldukları, lâkin o hayatı bilmediğimizden dolayı onlara ölü demenin caiz olmadığı bu âyetten çıkartılan inceliklerdendir.

Bir askerin harp esnasında şehit olması veya eceliyle ölmesinin onun hakkında mağfiret ve rahmet olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ وَلَئِن مُّتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لإِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُونَ "Eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, bilin ki Allah tarafından bir mağfiret ve rahmet, bütün insanların topladıkları mallardan daha hayırlıdır. Sizler ölseniz de, öldürülseniz de, sonunda Allah'ın

---

Dördüncü tabaka-i hayat: Şüheda hayatıdır. Nass-ı Kur'ân'la, şühedanın, ehl-i kuburun fevkinde bir tabaka-i hayatları vardır. Evet, şüheda, hayat-ı dünyevîlerini tarik-i hakta feda ettikleri için, Cenâb-ı Hak, kemâl-i kereminden, onlara hayat-ı dünyeviyeye benzer, fakat kedersiz, zahmetsiz bir hayatı âlem-i berzahta onlara ihsan eder. Onlar kendilerini ölmüş bilmiyorlar. Yalnız kendilerinin daha iyi bir âleme gittiklerini biliyorlar, kemâl-i saadetle mütelezziz oluyorlar, ölümdeki firak acılığını hissetmiyorlar. Ehl-i kuburun çendan ruhları bâkidir; fakat kendilerini ölmüş biliyorlar. Berzahta aldıkları lezzet ve saadet, şühedanın lezzetine yetişmez. Nasıl ki, iki adam bir rüyada cennet gibi bir güzel saraya girerler. Birisi rüyada olduğunu bilir; aldığı keyif ve lezzet pek noksandır. "Ben uyansam şu lezzet kaçacak" diye düşünür. Diğeri rüyada olduğunu bilmiyor; hakikî lezzet ile hakikî saadete mazhar olur. İşte, âlem-i berzahtaki emvat ve şühedanın hayat-ı berzahiyeden istifadeleri öyle farklıdır. Hadsiz vakıatla ve rivayatla, şühedanın bu tarz-ı hayata mazhariyetleri ve kendilerini sağ bildikleri sabit ve kat'îdir. Hattâ, Seyyidü'ş-Şüheda olan Hazret-i Hamza Radıyallahu Anh, mükerrer vakıatla, kendine iltica eden adamları muhafaza etmesi ve dünyevî işlerini görmesi ve gördürmesi gibi çok vakıatla, bu tabaka-i hayat tenvir ve ispat edilmiş. Hattâ, ben kendim, Ubeyd isminde bir yeğenim ve talebem vardı. Benim yanımda ve benim yerime şehid olduktan sonra, üç aylık mesafede esarette bulunduğum zaman, mahall-i defnini bilmediğim halde, bence bir rüya-yı sadıkada, tahte'l-arz bir menzil suretindeki kabrine girmişim. Onu şüheda tabaka-i hayatında gördüm. O beni ölmüş biliyormuş; benim için çok ağladığını söyledi. Kendisini hayatta biliyor. Fakat Rus'un istilâsından çekindiği için, yeraltında kendine güzel bir menzil yapmış. İşte bu cüz'î rüya, bazı şerâit ve emâratla, geçen hakikate bana şuhud derecesinde bir kanaat vermiştir.
Beşinci tabaka-i hayat: Ehl-i kuburun hayat-ı ruhanîleridir. Evet, mevt, tebdil-i mekândır, ıtlak-ı ruhtur, vazifeden terhistir; idam ve adem ve fenâ değildir.
Hadsiz vakıatla ervâh-ı evliyanın temessülleri ve ehl-i keşfe tezahürleri ve sair ehl-i kuburun yakazaten ve menâmen bizlerle münasebetleri ve vakıa mutabık olarak bizlere ihbaratları gibi çok delâil, o tabaka-i hayatı tenvir ve ispat eder. Zaten beka-i ruha dair Yirmi Dokuzuncu Söz, bu tabaka-i hayatı delâil-i kat'iye ile ispat etmiştir.
İkincisi
Hadsiz vakıatla ervâh-ı evliyanın temessülleri ve ehl-i keşfe tezahürleri ve sair ehl-i kuburun yakazaten ve menâmen bizlerle münasebetleri ve vakıa mutabık olarak bizlere ihbaratları gibi çok delâil, o tabaka-i hayatı tenvir ve ispat eder. Zaten beka-i ruha dair Yirmi Dokuzuncu Söz, bu tabaka-i hayatı delâil-i kat'iye ile ispat etmiştir. Said Nursi, Mektubat, 1. Mektup.

huzurunda toplanacaksınız." (Âl-i İmrân, 3/157-158) buyurmuştur. Yani Zât-ı Ulûhiyyetime yemin ederim ki, eğer siz, Allah yolunda öldürülür veya harp esnasında ecelinizle ölürseniz, Allah tarafından nail olacağınız şey mağfiret ve rahmettir. Bunlar ise münafıkların askere gitmeyip de toplayacakları maldan ve dünya menfaatinin hepsinden hayırlıdır. Eğer siz ecelinizle ölseniz veya düşman elinde öldürülseniz, hangi şekilde olursa olsun, ancak Allah'ın huzurunda toplanacak ve amelinizin mükâfatını göreceksiniz. Ancak ölümünüz ne suretle olursa olsun, şu halde, Allah'ın huzurunda sevinecek davranışları yapmak, kötü ve mahcup kalacak davranışlardan kaçınmak, insana gerekli bir vazîfedir.

Şehitlerin emeklerinin boşa gitmeyeceğini ve kendilerine yüksek dereceler verileceğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَن يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ "Allah yolunda öldürülenler var ya, Allah onların yaptıklarını asla zayi etmeyecek, boşa çıkarmayacaktır. Allah onları doğru yola iletir ve onların hallerini düzeltir. Onları, kendilerine tanıtmış olduğu cennetine alır." (Muhammed, 47/4-6) buyurmuştur. Yani o kimseler ki, onlar Allah yolunda Allah Teâlâ'nın dinini yaymak ve Allah rızasını kazanmak için öldürüldüler. Elbette Allah Teâlâ onların amellerini iptal etmez. Onları, şehadet sevabını kazanmaya muvaffak kıldığı gibi, hidâyet üzere sabit de kılar. Onların hallerini, geçim işlerini ıslah eder ve Cennet'e girdirir ki, o Cennet'i onlara bildirir. Sanki onlar yaratıldıkları günden beri, o Cennet'te imiş gibicesine bilirler, yabancı olmazlar. Binâenaleyh herkes kendine verilmiş olan konağına vasıtasızca çekilir gider demektir.

Bu âyette şehit için beş derece beyan olunmuştur: Birincisi: Amelinin zayi olmayıp emeğinin boşa gitmeyeceği. İkincisi: Allah'ın onları sevap olan işlere yönlendirmesi. Üçüncüsü: Hallerini ıslah etmesi. Dördüncüsü: Cennet'e girecekleri. Beşincisi: O Cennet'i önceden oradaymış gibi bildirip yabancı olmamalarıdır. İşte şehitlerin nail olacakları dereceleri bu âyet ve bunun emsali âyetlerde beyan etmekle Cenâb-ı Hakk mü'minleri düşmanla muharebeye teşvik etmiştir.

Diğer bir âyette Allah Teâlâ وَلاَ يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلاَ كَبِيرَةً وَلاَ يَقْطَعُونَ وَادِياً إِلاَّ كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ "Onlar Allah yolunda, az olsun çok

olsun, hiçbir harcama yapmazlar, hak yolda katettikleri hiçbir vadi olmaz ki, Allah'ın işledikleri bu iyilikleri en güzel tarzda ödüllendirmesi için, -onların hesabına yazılmış olmasın." (Tevbe, 9/121) buyurmuştur. Mü'minler cihad için az olsun çok olsun hiçbir nafaka infak etmezler, düşmana karşı giderken küçük bir derece ve az bir mesafe katetmezler ki, onlar için harcadıkları malları ve katettikleri mesafeleri defterlerine yazılmasın. Hiç biri zayi olmaz, tâ ki Allah Teâlâ onları en güzel ve amellerinden daha güzel mükâfatlarla mükâfatlandırsın. Yani Allah Teâlâ onların küçük, büyük sarfettikleri malları ve yürüdükleri yolları en güzel mükâfatla mükâfatlandırmak için yazdırır ve melekler tarafından yazılır demektir.

Şu halde her mü'min, kudreti nisbetinde, Allah'ın adının yüceltilmesi için çaba sarfetmekten çekinmemelidir. Çünkü zayi olmayınca esirgemek lâzım değildir. Hattâ sarfedilen mal şöyle dursun, açlıkları ve susuzlukları dahi yazılıp mukabilinde ecir verileceğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لاَ يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلاَ نَصَبٌ وَلاَ مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللّهِ وَلاَ يَطَؤُونَ مَوْطِئاً يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلاَ يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلاً إِلاَّ كُتِبَ لَهُم بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللّهَ لاَ يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ "Bu böyledir, çünkü onların Allah yolunda uğrayacakları hiçbir susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelendirecek tarzda bir yere ayak basıp ele geçirmeleri ve düşmana karşı başarı kazanmaları yoktur ki, mutlaka o sebeple kendilerine güzel bir iş ve sevap yazılmış olmasın. Çünkü Allah iyi davrananların mükâfatlarını zayi etmez." (Tevbe, 9/120) buyurmuştur. Yani muharebeye davette Resûlullah'ın (s.a.s.) ve onun makamına geçen ulü'l-emrin emrine muhalefet etmenin caiz olmayış sebebi, müslüman gazilerine gazalarında Allah Teâlâ yolunda savaştıkları yönüyle, harp esnasında tesadüfen kendilerine açlık, susuzluk ve meşakkat isabet etmezse, kafirlerin gayzını ve gazabını icabeder. Onlar bir yere ayak basdıklarında ve düşmandan tarafından öldürülme, esaret gibi bir şeyle karşılaştıklarında, bunların her biri, yani açlık, susuzluk, meşakkat vs. mukabilinde sâlih amel sevabı yazılır. Zira Allah Teâlâ ihsan ehli olanların mükafatını zayi etmez demektir.

(**İhsan**): Lâyıkıyla Allah Teâlâ'ya ibâdet etmektir. Şu halde müslüman savaşçıların, Allah'ın adının yüceltilmesi ve İslâm memleketlerini düşmandan muhafaza için çektikleri meşakkat, açlık, susuzluk, yorgunluk ve Allah'ın düşmanları olan müşriklere vermiş oldukları hüzün, nefret ve

kızgınlık, kendilerinin düşmandan gördükleri öldürülme, esaret ve sıkıştırma gibi şeylerin tamamı, Allah'ın rızası için işlendikçe, bizzat ihsan ve ibâdet olduğundan, Cenab-ı Hakk her birinin mukabilinde mükafatlarını zayi etmeyeceğini bu âyette beyan buyurmakla, müslümanlar için düşmanla harpten geri kalmamak suretiyle, bu gibi mükafatlardan mahrum olmanın caiz olmadığına işaret etmiştir. Binâenaleyh ihtiyaç zamanında devletin dâvetine icabet farzdır. Çünkü bu türlü meselelerde hükümetin davetinden kaçınmak, müslümanlara ihanettir. Zira düşmana galebe ve memleketi koruma askerle olduğu için, bundan kaçınılması, devletin yıkılmasını, milletin yok olmasını netice verdiğinden, davete cevap vermemek günahtır. Hattâ cevap vermenin farzoluşu hususunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اسْتَجِيبُواْ لِلّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُم لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ "Ey iman edenler! Allah ve Resulü size hayat verecek hakikatlere sizi dâvet ettiğinde ona icabet edin. Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler) ve siz dönüp O'nun huzurunda toplanacaksınız." (Enfâl, 8/24) buyurmuştur. Ey mü'minler! Allah Teâlâ ve Resulü sizi ihya edecek cihada davet ettiklerinde, derhal icabet edin, muharebeden çekinmeyin. Şurasını iyi bilin ki Allah Teâlâ, kalplerinizde olan korkularınızı cesarete çevirir, azmi sabit kılar, kalbinize kuvvet ve metanet verir. Şu halde harpten korkmayın. Eğer harpten kaçar ve Resûllullah'a (s.a.s.) muhalefet ederseniz, Allah'ın huzurunda toplanıp ceza göreceğinizi düşünün demektir.

96. GANİMET MALLARI HAKKINDA

Muharebede mücâhitlerin görmüş oldukları zahmetlere ve harcadıkları paralara mükâfat olarak, uhrevî mükafatları zayi olmayacağı gibi, dünyaca da düşmandan aldıkları ganimet mallarının helâl olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ فَكُلُواْ مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلاَلاً طَيِّباً وَاتَّقُواْ اللّهَ إِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ "(Ama bundan böyle fidyeyi ve ganimeti size mübah kıldım) artık aldığınız ganimetleri helâl ve hoş olarak yeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının! Gerçekten Allah gafurdur, rahîmdir (affı, merhamet ve ihsanı boldur)." (Enfâl, 8/69) buyurmuştur. Yani biz ganimet mallarını size mubah kılınca, siz

temiz ve helâl olduğu halde ganimet malını yiyin, günâhları işlemekten kendinizi sakının, Allah'tan korkun ki, haramları işlemeğe cür'et etmeyin. Bundan önce esirlerden fidye alma hususunda meydana gelen hatanıza endişe etmeyin. Zira geçmişte yapılan cezayı Allah Teâlâ mağfiret eder. Tevbe edip kötülüklerden sakınan kullarına Allah Teâlâ merhamet buyurur demektir.

Bu âyette ganimet mallarını almaya mücâhitleri teşvik vardır. Çünkü ganimet malını yemeyi emretme, onun varlığına bağlı olduğundan, ganimet mallarını yeyin demek, ganimet mallarını almağa gayret edin demektir. Ganîmet alındığı zaman kimlere verileceğini ve taksimin ne şekilde olacağını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَاعْلَمُواْ أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنتُمْ آمَنتُمْ بِاللّهِ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ "Bir de malumunuz olsun ki savaşta elde ettiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ındır. Yani Resulullaha, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara (gariplere) aittir. Eğer Allah'a ve iki ordunun karşılaştığı, hak ile batılın iyice açığa çıktığı o Bedir günü kulumuza indirdiğimiz âyetlere iman ediyorsanız, bu hükmü böylece kabul edeceksiniz. Allah her şeye kadirdir." (Enfâl, 8/41) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! İyi bilin ki muharebede kâfirlerden onları ezerek aldığınız ganimet mallarının beşte bir hissesi Allah'ın emrettiği yerlere sarfolunmak üzere devlet hazinesine konur ki, ihtiyaca göre lâzım olan yerlere harcansın. O bir hisseden bir kısmı, Resûlullah'a (s.a.s.), diğer geriye kalanı Hâşim oğullarından muhtaç olan Resûlullah'ın akrabalarına, yetimlere, miskinlere ve muhtaç olan yolculara verilir. Ey Hâkimler! Allah'a ve hakla batıl arasını ayıran gün ki, o günde müslümanlarla kafirler birbiriyle çarpışarak karşı karşıya geldikleri günde, kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'a îman ettiniz ise, şu beşte birini taksim etme prensiplerine riâyet edin. Ganimet mallarını taksimde bu ahkâmın aksine hareket etmeyin. Eğer aksine hareket ederseniz, ceza görürsünüz. Zira Allah Teâlâ her şeye kadirdir.

Allah Teâlâ ganimet mallarının beşte birinin harcanmasını bu âyette zahiren şu altı sınıfa hasretmiş, altıdan birini de kendi Zât-ı Ulûhiyeti için kılmış ise de, hakikatte öyle değildir. Bilakis Allah Teâlâ'nın ismi teberrüken ve mühim bir nükte ifâde etmek için zikrolunmuştur. Zira Allah

Teâlâ'nın ihtiyacı yoktur. Kendisi dünyada ve ahirette mutlak hâkim ve hakikî mülk sahibidir. Ganimet mallarını taksim, ancak O'nun emri ve hükmüyle olup, hükmünün haricinde olmayacağına işaret için Cenâb-ı Hakk kendini de hissedar sırasında zikretmiştir.

Şu halde ganimet mallarının beşte bir hissesinde hissedar olan Resûlullah (s.a.s.), Resûlullah'ın akrabası, müslümanların anasız babasız, yardımcısız kalmış yetimleri, fakirlik sebebiyle sıkıntı ve yoksullukta kalmış miskinleri ve memleketinden uzak düşmüş yolcularıdır. İşte bu taksime ve taksimde hissedar olanların haklarını muhafaza hususuna dikkat etmek lâzım olduğuna işaret için Allah Teâlâ, âyetin sonunda bu taksimi îmana bağlamakla, eğer Kur'ân'a ve iki askerin karşılaşma günü olan Bedir gününde Allah'ın yarattığı yardımına îmanınız varsa, ganimet mallarıyla ilgili hükümlere riâyet edin buyurmuştur. Yani îmanın gereği olan taksim budur. Binaenaleyh bu minval üzere taksimden dönerek, hissedarların hukukunu ihlâl edenler, kâmil mü'min olamazlar demektir. Resûlullah'ın (s.a.s.) hissesi, hayatta olmasına has olduğundan, vefatıyla düşmüştür. Binâenaleyh Resûlullah'ın (s.a.s.) vefatından sonra, ganimet mallarının beşte birinde hissedar dört sınıf kalmıştır ki, akrabalar, yetimler, miskinler ve yolculardır. İşte ganimet mallarının beşte birini bu belirtilen dört sınıf için ayırdıktan sonra, baki kalan dördü müslüman askerler arasında adaletli bir şekilde taksim olunur ki, süvariye üç, piyadeye bir hisse vermek suretiyle taksim olunur. Çünkü iki hisse atına bir kendine olduğundan, süvarinin piyadeye nispetle atının payı fazla olur. Ganimet malı, isterse iğne iplik gibi gayet cüz'î ve basit bir şey olsa bile, zayi edilmeyip herkesin hakkını kendine vermekle taksime riâyetin lüzumuna işaret için "şey" lâfzı, değersizliğe delâlet eden tenvinle nekre olarak gelmiştir. Çünkü bir şeyin çoğunda lâzım olan taksim, azında dahi geçerli olur.

97. ESİRLER HAKKINDA

Muharebenin tabiî neticelerinden birisi de, iki tarafın birbirinden aldıkları esirler hakkında ne gibi bir muamele olunacağını beyan etmek üzere Allah Teâlâ فَإِذا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتّٰى إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ

فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاء حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا "İmdi kâfirlerle savaşta karşılaştığınız zaman hemen boyunlarını vurun! Nihayet onları iyice mağlub edince, bağı sıkı tutun, onları esir alın. Savaş bitince onları ister bir lütuf olarak karşılıksız salıverir, ister fidye alarak bırakırsınız.." (Muhammed, 47/4) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Siz kâfirlerle muharebe esnasında karşılaşırsanız, onların boyunlarını vurun. Hattâ onları çokça öldürüp de muharebe şiddetlendiği zaman, düşmanınızın esirlerini sağlam bağlayın ki, esirler kaçmağa fırsat bulmasınlar. Esirleri sağlam bağlayınca, siz muhayyersiniz. İsterseniz o esirlerden hiç bir bedel almaksızın salıverirsiniz, isterseniz her esirden muayyen bir bedel aldıktan sonra salıverirsiniz. Her iki taraf harp silâhlarını yere bırakıncaya kadar, bu hal böylece devam etsin demektir.

فَضَرْبَ الرِّقَابِ kafirlerin boyunlarını vurun mânâsınadır ki, çabucak öldürün demektir. Maksat, kâfirlerin çabuk ve şiddetle öldürülmesidir. Bu nevî ölüm, boynunu vurmakla daha hızlı meydana geleceğinden, boyunlarına vurun denmiştir. Yoksa boyunlarına vurun da başka yerlerine vurmayın mânasına değildir. Çünkü arzu edilen, öldürmedir. Bu maksat, neresine vurmakla hasıl olursa olsun demektir.

حَتَّى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ Yani siz onları şiddetle yaralayıp dermanları kesilinceye kadar onların boynunu vurun demektir ki, yürümeye ve harekete güçleri kalmayıp, size karşı müdâfaadan âciz oluncaya kadar onların boynunu vurun, müdafaaya kudretleri kalmayınca esir alın ve sağlam bağlayın demektir. Şu halde harp ve darbın nihayeti, onların harbe kudretlerinin tükendiği zamandır. Öldürme ve vurma bu şekilde son bulunca, onlardan ele geçenleri öldürmek farz değil, bilakis caizdir.

فَشُدُّوا الْوَثَاقَ Sıkı bağlamak. (وَثَاق) Bağlamağa âlet olan ip vesairedir. Yani siz onları esir edince, bağlanacak âletle sıkıca bağlayın demektir ki, şiddetle muhafaza edin, kaçırmayın manasınadır. Yoksa sadece iple bağlayın mânasına değildir. Zira maksat, onların firarına meydan vermeksizin muhafaza etmektir. Şu halde silâhlı askerlerle onları bekletmek de, bağlanmış hükmündedir. Bu suretle muhafazasına ihtimam olunan her esir, bağlanmış demektir.

(مَنًّا) Bedelsiz olarak esirin nefsini kendisine bağışlamakla salıvermektir.

(فدَاء) Esiri serbest bırakmak için alınan meblâğdır. Esiri karşılıksız salıvermede, İslâm'ın yüceliğini bildirmekle İslâmiyet'i kabule teşvik olunduğundan, bedelsiz azad etmenin evlâ olduğuna işaret için مَنّاً lâfzı فدَاء lâfzı üzerine takdim olunmuştur. Esirin bedelinde alınacak şey, mal olacağı gibi, karşılığında müslüman esirleri kurtarmakla veya müslümanlara faydalı şartlarla dahi olabilir. Çünkü Saadet asrında bazı esirler, bir daha İslâm'a karşı kılıç kuşanmama şartıyla azad olundukları gibi, Bedir gazası esirlerinden malları olmayan ve fakat okuma-yazma bilenler, Ensar'ın çocuklarını okutmak şartıyla azad olunmuşlardır.

حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا Yani harp ağırlığını terk edinceye kadar, siz harbe devam edin demektir ki, düşmanınız silahını terk edip, dermansız kalıncaya kadar harpten elinizi çekmeyin demektir. Hülasa, düşmanı esir almağa çalışmanın lüzumunu, esir alınınca ileride kendinden zarar mülâhaza olunan esiri öldürmenin caizliği, esiri karşılıksız veya bir bedel mukabilinde azad etmenin câiz olduğu bu âyetten çıkartılan olan prensiplerdendir.

Esir alındığı zaman esire insanca muamele etmenin, yemek ve diğer ihtiyaçlarına bakmanın gerekli olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَيَتِيماً وَأَسِيراً "Kendileri de ihtiyaç duydukları halde yiyeceklerini, sırf Allah'ın rızasına ermek için fakire, yetime ve esire ikram ederler." (İnsan, 76/8) buyurmuştur. Yani "ebrar" olan kimseler, yemeğe ihtiyaçları ve istekleri olmakla beraber, miskine, yetime ve esire yemek yedirirler. İşte bu âyette Cenab-ı Hakk esirlere yemek yedirenleri (الأَبْرَارَ), yani iyiler ve Allah katında makbul olan kimselerden saymakla, Ümmet-i Muhammedi (s.a.s.) esirlere ikram etmeye teşvik etmiştir. Yukarıda beyan olunduğu üzere, esir öldürülmez. Bedel mukabilinde veya karşılıksız azad edilmezse, bunlar da kuvvetle alınmış sair ganimet malları gibi, beşte biri beytülmâle ayrılır ve geriye kalan kısım müslüman gaziler arasında taksim olunur. Esirler bu şekilde köle olarak gazilerin malı olurlar. Binâenaleyh, asker, hissesine düşen esiri, isterse kendi işinde istihdam eder, isterse bedel mukabilinde satar parasını alır. Yani dilediği gibi tasarruf eder. Hiç kimse karışamaz. Çünkü askerin hissesine düşen esir, onun özel mülküdür. Diğer mallarında nasıl tasarruf ederse, bunda da öylece tasarruf etmesi meşru hakkıdır.

98. SAVAŞ ESNASINDA CASUS KULLANMA HAKKINDA

Muharebe, düşmanla çarpışmaktan ibarettir. Casus kullanmakla, düşmanın ahvaline vâkıf olmak, harpte zafere ulaşmanın en birinci âmillerinden olması yönüyle Cenab-ı Hakk düşmanlara karşı gözcü bulundurmayı emretmek üzere فَإِذَا انسَلَخَ الأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُواْ الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُواْ لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ "O halde, hürmetli aylar çıkınca artık öbür müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayıp esir edin, onların geçebileceği bütün geçit başlarını tutun.." (Tevbe, 9/5) buyurmuştur. Muharebe etmenin haram olduğu dört ay geçince, müşrikleri her nerede bulursanız hemen katledin, aman vermeyin, diri olarak tuttuğunuzu esîr edin ve hapsedin ki, müslümanların üzerine taarruzdan engellesinler. Düşmanlarınızı gözetmek üzere dağ aralarında ve ovalarda mevcut yollara gözcüler oturtun ki, onlar dikkatle düşmanın ahvalini gözetlesinler. Gidip geldikleri yerleri bilsinler. Düşmanın ahvalinden orduyu haberdar etsinler. Ansızın taarruzla müslümanlara zarar vermelerine meydan verilmesin demektir.

Haram aylar, dört aydır ve câhiliyye döneminde bu dört aya hürmetle Araplar muharebe etmezler, emniyet üzere işlerine bakarlardı. İşte Zilka'de, Zilhicce, Muharrem, Recep aylarından ibaret olan bu dört ay bitince, bu âyetin gereği bütün müşriklere Resûlullah (s.a.s.) tarafından harp ilan edildi. Bu dört ay müddet verilmesi, müşrikleri tefekküre sevketmek içindir. Dört ay geçince, zaman ve mekân ayırmaksızın öldürmekle İlahi emir geldi. Resûlullâh (s.a.s.) tarafından Hz. Ali vasıtasıyla mezkûr emir bayram günü Mina'da bütün Arap kabilelerine îlân edildi. Şirk üzerine devam eden müşriklerin hepsi öldürülmeğe müstehak oldukları ve müslümanlara karşı bütün müşriklerin savaşçı olarak tanındıkları bildirildi. Herkes harp hazırlığına devam etti. Hiç bir kabilenin benim haberim yoktu, haberim olmaksızın gadrettiler demeğe hakkı kalmamıştır.[53]

[53] *Müşriklerle Bütün İlişkilerin Kesilmesi Emri*
Mekke müşriklerinin arasında dünyaya gelen Hz. Peygamber, onlara İslâm'ı tebliğ ederken, yumuşaklık, teennî ve şefkatle yaklaşmağa çalışmış, ancak onlar buna karşılık sertlik ve eziyetle cevap vermişler, onu ve inananları yurtlarından çıkarmışlar ve sonunda da kendi istekleriyle

Bu âyette Allah Teâlâ dört şeyi emretti: Birincisi, müşrikleri her nerede olurlarsa olsunlar katletmek. İkincisi, diri tutulanları esir etmek. Üçüncüsü, tutulanları hapsedip müslümanların sırlarını onlara anlatmamak. Dördüncüsü, yollara gözcü koyup onların hallerine muttali olmaktır.

Binâenaleyh müslümanların bu prensiplere uymaları farzdır. Çünkü İslâmiyet'i muhafaza ile müslümanların kurtuluşa erme sebebi ancak bu ahkâma riâyet etmekledir. Binâenaleyh, Cenab-ı Hakk bu âyette müslümanların, daima düşmanlarına karşı basiret üzere bulunmaları lâzım geldi-

---

yapmış oldukları antlaşmayı bozmuşlardır. Mekke'nin fethiyle onların üstünlükleri yok edilmiş ve artık siyâsî bir itibarları da kalmamıştır. Ancak müşrikler yalnızca Mekke'de yaşamamakta, aynı zamanda Arabistan'ın diğer bölgelerinde de bulunmaktadırlar. İşte bütün müşrikleri içine alan ve müslümanların onlarla ilişkisini düzenleyen son hükümler hicretin dokuzuncu yılında gelmiş ve onlara karşı nasıl davranılacağı açıkça belirtilmiştir.

Kaynakların bildirdiğine göre Hz. Peygamber hicretin dokuzuncu yılında Tebuk seferinden döndükten sonra, Hz. Ebûbekr'i hac emîri tayin ederek hacca göndermiş. Kâfile Medine'den ayrıldıktan sonra, sözünü ettiğimiz hükümleri hâvî Berâe sûresi nâzil olmuş. Bu hükümlerin Mekke müşriklerine ulaştırılması için Hz. Peygamber arkalarından Hz. Ali'yi göndermiş. Hz. Ali Mekke'de hac günlerinde bu sûrenin baş tarafından otuz veya kırk âyet okuduktan sonra, onlara şu dört hususu bildirmiştir: 1. Bu seneden sonra Beytullah'a hiçbir müşrik yaklaşmayacak, 2. Hiç kimse Beytullah'ı çıplak olarak tavaf etmeyecek, 3. Mümin kimseden başkası cennete giremeyecek, 4. Her ahit sahibine ahdi tamamlanacak. (İbn Hişâm, es-Sîratü'n-Nebeviyye, 4/190-191; Taberî, *Tefsîr*, 10/77-87; Kurtubî, el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân, 8/67-69; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 5/33-34; Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, 4/260-263; Ayrıca Berâe sûresinin ihtivâ ettği hükümler için bkz: Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/540-541).

Öteden beri, hac vazifesini ataları Hz. İbrâhim'den mîras aldıklarını söyleyen Araplar, bu ibâdete pekçok câhiliye âdetleri ve şirk kalıntılarını sokmuşlardı. Hattâ bu ibâdet artık bir tevhid inancından çok, bir putperstlik şeklini andırıyordu. Saygı ifadesi diye Ka'be'yi çıplak tavaf ediyorlar, seslerini yükselterek, telbiye getirmek amacıyla şirke ait sözler sarfediyorlar ve böylelikle müslümanları da rahatsız etmiş oluyorlardı. (Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan, *Fıkhu's-Sîre en-Nebeviyye*, s. 309).

İşte bu son ültimatom ve düzenlemelerle, onların bu kötü alışkanlıklarına son verildi ve Ka'be'yi tavaf etme ibâdeti aslına döndürülmüş oldu.

Bu lağvedilme işleminin, Arabistan putperestleri üzerinde, onların İslâm'a girmeleri için icrâ edilen bir tazyîk olmadığını söylemek mümkün değildir; ancak burada mevzû bahis olan ülkeler ne Arabistan dışı yerlerdir ve ne de Yahûdî, Hrıstiyan vb. dinlere mensup Allah inancına sahip gayr-ı müslimlerdir. Bu durum, bir âile reisinin kendi yaramaz çocukları üzerinde gerçekleştirdiği tazyîk gibi bir şeydir. (Hamidullah, a.g.e, 1/542.)

Zâten müşrikler de bundan sonra başka çıkar bir yolun olmayacağını anlamışlar ve bir sene sonra Resûlullâh'ın yapmış olduğu Vedâ haccı esnasında hâkimiyetin İslâm'ın olduğu iyice perçinlenmiş ve pekçoğu da müslüman olmuşlardır.

ğini, onların ahvâlini teftiş için yollara görevliler tâyin etmenin, hallerine muttali olacak keşif kolları bulundurmanın, yollar üzerine karakollar ve bekçiler koymanın, mümkün olduğu kadar düşman memleketine anlayışlı casuslar göndermenin ve hallerine tamamen muttali olup orduyu haberdar edecek yolları aramanın, yapılması gerekli işlerden olduğunu beyan etti.

Bunları Cenab-ı Hakk müslümanlara tenbih ve tavsiye etmekle, müslümanların, düşmanlarına karşı dâima uyanık bulunmalarının farz olduğunu, bunun aksine gafletin, müsamaha ve ihmalin caiz olmadığını anlatarak, müslümanlara basiret dersi vermiştir. Çünkü düşmanın halini bilmeyince, harp hazırlığında ihmalkâr olma ve düşmana müdâfaa hususunda harp araç-gereçlerinde eksik olup, misliyle karşılık vermeğe dikkat edilememe ihtimali vardır. Binâenaleyh her durumda, düşmanın haline vakıf olup, ona göre hazırlıkta bulunma, her müslüman için farzdır. Onların durumunu tamamıyla bilmek ise, ancak gizli araştırmalarda bulunma ve onların ahvâlini gerçekten anlayacak kimseler kullanmak şekliyle olabilir. Netice itibariyle Cenab-ı Hakk, bu âyetle kullarını, bu hususa dikkatin lüzumunu, ihmal etmenin caiz olmadığını beyan ederek uyarmış ve düşmana karşı uyanık bulunulmasını tavsiye buyurmuştur.

99. SAVAŞ SONUNDA ANLAŞMA YAPMA HAKKINDA

Muharebe, insanların bir kısmını yok eder ve diğer kısmını yorgun düşürür. Neticede iki taraftan birinin sulhu isteyeceği zarurî olduğundan, Cenab-ı Hakk sulhun meşruiyetini beyan etmek üzere وَإِن جَنَحُواْ لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ “Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah’a güven. Çünkü Allah semîdir, alîmdir (herşeyi hakkıyla işitir ve bilir).” (Enfâl 8/61) buyurmuştur. Yani eğer düşmanınız sizin kuvvetinizi keşfedip, muharebede mağlûp olacağını anlayıp da sulha meyleder ve sulha talip olursa, müslümanlar için menfaat görürsen sulha sen de meylet. Zira icabına göre sulh yapmakta beis yoktur. Sulha meylettiğinde Allah’a mütevekkil ol ve O’na güven. Zira Allah Teâlâ düşmanlarınız arasında cereyan eden sözleri işitir, bilir demektir.

Bu âyette hüsn-i niyet üzere sulhu istemenin caiz olduğunu Allah Teâlâ beyandan sonra tevekkülü emretmesi, yardım edeceği va'dini ihtiva etmektedir. Zîra sulh yap ve Allah'a mütevekkil ol demek, sulhtan sonra onlardan meydana gelecek hilelerinden korkma. Allah Teâlâ sana yardım eder demektir. Bu âyette emir, Resûlullah'a (s.a.s.) ise de, bir milletin Resulüne emir, milletin tamamına emirdir. Çünkü kendisine tabi olunanın emredildiği bir şeyle, tabii olarak ona uyan da emrolunduğundan, Resûlullah'a (s.a.s.) emir, ümmetine dahi emirdir. Binaenaleyh Resûllullah (s.a.s.) için düşmanla anlaşma yapması caiz olduğu gibi, ümmeti için dahi düşmanlarıyla anlaşma yapması caizdir. Şu kadar ki, müslümanların kuvveti yeterli olduğu zaman, toplumu tembelliğe alıştırmamak, Allah yolunda gazayı ihmal etmemek ve subaylara gevşeklik vermemek, savaş stratejisinde sürekli maharet kazanıp unutmamak için, bir seneden daha fazla süre için sulh yapmamak lâzımdır. Fakat müslümanların kuvveti onlara kâfi gelmeyecek derece zayıf olursa, sulhu on seneye kadar uzatmak caizdir. On senenin sonunda, müslümanların zayıflığı halâ devam ediyorsa, devlet başkanı ve ilgililer, sulhu yenileyerek münâsip bir vakte kadar uzatabilirler.

Yukarıdan beri belirtilen prensiplere dikkat edince, "din terakkiye manidir ve din maneviyattan ibarettir, maddiyâtla alâkası yoktur" diyen Avrupalılara sorarız: Yollar açın, seyir ve seferde rahat edin, kanallar açın istifade edin, bağlar, bahçeler yetiştirin, faydalanın demesi mi terakkiye mânidir? Bir hükümet tesis edin, bütün milletin bir bayrak altında toplanıp mevcudiyetinizi ve başınızdakine itaatla intizamınızı muhafaza edin demesi mi terakkiye mânidir? Ve hükumet tesisini emretmesi mi maddiyatla münasebeti olmadığı? Devlet başkanına vekilleriyle istişarenin lüzumunu ve adaletle hüküm vermenin gerekliliğini emretmesi mi, terakkiye mânidir? Ve iki devlet arasında elçi istihdamını, muahede anlaşmasını ve gerektiğinde harp ilan etmesini emretmesi mi terakkiye mâni? Maddiyatla ilgisi olmayan ve sırf maneviyata ait bunlar mıdır? Yoksa İslâmiyet'te askerliğin lüzumunu, taliminin gerekliliğini, harp için, zamanına göre hazırlık ve harp araç-gereçlerinin behemehal lâzım olduğunu beyân edip, tavsiye etmesi mi maneviyâttan ibarettir ve terakkiye manidir?

Askere gitmemek için sahte özür beyan edenlerin ve harp saflarından

kaçanların, İlâhî gazaba müstahak olduklarını beyanla, bu gibi bozgunculuklara sebep olacak şeylerden tehdit etmesi mi maneviyattan ibaret ve ilerlemeğe mânidir? Ordu komutanına, harp araç-gereçlerini bizzat kendisinin muayene etmesi, teftişi ve askeri harbe teşvik etmesini emretmesi mi mâneviyattan ibaret ve terakkiye mânidir? Yoksa müslüman gazilere bol mükafat ve şehitlere yüksek dereceler vâdetmesiyle, Allah yolunda cihada teşvik etmesi mi maneviyattan ibaret ve terakkiye mânidir? Maddiyatla ve dünya işleriyle alâkası olmayan, şu meselelerin hangisidir? Yoksa düşmandan alınan ganimet mallarını, temiz ve helâl olarak nitelemesi, düşmandan esir alın ve İslâmiyet'in şanını koruyun demesi mi terakkiye mâni ve sırf maneviyattan ibarettir? Veya düşmanın ahvalini teftiş için casus istihdamını emretmesi mi maneviyattan ibarettir?

100. YABANCILARA EMAN (VİZE) VERME HAKKINDA

İnsanların her zaman birbirlerine ihtiyacı zarurî olmasına ve insanlar arasında alış-verişin lüzumuna binâen, yabancı bir devletin vatandaşları, bizim memleketimize gelmek istediğinde, ona vize vermenin yani müsaade etmenin caiz olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلاَمَ اللهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَّ يَعْلَمُونَ "Eğer müşriklerden biri senden sığınma hakkı isteyip yanına gelmek isterse, sen ona güvence ver, ta ki Allah'ın kelamını dinlesin, düşünsün. Sonra şayet müslümanlığı benimsemezse onu, kendisini güvenlikte hissedeceği yere (vatanına) ulaştır. Öyle! (Bu sığınma ve gönderme işlemini yapmalı), zira onlar İslâm'ın gerçek mahiyetini bilmeyen bir topluluktur." (Tevbe, 9/6) buyurmuştur. Yani Habibim, müşriklerinden birisi senin civarında bulunmak isterse, Allah'ın kelâmını işitip mânâsını anlayıncaya kadar sen ona eman ver, kendi diyarına gitmek isterse sen onu emin mahalli olan beldesine kavmine ulaştır. İşte bu müsâdenin sebebi, manevi açıdan onların fayda ve zararlarını bilmeyen bir topluluk olmalarıdır.

Bu âyet, İslâm'ın hükümlerini incelemek için bir müddet İslâm memleketlerinde kalmaya müsade isteyenler hakkında nâzil olmuşsa da, diğer meseleler için dahi hüküm böyledir. Binâenaleyh yabancı ülkelerden İslâm

beldelerine gelmek isteyenler, pasaportunu yani seyahat tezkeresini bizim oradaki elçimiz veya konsolosluğumuzdan, memleketimize gelmesinde bir sakınca olmadığını belirten bir belge olmadıkça kabul olunamaz. Zira iki millet arasında haberleşme vasıtası, orada bulunan memur olduğundan, onun müsadesi emandır. İşte bu müsâde ile gelen bir yabancıyı, malını malımız ve canını canımız gibi bilmek, izin verildiği müddet içinde muhafaza etmek farzdır. Zira eman vermek ve müsâde etmek, onun muhafazasını taahhüt etmektir. Ahdimizi yerine getirmeye ise bu âyet gereği borçluyuz. İşte bu âyetin hükmü, müslümanlar arasında bir düstur olduğundan, her müslüman buna riâyet etmekle borçludur.

101. SAVAŞIN MEŞRU OLMASINDAKİ HİKMET HAKKINDA

Zahiren memleketlerin tahrip edilmesi bakımından savaş çirkin görülse de, hakikatte savaş, insanları ıslaha, zulüm ve taşkınlığın ortadan kaldırılmasına, mazlumun hakkını zâlimden almaya ve adaleti yaymaya bir vesiledir. Daha doğrusu dünyanın huzuruna yardımcı hayırlı bir iştir. Allah yolunda cihâdın meşruiyetindeki hikmet, kâfirlerin fitnesini yok etmek olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّهِ فَإِنِ انتَهَوْاْ فَإِنَّ اللّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ "Dünyada fitne kalmayıp din, tamamen Allah'ın dini oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer fitneden vazgeçerlerse, onları bırakın. Allah zaten onların yaptıklarını hakkıyla görmektedir." (Enfâl, 8/39) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Kâfirleri katledin ki fitne olmasın. Yani fitnelerini ortadan kaldırmak için, onlarla savaşın. Hattâ Arap yarımadasında dinin tamamı, Allah'ın dini oluncaya kadar savaşınız devam etsin. Eğer bu savaş üzerine, onlar küfürden vazgeçer ve onu terk ederlerse, onları cezalandırmayın, savaşı terk edin. Zira Allah Teâlâ onların amellerini görür ve bilir. Çünkü onların katlini mubah kılan küfürden vaz geçince, savaşı gerektiren bir sebep kalmaz demektir.

Müşriklerin kanlarını mubah kılan, şirkleri olup, şirk ise dünyada en büyük fitne, fesat ve günahların en büyüğü olduğundan, Cenab-ı Hakk şirk ortadan kalkıncaya kadar savaşa devam edin buyurmuştur. Şu halde

müslümanlara, savaşın farz olmasına sebep, kafirlerin fitnelerini ortadan kaldırmadır. Çünkü onların fitneleri, dünyaya sirâyet edip huzuru bozduğundan, yalnız fitnenin izâlesi farz ise de, fitnelerini kaldırmak ancak vücûtlarını tamamen yok etmekle olacağına binaen, Cenab-ı Hakk savaşı emretmiştir.[54]

Bu âyette dinin hepsi Allah için olmakla maksat, Hicaz bölgesinde, dînin tamamının Allah için olmasıdır. Yoksa maksat, bütün dünyadaki dinlerin, Allah'ın dini olması değildir. Hz. Ömer zamanında Hicaz bölgesi şirkten tamamen temizlenip, yerine İslâm dini ikame edilmekle âyet-i celîlenin sırrı zuhur etmiş ve Cenab-ı Hakk'ın emri yerini bulmuştur. Veya bütün dünyadan fitneyi kaldırmak ve dîni, Allah'ın dini kılmak için savaşa devam edin demektir. Şu halde müslümanlar üzerine farz olan, bütün dün-yadan küfrü, sapıklığı ve onların fitnelerini kaldırmak ve her yerde İslâm dinini yerleştirmekle dînin tamamını Allah için kılmak üzere çalışmaktır. Fakat bu yolda çalışmanın farz olmasıyla, bilfiil meydana gelmesi lâzım gelmez. Şu kadar ki, çalışmakla müslümanlar, üzerlerine terettüp eden vazifeyi yerine getirmiş olurlar. Mes'ûliyetten kurtulurlar. Maksadın hâsıl olmamasından mes'ûl de olmazlar Çünkü çalışmanın neticesini yaratacak Allah Teâlâ'dır. Binâenaleyh insanlar, çalışmakla mükellef olup, o çalışmadan maksadın meydana gelmesiyle mükellef olmadıklarından, maksadın hâsıl olmamasından mes'ûl olmazlar.

Aynı mealde diğer bir âyette de, muharebenin meşruiyeti, fitneyi ortadan kaldırmak olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّهِ فَإِنِ انتَهَواْ فَلاَ عُدْوَانَ إِلاَّ عَلَى الظَّالِمِينَ "Bu işkence ortadan kalkıp din ve itaat yalnız Allah'a mahsus oluncaya kadar onlarla savaşın.

54 *Fitne:* Dilde, yabancı maddelerden arıtmak için altını ateşe sokmaktır. "Fitne" kavramı yalnızca bir anlam taşımamakta, şirk, sınamak ve denemek, eziyet ve işkence etmek, öldürmek ve taarruz etmek, doğru yoldan alıkoymak, dalâlet, mâzeret, cinnet, günâh ve hastalık gibi anlamlara gelmektedir. Şirki ve dinsizliği yaymak, dinden döndürmek, Allah'ın haramlarını çiğnemek, asayişi bozmak, vatandan çıkarmak birer fitnedir. Bu âyette: hak dinden döndürmek için işkence etmek mânasınadır. Mekke müşrikleri, ashapdan bazılarına Haram aylarda işkence etmişler ve bunun sonucunda şehid olmuşlardı. Bu âyet, böyle bir işkencenin, Haram aylara riayet edip etmemeden daha mühim olduğu gerekçesiyle, işkenceyi durdurmak için savaş ilanına cevaz vermiştir.

Eğer inkârdan ve tecavüzden vazgeçerlerse, bilin ki zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur." (Bakara, 2/193) buyurmuştur. Yani ey mü'minler, fitneleri kalmayıncaya kadar, siz müşriklerle savaşın ki, şirkin fitnesi ortadan kalksın. Dînin hepsi Allah Teâlâ'ya mahsus olsun. Eğer müşrikler şirkten vaz geçerlerse, onlara tecâvüzle zulüm etmek yoktur, ancak zalimler üzerine ceza var demektir.

Bir de, harbi meşru kılan misliyle müdafaa usûlü olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُواْ عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ "... O halde kim size saldırırsa siz de aynısıyla karşılık verin. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah bu sakınanlarla beraberdir." (Bakara, 2/194) buyurmuştur. Savaş ilan ederek, sizin üzerinize öldürmek maksadıyla tecavüz edip, kılıç çeken kimseye, onun sizin üzerinize tecavüzü ilan ettiği gibi, siz de onun üzerine harp etmek ve savaşa katılmakla yapacağınızı yapın. Sizin için caiz olmayan şeyi işlemekten, yani kusuru olmayan ve sizinle anlaşmasını muhafaza eden kimselere tecâvüz etmekten Allah'tan korkun. Bu gibi yasaklanan şeyleri yapmaktan kendinizi sakının ve iyi bilin ki Allah'ın kuvvet, kudret ve inayeti müttakîlerle beraberdir. Yâni üzerine gelenin üzerine varın. Zira sizin imhanızı kast edenin, nefsini imhaya çalışmanız lâzım demektir ki, muharebenin meşruiyetinin ikinci sebebi de budur.

Harbin meşruiyetindeki hikmet ve üçüncü sebep, sapıklığı kaldırmak ve hakkı yerine koymak olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَيُرِيدُ اللّهُ أَن يُحِقَّ الحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ "Halbuki Allah ise, emirleriyle hakkı üstün kılmak ve şirkin kuvvetini yok ederek kâfirlerin ardını kesmek istiyordu ki o suçlu müşrik gürûhu hoşlanmasa da, hak olan İslâm'ı yüceltsin, batıl olan şirki de ortadan kaldırsın." (Enfâl, 8/7-8) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ hak olan İslâm dînini, emirleriyle izhar edip de kâfirlerin kökünü kesmeyi murad eder ve Allah'ın bu iradesindeki hikmet, hakkı hak, batılı da batıl göstermek ve her birini yerli yerinde kılmaktır. Her ne kadar bu iradeyi kâfirler çirkin görüp, hakkın yerini bulmasını istemezlerse de, İlâhi irade yerini bulur demektir.

Yani Allah Teâlâ sapıklığı işlemekle, hakkı tanımayanların işledikleri batılı tamamıyla iptal eder. Hakkı tanıtmayı, haksızları yola getirmeyi,

zalimlerin zulmünü kaldırmayı ve batılı bütün bütün imha etmeyi murad eder. Bu iradesini yerine getirmek için kullarının bazısını bazısına musallat kılar. Sonra herkese hak ettiğini verir. Çünkü: وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيراً وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ "… Eğer Allah insanların bir kısmının zararını diğer bir kısmı ile savmasaydı manastırlar, kiliseler, havralar ve Allah'ın adının çok anıldığı mescitler yıkılır giderdi. Dinine yardım edene Allah da elbette yardım edecektir. Muhakkak ki Allah pek kuvvetlidir, mutlak galiptir." (Hac, 22/40) buyurmuştur. Yani eğer Allah Teâlâ insanlardan bazısının şerrini diğer bazısıyla gidermemiş olsaydı, ruhbanların ibadethaneleri olan "savmeaları", Hıristiyanların kiliseleri, Yahudilerin namaz mahalleri ve içlerinde Allah'ın isminin çokça anıldığı müslümanların mescitleri yıkılırdı. Lâkin Cenâb-ı Hakk müslümanları müşriklere musallat kıldı. Bu suretle müşriklerin şerlerini defettiğinden, diğer milletlerin ibadethanelerini yıkıp harap etmeğe müşriklerin elleri değmedi. Zira müşriklere müslümanlar musallat olmayıp da, Allah arkalarını kesmemiş olsaydı, onlar bütün ehl-i kitaba düşman olduklarından, Hıristiyan ruhbanlara mahsus manastırlarını, ibadethanelerine ait olan kiliselerini, yahudilerin havralarını ve müslümanların, Allah'ın adı çok anılan mescitlerini tahrip ederlerdi.

Şu halde muharebe, dünyanın ıslahına, muvâzenesinin tesisine, insanlar arasında asayişin yerleşmesine ve birbirlerine karşı hukukun muhafazasına vesile olduğundan meşru kılınmıştır. Zira duruma göre muamele lâzımdır ki, düşman üzerine gelince, eli kolu bağlı koyun gibi bakıp durmak haramdır. Diğer bir âyette Allah Teâlâ وَلَوْلاَ دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الأَرْضُ وَلَكِنَّ اللّٰهَ ذُوفَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ "… Eğer Allah bazı insanların şerrini bazıları ile önlemeseydi dünyadaki nizam bozulurdu. Lâkin Allah âlemlere büyük lütuf ve inayet sahibidir." (Bakara, 2/251) buyurmuştur. Yani eğer Allah Teâlâ, insanların bazısını bazısıyla önlemeseydi, yer yüzü tamamen bozulurdu. Lâkin Allah Teâlâ bütün âlemler üzerine lütuf ve ve iyilik sahibidir. Binâenaleyh bazısının zulmünü, diğer bazısı ile önler. Bununla bozulma ortadan kalkar. Huzur yeniden gelir. İşte harbin meşrûiyetindeki hikmet, dünyanın intizamına sebep olduğunu Cenab-ı Hakk bu âyetle dahi beyan etmiştir. Çünkü Cenab-ı Hakk bazılarının zulmünü diğer bir

kısmı ile önlememiş olsaydı, zalimler galip gelir, mazlumlar ayak altında kalır, dünya zulümle dolar, dünya da harap olur, yer yüzü bozgunlar içinde kalırdı. Şu halde kâfir, fâsık, zâlim gibi bozguncuları ezmekle, mazlumlara yardım etmek ve kötülük yapanlara doğru yolu göstermek adalettir. Bunlar ise harp yapılmadan olamaz. Binâenaleyh muharebe, dünyanın huzuruna sebeptir. Aynı şekilde Allah yolunda muharebenin meşru olması, Allah'ın insanlığa lütuf ve iyiliklerindendir.

Dünyada muharebenin ortadan kalkması ve bütün insanların bir kardeş gibi yaşamaları mümkün değildir. Çünkü muharebeyi doğuran iki şeydir. Birisi faydayı isteme, zararı istememedir. Diğeri de din ve mezheptir. Bunun ikisini ortadan kaldırmak mümkün değildir ki, harbi ortadan kaldırmak mümkün olsun. Çünkü herkes menfaat bana, zarar başkasına olsun derse, kavga tükenir mi? Yine haklılarla haksızlar dâima çarpışmaktadır. Sebebi ise hak ile batıl birbirine karşı iki hasım olduğunda şüphe yoktur. Şu halde hakka sahip olan doğru kimselerle, batıla sahip olan kötü kimseler, birbirlerine karşı iki hasım olur. Bunların da dâima çarpışacaklarında şüphe yoktur.

Bilhassa kafirler bâtıla uyduklarından, amellerinin zayi olduğunu, mü'minlerin hakka uyduklarından, amellerinin zayi olmadığını beyan dolayısıyla Allah Teâlâ ذَلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِن رَّبِّهِمْ "Bu böyledir. Çünkü kâfirler batıla uydular. İman edenler ise Rab'leri tarafından gönderilen hakka uydular.." (Muhammed, 47/3) buyurmuştur. Yani kâfirlerin amellerinin iptal edilmesinin sebebi, onların inanç bakımından hakka uymamaları ve doğru inanç sahibi olmamalarıdır. İşte bu âyet-i celîle, insanların inanç noktasından dâima ikiye ayrıldıklarına delâlet eder. İkiye ayrılmalarının neticesi, kargaşa ve muharebenin olacağı tabiidir. Ve öyle olduğuna da dünyadaki olaylar her zaman şahittir.

Bu âyetten sonraki âyette Alah Teâlâ فَإِذا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ "İmdi kâfirlerle savaşta karşılaştığınız zaman hemen boyunlarını vurun!" (Muhammed, 47/4) Yani ey mü'minler! Kâfir olan kimselerle karşılaştığınızda onların boyunlarını vurun buyurmuştur. Bu âyette, kâfirlerin boyunları vurulmağa müstehak olmalarının sebebi, işlemiş oldukları küfür cinayeti olduğuna delâlet vardır. Çünkü boyunlarının vurulmasının, kâfirlerle karşılaşmaya bağlanması, me'haz-i iştikak olan küfrün, öldürülmelerine sebep olmasına

delâlet eder.[55] Zîra insanın kanını mubah kılan dört şeydir: Haksız olarak bir kimse öldürülürse kısas için kanı mubah olur. Dîninden irtidat ederse kanı mubah olur. Evli olduğu halde zina ederse recimle öldürmek için kanı mubah olur. Zımmî ve anlaşmalı olmazsa küfür kanını mubah kılar. Ancak zımmî olursa, kanının korunması hususunda müslümanlardan farkı yoktur. Yine ahitlerini bozmazlarsa müslümanlarla anlaşma yapmış milletlerin kanları masundur. Binâenaleyh taarruzdan salimdir. Şu kadar ki, Arap yarımadasının şirkten temizlenmesi, Allah'ın arzusu olduğundan, müşriklerden müslüman olmaktan başka bir şey kabul olunmamıştır.

Ehl-i kitap bir miktar vergi vermekle anlaşmaya girerlerse veya zimmiliği kabul ederlerse, muharebenin caiz olmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ قَاتِلُواْ الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَلاَ بِالْيَوْمِ الآخِرِ وَلاَ يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّهُ وَرَسُولُهُ وَلاَ يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُواْ الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُواْ الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ "Kendilerine kitap verilenlerden oldukları halde, Allah'a da, âhiret gününe de iman etmeyen, Allah'ın ve Resulünün haram kıldığını haram tanımayan, hak dinini din olarak benimsemeyen kimselerle zelil bir vaziyette tam bir itaatle, cizye verinceye kadar savaşın." (Tevbe, 9/29) buyurmuştur.[56] Yani ey

55 Kanaatimizce buradaki âyette bildirilen kafirlerle karşılaşıldığında boyunlarının vurulması meselesi, normal zamanlar için değil, savaş esnasındadır. Zaten âyetin sibak ve siyakı da bunu göstermektedir. Âyete bir bütün olarak baktığımızda bu daha da net bir şekilde görülmektedir. Asr-ı saadetten beri olan uygulamalar da bunu göstermektedir. Âyetin daha doğru meali şöyledir: "İmdi kâfirlerle savaşta karşılaştığınız zaman hemen boyunlarını vurun! Nihayet onları iyice mağlub edince, bağı sıkı tutun, onları esir alın. Savaş bitince onları ister bir lütuf olarak karşılıksız salıverir, ister fidye alarak bırakırsınız. Durum şu ki: Allah dileseydi, onlardan intikamlarınızı alır, onları cezalandırırdı. Fakat O, sizi birbirinizle denemek için savaşı emrediyor. Allah yolunda öldürülenler var ya, Allah onların yaptıklarını asla zayi etmeyecek, boşa çıkarmayacaktır."

56 Ehl-i kitapla savaşmak için, önce onların saldırmaları şarttır. Nitekim: "Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın. Fakat haksız yere saldırmayın. Muhakkak ki Allah haddi aşanları sevmez." (Bakara, 2/190) 'ayeti de bunu göstermektedir. Resullah'ın (s.a.s.) uygulamalarına baktığımızda, onun müşrik Araplarla ancak onlar müslümanları yok etmek için silaha sarıldıklarında savaştı. Aynı şekilde Hristiyanlar da ne zaman müslümanlara karşı kuvvet hazırlayıp hücum ettilerse, o zaman onlara karşı ordular hazırlandı savaşıldı.
Cihadın gayesi gayr-i müslimleri zor kullanarak müslüman etmek değil, İslâma karşı çıkan kuvvet kalmamasını sağlamaktır. Cizye, İslâm devletinin, gayr-i müslim vatandaşlarından aldığı cüz'î bir vergidir. Müslümanların verdiği zekât nispetinden fazla değildir. Devletin sunduğu hizmetler karşılığı olarak alınır.

mü'minler, Allah'a ve âhiret gününe îman etmeyen kâfirlerle savaşın. Hattâ kendi elleriyle değersiz ve zelil oldukları halde, cizye yani kesilmiş bir miktar vergi verinceye kadar, ehl-i kitaptan da o kimselerle savaşın ki, onlar Allah'ın ve Resul'ünün (s.a.s.) haram kıldıkları şeyleri haram saymazlar ve hak olan İslâm dinini kabul etmezler. İşte bu gibi ehl-i kitaba karşı Allah'ın dinini yüceltmek ve İslâmiyet'in yüceliğini tanıtmak maksadına binaen cizye verinceye kadar onlarla savaşmak farzdır. Fakat cizye verince canlarını muhafazaya hak kazandıklarından, asla taarruz caiz olmaz. Binâenaleyh onların mallarını malımız gibi, canlarını canımız gibi ve ırzlarını ırzımız gibi muhafaza etmek üzerimize farzdır.

İşte bu incelikleri tetkik etmeyen Avrupalılar, İslâm dininin kılıçla kurulduğunu iddia ederler. Bir takım iftiralara başvurmakla, İslâmiyet'e taarruz etmek isterler. Halbuki İslâmiyet, diğer dinleri neshedip, onlardan üstün olduğu gibi, henüz doğuşunun başlarında birçokları tarafından güzel bir şekilde kabul görmüş ve insanların pek çoğu tarafından dahi zaman geçtikçe kabule şayan görülmüştür. Çünkü bütün prensipleri, insan aklına uygun, selim tabiatlara muvafık ve o dine inananların dünya ve âhiret rahatları muhakkak ve her hükmü insanlar için çeşitli menfaatleri ihtiva etmektedir.

Cizye verilinceye kadar Resûlullah'ın (s.a.s.) Mekke'de on üç sene tebliğe devamında, müslümanlığın temeli kurulduğunda kılıç var mıydı? Ve o müddet zarfında müslüman olan insanlar, kılıçla mı müslüman oldular? Mekke'liler Resûlullah (s.a.s.) ve asbabıyla, bir arada bulunmayı terkedip, üç sene onları Ebû Talibin mahallesinde mahsur ve sıkıntılar içinde bıraktıkları zaman, Resûlullah'la (s.a.s.) beraber sıkıntılar çeken müslümanları, o mahallede Resûlullah'ın kılıcı mı durdurdu? Medine'den gelip Akabe'de Resûlullah'a (s.a.s.) bi'at eden müslümanları, yani Ensar'ı, Resûlullah'ın (s.a.s.) kılıcı mı getirtip müslüman ettirdi? Etraftan gizli ve açık gelip biat eden toplulukları, Resûlullah'ın (s.a.s.) kılıcı mı biat ettirdi? İslâm dinini kabulünden dolayı vatanını terkederek, Habeş diyarına kadar gidip gurbeti seçen, erkekleri ve kadınları gurbete Resûlullâh'ın (s.a.s.) kılıcı mı sevketti, yoksa herkes bu dini gönül rızasıyla kabul ederek bu zahmetlere kendi mi katlandı? Elbette o acıklı günlerde, hicret zamanına kadar, müslümanların

elinde kılıç olduğunu kimse iddia edemez. Binaenaleyh İslâm dininin tesisini kılıca hamledenler, iftiradan başka bir şey söylemiş değillerdir. Sözleri apaçık hakikate karşı kibirlenmekten ibarettir.

Fakat Mekke'liler Resûlullah'ı (s.a.s.) katletmeye karar verince, Resûlullah Allah tarafından Medine'ye hicrete izin verildi ve ondan sonra Resûlullah (s.a.s.) ashabıyla beraber kendilerinin üzerine gelenlere müdâfaa etmeye ve savaşa izinli kılındıklarını beyan dolayısıyla Allah Teâlâ أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ "Kendilerine savaş açılan mü'minlere, savaşmaları için izin verildi. Çünkü onlar zulme mâruz kaldılar. Allah onlara zafer vermeye elbette kadirdir." (Hac, 22/39) buyurmuştur. Yani zulüm olunmaları sebebiyle savaşılan mü'minlere, misliyle karşılık olarak, Allah tarafından savaşa izin verildi. Halbuki Allah mü'minlere yardıma elbette kadirdir. Binâenaleyh ehl-i küfrün zulmüyle mazlum olan mü'minlere, zâlim olan kâfirlerle savaşa ruhsat verildi ki, zulmün intikamını alsınlar. Zâlimler de zulümlerinin acısını tatsınlar demektedir. Çünkü Resûlullah'ın (s.a.s.) hicretinden evvel Mekke müşrikleri, mü'minlere çok eziyet etmişlerdi. Hattâ bir çoklarını dövdüler, yaraladılar ve her türlü zulmü Resûlullah'ın ashabına lâyık gördüler. Mazlum olan ashab-ı kiram, Resûlullah'a (s.a.s.) şikâyet edip, savaşa izin isterlerdi. Fakat Resûlullah (s.a.s.) henüz Allah tarafından savaşa izin gelmediğini ve izin gelinceye kadar el kaldırmayıp sabretmelerini tavsiye ederdi. Bu minval üzere kâfirlerin zulümleri arttı ve asbabın feryadı cana yetti. Hattâ müslümanları savaş yapmaktan engelleme hakkında yetmiş küsur âyet nazil oldu. Daha sonra Resûlullah'ın (s.a.s.) hicreti oldu. Medine ahalisi İslâm'a yardımcı oldu ve müslümanlar kılıca sarılmaksızın, onların müslümanlığıyla kuvvet buldu, kökleşti. Bundan sonra nefis müdafaası için savaşa izin verildi. Üzerlerine gelecek düşmana, mukavemet edecek kadar büyük bir kitle hâsıl olunca, Cenab-ı Hakk bu âyetle savaşa izin verdi. Bu izin de, müslümanlara savaşmak üzere hücum edenlere karşı müdâfaaya ruhsat vermekten ibarettir. Yoksa savaşmağa girişmekle emir değildir. Savaş hakkında ilk nazil olan âyetin bu âyet olduğu rivayet edilmektedir.

İşte İslâm dininde savaş, ilk önce meşru müdâfaa şeklinde ortaya çıkmış ve zalimce üzerlerine gelenlerin zulümlerini gidermek ve şerlerini yok

etmek üzere meşru kılınmıştır. Şimdi İslâm dini kılıçla kuruldu diyenlere sorarız: Düşmana karşı koyacak kadar İslâm kitlesi hangi kılıçla meydana geldi? Yoksa İslâmiyet'in zuhuruna meydan vermemek için çalışan Mekke'lilerin kılıçları ise, onlar son derece İslâm'ın engellenmesine çalıştılar. İslâmiyet'in yerleşmesine değil. Eğer kılıçla maksatları şu âyette izin verilen kılıç ise, üzerine gelen düşmana müdâfaa, bütün milletlerce kabul olunmuş bir hak değil midir? Üzerine gelen düşmana karşı Resûlullah (s.a.s.) ve ashabı, eli kolu bağlı, düşmanın kılıcına boynunu mu uzatacaktı? Böyle durmak meşru muydu? Medine'ye yarım veya bir saat mesafeye kadar kılıç çekerek sel gibi akıp gelen müşriklere kılıçla karşı çıkmaktan başka ne olabilirdi ve Resûlullah'ın (s.a.s.) eline kılıcı veren, Medine civarına ve Bedir'e gelen, Kureyşliler değil miydi? Onlar tecavüz etmemiş olsalar ve herkesi haline bıraksalardı, kılıca ihtiyaç var mıydı? Etraftan, yani Yemen'den ve sair memleketlerden küme küme gelip İslâm'a girenler kılıçla mı müslüman oluyordu? Bunlara müslüman olun diyerek zorlayan mı vardı? Resûlullah'ın (s.a.s.) hayatında Yemen ahalisi, hemen baştan başa denecek kadar müslüman oldu ve Muâz b. Cebel, Hz. Ali ve yanlarında iki kişi beraber dört kişiye dinin prensiplerini öğretmek için Yemen'e götürdüler. Şu hale nazaran Yemen ahalisini hangi askerin kılıcı İslâmiyet'e zorladı. Hz. İbrahim zamanından beri insanların ziyâretgâhı olan Yüce Ka'be'yi ziyaret maksadıyla Medine'den hareket eden Resûlullah'ı (s.a.s.), ziyaretten engellemek için Hudeybi'yede karşılayan Mekke'liler değil mi? Hudeybiye anlaşmasına ihtiyaç var mıydı? Bu muahedeyi bozan Mekke'liler olmadı mı? Hal böyle olunca, Mekke'den müşriklerin kökünü kesmek için Mekke'yi fethetmek ve putları kırmak, İslâm bayrağını oraya çekmek ve bütün insanlara ziyâretgâh olan mübarek makamı engellerden temizlemekle, arzu eden bütün insanlara açık bulundurma zamanı gelmedi miydi? Böyle yapmak dini bir görev değil miydi? Haddini bilmeyenlere haddini bildirmek lâzım değil mi? Hudeybiye muahedesini bozan ve önce harbe baş vuran, Bedir'e kadar gelen Mekke'liler değil miydi? Böyle olduğunu ve onlarla harbin lüzumunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ أَلاَ تُقَاتِلُونَ قَوْماً نَّكَثُواْ أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّواْ بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُم بَدَؤُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ "Ahitlerini ve yeminlerini bozup Peygamberi vatanından sürmeye teşebbüs eden bir toplulukla

savaşmayacak mısınız ki, aslında savaşı size karşı ilk başlatanlar da onlar olmuşlardı.." (Tevbe, 9/13) Yani ahitlerini bozup, yeminlerinden dönerek Resûlullah'ı Mekke'den çıkarmayı kasteden ve kasıtlarını bilfiil yerine getirmek isteyen bir kavimle siz savaş etmez misiniz? Elbette onlarla savaş etmelisiniz. Zira anlaşmalarını bozmakla, kendi cinslerine zarar veren ve hainlik yapanların cezaları ölüm olduğu halde, onlarla savaş etmemek size lâyık değildir. Halbuki sizinle savaşa önce onlar başladılar. Şu beyan olunan sebepler, onlarda mevcut olduğu halde siz onlarla savaşmaktan çekinir misiniz demektir.

İşte bu âyet-i celilede, Resûlullah'ı (s.a.s.) ve ashabını kılıca sarılmaya mecbur eden müşrikler olduğuna ve onlara karşı kılıca yapışmayı gerektiren, anlaşmalarını bozmak, Resûlullah'ı haksız yere Mekke'den çıkarmak ve önce harbe başlamak gibi sebeplerin mevcut olduğuna delâlet vardır.

أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللّٰهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ "Ne o, yoksa onlardan korkuyor musunuz? Ama eğer mümin iseniz, asıl Allah'tan çekinmeniz gerekir." (Tevbe, 9/13) Ey mü'minler! Siz anlaşmalarını bozan kafirlerle savaşmaktan korkar mısınız? Onlardan korkmak size lâyık ve münâsip değildir. Eğer îmanınız varsa korkulmaya lâyık olan ancak Allah Teâlâ'dır. Zira Allah Teâlâ herkesten ziyade intikam almağa kadirdir. Her durumda korkulmaya lâyık olan ancak O'dur.

İşte bu âyet de mü'minleri, anlaşmalarını bozan düşmanlarla savaşa teşvik için gelmiştir. Çünkü (أَتَخْشَوْنَ) de hemze inkâr içindir. Yani düşmanlarınızla savaştan çekinir ve onlardan korkar mısınız? Sizin için korkmak çirkin ve ayıptır. Binaenaleyh onlardan çekinmeyin, hemen savaşa cesaretli olun. Eğer imanınız varsa ancak Allah'tan korkun. Zira savaşmak üzerinize gerektiği halde, düşmandan korkunuza binâen terkederseniz, Allah Teâlâ sizden intikamını alır. Eğer korkmaz düşmanla mücahedeye başlarsanız, Allah Teâlâ size yardım eder. Çünkü emrini yerine getirmek için çalışıyorsunuz. Halbuki müşriklerin Mekke'den çıkardıkları Resûlullah'ın (s.a.s.) ve ashabının: "Rabbımız Allah'tır" demelerinden başka çıkarılmalarını gerektiren bir kusurları olmadığını beyan dolayısıyla Allah Teâlâ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا اللّٰهُ "O müminler ki tamamen haksız yere, sırf "Rabbimiz Allah'tır" dediklerinden ötürü yerlerinden

yurtlarından kovulmuşlardı.." (Hac, 22/40) buyurmuştur. Yani savaşmağa izin verilenler, o kimselerdir ki, onlar haksız yere memleketlerinden çıkarıldı ve yurtlarından uzaklaştırıldılar. Onların, beldelerinden çıkarılmaları için "Rabbımız Allah'tır" demelerinden başka hiç bir sebep yoktu.

Binaenaleyh onların putlara ibadeti terkederek, Allah'a ibadet etmelerini kâfirler kusur saydılar. Vatanlarını terke mecbur ederek, gurbet diyarına düşmelerine sebep oldular. Halbuki: "Rabbımız Allah" demek kusur değil, en büyük bir ibadet ve en yüce bir meziyettir. Binaenaleyh: "Rabbımız Allah'tır" demelerinden dolayı vatanlarından kovmak gerekmez. Belki vatanlarında iyice yerleşmeleri gerekip, hakaretlere maruz kalmaları gerekmezdi. Bilakis yüceltilip saygı gösterilmeleri gerekirdi. Fakat müşrikler, Resûlullah'ın Allah tarafından getirmiş olduğu Kur'ân'a, fesahat ve belâgatla karşı koymadan âciz kalınca, günden güne müslüman sayısının çoğalmasıyla parlamakta olan İslâm dininin önüne set çekmek ve ışığını dünyaya göstermemek için, Resülullah (s.a.s.): "Hâşâ sihirbazdır, şairdir, kâhindir" gibi sözleri gevelemekle, hariçten gelenleri Resûlullah'la (s.a.s.) görüştürmeme gibi sebeplere tevessül ettiler. Bununla İslâm ışığını söndürmek istemişlerse de, emellerine nail olamadılar, olamayınca kılıçla muharebeye kalkıştılar. Müslümanlar da onlara kılıçla müdafaaya mecbur oldukları için, buna Allah tarafından izin verildiği, yukarıda beyan olunmuştu.

İşte şu tafsilâttan anlaşılıyor ki, İslâm dini kılıçla kurulmamıştır. Belki şahsî arzu ile teessüs ettikten sonra, kılıçla, üzerine gelenlere haddini bildirmek için kendini kılıçla müdafaa etmiştir. Sonra bu dînin neşredilmesi ve yayılması için ashap ve daha sonra gelen mü'minler beldeleri fetihle müslümanlığı yaymaya çalışmışlardır. Fakat hiç bir kimseyi İslâm dînine girmek için zorlama şöyle dursun sıkıştırma suretinde dahi teklif ettiklerini tarih kaydetmemiştir. Evet muhayyer kılarak teklif ediliyordu. Şöyle ki: "Ya müslüman olmak ya cizye vermek veya muharebe etmek. "Bunlardan hangisini kabul ederseniz" demek suretiyle teklif ederlerdi. Eğer İslâm şerefi ile müşerref olurlarsa, sair müslümanlarla kardeş olurlar ve saadetlerini kazanırlar; eğer cizye kabul ederlerse muharebeden kurtulmuş olur, mallarıyla mülkleriyle istirahat ederlerdi. Eğer bunu da yapmazlarsa muharebe ederlerdi.

Binaenaleyh İslâm'a girmek için zorlama yoktur, olamaz da. Çünkü

Kur'ân bu muameleyi yasaklamaktadır. Zira İslâm'ın hükümleri lâyıkıyla tebliğ ve izah edilince, akl-ı selîme muvafık olduğu için zorlamaya ihtiyaç kalmaz. Saadetten nasibi olan idrak sahipleri derhal kabul eder. Bütün prensiplerinin dünyevî ve uhrevî olarak insanlığın huzurunu sağladığını bilir ve bu dinin nuruyla münevver olmaya koşar. Binaenaleyh İslâm dininin prensiplerini kabul ettirmek için zor kullanmaya ihtiyaç yoktur.

102. İSLÂM DİNİNE GİRMEK İÇİN ZORLAMA YAPILAMAYACAĞI HAKKINDA

İslâm dininin temelleri atılıp hakikati meydana konulunca, zorlamaya ihtiyaç kalmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُمِنَ الْغَيِّ "Dinde zorlama yoktur. Doğru yol, sapıklıktan, hak batıldan ayrılıp belli olmuştur.." (Bakara, 2/256) buyurmuştur. Yani İslâm dinine girmek için hiç kimseye icbar yoktur. Zira hidayet dalâletten, îman küfürden ayrıldı. Çünkü açık ve kat'i delillerle îman küfürden, hak batıldan, hidâyet dalâletten ayrıldı. Her şey meydana çıkınca küfrün çirkin ve îmanın güzel olduğuna herkesin kanaati hasıl oldu. İmanın saadet-i ebediyeye ileteceğinde, küfrün dalâlet olup, ebedi bedbahtlığa sebep olacağında şüphe kalmadı. Binaenaleyh tefekkür erbabı için zorlamaya ihtiyaç kalmamıştır.

فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لاَ انفِصَامَ لَهَا "... Artık kim tağutu reddedip Allah'a iman ederse, işte o, kopması mümkün olmayan en sağlam tutamağa yapışmıştır.." (Bakara, 2/256) Yani hakikat meydana çıkıp, dini hükümler delilleriyle beraber ortaya çıkınca, bir kimse şeytana ve putlara küfreder de Allah'a iman ederse, muhakkak sağlam bir delile yapışmıştır ki, o delil onu Allah'ın rızasına ulaştırır. Çünkü o ip için, asla kopma ve kırılma ihtimali yoktur.

وَاللّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ".. Her şeyi işitir, bilir." (Bakara, 2/256) Halbuki Allah Teâlâ, şeytana küfredip[57] Zât'ına îman eden kimsenin söylediğini işitir, ahvalini bilir ve söylediği kelime-i tevhidin gereğine göre sevabını verir.

[57] Buradaki "küfür"den maksat, bildiğimiz anlamdaki küfür değildir. Küfrün değişik anlamlarından biri de reddetme, kabul etmemedir. Bu âyette işte bu anlamda kullanılmıştır.

İşte bütün İslâm fatihleri ve idarecileri, bu âyetle amel ederek hiç bir yerde bir kimseye cebren İslâmiyet'i teklif etmemişler, her millete karşı bu âyetin ahkâmını muhafaza etmişlerdir. Ancak İslâmiyet'te olan kalp huzuru, kolaylık ve sadelik, her milletin dikkatini çekmiştir. Ahkâmında selim akılların kabulüne bir engel yoktur.

İşte İslâmiyet, bu cazibesi sebebiyle kısa bir zaman zarfında, geniş bir alana yayılmıştır. Hattâ hicretin 309. yılında, küfür diyarı olan Uzak Doğu'dan ve Türkistan'dan hareketle Maveraünnehre gelmekte olan 300.000 hane halkı birden müslüman olma gibi İslâm aleminde ender vak'alar zuhur etmiştir. Bu 300.000 hanenin her birinde kadın, çocuk, erkek velhasıl küçük, büyük beşer kişi farzedilse, bir buçuk milyon nüfus eder. Bunları kim zorladı? Hayır zorla olmadı, ancak bunlar küfür diyarından, İslâm yurduna çıkarak, İslâmiyet'te olan yüceliği gördüler. İslâm ahkâmından olan adalete, fertler arasında geçerli olan eşitliğe, İslâmiyet'in, müslümanlar arasında tesis etmiş olduğu kardeşliğe hayran oldular. Bu gördükleri şeylerin, ruhlar üzerinde yapmış olduğu tesir vasıtasıyla, herkes kendi arzusuyla seve seve müslüman olmuş, başkasının zorlamasına ihtiyaç kalmamıştır.

Binaenaleyh müslümanlar tarafından gerek Asya, gerek Avrupa ve gerekse Afrika, hangi kıt'ada olursa olsun, buralarda fethedilen beldelerde, cizye ve haraç verip zimmeti kabul eden ahali, kendi dinleri ve mallarıyla kalmışlardır. Hiç bir yerde müslümanların din için zorladığını, hakşinas ve hakikati gören tarih kaydetmediği gibi, garazkârlıktan uzak, insaf sahipleri de iddia edemezler. Eğer iddia ederlerse, kesin delillerin tersine bir iftira olur. Çünkü müslümanlar, diğer milletlerden bir kimseyi müslüman olmadın diyerek ekmek fırınına ve hamamların kazanına atıp yakmamıştır. Fakat Hıristiyanlığa gelince, onun yayılması için, kabul etmeyenler fırınlarda ve kazanlarda hiç de acımaksızın yakıldı. Engizisyon mahkemelerinin yapmış olduğu feci cinayetler meydandadır. 694 tarihinde Hülâgu'nun torunlarından Gazan Mahmut Han, İlhanlı saltanatına oturunca, kendisi ve biraderleri Olcaytu ve diğeri Hudâbende Mehmet, müslümanlıkla müşerref olunca, o gün 400.000 Moğolun, İslâm'la müşerref olduklarını tarih kitapları yazarak şahitlik etmektedir. Şimdi insafla düşünüldüğünde, bunları kimler zorladılar? Kimlerin zorlaması ve sıkıştırmasıyla müslüman oldular?

Haydi diyelim ki, ahaliyi Sultan Gazi sıkıştırdı. Acaba Sultanı kim sıkıştırdı? İşte müslümanlar, İslâm'ı kabul için diğer milletleri sıkıştırmamış ve daima fethettikleri memleket ahalisini serbest tutmuşlardır. لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ âyetinin gereğiyle amel etmişler. Resulullahın (s.a.s.): **ütrukûhum ala ma yedînûne**[58] **Y**ani: "Siz onları dinleri üzerine terkedin" hadîsini nazarlarından uzak tutmadılar.

103. RESÛLULLAH'IN (S.A.S.) HİCRETİ HAKKINDA

Resûlullah (s.a.s.) on üç sene Mekke'de korkmadan, çekinmeden dinin hükümlerini tebliğle meşgul oldu. Buna karşı müşrikler, her türlü eziyet ve işkenceyi reva gördükleri halde, Resûlullah (s.a.s.) onlara hilimle, yumuşaklıkla karşılık verirdi. Fakat İslâm dininin orada yerleşip günden güne parlamasını ve nurunun Arap yarımadasını sarmaya başlamasını gören müşrikler, bunun önüne geçemeyeceklerini anlayınca, Darü'n-Nedve'de yaptıkları istişarelerinde, Resûlullah'ın (s.a.s.) katline karar verdiklerini, bu olay üzerine Resûlullah'ın (s.a.s.) hicret ettiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُواْ لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّهُ وَاللّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ "Bir vakit de o kâfirler senin elini kolunu bağlayıp zindana mı atsınlar, yahut öldürsünler mi, yahut seni ülke dışına mı sürsünler diye birtakım tuzaklar planlıyorlardı. Onlar tuzak kuradursunlar, Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır." (Enfâl, 8/30) buyurmuştur. Yani Habibim hatırla ki, o zamanda kâfirler seni hapsetmek veya katletmek veya Mekke'den çıkarmak seçeneklerini istişare ederek, hîle ve oyunlara dalmışlardı. Onlar seni yok etmeğe dair istişarelerinin neticesini saklamakla hîle yaparlar. Allah Teâlâ da onlar için hazırladığı kahrını saklar. Zira Allah Teâlâ saklayıcıların en hayırlısı ve kuvvetlisidir.

İşte bu âyette beyan olunduğu üzere Mekkeliler, İslâm'ın yükselmesine dayanamayarak buna bir çare düşünmek üzere, o zaman Mekke'nin hükûmet konağı olan Darü'n-Nedve'de, Mekke erkanıyla toplandılar. Bun-

58 Aynı lafızla bir hadis bulamadık. Ancak buna yakın anlamdaki metinler için bkz: Yakut el-Hamevi, Mucemu'l-Büldan, 2/23; Daru'l-Fikr, Beyrut ts.

lardan bir kısmı Resûlullah'ı (s.a.s.) hapsetmek suretiyle dinin yükselmesine set çekmek görüşünde bulundu. Diğer bir kısmı Mekke'den çıkarmak, yani başka bir memlekete sürmek şeklini ve diğer bir kısmı da öldürme fikrini ileri sürdüler. Nihayet bütün kabilelerden birer delikanlının bir araya gelmesiyle öldürülüp, Haşimîler'e diyetinin verilmesine karar verildi. Bu kararı Cibrîl-i Emîn Resûlullah'a (s.a.s.) haber verdi. Hemen Medine'ye hicrete izinli olduğunu bildirdi. Resûlullah (s.a.s.) Hz. Ali'yi hane-i saadette bıraktı. Medine'ye hicret etmek üzere Ebû Bekir (r.a.) ile Sevr dağında bulunan mağaraya teşrif ettiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ إِلاَّ تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللّهُ إِذْ أَخْرَجَه الَّذِينَ كَفَرُواْ ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذيَقُولُ لِصَاحِبِهِ لاَ تَحْزَنْ إِنَّ اللّهَ مَعَنَا "Eğer Siz Peygambere yardımcı olmazsanız, Allah vaktiyle ona yardım ettiği gibi yine yardım eder. Hani kâfirler onu Mekke'den çıkardıklarında, iki kişiden biri olarak mağarada iken arkadaşına: "Sen hiç tasalanma, zira Allah bizimle beraberdir" diyordu.." (Tevbe, 9/40) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Eğer siz Resûlullah'a (s.a.s.) yardım etmezseniz, bundan evvel Allah Teâlâ Resûlüne muhakkak yardım etti. O zamanda ki, o zamanda iki kişinin ikincisi olduğu halde Mekke müşrikleri Resûlullah'ı (s.a.s.) çıkardılar. O zamanda o iki kişi, Sevr dağındaki mağarada idiler. O mağarada bulundukları zamanda Resûlullah (s.a.s.) arkadaşı Ebubekre: "Mahzun olma, zira Allah'ın inayeti bizimle beraberdir" dedi.

Resûlullah'ın (s.a.s.) ashabı içinde en önce kendine îman eden Ebûbekir hazretleridir. Eskiden beri Resûlullah'la (s.a.s.) çok görüşüp birbirlerini sevdiklerinden, hicrete dair izin gelince Resûlullah (s.a.s.) bunu Ebûbekir'e haber verdi. Ebûbekir (r.a.) iki deve ve bir miktar azık tedarik etti. Geceleyin Mekke'den çıktılar. Bir saat mesafede Mekke'nin civarındaki mağarayı sığınak ve ibadethane edindiler. Üç gün orada gizlenip ve istirahat ettikten sonra, Medine yolunu iyi bilen bir kimseyi ücretle hizmetlerine aldılar. O kimse onlara delil olarak Medine'ye kadar getirdi.

Hz. Ebûbekir'in kesin bir şekilde Resûlullah'ın (s.a.s.) ashabı olduğuna bu âyet kesin bir şekilde delâlet ettiğinden, Hz. Ebûbekir'in sahabeden olduğunu inkâr eden bu âyeti inkâr etmiş olduğu yönüyle tekfir olunur. Zira kesin delili inkâr eden kimse, din nazarında kâfirdir. Hz. Ebûbekir bu ümmetin en faziletlisi olduğuna da bu âyet delâlet eder. Çünkü Resûlul-

lah'ın (s.a.s.) öldürülmesine Mekke'lilerin ittifak ettikleri karanlık gecede, Resûlullah'ı (s.a.s.) yalnız bırakmadılar. Refakat edip hizmetinde bulunmak ve canını fedaya hazır olmaktan daha fazla bir fedakârlık ve daha büyük bir ibadet bulunabilir mi? Zira her fedakârlığın kıymeti ihtiyaçla ölçülür.

Şu halde bütün Mekke'nin büyükleri Resûlullah'ın (s.a.s.) katline ittifak ettikleri bir vakti, Mekke vadisinin şer ve fesatla dolduğu, hiç bir kimseden yardım ümidi olmadığı, yardım edecekler olsa bile, müşriklere mukabele imkânı kalmadığını ve o zamandaki karanlık manzarayı göz önüne getirmek, Hz. Ebûbekir'in ne kadar büyük hizmette bulunduğunu takdire kâfidir.

104. İSLAMİYET'TE HİCRETİN DERECESİ HAKKINDA

Bir yerde müslümanların toplanması suretiyle, dinin ihyasına ve düşmana müdafaa için hicrete ihtiyaç zaruret haline gelirse, o zaman hicret farzdır. Nasıl ki, Resûlullah'ın (s.a.s.) Medine'ye hicretinden sonra, Mekke'nin fethinden önce müslümanların bir noktada toplanmasına ihtiyaç duyulduğundan hicret farz kılınmıştı. Mekke'nin fethinden sonra bu ihtiyaç zail olduğundan, hicretin farziyeti kaldırıldı. Lâkin Ümmet-i Muhammed (s.a.s.) için hicret sünnet olarak baki kalmıştır. Kim Allah yolunda hicretle, Allah'ın rahmetini ümit ederse, Allah Teâlâ mağfiret ve merhamet buyuracağını beyan etmek üzere إِنَّ الَّذِينَ آمَنُواْ وَالَّذِينَ هَاجَرُواْ وَجَاهَدُواْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أُوْلَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ "Onlar ki iman ettiler, sonra hicret ettiler ve onlar ki Allah yolunda cihad ettiler, İşte onlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur." (Bakara, 2/218) buyurmuştur. Yani o kimseler ki, onlar îman etmekle beraber Allah yolunda vatanlarından hicret ettiler ve düşmanla mücahede ettiler. İşte onlar Allah'ın rahmetini ümit ederler. Allah Teâlâ kendi rızası için hicret ve cihad gibi meşakkatli şeylere tahammül eden kullarının kusurlarını mağfiret eder. Emeklerinin mükâfatını vermekle merhamet eder demektir.

Hicret, din uğrunda kendi beldesini, hâne ve akrabasını, mallarını ve ehl-i küfrün komşuluğunu terkederek, bir müslüman beldesine taşınmaktır. Dînini ihya ve Allah rızası maksadıyla yapılan hicretin, çeşitli fayda-

lara sebep olacağına, bu âyet delâlet eder. Hicretten maksat, İslâm'ı ihya, kendi dînî vazifelerini lâyıkıyla eda ve İslâm toplumunu genişletmek olursa, rızık cihetinden dahi bolluğa nail olacağını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللّهِ يَجِدْ فِي الأَرْضِ مُرَاغَماً كَثِيراً وَسَعَةً وَمَن يَخْرُجْ مِن بَيْتِهِ مُهَاجِراً إِلَى اللّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلى اللّهِ وَكَانَ اللّهُ غَفُوراً رَّحِيماً "Kim Allah yolunda hicret ederse dünyada gidecek çok yer, genişlik ve bolluk bulur. Kim evinden Allah'a ve Resulüne hicret niyetiyle çıkar da yolda ecel gelip kendini yakalarsa o da mükâfatı haketmiştir ve onu ödüllendirme Allah'a aittir. Allah gafurdur, rahimdir (affı, merhamet ve ihsanı boldur)." (Nisâ 4/100) buyurmuştur. Eğer bir kimse Allah uğrunda yani dini kaygısıyla hicret ederse, yer yüzünde pek çok hayır ve bolluk bulur. Eğer bir kimse Allah'ın rızasını aramak, dininin hükümlerini icra etmek ve Resulünün sünnetini ihya etmek niyetiyle hicret etmek üzere evinden çıkar da, sonra gayesine vasıl olmaksızın ölürse, onun ecri muhakkak Allah Teâlâ'ya aittir. Halbuki Allah Teâlâ hicret hususunda geciktiklerinden dolayı kullarının kusurlarını mağfiret eder. Hicretlerine mükâfat olarak sevap vermekle merhamet buyurur demektir.

İnsanın hicretine mâni olan iki şeydir. Birincisi vatanında olan rahatını insanın feda edememesi, gurbette karşılaşacağı sıkıntı ve meşakkatle rızık yüzünden zahmet çekeceğini düşünmesidir. Bu birinci engele Cenab-ı Hakk, hicret eden kimsenin geniş rızka ve geçim bolluğuna nail olacağını beyanla cevap vermiştir. Çünkü (مُرَاغَما) kendi beldesinde kalanların sevmeyeceği ve burunlarının sürtüleceği yerde, nimete ve hayra ulaşmadan yapmış oldukları kötü muamelelerden, düşmanlarının mahcup kalacakları güzel bir konuma ve bol rızka nail olacağından kinayedir. Binaenaleyh bir beldede dinin ahkâmını lâyıkıyla yerine getiremeyen kimse, hicrette sıkıntı çekerim diyerek düşünmesine hiçbir sebep yoktur. Çünkü Allah yolunda hicret eden kimsenin, rızık yönünden bolluğa nail olacağını Cenab-ı Hakk bu âyetle temin etmiştir. İnsanı hicretten geri koyan ikinci sebep de, istediğine ulaşamama korkusudur. Cenab-ı Hakk bu engele de, güzel bir niyetle hicret edip de, hicret ettiği beldeye varmaksızın vefat ederse sevabının noksan olmayacağını beyanla cevap vermiştir.

Şu halde rızık korkusuna veya yolda ölürüm hülyasına binâen hicret

etmesi gerekirken, küfür diyarında oturup, hicreti terketmek caiz olamaz. Muhacirlerden bir çoğunun sefalet ve maişet darlığına düçar olduğuna bakıp da, bu âyete itiraz edilemez. Zira âyet-i kerimede rızık bolluğuna nail olacaklarını va'd olunan muhacir, din kaygısıyla Allah'ın rızasını talep için hicret eden kimselerdir. Şu halde sefalet ve maişet darlığına müptelâ olanlar, sağlam bir niyet üzere hicret etmeyenlerdir.

Küçük bahanelerle, kafirler içinde kalıp da, kâfirlerle müslümanlara karşı muharebeye kalkışıp, hicreti terk edenlerin sonlarının azap olacağını beyan etmek üzere Allah Teâlâ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلآئِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُواْ فِيمَ كُنتُمْ قَالُواْ كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الأَرْضِ قَالْوَاْ أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُواْ فِيهَا فَأُوْلَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءتْ مَصِيراً "İman edip de hicret etmeyerek kendi öz nefislerine zulmeder vaziyette olanların canlarını alırken melekler onlara diyorlardı ki: "Ne işte idiniz?" Onlar da: "Biz bu ülkede, dinin emirlerini uygulayamayan, baskı altında yaşayan kimselerdik" deyince, melekler bu sefer şöyle dediler: "Peki Allah'ın dünyası geniş değil miydi? Siz de orada hicret etseydiniz ya?" İşte onların durağı cehennemdir. Ne fena bir dönüş yeridir orası!" (Nisâ, 4/97) buyurmuştur.[59] Yani o kimseler ki, küfür diyarından İslâm diyarına hicret etmeleri mümkün olduğu halde, diyar-ı küfürde oturup kaldılar. Onlar nefislerine zulmeder oldukları halde, ölecekleri zaman ruhlarını almağa vekil olan melekler onlara derler ki: "Siz neredeydiniz? Hangi durum üzereydiniz? Düşmanınız olan ehl-i küfür içinde şimdiye kadar neden kal-

---

59 Bu âyet indirildiği sırada ve Mekke'nin fethine kadar, müminlerin Medine'ye hicret etmeleri farz idi. Çünkü düşman müşrikler arasında, onların alay etmeleri, şüphe vermeleri, baskıları karşısında müminlerin dinlerini korumaları güçtü.
Diğer taraftan müminlerin bir arada İslâm'ın güzelliklerini yaşayıp müslümanca eğitilmeleri önemli idi. Ayrıca müminlerin bir araya gelerek bir kuvvet oluşturmaları, gerektiğinde kendi haklarını savunup kâfirlerin merhametlerine bırakmamaları gerekiyordu.
İşte bu âyette, Asr-ı saadette Medine'ye hicret etmeyip müşrik toplum içinde kalanlar, "kendilerine zulmedenler" diye nitelendirilmektedir. Bunlardan bazıları rahatlarını, alışkanlıklarını, ailelerini, mal ve mülklerini ve diğer çıkarlarını dinlerine tercih ediyorlardı. Onun için "Biz ülkemizde baskı altında yaşayan kimselerdik" özürleri kabul edilmemiştir. Fecî bir âkıbet, cehennem azabı ile tehdit edilmişlerdir. Bunun yanında gerçekten hicrete gücü yetmeyen yaşlı, güçsüz erkekler, kadınlar ve çocukların mazeretleri 98. âyetle kabul edilmiştir.
Asr-ı saadette Mekke'nin fethi ile hicret mükellefiyeti sona ermiştir. Fakat âyet-i kerime, Mekke dönemi şartlarının bulunması halinde, hicretin yine gerekebileceğine işaret etmektedir.
(Yıldırım, Suat, Kur'ân-ı Hakim ve Meali, Nisa 4/92 de.

dınız?" Böyle sual edince, onlar cevap olarak: "Biz düşman toprağında zayıf düştük. Bizi zelil ve hakir saydılar, içlerinden çıkamadık. Bizi zorla müslümanlarla muharebeye aldılar, getirdiler. Düşman içinde din kardeşlerimize silah attırdılar" diye cevap vermeleri üzerine, melekler azar yoluyla tekrar suâl ederler. Derler ki: "Allah'ın dünyası geniş değil miydi? Sizi ve sizden başkalarını içine almağa kâfi değil miydi? Elbette Allah'ın dünyası ve arzı geniştir; geniş olunca o geniş yerlere ve İslâm beldelerine hicret etseydiniz ve diyar-ı küfürde kalmayaydınız." İşte hicret etmesi mümkün iken hicret etmeyip, diyar-ı küfürde ikameti seçerek, ehl-i küfürle beraber müslümanlara silâh çeken kimselerin yeri Cehennem'dir ve Cehennem ne çirkin varılacak bir yerdir demektir.

İşte âyet-i celîle hicret mümkün olduğu halde, hicret etmeyerek ehl-i küfrün kalabalığını çoğaltan kimseleri tehdit etmiştir. Çünkü hicret etmiş olsalardı, İslâm'a ve din kardeşlerine yardım edeceklerdi. Müslümanların sayısını çoğalmak ve kuvvetini arttırmak suretiyle İslâmiyet'in gücünü, az bir miktar bile olsa kuvvetini takviye edecekken, aksine düşman içinde kalmak ve onların sınıfına girmek büyük bir cinayet olduğundan, cezası Cehennem'dir. Fakat bunlar: "Biz zayıftık" demekle itirazlarını meleklerin kabul etmeyecekleri beyan olunmuştur. Çünkü mesele, hicretleri mümkün olup hiçbir engel olmayan ve bazı mallarını, evini, akrabasını, sevdiklerini terk edememek, gurbette sefil düşeceğini düşünmek gibi mazeretlerle hicreti terkeden kimseler hakkındadır ki, özürleri makbul olmadığından, azaba müstahak oldukları beyan olunmuştur. Çünkü bu gibi kimseler, hicreti terkettikleri gibi, düşmanlarla teşrik-i mesâi ederek iki yönüyle cinayet işlemişlerdir.

Ancak gerçekten âciz ve hicrete muktedir olmayarak mecburen kafirler içinde kalanların, bu azaptan muaf olduklarını beyan etmek üzere Allah Teâlâ إِلاَّ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَالْوِلْدَانِ لاَ يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلاَ يَهْتَدُونَ سَبِيلاً "Ancak, her türlü imkândan mahrum ve hicret için yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar bu hükmün dışındadırlar.." (Nisâ, 4/98) buyurmuştur. Yani erkek, kadın ve çocuklardan hicret için bir yol bulamayan zayıflar, azaptan müstesnadır.

فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللّٰهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوّاً غَفُوراً "Çünkü bunları Allah'ın

affedeceği umulur. Allah gerçekten afüv ve gafurdur (affı ve mağfireti boldur)." (Nisâ, 4/99) Yani bunlar hicret için düşmana bir yol bulmaya muktedir olmadıkları ve doğru bir yol da bulamadıklarından, Allah Teâlâ onların bu hususta meydana gelen kusurlarını af ve mağfiret edicidir.

İşte hicrete muktedir olduğu halde hicret etmeyen ve ehl-i küfrün askerine karışarak onların kuvvetlerinin artmasına sebep olan kimselerin bu davranışı, gazab-ı İlâhiyi gerektiren bir cinayet olduğu ve düşmandan kurtulmak için bir yol bulmaya iktidarı olmadığı gibi, kafirlerin diyarından, müslümanların diyarına gidebilecek bir yol tercihine de muktedir olmayan erkek, kadın ve çocukların, azaptan müstesna ve İlâhi affa mazhar olacakları, âyet-i celilede beyan olunmuştur. Çünkü özürleri makbuldür. Zira yaşlılık, hastalık ve nafakaya güç yetirememe gibi sebepler, zayıf düşürüp hicretine mâni olunca, elbette mazurdurlar. Şu tafsilâta nazaran, bir insan dîninin ahkâmını yerine getirmeğe muktedir olamazsa, o memleketten başka bir memlekete hicreti farz olduğuna bu âyet delâlet eder. Çünkü muktedir oldukları halde hicreti terkedenlerin, azaba müstahak oldukları beyan olunmuştur. Eğer farz olmasaydı, terkinde azap olmazdı.

Düşmandan zulüm gördükten sonra hicret edenlerin, dünya ve ahirette nail olacakları mükâfatı beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَالَّذِينَ هَاجَرُواْ فِي اللّهِ مِن بَعْدِ مَا ظُلِمُواْ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُواْ يَعْلَمُونَ "Zulme mâruz kaldıktan sonra Allah uğrunda hicret edenleri, elbette dünyada güzel bir yere yerleştiririz. Âhiret mükâfatı ise daha büyüktür. Bunu bir bilselerdi!" (Nahl, 16/41) buyurmuştur. Yani düşmanları tarafından zulüm edildikten sonra, Allah'ın rızasını kazanmak için hicret edenler yok mu? İşte, biz onları elbette dünyada güzel bir makamda oturtup, güzel rızıklar veririz. Eğer hicret eden kimseler bilmiş olsalar, onlar için ahirette hazırlanan mükafat daha büyüktür. Şu kadar ki: Hicret, Allah'ın rızasını kazanma ve dinini muhafaza için olması lâzım geldiğine işaret için bu âyette هَاجَرُواْ فِي اللّهِ Yani Allah için hicret edenler bu gibi mükafata nail olurlar. Yoksa dünya işlerinden vs. bir maksatla olan hicretin, din nazarında kıymeti yoktur.

Binaenaleyh Allah'ın rızasının dışında bir maksatla hicret edenlere mahsus, İlâhî bir vaad yoktur. Resûlullah'ın (s.a.s.) hicreti üzerine, Mekke'den Medine'ye hicret eden ve kısmen de Resûlullah'tan (s.a.s.) önce

muhacir olan ashabı, Cenab-ı Hakk Medine'de iskân etti ve çok zaman geçmeden her birini servet sahibi zengin insanlar yapmakla muhacirlere dünyadaki vaadini yerine getirdi.

Binaenaleyh hak yolunda hicret edenlerin, Allah katındaki faziletlerini de Cenab-ı Hakk bu âyetle ilân etmiştir. Çünkü âyette "hasene" ile maksat, güzel bir belde, büyük fetihler, ganimet malları, servet ve refah haldir. Zira Allah rızası uğrunda her türlü meşakkate göğüs geren kullarına, Cenab-ı Hakk'ın merhametle mükâfat edeceğinde şüphe edilemez. Zira kullar her bakımdan âciz ve zayıf oldukları halde, Allah'ın rızasını arama hususunda bütün rahatlarını ve mallarını terkedip, birçok meşakkatlere tahammül edince, Kâdir-i Kayyûm olan Allah Teâlâ, dünyevî ve uhrevî mükâfatını bu kullarından neden esirgesin? Allah Teâla'nın ihsanı ve O'nun merhametine ne manî olabilir?

Allah yolunda hicret edenleri övmek ve şereflerini ilân etmek üzere Allah Teâlâ لِلْفُقَرَاء الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِّنَ اللّٰه وَرِضْوَاناً وَيَنصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُوْلَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ "Allah'ın nasib ettiği bu ganimet malları o hicret eden fakirlere aittir ki, onlar Allah'ın lütfunu ve rızasını taleb etmek, Allah'ın dinine ve resulüne destek vermek için yurtlarından ve mallarından edildiler. İşte imanlarında sadık ve samimi olanlar ancak onlardır." (Haşr, 59/8) buyurmuştur. Yani ganîmet malları fakir muhacirler içindir ki, onlar yurtlarından zorla çıkarıldılar ve mallarından mahrum edildiler. Halbuki onlar Allah'tan dünyada rızık ve ahîrette Allah'ın rızasını talep ederler. Onlar Allah'ın dinine ve Resulüne yardım ederler. İşte şu vasıflara hâiz olanlar, görünen ve görünmeyen îmanlarında sadıklardır.

Allah Teâlâ muhacirleri bu âyette altı sıfatla övmüştür: Birincisi fakir halleridir. Çünkü fakir halleriyle beraber hicrette meşakkat çoktur. Büyük cesaret, ciddî bir azîm ve metanete muhtaçtır. Binaenaleyh fakir halleriyle beraber hicretleri, büyük mükafatı hak kazanmalarına sebeptir. İkincisi dini için vatanlarını terkederek, muhacir olmalarıdır. Üçüncüsü düşmanları tarafından zorla memleketlerinden malını, mülkünü terkederek çıkarılmalarıdır. Dördüncüsü dünyada rızık ve âhirette Allah'ın rızasını talep etmeleridir. Beşincisi Allah'a ve Resulüne yardım etmeleridir. Altıncısı îmanlarında sadık olmalarıdır.

Allah Teâlâ bu altı sıfatla muhacirlerin şereflerini yüceltmiştir. Çünkü îmanlarında sadık olduklarını beyanla, nifaktan salim olduklarını beyan etmiştir. Allah ve Resulüne yardımlarını beyanla cimrilik ve korkaklık gibi alçaklıktan beri olduklarını bildirmiştir. Dünya için rızık ve âhiret için sevap talep ettiklerini beyanla, tembellik ve atalet gibi kötü hallerden uzak olduklarını beyan etmiştir.

İmanda sadâkat göstermek, insan için her şeyden önce gelen bir meziyet ve her iki dünyada saadetlerine vesiledir. Şerefli mühacirlerin, dinleri için düşmanların eziyetlerine sabırları, mallarından, beldelerinden çıkarılmalarına tahammül etmeleri, hem dünyayı ve hem âhireti arayıp tek taraflı hareket etmemeleri ve Resûlullah'a (s.a.s.) ihtiyaç zamanında, mallarıyla canlarıyla yardım etmeleri, insan-ı kâmil olduklarına güçlü bir delildir.

Gerçi bu âyet Resûlullah'ın (s.a.s.) ashabı hakkında nazil olmuş ise de, bu sıfatlar kendisinde bulunan bütün muhacirlere şâmildir. Çünkü sebeb-i nüzulün husûsî olmasına bakılmaz. Zira itibar, lâfzının umûmunadır. Binaenaleyh Allah'ın rızasını talep için hicret eden bütün mü'minlere şamildir. Bunların her biri, muhacirlere vadolunan İlahi mükafatlardan nasip sahibi olacaklardır. Dünyada bol rızka ve âhirette mükafata müstehaktırlar.

105. MUHACİRLERE İKRAM HAKKINDA

Küfür diyarından müslümanların diyarına hicret eden Müslümanlara, mü'minlerin yardım etmelerinin, kendilerinin kurtuluşa ermelerine sebep olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ "Bunlardan önce Medine'yi yurt edinip imana sarılanlar ise, kendi beldelerine hicret edenlere sevgi besler, onlara verilen ganimetlerden ötürü içlerinde bir kıskanma veya istek duymazlar. Hatta kendileri ihtiyaç duysalar bile o kardeşlerine öncelik verir, onlara verilmesini tercih ederler. Her kim nefsinin hırsından ve mala düşkünlüğünden kendini kurtarırsa, işte felah ve mutluluğa erenler onlar olacaklardır." (Haşr, 59/9) buyurmuştur. Yani şu kimseler ki, onlar muhacirlerden önce Medine'yi ve imanı kendilerine vatan edindiler. Bunlar,

küfür diyarından onların memleketlerine hicret eden din kardeşlerini candan severler. Muhacirlere ganîmet mallarından verilen fazladan dolayı, içlerinde ihtiyaç ve ızdırap gibi haset ve alınganlığa ait hiç bir şey hissetmezler. Kendilerinde pek şiddetli ihtiyaç olsa dahi, garip olan muhacirleri kendi nefisleri üzerine tercih ederler. İşte bu vasıflara sahip olan kimseler ancak kurtuluş bulurlar.

Allah Teâlâ bundan evvelki âyette muhacirleri altı sıfatla övdüğü gibi, bu âyette de muhacirlere ikram eden ensâr-ı kiramı altı sıfatla övmüştür. Birincisi îmanlarını vatan mesabesinde tutarak, îmanı kendilerine koruyucu bir vatan kabul etmeleridir. İkincisi muhacirlere muhabbet etmelidir. Üçüncüsü ganimetten muhacirlere verilen fazladan dolayı nefislerinde haset ve kin gibi bir şey bulunmamasıdır. Dördüncüsü kendi ihtiyaçları olsa dahi muhacirleri kendilerine tercih etmeleridir. Beşincisi cimrilikten nefislerini muhafaza etmeleridir. Altıncısı bu sıfatların eseri olarak dünyada ve âhirette zafer ve kurtuluş bulmalarıdır.

Bu âyet-i celîle, gerçi ensâr yani Resûlullah'ın (s.a.s.) Medine ahalisinden olan ashabı hakkında nazil olmuş ise de, şu sıfatlar kendinde bulunması dolayısıyla, küfür diyarından İslâm diyarına hicret eden dindaşlarına, ensâr-ı kiram gibi ikram eden bütün müslümanlara şamildir. Çünkü Medine ahalisi Resûlullah'a (s.a.s.), sadık bir imanla îman edip, îmanı her türlü fenalığa karşı kendilerine bir siper saydıkları gibi, İslâm dininin tebliğcisi olan Kainatın İftihar Tablosunu Mekke'liler vatanından çıkardıkları bir zamanda, onlar iftiharla onu Medine'ye kabul ettiler. Her türlü ihtiyacını te'mine çalıştılar. Canlarını ve mallarını feda ederek, Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği dini müdâfaaya kalktılar. Resûlullah (s.a.s.) ile birlikte, düşman tarafından gelen her türlü musibete sabır ve metanetle tahammül ettiler. Resûlullah (s.a.s.) ile beraber Mekke'den hicret eden ashabı sadece Allah rızası için sevdiler. Muhabbetlerinin eserini fiilen muhacirlere yardım etmekle ispat ettiler. Hattâ kendileri birer oda ile yetinerek, odalarının fazlasına muhacirleri yerleştirdikleri gibi, bağları ve bahçelerinin hasılatını muhacirlerle bölüştüler. Ganimet mallarından muhacirlerin ihtiyaçları nispetinde Resûlullah (s.a.s.)'in vermiş olduğu mallardan, kendi içlerine kin ve haset gibi bir şey gelmedi. Ensâr'ın kendi ihtiyaçları olsa bile, muhacir-

leri nefislerine takdim ederek tercih edip, onlara karşı olan derin muhabbetlerini izhar ederlerdi.

Binaenaleyh Ensâr-ı kiramın bütün müslüman milletler üzerinde bir hürmet hakları vardır. Zira Resûlullah'a (s.a.s.) Mina'da biat etmek, sonra Resûlullah'ı (s.a.s.) Medine'de iskânla İslâm'ın intişarına cansiperane çalışmak, Medine'yi İslâm'ın merkezi yapmak ve Resûlullah'ın (s.a.s.) son derece ihtiyacı zamanında, o ihtiyacı karşılamak için Resûlullah'a (s.a.s.) hizmetten bir adım ayrılmamak gibi üstün meziyetleri bulunduğundan, müslümanlar tarafından hayırlı duaya müstahak ve tazime şayandırlar. Çünkü önceden gelenlerin, sonra gelenlere önde olma ve tercih hakları vardır. Sonra gelenlere İslâm'ın meseleleri ve adetleri, önce gelenlerden nakledildiği için, önceden gelenler, sonra gelenlerin hocalarıdırlar.

Binaenaleyh sonra gelenlerin, önce gelenlere dua etmek, tazimle beraber muhabbet etmek, adlarını yüceltmek ve kadirlerini takdir etmek hakşinaslıktır. Onlardan bize zincirleme olarak gelen dini hayatın nimetine de şükür etmektir. İşte bu esasa binaen mü'minler dualarında, kendilerinden önceki din kardeşlerini unutmamanın ve dualarında kendileriyle beraber onları da yâd etmenin, mürüvvet ve kardeşlik gereklerinden olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَالَّذِينَ جَاؤُوا مِن بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ "Onlardan sonra gelenler (başta muhacirler olarak, kıyamete kadar gelecek müminler): "Ey kerim Rabbimiz, derler, bizi ve bizden önceki mümin kardeşlerimizi affeyle! İçimizde müminlere karşı hiçbir kin bırakma! Duamızı kabul buyur ya Rabbenâ, çünkü Sen raufsun, rahîmsin!" (şefkat ve ihsanın son derece fazladır)." (Haşr, 59/10) buyurmuştur. Yani muhacirler ve ensârdan sonra gelenler, Rabb'lerine münâcatlarında derler ki, ey bizim Rabbimiz, bizi ve bizden evvel îman eden din kardeşlerimizi sen mağfiret et. İman eden mü'minlere bizim kalplerimizde haset, kin ve düşmanlık gibi fena ahlâk bırakma. Ey bizim Rabbimiz! Zira sen kullarına şefkat etmek ve günahlarını mağfiret etmekle merhamet edicisin. Böyle demekle kendilerine ve kendilerinden evvel geçen bütün mü'minlere dua ederler. Onlar tarafından bize kadar müteselsilen gelen dînî hükümlerin ve İslâm geleneklerinin şükrünü yerine getirirler demektir.

106. ASHAB-I KİRAMA DUA HAKKINDA

Yukarıda geçen âyette, Resul-i Ekrem'in asbabından sonra gelenlerden maksat, asr-ı saadetten sonra gelen bütün mü'minlere şâmildir. Bunlara, kendilerinden evvel gelen mü'minler için duanın lüzumunu ve duanın keyfiyetini beyan ve tavsiye vardır. Şu halde mü'minler üç kısımdır. Saadet asrındaki muhacirler, ensar ve onlardan sonra gelenlerdir. Muhacirler ve ensarın tamamı Resûlullah'ın (s.a.s.) ashabıdır. Onlardan sonra gelenlerin tamamı onlara tâbîdir. Zira Resûlullah'ın (s.a.s.) vefatıyla, İslâm'ın bütün hükümlerini muhafaza edip, daha sonrakilere nakleden, açıklayan ve devir teslim eden onlar olduğu yönüyle, bütün ümmet onlara teşekkür borçludur.

Binaenaleyh Cenab-ı Hakk, diğer bir âyette Resûlullah'ın (s.a.s.) ashabına duanın lüzumunu ve onlara dua etmenin kurtuluş sebebi olduğunu beyan dolayısıyla وَالسَّابِقُونَ الأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُم بِإِحْسَانٍ رَّضِيَ اللّهُ عَنْهُمْ وَرَضُواْ عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَداً ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ "İslâm'da birinci dereceyi kazanan Muhacirler ve Ensar ile onlara güzelce tâbi olanlar yok mu? Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan râzı oldular. Allah onlara içlerinden ırmaklar akan cennetler hazırladı. Onlar oralara devamlı kalmak üzere gireceklerdir. İşte en büyük mutluluk, en büyük başarı!" (Tevbe, 9/100) buyurmuştur. Yani dinini muhafaza için diyâr-ı-küfürden diyâr-ı İslâm'a hicret eden muhacirler ve Resûlullah'a (s.a.s.) Medine'de yardım eden ensar-ı kiramdan birinci derecede olanlarla, onlara güzel bir şekilde tabî olanların amellerinden, Allah Teâlâ razı oldu. Onlar da Allah'ın ihsan ettiği nimetlerden razı oldular. İçinde ebediyyen kalıcı oldukları halde, altından nehirler akan Cennet'leri Allah Teâlâ onlar için hazırladı. İşte şu iki tarafın memnuniyetleri ve onların ebediyyen Cennet'te kalmaları, büyük bir kurtuluştur ki, insan için bundan daha büyük bir kurtuluş olamaz demektir.

Gerek muhacir ve gerek ensardan Resûlullah'ın bütün ashabına güzelce uyanlardan maksat, o ashabın îmanları gibi îman edip, kıyamete kadar onlara tabi olan ve getirdikleri yola gitmekle, Resûlullah'ın (s.a.s.) sünnetini ihya ve ashabı hayırla anarak dua edenlerdir.

Binaenaleyh ashab-ı kiramı hayırla yâdetmeyen ve onların medh ü senasında bulunup dua ile meşgul olmayanlar, bu âyette beyan olunan İlâhî

va'de layık olmayacaklarına âyet delâlet eder. Çünkü Cenâb-ı Hakk, Cennet'e layık olanların muhacir, ensar ve onlara ihsanla tabi olanlar olduğunu beyan etmiştir. Ümmetten herhangi birinin ashaba ihsanı, onların yüce değerlerini takdir ederek, haklarında saygıyı terk etmemek, haklarını tecavüzden muhafaza etmek ve onları hayırla anıp, onlara duâ etmektir. İşte bu şekilde ashab-ı kirama uymak, İlahi nimete nail olmanın şartı olduğundan, bu şarta riayet etmeyenin, İlâhi nimetlerden mahrum olacağına âyet delâlet eder. Zira onlara uyma, dine uyma olduğu yönüyle, onlara uymayan, mü'min olmaz ki, ebedi nimete müstehak olsun. Binaenaleyh ashaptan her hangi bir zâtın ismi anıldığında رَّضِيَ اللهُ عَنْهُمْ duâsıyla dua etme, müslümanlar arasında carî olan güzel bir adettir. Yine bütün ümmetin bu gibi açık âyetlere sımsıkı bir şekilde uymakla kabul ettikleri, dille yapılan bir ibâdettir. Yine onlar tarafından bu ümmete gelen İslâmî adetlerin şükrünü eda etmektir. Çünkü ashaptan sonra gelen bütün mü'minlerin, ashabı överek yadetmeleri, haklarında dua ile meşgul olmaları, müslümanlar için bir vazifedir. Zira Cenâb-ı Hakk onları, Resulüne arkadaş olma şerefiyle müşerref kıldı. Yine Resûlullah (s.a.s.), dinin temellerini ve İslâm'ın hükümlerini onlara emanet ederek, ümmetine ulaştırma, açıklama ve öğretmelerini tavsiye etti, diğer insanlardan onları seçkin kıldı. Binaenaleyh İslâm dininin neşredilmesine, yayılmasına ve kıyamete kadar devam etmesine, herkesten önce hizmet etme şerefine onlar nail olmuşlar ve bu cihetle ümmetin hürmet ve saygılarına hak kazanmışlarıdır. Nasıl layık olmasınlar ki? Zira onları Cenab-ı Hakk değişik âyetlerde bizzat övmüştür. Bu anlamda Fetih suresinin sonunda مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاء عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاء بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعاً سُجَّداً يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَاناً "Muhammed Allah'ın resulüdür. Onun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler. Sen onları rükû ederken, secde ederken, Allah'tan lütuf ve rıza ararken görürsün.." (Fetih, 48/29) buyurmuştur. Yani Muhammed Aleyhisselâm, Allah'ın gönderdiği bir Resul'dür. Resûlullah'la beraber bulunanlar, yâni Resûlullah'ın (s.a.s.) ashabı, kâfirler üzerine gayet şiddetli olup, onları şecaatleri ile korkutmuşlardır. Habuki o müminler, kendi aralarında birbirlerine gayet merhametli, hürmetli ve şefkatlidir. Onları, Allah'tan dünyada rızıkları hususunda lütuf ve ihsan, âhirette de Allah'ın rızasını talep eder oldukları halde, rükû ve secde eder görürsün.

سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ "... Onların alâmeti, yüzlerindeki secde izi, secde aydınlığıdır.." (Fetih, 48/29) Onların yüzlerinde, secde eserinden âlemetler görülür. Çünkü ashap çok namaz kıldıklarından, rükû ve secdeyle, hakka teveccühlerinin eseri olarak, yüzlerinde ruhlarının temizliği ve fıtratlarının mükemmelliği görülür. Yüzlerinde parlayan îman nuru, rükû ve secdelerinin alâmeti olarak, îmanlarına delâlet eden İlâhi nurdur. İşte bu âyette Cenâb-ı Hakk, Resûlullah'ın (s.a.s.) ashabını üç yönden övmüştür:

Birincisi Kafirler üzerine şiddetli bulunmalarıdır. Zira ehl-i küfür, Allah ve Resulüne îman etmediklerinden, şiddet ve sertliğe lâyıktılar. Ashab-ı kiram, onlara lâyık oldukları şiddeti icra ederler, onları lâyık oldukları dereceye indirirlerdi.[60]

İkincisi kendi aralarında birbirlerine gayet merhametli olmalarıdır. Çünkü mü'minler, kendilerine îman sebebiyle kardeş oldukları için, kardeşliğin gerektirdiği şefkat ve merhametle, birbirini taltif eder ve derecelerini yükseltirler.

Üçüncüsü Allah'ın lütuf ve rızasını talep ederek, rükûya ve secdeye kapanmalarıdır. Zira Allah'ın azametine karşı mü'minlerin, ubudiyetteki saygıyı bilmeleri, rükû ve secdeyle, dergâh-ı ulûhiyete dönmeleri, kulların en büyük ibâdetleri ve Rabb'lerine yakınlığa vesîle edindikleri meziyetleridir.

Allah Teâlâ Kur'ân'da Resulünün ashabını, beyan edilen şu sıfatlarla sena etmesi, bütün ümmet-i Muhammed'in bu sıfatlara haiz olmaları lâzım geldiğine işarettir. Bu sıfatları kabullenmelerine mü'minleri teşviktir. Resûlullah'a (s.a.s.), asbabının bu sıfatlarla vasıflı olduklarını beyan etmek, yalnız Kur'ân'a münhasır olmayıp, Tevrat'ta ve İncil'de dahi o sıfatlarla vasıflı oldukları beyan olunduğunu zikretmek üzere Allah Teâlâ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ "... Bunlar, Tevrat'taki sıfatları olup İncîl'deki meselleri ise şöyledir: Öyle bir ekin ki filizini çıkarmış, sonra da onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış da artık

---

60 Buradaki şiddetli olma hususu, maddi bir şiddetten ziyade, manevi güçlülük ya da buradaki şiddet, normal ilişkilerde değil, savaş zamanlarındadır. Şiddetli olma, imanda sağlamlık, inandığı prensiplerin güçlülüğü, dürüst ve düzenli bir hayata sahip olma gibi hususlar olup, böyle güçlü bir konumda bulunduklarından, kafirlerin onları korkutamamaları, onlara baş eğdirememeleri ve onları kolayca yok edemeyecekleri anlamlarına gelir.

gövdesi üzerinde doğrulmuş. Öyle ki ekicilerin hoşuna gider, kâfirleri de öfkelendirir..” (Fetih, 48/29) buyurmuştur. Yani şu beyan olunan sıfatlar, ashab-ı Resûlullah’ın Tevrat’ta, İncil’de beyan olunan sıfatlarıdır ki, bu sıfatlarını beyan, Kur’ân’a münhasır değildir. Tevrat’ta ve İncil’de beyan olunan sıfatlara nazaran, Resûlullah’ın ashabı, ekine benzerler. Öyle bir ekin ki, evvelâ ufacık dallarını çıkarır, sonra kuvvetlenir, kökleri kalınlaşır, daha sonra ayak üzerine kalkar ki, o ekini eken çiftçiler bile hayret ederler. Resûlullah’ın (s.a.s.) ashabı, az bir zamanda ekin gibi büyüyüp gelişerek kuvvetlenmesi, kâfirlerin hasetlerini artırıp gazaplandırmak içindir demektir.

İşte bu âyette Allah Teâlâ Resulünün ashabını ekine benzetti. Çünkü ashap, başlangıç hallerinde ekin gibi zayıf olarak neşv ü nema buldu ki, hiç bir kimse onlarda kuvvet tasavvur etmezdi. Zaman geçtikçe dal budak salarak sayıları çoğaldı. Etraf ve değişik yerlere dağıldı. Gittikçe kuvvet buldu. Öyle bir hale geldi ki, yerde yatarken ayak üzerine kalktı. Düşmanlarıyla mücâdele edip galebe çalmaya başladı. Hattâ bir dereceye geldi ki, insanların hayretini çeker hale geldi. Kâfirler de bu hale çok kızıyorlardı. Onların kızma ve hasetlerine rağmen Cenâb-ı Hakk öyle bir kuvvet verdi ki, bir büyük devlet halini aldı ve her yeri titretti. Az zaman içinde Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarına dal budak saldı. Bu gibi açık âyetlerle Cenâb-ı Hakk, Resûlullah’ın ashabını methedip övdü. Kendilerine tâbi olan ümmetin fertlerinden, derecelerinin çok yüksek olduğunu ilân ederek, ümmetin herhangi bir ferdinin, derecede ashaba eşit olamayacağını beyan buyurmuştu. Çünkü Allah Teâlâ değişik âyetlerde, onları bizzat övmekle beraber, onlardan razı olduğunu dahi beyan edince, ümmetin fertleri, ashab-ı kirama nasıl kıyas olunabilir? Elbette kıyas olunamaz. Çünkü Hudeybiye’de meydana gelen biatlarını beyan sadedinde Cenâb-ı Hakk, o biatta bulunan mü’minlerden razı olduğunu beyan etmek üzere لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ “Gerçekten Allah, (Hudeybiye’de) o ağacın altında sana biat ettikleri zaman, müminlerden razı oldu..” (Fetih, 48/18) Yani Zât-i Ulûhiyet’ime yemin ederim ki, Habibim, ağaç altında sana biat ettikleri zaman, Allah Teâlâ mü’minlerden muhakkak razı oldu buyurmuştur. İşte bu gibi İlâhi beyanlar, ashabın Allah katında derecelerinin yüksek olduğunu ilân ederek, ümmetin diğer fertlerinden üstün kılmıştır. Yukarıdan beri beyan olunduğu üzere, İslâm’ın

başlangıcında hicretin farz olmasındaki hikmet, mü'minlerin bir mekanda tek bir topluluk hâlinde bulunup, düşmana müdafâa ve Allah'ın adının yüceltilmesi için mücahedeye muktedir olacak bir hale gelmeleri içindir. Muhacirlerin hicret ettikleri Medîne ahalisinin de, onlara büyük bir sevgiyle rahatlarını temine çalışmaları, müslümanların ip yumağı gibi birbirine sarılıp toplu bulunması, müslümanların faydaları gereği olduğununu ve müslümanlar arasında tefrikanın caiz olmadığını beyan etmektir. Müslümanların müttefik bulunmasının, büyük nîmet olduğunu beyan sadedinde Cenâb-ı Hakk وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً مَّا أَلَّفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَـكِنَّ اللّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ "Müminlerin kalplerini birbirine ısındırıp bir araya getirdi. Şayet sen dünyada bulunan her şeyi sarf etseydin bile yine de onların kalplerini birleştiremezdin, fakat Allah onları birleştirdi. Çünkü O azizdir, hakîmdir (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir)." (Enfâl, 8/63) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ mü'minlerin kalplerini hoşnud etmekle birbirlerine bağladı. Eğer Habîbim sen onların aralarını birleştirmek için yer yüzünde olan malın tamamını sarfetmiş olsaydın, yine de onların kalplerini birbirine birleştiremezdin. Lâkin Allah Teâlâ masrafsız olarak aralarını telîf etti. Zira Allah Teâlâ hepsine galip ve her fiili, hikmet içeren mutlak bir hikmet sahibidir.

Binaenaleyh kâfirler sana hileleriyle bir zarar yapamazlar. Zira mü'minler tek vücut olarak seninle beraberdir. Resûlullah'ın (s.a.s.) peygamberliği zamanında, Arapların ırkçılıkları ve cehaletleri zirveye varmış, birbirlerine karşı yırtıcı canavarlar gibi pençe pençeye uğraşma, ufak bir meseleden büyük muharebeler çıkarma, her bir kabilenin diğerini amansız bir düşman olarak görmesi ve günden güne kötülük ve fesadın artması, insafsızca hareket neticesi binlerce canların imha edilmesi ve ocakların tahrip edilmesi onlar için büyük bir meziyetten sayılmakta iken, Resûlullah'ın (s.a.s.) peygamberliği ile, bu kadar şer ve fesadın ortadan kalkması, düşmanlıkların muhabbete, nefretlerin sevgiye, kavganın sulh ve salaha dönüşmesi, nübüvvet nurunun insanlara bahşetmiş olduğu feyiz ve irfan sebebiyle değil midir? Medine'de Evs ve Hazreç kabileleri arasında asırlarca devam eden kanlı muharebelerin bırakmış olduğu düşmanlıkların, Resûlullah'ın (s.a.s.) teşrifiyle beraber ortadan kalkıp, yerine muhabbetin geçmesi, İlâ-

hi yardımdan başka ne olabilir? Bu muhabbet ve birlik, para harcamakla mümkün müdür? Sonuç itibariyle Arap yarımadası baştan başa, bir sürü yırtıcı vahşilerle dolu olduğu halde, İslâm dininin ortaya çıkışıyla, bütün insanların durumunun kurtuluşa dönmesi, fenalıkların tamamen yok olmasıyla, yerlerine iyiliklerin yerleşmesi, İslâm prensiplerinin insanları daima menfaatlerine davet ettiğine pek büyük bir delildir.

107. MÜSLÜMANLAR ARASINDA TEFRİKANIN CAİZ OLMADIĞI HAKKINDA

Bir millet arasında tefrika, fikirlerin karışıklığına ve nefsânî arzuların değer kazanmasına sebebiyet verdiğinden, devletin iş yapması mümkün olmayacak bir hal alarak, çözülmelerin olmasıyla yıkılışa sebep olacağına binaen Cenâb-ı Hakk bu ümmeti tefrikadan yasaklamak üzere وَاعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعاً وَلاَ تَفَرَّقُواْ "Hepiniz toptan, Allah'ın ipine (dinine) sımsıkı sarılın, bölünüp ayrılmayın." (Âl-i İmrân, 3/103) buyurmuştur. Yani Allah'ın dînine ve ahkâmını beyan eden Kur'ân'ına toplu olarak yapışın, dağılmayın demektir. Çünkü herkesin kendi hevâ ve hevesine uyarak fırkalar ortaya çıkarmak, yıkılmayı netice verdiğinden, Allah Teâlâ müslümanların toplu bulunup, bir noktadan hareket etmeleri, mevcudiyetlerini muhafazaya ve kuvvetlerini artırarak yıkılmadan korunmalarını sağlamaya yegâne sebeptir. Binaenaleyh Cenâb-ı Hakk, toplu oldukları halde, dine yapışmalarını emretmekle, tefrikadan yasaklamıştır. Çünkü tefrika, fikirlerin dağılmasını ve toplumun zayıflamasını netice verdiğinden, tefrika helâki gerektirir. Bu âyetteki "habl" ile maksat, din ve dinin aslı olan Kur'ân'dır. Bu kelimeyle toplum da kasdedilmiş de olabilir.

İkinci ihtimale nazaran âyetin anlamı: Ey mü'minler! Hepiniz cemaate yapışın, cemaatten ayrılıp dağılmayın demektir. Tefrika: Milletin kuvvetini, devletin esasını yok etmeğe sebep olacağını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَأَطِيعُواْ اللّهَ وَرَسُولَهُ وَلاَ تَنَازَعُواْ فَتَفْشَلُواْ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُواْ إِنَّ اللّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ "Allah'a ve Resulüne itaat edin, sakın birbirinizle ihtilaf etmeyin; sonra korkuya kapılıp za'fa düşersiniz, rüzgârınız (kuvvetiniz) gider. Bir de tam mânasıyla

sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir." (Enfâl, 8/46) buyurmuştur. Yani ey mü'nıinler! Bütün ahvalinizde ve bilhassa düşmanlarınızla savaş zamanınızda, Allah'ın ve Resulünün bütün emirleri ve yasaklarına itaat edin. Aranızda fikir ihtilaflarıyla çekişmeyin ki, düşmandan korkmayasınız. Devletiniz, kuvvetiniz zeval bulmasın. Düşmanlarınıza karşı sabredin. Zira Allah'ın yardımı sabredenlerle beraberdir.

Bu âyette millet arasındaki ihtilâf ve tefrikanın, devletin zevaline ve düşmandan korkuya sebep olacağını Allah Teâlâ beyan etmiştir. Çünkü, "رِيح" ile maksat, devlet, "فَتَفْشَلُواْ" siz korkarsınız mânâsındadır. Gerek devletin zevali ve gerek düşmandan korku, millet arasında ihtilâf ve kavgaya sebebiyet vereceğine işaret için tertibe delâlet eden (fe) lafziyle فَتَفْشَلُواْ şeklinde gelmiştir. Şu halde âyetin anlamı: "Siz Allah'a ve Resulüne itaat edin de, aranızda ihtilâf etmeyin ki, size korku arız olup, devletiniz zeval bulmasın. Eğer ihtilâf ederseniz, cemiyetinizin birliğine halel gelir. Düşmanınızdan korkarsınız. Kuvvetiniz ve devletiniz yok olur" demektir.

Bu âyetin sırrı, her zaman görülebilmektedir. Zira yıkılan bütün devletlerin yıkılışına başlıca sebep, her milletin ileri gelenleri arasında ihtilâfın zuhuru, ahlâkın fesadı ve birbirleriyle uğraşmaktan meydana geldiği, inkâr kabul etmez bir hakikattir. Tarih her zaman bunu ispat etmektedir. Bizim Balkan hâdisesi bu dâvayı ispata yeterli bir delildir. Zîra Balkan harbinde, meydana gelen hezimetin yegâne sebebi, milletin ileri gelenleri arasında mevcut olan düşmanca fikir ihtilâfı ve tefrika olduğu, herkesin malûmudur. İşte fikir ayrılıklarının neticesi milletin ve devletin yıkılması olmasına binâen Cenâb-ı Hakk, devletin yok olmasına sebep olacak ihtilâf ve münakaşalardan kullarını nehyetmiştir. Geçmiş milletlerde tefrikanın oluşu, yıkılmalarını netice vermiş olduğundan, bu ümmetin de onlar gibi yıkılmaması için, tefrikanın caiz olmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَلاَ تَكُونُواْ كَالَّذِينَ تَفَرَّقُواْ وَاخْتَلَفُواْ مِن بَعْدِ مَا جَاءهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُوْلَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ "Kendilerine kesin delillerin gelmesinden sonra bölünüp ihtilafa düşenler gibi olmayın. Onlar için büyük bir azap vardır." (Âl-i İmrân, 3/105) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Siz o ümmetin fertleri gibi olmayın ki, onlar, birbirlerine kin ve düşmanlıkları sebebiyle, fırka fırka ayrıldılar. Dinin hak olduğuna dâir kendilerine açık deliller gelmiş iken, sonra dînin prensiple-

rini kendi hevâ ve heveslerine göre tevillere kalktıklarından, din işlerinde ihtilâf ettiler. Binâenaleyh onların görüş ve fikirleri dağıldı. Birbirlerine irtibatları kalmadı. İşte toplumu dağıtıp, fırka fırka olanlar ve dinin esaslarında ihtilâf edenler için, pek büyük azap vardır.

Tefrikayı yasaklamak, tefrikanın sebepleri olan haset, kin, düşmanlık, peygamberlerden bazısını tasdik edip bazısını yalanlama ve bir takım olmayacak tevillerle nassları kendi arzularına uydurmak gibi şeyleri dahi yasaklamak anlamına gelir. Çünkü genellikle ihtilâfa sebep, haset, kin, düşmanlık, dîn ve mezhep ihtilaflarıdır. Zira insanların, apaçık nassları kendi nefsi arzularına göre uydurmak suretiyle, işledikleri cinayetleri, meşrû şekilde göstermek istedikleri, her zaman görülmektedir.

Yahudi, Hıristiyan ve diğer milletlerin aralarında, değişik fırkaların, Tevrat ve İncil'in âyetlerini, kendi nefsi arzularına göre yorumlamak suretiyle meydana geldiği ortadadır. Yine müslümanlar arasında dahi, o değersiz emellerin meydana geldiği görülmüştür. Gerçi Kur'ân, Allah'ın koruması altında olmakla, onu tahrif mümkün değilse de, milletin bazı fertleri kendi nefsânî arzularına göre, Kur'ân'ın bazı ahkâmını değiştirmek için, nefsânî ve alçak emellerine aldanan alim görünümündeki kimselere yorumlattırmaya yeltenmektedirler. Bu şekilde Kur'ân'ın hükümlerini oyuncak etmek isteyenler, her zaman her vakitte görülmektedir. Halbuki bu gibi bozuk fikirlere sapmak, hiç bir şekilde doğru karşılanamaz. Çünkü bir millete, kabul ettiği dinin ahkâmıyla tam tamına amel etmesi farzdır. Yoksa: "Diğer milletlerde olmayan ahkâm bizde de olmasın" diyerek, o ahkâmın kaldırılması istenilirse, ortada din kalmaz ve milletin birbirine karşı irtibatı çözülür, milletin kökü kurumaya başlar.

Bu âyette ihtilâftan yasaklamaktan maksat, asılda ve esasta ihtilâftan yasaklamaktır. Yoksa tâlî meselelerde ihtilâftan yasaklamak değildir. Zira Resûlullah (s.a.s.): **iftilafü ümmeti rahmetün vasiatun"** Yani Ümmetimin fer'î meselelerde ihtilafı, geniş bir rahmettir.[61] buyurmakla, fer'î meselelerde iftilafa ruhsat vermiştir.

---

61 Aclûnî, a.g.e; 1/66.

108. MÜSLÜMANLARDAN İSYAN EDENLERLE SAVAŞMANIN CAİZ OLMASI HAKKINDA

İşte müslümanlar arasında tefrika caiz olmadığından, tefrika meydana gelirse, arayı ıslâh etmenin farz olduğunu, hattâ bir grup isyan ederse, içte dahi savaşın caiz olduğunu ve âsi olan grubu silâhla doğruluğa davetle, bir noktada birleştirmenin farz olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَإِن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِن بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِن فَاءتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ "Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle vuruşursa, onların aralarını bulun. Buna rağmen biri öbürüne saldırırsa, bu saldıran tarafla, Allah'ın emrine dönünceye kadar siz de vuruşun. Döndüğü takdirde aralarını hakkaniyetle düzeltin ve hep âdil olun, çünkü Allah âdil davrananları sever." (Hucurât, 49/9) buyurmuştur. Yani eğer mü'minlerden iki topluluk birbiriyle savaşırsa, o iki grubun aralarını ıslâh edin. Eğer ikisinden birisi, ıslaha razı olmayıp da, diğeri üzerine sınırı aşarak zulüm ve saldırıda bulunursa, hakka karşı gelen ve zulüm eden grup, Allah'ın emrini kabul edip, dini hükme dönünceye kadar onunla savaşın. Sizin savaşmanız üzerine, eğer o âsi grup, hakka dönerse, onların aralarını adaletle ıslâh edin ve her işinizde doğruluğa yapışın. Zira Allah Teâlâ doğruluğu ve adaleti kabul edenleri sever.

Eğer millet içinde bir grup isyan ederse, onu ıslâh etmek, evvelâ nasihatle olur. Eğer nasihat kabul etmezlerse, yani baş kaldırma ve isyanlarına sebep olan şüpheleri giderilmeğe çalışılır. Buna rağmen hakkı kabul etmezlerse, tehdit etmek ve sert konuşmakla isyanın önü alınmaya çalışılır. Eğer bu şekilde de mümkün olmazsa, savaşarak fitneyi durdurmanın farz olduğu, bu âyetle sabittir. Fitne teskin olduktan sonra, adaletle ıslah etmek dahi farzdır. Yoksa: "Şu şeye sen sebep oldun, sen filân yerde bulundun ve benim sevmediğim filâna selâm verdin" gibi, bir takım bahanelerle zulüm ve haddi aşmağa başlanırsa, fitneyi teskin şöyle dursun, bu gibi zulümler fitneyi teşvik eder.

Evet şiddet, az bir zaman sükûneti temin edebilir. Fakat devamı olmaz. Zira arayı bulmada adalet olmayınca, elbette taraflardan biri zâlim, diğeri mazlum olacaktır. Halbuki zulüm devam ettikçe, düşmanlık devam

eder. Fitne ateşi sönmez. Binaenaleyh Cenâb-ı Hakk ıslahın adaletle olmasını emretmiştir. Zira adalet olmazsa taraflardan birine zulüm olacağı yönüyle, mazlum olan taraftan intikam hissi kalkmaz ki, fitne dindirilsin. Çünkü İslâmiyet, müslümanların dâima toplu bulunmalarını ve sözlerini bir noktada birleştirerek, tek vücût gibi çalışmalarını emreder. Çünkü dahilde müslümanların birbirleriyle kavgalarını cezalandırmak ve bilhassa hakka karşı isyan edenleri hakka davet etmek müslüman topluluk üzerine farzdır. Binaenaleyh hakkı kabul etmeyip, isyan edenlerle savaş meşrudur. Zira İslâmiyet, din esaslarına son derece dikkat eder ki, müslümanlar İslâmiyet esasında birlik olsunlar. Zira İslâmiyet, fertler arasında en kuvvetli bağdır. O bağ çözülürse, dağılır, cemiyet arasına tefrika girer. Mevcut kuvvet zaafa dönüşür. Düşmanın galebesine, belki de memleketin düşman istilâsına sebep olur. İşte şu esasa binaen din, müslümanlardan hakka karşı isyan edenlerin yola getirilmesini emretmiştir.

109. İSLAMİYET'TE DİN ESASLARI HAKKINDA

İslâmiyet, müslümanları tevhid bayrağı altında topladığından, bütün mü'minler arasında İslâm kardeşliğinin geçerli olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ "Müminler sadece kardeştirler. O halde ihtilaf eden kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki O'nun merhametine nail olasınız." (Hucurât, 49/10) buyurmuştur. Yani bütün mü'minler Allah'a ve Resulüne îman edip tevhid bayrağı altında toplandıklarından, bir ana ve bir babadan doğmuş kardeş gibidirler. Çünkü hepsinin Mabud'ları, Peygamberleri ve dinleri birdir. Zîra bir Mabud'a ibâdet etmekte ve âhir zaman Nebisini hak Peygamber tanımakta eşittirler. Hal böyle olunca, ey mü'minler! Kardeşleriniz arasında anlaşmazlık olursa, o anlaşmazlığı gidererek aralarını ıslâh edin ki, kardeş kardeşinden zarar görmesin. Allah'ın emrine muhalefet ederek ıslah etmeyi terk etmekten de sakının ki, İlâhi merhamete mazhar olasınız demektir.

Anlaşmazlık, basit bir şeyden dolayı iki kimse arasında olsa bile, ıslahın farz olduğuna bu âyet delâlet eder. Çünkü âyette, anlaşmazlığın en

küçük derecesi olan iki kimse arasında anlaşmazlık olsa dahi, ıslahın farz olduğu bildirilmiştir. Din kardeşliği, ancak mü'minler arasında olup, kâfirlerle mü'minler arasında İslâmiyet yönünden kardeşlik olmadığına işaret için, âyette hasra delâlet eden إِنَّمَا lâfzı kullanılmıştır. Binâenaleyh bir müslüman, kâfirle nesepte kardeş olsa dahi, aralarında İslâm kardeşliği olmadığından, birbirlerine mirasçı olamazlar. Yani mü'min kâfire ve kâfir de mü'mine vâris olamaz. Şu halde bir mü'min, kâfire vatandaş derse de, kardeş diyemez. İşte bu esâsa binâen Cenâb-ı Hakk, kâfirleri dost edinmekten yasaklamak üzere[62] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاء "Ey iman edenler! Benim de sizin de düşmanlarınızı dost edinmeyin.." (Mümtehine, 60/1) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Benim düşmanımı ve sizin düşmanınızı dost edinmeyin demektir ki, iman vazifelerinin dışında, bana düşmanlık eden kafirleri ve îmanınızdan dolayı size düşmanlık eden düşmanınızı, dost tutmayın. Zîra îmanın gereği, mü'min olmayanları düşman tanımaktır. Binâenaleyh dost tutmak şöyle dursun, onlardan uzak bulunmak lâzımdır. Çünkü iki zıt bir yerde bulunmaz demektir.

Allah Teâlâ, bu âyette mü'minleri, dindaşları olmayan kâfirlere hakikî muhabbetten menetmiştir. Binâenaleyh samîmi dostluktan menetme hususu, dünyevî muamelede beraberce bulunmaktan, alış-verişten, icâbında bir yerde yiyip içme ve yatıp kalkmaktan yasaklamayı gerektirmez. Zira dünyaya ait olan hususlarda, onlara karışmak ve muamelâta girişmek,

---

[62] Bu âyetin nüzul sebebi olarak şu rivayetlerle birlikte incelenmesi, anlaşılması açısından önemlidir. Kureyşliler Hudeybiye antlaşmasını çiğneyince Hz. Peygamber (a.s.) Mekke'yi fethetme hazırlıklarına başladı. Yalnız bu hedefini ashaptan birkaç kişi dışında kimseye hissettirmemişti. Hatıb b. Ebî Beltea (r.a.) nasılsa bunu öğrenmiş ve Mekke'ye giden bir cariye ile çok gizli kaydı ile mektup göndermişti. Allah Teâla Hz. Peygamber'e (a.s.) bunu bildirdi. O da Abdullah İbn Zübeyr ile Mikdad'ı (r.a.)'ı gönderip "Medine'den 40 km. kadar mesafede bulacakları kadından" mektubu almalarını istedi. Getirdikleri mektupta Mekke'ye sefer hazırlığı bildiriliyordu. Peygamberimiz Hatıb'a sebebini sorunca o: "Ya Resûlellah, ben küfre sempati duyduğumdan değil, ama ailem orada, Mekke'de onları koruyacak akrabalarım da yok. Bu davranışımı göz önünde bulundurarak Kureyşliler aileme sıkıntı vermezler ümidiyle bu işi yaptım" dedi. Öldürmek isteyen Hz. Ömer'e (r.a.), Efendimiz şöyle dedi: "Hâtıb, Bedir'e katılanlardandır. Allah'ın Bedir savaşına katılanlara nazar buyurup "Ben sizleri affettim, demediğini kim biliyor?" Hz. Peygamber onu affetmekle beraber, sebep ne olursa olsun, küfre yardım yerine geçecek bir davranışın kesin haram olduğunu bildirmiştir.

hattâ dünya islerinde müşterek olup bir iş yapmakta, hakikî bir muhabbet ve dostluk lâzım gelmez. Şu kadar ki, müslümanlardan temin edilebilecek dünya ihtiyacını, müslümanlardan temin etmek mümkün iken, kâfire gitmemek, her müslüman için lâzımdır. Zira her şeyden evvel, müslümanların menfaatlerini gözetmek, müslüman için dinî bir vazifedir. Ancak zaruret olursa, kâfirle muamele yapmak caizdir. Hattâ zaruret hâlinde dostluk izhar etmek, onlara yakınlık göstermekle dost gibi görünmek caizdir. Lâkin zaruret olmadıkça mü'minin kâfiri dost edinmesi caiz olmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ لاَّ يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاء مِن دُوْنِ الْمُؤْمِنِينَ "Müminler, müminleri bırakıp, kâfirleri velî edinmesinler.." (Âl-i İmrân, 3/28) buyurmuştur. Yani mü'minler, mü'minlerin dışında kâfirleri dost edinmesinler demektir.

وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّهِ فِي شَيْءٍ إِلاَّ أَن تَتَّقُواْ مِنْهُمْ تُقَاةً "... Kim böyle yaparsa, Allah ile ilişiğini kesmiş olur. Ancak onlar tarafından gelebilecek bir tehlike olursa başka!" (Âl-i İmrân, 3/28) Eğer bir kimse ihtiyaç olmadığı halde, mü'minin dışında kâfiri dost edinirse, o kimse Allah'ın dostluğundan bir şey üzere değildir. Ancak kâfirlerden korkma vakti müstesnadır. Binâenaleyh eğer onlardan korkarsanız, onlara dostluk göstermek ve arkadaşlık etmekte zarar yoktur. Zîra zaruret haramı mubah kılar.

وَيُحَذِّرُكُمُ اللّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللّهِ الْمَصِيرُ "Allah sizi, Kendisine isyan etmekten sakındırır. Dönüş yalnız Allah'adır." (Âl-i İmrân, 3/28) Yani Allah Teâlâ bizzat kendisi, onlara dostluktan korkutur ve düşman olan kâfirlerle dostluktan sizi meneder. Ancak sizin varacağınız yer, Allah Teâlâ'nın mânevî huzurudur. Binâenaleyh emre sımsıkı uymak ve yasaktan kaçınmak lâzımdır.

İşte bu âyette Cenâb-ı Hakk, dinde kardeş oldukları mü'minleri terkederek, düşmanları olan kafirleri dost edinmekten mü'minleri nehyetmiştir. Binâenaleyh, gerek akrabalık dolayısıyla ve gerek müslüman olmadan önce aralarında olan muhabbete binâen, onları dost edinmek caiz değildir. Hem sohbet edip, müslümanların sırlarını onlara anlatmamak lâzımdır.

Yasağın sebebi, İslâm ahlakını bozulmadan koruma olduğu gibi, küfür ve nifakın bulaşmasından mü'minleri muhafazadır. Çünkü insanların huylarının birbirlerine geçmesi, bazı hastalıkların sirayeti gibidir. Bilhassa küfür ve nifak hastalığı, derhal sirayet eder. Zîra beşer tabiatının isyana

meyli çok hızlı olduğundan, bir insana îmanın sirayetinden küfrün sirayeti daha hızlıdır. Yine Allah'a dostluğu koruma, Allah'ın dostlarını dost ve düşmanlarını düşman bilmekle olacağından, Allah'ın düşmanını dost edinmek, Allah'ın dostluğuna terstir. Zîra hiç gereği yokken onları dost edinmek, zarardan başka bir şey doğurmayacağına binâen Allah Teâlâ, kâfirlere dost olmaktan bizzat kendisi mü'minleri sakındırmıştır, yani korkutmuştur. Şu halde kâfire dost olmanın, Allah'ın gazabını gerektirdiğine işaret edilmiştir. Ancak kâfirlerden korkulmasına binâen dost olmağa bu âyetle İlahi izin verilmiştir. Çünkü zaruret olunca haram mubah olur. Hattâ ihtiyaç görüldüğünde, ihtiyaç miktarı, onlardan yardım talep etmek de caizdir. İşte şu dini izne binâen, lüzum görüldüğünde, onlara dost görünmek ve yardım istemek olabilmektedir.

İki devlet arasında yapılan anlaşmaya riâyet ederek, birbirlerine karşı misliyle mukabeleye dikkat edilmelidir. Ticarî muameleler ve her biri, teb'âsının diğerinin memleketine gidip gelme gibi, yapılan anlaşmaların her türlü ahkâmına riâyet edilmelidir. Şu kadar ki, bir kimsenin, onlardan malını ve nefsini muhafaza için, dost görünmesi caiz ise de, bu durumun, başka bir kimsenin zararını doğurmaması şarttır. Çünkü kendi menfaatini başkasının zararında aramak, kesin bir şekilde haram olduğundan, bu gibi şeyleri bir mü'minin yapması caiz olamaz.

Şu esasa binâen, düşmana yaranmak için diğerlerinin katline, zinasına, malını telef etmeğe, yalan yere şahadetle başkasının hukukunu hiçe saymaya, müslümanın sırlarına düşmanı haberdar kılmaya asla dini bir izin yoktur. Binâenaleyh bunların her biri, kesinlikle haram olduğundan, bunları işleyen kimse, dünyada rezîl, âhirette de de Cehennem azabına müstahaktır.

Kâfire hiç gereği yokken dostluk, zarardan başka bir şey olmayacağını beyan etmek üzere Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَتَّخِذُواْ بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لاَ يَأْلُونَكُمْ خَبَالاً وَدُّواْ مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاء مِنْ أَفْوَاهِهِمْ "Ey iman edenler! Siz müslümanlardan başkasını sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar size şer ve fesat çıkarmada ellerinden geleni bırakmazlar. Dâima sizin sıkıntıya düşmenizi isterler. Size olan düşmanlıkları, zaten ağızlarından taşıp meydana çıkmıştır.." (Âl-i İmrân, 3/118) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Kendinizin dışında, kâfirler-

den sırdaş tutmayın. Zira düşmanlarınız sizden zararı ve fesadı esirgemezler. Onlar size meşakkat verecek şeyleri severler. Sizin zararınıza memnun olurlar. Sizin zararınıza sevinmelerinden dolayı onların ağızlarından size kin ve düşmanlıkları muhakkak meydana çıkar.

وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الآيَاتِ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ "Kalplerinin gizlediği düşmanlık ise daha fazladır. Âyetlerimizi size iyice açıkladık. Eğer akıllarınızı kullanırsanız, onlardan yararlanırsınız." (Âl-i İmrân, 3/118) Halbuki onların kalplerinde gizledikleri fesat, ağızlarından çıkandan daha büyüktür. Zîra onların size hayrı olmaz. Eğer aklınızla düşünürseniz, Biz size, dünyanıza ve âhiretinize ait dostunuzu düşmanınızı bildiren âyetleri, muhakkak beyan ve izah ettik. Bu âyette, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmekten yasaklamasının üç sebebini Allah Teâlâ beyan etmiştir:

Birincisi kâfirlerin mü'minlere zarardan başka bir şey düşünmemeleri, fesadı reva görüp, meşakkati esirgememeleridir. Çünkü (خَبَال): İnsanı acıtacak fitne, fesat ve zarardır. Binaenaleyh hiç bir kâfir, mü'minin zarardan korunmasını arzu etmeyip, aksine zarara uğramasını istediğine, âyet delâlet eder. İkincisi, kafirlerin, mü'minlerin meşakkat çekmelerine sevinmeleridir. Çünkü (عَنِتُّم) meşakkat manâsına olduğu yönüyle Cenab-ı Hakk, onlar sizin meşakkat çekmenize sevinirler. Üçüncüsü, kâfirlerin mü'minlere şiddetli düşmanlıklarından dolayı, kin ve düşmanlıklarını saklamamaları, kin ve düşmanlıklarını ağızlarından çıkarıvermeleri, kalplerinde gizledikleri düşmanlıklarının daha büyük olmasındandır.

İşte şu beyân olunan hallere binâen, Cenâb-ı Hakk, kâfirlere müslümanların sırlarını verecek kadar dost edinmekten mü'minleri yasaklamıştır. Zîra insan, dostunu düşmanını farketmezse felâketten kurtulamaz. Bazı kâfirlerin, mü'minlerden bazısıyla olan muamelesinde, mü'mini zarardan koruyor diye, âyetin hükmüne itiraz edilemez. Zîra âyetin hükmü, kafir cinsi olduğundan, o cinsin bazı fertlerinin muamelesine itibar yoktur. Çünkü hüküm cinste aranır, tek tek fertlerde aranmaz. Şu halde kafir cinsini dost edinmekle yasak vardır. Yani kafirlerin bütününde, müslümanlar için zarar muhakkaktır. Ancak bazı kâfirlerde, insanlık meziyeti fazla olup, müslümanları zarara sokmak istemediği gibi, bazı faydalarının olması da, kafirlerin dostluğunu gerektirmez. Allah Teâlâ kâfirleri dost edinmek-

ten yasaklamanın diğer sebebini beyan etmek üzere هَاأَنتُمْ أُوْلاء تُحِبُّونَهُمْ وَلاَ يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ "İşte siz o kimselersiniz ki düşmanlarınızı seversiniz, halbuki siz bütün kitaplara iman ettiğiniz halde, onlar sizi sevmezler.." (Âl-i İmrân, 3/119) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Size tenbih olsun ki, şu görüşüp konuştuğunuz kâfirlere siz muhabbet ediyorsunuz. Halbuki onlar size muhabbet etmezler. Siz Allah'ın kitaplarının hepsine îman edersiniz. Onlar ise sizin kitabınıza îman etmezler demektir.

Allah Teâlâ bu âyette, kâfirlere muhabbet eden mü'minleri azarlamış ve yermiştir. Zîra kâfirin dîni, neshedilmiş ve batıl olduğu halde, katılığını muhafaza ediyor. Kafirlerin sırlarını ifşa etmiyor. Bir mü'minin, onlara karşı müslümanların sırlarını açıklayacak kadar dost olması, elbette azarlamayı gerektiren bir cinayettir. Halbuki mü'minler, onların kitaplarına ve peygamberlerine îman ettikleri için, onlara kin ve düşmanlıklarını çekecek bir sebep yoktur. Fakat kâfir, mü'minin kitabına ve Nebisine îman etmediği için, mü'minlerin onlara kin beslemeğe bir hakları vardır. Zîra Nebimize ve Kur'ân'ımıza îman etmediklerinden, bizim onlara buğz etmek hakkımızdır. Çünkü Allah Teâlâ, îman etmeyenlere kendi gazab ediyor. Bize de buğz etmemizi emrediyor.

Allah Teâlâ, müslümanların, müslüman olmayan milletlere sıkı dost olmanın ve müslümanların sırlarını onlara anlatacak kadar samimiyet peyda etmenin caiz olmadığını beyan etti. Bilhassa Yahudilerle Hristiyanları dost edinmenin caiz olmadığını beyan etmek üzere يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَتَّخِذُواْ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاء بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللّهَ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ "Ey iman edenler! Yahudi ve Hıristiyanları velî edinmeyin! Onlar ancak birbirlerinin velisidirler. Sizden kim onları velî edinirse o da onlardandır. Allah böylesi zalimleri doğru yola iletmez." (Mâide, 5/51) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Zira onların bazısı bazısının dostudur. Eğer sizden bir kimse onları dost edinirse, o kimse zahirde müslüman görünüyorsa da, hakikatte onların zümresindendir. Zira onlara dost olmakla zâlim olmuş olur. Allah Teâlâ zâlim olan kavmi hidâyette kılmaz demektir.

İşte Yahudi ve Hıristiyanlara yardım etmenin ve onlardan yardım beklercesine onlara hakikî dost olmanın caiz olmadığını Allah Teâlâ, Ya-

hudilerin birbirlerine, Hıristiyanların da birbirlerine dost olduklarından, mü'minlere dost olmadıklarını ve olamayacaklarını, binâenaleyh mü'minin de onlara dost olmasının lâyık olmadığını beyan etti. Hal böyle iken, mü'minlerden bir kimse, onlara hakikî dost olarak İslâm'ın sırlarını onlara açıklarsa, o kimse zahirde müslüman görünürse de, kalbi onlarla beraber olduğundan, onların topluluğundan sayılacağını bildirdi. Onlara dost olmakla, müslümanları tehdit etti. Ancak mü'minlerin birbirlerine dost olma lüzûmunu ve din esâsına riâyetin farziyetini tavsiye etti. Kâfirlere itimat etmenin caiz olmadığına, düşmanlarına karşı mü'minlerin uyanık bulunup aldanmamalarını tenbih buyurmuştur. Yahudi ve Hıristiyanların, İslâm aleyhine birleşip, fırsat düştükçe zarar vermekten geri durmayacaklarına işaret için Allah Teâlâ, Hıristiyanların birbirlerine, Yahudilerin de birbirlerine dost olup, mü'minlere asla dost olmadıklarını beyan etmiştir. Binâenaleyh İslâm milleti, kendi ihtiyacını kendi milleti fertlerinden gidermesinin ve işlerinde yabancıları istihdam etmemenin elzem olduğuna bu âyet delâlet eder.

Şu halde müslümanların yapması uygun olan, kendi fertlerinden her çeşit sanatkar yetiştirip, diğer milletlere muhtaç olmamalarının çarelerini düşünmektir. Yoksa mühim işlerde, müslümanların dışındaki kimseleri istihdam etmek, her iyiliği başkasından beklemek, onların müslümanlardan daha cesur ve gayretli olduklarından bahsetmek ve bütün mahfillerde bu gibi sözleri sarfetmek caiz olamaz. Zira bu hal, onların gayretlerini artırmak ve müslümanların hevesini ve izzet-i nefsini kırmaktan ibaret olup, müslümanların metanetine halel getireceği için, sonunda milletin felâketini netice vereceğinde şüphe yoktur. Çünkü kafirlerden izzet ve kuvvet beklemek, müslümanlara lâyık olmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاء مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَيَبْتَغُونَ عِندَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ العِزَّةَ لِلّهِ جَمِيعاً "O münâfıklar müminlerin dışında kâfirleri dost edinirler. İzzet ve desteği onların yanında mı arıyorlar? Oysa bütün izzet ve kuvvet Allah'ındır." (Nisâ 4/139) buyurmuştur. Yani o kimseler ki, onlar kâfirleri mü'minlerden fazlaca dost edinirler. Onlar, kâfirlerin yanında izzet, yani kuvvet ve üstünlük mü ararlar? Kâfirlerle dost olup onların yardımıyla düşmanlarına galebe edeceklerini mi zannederler? Eğer böyle zannedip inanırlarsa, bu inançları

yanlıştır. Zira hakikî izzetin, üstünlüğün, asıl kuvvet ve manevi üstünlüğün hepsi Allah'a mahsustur.

Binâenaleyh bunları Allah'ın dışındaki birinden beklemek ve onlarda izzet var zannetmek büyük hatadır. Zira izzet Allah'a mahsus olduğu gibi, kullarını aziz kılmak da Allah'a mahsustur. Binâenaleyh Allah'ın dışında hiç bir kimse, diğerini azîz kılamaz. Bu âyette izzetin tamamının, Allah'a mahsus olduğunu beyan etmek, tam kudretin Allah'a mahsus olduğunu beyan etmektir. Gerçi Allah Teâlâ'nın kudret ve izzet verdiği peygamberler ve mü'minlerde de izzet vardır. Fakat Allah'ın yardım ve ihsanıyla olduğundan, önceki âyetle وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ "..İzzet, Allah'ın, resulünün ve müminlerindir.." (Münâfikûn, 63/8) âyeti arasında bir çelişki yoktur. Zîra izzetin hepsi İlâhi kuvvetle meydana gelir. Binaenaleyh Allah Teâlâ, peygamberlerine ve peygamberlerine îman eden mü'minlere elbette dilediği kadar izzet verir, kimse karışamaz.

Yahudi ve Hıristiyanların peygamberleriyle kendi aralarındaki zaman dilimi uzun olduğundan, dinlerine uymaları tam olarak kalmadığı için, Cenâb-ı Hakk Ümmet-i Muhammedi onlar gibi olmaktan menetmek üzere وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ "Sakın onlar daha önce kitap verilen ümmetler gibi olmasınlar. Zira kitabı tanımalarının üzerinden kendilerince uzun zaman geçmesi sebebiyle, onlarda ülfet ve kanıksama meydana gelmiş, neticede kalpleri katılaşmıştı. Hatta onların çoğu büsbütün yoldan çıkmışlardır." (Hadîd, 57/16) buyurmuştur. Yani mü'minler kendilerinden evvel kitap verilen Hıristiyan ve Yahudî milletleri gibi olmasınlar. Zira onlar üzerinden uzun zaman geçti ve zamanın uzamasıyla kalplerini kasvet bürüdü. Binâenaleyh, kitaplarının ahkâmı tesir etmez oldu. Çünkü onlardan çoğu, Allah Teâlâ'ya itaatten çıkmışlar ve kitaplarının ahkâmına riâyetten ayrılmışlardır. Zîra nebilerinin vefatı sebebiyle, nübüvvet nuru uzaklaştıkça, ümmette kalp katılığı, atâlet ve ibâdette tembellik çoğaldı. İşte dinin üzerinden geçen sürenin uzamasıyla, kalp kasveti meydana geldi. Kitaplarının ahkâmıyla amel etmez oldular. İşte nefsâni arzularının galip gelmesiyle ihtilâfa düşen ve ahkâmı değiştirmekle bir takım bid'atlar îcâd eden Yahudi ve Hıristiyanlar gibi olmamalarını Cenâb-ı Hakk bu âyette Ümmet-i Muhammed'e (s.a.s.)

tavsiye buyurmuştur. Yani zamanın uzaması, kitabınızla amelinize, peygamberinize îman ve boyun eğmenize ve dininizin hükümlerine dikkat etmenize engel olmasın. Kitabınızın hükümlerine dikkat ediniz ki, Yahudi ve Hıristiyanlar gibi olmayasınız demektir.

Mü'minlerin kâfirleri dost edinmesi dünyada büyük fesada sebep olacağını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَالَّذينَ كَفَرُواْ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ إِلاَّ تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ "Dini inkâr edenler de birbirlerinin velileridir. Eğer siz bunu yapmazsanız, birbirinize yardımcı olmazsanız, dünyada bir fitne kopar, müthiş bir bozukluk, bir fesat ortaya çıkar." (Enfâl, 8/73) buyurmuştur. Yani o kâfir olanların bazısı bazısının dostudur. Binâenaleyh, onlar müslümanlar aleyhine birbirlerine yardımda bulunmak üzere müttefiktirler. Ey mü'minler eğer siz düşmanınızı dost edinirseniz, yeryüzünde büyük fitne ve fesat olur. Binâenaleyh mü'minlere gerekli olan, dostlarını, düşmanlarını bilmek, dostlarına muhabbet ve muavenet edip düşmanlarına adavet etmektir. Eğer bunun aksine hareket ederseniz, yer yüzünü fitne ve fesat ihata eder ki, önünü almak mümkün olamaz. Çünkü o fesadın sebebi Allah'ın düşmanlarını dost edinmeniz olduğundan, engellenmesine muktedir olamazsınız. Hepinize sirayet eder demektir.

Kâfirleri dost edinmekle meydana gelecek fesat, mü'minlerin kendi nefsini hakir görüp, düşmanlarını yüce görerek, onlara meyletme ve sevgi göstermeleridir. Çünkü kâfirler, mü'minlere daima kin ve düşmanlık üzere bulunduklarından, her zaman fırsat düştükçe müslümanları zaafa uğratmaya çalışırlar. Onlarla dostluk ve onlara muhabbet sebebiyle kâfirlerin âdet ve ahlâkları taklit edilir. Böylece İslâm ahlakı tedricen yıkıma mâruz kalır. Sonra da müslümanların temelden zaafa maruz kalacağında şüphe yoktur. Bu ise müslümanlar için büyük felâket ve yıkılma sebebidir. Binâenaleyh kâfirleri dâima düşman bilip, şerlerinden sakınmak üzere bulunmak, müslümanlar için önemli dini görevlerdendir. Şu halde bu âyet-i celîle, müslümanlar için mühim bir derstir. Çünkü âyette üç hüküm vardır:

Birincisi: Kâfirlerin birbirine dost olmalarıdır ki, dost dâima dostunun işine yarar ve icabında dostuna yardım eder. Fırsat buldukça düşman saydığı millete ihanet eder. Binâenaleyh, düşmandan hiç bir kimse, bir müslümanı kendi milleti üzerine tercih etmez. Ancak menfaat gereği, o

menfaat bitinceye kadar dost ve beraber gibi görünür ki, menfaati bitinceye kadar düşmanlığını saklar, sonra düşmanlığının gereğini icradan geri durmaz.

İkinci hüküm: Mü'minlerin kâfirleri dost edinmelerinin, yer yüzünde büyük fesadı doğurmasıdır. Çünkü onları dost edinince, onların Allah rızasına muhalif ahlâklarıyla ahlâklanır. Zîra ahlâk, başkalarına sirayet edicidir. Bilhassa onların dostluğuna aldanan kimse, İslâm ahlakını terkeder. Her feyzi onlardan bekler ve onları yüce, kendini hakîr görür. Müslümanların umûmî kuvveti zaafa duçar olur. Metanetini kaybeder. Muhabbet ettiği düşmanlarının ayakları altında kalır. Akıllara hayret verecek fitneler zuhur eder. Böyle olduğuna birçok hadise şahittir.

Üçüncü hüküm: Onları dost edinmenin büyük fesat olmasıdır ki, bundan evvelki iki hükmü beyan sırasında ne gibi bir fesat olacağı dahi beyan olunmuştu. Binâenaleyh üçüncü hükmü genişçe açıklamaya ihtiyaç kalmamıştır. Yahudi ve Hıristiyanların, müslümanlara düşmanlıkları, hiç bir şekilde kesilmeyip, daimî olduğunu Allah Teâlâ Kur'ân'da: وَلَن تَرْضَى عَنكَ الْيَهُودُ وَلاَ النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ "Ne Yahudiler ne de Hıristiyanlar, sen onların dinlerine tâbi olmadıkça asla senden razı olmazlar.." (Bakara,2/120) buyurmuştur. Yani Habibim! Sen onların milletlerine tâbi oluncaya kadar Yahudi ve Hıristiyanlardan hiç birisi senden razı olmaz mealindeki âyet-i celîlesi, iddia ettiğimiz bu hususu ispata kâfidir. Yani onlar, kendi dinleri ve milletlerine tâbi olmayınca, senden razı olmadıklarından, onların zahirde izhar ettikleri muhabbet ve ünsiyetlerine katiyen itibar olunamaz. Bu âyette her ne kadar hitap zahirde Resûlullah'a (s.a.s.) ise de, hakikatte hitap ümmetinedir. Zira Allah'ın, Resulüne herhangi bir şeyi emretmesi, o Resulün ümmetine aynen emirdir. Fakat o emrin Resule mahsus olmaması şarttır. Çünkü Resule mahsus olan durumlarda, ümmet iştirak edemez.

Netice itibariyle, şu beyan olunan apaçık âyetlerin tamamı, müslümanların dinlerini muhafaza ederek, ancak dostluğu kendi fertleri arasında birbirlerine karşı devam ettirip, diğer milletlerin dostluk izharına itimat edilmemesi lâzım olduğuna delâlet eder. Zîra bir millet, dinine sahip olmazsa mevcudiyetini muhafaza edemez. Çünkü mevcudiyet, dinle kaimdir ki, dinine sahip olmayan milletler, metanet ve güçlülüklerini kaybetti-

ğinden, dâima yıkılmaya mahkûmdur. İslâm'da herkesi kuşatıcı olan bağ, İslâm dinidir. Çünkü Tevhîd bayrağı, bütün müslümanların bir noktada toplanmasına kâfi ve sarsılmaz bir dayanaktır. Her müslümanın birbirini kardeş tanıması, Kur'ân'ın hükmüyle sabittir. Müslümanların tamamının birbirine yardım etmesi, dînen mükellef oldukları bir vazifedir. Çünkü dînî bağ, her türlü bağın üstünde insanları birbirine bağlamak için bir kuvvettir ki, her kuvvetin üstündedir. Çünkü dindarların birbirlerine karşı muhabbetleri, âhîret duygusu ve Allah rızası için olup, bir beklenti mukabilinde olmadığından, bu bağ, çözülmek bilmez ve herkesin ömrü kadar payidar olur. Ancak insanların dünya işleri için birbirine muhabbetleri, bir menfaat mukabilinde olduğundan, o muhabbetin devamı, menfaatin yok olmasına kadardır. Binâenaleyh menfâat ortadan kalkınca, dosluk da biter.

110. DİN BAĞININ ÖNEMİ HAKKINDA

Allah Teâlâ İbrahim Aleyhisselâm ve ashabının, kâfir olan kavimlerinden irtibatı kestiklerini beyan etmek üzere كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاء أَبَداً حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ "... Siz Allah'ın tek İlah olduğuna inanmadıkça, biz sizi reddediyor, bizimle sizin aranızda ebedi olarak düşmanlık ve nefret meydana geldiğini ilan ediyoruz.." (Mümtehine, 60/4) buyurmuştur. Yani İbrahim Aleyhisselâm ve ashabı, küfürle içli-dışlı olan kavimlerine hitap ederek: "Ey bizim kavmimiz! Biz sizin bâtıl dininize ve mabutlarına küfrettik.[63] Siz yalnız Allah Teâlâ'ya îman edinceye kadar, sizinle bizim aramızda ebediyyen kin ve düşmanlık meydana geldi. Binâenaleyh îman etmedikçe aramızda muhabbet ve ünsiyet olamaz. Her ne kadar aramızda milliyet ilişkisi varsa da, din ilişkisi yoktur. Böyle olunca, milliyet ilişkisi ve yakınlık, muhabbet ve ülfete kâfi değildir dediler.

İşte Hz. İbrahim ve ashabı böyle demekle, kendi kavimleri ve akra-

63 Buradaki "küfrettik" kelimesindeki anlam, sövmek anlamına gelmeyip, kabul etmeme, reddetme anlamındadır. Zira İslâm'da başkalarının batıl bile olsa ilahlarına küfretme âyetle yasaklanmıştır. Nitekim: وَلاَ تَسُبُّواْ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللّهِ فَيَسُبُّواْ اللّهَ عَدْواً بِغَيْرِ عِلْمٍ "Onların Allah'tan başka yalvardıkları tanrılarına hakaret etmeyin ki, onlar da cahillik ederek hadlerini aşıp Allah'a hakaret etmesinler!" (En'âm, 6/108) âyetinde bu husus açıkça belirtilmiştir.

balarıyla münâsebeti kesiverdiler. Bunu Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân'da bize bunu beyan etmesi, mü'minlerle kâfirler arasında bağlılık ve muhabbetin olmadığını, bilâkis kin ve düşmanlığın olduğunu bildirmek ve ancak bağlılığın, din bağlılığı olduğunu beyan etmektedir ki, insanları birbirlerine sıkıca bağlayanın, din olduğunu tavsiye etmiştir. Evet Hz. Adem'den beri, insanları bir araya toplayan ve topluma intizam veren, dini bağlılıktır. Binâenaleyh dinden başka hangi bağ ve hangi şekil olursa olsun, hiç bir münâsebet, bir toplum meydana getirerek, insanları bir kitle halinde devam üzere tutamamıştır. Az bir müddet devam etse bile, pek az bir zamanda tefessüh eder, gider. Çünkü insanları devam üzere bir gayeye sevk edecek olan ancak dindir. Şu halde din bağının ötesinde bir bağ olmadığından, din bağını ihlâl eden milletlerin, her zaman yıkıldığını, tarih ispat etmektedir. Zîra din, insanları dâima salâha sevk ettiğinden, mütedeyyin olan bir milletin, sıkı sıkıya bağlandığı din, neshedilmiş bile olsa, toplumu bir kayıt altında bulundurur. Bütün fertler, o kayda riâyet ettikçe, toplumun bireyleri arasındaki bağı ve kuvvetini kaybetmediği sürece, daima toplu bulunur. Sonunda, takip ettiği gayeye ulaşır. Ancak din bağlılığına riâyet azaldıkça, toplumun bireyleri arasındaki bağ çözülür. Tefrikalar meydana gelir. Efkâr dağılır, söz bir araya gelmez. Toplum, kuvvetini kaybeder. Sonunda düşman fırsat bulur. Felâketten felâkete sürüklenir. İşte şu esasa binâen, İslâm'da tefrika yasaklanmıştır. Yukarıda beyân olunduğu üzere, insanları bir noktada toplanmaya davet eden, ancak din bağıdır.

Dînin ahkâmını yerine getirmede tefrikanın caiz olmadığını beyan hakkında Allah Teâlâ: شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحاً وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ "O, "Dini doğru anlayıp hükümlerini uygulayın ve o hususta tefrikaya düşmeyin" diye, din esasları olarak Nuh'a emrettiğini, hem sana vahyettiğimizi, keza İbrâhim'e, Mûsâ'ya, Îsâ'ya emrettiğimizi sizin için de din kıldı.." (Şûrâ, 42/13) buyurmuştur. Yani Ey Şânı Yüce Peygamber! Dinden Hz. Nuh'a Allah Teâlâ'nın vasiyet ettiği şeyi ve bizim sana vahyettiğimiz ahkâmı size meşru kıldık. Size vahyettiğimiz, İbrahim, Musa ve İsa Aleyhisselâma da vasiyet ettiğimiz şey ise, dîni ayakta tutup, ahkâmını zayi olmaktan korumak ve o dinde fırka fırka olup ihtilaf etmemektir. İşte bu zikrolunan dini ayakta tutma, yani ahkâmını

icra etmek ve ayrılığa düşmemekte, peygamberlerin dinlerinde ittifak vardır. Cenâb-ı Hakk bu iki meseleyi Ümmet-i Muhammed'e (s.a.s.) dahi farz kıldığını ve Resulüne vahyettiğini bu âyette beyan etmiştir. Çünkü bütün enbiyânın dinlerinde, ümmetler için, dînin ahkâmını icraya çalışmak farz olduğu gibi, tefrikanın câiz olmadığı dahi beyan olunmuştur. Binâenaleyh, Ulu'l-Azim bütün peygamberlerin dinleri, teferruatta, zamana ve insanların mizacına muvafık olmak suretiyle muhtelif ise de, inanç noktasında, dînin ahkâmını icra etmenin farz oluşunda ve tefrikanın caiz olmadığında müttefiklerdir. Bu esasta hiç bir din, diğerine muhalif değildir.

Bu âyette ismi zikrolunan Hz. Nuh, İbrahim, Musa, İsa, ve Muhammed (s.a.s.), büyük din sahibi olup, milletlerin ekserisi tarafından bunların dinleri kabul edildiğinden ve ümmetlerinin de çokluğuna binâen isimleri zikredilmiştir. Yoksa ismi zikredilmeyen enbiyânın dinlerinde dahi hüküm böyledir. Zîra inanç esaslarında, dîni ayakta tutmada, güzel ahlaka yapışmanın lüzumunda, kötü ahlaktan sakınmanın farz olmasında ve her din ferdinin, o dinin haramını haram, helâlini helâl tanımasında bütün dinler müttefiktir.

Şu halde bir dini kabul eden fertlerin, o dînin ahkâmını yerine getirmeğe gayret etmesi, dinde ihtilâf ederek dağılmayıp toplu bulunması, birbirlerini kardeş tanıması, aralarında ülfet ederek cemiyetin kuvvetine halel getirmemesi, her dinde önemli ve elzem olan meselelerden olduğuna, bu âyet delâlet eder. Binâenaleyh bütün dinlerde millet arasında tefrika yasaklanmıştır.

111. EMR-İ BİLMA'RUF VE NEHY-İ A'Nİ'L-MÜNKER HAKKINDA

Allah Teâlâ, emr-i bilma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerle meşgul olmanın müslümanlar için mühim dini bir vazife olduğunu beyan etmek üzere وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ "Ey müminler! İçinizden hayra çağıran, iyiliği yayıp kötülükleri önlemeye çalışan bir topluluk bulunsun. İşte selâmet ve felahı bulanlar bunlar olacaklardır." (Âl-i İmrân, 3/104) buyurmuştur. Yani ey Ümmet-i Muhammed! Sizden, insanları hayra davet eden, ma'rûf olan şeylerle emir ve münke-

râttan nehyeden bir cemaat olsun. İşte şu hayra davet edip din nazarında güzel olan mâ'rûfla emir ve dinin inkâr ettiği münkerâttan nehyedenler, bunların nasihatlerini kabul edenler, ancak felah bulup azaptan kurtulanlardır. Zîra millet arasında, insanlara her hususta hayırla öğüt verecek ve din nazarında caiz olanla caiz olmayanı bildirecek bir topluluğun bulunması gerekli ve böyle bir cemaat bulundurmak ümmet üzerine farzdır.

"**Mâ'ruf**"la kasdedilen, aklın ve dinin güzel olduğuna hükmedip, Kitab'a ve sünnete muvafık olan her şeydir. "**Münker**"le kasdedilen, aklın ve dinin çirkin saydığı, Kitap ve sünnete muhalif olan her şeydir. Hayra davet, bütün İlâhi emirlere davete şâmildir. Şu kadar ki, emr-i bilma'rûf ve nehy-i anilmünkerle meşgul olacak kimsenin, dinin hükümlerine vakıf olması, insanlara yaklaşımı bilmesi, cemiyetin halinden haberdar olması, tatlılıkla veya şiddetle söylenecek zamanı ve mekânı bilmesi lâzımdır.

İşte şu beyan olunan bütün sıfatlar, her mü'min fertte bulunması mümkün olmadığından, bu sıfatları taşıyan, ümmet içinden bazı kimseler olduğuna işaret için Cenab-ı Hakk, (مِنْ) lafzıyla (مِنْكُمْ) buyurmuştur ki, sizden şu sıfatları haiz olan bir cemaat, emr-i bilma'rûf ile meşgul olsun demektir. Binâenaleyh, emr-i bilma'rûf, farz-ı kifâye olduğundan, ümmetten bazı kimselerin bu vazifeyi eda etmesiyle, diğerlerinden farz kalkmış olur. Meşgul olmayanlar üzerine günah yoktur.

Emr-i bilma'rûf ve nehy-i anilmünkerin üç kısmı vardır: Birincisi, el ile olur ki, bu kısım mü'minlerin idaresine bakan kimseye, yani devlet başkanının üzerine farzdır. Zîra insanları lâyıkıyla terbiye ve te'dîp, onların vazifesidir. İkincisi, lisanla olur, bu kısım din alimlerinin vazifesidir. Üçüncüsü, kalple buğzetmekten ibarettir. Bu kısım âcizlere mahsustur. Zîra ellerinden ve dillerinden bir şey gelmez. Fakat şayet dînî ve dünyevî salâhı gösteremezlerse, kalpleriyle buğzetmek, mümkün olduğu kadar bir zulmün kaldırılmasına çalışmak ve sözünü dinleyenlere akılları erdiği kadar hayırla nasihat etmek mânâsınca emr-i bilma'rûf, ümmetin tamamı üzerine farzdır. Zîra mümkün olduğu kadar herkesin hayra çalışması farzdır. Binâenaleyh bu kabil nasihati zaman ve zemin icap eder de, bu kadara muktedir olan kimse vazife edinmezse, elbette mes'ûldür. Zîra herkesin kabiliyet ve liyâkati nispetinde, emr-i bilma'rûfa ihtimam göstermesi lâzımdır. Çünkü

emr-i bilma'rûf ve neh-yi anilmünker, milletin dini ve dünyevi faydalarını kendilerine göstermek, dini ve dünyevi zararlardan onları engellemektir. Bunlar ise ümmetin temel dayanağı derecesinde olduğundan, bu hususu ihmâl etmek doğru olmaz.

İşte emr-i bilma'rûfun ehemmiyetine binâen, Ümmet-i Muhammed'in (s.a.s.) sâir ümmetten daha üstün olmasının sebeplerinden biri de, Ümmet-i Muhammed'in (s.a.s.), emr-i bilmârûfla meşgul olmaları olduğunu beyan dolayısıyla Cenâb-ı Hakk كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ "Ey Ümmet-i Muhammed! Siz insanların iyiliği için meydana çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz: İyiliği yayar, kötülüğü önlersiniz, çünkü Allah'a inanırsınız.." (Âl-i İmrân, 3/110) buyurmuştur. Yâni ey Ümmet-i Muhammed! Siz insanlara gönderilen ümmetlerin hayırlısısınız. Zîra siz, emr-i bilma'rûf ve nehy-i- anilmünker yapmakla beraber, Allah'a îman edersiniz demektir.

Bu âyette, Ümmet-i Muhammed'in (s.a.s.), ümmetlerin hayırlısı olduğunun sebebi, emr-i bilma'rûf ve nehy-i anilmünkerle meşgul olmaları olduğunu Cenâb-ı Hakk beyan etmiştir. Zîra Ümmet-i Muhammed (s.a.s.), kıyamete kadar emr-i bilma'rûfa devam edecektir. Ancak müslümanların bulundukları her yerde lâyıkıyla emr-i bilma'rûf olmazsa da, bazı yerlerde elbette bulunur. Meselâ bugün Hindistan'da bazı cemiyetler tarafından, büyük meblâğlar sarfederek, Avrupa'nın bazı beldelerinde İslâmiyet'in neşriyle meşgul oldukları, gazetelerde görülmektedir. Nasıl ki, İslâm'ın başlangıcında dünyanın büyük bir kısmında Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tebliğ ettiği din yayılmıştı. Şu kadar ki, emr-i bilma'rûfa muktedir olabilecek dini ilim erbabını yetiştirmek, millet üzerine farzdır. Bu ciheti düşünecek de devlet adamlarıdır. Nasıl ki, her dâirenin bir meslek mektebi vardır. Aynı şekilde bu hususun da bir meslek mektebi olması lâzımdır. Binaenaleyh şimdiye kadar böyle bir sınıfın yetişmesini İslâm devletleri ihmal etmemiştir.

Her sınıfın yetişmesini ihmal etmediği gibi, dini hükümleri muhafaza edecek sınıfın yetişmesini dahi ihmal etmemiştir. Bu hususa şahit, Bağdat ve Endülüs medreseleri, Mısır'ın Ezheri ve İstanbul'da Fâtih'in ve sair padişahların kurdukları medreseler kâfidir. Konya'da Selçukîlerin bulundukları sürece, bu hususa ne kadar itina gösterdikleri, bugün mevcut olan

eserleriyle sabittir ki, onların bina ettikleri medreselerin kapılarındaki zerafet ve mimarî üslûbunu seyir ve temaşa etmekten aldıkları zevki, Avrupa seyyahları saatlerce anlatmaktan kendilerini alamıyor. O nakışlara ve kitabelerdeki yazılara baktıkça hayret ediyorlar. O medreselerde her türlü fazilet ve yüceliğe sahip kimseler yetişmiş ve İslâm toplumuna lâyıkıyla hizmet etmişlerdir. Bunlar, inkarı mümkün olamayan bir hakikattir. Hattâ müslümanlara şereften hiç bir hisse vermek istemeyen Avrupalılar bile, bugün bu hakikati teslimde tereddüt etmezler. Zaman zaman öğretim tarzı değişmiş ise de, medreselerde dini ilimlerin yapılması, tazeliğini kaybetmemiştir. Binaenaleyh dini ilimleri şimdiye kadar muhafaza eden, lağvedilen medreselerde tahsil gören din bilginleri ve talabelerdi. Ancak birtakım şartlar gereği, bunu inkâr edenler eksik olmaz. Fakat bu türlü inkâr, gün ortasında güneşi inkâr kabilindendir. Görmeyenlere deriz ki, bunların gözleri var, lâkin hakkı görmezler. Kulakları var, hakkı duymazlar. Kalpleri var, lâkin hakkı anlamazlar.

112. İLİM YOLCULARI HAKKINDA

Allah Teâlâ, ümmet içinden bir sınıfın, dini ilimler tahsili için ayrılması lâzım geldiğini beyan etmek üzere وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُواْ كَآفَّةً فَلَوْلاَ نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُواْ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ "Bununla beraber müminlerin hepsinin topyekün sefere çıkmaları uygun değildir. Öyleyse her topluluktan büyük kısmı savaşa çıkarken, bir kısmı da din hususunda sağlam bilgi sahibi olmak, dinî hükümleri öğrenmek için çalışmalı ve savaşa çıkanlar geri döndüklerinde kötülüklerden sakınmaları ümidiyle, onları uyarmalıdır." (Tevbe, 9/122) buyurmuştur. Yani ilim tahsili ve cihâd hususunda, mü'minlerden hepsinin gitmesi doğru değildir. Çünkü tamamının birden gitmesi, hayatı olumsuz etkileyeceği yönüyle zararı netice verir. Keşke mü'minlerin her kabile ve her beldesinden azıcık bir grubun, başka beldeye gitmeleri, dini, İslâm'ın gerçeklerini ve fıkhî meseleleri öğrenip ilim tahsilinden sonra dönüp memleketlerine geldiklerinde, kavim ve kabilelerinden uyarılmağa muhtaç olanları uyarsa ve dini prensipleri onlara öğretmek için olsaydı. Hem kendileri, hem de kavim ve

kabileleri hakkında bizzat nimet olurdu. Çünkü dini hükümleri bilmek, bilmeyenlere öğretmek ve gereğiyle amel etmek, ebedi saadete ermeye vesiledir. Bunların uyarılmaları sebebiyle, kabilelerinin yasaklardan korkmaları ümid edilir demektir.

İşte bu âyet, dini ilimleri tahsil ve derinlemesine öğrenmenin farz-ı kifâye olduğuna, ilim talebelerinin tahsilden niyeti de, halkın noksanını ikmal ve ahvalini ıslah etmek olmasının lüzumuna delâlet eder. Bu âyetten alınan netice, dini hükümleri ve fıkhî meseleleri tahlil için, her ne kadar cihad farz ise de, mü'minlerin tamamı üzerine cihad için memleketten çıkmak, beldeyi tamamen boş bırakmak lâzım değildir. Bazı kimselerin, bu vazifeleri görmesi kifayet eder. Lâkin ilim tahsilini büsbütün terketmek asla caiz olmaz. Her kavim ve belde ahalisine, yukarıda beyan edildiği gibi, dini konuları halledecek birer âlim bulundurmak farz olur. Gerek cihada ve gerek ilim tahsiline, bütün ahalinin çıkmasının doğru olmadığına sebep, ziraat ve ticaret gibi geçim şartlarının terk edilmesi ve boşta kalmasını netice vermesidir. Gerek dini ilimler ve gerek cihâdın bütün bütün terki, müslümanlar için aynı zarara eşittir. Zira bir millet için ilim ve irfan lâzım olduğu gibi, mevcudiyetini, dinîni, memleketini, mukaddesatını muhafaza için cihatla meşgul olmak dahi lâzımdır. Şu halde bu iki sınıf, milletin iki kanadı demektir. Binaenaleyh, kanatsız kuş uçamadığı gibi, dînin ahkâmını muhafaza edecek ilim erbabına ve memleketi muhafaza edecek askere sahip olmayan millet de yaşayamaz. Çünkü her şahıs için, bir dîne inanarak ruhunu, ahlâkını onunla tedavi ve maneviyatına sarılması lâzım olduğu gibi, cismini yaşatmak için ticâret kazancıyla maişetini düşünmesi de öyle lâzımdır. Fakat devlet için, milletin ahlâkı noktasında dini prensipleri ve yaşaması noktasında maddiyâtını muhafaza etmesi lâzımdır.

Şu halde bir şahıs için lâzım olan şey, bir devlet için de lâzımdır. Bir milletin toplu halde bulunması ve maişetini temin etmesi, zorunlu olarak muamelâtla hâsıl olacağı tabiî olduğundan, Hz. Âdem'den beri, insanların muhtaç olduğu muamelât usûlü, hiç bir dinde fesholunmayan meselelerden biridir. Çünkü insan, yaratılış gereği medenî ve cemiyet halinde yaşaması zarurî olup, her zaman insanların birbirlerine ihtiyacı aşikâr olduğundan, bu ihtiyacın temini ise muamelâta bağlı olduğu yönüyle, her

asır ve her millette muamelât usulü cereyan edegelmiştir. Muamelâtın tali kısımlarında, zaman zaman insanların ihtiyacı üzere ortaya çıkan, dinlerin ahkâmı değişir. Binaenaleyh, bir Nebinin şerîatında helâl olan bir muamele, diğerinde haram olabilir. Muamelâtta ise en önemli esas, meşru akitlerdir. Zîra malları kendine hususi kılmak üzere bir kimsenin tasarrufu ve diğerinin tecâvüzünün engellenmesi, bir sebeple mülke sahip olmağa bağlıdır. Meşru akitler, bir şeye sahip olmanın kuvvetlisidir.

113. DİNİ AKİTLER HAKKINDA

Dini akitler, beşer hayatını devam ettirmede lâzım ve zarurî olduğundan, Cenab-ı Hakk akitlerin gereğini muhafaza etmenin lâzım geldiğini beyan sadedinde يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَوْفُواْ بِالْعُقُودِ "Ey iman edenler! Bağlandığınız ahitleri yerine getiriniz.." (Mâide, 5/1) buyurmuştur. Yani Ey mü'minler! Aranızda cereyan eden akitlerin ahkâmını îfâ edin. Yani ey mü'minler! Sizin dünya ve âhiret işlerinizi korumanız ve ahiretinizi ıslâh için Allah tarafından konulan dini prensiplerin gereği üzere aranızda cereyan eden akit ve muâhedelerin ahkâmını muhafaza edin ve gereğini yerine getirin demektir. Binaenaleyh şer'i akitlerin gereğini terk eden kimse, günahkâr olur. Zira Allah'ın emrine muhalefet etmiştir.

(**Akt**), bir şeyi diğer şeye sağlam bağlamak olduğu yönüyle, şer'î akitlerde îcap kabule, yani "aldım-verdim" sözlerini birbirine birleştirmekten ibaret olduğundan, pazarlık suretiyle taraflardan cereyan eden lafızlara akt denmiştir. Bu âyetteki "ukûd", Allah Teâlâ'nın tekliflerinin tamamına şâmil olduğu gibi, insanların kendi aralarında yaptıkları alım satıma, nikâha, talâka, nezîr ve yemine, kiraya verme ve kiralamaya, emanetlere, hibeye, borca, şirkete ve diğer muamelelere, yine devletler arasında vuku bulan ahitler ve mukavelelere dahi şâmildir. Binaenaleyh akitleri yerine getirmeyi emretmek, her birinin gereğini yerine getirmeyi emretmektir. Binâenaleyh insanın, kabul ettiği hangi akit olursa olsun, onun gereklerini eda etmesi farzdır.

Şu halde Allah ve Resulüne îmanı kabul eden bir kimse, îmanın gereği olan namaz, oruç gibi diğer amelleri de eda etmesi farzdır. Terkederse azaba müstehak olur. Aynı şekilde nikâhı kabul eden bir kimse, nikâhın gereği

olan, hanımın mehrini, nafakasını ve giyeceğini temin etmesi farzdır. Binaenaleyh, bir kimse nikâhı kabul etmekle beraber, yapması gereken görevleri terk ederse, hanımına karşı zâlimdir. Çünkü hakkını vermiyor, Allah'a karşı asîdir. Çünkü emrine muhalefet ediyor. Şu halde azaba müstehak olur. Zîra nikâh, kadınla kendi aralarında bir pazarlıktan ibaret olduğu yönüyle, gerek dinin gereği ve gerek örf ve adetlerin icabı, nikâhın bütün gereklerini îfâ etmek lâzımdı. Bu âyette akitleri yerine getirmeğe olan emir, hemen yapılması gereken bir emirdir. Yani derhal gereğini yerine getirmek farz olduğundan, İmam-ı Azam'a göre bir mecliste yapılan akit, yani pazarlık, derhal geçerli olduğu için, meclisten gelen bir muhayyerlik yoktur. Binaenaleyh taraflardan birisi, o meclis dağılmaksızın akdi feshetmek istese, feshe kadir olamaz. Zîra yapılan olan pazarlıkta, ağzından çıkan söz, eğer satıcı ise "sattım" lâfzının ve eğer alıcı ise "aldım" lâfzının gereği olan satmak veya almak olduğu cihetle, onu geri döndüremez. Binaenaleyh satmış ise mal elinden çıkmıştır, mal geri dönmez. Almış ise, o mala mâlik olmuştur, reddedemez, İşte şu beyan olunan tafsilât üzere Cenab-ı Hakk, bir cümle ile kullarının muamelâtta bütün vazifelerine işaret buyurmuştur.

Binaenaleyh gerek Zât-i Ulûhiyetine karşı ubudiyette, gerek insanlar arasında cereyan edecek muamelelerde ve gerek insanın kendi nefsinde kabul ettiği nezîr, yemîn vesaire gibi akitleri ve ahitleri terketme ve onlarda tembellik göstermenin caiz olmadığını kullarına bildirmiştir. Herkesin, kabul ettiği alış-verişi tamamıyla yerine getirmesinin lâzım olduğunu beyan etmekle, akdin gereğinin tersine dönmenin asla caiz olmadığına işaret etmiştir. Bu İlâhi emriyle, mü'minler arasında muamelenin intizamını temin buyurmuştur. Çünkü mü'min olan bir kimse, sözünde sebat eder. Allah'ın emri budur. Hilâfına hareket edemem diye cevap verir. Zîra sözünde sebatı olmayan insana îtimad olmaz. Muamelelerdeki intizam ise, genellikle îtimat üzere olur. Binaenaleyh, insanın dâima sözünde sebat ve muamelelerinde doğruluk üzere hareket etmesi lâzımdır. İnsanların huzuru bununla meydana gelir. İnsanların, muamelelerde her şeyden önce muhtaç olduğu şey, alım ve satımdır. Zira bütün ticaret, hatta insanın yiyeceği bir lokma ekmek dahi, alış verişledir. Binaenaleyh bundan dolayıdır ki Cenâb-ı Hakk, alış-verişi helâl kılmıştır.

114. ALIŞ-VERİŞ HAKKINDA

Allah Teâlâ faizin haram, alış verişin helâl olduğunu beyan etmek üzere ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُواْ إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا "... Bu, onların "Alış-veriş de faiz gibidir" demelerindendir. Halbuki Allah alışverişi mübah, faizi ise haram kılmıştır.." (Bakara, 2/275) buyurmuştur. Yani faizle faydalanan kimselerin kıyamette başlarına gelecek azabın sebebi, onların alış-verişi faize, faizi alış-verişe kıyasla, faizi helâl kabul etmeleri ve alış-veriş faiz gibi demeleridir. Halbuki Allah Teâlâ alış-verişi helâl ve faizi haram kıldı. Şu halde faiz, alış-verişe kıyas olunamaz. Zîra alış-verişe Allah tarafından ruhsat verilmekle helâl oldu. Faiz, yasaklanmakla haram kılındı. Binaenaleyh faiz, alış-verişe eşit olamaz. Faizin haram olmasında üç aslî sebep vardır:

Birincisi: Karşılıksız olarak başkasının malını almaktır. Zîra mal, insanın hayatına ve ölümüne kadar dünyanın imarına yardımcı ve sahibinin ihtiyacını giderici olduğundan, malın kaybolmaktan kurtulması lâzımdır ve mal, çok değerlidir. Binaenaleyh, bir malı bedelsiz almak ve onun haramlığını kaldırmak, zayi etmek olduğu anlamına geldiğinden, onun bedelsiz alınması haram kılınmıştır. Şu halde sahibinin rızasıyla vermesi, faizdeki bu haramlığı kaldıramaz. Çünkü ihtiyacına binâen faizle mal almıştır. Kendinde var olan mecburiyet, kendi rızasıyla vermesini îcap etmiş ise de, mecburiyet tahtında rıza göstermesi, faizin haramlığını gidermez. Faizin haramlığına **ikinci** sebep: Halkın menfaatine yardımcı olan ticareti ve insan için arzu edilen bilfiil çalışmayı ortadan kaldırmasıdır. Çünkü para sahipleri, bedelsiz kolayca başkasının malını almağa alışınca, külfetle meydana gelen ticâret, tarım ve sanat gibi işlere meyletmezler. Ticârette olan faziletten, kazançtan ve bereketten mahrum olurlar. Sonunda servetleri de mahvolur. Bu hal ise her zaman görülmektedir. Çünkü Cenâb-ı Hakk يَمْحَقُ اللّهُ الْرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ "Allah faizin bereketini eksiltir, zekât ve sadakaları ise nemalandırır.." (Bakara, 2/276) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ faizi ve içine faiz giren malın bereketini giderir. Sadaka verilen malı arttırır demektir. Faizin haramlığına **üçüncü sebep**: İnsanlar arasında bilinen ve güzel görülen karz-ı hasen -ki ödünç para alıp vermek suretiyle yapılan yardımlaşma- usûlünün ortadan kalkmasına faizin vesîle olmasıdır. Halbuki İslâmiyet'te fertlerin birbirlerine

yardım etmesi dini prensiplerin en mühimlerindendir. Zîra insanların birbirine ihtiyacı zarurîdir. Yardımlaşma da insanlığın zaruri ihtiyaçlarındandır. Binaenaleyh toplumun ihtiyaçlarına mâni olan faizin haramlığı, İslâm dininde Kur'ân'ın naslarıyla beyan olunmuştur. Binaenaleyh, "sâir milletlerde faiz muamelesi câridir, bizde de câri olsun" demek, dini hükümlerin bu kısmını kaldıralım demekten başka bir şey değildir. Onlar kiliseye gidiyorlar, biz de gidelim demekten hiç farkı yoktur. Alış-verişe gelince, insanların ihtiyacını temin etmek vardır. Bir memleketin malını diğer memlekete alıp götürmek, o beldenin malını diğerine ulaştırmak, insan cinsine hizmet ve yardım olduğu cihetle, emek ve çalışması mukabilinde ticaretiyle kendi faydalandığı gibi, belde ahalisi de aradıkları şeyi ayaklarına gelmiş bulmalarıyla istifade ettiklerinden, meşru ve güzeldir. Cenâb-ı Hakk da, kullarına bunu helâl kıldığını beyan ederek, onları alış verişe teşvik etmiştir.

115. ÖLÇÜ TARTI HAKKINDA

Şu kadar ki, ticarette ölçüye ve tartıya ihtiyaç zarurî olduğundan, Cenâb-ı Hakk ölçü ve tartıda adalet lâzım geldiğini beyan dolayısıyla وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ "Öyleyse siz de tartıyı adaletle yapın, sakın teraziyi, dengeyi aksatmayın." (Rahman, 55/9) buyurmuştur. Yani ey Allah'ın hükümleriyle mükellef olan insanlar! Siz aranızda, Allah'ın koymuş olduğu teraziyi, adalet ve insaf dâiresinde kullanıp yerleştirin ki, birbirinize zulüm etmeyesiniz ve tarttığınız şeylerde noksan vermeyin ki, birbirinizin hukukuna tecâvüz etmeyesiniz demektir. İşte terazi ve kantarla tartmak, ölçek ve arşınla ölçmek, bütün halkın hukukunu temine yardımcı oluyor. Muamelâtın doğruluğuna yardım ettiğinden, insanların huzurunu ve halkın birbirine emniyetini muhafaza ettiği için, Cenab-ı Hakk terazide adaletli davranmayı emrettiği gibi, noksan vermekten de nehyetmiştir. Çünkü ölçü ile tartının her ikisi de herkesi hakkına razı olmağa ve halka zulüm etmemeğe davet ediyor. Bunlar, insanların istirahatini temin için konulduklarından, herkesin bunlara dikkat etmesi farzdır. Zîra dünyanın huzuru muamelâta, muamelât da genellikle ölçü ve tartıya bağlı olduğundan, dünyanın huzuru bunlara bağlı demektir.

Binaenaleyh bunlarda adaletin hilâfına hareket, insanların hukukuna tecâvüz ve emniyeti ihlâl ettiğinden, insanların arasında huzuru ve muamelenin güzel bir şekilde cereyanını çığırından çıkardığı yönüyle, dünyada kıtlık, pahalılık gibi, Allah'ın gazabına sebep olacağını, ayrıca ahirette de büyük bir azabı gerektireceğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُواْ عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَو وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ "Vay haline eksik ölçüp tartanların! Onlar ki satın alırken haklarını tam olarak alırlar. Fakat kendileri başkalarına satar, ölçüp tartarken eksik yapar, hîle karıştırırlar." (Mutafifîn, 83/1-3) buyurmuştur. Yani büyük helak ve acıklı azap, ölçü ve tartıda azıcık bir şeyi müşteriden gizlice çalan kimseler içindir. Onlar, alırken aldıklarını dikkatle ölçüp tam aldıkları gibi, hîle ile fazla alırlar ve asla noksan ölçmezler. Ancak satarken ölçüp veya tarttıklarında hîle ile azıcık bir şeyi çalarak noksan verirler. Müşteriyi zarara sokarlar. Halbuki ölçü veya tartıda asıl maksat, hukukta eşitlik ve adalettir. Bu asıl maksadı haleldar ettikleri için, onlar büyük helake müstahak olmuşlardır.

(**Tatfîf**): Ölçü veya tartıda azıcık bir şeyi çalmaktır. Gerçi bu kadarcık bir şey çalmak, insanların gözünde ehemmiyetsiz ve değersiz ise de, Allah katında bu gibi hırsızlık, büyük cinayet olduğundan, bu gibi kötü şeyleri yapmakla insanlara zarar vererek arzu edilen adaleti ihlal ettiklerinden, pek büyük azaba duçar olacakları beyan olunmuştur. Çünkü terazi ve ölçü, bütün insanların muamelesinde asıl ölçüdür. Bunlar asıl ölçü olduğundan, insanlığın nizamında, önemli bir esas olduğu cihetle, Allah nazarında büyük bir ehemmiyeti vardır. Binaenaleyh ölçü ve terazide, arşında, çok küçük bir şey çalmakla dahi, muamelât ve insanlığın intizamının esası ihlâl olunur. Bunu yapanların cinayetleri, maddeten küçük ise de, manen pek büyük bir cinayet irtikâp etmiş olduklarından, acıklı azap görecekleri beyan olunmuştur. Zîra cinayet, umûmun muhtaç olduğu muamelede olmasına binâen büyük sayılması, adalete muvafıktır.

Âlemin intizamını ve insanların muamelâtında adaleti kabulde, terazinin ehemmiyetine işaret için Cenâb-ı Hakk teraziyi, bütün peygamberlere inzal ettiğini beyan dolayısıyla لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ "Şu kesindir ki Biz resullerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti gerçekleştirmeleri için, resullerle beraber kitap ve adalet

terazisi indirdik..” (Hadid, 57/25) buyurmuştur. Yani Zât-ı Uluhiyetime yemin ederim ki, Şanı Yüce olan Biz, kullarımızı irşat için açık mucizelerle resullerimizi gönderdik. Onları zahir ve parlak delillerle destekledik. Resullerimizle beraber insanların ahvaline uygun ahkâmı beyan eden kitap da inzal ettik ki, o kitaptan kurtuluş sebepleri olan dini hükümleri almakla istifade etsinler. Değerli Peygamberlerle mizanı da inzal ettik. Dinlerinde mizana ihtimam gösterilmesini emrettik ki, insanlar muamelelerinde adaletle hükmetsinler, birbirinin hukukuna tecâvüz etmesinler. Herkes hakkına razı olsun. Biri diğerini zarara sokmasın demektir.

İşte mîzanın ehemmiyetine işaret için Allah Teâlâ ölçünün inzalini, Rusûl-i Kiramı göndermekle beraber zikretmiştir. Çünkü Yüce Peygamberler insanlara doğru yolu gösterir, kitap da dinî ve dünyevî menfaatleri beyan eder. Mizan ise, birbirlerinden fazla alıp, eksik vermek gibi zulümlerden muhafaza eder. Şu halde bunların hepsi halkın rahatını ve muamelâtta adaleti temine ve dünyanın intizamının lâyıkı üzere cereyanına yardımcıdır. Binaenaleyh, bütün enbiyanın dinlerinde, ölçü ve tartıdan bahsedilmiş ve riâyet olunması ehemmiyetle tavsiye olunmuştur.

İşte ölçünün ehemmiyetine binâen Cenâb-ı Hakk, Kur’ân’da ölçü ve tartıya dikkat etmeyi doğrudan doğruya Ümmet-i Muhammed’e (s.a.s.) tavsiye ettiği gibi, Yüce Peygamberlerden bazılarının bu hususta ümmetlerine nasihatlerini dahi beyan etmiştir ki, onların halleri Ümmet-i Muhammed’e ibret dersi olsun. Bunlardan Şuayb Aleyhisselâmın ümmetine nasihatini anlatması dolayısıyla وَيَا قَوْمِ أَوْفُواْ الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلاَ تَبْخَسُواْ النَّاسَ أَشْيَاءهُمْ وَلاَ تَعْثَوْاْ فِي الأَرْضِ مُفْسِدِينَ “Ey halkım! Ölçü ve tartıyı dengi dengine tam tutun, halkın hakkını yemeyin ve ülkede müfsitlik ederek fenalık yapmayın.” (Hûd 11/85) buyurmuştur. Ey kavmim! Adaletli bir şekilde ölçü ve tartının hakkını verin. İnsanların eşyasında hakkını noksan vermeyin ve yer yüzünde fesat çıkararak insanların hukukuna tecâvüz etmeye uğraşmayın demektir.

Bundan evvelki âyette Şuayb Aleyhisselâmın kavmine hitabında وَلاَ تَنقُصُواْ الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ “..Hem ölçü ve tartıyı eksik tutmayın..” (Hûd, 11/84) Yani ey kavmim! Ölçü ve tartıda noksan yapmayın buyurmuştur. Noksan yapmak, muamelelerin bütününde haramdır. Bunun için, bir malı pazarlık ettikten sonra, parasını noksan teklif etmek caiz olamaz. Okkada, kiloda

noksan vermek, insanlar arasında emniyeti kaldırdığından, insanları bozup, nizamı kaldırdığı yönüyle, doğrudan doğruya başkasının malını çalmak ve yağma etmekten farkı yoktur. Gerek ölçü ve gerek tartı, bütün muamelâtın ölçüsü olduğundan, bütün dinlerde ona ihtimam gösterilmesini Cenâb-ı Hakkın insanlara tavsiye ettiği beyan olundu.

Ölçü ve tartıyı insanlar arasına koymaktaki asıl maksat, eşitlik ve adaleti temin etmektir. Şu halde muamelâtın tamamında adâlet lâzımdır. Zira adalete uymayan her şey noksandır. Lâkin adaletin lüzumuna ve keyfiyetiyle ilgili bahis yukarıda geçtişinden, burada tekrara ihtiyaç yoktur. Şu kadar ki, muamelâtın gelişmesinin asıl sebebi istikamettir. Çünkü istikâmetin aslî mânâsı olan doğruluk, her yerde insanlar için üstün bir meziyettir. Bilhassa muamelâtın gelişmesinin en başta gelen sebebidir. Binaenaleyh muamelâtında doğruluğu olmayan kimse, hiç bir zaman işini ileri götüremez. Bilâkis eğri muamelenin neticesi felâket olduğu dâima görülmektedir.

116. İSTİKAMET HAKKINDA

Allah Teala Resulüne istikameti emretmek üzere فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ "Öyleyse ey Resulüm, sen beraberinde olup tövbe edenlerle birlikte, sana nasıl emredilmişse öyle dosdoğru hareket et.." (Hûd, 11/112) buyurmuştur. Yani Habibim, Allah tarafından emrolunduğun gibi istikâmet üzere ol demektir.

(İstikâmet): Dini inançları ve salih amelleri gereği üzere yerine getirmeye, İlâhî vahyi, olduğu gibi tebliğ etmeye, şer'î hükümleri tamamıyla açıklamaya, Allah Teâlâ'nın ve kulların haklarını muhafaza etmeye, Hâlık ve mahlukla olacak muamelenin tamamının güzel bir şekilde yerine getirilmesine şâmildir. Bu anlamca hakkıyla istikâmet pek güçtür. Bunun için Resûlullah'ın (s.a.s.): "Hûd sûresi beni yaşlandırdı."[64] buyurduğu rivayet edilmektedir. Hûd suresiyle maksat bu âyettir.

Resûlullah'a (s.a.s.) istikâmeti emretmek, ona devam etmesi ve daha da dikkatli olması şeklinde yorumlanmaktadır. Zira Resûlullah (s.a.s.) her şeyde hakkıyla istikâmet ettiğinden, ona istikâmet et demek istikâmete devam et demektir. Resûlullah'a (s.a.s.) emir, ümmetine de emirdir. Bütün Üm-

64 Tirmizî, Tefsîr-u Sûre 56/6.

met-i Muhammed (s.a.s.), işlerinde istikâmet üzere olmaya mecburdurlar. Binaenaleyh Allah'ın her emri, istikâmetle emretmeyi içine almaktadır. Meselâ; abdesti emir, onun bütün şartlarını, sünnetlerini, müstehaplarını, farzlarını, vaciplerini ve âdabını yerine getirmeyi emretmek demektir. Bu da abdestte istikâmettir. Şu halde her ilâhî emir, kendi yerinde istikâmete şâmildir. Binaenaleyh her işin kendine göre bir istikâmeti vardır. Onun istikâmet dairesinde işlemesi matluptur. Rızay-ı İlâhîye muvafık olan iş, istikâmet üzere işlenilendir. İstikâmetsiz işin, din nazarında kıymeti yoktur. Bir çok hususta dünya işleri, âhirete numune olabilir. Meselâ her hangi bir iş, istenilen tarzda yapılmazsa, dünyaca o işten gaye hâsıl olmaz. Âhiret işleri de şartlarına riâyetle işlenmedikçe, o işte sevap olmaz. Çünkü emrolunduğu şekilde işlenmedi. Şu halde istikâmet yok demektir.

117. ALIŞ-VERİŞİN YAZILMASI HAKKINDA

Muamelâtta peşin pazarlık olduğu gibi, veresiye pazarlık da zarurîdir. Bu kısmın, senede kaydetmek lâzım geldiğini ve senet yazılmasını Cenâb-ı Hakk kullarına emretmek üzere يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ "Ey iman edenler! Belirli bir vâdeye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu kaydedin. Aranızda doğrulukla tanınmış bir kâtip onu yazsın.." (Bakara, 2/282) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Birbirinizle alış-veriş ederken, biriniz para veya sâir bir mal verip, diğeriniz almak suretiyle borç meydana gelirse, biriniz alacak sahibi, diğeriniz belli bir vakte kadar borçlu olduğunda, o borcu bir senede yazın ki, aranızda düşmanlık gerektirecek ihtilâf ve çekişme çıkmasın. Çünkü yazılmayacak olursa, borcun miktarında veya müddetinde ihtilâf edilerek, iş anlaşmazlığa varır. Ve belki de mahkemeye kadar iş sürüklenir. Bu iki hal ile iki tarafın rahatsız olmaları muhtemeldir. İşte bu ihtimale meydan vermemek için, borcun miktarını ve müddetini beyan ederek senet yazmak farzdır. Binaenaleyh aranızda bir kâtip adaletle yazsın. Yani borcun miktarında fazla ve eksik yazmadığı gibi, müddetinde de ileri veya geri yazmamak suretiyle, kâtip adaletle yazmaya dikkat etsin. Borcun müddeti belirli olması lâzım olduğuna işaret için Allah Teâlâ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى yani belli

bir müddete kadar borçlandığınızda buyurmuştur. Bu âyette senet yazmayı emretmek, mendup anlamındadır. Senet yazmak menduptur. Binaenaleyh yazmazsa günahkâr olmaz. Kâtibin âdil olması beyan olunmuştur ki, birinin menfaatini, diğerinin zararını gözeterek yazmasın demektir. Kâtibin yazma usûlüne ve fıkıh ilmine vâkıf olması adalete dahildir. Çünkü yazma usûlüne vâkıf olmazsa, maksadı ihlâl edercesine kısa yazmak veyahut maksadı kaybedercesine uzunca yazmak suretiyle senedin işe yaramayıp iki tarafın zarara uğraması muhtemeldir. Fıkıh ilmine vâkıf olmazsa, mahkemeye gidildiğinde, hâkimin, senedi şer'i hükümlere muvafık olmamasına binâen reddetmesi muhtemeldir. Bu âyetin, selem alış-verişi[65] hakkında nazil olduğu rivayet edilmektedir. Çünkü Medine ahalisi hurma üzerine selem yaparlardı. Yani altı ay veya bir sene sonra meydana gelecek şu kadar batman hurma vermek üzere şimdiden pazarlık ederler, para alırlardı. Bizim bu diyarda yün, tiftik, afyon, arpa ve buğday üzerine selem carîdir. Meselâ üç ay sonra meydana gelecek afyon üzerine şimdiden pazarlık yaparak çiftçiler, tüccardan parasını alır. Dini literatürde bu türlü alış verişe selem denir.

İste bu gibi muamelelerde, kilosu ve müddeti malûm olması lâzım olduğunu Resûlullah (s.a.s.) beyan ettiği gibi, Cenab-ı Hakk da muamelede miktarla müddete fevkalâde dikkat edilmesi lâzım geldiğini mü'minlere bu âyetle beyan ve tavsiye buyurmuştur. Lâkin imzasız senede itibar olmadığından, borç sahibinin senedi imza etmesi lâzım geldiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلاَ يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئاً "... Üzerinde hak olan borçlu kişi akdi yazdırsın, Rabbi olan Allah'tan sakınsın da borcundan hiçbir şey noksan bırakmasın.." (Bakara, 2/282) buyurmuştur. Yani üzerinde borç olan kimse, tayin olunan müddette borcunu ödeyeceğini taahhüt edip, senedi imza etsin. Senedi imza ettiği zaman hukuku ihlâl etme hususunda Rabb'ından sakınsın. Yani azabından korksun ve alacak sahibine eziyet etme ve hakkını noksan verme gibi şeyleri yapmaktan kendini korusun. Eğer bir zerre bile noksan verirse mes'ûl demektir. Bu âyet üç mühim hükmü ihtiva etmektedir:

Birincisi: Borçlunun senedde imzası olmasıdır. **İkincisi:** Alacak sahi-

65 Bey'-i Selem: Para peşin mal veresiye. Peşin para veya peşin mal ile, veresiye olarak başka bir mal almaktır.

binin hakkını vermekte, müddetinden tehir veya eziyet etme gibi şeylerden sakınmanın lüzumudur. **Üçüncüsü:** Eksik vermenin caiz olmamasıdır.

Eğer borçlunun imzası mümkün olmazsa, velîsinin imza atması lâzım geldiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ فَإن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهاً أَوْ ضَعِيفاً أَوْ لاَ يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ "... Eğer üzerinde hak olan borçlu, akılca noksan veya küçük veya yazdırmaktan âciz bir kimse ise, onun velisi adalet ölçüleri içinde yazdırsın.." (Bakara, 2/282) buyurmuştur. Yani eğer kendi üzerinde hak olan borçlu, malını telef eder, sefih, çocuk, ihtiyar, bunamış veya mecnun olma gibi ikrarına ve imzasına itibar olunmazsa veya zayıf olursa veyahut konuşmada âciz veya câhil olma gibi bir sebebe bağlı olarak bizzat ikrar ve imzaya muktedir olamazsa, dini bakımdan onun makamına geçen velîsi, adalete uygun olarak, ikrar ve imza etsin ki, hak sahibinin hakkı zayi olmasın. Zîra insanlar arasındaki alış-veriş, imkânla kayıtlıdır. Binaenaleyh borç sahibinin, beyân olunan sebeplerden birisiyle, imzadan âcîz ve imzanın muteber olmaması muamelenin geçersiz olmasını icâp edince, muamelenin cereyanı için mümkün olan, velîsinin imzasıdır. Zîra asıl imkânsız olunca, bedele intikal etme, dini hüküm gereğidir.

وَلاَ تَسْأَمُوْاْ أَن تَكْتُبُوْهُ صَغِيراً أَو كَبِيراً إِلَى أَجَلِهِ "... Şahitler çağırıldıklarında, şahitlikten kaçınmasınlar. Siz yazanlar da, borç az olsun, çok olsun, vâdesiyle birlikte yazmaktan üşenmeyin.." (Bakara, 282) Yani ey mü'minler! Az veya çok, küçük veya büyük, borcunuzu ve alacağınızı, müddetini beyan ederek yazmaktan yorulmayın. Zîra yazmakla, tereddüt ve şüpheyi gidermek en kolay bir yoldur. Çünkü azıcık maldan hâsıl olacak anlaşmazlık, bir çok fitne, fesada ve belki büyük kavgalara bile sebep olacağından, Cenâb-ı Hakk muamelede gayet az bile olsa sened tanziminde müsamaha edilmemesini ve tembellik gösterilmemesini tavsiye etmiştir.

118. ŞAHİTLERİN GEREKLİLİĞİ VE ŞAHİTLİK HAKKINDA

Senedde yalnız ikrar ve imza kâfi olmaz. İki şahitle muamelenin keyfiyetini tespit etmek lâzım geldiğini beyan etmek üzere وَاسْتَشْهِدُواْ شَهِيدَيْنِ من رِّجَالِكُمْ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاء أَن تَضِلَّ إْحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ

إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى "... İçinizden iki erkek şahit de tutun. İki erkek bulunmazsa o zaman doğruluklarından emin olduğunuz bir erkek ile iki kadının şahitliğini alın. (Bir erkek yerine iki kadının şahit olmasına sebep) birinin unutması halinde ikincisinin hatırlatmasına imkân vermek içindir.." (Bakara, 2/282) buyurmuştur. Yani borçlunun kendisi veya velîsinin ikrar ve imzasıyla beraber, erkeklerinizden iki şahit arayın, onların huzurunda borçlunun ikrarı olsun ki, icâbında onlar şahitlik yapsınlar. Eğer iki erkek bulunmazsa, razı olduğunuz şahitlerden bir erkek ile iki kadın arayın. Onlar şahitlik etsinler. Şahitler, adaletinden şüphe etmediğiniz kimselerden olsun ki, kalbiniz rahat etsin. Çünkü razı olmadığınız kimseler şahit olurlarsa, icabında şahitlikleri şüpheden uzak olmaz. Kadınlardan birisi meseleyi unutursa, diğeri hatırına getirmek için iki kişi olması lâzımdır. Çünkü kadınlarda unutmak galip olduğundan, şahit sayısının miktarı erkeklerden bire bedel onlardan ikidir. Çünkü ikisi, bir erkek kuvvetine ancak sahip olabilirler.[66]

---

66 Kadınlarda duygusallık kuvvetli, hafıza kuvveti erkeklere göre biraz daha azdır. Hafızası erkeklerin çoğundan kuvvetli olan bazı kadınlar bulunabilir. Fakat hüküm kişilere göre değil, cinse göre, genel duruma göre verilir. Onun için, tek kadın değil de iki kadın şartı aranmaktadır. Fakat bu hüküm, genelde kadınların meşguliyet alanları olmayan ticaret alanındadır. Yoksa erkeklerin alanına girmeyen sahalarda tek başına iki kadının, hatta duruma göre tek kadının şahitliği yeterli sayılır.
Buradaki yanılma birçok nedenden kaynaklanabilir. Öncelikle kadının anlaşmalar konusundaki eksik bilgisin, den ve bütün inceliklerini ve şartlarını kavramamasından kaynaklanır. Bu yüzden gerektiğinde dikkatli bir şahitlikte bulunabilmesi için olay hakkında zihninde bir tür açıklık olmaz. Bu noktada konunun şartlarını diğeriyle birlikte hatırlamaya çalışırlar. Ayrıca kadının heyecanlı tabiatı da yanılmaya neden olabilir. Çünkü biyolojik, uzvi annelik görevi kadında zorunlu olarak ruhsal tepki meydana getirmiştir. Bu zorunluluk kadını, çocuğunun isteklerini düşünmeden ve gecikmeden, çabucak ve canlılıkla karşılık vermesi için duygusallık ve acelecilikle karşılık vermesini gerektirmektedir. Bu, Allah'ın kadına ve çocuğa olan bir lütfudur. Kadının bu tabiatı bölünemez. Çünkü kadın -şayet dengeli bir kadınsa bu tabiata sahip bir bütündür. Ayrıca bu tür işlemlerde anlaşmalara şahitlik yapmak, bütünüyle heyecandan arınmayı ve olaylar üzerinde etkilenmeden ve duygulanmadan durup düşünmeyi gerektirmektedir. Burada iki kadının bulunması -herhangi bir nedenden dolay yanılacak olursa- diğerin hatırlatması için bir garanti konumundadır. Böylece hatırlamaları ve olayı yalın bir şekilde aktarmaları sağlanmış olur.
İşte genellikle göz önünde bulundurulduğu zaman erkeklere nisbetle kadınlarda zabt denilen akılda tutma gücü biraz eksiktir, unutma ihtimali daha fazladır. Böyle olmayanları bulunabilirse de burada itibar kişiye değil cinsedir, cinsin de çoğunluğuna göredir. Bunu şöyle de düşünebiliriz: Evvela kadınlığın yaratılışında duygusallık ağır basar, duygusallığın ağır bastığı kimseler de aşırı heyecan ve etkilenme söz konusu olur, yani duygusallık etkilenmeyi gerektirir. Etkilenmenin çokluğu ise unutma sebeplerindendir ve bir şeyi aklında iyi tutmak sadece bir zeka ve hafıza meselesi de değildir. Pek çok zeki insan vardır ki aşırı duygusallıktan, fazla etkilenmeden dolayı hafızasına güvenilmez. Ayrıca kadında enfüsiyet (sübjektiflik) daha ilerdedir. Dış çevredeki

وَلاَ يَأْبَ الشُّهَدَاء إِذَا مَا دُعُواْ "... Şahitler çağırıldıklarında, şahitlikten kaçınmasınlar.." (Bakara, 2/282) Şahitler davet olunduklarında şahitlikten kaçınmasınlar. Zîra şahitlikten kaçınmak, hak sahibinin hakkını iptal etti-

---

olaylar onu ilk anda ilgilendirir ve telaşa sevkeder. Doğrusu ticarî işlemler ve insanlar arasındaki borçlanmalar gibi dışarıya ait olaylar ile ilgilenmek veya böyle şeylerle meşgul edilmek kadınlık açısından arzu edilecek bir olgunluk değildir. Bu gibi işler esas itibariyle erkeklerin işleri olmalıdır. Bundan dolayı mükemmel bir kadın olmak üzere düşünüldüğü zaman, bu gibi dışarıya ait olayları tek başına takip ederek şahitlik yapabilecek şekilde akılda tutmaktan ve hafızasını böyle şeylere yormaktan uzak kalmak ve bu çeşit işlere doğrudan itilmemek gerekir. Üçüncü bir husus olarak göz önünde bulundurulması icab eden bir şey de şudur: Kadında haya ve utanma duygusu kuvvetlidir ve kuvvetli olması gerekir. Onun bu değerli özelliği, en küçük bir uğraşmayla büyük ölçüde gücünü kaybeder. Bunun için olayların kadına anlattıkları erkeğe anlattığından daha azdır. Bu şartlar altında bir kadına şahitlik yükünü yükletmek, onu bir anlamda zarara uğratmak ve tedirgin etmektir. Dördüncü olarak, kadının fıtratı ve kendi cinsinin olgunluğu erkeğin zıddı olduğundan, erkekleşmek kadın için bir düşüş ve dejenerasyon demektir. Bundan dolayıdır ki, kadınlaşmış ve hünsalaşmış erkeklerin şahitlikleri geçerli ve muteber olmayacağı gibi, erkekleşmiş ve yarıyarıya erkek gibi olmuş kadınların şahitliği de caiz değildir. Bunların her ikisi de kendi nevinin özelliklerini kaybetmiş ve düşüş göstermişlerdir. Böyle kalbi yumuşaklığa yönelik olanların şahitlikleri de hakkı tahrif etmek töhmetinden uzak kalamaz. Şu halde yaratılış gerçeği kadının mükemmelliğiyle erkeğin mükemmelliğini ayrı ayrı özelliklere bağlamış ve farklı kılmış olduğundan, kadının dışarıda olup biten olaylara ait ilgisini ve onlara ait hafızasını kısmen kapalı tutması, kendi kadınlığının ve kadınlığındaki mükemmelliğin bir gereğidir. Bunun için şahitliğe konu olan olayı kadın erkekten daha fazla unutabilir. Çünkü o gibi olaylar, onun ilgi alanı değildir. Lakin unuttuktan sonra tekrar hakkiyle hatırlayabilirse yine de şahitlik etmesi mümkün olur. Kadını doğrudan bu gibi olayları hatırda tutmaya mecbur etmek, ona karşı haksızlık etmek olur. Bunun gibi icabında üzerine yüklenilen şahitlik yükünü beşeriyet gereği olarak unuttuğu zaman da onu dışarıdan yapılan telkin ve uyarılarla yeniden hatırlamaya zorlamak da yine ona haksızlık etmektir. Bundan dolayı bir erkek karşılığında yalnızca bir tek kadına şahitlik yükünü yükletmek de gerçeğe ve hakkaniyete uygun olmaz. Ancak bunlar iki kadın oldukları zaman birinin unuttuğunu diğeri, diğerinin unuttuğunu öbürü unutmamış olabileceğinden, bunlar şahitlik yapmadan önce dışarıdan hiçbir hatırlatmaya tabi olmadan ve muhtaç bulunmadan birbirleriyle hasbihal ederek kendilerine karşılıklı hatırlatmalar ile hafızalarında sakladıklarını kuvvetlendirip tesbit edebilirler ve bu şekilde hem kendi haysiyetlerini, hem de hak adına yüklenmiş oldukları şahitliği koruyabilirler. Şayet hiç unutmamış bulunurlarsa durumları daha da kuvvetli olur. Şu halde bu hatırlatma ve uyarma mahkemede şahitliğin edası sırasında olacak diye önceden anlaşıp ağız birliği etmemelidir. Çünkü bu hâl, şahitliğin kabulüne engel olabilir. İşte bir taraftan kadının fıtratının ve haklarının, bir taraftan insanların haklarının korunması ve yerine getirilmesi açısından erkeklerin daha iyi bilgi sahibi olabileceği işlerde kadın şahit yapılmamalıdır. Kadınlara şahitlik görevi yükletilmemelidir. Bu işlerde erkek bulunmadığı ve kadına başvurmaya ihtiyaç duyulduğu takdirde de bir erkek yerine bir kadına değil, iki kadına yükletilmelidir. Şu halde erkeklerin haberli olmaları caiz olmayan hususlarda yalnızca kadınların bilgi vermesiyle ve hatta yerine göre yalnızca bir kadının bilgi vermesiyle de amel etmek caiz olur. Mesela kadınlar hamamında meydana gelmiş olan bir olayın şahidi ancak kadın olabilir. Ve bir çocuğun annesinden doğması bir kabilenin, bir oymağın haber ve şahitliği ile sabit olur.

ğinden caiz olamaz. Şehadetin kabulünde şahidin hür, akıllı, buluğ çağına ulaşmış ve müslüman olması şarttır. Yine o şehadetin altında bir menfaat elde etme veya zarar verme veyahut aleyhine şehadet edeceği kimse ile arasında düşmanlığın olmaması da şarttır. Çünkü düşmanlık, insanı lâyık olmadık bir takım davranışlara sevkeder. Yalan söyleme ve şehâdete hîle karıştırma hususunu da yaptırır. Şahitliği yerine getirmek için çok uzun mesafede olsa, şahitlerin gitmeleri farzdır. Bundan kaçınmaları caiz olmaz. Aynı şekilde bir kimsede yanılma, unutma veyahut yalan ihtimali olduğunda, şahitliğin sayısı erkeklerden iki kişidir. Binaenaleyh, bir şahitle hakim hükmedemez. Eğer hükmederse hüküm sahih olmaz. وَأَشْهِدُوْاْ إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلاَ يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلاَ شَهِيدٌ "... Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Gerek kâtip, gerek şahit asla mağdur edilmesin.." (Bakara, 2/282) Yani müddeti yakın olan muamelede ve alış-verişte, yazmasanız bile, ihtiyaten şâhid bulundurun. Kâtip yazmamak veyahut yazarsa da fazla veya eksik yazmak suretiyle taraflardan birini veya ikisini zarara sokmasın. Şahit de şehâdete gitmemek veyahut hakikati inkâr etmek gibi şeylerle tarafları zarara uğratmasın. Taraflar da şahidin ücretini vermemekle, şahidi zarara uğratmasınlar. Çünkü, **la darara vela dırara fil islam** Yani İslâm'da ne bir tarafın diğerini zarara uğratması ne de zarara uğraması vardır."[67] Binaenaleyh hiçbir şekilde bir kimsenin başkasının zararını kasdetmesi caiz değildir. Çünkü mü'minlerden beklenen, birbirlerinin menfaatini gözetmektir. Bilâkis zararını gözetmek haramdır.

Şu halde insanlar her yerde ve her şeyde kendilerini zarardan koruduğu gibi, başkasını da zarardan koruması farzdır. Çünkü kendinin malı, canı ve ırzı nasıl kıymetli ise, başkasının da aynı şekilde kıymetli ve daha tatlıdır. Şu halde kendi zarardan nasıl müteessir olursa, zarar vereceği kimsenin de öylece müteessir olacağını düşünmek lâzımdır.

119. YEMİN HAKKINDA

Alış-verişin senede yazılması ve borcun miktarına ve müddetine şahit bulundurma lâzım olduğu gibi, mahkemeye müracaat olunduğunda, davacı, şâhit getirmekten âciz olur, yahut şahitlerin şehadetleri meselenin

[67] İbn Mace, Ahkâm 17; Ahmed b. Hanbel, 5/327.

ispatına kâfî görülmezse, borçlunun inkârı durumunda davacının yemin teklif etmesi hakkıdır. Yemin, borcunu inkâr eden kimsenin inkârını Allah'ın ismiyle güçlendirmesidir. Diğer konularda yemin, konuşan bir kimsenin, konuşmasını güçlendirmek için kullanılır. Yeminin üç kısmı vardır: **Birincisi:** Yalan yere yemin etmektir. Bunun cezasının Cehennem azabı olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ "Onlar yeminlerini siper edinip Allah'ın yolundan insanları uzaklaştırdılar. Onlara zelil ve perişan eden bir azap vardır." (Mücâdele, 58/16) buyurmuştur. Yani onlar yalanlarına inandırmak için, Allah'ın ismiyle yeminlerini kalkan mesabesinde siper ettiler de, Allah'ın kullarını Allah yolundan çevirdiler. Halleri böyle olunca, onlar için ihanet edici azap vardır. Bu âyet münafıklar hakkında nazil olmuş ise de, münafıkların yalan yere yeminlerini beyanla ilgili olması yönüyle, bütün yalan yere yemin edenlere şâmildir. Kim olursa olsun, kasden yalan olarak yeminin cezası Cehennem azabı olduğunu âyet beyan etmiştir. Binaenaleyh, yalan olarak yeminin cezası, kefaretle düşmez. Yalan yere yemin edenler, Allah'ın ismini hafife aldıklarından, ona mukabil cezalarının da kendilerini hafife alacak bir mahiyeti olacağına işaret için Cenab-ı Hakk, azaplarını ihanetle vasıflandırmıştır. Çünkü yalan, bütün dinlerde haram olduğu gibi, yalan yere yemin de dinlerin hepsinde, kesin olarak haramdır. Cezası da Cehennem azabıdır.

Yalan yere yeminin, münafıkların âdetleri olduğunu beyan etmek üzere وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ "... Bunlar bile bile yalan yere yemin ederler." (Mücâdele, 58/14) Yani onlar, yalan olduklarını bildikleri halde, yalan üzerine yemin ederler, asla çekinmezler demektir. Yalan yemin etmeyi âdet edenler için Cehennem azabı hazırlandığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَاباً شَدِيداً إِنَّهُمْ سَاء مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ "Allah onlara şiddetli bir ceza hazırladı. Çünkü bunlar çok fena işler yapıyorlar!" (Mücâdele, 58/15) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ onlar için şiddetli azap hazırladı. Zira onların amelleri kötü oldu. Yalan ve nifaktan ibaret olan amelleri ne kötü şeydir! İşte Cenâb-ı Hakk, yalan yere yemin etmenin, gerek kendi nefsi için olsun ve gerek başkası için olsun, her ne suretle olursa olsun, en şiddetli azaba sebep olacağını şu âyetlerle beyan buyurmuştur. Binaenaleyh îman-ı kâmil

sahibi olan bir mü'min, asla yalan yere yemin etmez. Çünkü o mü'min, Allah'a ve peygambere îman etmiş, Allah'ın âyetlerini ve peygamberin hadislerini tasdik ederek gereğiyle amel etmeyi taahhüt etmiş olduğundan, ahdinde vefayı terketmez, bile bile nefsini Cehennem'e müstehak görmez. Ancak îmanı zayıf olan veya zahiren mü'min görünüp içi nifakla dolu olanlarda lâyıkıyla îman olmadığından, tasdiklerinde noksan olduğu yönüyle, yalan yere yemin etmekten çekinmezler. Halbuki Allah Teâlâ وَلاَ تَجْعَلُواْ اللّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ "Bir de Allah adına yemin ederek, O'nun adını engel yapmayın.." (Bakara, 2/224) Yani Allah'ın ismini yemininize âlet ederek çok zikretmeyin buyurmuştur. Çünkü lisânını çokça yemine alıştıran kimsenin kalbinde, yeminin ve Allah'ın isminin saygınlığı kalmaz. Olur olmaz şeye yemin etmekten çekinmemekle, dâima günah işler. Zira hile ve yalanlarını yaymak için Allah'ın ismini kendine kalkan yapan, elinde onu âlet eden elbette İlâhî gazaba müstehak olur.

Yeminin üç kısmından **İkincisi:** Yemin-i lâğv ve **üçüncüsü:** Yemin-i mün'akidedir. Bunların hükmünü beyan etmek üzere Allah Teâlâ لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ "Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden dolayı sorumlu tutmaz, ama bilerek yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutar. Böyle bir yemini bozarsanız onun keffâreti, çoluk çocuğunuza yedirdiğiniz orta halli yemek çeşidinden on fakir doyurmak, yahut on fakiri giydirmek veya bir köleyi hürriyetine kavuşturmaktır.." (Mâide, 5/89) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ yeminlerinizden lâğiv olan yemininizle sizi mesul tutmaz. Ancak sizin kasıtlı yaptığınız yeminlerinizle mesul tutar. Yemininizden dönerseniz, o yemininizin kefareti, kendi ehlinize ve evlâdınıza yedirdiğiniz yiyeceğin ortalamasından on fakire yemek yedirmek veyahut on fakire elbise giydirmek veyahut bir köle azâd etmektir.

Bu âyette Allah Teâlâ yenimin kısımlarından ikisini beyan etmiştir ki, birincisi yemîn-i lâğivdir. **Yemin-i lâğiv:** Zan üzere yemin edip, zannının aksinin ortaya çıkmasıdır. Meselâ bir kimsenin mescide girdiğini görüp, çıktığını görmediğinden, o kimseyi mescitte duruyor zannederek: "falân kimse mescittedir" diyerek yemin etse, halbuki o kimsede mescitten çıkmış bulunsa, işte bu çeşit yemin, yemin-i lâğivdir. Bu kısım yeminle ye-

min eden kimseyi mesul tutmayacağını ve mes'uliyet altına almayacağını Cenâb-ı Hakk bu âyetle beyan etmiştir. Bu gibi yeminde, dünyada kefaret ve âhirette azap lâzım gelmez. Çünkü kasıt yoktur, ancak zan vardır. Zan üzere de ceza yoktur. Yemin-i lâğivle mesul tutmayacağını diğer âyette dahi beyan etmek üzere Allah Teâlâ لاَّ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ فِيَ أَيْمَانِكُمْ وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ "Allah sizi yeminlerinizdeki yanılmadan dolayı kınamaz, fakat kalplerinizle kasdettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutar. Allah çok affedicidir, cezayı çabuklaştırmaz (tövbe için fırsat tanır)." (Bakara, 2/225) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Yeminlerinizden kasıtsız olan yemîn-i lağiv kısmıyla Allah Teâlâ sizi kınamaz. Lâkin kalbinizin yalan yeminle kazandığı bâtıllarla sizi sorumlu tutar. Kullarının yemîn-i lâğiv sebebiyle meydana gelen kusurlarını mağfiret eder. Yalan yere yemin edenlerin tevbe etmeleri için cezalarını tehirle merhamet eder demektir.

Binaenaleyh tehir olunmalarıyla, tevbe etmekle mağfiret olunmaları muhtemel olduğu için, günâh işleyen kullarını derhal cezalandırmaz. **Yemîn-i mün'akide**, bir iş işleyeceğine yemin etmektir. Eğer yeminde sebat ederse, dünyada ve ahîrette bir şey lâzım gelmez. Eğer yeminin hilafını yapmakla yemininden dönerse, kefâret lâzım gelir. Kefâret de üç şekilde olur. Âyette, açıkça onlar beyan olunmuştur. Kefâretin hikmeti şudur ki, yapmış olduğu yeminini bozmak, insan için bir hata olduğundan, hatayı tamir için kefâret farz olmuştur. Şu kadar ki, yemininde durmayan kimse, kefâreti yerine getirmede muhayyerdir. İsterse on fakire yemek yedirir, isterse giydirir, isterse bir köle azâd eder. Eğer bunlara muktedir değilse, üç gün oruç tutması lâzım olduğunu beyan için Cenâb-ı Hakk فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ "... Bunlara gücü yetmeyen kimse, üç gün oruç tutsun.." (Mâide, 5/89) buyurmuştur. Yani eğer kefâret lâzım gelen kimse, şu beyan olunan yemek, elbise, köle azâd etmekten birini bulamaz ve muktedir olamazsa, onun kefâreti üç gün oruç tutmaktır. Üç gün de, fasılasız birbiri arkasında olması lâzımdır. İşte yemininden dönen kimse, şunlardan hangisini eda ederse, üzerine farz olan şeyi eda ettiği yönüyle mes'ûliyetten kurtulur. Yemek hususunda, en iyi ve en kötü olduğu gibi, gayet az veya gayet çok arasında olduğundan, Cenâb-ı Hakk kullarına kolaylık olsun diye, her hususta orta hali farz kılmıştır. Çünkü kefâret verecek kimse, fukaranın ihtiyacını gi-

dermeyecek şekilde, pek âdi bir miktarla, baştan savma şeklini seçme yeyahut fakir olan kimsenin en iyisini istemesi ihtimalleri vardır. Binaenaleyh her iki tarafın hukukunu muhafaza için Cenab-ı Hakk, kefâret verecek kimsenin evlâd ve ailesine yedirdiği yemeğin orta hâlini farz kılmıştır ki, borçlu ve alacaklı hukukuna razı olsunlar, sıkıntı çekmesinler. Yemeği aynen vermek caiz olduğu gibi, bedelini vermek dahi caizdir. On fakiri sabah ve akşam bir günde yedirmekle kefâreti eda etmek caiz olduğu gibi, yalnız bir fakiri on günde yedirmesi dahi caizdir.

Giyimden maksat, fakirin her tarafını örtecek bir elbisedir. Yoksa bir kaç kat olmak lâzım değildir. İlâhî emirlerde kullar için kolaylık istendiğinden, kefâret için verilmesi meşru olan üç şeyden, en kolay olan yedirme, âyet-i celîlede önce zikredilmiştir. Cenâb-ı Hakk, yemininden dönen kimse için, kefâretini beyandan sonra, yeminin korunması ve yeminden dönme konusuna mümkün olduğu kadar dikkat edilmesi gerektiğini tavsiye etmek üzere ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُواْ أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ "... İşte yemin ettiğinizde, yemin bozmanın keffareti budur. Yeminlerinize sahip çıkın! Allah işte size âyetlerini böyle açıklıyor, ta ki şükredesiniz." (Mâide, 5/89) buyurmuştur. Yani işte şu beyan olunan dört şey, yemin edip döndüğünüzde, yeminlerinizin kefâretidir. Yeminlerinize sahip çıkın. Yeminden dönme cihetine gitmeyin. Şu tafsilât üzere Allah Teâlâ ahkâmını beyan ettiği gibi, âyetlerini de sizin şükretmeniz için beyan eder demektir.

Kefâret, yemini bozmadıkça farz olmadığından, yemini bozduktan sonra kefâreti vermek lâzımdır. Binâenaleyh yemini bozmazdan evvel kefâret verse, sonra yemini bozsa, tekrar kefâretini vermek farzdır. Çünkü evvelce verdiği kefâret sayılmaz. Zira kefâret, farz olan borcu ödemektir. Yemini bozmadan evvel borç yok ki, ödemiş olsun. (**Hânis**), yeminin tersini yapan kimsedir. Meselâ ben şu işi yapmam diyerek yemin eden kimse, o işi yaparsa, yeminini bozmuş olur. Bu âyette yemini koruma hususundaki İlâhi emirden maksat, az yemin yapmak, yemin yaparsa onu bozmaktan kaçınmak, bozarsa kefâretini vermekle ahkâmını muhafaza etmektir. Şu kadar ki, bir hayır işi terk etmemek üzere yemin etmişse, yemininde sebat etmek lâzımdır. Ama bir hayır işini bırakmak için, meselâ namaz kılmayacağına veyahut babasıyla konuşmayacağına yemin ederse, yeminini bozup

kefâretini vermesi farzdır. Çünkü üzerine farz olan namazı terk etmeye yemini yerine getirmek olmaz. Eğer o suretle yemin etmiş olursa, yeminini bozması, namazını kılması ve yeminin kefâretini vermesi lâzımdır.

İşte buraya gelinceye kadar beyan olunan, Allah'ın ismini âlet ederek, yemin kelimeleriyle, yani "Vallahi, Billahi, Tallahi" sözleriyle yapılan yeminle ilgili hususlardır. Yeminin bazı çeşitleri de, şarta bağlı olarak yani yersem şöyle olsun, içersem veyahut eve girersem veya çıkarsam şöyle olsun şeklinde olur. Bu gibi yeminlerin neticesi, şart vücût bulursa, meşrutta vücût bulmaktır. Meselâ, "eğer ekmek yersem eşim boş olsun" veya "kölem azâd olsun" dedikten sonra, ekmek yerse eşi boş olur veya kölesi azâd olur. Yine "filanın evine girersem on gün oruç nezrim olsun" dedikten sonra filânın evine girerse, on gün oruç tutması lâzım gelir. İşte muamelâttan buraya gelinceye kadar olan, gerek alış veriş, gerek şehâdet, gerek yemin vs.nin tafsilâtı fıkıh kitaplarımızda mevcuttur. Çünkü bunların esâsına dâir nazil olan âyetleri Resûlullah (s.a.s.), hâdise zuhur ettikçe sözlü ve fiili sünnetleriyle ümmetine tafsil ve izah etmişlerdir. Kıymetli fıkıhçılarımız da, Resûllâh'ın (s.a.s.) sözlerini bazı kere aynen ibaresini ve bazan da mânâsını toplamakla, kendilerinden sonra gelen nesillere kolaylıklar aktarmışlar, dinin ahkamını zapdetme ve muhafaza etme meziyetine hâiz olmuşlardır.

120. İŞÇİLİK VE İŞÇİ ÇALIŞTIRMA HAKKINDA

İnsan oğlunun muhtaç olduğu hususlardan birisi de, işçilik ve işçi çalıştırmadır. Binâenaleyh, Cenâb-ı Hakk işçilik ve işçi çalıştırmanın meşruiyetini beyan hakkında, Şuayb Aleyhisselâmla Hz. Musa arasında yapılan mukaveleyi beyan etmek üzere قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَن تَأْجُرَنِي ثَمَانِيَ حِجَجٍ "Kızlardan biri: "Babacığım!" dedi, "bunu işçi olarak tut! Zira senin çalıştıracağın en iyi adam, böyle kuvvetli ve güvenli biri olmalıdır." Babaları ona: "Kızlarımdan birini seninle evlendirmek istiyorum. Buna karşılık sen de sekiz yıl yanımda çalışırsın.." (Kasas, 28/26-27) buyurmuştur. Yani Şuâyb Aleyhisselâmın kerîmelerinden biri: "Ey babacığım! Sen bu Zâtı işçi tut. Zira bu, işçi tuttuğun kimselerin en hayırlısı, aynı zamanda kuvvet ve emâ-

net sahibi olanıdır. Bu Zâttaki kuvvet ve emânet, hiç bir kimsede görülmemiştir." Kerîmesinin bu sözü üzerine Şuayb Aleyhisselâm Hz. Musa'ya hitaben dedi ki: "Sekiz sene koyunumu gütmek ve bana hizmet etmek üzere şu iki kızımdan birini sana nikâh etmek isterdim" dedi. Sözüne şunu da ilâve etti: فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْراً فَمِنْ عِندِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِن شَاء اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ "... Şayet süreyi on yıla çıkarırsan, o da senin ikramın olur. Ben seni zahmete sokmak istemem. İnşaallah benim dürüst bir insan olduğumu göreceksin." (Kasas, 28/27) Yani bu nikâh üzerine eğer on seneyi tamamlarsan, o senin kendi bileceğin şeydir, ben sana emretmedim. Zira pazarlığımız sekiz senedir. Halbuki ben sana gücünün üstünde bir şey teklif etmekle seni meşakkate koşmak istemem. Sen beni inşallah salihlerden bulursun demekle, bir teklifte bulundu. Pazarlığa girişti. Şuayb Aleyhisselâmın bu teklifi üzerine Hz. Musa'nın pazarlığa razı olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ "Mûsa: "Bu seninle benim aramızdaki bir sözleşmedir. Bu iki müddetten hangisini yerine getirirsem buna itiraz edilemez. Yaptığımız bu sözleşmeye Allah da şahit olsun." dedi." (Kasas, 28/28) buyurmuştur. Yani Şuayb Aleyhisselâmın teklifine karşı Musa Aleyhisselâmın: "Şu beyan ettiğin mukavele ve ortaya koyduğun şartlar, seninle benim aramda muteber ve geçerlidir, kabul ettim. Beyan ettiğin iki müddet ki sekiz veya on senedir. Bunlardan hangisini yerine getirirsem benim üzerime sizin tarafınızdan tecavüz yoktur. Binâenaleyh şu mukavele haricinde teklif olursa kabul etmem. Halbuki Allah Teâlâ bu sözlerimiz üzerine vekil ve şahittir" demekle mukaveleyi imzalayarak işine başladı. Fakat koyun gütmekte kullanılan bir asayı (sopa) eline vermeyi arzu etti. Toplu bulunan asalardan birini ona verecek olduğunda, Hz. Âdem'den tevarüs ve teberrük yoluyla yüce peygamberlerden naklen Hz. Şuayb'ın emânetinde bulunan ve bereketli sayılan âsa, Şuayb Aleyhisselâmın eline gelince, onu vermek istemedi. Defalarca değiştirmek istedi. Her el uzattıklarında, ellerine aynı âsa geldi. Hz. Şuayb, bunda görülmemiş bir hikmet olduğunu tefekkür ederek, âsayı Musa'ya verdi. Çünkü vermemezlik yapamadı. Zira âsanın sahibi Hz. Musa idi. Âsanın bir çok hârikalara âlet olacağı zaman gelmişti. Hülâsa bu mübarek âsa, bu vesileyle sahibinin eline geçti. Sonunda Fir'avun gibi koca bir hükümdarın helakine sebep oldu.

İşte Cenab-ı Hakk'ın Kur'ân'da Hz. Şuayb ile Hz. Musa Aleyhisselâm arasında yapılan şu mukaveleyi beyan buyurması, bizim gereğiyle amel etmemiz içindir. Çünkü geçmiş peygamberlerin şerîatlerinden bazı meseleleri Cenab-ı Hakk'ın Kur'ân'da anlatması ve Resûlullah'ın (s.a.s.) hadislerinde bize beyanı, bizim için şeriat olması içindir. Binâenaleyh Şuayb aleyhisselâmın dîninde meşru olan işçilik ve işçi çalıştırma, İslâm dininde dahi meşru olmuştur. Şu kadar ki bunun geçerli olanı, olmayanı ve çeşitlerine dâir tafsilâtı, hadislerden alınarak, fıkıh kitaplarında açıklanmıştır. Şu halde burada o tafsilâta girişmeğe lüzum yoktur. İnsanların muhtaç olduğu muameleden birisi de birbirlerinin işlerine veya borçlarına kefil olmaktır. Çünkü insanlar birbirlerinin yardımlarını istemekten hiç bir zaman uzak kalamazlar. Binâenaleyh birbirlerine muhtaç oldukları meselelerden birisi de kefalettir.

121. KEFÂLET HAKKINDA

Allah Teâlâ Hz. Meryem'e Zekeriyya Aleyhisselamın kefaletini beyan hakkında فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنبَتَهَا نَبَاتاً حَسَناً وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا "Rabbi onu güzellikle kabul buyurdu ve pek güzel bir tarzda yetiştirdi. Onu Zekeriyya'nın eğitim ve himayesine verdi.." (Âl-i İmrân, 3/37) buyurmuştur. Yani Meryem'i Rabbi güzel bir şekilde kabul etti. Meryem'i güzel fidan gibi bitirip geliştirdi. Çünkü Meryem gayet güzel büyüdü, neşv-ü nema buldu. Hz. İsa gibi bir erkek doğurdu. Âlem o yüzden faydalandı. Meryem'in işlerini Zekeriyya Aleyhisselâm tekeffül etti demektir. Allah Teâlâ'nın Meryem'i güzel kabul etmesinden maksat, Meryem'i ve oğlunu şeytanın şerrinden muhafaza etmesi ve başkalarının, Beyt-i Mukaddes'e hizmet için nezirleri, mescitte hizmete bıraktıktan sonra kabul olunduğu halde, Meryem'in çocukluk döneminde kız olarak, erkek bedelinde kabul olunmasıdır. Çünkü meselenin başlangıcı şöyle başlamıştır. Hz. Meryem'in validesi (Hanne) Meryem'e gebe olunca, karnındaki çocuğu Beyt-i Mukaddes'e hizmetçi vermek için nezretmişti. Şu adağını Cenâb-ı Hakk إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّراً فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ "Hani bir vakit İmran'ın hanımı şöyle demişti: "Ya Rabbî, karnımda taşıdığım çocuğumu sana adadım, her

türlü bağdan âzade olarak senin yoluna hizmet edecektir. Adağımı lütfen kabul buyur. Şüphesiz (duaları işiten, niyetleri bilen) semî ve alîm yalnız Sen'sin!" (Âl-i İmrân, 3/35) âyetiyle beyan etmiştir. Yani habîbim hatırla o zamanı ki, o zamanda İmran'ın eşi dua etti. Dedi ki ey Rabbim! Karnımda olan çocuğu dünya işlerinden azade olarak, Beyt-i Mukaddese hizmet ve sana ibâdet etmek üzere adadım. Binâenaleyh benim nezrimi kabul et. Zira sen kullarının dua ve nezirlerini işitir ve niyetlerini bilirsin demekle Rabb'ine istirhamda bulundu. Çünkü o zamanda oğlan evlâdı olmasını arzu edenlerin Beyt-i Mukaddese hizmet için nezretmesi âdetti. İşte bu âdet üzere Meryem'in validesi Hanne, karnında olan çocuğu oğlan olur ümidiyle âyette beyan olunduğu üzere, Beyt-i Mukaddese hizmete nezretmişti. Çocuk dünyaya gelmeden, babası İmrân vefat etti. Hanne de nezrinin kabulünü Cenâb-ı Hakk'tan beklerken, ümidinin aksine çocuk kız olup da Meryem dünyaya gelince, esefini izhar etti. Cenâb-ı Hakk'a tekrar dua ve yalvarışını beyan etmek üzere Allah Teâlâ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنثَى وَاللّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالأُنثَى وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وِإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ "Derken onu doğurunca da: "Ya Rabbî," dedi, "ben bir kız doğurdum. Zaten Allah ne doğurduğunu pek iyi biliyordu. Erkek evlat, elbette kız gibi değildir. Ben onun adını Meryem koydum. Onu da, onun neslinden gelecekleri de o mel'un şeytanın şerrinden korumanı niyaz ediyorum." (Âl-i İmrân, 3/36) buyurmuştur. Yani vaktaki Hanne doğum yapıp, çocuğun kız olduğunu görünce, büyük bir üzüntüyle dedi ki, ey Rabbim! Benim niyetim halis, nezrim kesin olduğu halde çocuğu kız olarak doğurdum, demekle üzüntüsünü izhar etti. Halbuki Allah Teâlâ çocuğun kız olacağını bilirdi. Hanne Ya Rabbi! Oğlan kız gibi değildir, zira oğlan Beyt-i Mukaddes'te kalmak üzere hizmete yarar, kız ise kadınlara mahsus olan hayız ve nifas gibi hallerinde Beyt'in hizmetinde sürekli bulunamayacağı gibi, erkeklere nâmehremdir dedi. Hattâ sözüne şunu da ilâve etti, dedi ki: Ben çocuğun adını Meryem koydum, yâni âbide dedim. Ben onu ve zürriyetini kovulmuş olan şeytanın şerrinden himaye hususunda sana iltica ederim. Korunmalarını inayetinden beklerim demekle tahassürünü izhar etti. Her şeyi, Cenâb-ı Hakk'ın kudretine havale etti. Meryem'i bir kundağa sardı. Beyt-i Mukaddes'te tedrisatla meşgul olan alimlere teslim etmek üzere getirince, Merye-

m'i hepsi büyük bir istekle kabulde acele davrandılar. Çünkü Meryem'in babası İmrân, onların reisleri idi. Lâkin Hz. Zekeriyya'nın hanımı Meryem'in teyzesi olmasına binâen Zekeriyya Aleyhisselâm, Meryem'e ben hepinizden daha layıkım dedi ise de, diğerleri razı olmayarak tartışmaya başlayınca, kur'aya karar verdiler. Kur'a neticesinde Meryem'in himaye ve terbiyesi Zekeriya Aleyhisselâma düştüğünü beyan etmek üzere Allah Teâlâ ذَلِكَ مِنْ أَنبَاء الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيكَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُون أَقْلاَمَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ "İşte bunlar gayb kabîlinden haberler olup onları Biz sana vahyediyoruz. Yoksa onlar Meryem'i kimin himaye edeceğine dair kur'a çekerlerken ve birbirleriyle tartışırlarken sen yanlarında bulunmuyordun." (Âl-i İmrân, 3/44) buyurmuştur. Yani habibim, şu işaret olunan Zekeriyya'nın Meryemi tekeffülü sana gaybın haberleridir. Zira bu gibi haberleri Biz sana vahiyle bildiririz. Halbuki Beyt-i Mukaddes'te bulunan alimlerin Meryem'e hangisinin kefil olup işlerini yoluna koyacağına dâir kur'a usûlüyle kalemlerini bir tarafa atıp birbirleriyle tartıştıklarında sen yanlarında değildin demektir. İşte atılan kur'ada Hz. Meryem'in terbiyesi, Zekeriyya Aleyhisselâma düştüğünden, Meryem'in işlerini muhafaza ve himayesini Hz. Zekeriyya'nın tekeffül ettiğini Kur'ân'da beyanla, bir kimsenin diğerinin şahsına ve işlerine kefaleti meşru olduğunu Ümmet-i Muhammed'e (s.a.s.) beyan buyurmuştur.

Kefaletin meşruiyetine وَلِمَن جَاء بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَاْ بِهِ زَعِيمٌ "... Onu getirene bir deve yükü ödül var. Buna ben kefilim" dedi." (Yûsuf, 12/72) âyeti dahi delâlet eder. Yani Hükümdarın kaybolmuş olan su kâsesini kim bulur gelirse, onun müjdesine bir deve yükü ödül vardır. Ben de bu ödüle kefilim demektir. İşte bu âyet-i celîle, yitiği olan kimsenin, hediye vermesi, bulan kimsenin o hediyeyi alması ve mutlaka bir miktar malın verilmesi vadine bir kimsenin kefil olması meşru olduğuna delâlet eder. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân'da bunu bize beyanı, bize kural olması ve bizim onunla amel etmemiz içindir. Yine yitiği aratmak için ücret vermeyi vadetmek ve vadettiği şeyi vermenin gerektiğine ve diğer bir kimsenin vadolunan şeye kefîl olmasının geçerli olduğuna dahi âyet delâlet eder. Çünkü âyette, su kâsesini kim getirirse bir deve yükü hediye verileceğine vaad vardır ki, kaybolmuş olan kâsenin müjdesine vaaddir.

122. KUR'A ÇEKME HAKKINDA

İnsanlar arasında meydana gelen anlaşmazlıkların ortadan kaldırılmasına farklı yollar olduğu gibi, o yollardan biri de kur'a usûlüdür. Bu usûlün meşruiyetine Hz. Meryem'e Zekeriyya Aleyhisselâmın tekeffülünde, kur'a usulüne müracaat ettiklerini beyan eden âyet delâlet ettiği gibi, Hz. Yunus'un, gemide kur'a ile denize atıldığını beyan eden âyet dahi delâlet eder. Çünkü bu vakayı beyan hakkında Allah Teâlâ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ "Hani o, Rabbinden izinsiz kaçıp yolcusunu doldurmuş gemiye kendini atmıştı. Kur'a çekmiş, kur'ada kaybedenlerden olunca denize atılmıştı." (Saffât, 37/140-141) buyurmuştur.

Yani habîbim hatırla o zamanı ki, o zamanda Yunus Aleyhisselâm, Allah tarafından gelecek azabı kavmine haber verip, onlar da îman etmeyince, azap kendine gelmemesi için, içi insan ve mal ile dolu bir gemiye gitti. Hz. Yunus gemiye gelince, gemi ahalisi aralarında kura çektiler. Kur'a Yunus Aleyhisselâm hakkında çıkınca denize atıldı. Bu, kurayı kaybettiğinden oldu demektir. (فَسَاهَمَ) kura çekişmek ve kuranın gereğiyle amel etmek mânâsınadır. Kuraya müracaatın sebebi, o zamanda gemi rüzgârını bulup gitmezse veyahut bir âfete mâruz olursa, geminin içinde Allah'a isyan etmiş bir kimse var da onun uğursuzluğuyla gemi gitmiyor inancında bulunurlardı. Kusur sahibini bulmak için, kuraya müracaat etme âdetti. Yunus Aleyhisselâm gemiye binip, gemi de âfete maruz kalınca, içinde olanlar sıkıntıya düşüp kusur sahibini bulmak için kuraya müracaat ettiler. Kura da Hz. Yunus hakkında çıkınca, kendini denize bıraktı. Çünkü Yunus Aleyhisselâmın, Allah'ın izni gelmeden kavminin içinden çıkması, hakkında zelle olduğundan, Cenâb-ı Hak onu bu yolculukta böyle bir imtihana müptelâ kıldı. Denizde balık vasıtasıyla Cenâb-ı Hakk'ın muhafaza ettiği ve sonra sağlam bir şekilde çıkıp kavmine gittiği, kavminin îman edip, helâkten kurtuldukları diğer âyetlerle sabittir.

İşte tartışmayı bitirmek veya ortaklar arasını bulmak için kur'a usûlünün meşru olduğuna bu âyet delâlet eder. Bu esâsa binâen Resûlullah (s.a.s.) sefere gideceğinde, değerli eşlerinden birini götürmek isterse kur'a çeker, hangisine çıkarsa onu alır götürürdü. Zira Resûlullah (s.a.s.), ezvâc-ı

tahirat arasında taksime son derece riâyet ettiğinden, eşlerinin gönüllerini hoş tutmak için kur'a usûlüne riâyet eder, hangisine çıkarsa onu götürür, diğerlerinin itiraz hakkı ortadan kalkmış olurdu.

123. REHİN HAKKINDA

İnsanların alış-verişte muhtaç oldukları hususlardan birisi de rehindir. Rehinin meşruiyetini beyan hakkında Allah Teâlâ وَإِن كُنتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُواْ كَاتِباً فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ "Eğer yolculuk halinde iseniz ve kâtip bulamazsanız, o takdirde borç karşılığına rehin alırsınız.." (Bakara, 2/283) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Eğer siz seferde olur da muamelenizin cereyanını, borcun miktarını ve müddetini yazacak kâtip bulamazsanız, borçlunun borcu karşılığında bir rehin alıp tutarsınız demektir. Rehin, borçlu olan kimsenin borcunu ödeyinceye kadar durmak üzere, alacak sahibine verdiği maldır. Çünkü alacak sahibi, verdiği mal mukabilinde borçludan her zaman rehin isteyebilir. Şu kadar ki, rehin alma genellikle yolculukta olduğundan, bu âyette yolculuk zikrolunmuştur. Yoksa rehin almanın meşru olması, yalnız yolculuk haline mahsus değildir. Halî hazırda dahi ayni şekilde muamele olunur. Binâenaleyh ihtiyaç oldukça rehinle para alıp vermek meşru bir muameledir. Rehinin tafsilâtı fıkıh kitaplarımızda açıklanmıştır.

124. EMANETLER HAKKINDA

İnsanların muhtaç oldukları muamelelerden birisi de emânettir. Binâenaleyh emânete dikkat etmenin ve ehline vermenin farz olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا "Allah size, emanetleri ehline vermenizi emreder.." (Nisâ, 4/58) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ size, emanetleri ehline vermeyi emreder. Zira ehline verilmezse zayi olur demektir. Bu âyet, gerek mezhepler ve din bakımından ve gerekse dünya işleri muamelâtı kısmından olsun, bütün emânetleri ehline vermenin farz olduğunu beyan etmiştir. Çünkü insanın bütün muamelesi üç çeşitten ibarettir: Birincisi Rabbiyle, ikincisi insanlarla, üçüncüsü kendi nefsiyledir. Bu muamelelerin her üçünde de emânete riâyet farzdır.

Allah'la muamele, emirleri yapmak ve yasakları terk etmekten ibarettir. Binâenaleyh ibâdetlerin hepsi emanet-i ilâhiye olduğundan, bunların tamamına riâyet lâzım olduğu gibi, yasakların hepsi de emânet olmasına binâen, onları da terk etmek farzdır. Aynı şekilde organların hepsi Allah'ın emanetidir. Binâenaleyh onları yaratılış gayesi doğrultusunda kullanmak farzdır. Meselâ lisânı, zikirde ve Kur'ân okumada, hoş sohbette, insanlara güzel muamelede, yapılan anlaşmalarda vs. hayır sözlerde ve kendi cinsine nasihatte kullanırsa emânete riâyet etmiş olur. Binâenaleyh yalan, gıybet, söz taşıma, bir kimseye iftira, çirkin işler gibi hususlarda kullanmak, emânete hıyanettir. Göz, kulak, el ve ayak gibi diğer organlarda dahi hal böyledir. Çünkü bunların tamamı Allah'ın emanetidir ki, kullanılması gerekli olan yerin dışında kullanmada elbette mesûliyet vardır. Zira emânete hıyanet etmiş olur.

İkincisi insanın diğer insanlarla muâmelesidir. Çünkü insanlarla olan muamelelerin hepsinde emanet mevcut olduğundan her muamelede emanete riâyet farzdır. Meselâ emânet olarak bir kimse tarafından kendine teslim olunan eşyayı sahibine vermek farzdır. Ölçü ve tartıda hakkına razı olup, halkın hukukuna tecâvüz etmemek. Bir mecliste cereyan eden sırları, o meclisin dışında söylememek. İnsanların ayıplarını ortaya dökmemek. Karı-koca arasında cereyan eden muamelede, iki taraf adalet üzere bulunup birbirlerinin hukukuna riâyet vs. bunların hepsi emânete ve emaneti ehline vermeye dahildir.

İnsanın **üçüncü** muamelesi, kendi nefsiyle olan hareketlerinde ve davranışlarında emâneti lâyıkıyla yerine getirmesidir. Meselâ insan, nefsi için dünya ve ahirette yararına olan şeyi tercih etmesi lâzımdır. Binâenaleyh nefsinin ve kızgınlığının arzularına uyarak, kendine zararlı şeyleri yapması nefsine hıyanettir, emânete riayetsizliktir. Cezası Cehennem'dir. Emâneti sahibine vermenin gerektiğini Allah Teâlâ beyan etmek üzere diğer bir âyette فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضاً فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ "... Şayet kiminiz kiminize itimad ederse, güvenilen kimse Rabbi olan Allah'tan korksun da üzerindeki emaneti ödesin.." (Bakara, 2/283) buyurmuştur. Yani eğer sizin bazınız bazınıza güvenip de, emânet bırakırsa, kendi yanına emanet konulan kimse emâneti eda etsin. Emâneti vermeme hususunda Rabbi

olan Allah'tan korksun. Yani Allah'ın gazabından korksun demektir. İşte bu âyetler, emâneti muhafaza etmenin farz olduğuna delâlet eder. Emâneti kasden zayi etmek hıyanettir ve haramdır. Zira Cenâb-ı Hakk emâneti muhafazayı ve sahibine iade etmeyi emrettiği gibi, hıyaneti de yasaklamak üzere يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَخُونُواْ اللّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُواْ أَمَانَاتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ "Ey iman edenler! Allah'a ve Resulüne hıyanet etmeyin, bile bile aranızdaki emanetlerinize de hıyanet etmeyin!" (Enfâl, 8/27) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Hıyanetin fenalığını bildiğiniz halde, Allah'a, Resulüne ve size başkası tarafından bırakılmış emanetlere hıyanet etmeyin demektir. Çünkü emânete hıyanet, emniyeti sû-i istimal olduğundan, dini yönden çirkin olduğu gibi, aklen dahi çirkindir. Zira insanların her zaman muhtaç oldukları bir muamelenin kapısını kapamak ve halkın hukukunu çiğneyerek zarar vermek, insanların intizamını bozan bir cinayettir. Allah'a ve Resulüne hıyanete gelince, Cenâb-ı Hakk'ın farzlarını ve sünnet-i nebeviyeyi yerine getirmemek, kullarını ıslâh için koymuş olduğu kuralları ve dini hükümleri ihlâl etmektir. Binâenaleyh Allah'ın ve Resulünün emirleri hilâfına hareket etmek, dâima hıyânettir. Şu halde insan için, emânet mahiyetinde kabul ettiği, dînin ahkâmına riâyet etmek ve mükellef olduğu hükümleri yerine getirmek farzdır. Binâenaleyh insan, gerek Allah'la kendi arasında olan farzlar, görevler ve gerekse kullarla olan bütün muameleler ve kendi nefsi hakkında yapması gerekli vazifelerinin tamamında var olan emanetlere dikkat etmekten mes'ûldür. İşte bu gerçeğe binâen emânetin hilâfına hareket ederse, kıyamet gününde elleri, ayakları ve dilinin, o kimsenin kendi aleyhine şehâdet edeceğini وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ "... Elleri Bize söyler, ayakları şahitlik eder, kendi yaptıklarına." (Yâsin 36/65) âyetiyle Cenâb-ı Hak beyan buyurmuştur. Yani o günde âsilerin elleri bize kusurlarını söyler ve ayaklar kazandıkları günâhlarına şehâdet eder demektir. Böyle bir ceza gününün geleceğine ve herkesin amellerinden Cenâb-ı Hakk'ın suâl edeceğine îman eden kimse, dinin hükümlerinin tamamına riâyet ederek amel defterini doğru tutması lâzımdır. Eğer mükellef olduğu ahkâma riayetsizlik ederse, her birinden ayrı ayrı suâl olunup, Allah huzurunda mahcup olacağı şüphesizdir. Ellerin ve ayakların şehâdetine gelince, Allah Teâlâ onlara konuşacak güç vermek suretiyle konuşurlar ki,

bu konuşma da zor bir şey değildir. Zira her şeyi konuşturan Allah Teâlâ, organları da konuşturur.

İnsanın kendi aleyhine organlarının şehâdet edeceğini Cenâb-ı Hakk diğer bir âyette beyan dolayısıyla حَتَّى إِذَا مَا جَاؤُوهَا شَهِدَعَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ "Nihayet oraya ulaştıklarında kulakları, gözleri ve derileri yaptıkları işleri söyleyip kendi aleyhlerinde şahitlik ederler." (Fussilet, 41/20) buyurmuştur. Yani Cehennem ehli ateşin etrafına toplandıklarında, onların aleyhine kulakları, gözleri ve derileri günâhlarına şehâdet ederler demektir. Organların, aleyhlerine şehâdetleri üzerine, sahiplerinin, organlarına: "neden şehâdet ettiniz?" diyeceklerini ve organların cevâbını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ "Derilerine: "Niçin aleyhimizde şahitlik ettiniz?" deyince onlar: "Bizi söyleten, her şeyi konuşturan Allah'tır. Zaten sizi ilkin yaratan ve sonunda da huzuruna götürüleceğiniz Rabbiniz de O'dur." (Fussilet, 41/21) buyurmuştur. Yani âsiler vücutlarında olan derilerine: "Neden bizim aleyhimize şehâdet ettiniz?" derler. Onlar da cevap olarak: "Her şeyi söyleten Allah Telâlâ bizi de söyletti, söylememek elimizden gelmezdi. Zira Allah Teâlâ sizi yarattı. Sonunda O'nun mânevi huzuruna döneceksiniz" diye cevap verirler demektir. İşte bu âyetlerin tamamı, insanın kendi organlarının, kendi aleyhine şehâdet edeceğine, Allah'ın o organlara dil verip konuşturacağına delâlet eder.

125. KARZ-I HASEN (BORÇ VERME) HAKKINDA

Alış-veriş ve toplum hayatında, insanların ihtiyaçlarından birisi de karz-ı hasendir. Yani ödünç eşya alıp vermektir. Meselâ bugün paraya ihtiyacı olan bir kimsenin ihtiyacına kâfi para vermek ve mukabilinde bir şey beklememek, yine buğdaya ve arpaya ihtiyacı olan bir kimseye, eline aynı mal geçtiğinde getirip vermesi üzere ihtiyacına kâfi arpa ve buğday vermek, toplumsal yardımlaşma kabilinden karz-ı hasendir. Türkçe'de buna ödünç alıp vermek denmektedir. Din nazarında bu yardımlaşmanın pek büyük bir değeri, ahirette de büyük ecri olduğunu beyan hakkında Allah Teâlâ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ "Kim Allah'a güzel

bir ödünç verirse malını Allah yolunda harcarsa Allah bunu kat kat artırır. Ona değerli bir mükâfat da vardır." (Hadîd, 57/11) buyurmuştur. Her kim malını kendi arzusuyla Allah rızası için, karz-ı hasen olarak verirse, Allah Teâlâ da onun ecrini ve mükâfatını kat kat verir. Bunu yapan kimse için Allah katında güzel bir ecir vardır. Yani dünyada insanların işini yapıp, bir bedel almadığından dolayı, Allah ahirette fazlasıyla verir demektir. İşte Kur'ân'da bu ve bunun emsali bir çok açık âyetlerde Cenâb-ı Hakk, Ümmet-i Muhammedi (s.a.s.), insanlara yardım etmeye teşvik etmiştir. Çünkü Allah'a borç vermenin mânâsı, Allah'ın rızası için fakirlere sadaka vermek, kimsesiz ve zayıflara yemek yedirmek, bütün muhtaçlara mümkün olan yardımı yapmak ve mukabilinde bir ücret gözetmeksizin ödünç para vs. vermektir. Bu gibi yardıma karz-ı hasen denilmesi, karşılıksız bir ibâdet olmasına binâendir. Allah'a borç vermek demek, Allah'ın rızasının kasdedilmesine binaendir. Bir kimsenin borç olarak diğerine vermiş olduğu para, aynen onun eline geldiği halde, muhtaç olan kimseye yardımda bulunulduğundan dolayı, bunun sevabı, Allah uğrunda infak olunan malın sevabı gibi fazla olduğundan, öylece mükâfatını göreceğine ve zayi olmayacağına binâen bu şekilde harcanan mala, karz-ı hasen denilmiştir.

Ödünç verilen veya sadaka olunan malın karz-ı hasen olabilmesinin şartları, güzel bir şekilde vermek, Allah'ın rızasını kastetmek, helâl malından vermek, verdiği kimseye eziyet etmemek ve riya karıştırmamaktır. Gerek sadaka ve gerek karz-ı hasenin sevabının kat kat olacağını beyan hakkında diğer bir âyette Cenâb-ı Hakk إِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناً يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ "Dini tasdiklerinin ifadesi olarak, hayır işlerinde mal harcayan erkekler, mal harcayan hanımlar ve Allah'a güzel bir ödünç verenlerin ödülleri kat kat artırılacak, ayrıca onlara değerli bir mükâfat da verilecektir." (Hadîd, 57/18) buyurmuştur. Yani sadaka veren erkekler ve kadınların Allah rızası için karz-ı hasen verenlerin ve nafile sadaka verenlerin, dünyada sevapları iki kat ve ahirette sevabı güzeldir. Bu âyette sadaka ile kasdedilen zekat farz olan sadakalardır. Borçla maksat, nafile sadaka ve diğer şekillerde olan yardımlardır. Bunların ecri iki kat olacağını beyanla Allah Teâlâ fakir ve zayıf kimselere yardım ederek, onların ihtiyaçlarını gidermek suretiyle rahatlarını temin etmeye bütün

zenginleri teşvik etmiştir. Hatta borçlu olan kimseyi sıkıştırmamak, müsâade edilip, verebileceği vakte tehir etmenin güzel bir iş olduğunu beyan hakkında Allah Teâlâ وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ "Eğer borçlu sıkıntıda ise, kolaylığa çıkıncaya kadar ona mühlet verin.." (Bakara, 2/280) buyurmuştur. Yani eğer borçlu olan kimse, fakir ve ihtiyaç sahibi olur da bir defada vermeğe muktedir olamazsa, sizin üzerinize düşen, borcunu vermesi için kolay bir zamana kadar mühlet vermektir. Meselâ alacak istenildiği zaman veremeyecek ve lâkin ileride harman zamanı verebilecek ise, o vakte kadar müsade etmek veyahut harmanda veremeyecek ancak koyunu var, kırkım zamanı verebilecek, o vakte kadar müsade edilmesi ne kadar sevaptır! Borçlunun da ne kadar memnun olacağı herkesçe malûm bir hakikattir. Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân'da bunu bize beyan etmesi, mü'minler arasında irtibatı temin etmek, zengin ve fakir birbirinin ihtiyacını giderip, toplum hayatının ahenginin bozulmaması ve arada sefil kimselerin bulunmaması maksadına matuf olsa gerektir.

126. CÖMERTLİK VE NAFİLE SADAKA VERME HAKKINDA

Gerek sadaka ve gerek borç suretiyle insanlara yardım, bütün dinlerce kabul olunmuş güzel ahlak kısmındandır. Allah rızası için verilen sadakanın, neşv-ü nemasını beyan hakkında Cenâb-ı Hakk مَّثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّئَةُ حَبَّةٍ وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ "Allah'ın rızasını kollamak ve ruhlarındaki imanı kökleştirmek için mallarını harcayanların durumu ise, bir tepedeki güzel bir bahçenin haline benzer. Bir bahçe ki ona bol yağmur yağar, meyvelerini iki kat verir. Bol yağmur düşmese de hafif bir yağmur, bir çisinti de yetişir. Allah ne yaparsanız hepsini görür." (Bakara, 2/261) buyurmuştur. Yani Allah uğrunda malını sadaka ve infak eden kimselerin verdikleri sadakalarının sevaplarının fazla olmasındaki durumu, şu tanenin durumu gibidir ki, o tane yere düşer, ondan yedi sünbüle -yani başak- hasıl olur. Her sünbül de yüzer tane olma itibariyle yedi yüz tane olur. Allah Teâlâ dilediği kulunun, yani rızasına uygun sadaka veren kulunun, ameline çok çok ecir verir. Zira kullarına

Allah'ın ihsanı boldur, temiz bir düşünceyle sadaka verenlerin niyetlerini bilir. Bu gibi İlâhî hediyeler, maddiyatta herkesin her zaman görebildiği ekin kelleleriyle temsil olunmuştur ki, hiç kimsenin şüphesi olmasın. Zira bu dünyada bir taneye yedi yüz veren Allah Teâlâ'nın, âhirette dahi sadaka verene bundan fazla vereceği şüphesizdir. Bu âyetteki infak, cihâda ve cihâdın dışındaki her türlü hayra harcanan malların tamamına şâmildir. Gösterilen yere harcanmak üzere, geçmişte müslümanların kurdukları vakıflar da bu kabil infak cümlesindendir. İhlâsa ve Allah rızasına uygun olduğu halde, yedi yüz misline kadar mükâfat verileceğini beyanla Allah Teâlâ, Allah yolunda infak etmeye insanları teşvik etmiştir. Çünkü bir amelin yedi yüz misline kadar mükâfat verileceğini bilen bir akıl sahibi, bu gibi İlahi lütuflardan kendini mahrum etmek istemez. Gücü nisbetinde Allah'ın lütuflarından nasip almak için gayretini esirgemez. Şu kadar ki, sadakanın kıymetinden düşmesine sebep olacak şeylerden sakınmak lâzım geldiğini tavsiye etmek üzere Allah Teâlâ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ لاَ يُتْبِعُونَ مَا أَنفَقُواُ مَنّاً وَلاَ أَذًى لَّهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ "Mallarını Allah yolunda harcayıp da infaklarının ardından minnet etmeyenler, rahatsızlık vermeyenler yok mu, işte onların Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlara hiç bir endişe yoktur ve onlar üzüntü de duymayacaklardır." (Bakara, 2/262) buyurmuştur. Yani mallarım Allah uğrunda infak ettikten sonra, sadakalarına minnet ve eziyet gibi fakirleri gücendirecek şeyleri eklemeyenler için, Rabb'ları katında korunan sevap vardır. Binâenaleyh onlar üzerine korku yoktur, mahzun da olmazlar.

(مَنّ), başkasına yapmış olduğu iyiliği: "sana şunu vermedim mi, bunu yapmadım mı?" gibi sözlerle saymak, başına kakmak ve yüzüne vurmaktır. **Eza**, vermiş olduğu kimselerden şikâyet ve onları acıtacak söz söylemektir. İşte gerek menn ve gerek eza, fakir olan kimselerin kalplerini kırdığı gibi, ikramda bulunan kimsenin de yaptığı amelinin ecrini kaçırıp, kıymetten düşürdüğünden haramdır. Zira yapılan hayrın içinde şer de olduğundan, Cenâb-ı Hakk bu gibi hareketlerden zenginleri menetmiştir. Zira o nimeti zengine ihsan eden Allah Teala'nın şükrünü eda edebilmek için, fakirlerin gönlünü yapmak suretiyle sadakanın kabulünü rica etmek, dîni bir görev iken, bilâkis fukaraya minnet etmek ve rahatsızlık vermek elbette haramdır.

Sadakanın ecrinin kat kat olmasını ve Allah rızası maksadıyla infak etmenin gerektiğini beyan dolayısıyla Allah Teâlâ وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاء مَرْضَاتِ اللّهِ وَتَثْبِيتاً مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ "Allah'ın rızasını kollamak ve ruhlarındaki imanı kökleştirmek için mallarını harcayanların durumu ise, bir tepedeki güzel bir bahçenin haline benzer. Bir bahçe ki ona bol yağmur yağar, meyvelerini iki kat verir. Bol yağmur düşmese de hafif bir yağmur, bir çisinti de yetişir. Allah ne yaparsanız hepsini görür." (Bakara, 2/265) Yani mallarını Allah rızasını arzulayarak ve içlerinde infakın sevabını kabul ederek infak eden kimselerin misali ve şaşılacak halleri, şu bahçe sahibinin hali gibidir. O bahçe yüksek bir yerde çok yağmur isabet etmiş. Çünkü yeri yüksek ve havası güzel, yağmuru da bol olunca, başka bahçelere oranla meyvesini iki kat verir. Eğer o bahçeye çok yağmur isabet etmese bile, çiğ denilen rutubetle meyvesini en güzel bir şekilde büyütür, fazla olur. İşte Allah rızası için verilen sadakanın sevabı, bu durumdaki bir bağcının meyvesi gibi kat kat fazla olur. Allah Teâla sizin amellerinizi görür, niyetlerinizi bilir, ücretini ona göre verir demektir. Ancak riya, başa kakma ve eziyet verme gibi sadakanın sevabını giderecek kötü ahlakla verilen sadaka ve infak elbette Allah rızası maksadıyla verilen gibi olamaz. Çünkü karşılığını verecek Allah Teâla olunca, sadakayı vermekten maksat, O'nun rızasını aramak için olmalıdır. Binaenaleyh Allah rızasının aksine bir maksatla verilende sevap olmayacağında şüphe yoktur. Zira sadakayı vermekten kasdı ne ise, ancak o maksada nail olur, mükafatı ondan ibaret kalır. Çünkü bir işten maksat ne ise, hüküm o maksada göre olur. Buraya kadar nafile sadakanın arızaları açıklandı.

Öşür ve zekat gibi farz olan sadakaları vermede, şeytanın vesveselerine aldanmamak gerektiğini beyan hakkında Allah Teâla الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاء وَاللّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلاً وَاللّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ "Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur, sizi cimriliğe ve çirkin şeylere teşvik eder. Allah ise kendi katından bir af ve lütuf vaad buyurur. Allahın ihsanı geniştir, her şeyi hakkıyla bilir." (Bakara, 2/268) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Sadaka vereceğinizde şeytan size fakir olacağınızı söyler, cimriliği emreder. Halbuki sadakanıza mükâfat olarak Allah Teâlâ sizi mağfiret edeceğini ve sada-

kanızdan fazlasını ihsan edeceğini vadeder. Zira Allah Teâlâ ihsanı boldur ve sadaka verenlerin de niyetlerini bilir. Şeytanın size vesvesesini ve eğri sözünü tutar da, sadakadan kaçarsanız, malınız azalır, fakir olursunuz. Şeytan: "Başkalarının ihtiyaçlarını giderelim derken, kendiniz muhtaç olursunuz!" demek suretiyle, sizi bir takım hayırlardan meneder. Bununla da yetinmeyerek, size cimrilik gibi çirkinliği de yaptırıp, diğer günahları işlemenizi emreder. Allah Teâlâ'nın vaadi ise bağışlamak ve sadakanız bedelinde size ihsandır. Şu halde isteyen şeytanın vesvesesine aldansın, dünya ve âhirette maddî ve manevî zarara girsin. Dileyen Allah'ın vaadine kalbi mutmain olarak, ihlâs üzere sadakasına devam etsin, dünyevî ve uhrevî güzel mükâfaatlar alsın demektir.

Bu âyette **şeytan**la kasdedilen, İblis ve onun yardımcıları olduğu gibi, ins ve cinden hayırlara mâni olmak isteyen ve insanları şerre teşvik eden her şahıstır. Çünkü hayra mâni olan her şahıs, şeytan olarak isimlendirilmeye lâyıktır. Şeytanın sözü ve vesvesesiyle murad, insanın kalbine şerre dâir koymuş olduğu fesatlardır. **Fahşâ** ile murad, cimrilik ve diğer yasaklanan günâhlardır. Zira şeytan evvelâ fakirlikle tehdit eder, bunu kabul edip insanı hayırdan menettikten sonra, cimriliği emreder. Hattâ bir dereceye getirir ki, üzerine farz olan zekâtı, fitreyi ve sıla-ı rahmi edadan meneder. Bununla da iktifa etmeyerek farzları ve vâcipleri terkettirerek, kötü kötü çeşitli fuhşiyâtı işlemeye sevkeder. Zira insan günah işlemeye yavaş yavaş alışır. Bir dereceye gelir ki, hiç günâhtan çekinmez ve azaptan korkmaz bir halde, kalbi kasavet peyda eder. Şeytanın fakirlikle korkutması mukabilinde, Allah Teâlâ dünyada sadaka bedelinde fazlasıyla ihsanda bulunacağını ve kötülükleri terketmek karşılığında âhirette mağfiret edeceğini vaadeder.

Binâenaleyh mü'mine lâzım olan, Allah'ın vaadine itimat etmek ve şeytanın aldatmalarına aldanmamaktır. Çünkü âyet-i celîlede Allah'ın vaadi olan **fazldan** maksat, dünyaca lütuf ve ihsandır. Zira malını infaktan esirgemeyen kimseye, insanların kalbi yönelmiş olur. Her nereye gitse, herkes maddî ve manevî yardımlarla istediğini reddetmez. Hiç olmazsa manevî hayırla dua etmekle yardım ederler. Binâenaleyh, böyle bir kimse üzerine hayır kapıları açılır. Dünyaca emelinden mahrum olmaz. Âhirette

Allah tarafından büyük mükafatlara ve mağfirete nail olur. Şu halde ihlâs üzere infak, dünyada ve âhirette saadete sebeptir. Çünkü insanların tamamının bir hal üzere bulunmaları mümkün değildir. Elbette zengin ve fakir bir çok sınıfların bulunması bu dünyanın gerçeklerindendir.

Bu noktaya binâen, genellikle dini prensipler toplumsal yardımlaşma üzerine kurulmuştur. İşte bu cümleden olmak üzere zenginlerin, muhtaç olanlara farz ve nafile sadakalarını vermek suretiyle, merhamet göstermelerini ve yardım etmelerini Allah Teâlâ farz kılmıştır. Bu gibi hayırlara çalışanları, şeytanın aldatmaya çalışacağını ve onun aldatmalarına aldanmamak lâzım geldiğini de beyan ve tavsiye etmiştir. İşte bir takım camilere, medreselere, misafirlere ve düşmanla mücâdele eden askerlere sarfolunmak üzere, geçmiş büyüklerin yapmış oldukları vakıflar da, Allah rızası için infak kabilinden ve içtimaî yardımlaşma cümlesindendir. Binâenaleyh bu gibi hayırları yeniden yapan yahut yapılanları muhafaza eden iyi insanların, Allah tarafından vaad olunan mükâfata nail olacakları bu gibi açık âyetlerin işaret ettikleri gerçeklerdendir.

127. VAKIFLAR HAKKINDA

Allah rızası için yapılan infakın faydası, infak edene ait olup, her ne infak ederse ücretini tamamen alacağını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَمَا تُنفِقُواْ مِنْ خَيْرٍ فَلأنفُسِكُمْ وَمَا تُنفِقُونَ إِلاَّ ابْتِغَاء وَجْهِ اللّهِ وَمَا تُنفِقُواْ مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لاَ تُظْلَمُونَ "... Hayır olarak yaptığınız her harcama sadece kendiniz içindir. Zaten siz Allah rızasını aramaktan başka bir gaye ile infak etmezsiniz. İşlediğiniz her hayrın mükâfatı size tamamen verilir ve sizin hakkınız yenmez." (Bakara, 2/272) buyurmuştur. Yani hayırdan her neyi ve her ne şekilde infak ederseniz, kendiniz içindir. Onun menfaati size aittir. Çünkü siz, ancak Allah'ın rızasını talep için infak edersiniz. Şu halde infak ettiğiniz kim olursa olsun, itibar maksadınıza göredir. Hayırdan infak ettiğiniz şeyin karşılığı, size herhangi bir hazsızlık edilmeksizin verilir. Zira amelinizle hak ettiğiniz sevaptan noksan verilmekle zulmedilmezsiniz demektir. İşte bu ve buna benzer pek çok âyetler, Allah yolunda infakın faydalarını beyan etmekle, Ümmet-i Muhammedi (s.a.s.) Allah yolunda infaka teşvik etmiştir.

İnfak iki kısımdır ki, **birincisi** bir defa vermekle olur. Bunun sevabı da sağlığında bir defa olarak yazılır. **İkincisi** sadakây-ı câriyedir. Bunun sevabı hayatında olduğu gibi vefatından sonra dahi devam eder. Yollardan gelip geçenlerin istirahatini temin için yapılan hanlar, fukara ve kimsesizler için imaretler, zaviyeler, hastahaneler, herkesin geçmesi için köprüler, herkesin istifadesi için çeşmeler, bunların îmarı ve devam etmesi için vakıflar, sadakây-ı câriye kabilindendir. Çünkü bunlar devam edip gelirleri muhafaza olunduğu müddetçe, sahibinin amel defterine sevap yazılacağından, hayır sahipleri bu gibi hayırlara çok ihtimam göstermişler, İslâm toplumuna birçok müesseseler bırakmışlardır. Her İslâm beldesinde bu gibi müesseseler, hayır eserleri ve medeniyete hizmetler mevcuttur. Bu hususlarda müslümanların diğer milletlere rehber oldukları inkârı mümkün olmayan bir hakikattir.

Bu türlü infakın kimlere verileceğini tayin etmek üzere Allah Teâlâ, لِلْفُقَرَاء الَّذِينَ أُحصِرُواْ فِي سَبِيلِ اللّهِ لاَ يَسْتَطِيعُونَ ضَرْباً فِي الأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاء مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُم بِسِيمَاهُمْ لاَ يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافاً وَمَا تُنفِقُواْ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللّهَ بِهِ عَلِيمٌ "Bu yardımlar, kendilerini Allah yoluna vakfeden yoksullar içindir. Bunlar yeryüzünde dolaşıp geçimlerini sağlama imkânı bulamazlar. Halktan istemekten geri durmaları sebebiyle, onların gerçek hallerini bilmeyen kimse, onları zengin sanır. Ey Resulüm, sen onları simâlarından tanırsın. Onlar yüzsüzlük ederek halktan bir şey istemezler. Şunu bilin ki, hayır adına her ne verirseniz mutlaka Allah onu bilir." (Bakara, 2/273) buyurmuştur. Yani infakınızı o fakirlere yapın ki, onlar Allah yolunda çalışmakla meşguldürler. Bu önemli uğraşılarından dolayı, ticaret için yer yüzünde dolaşmaya muktedir olamazlar ki, bunlar, müslüman askerleridir demektir. Onlar, son derece büyük bir kanaat sahibi olduklarından, gösterdikleri iffete binâen hallerini bilmeyen câhil, onları zengin zanneder. Sen onların zaruretlerini simalarından, yani yüzlerinden bilirsin. Zira onlar, bir şeyi ısrarla istemezler. Hayır olarak her ne infak etseniz, onun sevabını görürsünüz. Çünkü Allah Teâlâ onu bilir. İlminin dışında kalan hiç bir şey yoktur.

İşte infâka dâir bundan evvelki âyetlerde genişçe beyan olunan infakın en faziletlisi ve fazla sevaplısı, hastalık, yaşlılık vs. hastalıklar sebebiyle kazanmaya muktedir olamayanlara, düşmanla mücâhede edenlere, din

ilimleri tahsili dolayısıyla başka yerlere gidenlere ve ticaretine mani olacak bir şeyle, olduğu yerde bağlanıp kalan kimselere verilen sadakadır. Bu âyetten maksat da, bunlar gibi ihtiyaç sahipleri olduğunu, âyetin sebeb-i nüzulü de teyit etmektedir. Çünkü âyet, ashabın muhacirlerinden dört yüzden fazla Ashab-ı Suffe hakkında nazil olmuştur ki, onların Medîne'de arazi ve emlâk sahibi olmadıkları gibi, hattâ meskenleri bile olmadığından, Kur'ân ve diğer dîni hükümleri tahsil için Resûlullah'ın (s.a.s.) mescidinin sofasında bulunurlardı. İcabında Resûlullah'la (s.a.s.) beraber savaşa giderlerdi. Şu halde bunlar bir taraftan ilim tahsili için hazırlanmış talebe, bir taraftan da düşmanla mücâhede için hazır askerlerdi. İşte her iki yönüyle kendi kendilerini dîne hasr etmiş olduklarından, infâkın bunlara ve emsallerine sarfedilmesi, daha faziletli olduğunu Cenâb-ı Hakk bu âyette beyan buyurmuştur.

Binâenaleyh her zaman bu meslekte bulunan İslâm askerleri ve ilim tahsil eden talebeleri beslemek, müslümanlar üzerine farzdır. Çünkü askerin yiyeceği ve giyeceği verilmezse düşmanla mücâhede için kendini hasr etmek mümkün olmadığı gibi, askersiz devlet de payidar olamadığından, dîni, vatanı, milleti ve sair mukaddesatı muhafaza için asker beslemek millet üzerine farz olduğu gibi, dini hükümleri muhafaza edecek ilim erbabına, dîni ve memleketi muhafaza için de askere ihtiyaç olduğu aşikârdır. Fakat zamanla ashab-ı suffe gibi kendiliğinden hem ilim tahsili hem de muharebe için hususi olarak bekleyenler bulunmaz. Binaenaleyh her zamanda teşekkül eden devletlere, zamanına göre ilim ehli yetiştirmek için medreseler inşasına, asker toplamak için usul ve kurallar koyma ve kâfi miktarda askeri silâh altında bulundurup, ihtiyaçlarının teminine tevessül etmek mecburiyeti hasıl olmuştur. Bu mecburiyetten her zaman yeni yeni usuller teessüs etmiştir.

Hastahanelere bağlı kalan ve muharebede yaralanan, çolak, kör ve hastalıklı olanlara yapılan yardım ve iyiliğin, diğerlerine yapılandan daha üstün olduğuna da, âyet-i celîle delâlet eder. Aynı şekilde kızılay gibi kuruluşların, güzel niyetlerle yaptıkları faaliyetlerin de ibâdet olduğunda şüphe yoktur. Çünkü bu niyetler, bu teşebbüsler, topluma mühim bir hizmet ve yardımdır. Binâenaleyh bu gibi müesseselerin terakkisine çalışmak ve

gücü nispetinde hizmet etmek müslümanların dînî vazifelerindendir. Bu gibi hayrat müesseselerini idare eden kimselerde, vuku bulan bazı yolsuzluklar, halis bir niyetle verilmiş olan sadakanın sevabında bir noksanlık teşkil etmez. Zira bir kimsenin iyi niyetine, diğerinin yolsuzluk muamelesinin bir tesiri olmayacağı şüphesizdir. Binâenaleyh halis bir niyetle yapılan vakıflar ve terk edilen akarların bir çoğu, sû-i istîmal yapan idareciler elinde bulunduğu zamanlarda dahi, yine vakfeden kimsenin sevabı noksan olmaz. Çünkü vakfeden, kendi niyetiyle karşılık alır. Ancak sû-i istimal eden kimse mes'ul olur.

128. NEZİR (ADAK) HAKKINDA

İnfak çeşitlerinden birisi de nezirdir. Yani: "falan işim biterse, on fakirin karnını doyurayım. Yahut bir kurban keseyim, fukaraya dağıtayım" şeklinde nezretmenin meşru olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَمَا أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُم مِّن نَّذْرٍ فَإِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ "Harcadığınız her şeyi, adadığınız her adağı, Allah mutlaka bilir ve mükâfatını verir. Fakat zalimlerin âhirette yardımcıları olmaz." (Bakara, 2/270) buyurmuştur. Yani Allah'ın rızası için sizin infak veyahut nezredip yerine getirdiğiniz her nafaka ve nezrin Allah Teâlâ mükâfatını verir. Zira Allah Teâlâ infak ve nezrinizin her birini bilir. Binâenaleyh hiç bir zerresi kaybolmaz, tamamının sevabını verir. Nezri, günâhta kullanmakla veyahut nezri yerine getirmemekle nefsine zulmeden zâlimlerin azaplarını giderecek yardımcıları yoktur.

Nezir, insanın, Allah tarafından farz olmayan bir şeyi, kendi üzerine farz kılıp borçlanmasıdır. Binâenaleyh nezrettiği şey günâh olmadığı takdirde, yerine getirmesi farzdır. Çünkü, nezrini yerine getirmeyen kimse, yalancılık etmiş olduğu yönüyle nefsine zulmeder. Cenâb-ı Hakk ise zâlimin yardımcısı olmayacağını beyan etmiştir. Bu da, nezrinden dönen kimseyi tehdittir.

İşte bu âyet-i celîle, nezrin meşruiyetini beyan etmiş oldu. Yukarıda söylediğimiz gibi İmrân'ın, hanımının karnında olan çocuğu Beyt-i Mukaddes'in hizmetine nezrettiğini anlatan âyet dahi, nezrin meşruiyetine

delâlet eder. Şu kadar ki, mümkün olduğu kadar nezirden kaçınmak lâzımdır. Çünkü nezredip de yerine getirememe ihtimali mevcuttur. Çünkü Allah tarafından farz olmayan bir şeyle kendi kendine borçlanmak, kendini yük altına almaktır. Eğer o yükü kaldırırsa zarar yok, fakat kaldırmazsa beyhude borçlanmak ve mes'ûliyet altına girmek olduğu cihetle, mümkün olduğu kadar nezirden sakınmak lâzımdır. Binâenaleyh vara-yoğa iki de bir dilini alıştırıp da nezretmek ve Allah'a karşı borçlanmak doğru bir şey değildir. Çünkü şaka, oyun gibi boş şeylerle uğraşmaktan insan menolunmuştur. Ağzından ne çıkarsa herkes ondan da mes'ûldür. Zira Cenab-ı Hakk Kur'ân'da مَا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ "Ağzından çıkan bir tek söz olmaz ki yanında, bu iş için hazırlanmış gözcü olmasın, onun söylediğini ve yaptığını kaydetmiş olmasın." (Kâf, 50/18) buyurmuştur. Yani insanın ağzından bir söz çıkar çıkmaz, huzurunda hazır bir gözetici var, derhal onu yazar demektir. Şu halde insan, lüzumsuz şeylerden dâima sakınmalı ve söylediği sözün neticesini düşünmeli, lüzumu olmayan şeyi isteyerek borçlanmamalıdır.

129. CİMRİLİK HAKKINDA

Cömertlik, insanlarda ne kadar büyük bir meziyet ise, cimrilik de onun zıddına insanlarda en aşağı bir yerdir. Çünkü yukarıda beyan olunduğu üzere, cömertlik, insanın dünya ve âhiret saadetine sebeptir. Cimrilik, dünyâda sahibini rezil ettiği gibi, âhirette de Cehennem azabına sebep olacağını beyan etmek üzere Allah Teâlâ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللّٰهُ مِن فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَاباً مُّهِيناً "O cimrilik eden, üstelik etrafındaki insanlara cimriliği tavsiye eden ve Allah'ın lütf-u fazlından kendilerine verdiği nimetleri gizleyen nankörler yok mu, işte Biz onları zelil ve perişan edecek bir azap hazırladık." (Nisâ, 4/37) buyurmuştur. Yani şu kimseler ki cimrilik ederler. İnsanlara da cimriliği emrederler. Allah'ın fazl-ı kereminden verdiği mallarını, lâyık olduğu yerlere sarf etmemek için saklarlar. Halbuki kâfirler için ihanet edici azabı biz hazırladık demektir.

Cimrilik, verilmesi lâzım olan şeyi vermekten kaçınmaktır. Binâenaleyh insanların muhtaç olduğu ilmi öğretmemek ve muhtaç olanlara

muktedir olduğu yardımı esirgemek, zekât ve fitre gibi farz olan sadakasını vermemek, nafile sadakasından dahi fukarayı mahrum etmek, cimriliğin çeşitlerindendir. Genellikle cimrilik, küfre götürücü olduğundan, Cenab-ı Hakk âyetin sonunda kâfirlere azap hazırladığını beyan etmiştir. Çünkü cimri, Allah'ın verdiği nimeti saklamakla Allah'tan sanki şikâyet eder. Kaza ve kadere razı olmaz. Belki cimriliği sebebiyle zekât ve fitre gibi farzları inkâr eder, cimriliği küfrüne sebep olur. Yine cimri, Allah'ın verdiği nimetlerin şükrünü eda etmemek suretiyle, küfran-ı nîmet ettiği cihetle dâhi kâfir olarak isimlendirilmeye layık ve ihanet edici azaba müstehaktır. Halbuki cimri olan, fukaraya vermemekle malını koruduğunu zannederse de, kendi nefsine cimrilik yaptığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ هَاأَنتُمْ هَؤُلَاء تُدْعَوْنَ لِتُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنكُم مَّن يَبْخَلُ وَمَن يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَن نَّفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنتُمُ الْفُقَرَاء "İşte sizler Allah yolunda harcamaya dâvet ediliyorsunuz. İçinizden bazıları cimrilik ediyor. Her kim cimri davranırsa, ancak kendine cimrilik eder. Müstağnî (hiçbir şeye ihtiyacı olmayan), Allah'tır; muhtaç olan ise sizlersiniz." (Muhammed, 47/38) buyurmuştur. Yani ey gafil insanlar! Siz o kimselersiniz ki, Allah yolunda infak için davet olunursunuz. Lâkin sizden bazınız cimrilik eder, fukaranın hakkını vermez, sarfedilmesi lâzım olan yerlere sarfetmez. Halbuki cimrilik yapan kimse, ancak kendi nefsine cimrilik etmiş olur. Çünkü Allah'ın ve Resul'ünün (s.a.s.) emrine uyarak infak ettiğinde, infakın menfaati kendine ait olduğu gibi, infak etmeyip cimrilik yaptığında da, o cimriliğinin zararı kendine aittir. Şu halde cimri olan kimse, malımı başkalarından esirgedim zanneder. Halbuki kendi malını kendinden esirgemiştir. İşte cimrinin hali, bir hastanın haline benzer. Hasta, tabîbin tedavisine muhtaç olduğu halde, tabibin ücretini vermekten ve ilacın parasından kaçar, tabîbe müracaat etmez. Halbuki şu cimri, kendi hayatına kıyar. Çünkü tabibin tedavisi, onun hayatına hizmet olduğu cihetle, onun ücretine cimrilik etmek, hayatına cimrilik etmektir. Halbuki Allah Teâlâ zengindir. Sizin malınıza ve infakınıza ihtiyacı yoktur. Sizler ise fukarasınız. Binâenaleyh, dünyada ve âhirette nafakaya muhtaçsınız. Çünkü elinizde olan malınızın bir kısmını cihâda ve müslümanların ihtiyaçlarından lâzım olan yerlere sarfetmezseniz, düşmanlarınızın galip gelmesiyle, malınızla canınızla beraber gider, helak olursunuz. Malınızı

esirgerken, candan da olursunuz. Şu halde yaşamak için gerek cihâda ve askerin nafakasına, gerek diğer güzel hayırlı işlere mümkün olduğu kadar malınızı vermekle, cimrilikten kaçınmanız lâzımdır. Âhirette dahi nafakaya muhtaç olan sizsiniz. Binâenaleyh dünyada ve âhirette rahatınız için Allah yolunda infakımz lâzımdır.

Cimrilik yapanların, genellikle hayatlarında sakladıkları malları sonunda yok olup gittiği ve fakirliğe müptelâ oldukları görülen durumlardandır. Lâzım gelen yerlere lüzumu kadar sarf edenlerin de, malları eksilmediği gibi, arttığı şüphesizdir. Zira Cenâb-ı Hakk وَمَا أَنفَقْتُم مِّن شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ "... Siz hayır yolunda her ne harcarsanız Allah onun yerini doldurur. O rızık verenlerin en hayırlısıdır." (Sebe, 34/39) buyurmuştur. Yani siz meşru olarak her ne sarf ederseniz, Allah Teâlâ onun yerini dolduracak şeyi yaratır, noksan bırakmaz demektir. Şu halde infak edilenin yerinin doldurulacağı, yeri boş kalmayacağı, Allah Teâla'nın teminatı altındadır. Binâenaleyh ihtiyacından fazlasını hayırlı işlere sarfeden kimse, malının noksan olmasından korkmasına gerek yoktur. Zira sağlam bir niyetle hayırlı işlere, fukara ve kimsesizlere sarfedilen malın yeri boş kalmayacağı bu âyetle sabittir. Verilenden daha fazlasına nail olunacağı da yukarıda beyan olundu. Şu halde, elinde ihtiyacından fazla malı bulunup da, hayırlı yerlere sarfetmekten sakınmak, yani cimrilik etmek, ahmaklıktan başka bir şey değildir.

130. ÖDÜNÇ ALINIP-VERİLMESİ ÂDET OLAN ŞEYLERİ VERMEDE CİMRİLİK ETMEK HAKKINDA

Allah Teâlâ ödünç alıp-vermeyi engelleyenleri kötülemek üzere وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ "Zekât ve diğer yardımlarını esirger, vermezler." (Mâûn, 107/7) buyurmuştur. Yani insanlar arasında alınıp verilmesi âdet olan balta, kürek, kalbur, bel, keser, tencere, tava, elek, su gibi şeyleri komşuya vermekten sakınanlar için büyük bir helak var demektir. İşte bu âyette, toplumun dâima birbirine muhtaç olup, alınıp verilmesi âdet olan şeyleri komşunun komşuya alıp vermesinin meşru olduğunu Cenâb-ı Hakk beyan buyurmuştur. Bu gibi şeylere cimrilik edenleri kötülemiştir. Çünkü bu gibi şeyleri

alıp vermek, toplum hayatının birbirine karşı haklarındandır. Herkes, her zaman birbirine muhtaçtır. Saydığımız şeyler ise insanlar arasında alelade alınıp verildiğini, bunları engelleyen kimseler, bu âyetin gereği üzere, halk arasında ahlâksızlık ve basitlikle yadırganırlar. Zîra bu âyette Cenâb-ı Hakk, bu gibi kimseleri yermiştir. Şu halde bu türlü âlet ve edevatı, muhtaç olan komşulara vermek suretiyle, yardımda bulunmak maksadına yönelik evinde bulundurmak, bir nevî ibâdettir. İşte bu gibi küçük şeyleri vermekte cimrilik edenler, içtimaî yardımlaşma esaslarını ihlâl ettiklerinden, Cenâb-ı Hakk bu âyette, azaba müstehak olduklarını beyan ederek tehdit etmiştir. Gerçi bunların kıymetçe her birinin o kadar değeri yok ise de, her evde her zaman hepsi bulunmaz. Ya alınmamış veyahut alınmış, lâkin zayi olma ihtimallerine binâen insanların bu gibi şeylerde birbirine ihtiyaçları zaruret mertebesindendir. Bunların gördüğü işler ise ehemmiyetli ve kıymetlerinden çok fazladır. Binâenaleyh bunlarla komşuya yardımda bulunmak, bizzat ibadet olduğu gibi, bunları komşuya vermekten sakınmak da son derece kötü ve Allah katında cezayı gerektirir.

Ödünç olarak alınan şey, alan kimsenin elinde emanet olduğu cihetle, bir kasıt olmaksızın telef olursa, ödeme lâzım gelmez. Ancak bir kusurla telef edilirse, kıymetini öder. Binâenaleyh bir kimsenin, ödünç olarak almış olduğu şeyi, güzel muhafaza edip, aldığı gibi aynen iade etmesi farzdır, iadede gevşeklik göstermek caiz değildir. Şu halde unutturmak suretiyle kendi evinde alıkorsa, gasp olur. Kıyâmet gününde, cezasıyla cezalanacağında şüphe yoktur.

131. KASDEN ADAM ÖLDÜRME HAKKINDA

Allah Teâlâ kıyâmet gününe kadar, dünyanın imarını insanlara bırakmakla, insanı yer yüzünde halîfe kıldığı, yukarıda beyan olunmuştu. İşte şu esasa binâen, insanı yok olmaktan muhafaza için de bir takım kanunlar koydu. Meselâ insan neslinin kaybolmamasını ve neticede dünyanın harap olmasına sebep olan zinayı haram kıldı. O çirkin işe cür'et eden kimse, evlenmiş ise cezası recimle, yani zinası dine göre dört şahidin şehâdetiyle veya kendisinin ikrarıyla sabit olursa, onu taşla öldürmektir. Bu hususa ait

meseleler daha önce beyan olunmuştu. Yine bir insanın diğerini öldürmesi haram olup, cezası âhirette Cehennem olduğunu beyân etmek üzere وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُّتَعَمِّداً فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِداً فِيهَا وَغَضِبَ اللّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَاباً عَظِيماً "Kim bir mümini kasden öldürürse onun cezası, içinde ebedî kalmak üzere gireceği cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır." (Nisâ, 4/93) buyurmuştur. Yani eğer bir kimse, bir mü'mini kasden öldürürse, onun cezası, âhirette uzun zaman kalıcı olduğu halde Cehennem'dir. Allah Teâlâ o katile gazap ve lanet eder. Âhirette katil için pek büyük azap hazırlanmıştır.

İşte bu âyette, kasden adam öldürme hakkında büyük tehdit vardır. Bu nevî öldürme, Cehennem'de uzun müddet azaba sebep olduğu gibi, Allah'ın gazabına ve lanetine dahi sebep olacağı beyan olunmuştur. Zira haksız yere bir insan bünyesini yok etmek, küfürden sonra en büyük cinayettir. Çünkü bu, son nefesine kadar bu fânî âlemin îmariyle meşgul olan ve ubudiyet makamında tevhitle mükellef olan insanın vücudu, Allah katında çok kıymetlidir. Onun, yok olmasından ve haksız yere öldürülmesinden korunmasını Cenâb-ı Hakk esaslara bağladı. O vücudu tahribe yeltenenlerin cezalarını şiddetle tâyin etmiştir ki, dünya durdukça insan cinsine zeval gelmesin. Dünyanın îmarı ve insanlar arasındaki ilişkilere bir zarar gelmesin. Herkes kendinden emin olarak, yaşamak için zaruri olan çalışmayla meşgul olsun. Çünkü katilin canı nasıl kıymetli ise, maktulün canı da o kadar kıymetlidir. Her ikisinin yaratılışındaki maksat birdir.

Binâenaleyh insanlardan birinin diğeri üzerine üstünlüğü olmadığından, hiç bir kimsenin diğerini öldürmeye yetkisi yoktur. Ancak din nazarında öldürülmesini icabeden, mesela irtidat veya bir kimseyi katletmek üzere hücum gibi katlini gerektiren bir fiille öldürürse, bu gibi öldürmeler, din nazarında cezayı gerektirmezler. Zira katlini icabeden sebeplere binaen katletmek, dinin müsadesiyledir. Böyle durumlarda katil, Allah katında mes'ul olmaz.[68]

[68] Burada müellifin kasdettiği, yanlış anlaşılmamalıdır. Buradaki öldürülmesine cevaz verilen kişilere uygulanak cezayı, hiçbir zaman fertler değil, devlet verir. İşte devletin verdiği bu cezayı uygulayan mesela cellat veya başka görevliler bu konuda mesul değillerdir demektir.

132. KISAS HAKKINDA

Allah Teâlâ kasten adam öldürmenin âhirette cezasının Cehennem olduğunu beyan ettiği gibi, dünyaca da cezası kısas olduğunu beyan etmek üzere يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالأُنثَى بِالأُنثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاء إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ "Ey iman edenler! Öldürülen kimseler hakkında size kısas farz kılındı. Hür hür ile, köle köle ile, dişi dişi ile kısas olunur. Ama kim, maktûlün velisi tarafından affedilirse kısas düşer. Bundan sonra, diyeti ona güzel bir şekilde ve tam olarak ödemek gerekir.." (Bakara, 2/178) buyurmuştur. Yani ey ehl-i îman! Sizin üzerinize kısas farz kılındı. Öldürülen hür karşılığında katil kısas olunduğu gibi, köle karşılığında köle ve kadın bedelinde kadın kısas olunur. Kısas, meşru olmakla beraber, katil olan kimse, maktulün velîsi olan din kardeşi tarafından affolunursa, yani kısastan hissesine düşen azıcık bir kısmı affederse, onun affı sebebiyle kısas düşer. Affeden kimseye gereken, diyette bilinen miktara riayet ederek, affına mukabil fazla bir şey istememek ve şer'î diyet ne ise, onunla iktifa etmektir. Katil olduğu halde kısastan affolunan kimse üzerine gereken ise, diyeti geciktirmeyip tamamıyla ve zamanında vermektir. Eğer ödemede ağır davranır da tehir ederse günahkâr olur.

ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ "Bu esneklik Rabbiniz tarafından bir kolaylık ve lütuftur. Artık kim bundan sonra karşıdakinin hakkına tecavüz ederse, ona son derece acı bir azap vardır." (Bakara, 2/178) Kısasta affın caiz olması, Rabb'iniz tarafından size cezayı hafifletmek, lütuf ve bir ihsandır. Hal böyle olunca, aftan sonra maktulün velîleri tarafından bir kimse katile tecâvüz ederek katledip, zulüm ederse, onun için acıklı bir azap vardır. Zira katil, maktulün velîleri tarafından affolundu. Katil masum olduğu cihetle, onun katli haramdır. Onu katleden elbette acıklı azaba müstehaktır. Kısas, katilin başkasına reva gördüğü katli, onun nefsine de icra etmek suretiyle, kendi fiilinin cezasını görmesidir. Kısasın cezası, hükümdara ve hükümdarın tayin ettiği vekillerine farzdır. Katilin kısasını, varislerin hepsi veyahut içinden birisi affederse, kısas diyete döner. Kısası hepsinin talep etmeleri lâzımdır. Afla kısas düşünce, dinen belirlenen diyeti istemek haklarıdır. Meşru diyetin dışında bir şey istemeye

hakları yoktur. Şu halde diyeti noksansız, zahmetsiz katilin vermesi lâzım olduğunu Cenâb-ı Hakk bildirmiş, iki tarafın da vazifesini belirtmekle, birbirlerine tecâvüzden menetmiştir.

Kısasın meşrûiyetindeki hikmeti beyan hakkında Cenâb-ı Hakk وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِيْ الأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ "Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Böylece korunmayı umabilirsiniz." (Bakara, 2/179) buyurmuştur. Yani ey akıl sahipleri, sizin için kısasta büyük hayat vardır. Hayata sebep olan bu kısas sayesinde, nefsinizi öldürme cinayetinden korumanız umulur. Çünkü maktule karşılık, katilin kısas olunmasında bir çok kimsenin hayatını muhafaza vardır. Kısas, kaatilin hayatını yok etmekten ibaret olduğu halde, zıddı olan hayata sebep olması şu şekilde tecellî eder. Bir kimseyi katledecek olan şahıs, maktul bedelinde kendinin kısas olacağını göz önüne getirince, tasavvur ettiği öldürmeden vaz geçer. Hem kendi hayatını, hem de katledeceği kimsenin hayatını yok olmaktan kurtarır. Yine kısası tasavvuru, iki kimsenin hayatını kurtardığı gibi, öldürme meydana gelse, o öldürme sebebiyle kabileler arasında meydana gelecek kargaşaların, ateşli kavgaların ve kanlı mücâdelelerin ve buralarda öldürülecek birçok insanın hayatını kurtarır. Bunlar dahi kısasın meşruiyetini gösterdiğinden, kısas, binlerce kimsenin hayatını yok olmaktan muhafaza etmiş olur. Bu vesileyle kısasta büyük bir hayat vardır.

Yine kısas, bir çok kimsenin hayatına sebep olduğu gibi, bir şahsın katli sebebiyle insanlar arasında zuhur edecek ve neticede bir çok yeri saracak büyük fitnelerin ateşini de teskin edip, toplumun sükûnet ve istirahatine sebep olduğunda şüphe yoktur. Şu halde kısasın meşrûiyetindeki hikmet, insan cinsini teleften muhafaza, ölüm sebebiyle meydana gelecek fitneleri teskin, ahalinin istirahatini ve kabileler arasında sulh ve sükûnun devamını temin etmektir.

İşte belli bir zamandan beri bu âyetin hükmüyle amel olunmadığından, adam öldürmenin cezası, hapis olup, hapis de kısasa nispetle çok hafif olduğu yönüyle, herkes öldürmeye cüret etti. Hapishaneler, taburlar teşkil edecek kadar cinayet işleyenlerle doldu. Millet onları beslediği gibi, mahpusların ne kendilerine, ne evlâtlarına, ne de millete bir faydaları olmadığı halde, ihmal edilmiş ve boşu boşuna olarak ömür tükettikleri herkesçe

malûm bir hakikattir. Şu halde dinin belirttiği üzere, kısası icra etmek, milletin rahatını temin ve asayişini tanzimde bir zabıta kuvvetinden daha büyüktür.

133. CANDA OLDUĞU GİBİ DİĞER ORGANLARDA DA KISASIN GEREKLİLİĞİ HAKKINDA

Yukarıdaki âyette, hür karşılığında hür, kölenin bedelinde köle kısas olunacağı beyan olunmuştu. Burada, mutlaka hür olsun köle olsun, bir şahsın başka bir şahıs bedelinde kısas olunacağını ve diğer organlarda dahi kısasın gerekliliğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالأَنفَ بِالأَنفِ وَالأُذُنَ بِالأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ "Hem Tevrat'ta onlara şu hükmü de farz kıldık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş karşılıktır. Hülasa bütün yaralamalar birbirine kısas edilir.." (Mâide, 5/45) buyurmuştur. Yani Biz Şanı Yüce, Tevrat'ta yahudiler üzerine yazdık ve dedik ki, katil, maktul bedelinde kısas olunur. Ancak katil erkek, kadın, hür, köle olsun farkı olmadığı gibi, maktul de bunlardan hangileri olursa olsun fark yoktur. Şu halde bir erkek kadını katlederse, kadın bedelinde kısas olunacağı gibi, kadın erkeği katlederse, maktul olan erkek bedelinde katil olan kadın da kısas olunur. Bir kimsenin gözünü kör eden adamın, yok etmiş olduğu göz bedelinde, onun gözü de yokedilir. Bir kimse bir kimsenin burnunu keserse, kestiği burun bedelinde burnu, kulağını keserse kestiği kulak bedelinde kulağı kesilir. Dişini çıkarırsa, çıkardığı diş bedelinde dişi çıkarılır. Bedenin diğer yerlerini yaralarsa, kısas mümkün olan yarada dahi kısas olunur. Şu kadar ki, yarada kısas tehlikeye sebep olacaksa, meselâ kemik kırılmış ise, kemiği kıran kimsenin kemiğini eşit bir şekilde kırmak mümkün olmadığından, kırılan kemiğin bedelini verir. Yine içerideki organ sakatlanmış ise, onun da aynı organını sakatlamakta eşitlik mümkün olmadığından, sakatlayan kimse, sakatladığı yerin bedelini verir. Çünkü asıl mümkün olmayan yerde, bedele intikal, dini kurallardandır.

فَمَن تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُ "Fakat kim bu kısas hakkından feragat edip bağışlarsa bu, kendi günahları için keffaret olur." (Mâide, 5/45) Gerek canda, gerek diğer organlarda eşit şekilde kısas farz olup, kısası da yerine getirmek

mümkün olduğu halde bir kimse, cinayeti işleyenin hayatını veya bedenini kurtarmak şekliyle affedip kısastan vaz geçerse, günahlarına kefaret olur.

وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أنزَلَ اللهُ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ "Kim Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükmetmezse işte onlar tam zalimdirler." (Mâide, 5/45) Eğer bir kimse, kısas hakkında Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükmetmezse, işte onlar, Allah'a itaatten çıkmış ve ahkâm-ı İlâhiyeyi yerinden değiştirmiş bir takım zalimlerdir.

134. SUÇLA CEZA ARASINDAKİ ORANIN ADALETLİ OLMASI HAKKINDA

Verilecek ceza ile cinayet arasında âdil bir nispet bulunması lâzım olduğundan, kısasta dâima eşitliğe riâyet, adalet icabıdır. Binâenaleyh Cenâb-ı Hakk yaralamada dahi kısas olunacağını beyan etti. Fakat eşitliğe riâyet mümkün olan yaralara kısas lâzımdır. Zira eşitliğe riâyet mümkün olmayan yerde, fazla ve eksik olma ihtimaline binâen, o organların veyahut yaranın diyetini verir. Diyetle ilgili geniş açıklamalar fıkıh kitaplarındadır. Eşitliğe riâyetin lüzumunu beyan etmek üzere Cenâb-ı Hakk

مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا "Kim bir kötülük işlerse, sadece o kadar cezalandırılır.." (Mü'min, 40/40) buyurmuştur. Yani bir kimse bir günâh işlerse, cezası o günahın misli kadardır, fazlası caiz değildir. İşte bu âyet, cinayetle ilgili olan dini hükümlerin esasını teşkil eder. Cezaların hiç birinde, verilecek cezanın cinayet üzerine fazla olmayacağına delâlet eder. Bu esâsa binâen, dini hükümlerde cezalar dâima cinayete göre tertip olunmuş ve suçla ceza arasında adil bir orana riâyet etmek suretiyle hüküm bina kılınmıştır. Binâenaleyh bu âyet-i celîle kadar, eşitliğin esasını tesis eden değişmez bir düstur olamaz. Eşitliğin esası, akıl ve mantığa muvafık olduğundan, bütün akılların kabul ettiği bir esastır. Yine diğer bir âyette bu esası tesis için Cenab-ı Hakk وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا "Ama unutmayın ki haksızlığın karşılığı, yapılan haksızlık kadar olabilir, fazlası helâl olmaz." (Şûra, 42/40) Yani günahın cezası, yine kendi mislince günahla olur demektir.

فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللهِ "Bununla beraber kim affeder, haksızlık edenle arasını düzeltirse onun da mükâfatı artık Allah'a yaraşan tarzda

olur." (Şûra 42/40) Eğer bir kimse, kendine karşı cinayet işleyen kimsenin kusurunu affederek, arayı ıslah ederse, ecrini Allah Teâlâ verir.

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ "Şu kesindir ki Allah zalimleri sevmez." (Şûrâ, 42/10) Zira Allah Teâlâ zalimleri sevmez. Yani bir adam, bir kimsenin kusuruna karşı intikam almak isterse, yapılan kusurun miktarıyla mukabele ederek, intikamını almak caizdir, fazlası zulümdür. Allah Teâlâ da zulmedenleri sevmez. Meselâ bir kimse kendine bir tokat vurmuş, ondan intikam almak, bir kere vurmaktır. Eğer iki vursa, ikinci tokat zulümdür. Sâir hususlarda dahi hüküm böyledir. Çünkü düşmandan intikam almak, düşmanın yapmış olduğu cinayetin cezadır. Ceza ise, bu âyet gereğince cinayete göre olur. Fazlası zulümdür. Ama cinayete göre intikamını alan kimseye, intikamını aldığından dolayı ceza ve sual olmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَلَمَنِ انتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُوْلَئِكَ مَا عَلَيْهِم مِّن سَبِيلٍ "Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, bunlara hiç bir sorumluluk yoktur." (Şûrâ, 42/41) buyurmuştur. Yani bir zalim, kendisine zulmedince, o zalimden zulmü miktarı intikamını aldı. İşte böyle bir intikamı alan kimseler üzerine, haklarını aldıklarından dolayı mesuliyet yoktur. Çünkü hakkını alan bir kimse, hakkını aldığından dolayı mes'ûl olmaz demektir.

Bu âyetler, dini hükümlerin cezalar bahsine temel teşkil etmektedir. Binâenaleyh kısasta ve diğer cinayetlerde müsavatın farz olması, bu ve bunun emsali âyetlerin ahkâmıdır. Fenalığa fenalıkla mukabelenin cevazı, mukabele meşru olan yerlerdedir. Çünkü mukabele caiz olmayan yerlerde, aynı sözle mukabele etmek bile aynı cezayı gerektirir. Yani: "sen zina ettin!" diyen kimseye, kazif cezası lâzım geldiği halde, mukabele yoluyla: "sensin zâni!" derse, aynı ceza ona da lâzımdır. Keza bir kimse kâfir lâfzıyla söverse, ona aynı lâfızla mukabele caiz değildir.

135. AFFETMENİN İNTİKAM ALMAKTAN DAHA ÜSTÜN OLDUĞU HAKKINDA

Allah Teâlâ, affın intikamdan evlâ olduğunu beyan etmek üzere وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ "Her kim dişini sıkarak sabreder ve kusurları affederse, işte onun bu hareketi, ancak büyüklere yaraşan örnek alınacak

davranışlardandır." (Şûrâ, 42/43) buyurmuştur. Yani karşı taraftan meydana gelen zulüm ve rahatsızlıklara sabredip, onun kusurunu affeden kimsenin şu sabrı ve hasmının kusurunu affı, insan için işlenmesi lâzım olan mühim işlerdendir. Şu kadar ki, zâlimin kusurunu affetmesinin, zulmünün artmasına sebep olması şarttır. Binâenaleyh eğer affetmek, zulmünün artmasına sebep olursa, affetmekten ziyâde intikam almak daha evlâdır. Eğer mazlum, zâlimden alacağı hakkı affederse, dünyada intikam hakkından vaz geçtiğinden, âhirette dâvası kalmaz. Çünkü düşen hak, tekrar dönmediği gibi, bir hak da iki kere alınmaz. Şu kadar ki, zâlim, affeden kimse tarafından cezalandırılmazsa, Allah Teâlâ tarafından mesul olur. Zira o zâlim, Allah'ın yasakladığı zulmü işlediğinden dolayı, Allah'ın intikamından kurtulmaz. Eğer mazlum, aczine binâen intikam alamazsa ve hakkını af da etmezse, o zâlim âhirette Allah'a karş mes'ul olduğu gibi, mazluma karşı dahi mes'uldür.

Şu halde bir kimseye yapılan zulmün, âhirette suâli ikidir: Biri Allah'a karşı, diğeri, affetmeyen mazluma karşıdır. Zîra mazluma karşı zulmünden dolayı mes'ûl olduğu gibi, Allah'a karşı da yasaklanan zulmü işlediğinden dolayı mes'ûl olacağı şüphesizdir. Ancak mazlum, zâlimin kusurunu affederek, arayı ıslâh ederse, ecrini Allah Teâlâ'nın ihsan edeceğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ "... Bununla beraber kim affeder, haksızlık edenle arasını düzeltirse onun da mükâfatı artık Allah'a yaraşan tarzda olur. Şu kesindir ki Allah zalimleri sevmez." (Şûrâ, 42/40) buyurmuştur. Yani bir kimse, düşmanının günahını affederek arayı ıslâh eder, intikamdan vaz geçerse, onun ecrini Allah Teâlâ verir. Zira Allah Teâlâ zâlimleri sevmez demektir. Gerçi suç sahibinden intikam almak caiz ise de, intikam almak behemehal farz olmadığından, affetmek daha evlâdır. Binâenaleyh kıyamet gününde affedenlerin affına mukabil sevaplarını bizzat Allah Teâlâ vereceğini beyan buyurmuştur. Bunlara verilecek sevabın, gayet büyük olacağına işaret için عَلَى kelimesiyle, üzerine farz gibi kendi vereceğini tasrîh etmiştir ki, diğer amellerin ecrine kıyas olunmaz demektir. Çünkü intikam almak, dini müsadeyle sabit olan cevazlar kabilindendir.

Affetmek ise, azimetle amel olduğundan, elbette intikamdan daha faziletlidir. Yine affetmekte büyüklük vardır. Zillet, cinayet işleyip sonra

da affına muhtaç olan kimsededir. Binâenaleyh, affetmekle her iki tarafın huzurunu temin etmek ve nefsinin arzusunu engellemekle sabra yapışma vardır. Bu ise, insanlarda en büyük meziyet olduğundan, Cenâb-ı Hakk affeden kimsenin ecri benim üzerimedir. Yani ben onun ecrini ziyadesiyle veririm buyurmuştur.

Şu halde affetmeyerek intikam alsa, dünyada yalnız kızgınlığını yatıştırmakla fayda görür. Âhiretçe ecri yoktur. Ancak affetmede, dünyaca arzulanan sulh ve salâha hizmet ettiği gibi, âhiretçe büyük ecre müstahak olacağı cihetle, elbette affetmek evlâdır. Aynı şekilde affetmekte, düşmanlığı sona erdirme vardır. Bu da, taraflar arasında devam etmesi muhtemel olan kavga kapılarını kapattığından, her iki tarafın istirahatını temin etme hususunda pek büyük bir faktördür. Binâenaleyh intikam hissiyle harekette, savaş ve kavganın devamıyla, tahrip olunacak ev-barklar ve öldürülecek insanlar çoğalıp, büyük bir fitne meydana gelir. Bu sebeple affetmek, maddî ve manevî her bakımdan intikamdan elbet de evlâdır.

136. BİR MÜ'MİNİ HATAYLA ÖLDÜRME HAKKINDA

Bundan evvel zikrolunan âyetlerde, kasden öldürme, mukabilinde kısasın lüzumu ve bilmukabele intikam almak caiz ise de, affetmenin evlâ olduğu beyan olunmuştu. Burada bir mü'mini yanlışlıkla öldürme meydana gelirse, onun ahkâmını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِناً إِلاَّ خَطَئاً وَمَن قَتَلَ مُؤْمِناً خَطَئاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلاَّ أَن يَصَّدَّقُواْ "Müminin mümini öldürmesi olacak iş değildir, ancak yanlışlıkla olursa başka. Kim yanlışlıkla bir mümini öldürürse, mümin bir esir (köle) âzad etmesi ve öldürülenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir; ancak onlar diyetten vazgeçip bağışlarsa o başka.." (Nisâ, 4/92) buyurmuştur. Yani bir mü'minin diğer bir mü'mini katletmesi caiz değildir. Ancak bir kasıt ve istek olmaksızın, hata olarak öldürmesi müstesnadır. Eğer bir kimse bir mü'mini hata olarak katlederse, onun kefareti mü'min bir köle azât etmektir. Mü'min köle azat etmek, Allah'ın hakkını düşürmek içindir. Kul hakkını düşürmek için de, maktulün varislerine diyetini vermek farzdır. Ancak varisler, haklarını yani diyeti katile bırakmakla, haklarını

düşürür de diyetten vazgeçerlerse, katile, maktulün diyetini vermek farz olmaz. Çünkü diyet, varislerin hakkı olduğundan, haklarını düşürünce, hiç kimsenin bir diyeceği kalmaz. Zira söz, hak sahibinindir.

Hatâyla öldürme: Görmüş olduğu bir karaltıyı, yabanî bir hayvan zannederek öldürüp, insan olduğunu bilmemektir. Yahut kâfir zannıyla öldürmektir. Yani savaşılması ve öldürülmesi farz olan bir kâfir zannıyla katletmektir. Yoksa her kâfirin katli lâzım gelmez. Çünkü zimmî veyahut müslümanlarla sulh yapmış olan kâfirlerin katli caiz değildir. Zira onların da müslümanlar gibi öldürülmekten korunmaları lâzımdır.

فَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةً "... Eğer yanlışlıkla öldürülen, kendisi mümin olmakla birlikte, size düşman bir topluluktan ise, öldürenin mümin bir köle âzad etmesi gerekir. Eğer öldürülen, aranızda anlaşma bulunan bir topluluktan olursa, vârislerine teslim edilecek bir diyet ile mümin bir köle âzad etmesi gerekir.." (Nisâ 4/92) Eğer maktul, mü'min olduğu halde size düşmanlığı, yâni sizinle savaşta olan bir devletin vatandaşlarından olursa, katil üzerine farz olan, ancak mü'min bir köle azat etmektir. Çünkü düşman bir topluluktan olup, varisleri de sizin içinizde bulunup, ona vâris olamadığından, diyet lazım gelmez. Ancak maktul sizinle muahedesi olan dost bir kavimden olursa, katil üzerine farz olan, maktulün diyetini varislerine vermek ve bir mü'min köle azat etmektir. Şu kadar ki, diyetin lüzûmu, varislerin müslüman olmaları şartıyladır. Eğer varisler kâfir olursa, diyet lâzım gelmez

فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيماً حَكِيماً "... Bunları yapmaya gücü yetmeyenin, Allah tarafından tövbesinin kabulü için ardarda iki ay oruç tutması gerekir. Allah alîm ve hakîmdir (her şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)." (Nisâ, 4/92) Yani hatayla bir mü'mini katleden bir kimse, kefaretle azat edecek bir köle bulamaz ve bulur da köleyi satın almağa iktidarı olmazsa, o katil üzerine, öldürmeden dolayı lâzım olan, arasını açmaksızın iki ay oruç tutmaktır. Bu orucu, hatayla adam öldürmesine kefaret ve tevbedir. Zira yaptığı hatadan dolayı, Allah'ın gazabından korktu. Kefaret olarak iki ay oruç tuttu. Bunları yapınca, Allah Teâlâ'ya sığınmış olduğu cihetle, oruçlar günahına kefaret olur. Halbuki

Allah Teâlâ katilin ve maktulün hallerini bilmekte, kefaretle hükmetmekte ve hükmü, ilmine muvafıktır.

Öldürme kefareti için tutulan iki ay orucun, arka arkaya olması lâzımdır. Binâenaenaleyh, arada bir gün fasıla verse, yeniden başlamak lâzımdır. Ama hayız, nifas gibi şer'î özürlere binâen ara verirse zarar vermez. Hatayla öldürmede, insanın varlığını korumada gösterilmesi gerekli ihtimamı katilin terketmesiyle, kusur işlemiş olduğundan dolayı, kefareti eda, maktulün varislerine diyetini vermesi, yapılan kusuruna pişmanlık ve tevbe şeklinde olduğunu Cenâb-ı Hakk bu âyetle beyan buyurmuştur. Çünkü ölünceye kadar dünyanın imarına hizmet eden bir insanın varlığını tahrip etmek, gayet tehlikeli bir şeydir. Bundan son derece sakınmak lâzımken, çok küçük bir dikkati terkederek meydana gelen kusur, diğer günahların aniden işlenmesi konumunda olduğundan, öldürme hatasında dahi kefaret ve diyet lâzımdır. Çünkü insanın öldürülmesi, bütün dinlerde haramdır. Ancak katlini gerektiren sebeplerin ortaya çıkmasıyla, katlin mübah olduğunu beyan hakkında Cenâb-ı Hakk

وَلاَ تَقْتُلُواْ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّهُ إِلاَّ بِالحَقِّ "Haklı bir gerekçe olmaksızın Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın.." (İsrâ, 17/33) buyurmuştur. Yani Allah'ın haram kıldığı insanı katletmeyin, ancak o insanın katlini icâbeden bir hak olursa, o hak sebebiyle katledin demektir. İnsanın katlini mubah kılan sebeplere gelince bunlar beştir: **Birincisi**: Haksız bir şekilde bir kimseyi katlederse, kısas suretiyle katli mubah olur. **İkincisi:** Evli olduğu halde zina ederse, recm suretiyle katli mubah olur. **Üçüncüsü:** İrtidat ederse katli lâzımdır. **Dördüncüsü:** Yol kesme gibi bazı sebeplerle bozgunculuğa çalışırsa katli lâzımdır. **Beşincisi:** Muharebede düşmanının katli lâzımdır. İşte bu âyette beyan olunan hak bunlardır. Binâenaleyh bunlardan başka hiçbir sebep ve bahane ile insanı katletmek caiz değildir.

Ancak suçsuz öldürülen maktulün intikamını almak üzere, onun varislerine yetki verdiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَمَن قُتِلَ مَظْلُوماً فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَاناً فَلاَ يُسْرِف فِّي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُوراً "Bir kimse zulmen öldürülürse onun velisine (mirasçısına) bir yetki vermişizdir; artık o da kısas hususunda aşırı davranmasın, meşrû hakla yetinsin. Zaten kendisine yetki verilmekle gerekli destek sağlanmıştır." (İsrâ, 17/33) buyurmuştur. Yani eğer bir kimse

suçsuz olarak öldürülürse, onun velîsi için katilden intikamını almağa bir yetki, güç ve kudret verdik. Binâenaleyh devletin gücü ve hâkimin hükmü ile kısas ettirmek suretiyle maktulün intikamını alır. Şu halde hiç kimse, Allah'ın verdiği kuvveti kötüye kullanarak, bir şahıs karşılığında iki kimse veya daha fazla adam öldürme gibi öldürmede israf edip, haddini aşmasın. Zira maktulün velisi, hâkimlerin yardımıyla desteklenir. Şu halde Allah'ın verdiği fırsatı aşmasın. Çünkü aşar da bir kimse bedelinde iki kimse katlederse, biri maktule bedel ise de, diğeri bedelinde kısas olunur. Zira katili, kısas suretiyle katletmek hakkıdır. Fakat onun dışında ikinci bir adamı öldürmede, diğer katillerden farkı olmadığından, kısas lâzım gelir. Adalet de budur.

Dünyada küfürden sonra en büyük cinayet, haksız yere insanı öldürmek olduğundan, Cenâb-ı Hakk haksız olarak bir insanı öldürmenin, bütün insanları öldürme gibi olduğunu beyanla, öldürmeden kesinlikle kaçınmanın lüzumunu beyan ve tavsiye etmek üzere

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْساً بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعاً "İşte bundan dolayı İsrail oğullarına kitapta şunu bildirdik: Kim katil olmayan ve yeryüzünde fesat çıkarmayan bir kişiyi öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur.." (Mâide, 5/32) buyurmuştur. Yani Kabil'in, Hâbil'i katli gibi fecî bir cinayetin, Adem oğulları arasında vukuuna binâen Biz, Benî İsrail üzerine Tevrat'ta yazdık, hükmettik. Dedik ki: "Eğer bir kimse öldürülmüş bir kişi karşılığında kısas gibi bir hak olduğu halde, haksız olarak bir canı veyahut yeryüzünde fesat çıkarmayan bir kimseyi katlederse, sanki o katil bütün insanları katletmiş gibidir." Yani insanın öldürülmesinden kaçınılması o kadar ehemmiyetli ve kıymetlidir ki, sanki bütün insanları katletmek nasıl çirkin ise, tek bir kimseyi öldürmek dahi öylece çirkin demektir. Zira insanın bir kimseyi öldürmeye cesaretinin sebebi iki şeydir: Biri maksadına mâni olmak, diğeri de bir menfaatinin kaçmasına sebep olmaktır. Şu halde dünyada her şahıs, katilin menfaatine mâni olsa, katil onları hep öldürmeden çekinmeyecek ve menfaatinin kaçmasına mâni olduklarından dolayı hepsinin katline cesaret edecek demektir. Çünkü menfaatine dokunan bir şahıs nasılsa, her şahıs da öyledir. Haksız adam öldürme, bütün dinlerde ve bütün milletler hakkında haram

olduğu halde, İsrailoğullarının zikredilmesinin sebebi, onlar, her milletten daha fazla öldürmeye düşkün olduklarından, onlar üzerine yazıldığı tasrîh olunmuştur. Yoksa her millette katlin haram olması aynı mertebededir.

وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعاً "Kim de bir adamın hayatını kurtarırsa sanki bütün insanların hayatını kurtarmış olur." (Mâide, 5/32) Eğer bir kimse bir kimseyi ölümden kurtarmak suretiyle ihya eder, yok olmaktan kurtarırsa, o kimse, sanki bütün insanları ihya etmiş gibidir. Zira insanın her ferdi, insanın bütün kemalâtını kendisinde topladığından, bir şahsı haksız öldürmek, bütün insanları öldürmek ve bir şahsı helâktan kurtarmak, bütün insanları kurtarmak kadar büyüktür. Burada ihyanın mânası, yangından, suda boğulmaktan, açlıktan, susuzluktan, soğuktan, şiddetli sıcaktan ve sair tehlikeli şeylerden kurtarmaktır. Çünkü ihyanın hakikî mânâsı, Cenâb-ı Hakk'a mahsus olduğundan, helakten kurtarmağa ihya denmiştir.

Bu âyetten maksat, insanı haksız yere katletmek, Allah katında pek büyük bir cinayet olduğunu beyan ve katilin cezasını ağır bir şekilde düzenlemekle, herkesi taarruzdan emin kılmak ve herkesi katlolunmaktan muhafaza etmektir. Bunun halk vicdanında ve din nazarında pek ehemmiyetli olduğunu beyanla, insanlığı yok olmaktan korumaya Cenâb-ı Hakk herkesi teşvik etmiştir. Binâenaleyh her ferdin üzerine düşen, gücü nispetinde insanları yok olmaktan muhafazaya çalışmak, yangın vs. gibi bir âfet vukuunda, onları kurtarma hususunda mümkün olan gayreti esirgememektir. Şu halde bir kimse, âfete uğrayan bir kimseyi kurtarmaz ve gücünü sarfetmezse, günahkâr olur.

137. MİLLET ARASINDA FİTNE ÇIKARTAN BOZGUNCULAR HAKKINDA

Toplu halde yaşaması zarurî olan insanları rahatsız etmek için, bozgunculuğa çalışanların cezalarını beyan etmek üzere Allah Teâlâ إِنَّمَا جَزَاء الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الأَرْضِ فَسَاداً أَن يُقَتَّلُواْ أَوْ يُصَلَّبُواْ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلافٍ أَوْ يُنفَوْاْ مِنَ الأَرْضِ "Allah ve Resulüne savaş açanların, (yol keserek terör eylemi yaparak) yeryüzünü ifsad etmek için koşuşanların cezası; öldürülmeleri veya asılmaları yahut sağ elleri ile sol ayaklarının kesilmesi yahut

da bulundukları yerden sürülmelerinden başka bir şey olmaz.." (Mâide, 5/33) buyurmuştur. Yani Allah'ın emrine muhalefet ve Resul'ünü (s.a.s.) yalanlamak suretiyle, Allah Teâlâ ve Resulü ile muharebe ve yer yüzünde fesada koşarlar. Bunların cezaları, ancak öldürülmek veya asılmak veyahut çarplazlama olarak elleri ve ayaklarının kesilmesi veyahut kendi beldelerinden başka yerlere sürülmeleridir. ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ "... Bu onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Âhirette ise onlara başkaca müthiş bir ceza vardır.." (Mâide, 5/33) İşte şu beyan olunan ceza, dünyada onlar için, insanlar arasında rüsvaylıktır. Onlar için ahirette büyük azap da vardır. إِلاَّ الَّذِينَ تَابُواْ مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُواْ عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ "Ancak kendilerini ele geçirmenizden önce tövbe edenler, bu hükmün dışındadır. Biliniz ki Allah gafurdur, rahimdir (affı ve merhameti boldur)." (Mâide, 5/34) Allah Teâlâ ve Resulü ile muharebe edenlerin ve fesada çalışanların cezaları, öldürülme veya asılma veya sürgündür. Ancak şu kimseler müstesnadır ki, onlar bu cinayeti işledikten sonra, siz onları yakalamadan önce yaptıklarına pişmanlıkla tevbe ederlerse, onların Allah'a (c.c.) ait günâhları affolunur. Binâenaleyh iyi bilin ki, Allah Teâlâ tevbelerini kabul ederek günâhlarını mağfiret eder. Tevbeleri sebebiyle isyanlarını affederek merhamet buyurur.

Âyette Allah ve Resûlullah (s.a.s.) ile muharebenin mânâsı, Allah'ın ve Resul'ünün emrine muhalefet etmektir. Binâenaleyh, bütün fâsıklar ve yol kesen eşkiya ve diğer şekillerde yeryüzünü fesada veren ve mü'minleri rahatsız eden bozguncular, âyetin hükmüne dahildirler. İmam-ı Azam'a göre, bu gibi bozguncuların terbiye ve cezalandırmalarında, devlet başkanı muhayyerdir. İsterse öldürür, asar, isterse çarplazlama ellerini ve ayaklarını keser, isterse sürgünle yetinir. Zira âyette (أَوْ) lâfzı muhayyerlik içindir. Şu halde devlet başkanı, maslahatı hangi şekilde görürse, o yönü tercih edip onunla amel eder. Tevbe edenlerin istisnası, Allah Teâla'nın haklarına mahsustur. Yani yol kesenler, hükümet tarafından yakalanmadan, kendilerini düzelterek tevbe ederlerse, onları öldürmek farz olmaz. Zira tevbeleri, öldürülmenin farziyetini düşürmüş olur. Şu kadar ki, tevbenin kul haklarına tesiri olmadığından, cinayetleri var ise, öldürülenin velisi tarafından da haklarında kısasını dâva ederlerse, onların talebi üzerine kısas

olunurlar. Mal almışlarsa, sahiplerine iade olunur. Zira tevbe, başkasının hukukunu düşürmez.

Tevbenin, Allah Teâla'nın hakkını düşürmesi, devlet tarafından yakalanmadan öncedir. Fakat yakalandıktan sonra tevbe ederlerse, faydası âhirettedir. Dünyadaki hukukunu düşürmez. Binâenaleyh yakalandıktan sonra tevbe ederse, devlet tevbelerine bakmaz öldürür. Çünkü yakalandıktan sonra tevbe ettikleri durum, ümitsizlik halindeki tevbe gibi samimi bir tevbe olmadığından, bu gibi bir tevbe, uygulanacak cezanın icrasını düşürmez. Binâenaleyh âyette beyan olunan dini ceza icra olunur.

Allah Teâlâ bu âyette, memleketin idaresini tamamiyle tanzim etmiştir. Zîra bir milletin dahili huzuru, ahalinin birbirinden emin olup, birbirlerini zararlardan himaye etmelerine, yolların emniyetine, yollarda yolcuların emniyetle gidip gelmelerine muhtaçtır. Bunlar da İslâm ülkelerinin birbirine ihtiyacını temin eden görüşmelerini ve seyahatini taarruzdan korumakla olacağından, Cenab-ı Hakk bu âyette, devletin içinde asayişi muhafazanın lüzumunu ve muhafazanın çarelerini tamamiyle beyan etmiştir. Çünkü gerek eşkiya güruhunun ve gerek içerideki kasaba ve köylerde şunun bunun malını çalmakla, ahalinin rahatım kaçıran o elebaşlarının, şiddetle terbiye ve cezalandırılmaları, diğerlerine ibret olarak, memleketin sükûnetine ve halkın rahat ve emniyetine sebep olacağı cihetle, Cenab-ı Hakk bu gibi fesad erbabının öldürülme, asılma veyahut sağ el, sol ayakları kesilme veyahut sürgüne gönderilme gibi, en ağır cezayla cezalandırmanın farz olduğunu beyan etmiştir ki, bir devletin idaresi altında olan kimseler, bu sayede rahat yaşasın. Çünkü cinayete göre ceza ne kadar ağır olur ve suçla ceza arasında adaletli oran gözetilirse, cinayet o kadar az olur. Cinayete göre ceza tertibi, hem zalimi, hem de mazlumu gözetmedir. Zira cezanın ağırlığını bilen bir cani, cinâyete cesaret edemeyeceğinden, bu sayede cani cinayetten, mazlum da zulümden kurtulur. İç huzur ise, milleti devlete, devleti de millete bağlamakla, devleti haricî düşmanlara kuvvetli gösterip, sözünü dinletmeye ve haysiyetini, gücünü muhafazaya sebep olacağında şüphe yoktur.

Şu halde bu âyet-i celîlenin ahkâmıyla amel etmek, memleketin asayişini, beldenin intizâmını, milletin rahatını, dahilî ve haricî huzurunu,

ahalinin birbirleriyle münasebetini, tüccarın gidip-gelişini, ticâretin gelişmesini, servetin artmasını ve ihtiyacın kolayca görülmesini temin etmiştir. Bundan sonra Cenab-ı Hakk bozgunculardan tevbe edenlerin tevbelerinin kabul ve günâhlarının mağfiret olunacağını beyan ederek, insanlık gereği, yoldan çıkanların yola girmelerine ve hallerini düzeltmekle kendilerini düzeltmelerine davet etmiştir. Çünkü birçok isyankâr bozguncuların, sonradan kendilerini düzelterek, insanlara hizmet ettikleri görülmektedir. Binâenaleyh kendilerini düzelterek tevbe edenlerin, tevbelerinin kabulünde pek çok hikmet ve maslahat vardır.

Mü'minlere zarar vermekten geri durmayan bozguncu bir kavmin, memleketten çıkarılması lâzım geldiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِن دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ "Nitekim Ehl-i kitaptan olan kâfirleri ilk defa O, yurtlarından bir çırpıda çıkardı.." (Haşr, 59/2) buyurmuştur. Yani hikmeti gereği, İzzet ve Hikmet sahibi olan Allah Teâlâ, Allah Resulüne (s.a.s.) îman etmeyen kâfirleri evlerinden ve memleketlerinden ilk defa olarak Arap Yarımada'sından Şam yönüne çıkardı demektir.

مَا ظَنَنتُمْ أَن يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُم مَّانِعَتُهُمْ حُصُونُهُم مِّنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُم بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ "Halbuki siz onların çıkacaklarını asla düşünemezdiniz. Onlar da kalelerinin, kendilerine Allah tarafından takdir edilen azabı önleyeceğini sanırlardı. Ama Allah hiç ummadıkları yerden onları bastırdı ve kalplerine korku saldı. Öyle ki evlerini bizzat kendi elleriyle yıkıyorlardı. Bir taraftan da müminlerin elleriyle yıktırıyorlardı. Düşünün de ibret alın ey akıl sahipleri!" (Haşr, 59/2) Yani ey mü'minler! Siz yahudilerin Medine etrafından çıkacaklarını düşünemezdiniz. Onlar da kendi kalelerinin Allah'ın gazabına mâni olacağını zannederlerdi. Halbuki bu zanlarının tamamı yanlıştı. Zîra Allah'ın gazabı onlara zan ve tahmin etmedikleri yönden geldi. Allah Teâlâ kalplerine korku verdi. Binâenaleyh onlar kendi elleri ve mü'minlerin elleriyle hanelerini harap etmeye başladılar. Ey anlayış, idrâk, göz ve basiret sahipleri, bu hallerden ibret alın. Zîra bu gibi haller ibrete şayandır.

Bu âyet-i celîlenin sebeb-i nüzul keyfiyeti şöyledir: Medine civarında çok muhkem bir kalede Benî Nadr yahûdileri kalırlardı. Resûlullah (s.a.s.) Medîne'ye teşrif edince, yahudilerin önde gelenleri, Resûlullâh'ın (s.a.s.)

huzuruna gelerek, Resûlullah'ın (s.a.s.) leh ve aleyhinde bulunmayacaklarına dâir anlaşma imzalamışken, Uhud gazasında mü'minler mağlûp olunca, Resûlullah'a (s.a.s.) düşmanlıkla, anlaşmalarını bozdular. Uhûd gazasında, önce reisleri Kâ'b bin Eşref, yanında kırk kişiyle Mekke'ye giderek, müşriklerle, müslümanlar aleyhine ittifak yaptılar. Resûlullah (s.a.s.) bu ittifaktan haberdar olunca, reislerinin katlolunmasını emretti. Ka'bın süt kardeşi, Iyle denilen yerde Ka'bı katletti. Resûlullah (s.a.s.) onların kalelerini muhasara etti. Medine'den çıkıp gitmelerini emretti. Onlar da harp tedariki görmek üzere on gün mühlet istediler. Resûlullah (s.a.s.) yirmi bir gün muhasara etti. Âyette beyan olunduğu üzere, korku yüreklerini ve her taraflarını sardı. Binâenaleyh harbe cesaret edemedikleri gibi, korkmayın biz sizinle beraberiz diye, ne gizlice haber gönderen münafıklardan ve ne de müttefikleri olan Mekke müşriklerinden yardım gelmeyince, her taraftan ümitleri kesildi. Develerine yükleyebildikleri kadar eşya alıp, geri kalan her şeylerini terketmek suretiyle, Şam yönüne gitmeye razı oldular. Sonra çıkıp gittiler. Çünkü anlaşmaya hıyanetin neticesi hüsrandır.

(Haşr) bir toplululuğu, bir beldeden diğer beldeye göndermektir. Arap Yarımadası'ndan Şam yönüne en önce sürülen, Benî Nadr yahûdileri olduğundan, onların Medine'den çıkartılmasına, ilk haşir denmiştir. İşte bu vak'ayı Cenâb-ı Hakk Kur'ân'da beyan etmiş ve ganimet malıyla sermaye oluşması için, Ümmet-i Muhammed'e (s.a.s.) bu âyetleri inzal etmiştir. Çünkü bu âyet, müslümanların selâmeti için, düşman olan bir kavmin memleketten kovulmalarının caiz olduğuna delâlet eder. Binâenaleyh iş başındakiler, umumun maslahatını, memleketten bozguncu ve mülhidlerin kovulması ve uzaklaştırılmasında görünce, tereddütsüz onları uzaklaştırırlar. Zîra umumun menfaati için, hususi bir zararı seçmemek, dini kurallar gereğidir. Bu vak'a, ibrete şayan olduğundan, basiret sahiplerinin bundan ibret almalarını Cenab-ı Hakk tavsiye etmiştir. Çünkü yahudiler, güçlü kalelerine, mallarının çokluğuna, kuvvet ve kudretlerine dayanarak, müslümanları hiçe sayarlardı. Müslümanlar da kendi zayıf durumlarına bakarak yahudilerden çok çekinirlerdi. Birdenbire Cenâb-ı Hakk'ın Resulüne yardımı zuhur etti. Zayıf sayılanlar güçlü, güçlü sayılanlar da zayıf olup, durumlarının ani olarak değişmesi, şayan-ı ibret olduğundan, basiret sahiplerinin bu vukuattan ibret

almalarını ve meseleyi derin düşünüp, sathî geçmemelerini Cenab-ı Hakk tavsiye etmiştir. Çünkü akıl sahibi düşünsün ki, Allah'ın rızasına muvafık olmayan kuvvetin faydası yoktur.

Binâenaleyh kuvvetli kuvvetine, zahid zühdüne, âlim ilmine, zengin servetine, reis adamlarına itimat etmesin. Ancak herkes, lâzım gelen esbaba tevessül etmekle beraber, Allah'a itimat etsin. Allah'tan başkasına itimadın faydası olmadığını bilsin. Hedefi dâima istikamet üzere olsun demektir. Zîra yüzünü istikâmetten döndürüp eğri yola gidenlerin, başlangıçta halleri parlak gibi görülürse de, sonları felâket olduğu her vakit görülen durumlardandır.

Bu âyetteki (فَاعْتَبِرُوا) emri, farz ifade etmektedir. Binâenaleyh aklı ve idrâki olan kimsenin, hadiselerden ibret alması farzdır. Zîra hadiseler, insanları dâima ibrete davet eder. Mutlu olan kimse, başkasının halinden ibret alan, âkıllı olan da, her şeyi bir ders olarak kabul edendir. Binâenaleyh bu gibi hadiselerden ibret almayanlar, insan suretinde, idrâkten uzak, hayvan konumundadırlar. Bu âyette beyan olunan hadiselerde, en fazla ibrete şayan yön, yahudilerin kendi evlerini, kendi elleriyle tahrip etmeleridir. Çünkü evlerinden bir taşının düşmesine razı olmadıkları halde, öyle bir hale maruz kaldılar ki, ne yapacaklarını bilemediler. Şaşkınlık eseri olarak, güçlü evlerini elleriyle yıkmaya başlayıvermeleri, İlâhi hikmetin gücüne pek açık bir delîl ve olağan üstü bir haldir.

Dünyada bu gibi hadiselerin meydana gelmesi çoğu kez görülmüş ve görülmektedir. Bu türlü olaylarla Cenab-ı Hakk, kullarını insafa davet etmektedir. Zîra genellikle olayların menşei, insanlardır. Hedefi de yine insanlardır. İnsanları, kendileri gibi diğer insanların durumlarıyla istikâmet yoluna davet etmek, İlâhi adalettendir. Çünkü diğer varlıklar üzerinde cereyan eden olaylardan, insan o kadar müteessir olmaz. O gibi hadiseleri insanlar kendi hesaplarına kaydetmezler. Lâkin aynı yaratılış ve aynı ahlâkta olan insanlara isabet eden belâların, bir gün gelip kendilerine de isabet edeceğini düşünmek zaruretini hissederler. O musibetin esbabını araştırarak kendilerinin de o türlü bir belâya hedef olmalarından çekinirler. Bu vesileyle Cenâb-ı Hakk'ın himayesine iltica etmek mecburiyetini idrâk ederler. İşte böyle yaptıkları takdirde, sapıklıklarının hidâyete dönüşmesi kuvvetle muhtemeldir.

138. ALLAH VE RESÛLÜNÜN (S.A.S.) EMİRLERİNE KARŞI GELME VE MÜ'MİNLERİ RAHATSIZ ETME HAKKINDA

Allah Teâlâ, Zât-ı Ulûhiyet'ini ve Resulünü rahatsız edenlerin lanete müstehak olduklarını beyan etmek üzere الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَاباً مُّهِيناً "Allah ve Resulünü çirkin iddia ve davranışlarıyla incitenlere Allah dünyada da, âhirette de lânet etmiş ve onları zelil eden bir azap hazırlamıştır." (Ahzâb, 33/57) buyurmuştur. Yani Allah'ın emrine muhalefet ve Resulüne bir takım yakışık olmayan halleri isnada cür'et etmekle eziyet edenlere, Allah Teâlâ dünyada ve âhirete lâ'net eder. Dergâh-ı Ulûhiyetinden kovmakla merhametinden mahrum eder. Onlara kahredici azabı dahi hazırladı. Çünkü onlar, Allah'ın ve Resulünün emirleri ve rızaları hilâfına hareket etmekle, lâ'nete ve azaba müstehak oldular. Allah Teâlâ hakkında eziyetin hakîkî anlamı olan acı vermek muhal olduğundan, eziyetle maksat, O'nun emirleri aksine hareket etmektir. Resûlullah (s.a.s.) hakkında eziyet, emrine muhalefet etme şeklinde olduğu gibi, O'nun peygamberliğini rencide edecek sözler söylemekle dahi olur.

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَاناً وَإِثْماً مُّبِيناً "Mümin erkek ve mümin kadınlara haksız yere, kötü söz ve hareketleriyle eziyet edenler, bir iftira ve aşikâr bir günah yüklenmişlerdir." (Ahzâb, 33/58) Mü'min erkek ve kadınlara, işlemedikleri günâhı isnat etmekle, onlara acı çektirenler, muhakkak iftira yükünü ve açık günâhı yüklendiler. Çünkü kusuru olmayan insanlara eziyet, azabı gerektirir. Bu âyetteki eziyet, insanları rahatsız edecek her nevî işlere şâmildir. Binaenaleyh, geceleri sokak aralarında silâh atmak ve nâra çekmek gibi fiiller de eziyete dahildir. Şu halde insanları rahatsız edecek her türlü hareketin haram olduğuna bu âyet kesin delildir.

Allah Teâlâ mü'minlere açıktan eziyet edenlerin cezalarını beyandan sonra, gizli eziyette bulunanların cezalarını beyan etmek üzere لَئِن لَّمْ يَنتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلاً مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثُقِفُوا أُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلاً "Münafıklar, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ve şehirde müminlerin kusurlarını arayarak kötü haber yayanlar, bu hal-

lerinden vazgeçmezlerse, Biz onlara karşı emir ve hâkimiyet sana veririz de sonra orada ancak az bir zaman sana komşuluk edebilirler. Lânetlenirler, nerede rastlanırlarsa yakalanıp öldürülürler." (Ahzâb, 33/60-61) buyurmuştur. Yani münafıklar ve kalplerinde fısk ve fücur hastalığı olan fâsıklar, Medîne'de mü'minleri rahatsız etmek için yalan yayanlar, bu gibi kötü huylarından vazgeçmezlerse, elbette biz seni onlarla savaşmaya teşvik ederiz. Savaştan sonra onlar sana yakın komşu olamazlar. Ancak az bir müddet komşu olabilirler. Onlar lanetlendikleri halde, senin yanından uzaklaştırılırlar. Müslümanları rahatsız etmek ve kuvve-i mâneviyelerini kırmak için, fena haberler yaymakla meşgul olanlar, her nerede bulunursa bulunsunlar, şiddetle tutulur, katlolunurlar. Binâenaleyh onlar için hiç bir yerde rahat mümkün olamaz.

İşte bu âyet-i celîlede Allah Teâlâ, müslümanların işlerini yürüten müslüman devlete mühim bir ders vermiştir. Çünkü müslümanlar içinde, millet aleyhine uğraşan, fitne uyandırmağa ve fesada çalışan, ehl-i İslâm'ın sırlarını dışarıya ifşa eden, bilhassa muharebe zamanlarında müslümanların metanetini kırmak için bozuk haberler neşreden, müslüman görünüşlü münafıklar, her zaman mevcut olduğundan, bu gibi bozguncuların, her nerede bulunurlarsa bulunsular, tutulup katlolunmalarını Cenâb-ı Hakk emretmiştir. Zîra İslâmiyet'e yakışan tertemiz kimselerdir. Binâenaleyh pis alınların, müslümanlar arasında yeri olmadığı, bu âyetle sabit olmuştur. Müslümanların aleyhinde uğraşan bir kimse, o milletten olamaz. Binâenaleyh millet arasından onu çıkarıp, bozgunculuğunu gidermek ve milleti onun şerrinden kurtarmak lâzım olduğuna Cenâb-ı Hakk işaret etmiştir.

Yine Cenâb-ı Hakk bu âyette, bu gibilerin lanetlendiklerini, öldürülmeye müstehak oldukları gibi, müslümanlara yakınlığa bile lâyık olmadıklarını beyanla, memleketten uzaklaştırılmalarına da işaret etmiştir.[69]

[69] Bu husus yanlış anlaşılmalara sebep olabilir. Buradaki konular tamamen milletin selametiyle ilgili olup, milletin bekasına halel getiren hususlardır. Bu yaptırımların uygulanması ise, fertlerin değil, tamamen devletin görevidir. Ve bu, farklı inançların bir arada yaşamasına engel değildir. Zira Kur'ân'ın diğer âyetleriyle birlikte buna bakacak olursak, bu daha da açık bir şekilde anlaşılır. Zira öteden beri müslümanların yaşadıkları yerlerdeki uygulamalar da bunun açık bir delilidir. Fakat şayet bir ülkenin bütünlüğünü, devletin bekasını, müslümanların arkadan vurulmasını ilgilendiriyorsa, normal olarak devlet kendine düşen önlemleri alır ve bozguncülara gerekli dersi verir. Bunda da yadırganacak bir durum söz konusu değildir.

139. İNSANLARIN ARASINI BULMANIN GEREĞİ HAKKINDA

İki kimse veyahut iki grup arasında vuku bulan anlaşmazlıklarda, arayı bulup islâh etmenin lüzumunu Allah Teâlâ beyan etmek üzere وَإِن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا "Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle vuruşursa, onların aralarını bulun.." (Hucurât, 49/9) buyurmuştur. Yani eğer mü'minlerden iki grup birbirleriyle savaşırlarsa, o iki grubun aralarını islâh edin demektir. Diğer bir âyette: إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ "Müminler sadece kardeştirler. O halde ihtilaf eden kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki O'nun merhametine nail olasınız." (Hucurât, 49/10) buyurmutur. Yani mü'minler birbirleriyle kardeştirler. Kardeş olunca, kardeşlerinizin aralarını ıslâh edin. Allah Teâlâ tarafından merhamet olunmanız için Allah'ın emrine muhalefetten ve kardeşleriniz arasında arayı ıslahı terketmekten sakının demektir.

Çekişme, iki kimse arasında dahi olsa, ıslahın lüzumuna, ıslâhı terkin caiz olmadığına işaret için iki kimse arasında olan anlaşmazlığın ıslâhıyla emirden sonra Allah Teâlâ, sakınma ile emretmiştir ki, bu arayı bulma işini terketmenin caiz olmadığı demektir. Şu halde iki kimse arasında tartışma olurken seyirci kalmak doğru olamaz. Yalnız arayı bulmak, farz-ı kifayedir. Binâenaleyh, iki kimse arasında anlaşmazlığın ıslahına çalışan olursa, diğerlerinden bu farziyet kalkmış olur. Yine aracılık yapılır da, ıslâh mümkün olmazsa, mes'uliyet yoktur. Şu kadar ki, ıslahta adalet lâzımdır. Çünkü adaletin aksine bir taraf desteklenirse, yapılan arabuluculuk, aradaki fitneyi teskin etmez. Belki daha sonraki husûmeti şiddetlendirir. Zîra arabuluculukta adalet olmayınca, elbette taraflardan biri zâlim, diğeri mazlum olur. Zalimlik ve mazlumluk devam ettikçe, düşmanlık ateşi sönmez. Binâenaleyh Cenâb-ı Hakk arabuluculukta adaletin lüzumunu beyan için فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ "... Döndüğü takdirde aralarını hakkaniyetle düzeltin ve hep âdil olun, çünkü Allah âdil davrananları sever." (Hucurât, 49/9) buyurmuştur. Yani anlaşamayanların aralarını adaletle ıslâh ve her işinizde doğruluğu tutun. Zîra Allah Teâlâ doğruluğu ve adaleti iltizam edenleri sever, onlardan razı olur demektir. Çünkü adalet, her

hususta eşitlik gözetip, taraflardan birine meyletmemek ve hiç bir şekilde hukuka tecâvüz etmemektir. Bu ise, insanların huzurunu gerektirdiğinden, herkesin memnun olacağı bir haldir. Onun için Allah Teâlâ, adalet üzere hareket edenleri sever.

Adalet üzere sulh, bütün insanlar arasında lâzım olduğu gibi, aile arasında dahi elzem olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزاً أَوْ إِعْرَاضاً فَلاَ جُنَاْحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحاً وَالصُّلْحُ خَيْرٌ "Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden ve kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, bazı fedakârlıklar göstererek sulh olmak için gayret göstermelerinde mahzur yoktur. Barışma, elbette daha hayırlıdır.." (Nisâ, 4/128) buyurmuştur. Yani eğer bir kadın, kocasının ahlâkından, hukukuna riâyet etmemesinden, uzak bulunmasından, uzak yere götürmek istemesinden, kocalık haklarını terkinden korkarsa, kocasıyla aralarında anlaşma olmalarından dolayı onlara günâh yoktur. Sulh, haklarında hayırlıdır. Meselâ kadın kendi rızasıyla mehrinin bir kısmından vazgeçmek veya nöbetinin bir kısmını kocasının diğer eşine terk etmek veyahut kocasının rızasını kazanmak için bir şey hîbe etmek veya sahip olduğu bazı haklarından vazgeçmek gibi şeylerle, taraflar kendi rızasıyla sulh olurlarsa, zarar yok. Halbuki, sulhla birlikteliği devam ettirmek, kötü davranmaktan ve talakla ayrılmaktan hayırlıdır.

İşte bu âyette, karı-koca arasında meydana gelen geçimsizliği, sulhla gidermeye çalışmak lâzım geldiğini bildirmekle, Cenâb-ı Hakk iki tarafı iyi anlaşmaya ve güzel geçinmeye davet etmiş olduğu gibi, iyi geçinmenin nefretten ve boşanmaktan hayırlı olduğunu da beyanla kullarını sulha teşvik buyurmuştur.

140. AHDE VEFANIN GEREĞİ VE AHDİ BOZMANIN CAİZ OLMADIĞI HAKKINDA

Cemiyet halinde yaşayan insanların, gerek Allah Teâlâ'ya ve gerek kendileri gibi insanlara karşı taahhüt etmiş oldukları ahitlerini tamamıyla yerine getirmeleri farzdır. Zîra Allah'a karşı ahdini îfâ etmeyen kimse fâsık olduğundan, insanlar arasında emniyete sahip olamaz. İnsanlara karşı

ahdini îfâ etmeyen kimse de, dâima hîlekâr ve gaddarlıkla itham edilir. Binâenaleyh ahdini îfâ etmeyen insan, müslümanlar arasında emniyeti ihlâl ettiği yönüyle, Allah katında değersiz olduğu gibi, müslümanlar arasında dahi değersizdir. İşte bu gerçeğe binâen Cenâb-ı Hakk, insanlara ahitlerini îfâ etmeleri gerektiğini emir dolayısıyla وَأَوْفُواْ بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ

"... Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki Ben de size karşı ahdimi yerine getireyim ve yalnız Ben'den korkun!" (Bakara, 2/40) buyurmuştur. Yani Benim ahdimi îfâ edin. Ben de sizin ahdinizi îfâ edeyim. Yalnız Ben'den korkun. Bana teveccüh edin ki, benim kahır ve gazabımdan kurtulasınız. Allah'a karşı ahidle maksat, korunması gerekli olan ve dikkatle gözetilmesi farz olan şeydir. Şu halde İlahi emirlerin tamamı, İlâhî ahitler olduğundan, her birine riâyet farzdır. Allah'ın ahdinden maksat, insanın Allah'a karşı üzerine almış olduğu her türlü İlahi mükellefiyettir. Bunu yerine getirmenin karşılığında sevap vermek vardır. Meselâ bizim için, Allah'a ahdin derecelerinin ilki, îmandır. Buna mukabil Allah Teâlâ'nın ahdi, kanımızı hederden muhafaza ve malımızı zayi olmadan korumasıdır.[70] İkinci derecede bizim için farzlar şeklindeki ahidleri yerine getirmek ve günahları terk etmektir. Buna karşı Allah Teâlâ'nın ahdi, sevap ve mağfiret etmektir. Allah Teâlâ, herkes için ahdini yerine getirmenin gerekliliğini ve ahdine ilâve ettiği yeminini de bozmanın caiz olmadığını beyan etmek üzere وَأَوْفُواْ بِعَهْدِ اللهِ إِذَا عَاهَدتُّمْ وَلاَ تَنقُضُواْ الأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا "Bir de sözleşme yaptığınızda Allah'ın huzurunda verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah'ı kefil ederek bağlandığınız yeminleri te'kid ettikten sonra bozmayın.." (Nahl, 16/91) buyurmuştur. Yani anlaşma yaptığınızda, Allah'ın ahdini yerine getirin. Ahdinizi ve yeminlerinizi Allah'ın' ismiyle pekiştirdikten sonra bozmayın demektir.

وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلاً إِنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ "... Allah'ı kefil ederek bağlandığınız yeminleri te'kid ettikten sonra bozmayın. Hiç şüphe yok ki Allah yaptığınız her şeyi bilir." (Nahl, 16/91) Halbuki siz yemininizi ve ahdinizi yerine getirmek üzere Allah'ın ismini anmakla Allah'ı üzerinize şahit ve kefîl kıldınız. Binâenaleyh, yemininizi ve ahdinizi bozmayın. Bir kimseye va'dinizden ve verdiğiniz sözden dönmeyin. Zîra Allah Teâlâ sizin işlediğiniz her şeyi

70 Bununla, "müslümanın müslümana kanı, malı ve canı haramdır" hadisine işaret edilmektedir.

bilir. Şu halde ahdinizi bozar, va'dinizden dönerseniz cezanızı verir.

Ahdini bozanların lanete müstehak olup, âhirette Cahim denen Cehennem'e gireceğini beyan etmek üzere وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الأَرْضِ أُوْلَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ "Ama Allah'a verdikleri sözü iyice pekiştirdikten sonra bozanlar ve Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri terkedenler ve yeryüzünde fesat çıkarıp nizamı bozanlar yok mu, işte onlara sadece lânet vardır. En kötü yurt olan cehennem vardır." (Ra'd, 13/25) buyurmuştur. Yani Rabb'lerinin emirlerine sarılıp, yasaklarından kaçacaklarına dâir olan ahitlerini, iyice pekiştirdikten sonra, Allah'ın emrine muhalefet ve haramları işlemekle ahitlerini bozanlar ve yine Allah'ın emrettiği sıla ki, akrabaya yardım, saygı, mü'minlere muhabbet ve yardım gibi gözetilmesi gereken şeyleri terkederek, ilişkilerini kesenler ve yine insanlara iftira etmek, yalan söylemek ve Hakka karşı inat ve kibirle yer yüzünde bozgunculuk yapanlar, işte şu çirkin sıfatları taşıyanlar için, İlahi rahmetten uzak olmak ve izzet mertebesinden zillete düşmek suretiyle, lanet olduğu gibi, âhirette ikâmetgâhların en kötüsü olan cehennem vardır. Fakat ahdini bozan, ancak kendi zararına bozmuş olacağını ve ahdini yerine getiren kimseye de, büyük bir mükafat olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ فَمَن نَّكَثَ فَإِنَّمَا يَنكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً "... Kim sözünden dönerse, kendi aleyhine olarak döneklik eder. Ama kim Allah'a verdiği sözünde durursa, Allah ona pek büyük mükâfat verir." (Fetih, 48/10) buyurmuştur. Yani bir kimse ahdini bozarsa, ancak kendi zararına bozmuş olur. Eğer bir kimse ahdinde sebat eder de, taahhütlerini yerine getirirse, ahdinde sebatına mükâfat olarak, Allah Teâlâ o kimseye âhirette büyük ecir verir demektir.

Netice itibariyle, insanın gerek Allah'a, gerek Resulüne olan îmanını, verdiği ahdini ve yaptığı mukaveleyi muhafaza etmesi farzdır. Binâenaleyh bunun tersine hareket, maddî ve manevî zararları gerektirdiği gibi, insani özelliklere de aykırıdır. Zîra insanlar arasında, verdiği sözden dönmek, yalancılık, namertlik ve insaniyeti ihlal eden kötü ahlaktandır. Binâenaleyh, sözünde durmayan, ahdinde vefalı olmayan ve metanet etmeyen kimsenin, halk arasında itibârı olamaz, zîra insanın itibarı sözündedir. Çünkü söz ölçüdür.

141. İNSANLARI ZARARLI ŞEYLERDEN KORUMA HAKKINDA

Cemiyet halinde yaşamak zaruretinde olan insanların, birbirlerini zarardan muhafaza etmelerinin ve aralarında meydana gelen kusurları affetmelerinin lâzım olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ إِن تُبْدُواْ خَيْراً أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُواْ عَن سُوَءٍ فَإِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوّاً قَدِيراً "Bununla beraber eğer bir iyiliği açıktan yapar veya gizlerseniz veya bir kusuru bağışlarsanız bunu yapın, çünkü Allah da afüvdür, kadirdir (affı çoktur, herşeye kadir olduğu halde yine de affeder)." (Nisâ, 4/149) buyurmuştur. Yani eğer insanlara yaptığınız hayrı göstererek, açıktan yardım ederseniz veya gizli yapar izhar etmezseniz, veyahut da insanlardan size karşı yapılan kusurlarını affederek, onlara zarar vermezseniz, bu haller sizin için lâyık ve güzeldir. Zira ahlâk-ı İlâhiye ile ahlaklanmış olursunuz. Çünkü Allah Teâlâ, affedenlerin kusurlarını affedici ve affedenlere ihsanını ulaştırmaya muktedirdir. Kullarına ihsanı geniştir. Şu halde sizin için hasenatınızı açıktan veyahut gizli yapmanız ve insanlardan kusur edenlerin kusurlarını affedip onları zarardan korumanız caizdir. Çünkü her türlü hayır iki şeyde toplanır:

Birincisi: Hakk'a karşı sadâkat, ikincisi; halka karşı güzel ahlak ve güzel davranmadır. İnsanları ilgilendiren de iki kısımdır: Birincisi halka menfaat sağlamaktır. O da hayrat, hasenat ve yardımdır. İkincisi halktan zararı gidermektir. İnsan, kendine gelecek zarardan nasıl sakınırsa, diğerlerini de öylece zarardan sakınması lâzımdır. Şu halde kendini başkası zararlandırmadığı gibi, başkasına da zarar vermemelidir. Hattâ ona başkasından gelecek zarara bile siper olmalıdır. Çünkü **la zarar vela zırara fil islam**[71] Yani "İslâm'da ne bir tarafın diğerini zarara uğratması ne de zarara uğraması vardır." Binâenaleyh, bir kimse başkasını zarara sokmaktan sakınması farz olduğu gibi, iki tarafın birbirini zarardan korumaları da farzdır. Zira **ez-zararu yüzalü** kaidesi gereğince, herkes giderilmesi mümkün olan zararın giderilmesine çalışmalıdır. Eğer yapılan zararın giderilmesine çalışmayıp, bir mü'min kardeşinin zararına memnun olursa, arkasından kendinin de

[71] İbn Mace, Ahkâm 17; Ahmed b. Hanbel, 5/327.

bir sebeple zarara uğrayacağında şüphe etmesin. Çünkü bir kimsenin boşu boşuna zarara girmesine sevinmesinin arkası üzüntü ve kasavettir.

142. SANATIN LÜZUMU HAKKINDA

İnsanın dünyada kendi varlığını korumasında, san'ata muhtaçtır. Zîra insanın kendi hayatını devam ettirmesinde zarurî bir gıda olan ekmekte bile, hadsiz ve hesapsız san'ata muhtaç olduğu herkesin malûmudur. Çünkü buğdayın meydana gelmesi çiftle, çift de sapan, pulluk, demir, boyunduruk vesaire ile olur. Bunlarda ne kadar san'atlar olduğu gibi, buğdayı un yapma, değirmen, değirmende olan san'atlar ve unu ekmek yapmak için daha ne gibi san'atlar lâzım olduğunu saymağa gerek yoktur. Binâenaleyh san'atsız hiçbir millet yaşayamaz. San'atın en mühimleri, harpte lâzım olduğundan Cenab-ı Hakk Hz. Dâvûd'a zırh san'atını öğrettiğini beyan etmek üzere وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُم مِّن بَأْسِكُمْ "Bir de sizi savaşınızın şiddetinden koruması için ona, zırh yapma sanatını öğrettik.." (Enbiyâ, 21/80) buyurmuştur. Yani Şanı Yüce olan Biz, harpte süngü ve kılıç yaraları gibi darbelerden canlarınızı muhafaza etmeniz için Dâvûd aleyhisselâma demirden elbise yapmak san'atını öğrettik demektir.

فَهَلْ أَنتُمْ شَاكِرُونَ "Peki bütün bunlar için şükrediyor musunuz?" (Enbiyâ, 21/80) Siz, Bizim büyük nimetlerimize şükür eder misiniz? Zırh, harp âleti olarak demirden yapılan ve harpte giyilen gömlektir. Bu gömleği harpte düşman okundan ve kılıcından korunmak için, vahiyle ilkönce yapan, Dâvûd aleyhisselâm olduğunu Cenab-ı Hakk bu âyette beyan etmiştir. Şu halde geminin esası Nuh aleyhisselâmın mucizesi olduğu gibi, harp âletlerinden zırhın esâsı da Dâvûd aleyhisselâmın mûcizesidir. Çünkü Hz. Davud'un elinde demir, ateşsiz hamur gibi yumuşar ve ondan istediğini yapardı. Binâenaleyh, ateşsiz demirden her şeyi yapmak, dünyada Hz. Davud'a müyesser olmuştur. Ama ateşte yumuşatmak suretiyle, istediğini yapmak, herkes için mümkün olduğundan, böylesi mucize değildir.

Şu halde, o zamanda mevcut devletlerde, emsali olmayan zırhı Allah Teâlâ Hz. Davud'a tâlim ettiğini beyanla, ona ihsan suretiyle verdiği nimetler sırasında saymıştır. Gerçi zırh, evvelâ mucize olarak Hz. Dâvûd'un

elinde zuhur etmiş ise de, sonraları dünyanın her tarafına dağılmış ve uzun zamanda, en güçlü harp âleti olmakla dünyada hüküm sürmüş ve bütün devletler nezdinde kabul görmüştür. Hattâ yakın zamanlara kadar zırhı lüzumsuz kılacak harp aleti îcat olunamamıştır. Ama beş altı asırdan beri top, tüfek gibi harp âletleri îcat olunduğundan, harpte kullanılması noktasından, zırhın hükmü kalmamış gibidir.

Bu âyet, harpte düşmandan kendini muhafazanın yollarını hazırlamanın ve düşünmenin, her şahıs için lâzım olduğu gibi, devlet için dahi düşünmenin ve hazırlık yapmanın lâzım olduğuna da delâlet eder. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın, zırhı muharebenin şiddetinden korunma hikmetine binâen Hz. Davud'a tâlimle yarattığını beyan buyurması, devletin harp âletleri hazırlamasının lâzım geldiğini beyan etmektir. Zîra Hz. Dâvûd, nübüvvetle beraber saltanata dahi mâlik olduğundan, devlete harp âletinin lüzumunu beyandır ki, âyette لِتُحْصِنَكُم مِّن بَأْسِكُمْ cümlesiyle, harp âletinin lüzumu ve harpte meydana gelecek darbelerden muhafaza olduğu beyan olunmuştur. Binâenaleyh bütün devletler ve milletler, düşmadan kendilerini korumak için daima harp âletlerine ehemmiyet vermişler, bugün de ehemmiyet vermektedirler.

Yine Allah Teâlâ, Hz. Nuh kavminin, Nuh aleyhisselâma îmanlarından ümit kesilince, helakleri zamanı yakınlaştığı ve ümmetiyle beraber Hz. Nuh'un helakten kurtulmaları bir geminin icadına dayandığından, o gemiyi yapmasını Hz. Nuh'a emrettiğini beyan etmek üzere وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا "... Bizim gözetimimiz altında ve vahyimiz doğrultusunda, gemiyi yap buyurmuştur.." (Hûd, 11/37) Yani Ey Nuh, bizim gözetimimiz, nezâretimiz ve vahyimizle sen bir gemi yap demektir. Çünkü Hz. Nuh, İlâhi prensipleri kavmine tebliğ etti. Hidâyetlerine son derece gayret ettiği halde asla sözü tesir etmedi. Belki günden güne zulüm ve tuğyanları arttı. İlahi irade, onların yakın zamanda helaklerine taallûk edince, Cenâb-ı Hak, Hz. Nuh'a tâbi olan mü'minlerle beraber, helakten kurtulmalarına vesîle olacak geminin yapılmasını emretti. Bu emr-i ilâhî de farziyet içindir. Zira nefsini ve kendisine uyanları helakten kurtarmağa başka bir vesile yoktu. Gemiyi icat ederek kurtulma farz oldu.

Cenâb-ı Hakk, göz, kulak gibi organlardan münezzeh olduğu halde,

bizim gözlerimizle sen gemiyi yap buyurması, bizim korumamızla demektir. Bunun için, gözlerle şeklinde kullanılmıştır. Yani gerek seni ve gerek yapacağın gemiyi, gözlerle korunur gibi biz korur ve geminin icadına ait keyfiyette biz sana vahyederiz demektir. Hz. Nuh'a kavminin pek fazla düşmanlıkları olduğu halde, gerek kendisine, gerekse yaptığı gemiye bir zarar verememişlerdir. Çünkü İlahi irade, geminin meydana gelmesine taalluk ettiği yönüyle, hiç kimse ona engel olamadı ve o meydana geldi. Ondan sonra o gemi herkese numune oldu.

Hz. Nuh'un gemisinden evvel, dünyada henüz gemi îcat olmadığından, Nuh'un gemisi insanlığa güzel bir numune olduğu gibi, ondan sonra gemi vâsıtasıyla denizlerde seyr ü seferle ticâret yolları açıldı. Zîra her şey zamanına bağlı olduğundan, geminin îcadı, Hz. Nuh'un zamanına denk geldi. Denizde seyr ü sefer de, onun nesillerine bir hediye olarak kaldı. Cenâb-ı Hakk'ın emri üzerine, Hz. Nuh'un gemiyi yapmağa başladığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلأٌ مِّن قَوْمِهِ سَخِرُواْ مِنْهُ "Nuh gemiyi yapıyor, halkından ileri gelenler her ne zaman yanından geçseler onunla alay ediyorlardı.." (Hûd, 11/38) buyurmuştur. Yani Allah'ın vahyi ve Cibrîl-i Eminin tarifi üzere, Nuh Aleyhisselâm gemiyi yapardı. Lâkin her ne zaman kavminin büyükleri Hz. Nuh'un yanına uğrar, gemiyi yaptığı yere gelirlerse, Nuh Aleyhisselâmla alay ederler ve derlerdi ki: "Nübüvvetten vazgeçip dülgerliğe mi başladın? Gönderilen bir peygamber olduğunu söylerken, şimdi bir dülger parçası mı oldun? Nübüvvet izzetinden dülgerlik zilletine nasıl indin?" diyerek ederlerdi.

İşte Kur'ân'da, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Davud'a zırh sanatını vahiyle öğrettiğini ve Hz. Nuh'a gemi yapmasını emrettiğini beyan etmesi, san'atın insanlara lüzum ve ehemmiyetini bildirmek ve onları san'ata teşvik etmek içindir. Çünkü insanların faydasına hayatta en büyük yardımcı olan bu iki sanatın, Ulu'l-azim peygamberlerden iki Zat'a öğretmesi, onlar vâsıtasıyla meydana çıkardığını bildirmesi, hayatta san'atın pek büyük bir konumu olduğuna işarettir. Yine bu husus sanata çalışmanın gerekliliğine işarettir. Zira bu iki san'atın, en büyük insanlar eliyle zuhur ettiğini beyan, san'ata teşvikten başka ne olabilir?

Şu halde bütün medeniyetlerin esası, semavi kitapların malı olduğu

gibi, bütün san'atların esası da, Yüce Peygamberlerin İlâhî vahiyden öğrenmeleri şekliyle, onların malları ve eserleridir. Çünkü insanlar, Hz. Âdem devrinden beri zillet ve vahşette idiler. Semavi kitaplar vâsıtasıyla Yüce Peygamberlerin delâlet ve işaretleriyle, medeniyet şerefine girebilmişlerdir. Zira her nebî, kavminin insaniyet harici bir takım kötülüklere düştükleri, edep ve terbiye haricinde bulundukları bir zamanda tebliğe me'mur olurdu. İlâhi irade, onların sapıklıklarını hidâyete ve vahşiliklerini medeniyete dönüştürmeye taallûk eder, o kavmi ıslâh ve medeniyet dairesine girdirir. İşte zamanın icabına göre, bir Nebi gönderip, bu vazifeyi ona tevdi etmek suretiyle, medeniyet tecellî edegelmiş ve bu konuyu ispat etmeye tarih şahitlik etmiştir. Şu kadar ki, san'atın esası ve numunesi meydana geldikten sonra, insanlar o esastan mülhem olarak, o san'atı genişletip, birçok kollara taksim etmeye muvaffak olmuşlar, ihtiyaç gerektikçe inkişaf güçleri artarak bir çok sanayi meydana getirmişler ve getirmektedirler. Fakat esasını meydana getirenlere teşekkür borçludurlar. Zira esas numune mevcut olunca, teferruatı genişletmek ve çeşitleri çoğaltmak kolaydır. Hattâ **el bekau eshelü minel ibtida** dini kurallarımızdandır.

Terazi ve kantar gibi ölçülerin esasını, Peygamberlere inzal ve talim buyurduğunu beyan sadedinde Allah Teâlâ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ "Şu kesindir ki Biz resullerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti gerçekleştirmeleri için, resullerle beraber kitap ve adalet terazisi indirdik.." (Hadîd, 57/25) buyurmuştur. Yâni Zât-ı Ulûhiyetime yemîn ederim ki, Biz, kullarımızı irşat için açık mucizelerle Resullerimizi gönderdik. Kulların ahvaline muvafık olan ahkâmı beyan eden kitapları da Resullerimizle beraber inzal ettik ki, o kitaptan, kurtuluş sebepleri olan dini prensipleri çıkarsınlar. Resullerle beraber ölçüyü de inzal ettik ki, halk, muamelelerinde adaletle davransınlar, birbirlerinin hukukuna tecâvüz etmesinler. Fazla ve eksik tartmakla zarara uğratmasınlar. İşte bu âyette, beşerin fertleri arasında muamelâtta, adalete yegane hizmetçi ve insanların huzurunu sağlayan terazinin, enbiyaya nazil olduğunu Cenâb-ı Hakk beyan buyurmuştur.

Aynı şekilde uçak îcat olmadan evvel, Süleyman Aleyhisselâmın, askeriyle beraber havada uçtuğunu ve kuşluk vakti bir aylık mesafe ve öğ-

leden sonra yine bir aylık mesafe katettiğini beyan eden âyetleri Kur'ân'a îmanı olmayan bazı kimseler duydukça, imkânını zihnine sığdıramadığından, istihza ile karşılardı. Şimdi ise, bizzat müşahede edince, o âyetlerin hakikati beyan ettiğini ikrara mecburdurlar. Zira uçakların gözönünde havada seyr ü sefer ettiğini görünce, inkâra imkan yoktur. Süleyman Aleyhisselâm hakkında beyan olunan da, aynı şekilde havada uçma şeklinde olunca, vukuûnu kabul zaruridir. Şu kadar ki, zamanımızda mevcut uçaklar, motor vasıtasıyladır. Süleyman Aleyhisselâmın uçağı ise, rüzgâr vasıtasıyladır. Aralarında ancak bu yönüyle fark vardır. Uçak ise, zamanımızda harp âletlerinin en mühim kısmını teşkil ettiği yönüyle, bütün milletlere, ihtiyaç anında kullanmak üzere bütçelerinin büyük bir kısmını uçak imalâtına veya alımına ayırmak mecburiyeti hasıl olmuştur.

Binâenaleyh, müslümanların da bu hususa ehemmiyet vermesi zaruridir. Şu halde gücü olan, düşmana karşı kullanmak üzere bir uçak alıp, orduya hediye ederse, bizzat ibâdet olduğunda şüphe var mıdır? Zira düşmanla bilfiil mücâdele, ibâdetlerin en faziletlilerinden olduğu gibi, mücâhede eden askerin silâhını almak da, bizzat mücâhede ve faziletli bir ibâdettir. Bu uğurda sarfolunan malların hiç bir zerresi boşa gitmez. Sarfeden kimsenin mizanına konacaktır. Şu kadar ki, ibâdet kasdetmek lâzımdır. Velhasıl herkesin, gücü yettiğince esirgememesi, müslümanlar üzerine farzdır. Çünkü düşmana göre hazırlanmak elzemdir.

143. DEMİRİN FAYDALARI HAKKINDA

Bütün sanatların yapılışında aracı olması yönüyle, demire sanayinin merkezi demek uygundur. Zira dünyada demir kadar iş gören bir maden olmadığı gibi, demirsiz hiç bir sanat da yapılamaz. Hatta dünyada en kıymetli olan altın ve gümüş madenlerini işlemek, altın ve gümüş külçelerini altın ve gümüş haline getirmek dahi demir âletlere muhtaç olduğu malûm bir hakikattir. İşte bu esâse binâen, insanları demir üretimine teşvik ve demirin faydalarını beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ "... Mahiyetinde büyük bir kuvvet ve insanlara bir çok fayda bulunan demiri de, kullanmaları ve Allah'ı gör-

medikleri halde O'nun dinini ve peygamberlerini, kimlerin bu kuvvet ile destekleyeceğini bilip ortaya çıkarmak için, büyük bir nimet olarak indirdik. Unutmayın ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak galiptir (kimsenin desteğine ihtiyacı yoktur)." (Hadid, 57/25) buyurmuştur. Yani Biz Azimüşşan, demiri inzal ettik. Zira demirde büyük kuvvet ve insanlar için çok faydalar vardır. Demirin faydalarından birisi de, Allah'ı görmedikleri halde, Allah'ın dinine ve Resullerine yardım eden kimseleri bilmek için Allah Teâlâ, demiri icat ve esbabını inzal etti. Çünkü Allah Teâlâ çok kuvvetlidir. Zira emrine, hiç kimse muhalefet edemez mutlak bir galiptir. Allah Teâlâ mülkünde galiptir. Çünkü mülkünde tasarruf kendine mahsus olup, hiç kimse iştirak edemez.

Âyet-i celilede demirin iki özelliği beyan olunmuştur ki, birincisi demirin büyük bir kuvvet ve güç sahibi olmasıdır. Çünkü hakkı kabul etmeyen inatçılara, hakkı kabul ettirmek ve doğru yola davetle onları doğru yola getirmek, demirden mamul top, tüfek, mitralyoz, kılıç, süngü gibi harp aletleriyle ve ateşli silâhlarla yapılabiliyor. Binâenaleyh düşmana karşı kullanılan gücün en kuvvetlisinin, demir olduğu meydandadır. İkincisi, insanlara çok menfaati olmasıdır ki, az evvel beyan olunduğu üzere insanların işlediği sanatlar, demire muhtaç ve demirsiz hiç bir sanatın yapılma imkânı yoktur. Çünkü ekme, dikme, vurma, kırma, delme, takma, hep demirle yapıldığından, demirden faydalanmayan hiç bir fert tasavvur olunamaz. Şu halde demirde insan için sayısız fayda vardır. İşte bu faydaları elde etmek, ancak demir madenini işlemekle hâsıl olacaktır.

Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân'da bize bunu beyânı, demir madenlerini işlemeğe ve üretimine teşvik etmektir. Âyette demiri inzal ettik demek, demir madenlerinin üretimine ve işlenmesine sebep olan nemi, soğukluğu ve sıcaklığı inzal etmekle, demiri insanların menfaatleri için icat ettik demektir. Hz. Âdem zamanında, ziraat ve harp âleti olarak, topuz ve elbise dikmek için iğne mevcuttu ki, bunlar demirden mamuldür. Şu halde Âdem devrinden beri demir, işten ve insanlara hizmetten geri durmamıştır. Ama o zamanda demirin nasıl üretildiği bizce malûm değildir. Belki demir yerine taş kullanıldığı da söylenmektedir.

Yine Süleyman Aleyhisselâma, bakır madeninin müsahhar olduğunu Allah Teâlâ beyan etmek üzere وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ "... Onun istifadesi için,

erimiş bakırı kaynağından sel gibi akıttık.." (Sebe, 34/12) buyurmuştur. Yani biz Süleyman aleyhisselâma bakır ve tunç madenlerini akıttık demektir. İşte Hz. Süleyman zamanında bakır ve tunç madenlerinin işlendiğini Cenâb-ı Hakk beyan ediyor. Murâd-ı İlâhisi, Ümmet-i Muhammed'in (s.a.s.) bu gibi madenleri işletip, fayda temin etmelerini tavsiyesidir. Bunlardan, karavanalar ve askerin yemeğini pişirmek için büyük kazanlar yaptıklarını beyan etmek üzere Cenâb-ı Hakk يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِن مَّحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَّاسِيَاتٍ "O cinler ona kaleler, heykeller, havuz büyüklüğünde çanak ve leğenler, sabit kazanlar gibi istediği şeyleri yaparlardı.." (Sebe, 34/13) buyurmuştur. Yani cinler, Süleyman aleyhisselâmın dilediği mescitleri, yüksek binaları, istediği suretleri ve büyük cesamette yemek çanaklarını, ordugâhlarda gayet büyük ve yerinden kalkmaz sabit kazanlar yaparlardı demektir. Çünkü Hz. Süleyman zamanında, dünyanın en büyük hükümdarı olduğundan, pek büyük ordulara mâlik olması hasebiyle, ordugâhlarda büyük kazanlar ve bölüklerin yemek yemeleri için büyük karavanalar yaptıklarına âyet delâlet ettiği gibi, Süleyman aleyhisselâmın dininde, resim yapmanın caiz olduğuna da delâlet eder. Ama bizim dinimizde, mücessem suret yapmak yasaklanmıştır. Binâenaleyh mücessem suret yapmak haramdır.

Yine Süleyman aleyhisselâm zamanında, cam ve billur sanatının gayet ileri gittiğini Cenâb-ı Hak bize anlatmak üzere قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَن سَاقَيْهَا قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّن قَوَارِيرَ Kıraliçeye: "Buyurun, saraya girin!" denildi. Sarayın eyvanını görünce, zemininde engin ve duru su olduğunu zannedip eteğini yukarı çekti. Süleyman: "Bu, sırçadan yapılmış şeffaf bir saraydır." (Neml, 27/44) buyurmuştur. Yâni Süleyman aleyhisselâm tarafından Belkıs'a hitaben: "Ey Belkıs! Sarayın salonuna gir!" denildi. Salona girmesi emrolununca, emre uyarak sarayın salonuna girmek üzere kapıya gelince, salonu su zannederek, eteklerini inciklerinden yukarı çekti. Suya dalacak gibi inciklerini açtı. Hz. Süleyman bu hâlini görünce: "Salon, zannettiğin gibi su değildir, sağlam billurdan yapılmış ve sert dondurulmuştur. Korkma gir!" demekle salonun hakikatini Belkıs'a tarif etti. İşte bu âyet-i celîle, İsrailoğulları devrinde, billur ve sırça sanatının gayet ileri gittiğine, hattâ büyük binâlann salonlarına ve üstlerine koyacak kadar güçlü yapıldığına delâlet eder. Bu gibi güzel sanatları Cenâb ı Hakk'ın

Kur'ân'da bize beyanı, bu çeşit güzel sanatları yapmaya çalışılmasını tavsiye ve teşviktir. O zamanda bu sanatın mâhirâne ileri gittiğini beyân, siz de öyle yapın manasını ifade eder. Çünkü Süleyman aleyhisselâm, koca sarayın salonunu yekpare billurdan döktürdü. Altını da su ile doldurup, balık vs. gibi suda yaşayan hayvanlar içinde yüzerlerdi. Bilmeyen kimse için ilk bakışta salon, bir göl halinde görüldüğünden, Belkıs da göl zannetmişti.

İşte bu haller, İsrailoğullarının pekçok sanat meydana getirmekle, beşeriyete hizmet ettiklerine delâlet eder. Ne yazık ki İsrailoğullarının yıkılış devirlerinde, onların enkazına konan devletler, çok büyük kuvvet kullandılar. Onların sanat erbaplarını öldürdüler, bununla beraber sanatlarını dahi imha ettiler. Eğer onların mirasına konan devletler, o zamanın sanatlarını muhafaza etmiş olsalardı, İsrailoğulları insanlığa epeyce güzel sermaye devredeceklerdi. Bu hakikat tarihten anlaşılmaktadır. Lâkin İsrailoğullarının devletleriyle beraber, san'atları da yıkılıp gitmiştir.

Aynı şekilde tuğlanında lüzumlu ve eski bir san'at olduğuna Kur'ân delâlet eder. Çünkü Firavun'un sözünü Cenâb-ı Hakk şöyle nakletmektedir: فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَل لِّي صَرْحاً "... Hâman! Haydi benim için tuğla ocağını tutuştur, balçığı pişir, fazlaca tuğla imal ettirip benim için öyle yüksek bir kule yap ki.." (Kasas, 28/38) buyurmuştur. Yani Fir'avun tarafından veziri Hâmân'a hitaben: "Ey Hâmân! Benim için çamur üzerine ateş yak, kiremit pişir, kiremit pişince o kiremitten bana mahsus bir köşk yap" denildi. İşte bu âyete göre kiremit, Fir'avun zamanında mevcut ve mühim binalarda kullanılır bir malzemedir. Bu san'atın da, güzel sanatlardan olduğuna âyet delâlet eder.

Binâenaleyh tuğlacılık, dünyada îcat edilen san'atların en eskilerinden olduğu muhakkaktır. Zamanımızda dahi bu tuğlacılık san'atı, ehemmiyetini hiç kaybetmemiştir. Tuğla, bina yapma hususunda, pek mühim âmillerden olması yönüyle, tuğla yapmak, önem verilmesi lâzım gelen sanayi kollarındandır. Çünkü ekmekten sonra mesken, insanların ihtiyaçlarının ikinci derecesini teşkil ettiği yönüyle, kiremidin ehemmiyeti aşikârdır. Şu halde gerek bu âyetler ve gerek bunların emsali âyetlerle Cenâb-ı Hakk insanları sanayiye teşvik etmektedir. Ancak sanayiye ehemmiyet vermek ve güzel san'atlara kabiliyetli, ilim adamı ve mucitler yetiştirmek, insanla-

rın pek mühim vazifeleridir. Zira san'atlar ve san'atkârlar, insanların takdir ve yardımıyla ortaya çıkacağından, muhakkak cemiyetin bu yöne atf-ı nazar etmesi gereklidir. Çünkü bir insanın bir şeyi yalnız olarak meydana getirmesi, çoğu kez imkânsızdır. Zira mâlî gücü, onun bütün ihtiyaçlarını hazırlamaya müsait olamaz. Binâenaleyh güçlü bir kuvvetin ona yardım etmesi zaruridir. Böylece îcad ettiği şeyin fiiliyat sahasına çıkarılmasına çalışılması lâzımdır. Bu gibi vazifeleri îfâ için, sanat okulları yapılmış ise de, maalesef onlar da genellikle ehliyetsiz ellerde bulunduğundan, eskiden mevcut olan küçük san'atları bile lâyıkıyla çocuklara öğretmekten pek uzak bulunmaktadır. Nerede kaldı ki, yeniden san'at meydana getirsinler veyahut başkaları tarafından îcat edilen san'atı ileri götürsünler. Heyhat!

Aynı şekilde M.Ö. 2500 veya daha fazla yaşamış olan Yemen Meliklerinden İskender-i Zülkarneyn zamanında, demir ve tunç mevcut olup, ateş yakarak demiri, tuncu işlemek için külüngün mevcut olduğuna İskender'den nakil şeklinde آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ "Demir kütleleri getirin bana!" (Kehf, 118/96) âyeti dahi delâlet eder.

144. HIRSIZLIK HAKKINDA

İnsanı haksız bir şekilde katletmek, döğmek veyahut organlarından bir uzvuna zarar vermek haram olduğu gibi, malını almak da haramdır. Meselâ başkasının malını çalmak, yasaklanan davranışlardan olup haramdır. Bu haramı işleyen kimsenin, dünyada ve âhirette cezaya müstehak olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُواْ أَيْدِيَهُمَا جَزَاء بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِّنَ اللّهِ وَاللّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ "Hırsız erkek ile hırsız kadının irtikâb ettikleri suça bir karşılık ve Allah tarafından insanlara ibret verici bir ukubet olmak üzere ellerini kesiniz. Allah azîz ve hakimdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)." (Mâide, 5/38) buyurmuştur. Yani Allah tarafından azap olarak, yaptıkları hırsızlığa ceza için, hırsızlık eden erkeğin ve kadının ellerini kesin. Tam bir yetkiyle mülkünde tasarruf yetkisi olan Allah Teâlâ, her şeye galip bir hakimdir. Her cürüm sahibi için ceza tertibi, hikmete muvafıktır. El kesmeyi gerektiren hırsızlığın miktarı, elden ne kadar kesileceği, kesilecek elin sol veya sağ olması gibi

hususlarda âyet-i celîle mücmeldir. Ancak bu hususları Resûlullah (s.a.s.) fiilen açıklamış ve izah etmiştir. Zira âyetin sebeb-i nüzulü olan Tu'me b. Ubeyrik'in sağ eli bileğinden kesilmiştir. Şu kadar ki, el kesmeyi îcap eden hırsızlık, korunmalı bir mekândan on dirhem gümüş miktarı olmak şart olduğu gibi, hırsızlık eden kimsenin de âkıllı ve büluğ çağına ulaşmış olması şarttır. Binâenaleyh çocuk veya deli hırsızlık ederse, elleri kesilmez. Çünkü mükellef değillerdir.

Allah Teâlâ kısas âyetiyle, insan vücûdunu taarruzdan muhafaza ettiği gibi, hırsızlık ilgili âyetle de insanın malını başkasının tecâvüzünden muhafaza etmiştir. Çünkü şer'an suçu sabit olunca, kısas olunacağını gözönüne getiren kimse, adam öldürmeye cesaret edemeyeceği gibi, din bakımından elinin kesileceğini gözönüne getiren kimse de, hırsızlığa cesaret edemez. Bu çirkin işi göze alıp yapan da pek nadir olur. Binâenaleyh herkes malının çalınması endişesinden bir derece kurtulur. Kalbi bu yönden rahat olur. Meselâ senede bir defa olmak üzere bir şehirde, hırsızlık yapması bir kimseden sabit olup da, o kimsenin eli kesilirse, o şehir ahalisinden hırsızlık yapmak isteyenler, niyetlerinden vazgeçerler. Bu kötü düşüncelerinden vazgeçerek, insafa gelecekleri yönüyle, birçok külfete ve zahmete muhtaç olmaksızın şer'î cezanın telkin ettiği korku sayesinde, ahalinin mallarının emniyet altına alınacağı şüphesizdir. Zira hırsızlıktan dolayı bir kimsenin elinin kesilmesi, diğerlerine etkili bir ibret olacağında şüphe yoktur. Zamanımızda bu dini prensibe itiraz ederek, hırsıza acımak suretiyle onun elinin kesilmesinin, merhamete ters olduğunu iddia edenler ve "bir kusuruna binâen o şahsı rüsvây etmek ve ömrünün sonuna kadar herkese karşı onu mahcup etmek maslahata uygun değildir" gibi sözler söyleyenler de vardır. Halbuki zâlimlere acımak ve iyilik etmek, mazlumlara ihanet ve hakarettir. Şurası gariptir ki, hırsıza bu suretle acıyanlar, onun cemiyeti rahatsız ettiğini düşünmüyorlar. Haksızca mal sahibinin hukukunun çiğnendiğini görmüyorlar. Hırsızın herkesi endişede bıraktığını hesaba katmıyorlar. Milletin dahilî intizâmını haleldar ederek ve âmme emniyetini ortadan kaldırarak, etrafı ifsat ettiğini düşünmek de yoktur. Böyle bir haydudun hukukunu aramak ve ona acıyıp da mazlumların hu-

kukunu düşünmemek kadar gülünç bir şey olamaz. Çünkü o eli kesilecek kimsenin, ne kadar insanın canını yakıp, rahatsız ettiğini gözönüne getirerek düşünmek lâzımdır. Hırsızlık eden kimse, ayakları ve bütün vücûduyla beraber çalacağı yere giderse de, genellikle çalınan mal, elle alınmaktadır. Elin etkisi ve faaliyeti, diğer organlardan fazla olduğu için, evvelâ hırsızın elinin kesilmesi emrolunmuştur.

Beşer hayatı malla ayakta durmaktadır. Binâenaleyh malların, insanlar gibi değeri ve kıymeti vardır. İnsanların canlarını yok olmadan muhafaza farz olduğu gibi, malı dahi muhafaza farzdır. Bunun için Cenâb-ı Hakk malın muhafazasına itinâ edilsin diye, hırsızın elinin kesilmesini emretmiştir. Binâenaleyh her insan için, hayatını devam ettirecek kadar mal kazanmağa çalışması ve elinde bulunan malını muhafaza etmesi farzdır. Buna binâen, malını kurtarmak için, çalan kimseyi malı alıp götürürken katlederse mes'ûl olmaz. Hırsızlık, İslâm dîninde kesin bir şekilde haram olduğundan, dünyada cezası eli kesmektir. Eğer dünyada ceza görmezse, âhirette iki yönüyle ceza görecektir. Çünkü hırsız, haramı işlediği yönüyle, İlâhî azaba müstehak olduğu gibi, mal sahibinin hakkını ödemesi farz olduğu yönüyle dahi mesuldür. İşte bir kimse için başkasının malını çalmak nasıl haram ise, zorla elinden almak dahi haramdır. Buna dini literatürde gasp denir. Yine rüşvet almak da aynı şekilde haramdır. Binâenaleyh Kur'ân-ı Kerîm, her ikisinin ahkâmını da beyan etmiştir.

145. GASP VE RÜŞVET HAKKINDA

Allah Teâlâ gerek gasp, gerek rüşvet ve gerekse diğer şekillerle, rızasız başkalarının malını yemenin haram olduğunu beyan etmek üzere وَلاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُواْ بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُواْ فَرِيقاً مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ "Bir de, birbirinizin mallarını haksız yollarla yemeyin. Halkın mallarından bir kısmını, bile bile haksız yere yemek için, rüşvetlerle hâkimlere koşmayın." (Bakara, 2/188) buyurmuştur. Yani aranızda birbirinizin malını bâtıl, yani haram olarak yemeyin, insanların mallarından bir miktarını yemek için malınızın bir parçasını rüşvet olarak hâkimlere vermeyin. Bildiğiniz

halde günâh olarak başkasının malını yemeyiniz demektir. Bâtıl olarak insanların malını yemek dört şekilde olur: Birincisi: Hırsızlık, gasb, yağma, zulüm, tecavüz ve haksız dâva ile mahkemeyle malından almaktır. İkincisi: Kumar, çalgı vs. oyunlarla malı almaktır. Üçüncüsü: Rüşvet olarak malı almaktır. Dördüncüsü: Emânet ve vasiyet gibi şeylerde hıyanet etmektir. Çünkü bunların tamamı, haksız bir şekilde başkasının hukukuna tecâvüz etmek, mubah olmayan şeye elini uzatmak ve haram olan bir şeyi, başkasının malını almağa âlet etmektir.

Hırsızlığın mânâsı, bundan önce geçmişti. Gasbın mânâsına gelince, gasp, göz göre göre ve bilerek, zorla ve cebren başkasının malını elinden almaktır. Âyet-i celîlede bâtıl olarak birbirinizin malını yemeyin demek, az önce beyan olunan şekillerin hepsine şâmil olduğu gibi, gasba da şâmildir. Zira zorla başkasının malını almak, bâtıl olarak yemekten başka bir şey değildir. Binâenaleyh gasbolunan mal ile fayda temin etmek caiz değildir. Zira mal sahibinin rızâsı yoktur.

Şu halde gasbolunan mal, eski haliyle duruyorsa, sahibine aynen iade etmesi, harcanmış ise bedelini ödemesi farzdır. Suçlu, ödemeyi ne kadar geciktirirse o kadar günahkâr olur. Çünkü hak sahibinin hakkını, derhal iade etmek lâzımdır. Hukuka tecâvüz, bir günâh olduğu gibi, o hakların edasını geciktirmek de ayrıca bir günâhtır.

Rüşvete gelince, hâkime arzolunan bir dâvada, din ve kanun gereğince hükmetmek, hâkimin şer'î ve kanunî vazifesi olması yönüyle, hâkim, vazife îcâbı hükme mecbur olduğu halde, haklı taraftan rüşvet alarak, onun lehine hükmederse aldığı rüşvet haramdır. Eğer haksız taraftan rüşvet alarak hükmederse, hâkim iki yönüyle günahkâr olur. Birisi haksızın lehine hükmettiğinden dolayı, diğeri de rüşvet aldığından dolayıdır. Hâkime, rüşvet almak haram olduğu gibi, haksız dâvayı kazanmak için rüşvet vermek dahi haramdır. Âyetten maksat da budur. Zira وَتُدْلُواْ بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ beyanının mânâsı, haksız olarak başkasının malını almak için malınızın bir miktarını rüşvet yoluyla hâkimlere vermeyin demektir.

Şu halde, hâkime rüşvet vermekle haksız dâvayı kazanıp, başkasının malını elinden almak haramdır. Binâenaleyh haksız dâvayı kazanan kim-

se de, iki yönüyle günahkârdır. Birisi rüşvet vermesi, diğeri haksız olarak başkasının malını elinden almasıdır. Çünkü hâkimin haksız hükmü, o kimseye diğerinin malını helâl kılmaz. Zira hâkimin yanlış olarak verdiği hüküm, zahirde geçerli olur. Aleyhine hüküm verileni de bu hükme uymaya mecbur ederse de, bâtında yani Allah kâtında geçerli olmaz. Hakkı da zayi etmez. Şu halde hak sahibinin hakkı, Allah katında mahfuzdur. Binâenaleyh hâkimin, dünyada verdiği hüküm sebebiyle mes'ûl olmasa da, âhirette mes'ûl olur, hak sahibinin hakkını verir. Gerçi يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُواْ مِمَّا فِي الأَرْضِ حَلاَلاً طَيِّباً وَلاَ تَتَّبِعُواْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ "Ey insanlar! Yeryüzünde olan bütün nimetlerimden helâl hoş olmak şartı ile yeyiniz; Fakat şeytanın peşinden gitmeyiniz. Çünkü o sizin besbelli düşmanınızdır." (Bakara, 2/168) Yani ey insanlar! Yer yüzünde olan şeyleri helâl ve güzel olarak yeyin, rızkınızı kazanırken şeytanın vesvesesine uymayın. Zira şeytan sizin için açık bir düşmandır. Binâenaleyh, sizi harama teşvik eder. Onun sözüne aldanmayın mealinde olan âyet-i celîlenin gereği üzere, yer yüzündeki nimetler, insanlara helâl ve faydalanmaları mubah ise de, bunda, haram olduğuna bir delil bulunmaması şarttır. Fakat haramlığına delil olan her şey haramdır. İnsana haram olan şeylerin haramlığında iki sebep vardır.

Birisi: Başkasının hakkını ilgilendirmesidir. Binâenaleyh izni olmaksızın bir kimse hiçbir şekilde diğerinin malından istifâde edemez. Diğeri de zarar ve pis olmasıdır. Binâenaleyh zarar veren ve pis olan her şey insana haramdır. İnsanın, vücûdunu zararlardan koruması farzdır. Binâenaleyh insanın bünyesini tahrip eden içki, afyon, esrar ve burunlardan çekilen kokain gibi zararlı maddelerin kullanılması, kesinlikle haramdır. Aynı şekilde kan, gaita ve haşerat gibi şeyleri kullanmak dahi haramdır. Buraya kadar beyan edilen, başkasının hakkını ilgilendiren kısımlardır.

Fakat pis olan şeylerin haram olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ "... O Peygamber ki, murdar şeyleri onlara haram kılar.." (A'raf, 7/157) buyurmuştur. Yani O Yüce Peygamber, onlara bütün pis olan şeyleri haram kılar demektir. Habîs: Domuz eti, ölmüş hayvan leşi, akmış kan ve akl-ı selimin pis saydığı şeylerdir. Çünkü bunların tamamında insan vücuduna zarar olduğu sebebiyle haram kılınmıştır. Zira insanın, bünyesini mümkün olduğu kadar zararlardan muhafaza etmesi farzdır.

146. DOMUZ ETİ, KAN VE LEŞİN HARAM OLMASI HAKKINDA

Ölü eti, kan, domuz eti ve Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen hayvan etinin haramlığın beyan etmek üzere Allah Teâlâ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلاَّ مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُواْ بِالأَزْلاَمِ "Size şunlar haram kılındı: Kendiliğinden ölen hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adına kesilen, henüz canı çıkmadan yetişip şartına uygun tarzda kestikleriniz müstesna; boğulmuş, bir şey vurularak öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanmış, boynuzlanmış yahut canavar tarafından parçalanmış olup da ölen hayvanların etleri, putlara ait sunaklarda kesilen hayvanların etleri ve zar atarak, kumar oynayarak elde edilen etler.." (Mâide 5/3) buyurmuştur. Yani sizin üzerinize, ölmüş hayvan laşesi, akmış kan, domuz eti, kesilirken Allah'tan başkasının ismi anılan hayvan eti, boğulmakla ölen hayvan eti, dövülmekle öldürülen hayvan eti, yüksek yerden düşmekle ölen hayvan eti, birbirine vurmakla ölen hayvan eti ve yırtıcı hayvanın bir miktarını yemekle öldürdüğü hayvan etini yemek haram kılındı. ذَلِكُمْ فِسْقٌ "Bütün bunlar itaat dışına çıkıştır." (Mâide, 5/3) İşte şu sayılan hayvanların etini yemek ve ok atarak kısmet aramak, sizin için büyük bir fasıklık, yani büyük günâhtır.

(الْمَيْتَةُ): Kesilmeksizin kendi eceliyle ölen hayvandır ki, onun laşesini yemek, insan için haram kılınmıştır. Çünkü kendi kendine ölen hayvanın kanı, etlerinin arasında durup damarlarda kaldığından, etini bozar, insanın bedenine zarar verir. Zira bu kandan, bir çok mikrop oluşmakla bedeni bozar. Binâenaleyh bu gibi zararlardan kullarını muhafaza için, bunların hepsini Cenâb-ı Hakk haram kılmıştır ki, insanlar maddeten zarara düşmesinler. Yine gerek kan ve gerek domuz etinde, zararlı mikroplar fazla olup, insan vücûdunda hastalık meydana getirdiğinden, kan ve domuz eti yemeyi Cenâb-ı Hakk şiddetle haram kılmış, kullarını onlardan menetmiştir.

Kesilirken Allah'tan başkasının ismi anılan hayvanın eti haram kılındı. Zira Allah'ın ismi anılması gerekirken, Allah'ın dışındaki putların veyahut şeytan vesâirenin ismini zikredince, Allah Teâlâ bunu kullarına haram kılmıştır.

(وَالْمُنْخَنِقَةُ) boğulmakla ölmüş, (الْمَوْقُوذَةُ) döğülmekle öldürülmüş, (الْمُتَرَدِّيَةُ) yüksek yerden düşmekle ölmüş. (النَّطِيحَةُ) birbirine vurmakla ölmüş hayvandır. Bunların tamamı eceliyle ölmüş hayvan gibidirler. Kanları, etlerinin aralarında kalmakla, kanda zararlı mikroplar peyda olur. Bunlar da insan vücûduna zararlı olduğundan, tamamı haram kılınmıştır. Aynı şekilde bir tarafını yırtıcı hayvan yemekle ölmüş hayvanın geriye kalan kısmı laşe olduğundan, onu yemek dahi haram kılınmıştır. Ancak bu hayvanlardan, hayat emaresi olup da kesilenlerin etini yemek helâldir.

النُّصُبِ putlara veyahut üzerinde kurban kesmek için putların yanına dikilen ve kurbanın kanıyla boyamak için koydukları taşlardır. Putlara saygıyla ve putlar için o taşlar üzerinde kesilen kurbanların etleri de haram kılınmıştır.

Bu âyette (الأَزْلاَمِ) hayrı, şerri bilmek için atılan oklardır. "İstiksam", ok atmakla kısmet talep etmektir. Çünkü cahiliye döneminde Kâbe'de Hübel ismindeki putun yanında bir kese içine üç oku koyarlar. Oklara husust görevli de tâyin ederlerdi. Bu okların birine: "Rabbim bana emretti", diğerine: "Rabbim beni nehyetti", üçüncüsüne de: "gaflet etti" yazarlardı. Nikâh, yolculuk, ticâret ve savaş gibi mühim işlerinde okların görevlilerine müracaat ederlerdi. İş sahibi, okun birini kesenin içinden alır. "Rabbim bana emretti" oku çıkarsa o işi yapar, "Nehyetti" çıkarsa yapmaz, "Gaflet etti" çıkarsa tekrar çeker, ikisinden biri çıkıncaya kadar devam ederdi. İşte bu gibi şeylerle meşguliyet, bir nevî gayba hüküm verme olduğundan, Cenâb-ı Hakk bunlarla amel etmeyi ve bunlar mukabilinde para almayı haram kılmıştır.

Binâenaleyh zamanımızda carî olan bakıcılık, falcılık, cincilik, bakla atmak, kum üzerine çizgi çizmek ve bunların çeşitleriyle meşgul olmak, onlardan para almak, hayra ve şerre hükmetmek haramdır. Bunların haramlığına bu âyet delildir. Fakat apaçık âyetler ve hadis-i şeriflerle tefe'ül etmek câizdir.[72] Çünkü bunlarla tefe'ül etmekte istinad edilen ancak

---

72 Tefe'ül: Bir şeyi uğur saymak, hayıra yormak, bir hâdiseyi hayra alâmet, işâret olarak görmek. Tefe'ülün zıddı teşe'üm yâni uğursuz saymaktır. İslâm'da teşe'üm (uğursuzluk) yoktur. En hayırlısı tefe'üldür. (Hadîs-i şerîf- Buhârî) Peygamberimiz sallallahü aleyhi ve sellem tefe'ülü sever, fakat uğursuz saymayı sevmezdi. (İbn-i Hanbel) Zamânımızdaki bâzı falcılar, tefe'ül ederek hayrı ve şerri öğrendiklerini, sanki gaybı bildiklerini iddiâ ediyorlar. Buna Kur'ân falı, Danyâl falı diyorlar. Bu yaptıkları fal oklarıyla kısmet aramak câiz değildir.

Allah Teâlâ'dır. Zîra Allah Teâlâ, kendi kelâmı ve Resulünün kelâmiyle kullarını irşat etmesi akla uzak değildir.

Yine ölmüş hayvan eti, domuz eti, kan ve Allah'tan başkasının ismi anılıp da kesilen hayvanın eti, bunların haram olduğunu beyan etmek üzere diğer âyette dahi Allah Teâlâ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ وَمَا أَهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ "Allah size sadece leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın etini haram kıldı. Ama kim çaresiz kalırsa zaruret miktarını aşmayarak ve başkasının hakkına da tecavüz etmeyerek, haram kılınan şeyden yerse bunda günah yoktur. Şüphesiz Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur." (Nahl, 16/115) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Size, ölmüş hayvan laşesi, hayvandan akan kan, domuz eti ve Allah'tan başkasının ismi anılarak kesilen hayvanın eti haram oldu. Şu sayılan dört şey haram olunca, yol kesmek, adam soymak gibi eşkiyalıkla meşgul olmadıkça ve İlâhî prensiplerin dışına çıkmakla sınırı aşmadıkça, şu haram olan şeylerden yemeğe zaruret ve mecburiyet olması şartıyla yerse zarar yoktur. Zira Allah Teâlâ, zorda kalarak yenilen şeylerden meydana gelen günâhları mağfiret eder. Bunları zaruret zamanında yemeğe müsâde etmekle merhamet buyurur. Çünkü bunları yemezse ölüm muhakak olur. Başka şekilde açlığı gidermek mümkün olmazsa, zaruret halinde ölümden kurtulmak için bunların birinden bir miktar yemeğe dini ruhsat vardır. Zîra ölümden kurtulmak için bir miktar yemek, iki zararın en hafifini seçmektir. Tamamen vücudu yok etmekten ise, ölmüş hayvanın etinden veya diğer birinden yemenin zararı daha hafiftir. Binaenaleyh "iki zarar birleşince, en az zararlısı tercih olunur" kaidesine göre, zaruret halinde bunların birinden yemeğe din tarafından müsâde olunmuştur ki, zaruretin, haramı mubah kıldığı bu âyetle sabittir.

Bu dört şeyin dâima haram olduğuna işaret için Kur'ân'da bunların haramlığı dört yerde -ki Bakara, Mâide, En'âm ve Nahl surelerinde- zikrolunmustur. Yani dört defa zikredilmesi, dâima haram olduğuna delâlet eder. Zaruret zamanı, ölmeyecek kadar bunlardan yemek mubah olunca, eğer yemeyip de helak olursa, âsî ve günahkâr olur. Şu kadar ki, nefsini muhafaza edecek miktârı yemek caiz, fazlası haramdır. Çünkü, zaruretle

mubah olan şeyler, zaruretin miktarıyla ölçülür. Binâenaleyh zaruret geçtikten sonra fazlası haramdır.

Allah Teâlâ En'âm suresinde bunların haramlığına sebep olarak فَإِنَّهُ رِجْسٌ Yani "her biri necasettir" (En'âm, 6/145) buyurdu ki, bunların haramlığına sebep, necaset olmalarıdır. Şu halde bu âyet, necis olan şeylerin tamamının haram olduğuna delâlet eder. Binâenaleyh **küllü necisin haramun** Yani necis olan her şey haramdır, genel kuralı, bu âyetten alınmıştır. Aynı şekilde hayvanlardan eşek gibi, çatalsız yuvarlak tırnaklı olan hayvan, ayağında parmaklar olup da, parmaklarının ucunda tırnakları olan hayvan, kuşlardan şahin, doğan, kartal ve karakuş gibi pençeli olanların haramlığını beyan etmek üzere Cenâb-ı Hakk وَعَلَى الَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ "Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık.." (En'âm, 6/146) buyurmuştur. Yani Yahûdi dinine mensup olan kimseler üzerine tırnaklı olan her hayvanı biz haram kıldık mealinde olan bu âyetle beyan buyurmuştur. Gerçi bu âyet, Yahûdiler hakkında ise de, defalarca beyan olunduğu üzere bizden evvel geçmiş şeriatların ahkâmından, Kur'ân'da Cenâb-ı Hakk'ın ve hadiste Resûlullah'ın (s.a.s.) beyan ettikleri şey, hükmü kaldırıldığına dâir bir delil olmadıkça, bizim için şeriattır. Çünkü aksine delîl yoktur. Hayvanları keserken, Allah'ın ismini anmak farzdır. Zira bundan evvelki âyetlerde Allah'tan başkasının ismi anılanların haram olduğunu beyan, Allah'ın ismini anmanın farz olduğuna delâlet eder.

Allah'ın ismini anmanın farz olduğunu beyan için Allah Teâlâ فَكُلُواْ مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ إِن كُنتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ "Artık, o sapanların sözlerine kulak asmayın da, -Allah'ın âyetlerini tasdik ediyorsanız- kesilirken üzerine Allah'ın adı anılmış olan hayvanların etini yeyin." (En'âm, 6/118) buyurmuştur. Yani eğer Allah'ın âyetlerine îman ve Resulünü tasdik ediyorsanız, kesilirken üzerine Allah'ın ismi anılan hayvanın etini yeyin demektir. Diğer bir âyette وَلاَ تَأْكُلُواْ مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ "Allah adına kesilmeyen hayvanın etini yemeyin! Bu, Allah yolundan çıkmaktır, isyandır.." (En'âm, 6/121) buyurmuştur. Yani kesildiği zaman üzerine Allah'ın ismi anılmayan hayvanın etini yemeyin. Allah'ın ismi anılmaksızın kesilen hayvanın etini yemek Allah'a itaat etmekten çıkmaktır. Şu kadar ki, âyetten maksat, besmeleyi kasden terk edenlerdir. Binâenaleyh, hayvanı kesen kimse bes-

meleyi unutursa zarar yoktur. Çünkü unutmakla Allah'ın emri hilâfına bir kasıt olmadığından, unutmak, kesilen hayvanın haram olmasını îcap etmez. İşte bu âyet-i celîleler, yenmek için kesilen hayvanın, kesileceği zaman kesecek kimsenin Allah'ın adını anıp da kesmesinin farz olduğuna delâlet eder. Binâenaleyh hayvanı kesen kimse, kasden Allah'ın adını terk ederse, o hayvanın etini yemek haramdır.

147. HAYVAN KESME HAKKINDA

Allah Teâlâ hayvanı kesmekle etinin mubah olduğunu beyan etmek üzere إِلاَّ مَا ذَكَّيْتُمْ buyurmuştur. Yani sizin üzerinize, kendi halinde ölmüş hayvanın laşesi, boğulmakla ölen hayvanın eti, vurmakla ölen hayvanın eti, yüksek yerden düşmekle ölen hayvanın eti, vuruşmakla ölen hayvanın eti ve bazı organlarını yırtıcı hayvanların yemekle telef ettiği hayvanın eti haram kılındı. Ancak ölmeden kestiğiniz bu hayvanların eti helâl kılındı demektir. (Mâide, 5/2) İşte bu âyet, etini yemek için hayvanı mutlaka kesmek gerektiğine ve bu maksatla her ne zaman arzu edilirse kesmenin mubah olduğuna delâlet eder. Ancak yukarıda da beyan olunduğu üzere kesinlikle Allah Teâlâ'nın ismini anmak lâzımdır.

Daha önceki dinlerde dahi hüküm böyle olduğundan, zimmi olsun, harbî olsun, ehl-i kitabın kestiği hayvanın etinin bize helâl olduğunu beyan dolayısıyla Cenâb-ı Hakk وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُواْ الْكِتَابَ حِلٌّ لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ "... Ehl-i kitabın kestikleri ve diğer yiyecekleri size helâldir. Sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir.." (Mâide, 5/5) buyurmuştur. Yani kendilerine kitap verilmiş olan kimselerin yiyecekleri size helâldir. Sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Çünkü ehl-i kitabın kitaplarında dahi, kesilecek hayvan üzerine Allah'ın adının anılması farz ve meşru olduğundan, bizim için onların kestiğini yemek helâldir. Şu halde müslümanın kesmesiyle, ehl-i kitaptan olan Hıristiyan ve Yahûdînin kesmesi arasında fark yoktur. İsterse kesen kimse kadın veya çocuk olsun fark etmez. Hattâ besmeleyi söylemekten âciz ahres, yani kulağı duymayan ve konuşamayan bir kimse, müslüman veya ehl-i kitaptan olsun kestiği yenir. Zîra besmeleyi söylemekten âciz ise de, dini, yani İslâmiyeti veya Hıristiyanlığı veyahut Yahudiliği,

özürlerine binâen besmele yerine geçmektedir. Ancak müşrik, mecûsî ve mürtedin kestikleri yenmez. Çünkü bunlar bir kitap tanımadıklarından, kesecekleri hayvan üzerine Allah'ın ismini anmazlar. Halbuki Allah'ın ismi anılmadan kesilen hayvanın etini yemeyi Cenâb-ı Hakk nehyetmiştir. Yine bu noktaya binâen, herhangi bir dine inanmayan dinsizlerin kestiği de yenmez.

148. AV AVLAMAK HAKKINDA

Hayvan kesilme konusunda Besmele'nin lüzumu beyan olunmuştu. Burada av avlayacak kimse, silâhla avlayacaksa silâhı atacağında, hayvanlarla avlayacaksa hayvanı ava saldığında, Allah'ın ismini anmasının farz olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ فَكُلُواْ مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُواْ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ "Kendilerine nelerin helâl kılındığını sana soruyorlar. De ki: "Bütün temiz ve iyi rızıklar size helâl kılınmıştır. Allah'ın size öğrettiğinden öğrenip eğittiğiniz avcı hayvanların sizin için tutup getirdiklerini yiyiniz ve üzerlerine Allah'ın adını anınız.." (Mâide, 5/4) buyurmuştur. Yani Ey Yüce Resul! Sana mü'minler hangi şeyin kendilerine helâl olduğunu sorarlar. Sen onlara cevap olarak: "akl-ı selimin sevdiği güzel şeyler helâl kılındı" demekle, meselelerini hallet ve cevabına şunu da ilâve et, de ki: "Vahşi hayvanları avlamakla bazı faydaları kazanmak için Allah'ın size öğrettiği ilim ve hünerinizden av hayvanlarını eğitir olduğunuz halde, onların avladığı hayvanın eti ve derisiyle fayda temin etmek size helâl kılındı." Binâenaleyh av hayvanlarının size tutup getirdikleri hayvanlardan eti yenilenleri siz yeyin. Zira onu yemek mubahtır. Fakat av avlamak için beslediğiniz köpek, tazı, şahin, doğan vs. gibi hayvanları ava saldığınızda, onun üzerine Allah'ın ismini anın ki, tuttuğu av size helâl olsun. Av hayvanını ava saldığınızda, Allah'ın ismini anmaktan ve haramı işlemekten Allah'tan korkun. Nefsinizi azaptan sakının. Zîra Allah'ın hesabı gayet sür'atli, haramı işleyene azabı şiddetlidir. Bu âyette tayyibâtla maksad, gerek kesilenlerde ve gerek nîmetlerde, kullarının faydalanmasına Allah Teâlâ'nın izin verdiği ve zevk-i selimin lezîz saydığı şeylerdir.

(جَوَارِح) avlanmak için insanların besledikleri köpek cinsinden tazı, zağar, kuş nevinden şahin, doğan gibi hayvanlardır. Bunlara cevârih denilmiştir ki, hepsi insan için, çeşidine göre avlamaya hazırdır.

(مُكَلِّبِينَ) tâlim ve terbiye ettiğiniz av hayvanlarının avladıkları şeyler size helâl demektir. Binâenaleyh av avlaması öğretilmiş olan hayvanların avladıkları avların, helâl olduğunu, hayvanlarla avlamanın cevazını, av hayvanının tâlim ve terbiyesinin şart olduğunu ve ava salınacak hayvan üzerine besmele çekmek lâzım geldiğini Cenâb-ı Hakk bu âyetle beyan buyurmuştur.

Av hayvanının eğitimi üç kere tecrübeyle tespit edilir. Avda hayvan ava salındığında, avın arkasından veya önünden gitmek ve tuttuğu avı yemeyip sahibini beklemek, sahibi çağırdığında kaçmayıp gelmek tâlimden ibarettir. Avda hayvanın eğitilmesinin şart olması, avın ölü bulunduğundandır. Fakat av diri olursa, talim şart değildir. Çünkü diri tutunca, boğazlamakla helâl olur. Bu âyet, av avlamak için köpek beslemenin caiz olduğuna dahi delâlet eder. Ancak koyunları bekletmek, ekini zararlı hayvanlardan muhafaza etmek ve av avlamak gibi şer'an caiz olan bir maksadın dışında köpek beslemek caiz değildir. Av avlamak mubahtır. Avlamak farz değildir. Binâenaleyh insan av avlamakla mükellef değil, bu kendi ihtiyarına terk olunmuştur. İşte av avlamanın mubah olduğunu beyan etmek üzere AllahTeâlâ وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُواْ buyurmuştur: "İhramdan çıkınca isterseniz avlanın.." (Mâide, 5/2) buyurmuştur. Yani ihramdan çıkınca av avlayabilirsiniz. Zira avı size haram kılan ihram sona erince, avlamanız mubah ve zararı yok demektir. Çünkü engel olan ihram gidince, yasak olan avı avlaması ve onun helâl olması geri dönmüş olur.

149. GIDA ALMAK VE YEMEK YEME HAKKINDA

Allah Teâlâ bütün insanlara hitaben يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُواْ مِمَّا فِي الأَرْضِ حَلاَلاً طَيِّباً وَلاَ تَتَّبِعُواْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ "Ey insanlar! Yeryüzünde olan bütün nimetlerimden helâl hoş olmak şartı ile yeyiniz; fakat şeytanın peşinden gitmeyiniz. Çünkü o, sizin besbelli düşmanınızdır." (Bakara, 2/168) buyurmuştur. Yani ey insanlar! Sizin için yer yüzünde yaratılan nimetlerden

helâl ve güzel bir şekilde yeyin ve rızkınızı kazanırken şeytanın telkinlerine aldanmayın. Zira şeytan, sizin için açık bir düşmandır. Binâenaleyh sizi harama teşvik eder, onun sözüne uymayın demektir. İnsanın yemesi üç kısımdır: Birincisi ölmeyecek ve hayatını devam ettirecek kadar yemek farzdır. İkincisi çalışıp çabalamaya ve İlahi yükümlülükleri yerine getirmeye muktedir olup, vücudu güç ve kuvvetten düşmeyecek kadar yemek farzdır. Üçüncüsü bunların ötesinde, nimetlerden lezzetlenmek için yemek mubahtır. Çünkü Allah Teâlâ, yer yüzünde olan nimetleri kullarına mubah kıldığını beyan dolayısıyla هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً "O'dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı.." (Bakara, 2/29) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ öyle bir Yüce Zat'tır ki, yeryüzünde, istifadesi mümkün olan şeylerin tamamını sizin faydalanmanız için yarattı demektir.

İşte bu âyette Cenâb-ı Hakk faydalı şeylerin insanlara mübah olup, faydalanmasının caiz olduğunu beyan etmiştir. Binâenaleyh gerçi âyette umûma mübahlık kapısı açılmış ise de, insanlar arasında çekişmeye meydan vermemek için, bu faydalı şeylerden bazılarını bazı kimselere mülk olarak tahsis etmiştir. Diğerlerinin müdahale ve taarruzundan onu korumuş, bu suretle herkesin kendi hukûki tasarrufunu kendine has kılmıştır. Herkes mülk edinme şekillerinden biriyle, malik olduğu malında istediği gibi tasarrufa Allah tarafından izinlidir. Başka bir kimse ona müdahale edemez. Yoksa nefislerine uyan bazı kimselerin dedikleri gibi: "herkese her şey mubah olsun!" şeklinde değildir. Zira insanlar, umumiyetle menfaatlerinin esiridirler. Eğer herşey herkese mübah olsa, her zaman dünya herc-ü merc içinde kalır. Kargaşa kapıları açılır. Bu da dünyanın yıkılmasına sebep olacağından, Cenâb-ı Hakk kendi kanunlarında, her şahsın hukukunu korumuş ve hususi menfaatlerini o şahsa tahsis etmiş ve başkasının müdahalesini yasaklamıştır. Bununla dünyanın intizamını ve kullarının istirahatını temin etmiştir.

Eğer herkes dinin koyduğu kurallar ve prensiplerle bağlanmasa ve mubah olan eşyada her şahsın tasarruflarını dini kurallar belirlememiş olsaydı, herkes aklına geleni yapar, başkasının hukukunu kendine mubah sayarak tecâvüz eder ve hak sahibi, mütecavizin tecavüzünü önlemek ister, böylece ufacık bir şeyden büyük arbedeler çıkardı. Her beldede, her şahısta

bu durum devam edip giderdi. Bununla da herkesin huzuru kaçacağından dolayı, âlemin huzurunun haleldar olacağı şüphesizdir.

Binâenaleyh yeryüzünde insanlar için istifadesi mümkün olan şeyleri, Allah Teâlâ bir takım kayıtlara bağlamıştır. Meselâ mülkiyet ve diğer tasarruf sebeplerinden bir sebeple ancak sahibi istifade edecek, başkasının hukukunu ilgilendiren şeylere taarruz etmeyecek, bu gibi şartlarla, o kimsenin istifadesini mübah, başkalarının hukukuna taarruz ve tecavüzü haram kılmıştır. Çünkü haramlığın sebebi ikidir: Birincisi: Çirkinleştirmek ve zarar vermektir. İkincisi: Başkasının hakkına tecavüz etmektir.

Binâenaleyh izni olmaksızın başkasının malından istifade etmek haramdır. Evet izne ihtiyaç görülmeksizin, insanların yemek yiyeceği evler de vardır. Onları beyan etmek üzere Allah Teâlâ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى أَنفُسِكُمْ أَن تَأْكُلُوا مِن بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكْتُم مَّفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ "Görme özürlü, topal veya hasta gibi özürlülerin sizin evlerinizden yemek yemelerinde mahzur olmadığı gibi, sizin de eşlerinize yahut çocuklarınıza ait evlerinizden, babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden yahut anahtarları size bırakılıp sahip çıkmanız istenen yerlerden veya arkadaşlarınızın evlerinden yemek yemenizde mahzur yoktur.." (Nûr, 24/61) buyurmuştur. Yani sizinle beraber yemek yemekte, kör topal ve hastalar üzerine sakınca yoktur. Özürlü olan kimselerin özrü, yani hasta olmaları, sıhhatli olan kimselerle yemek yemelerine mâni değildir. Yine sizin üzerinize sakınca yoktur ki, kendi evlerinizde ve babalarınız, analarınız, biraderleriniz, kız kardeşleriniz, amcalarınız, halalarınız, dayılarınız ve teyzelerinizin evlerinde veyahut anahtarlarına malik olduğunuz efendinizin çiftliğinde ve koyun ağılı gibi size teslim olunan yerlerde izinsiz yemenizde yahut arkadaşlarınızın evlerinde hane sahibinin iznine ihtiyaç kalmaksızın yemek yemede bir engel ve güçlük yoktur.

Şu beyan olunan hâne sahipleriyle aranızda olan münasebete binâen,

izin almadan yemenize dini müsaade vardır. Örf ve âdetde cereyan eden muamele de böyledir. Yani kör, topal ve hasta olanların özürleri onlara Allah tarafından verilmiş birer hediye olduğundan, onları hakir görmek caiz olamaz. Binâenaleyh onların özürlü olmaları, sizinle beraber yemek yemelerine mâni değildir. Yine sizin çoluk çocuğunuz bulunan evlerinizde, evlât ve ailenizin malından da izin almadan yemenizde günah yoktur. Zira insanın evlât ve ailesinin malı, kendi malı gibi olduğundan, onların malından izin olmadan yemekte dini engel yoktur. Aynı şekilde baba, ana, amca, dayı, hala, teyze, birader ve kızkardeş arasında örf ve âdette cari olan teklifsizliğe binâen, bunların evlerinde izin istemeden yemek yemede günah yoktur. Çünkü bunların aralarında, birbirine karşı rahatlık ve saygı mevcut olduğu yönüyle manen izin vardır. Yine çiftliğin kâhyasına, o çiftliğin anahtarı teslim olunduğu ve çiftliğin genel ve özel işleri kendisine verildiği yönüyle, nafakasını oradan almaya izinlidir. Almak da hakkıdır.

Aynı şekilde dostlar arasında tekellüfsüz yeyip içme âdet olduğu gibi, bu türlü şeylere memnun olunduğundan, bir dostun, dostunun evinden izin istemeden yemesinde bir sakınca yoktur. Şu kadar ki, bunların hepsinde israf etmemek ve çalıp evine götürmemek şarttır. Çünkü bunların hepsindeki dini izin, karın doyuruncaya kadardır. Fazlaya izin yoktur. Binâenaleyh karın doyduktan sonra bir miktarını evine götürmek caiz değildir.

Yemek yerken, bir sofrada bulunan kimselerden hepsinin, bir tabaktan yemelerinde veyahut ayrı ayrı herkesin birer tabaktan yemesinde dini bir engelin olmadığını beyan etmek üzere Allah

Teâlâ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَأْكُلُوا جَمِيعاً أَوْ أَشْتَاتاً "... İster toplu, ister ayrı ayrı yemenizde de sakınca yoktur.." (Nûr, 24/61) buyurmuştur. Yani hepinizin beraber bir kaptan yemenizde günah yoktur. Zira beraber yemekte, tevazu olduğu gibi, birbirinize muhabbet de vardır. Her birinizin, ayrı ayrı birer kaptan yemenizde dahi günah yoktur. Zira ayrı ayrı tabakta yemekte, temizlik daha fazladır. Binâenaleyh her iki şekle de dini cevaz vardır. Bu hususta mekruhluk söz konusu değildir. Şu halde isteğiniz şıkkı seçebilirsiniz. Çünkü insanların iki şekle de ihtiyaçları olduğundan, duruma göre amel etmeğe Cenâb-ı Hakk bu âyetle müsade buyurmuştur.

İşte dini hükümlere ve bilhassa bu gibi apaçık âyetlere vukufu olma-

yanlar, ayrı ayrı tabaklarda yemek yemeğe, alafrangalık derler ki, sanki İslâmiyet'te böyle yemeğe cevaz yokmuş da, frenklerin icadı olduğunu söyler. Halbuki bir tencerede pişmiş yemeği, ayrı ayrı kaplara taksimle, her ferdin yemeğini kendi önüne koymak, bu âyetle meşrudur. Tâ Asr-ı saadetten bu ana kadar, bedevî Araplarda bile bu âdet carîdir. Evet bu âdet cari olduğu gibi, durumun gerektirdiğine göre, hepsi birlikte bir kaptan dahi yerler. Binâenaleyh şu usul üzerine yemek yemek, müslümanlığın kurallarındandır. Fakat yüksek masa üzerinde yemek, İslâmiyet'in başlangıcında yok ise de, Emevi devleti zamanında başlamış olduğundan, bu usulü frenklere mal etmek doğru değildir. Gerçi sofra üzerinde yemek, Resûlullah'ın (s.a.s.) sünneti ise de, yüksek masa üzerinde yemek de mubahtır. Buna dini bakımdan bir engel yoktur. Fakat yemek yemede israf etmek haramdır. Çünkü Cenab-ı Hakk وكُلُواْ وَاشْرَبُواوَلاَ تُسْرِفُواْ إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ "... Yiyin, için fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri asla sevmez." (A'raf, 7/31) Yani siz Allah'ın verdiği nimetlerden yiyin, için fakat israf etmeyin. Zira israf edenleri Allah Teâlâ sevmez demektir. Gerçi yukarıda beyan olunduğu üzere, ölmeyecek kadar yemek farzdır. Binâenaleyh yemeği tamamen terkederek, açlıktan ölürse, nefsinin katili ve Cehennemlik olur. Yine ibadet yapmadan ve çalışmadan âciz olacak kadar yemek yemeği terketmek haramdır. Aynı şekilde lüzumundan fazla ve tok karnına yemek de haramdır. Çünkü lüzumundan fazla yemek, mideyi yorar, onu bozar. Binâenaleyh genellikle insana hastalık mideden gelir. Zira mide, insan vücudunda yanan bir motor konumundadır. Motor ise lüzumundan fazla yanarsa patlar. Eğer lüzumundan az yanarsa yol almaz. Şu halde onun kıvamını bulmak ve itidal üzere ihtiyacını vermek lâzım olduğu gibi, yeme-içmede midenin gıdasını itidal üzere vermek de lâzımdır.

Nisâburî'nin Tefsirinde beyan olunduğu üzere, Hrıstiyan bir doktor Ali Vakidi'ye: "Sizin kitabınızda tıbba dâir birşey yok" dediğinde, Ali Vakidi: "Bizim kitabımız, tıp ilminin özetini, yarım âyette toplamıştır" demiş. Bu kelimeleri yani كُلُواْ âyetini okuyunca, Hrıstiyan doktor: "Sizin Resulünüzden de tıbba dâir bir şey gelmedi" deyince, Ali Vâkidi: "Bizim Resulümüz, tıbbın özetini birkaç kelimede topladı der ve şu hadisi okur: **el-midetü beytüd-dai vel-Himyetü ra'su külliddevai. Ve e'ti külle bedenin ma avvettehü** Yani:

"Mide hastalıkların evidir. Az yemek, her devanın başıdır. Her bedene, alıştığı şeyi ver, alıştığının tersini verme."[73] demektir. Bunun üzerine Hrıstiyan doktorun:[74] "Sizin kitabınız ve Resulünüz, tıp ilminden Calinos'a birşey bırakmamış" dediği nakledilmektedir. Çünkü mideyi iyi kullanmak kadar doktorluk olamaz. Normal bir şekilde yemek, her devanın üstündedir. Çünkü mideyi normal bir şekilde kullanmak, vücudun mizacını muhafaza ettiğinden, hastalıktan uzak olacağı yönüyle ilaca ihtiyaç bırakmaz.

150. İSRAF HAKKINDA

İsrafın kötülüğünü beyan hakkında Allah Teâlâ وَلاَ تُبَذِّرْ تَبْذِيراً إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُواْ إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُوراً "... Sakın saçıp savurma. Çünkü savurganlar şeytanların kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür." (İsrâ, 17/26-27) Yani sakın saçıp savurma. Zira müsrifler, şeytanların kardeşleridir. Halbuki şeytan Rabb'ine karşı son derece nankördür. Binâenaleyh adaletin gereğinden çıkıp israf etme ki, şeytana kardeş olmayasın. Çünkü müsrifler, şeytanın aldatmasıyla mallarını lüzumsuz yerlere sarfederler. Hem kibir, gurur, riya ve gösteriş gibi kötü ahlakla sarfetmekle, şeytana kardeş olurlar. Şeytan ise, nîmetiyle çepe çevre kuşatıldığı Rabb'ini inkâr etti. Şeytanın aldatmalarına aldanan, şeytan gibi küfran-ı nîmete yuvarlanmış olur. Âhirette şeytanın gideceği Cehenneme gider. Kardeşinden ayrılamaz demektir.

İşte Cenâb-ı Hakk bu âyetle müsrifleri şiddetle kötülemiştir. Zira hem Allah Teâlâ katında ve hem de insanlar nazarında şeytandan daha fazla kötülenen ve nefret edilen bir kimse yoktur. Binâenaleyh müsriflerin tamamının, şeytanın kardeşi olduğunu beyan etme, bu gibi kimseleri son derece kötülemek anlamına gelir. Aynı zamanda israftan şiddetle kaçınmayı dahi ihtiva etmektedir. Çünkü israf, insanları şiddetle tehlikeye düşüren kötü huylardandır. İsraf, malını harcanması gereken yerin dışına, boş şeylere, oyun vs. gibi bâtıl şeylere sarfetmektir. Zira mal, korunma hususunda insanın vücuduna denktir ki, dünyada yaşama ve hayatı devam ettirmek

73 Hadisin değerlendirmesi için bkz: Aclûnî, a.g.e; 2/279-280.
74 Neysabîni, Regaibu'l-Furkan, A'raf, 7/31. ayetin tefsirinde.

de ancak malla olabileceğinden, insanın malı, vücudu kadar kıymetlidir. Binâenaleyh lüzumsuz yere ve bilhassa günah yollarına sarfetmek asla caiz olamaz. Şu halde kumar, içki gibi kesin bir şekilde haram olan şeylere sarfolunan paralar, israfa dahil olduğu gibi, faydasız yerlerin tamamına harcanan mallar da, isterse gayet az olsun, bizzat israfdır. Sarfeden kimse, Allah katında sorumlu olur. Böyle yerlere harcama, âhirette cezayı gerektirir.

Binâenaleyh insan, malı kazanırken meşru yollara tevessül etmek suretiyle helâlından kazanması farz olduğu gibi, malını sarf ederken dahi, aynı şekilde, sarfedeceği yerin meşru olup olmadığını düşünmesi ve meşru olan yerlerin dışındaki yerlere harcamaktan kaçınması lâzımdır. Çünkü harcamasının her zerresinden sorumludur. Binâenaleyh Allah'a karşı hesap defterini muntazam tutması bir kulluk görevidir.

151. ELBİSE HAKKINDA

İnsanlar hayatta bulundukça, yemekten sonra muhtaç oldukları şeylerin en önemlisi giyimdir. Zira avret mahallini örtmek, din bakımından farz olduğu gibi, aklen dahi lâzımdır. Sıcaktan, soğuktan vücudu muhafaza etmek de gereklidir. Binâenaleyh Cenâb-ı Hakk يَا بَنِي آدَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ "Ey Âdem'in evlatları! Her namaz vaktinde mescide giderken, süsünüz olan elbisenizi giyinin.." (A'raf, 7/31) buyurmuştur. Yani ey Ademoğulları! Her mescitte avret mahallinizi örtmek için zinetiniz olan elbisenizi giyinin demektir.

Binâenaleyh avret mahallini örtecek, sıcaktan ve soğuktan vücudu muhafaza edecek kadar elbise giymek farzdır. Şu halde, avret mahallini açık bulundurmak haramdır. Hattâ avret mahallini örtmek, namazın sıhhatinin şartından olduğuna işaret için Cenâb-ı Hakk her mescit yanında, zînetinizi takının buyurmuştur ki, namazda örtülmesi lâzım olan mahallinizi örtün demektir. Cuma ve Bayram namazlarında ve cemaatle kılınan diğer namazlarda, erkekler için elbisenin güzelini giymek sünnettir. Gerçi âyette hitap erkeklere ise de, genellikle dini hükümlerde kadınlar erkeklere tabi olduğundan, kadınlar zikrolunmamıştır. Yani kadınlar da aynı hükümlerle mükelleftirler.

Elbisenin, insanlar için şükredilmesi farz olan nimetlerden olduğunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسايُوَارِي سَوْءَاتِكُمْ وَرِيشاً "Ey Âdem'in evlatları! Bakın size edep yerlerinizi örteceğiniz giysi, süsleneceğiniz elbise indirdik.." (A'raf, 7/26) buyurmuştur. Yani ey Ademoğulları! Siz avret mahallinizi örtmek, zînet için giydiğiniz elbisenizi, rahatınız için düşündüğünüz döşeklerinizi ve örtündüğünüz yorganlarınızı biz sizin üzerinize nimet olarak verdik. Yani keten, pamuk vs. gibi elbiseye esas olan bitkilerin meydana gelmesine sebep olan yağmurları, biz semadan indirdik. O yağmurlar sebebiyle, giyeceğiniz şeyleri yarattık. Binâenaleyh bu nimetleri ihsanımıza şükretmeniz lâzım demektir. Şu halde elbise, Cenâb-ı Hakk'ın insanlara ihsan ettiği nimetlerdendir. Diğer nimetlerle nimetlenmek için çalışmak lâzım olduğu gibi, elbise nimetinden faydalanmak, güzelini ve temizini giymek için çalışmak dahi lâzımdır. Şu kadar ki, riya olarak giyinip insanlara görünür ve gösterirse caiz değildir.

152. İÇKİ VE KUMAR HAKKINDA

İnsanlar, vücutlarını korumak için giysiye ve hayatlarının devamı için yiyeceğe nasıl muhtaç iseler, bunları elde etmek için kazandıkları malı da korumaya borçlu oldukları gibi, insan bünyesini tahribe ve malın kaybolmasına sebep olan içki, afyon esrar, kumar gibi şeylerden kaçınmaları dahi farzdır. Bunların haram olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالأَنصَابُ وَالأَزْلاَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ "Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felah bulasınız!" (Mâide, 5/90) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! Şarap, kumar, insanları dinden saptırmak için dikilmiş putlar, üzerinde hayır veya şer yazılı olan ve bir işi yapacaklarında kura çekip hangisi çıkarsa onunla amel etmek üzere hazırlanmış ağaç parçaları, ancak şeytanın işinden bir necasettir. Binâenaleyh şeytanın bu gibi işlerinden kurtuluşa ermeniz için kaçının ki, Allah'ın rızasına nail olasınız. Bu âyette, "hamr"la maksat, insanı sarhoş edip, aklına zarar veren her şeydir. Binâenaleyh neden yapılmış olursa olsun, sarhoşluk veren içkinin her çeşidi haramdır.

Burada "meysir"le kasdedilen, kumardır. Binâenaleyh hangi şeyle oynanırsa oynansın ve hangi çeşidinden olursa olsun kumar haramdır. "Ensab"la maksaat putlardır. "Ezlâm"la maksat, taş veya ağaç parçalarıdır. Müşrikler bir iş yapacaklarında, onun hayır veya şer olduğunu bilmek için, taş veya ağaç üzerine hayır veya şer yazarlar, onu bir torba içinde muhafaza ederlerdi. Gerektiğinde, torbanın içinden gelişi güzel birini alıp, hayır yazılı parça çıkarsa, o işi yapmak ve eğer şer yazılı olursa yapmamak için kullanırlardı.

Âyette beyan olunan bu dört şey, şeytanın işi olup, insanları sapıttırmak için icat olunmuş bir necaset olduğunu beyan ederek, Cenâb-ı Hakk kullarını bunlardan nefret ettirmiştir. Çünkü bunlardan kaçınmak, kurtuluşa sebeptir. Bunun için bunlardan kaçınmak, ehemmiyetle tavsiye olunmuştur. İşte aklı izâle eden içki, insanlar arasında her kötülüğün esasıdır. Çünkü insanın en kıymetli şeyi olan vücudunu tahrip, sinirlerini perişan, malını israf ve aklına zarar verme gibi kötülükleri saymakla tükenmez. Binâenaleyh aile arasında ahengi ve intizamı bozduğu, her zaman görülen hallerdendir.

Kumara gelince, mal, dünyanın îmarı ve insanların ihtiyaçlarını görmek için ihsan olunmuş İlâhî bir bağıştır. Kumarda harcanması ise, yaratılış gayesinin dışına harcamaktır. Yine mal, ticaret, zirarat, sanat gibi muamelelerle kazanıldığından, bunların haricinde, bedelsiz ve emeksiz, diğer kimselerin malını yemek, elbette haramdır. Aynı şekilde tavlaya dört zar atmak veya bir kâğıt çıkarmak suretiyle bedelsiz başkasının malını almak, insanları tembelliğe sevkeder. Aynı zamanda kahve köşelerinde ve han bucaklarında veyahut husûsî kumarhanelerde oturup oyun oynamakla meşgul olanlar, namazları geçtiği halde hiç aldırmazlar. Kumar yüzünden binlerce hanenin harap olup, ocakların söndüğü ve büyük ailelerin refah ve saadetten sefalete düştükleri malûmdur. Halbuki mal, insanın sâadetine hizmet edip, geçim ve rahatını temin ettiği cihetle İslâm dini, malı batıl şeylere harcamakla israf etmekten herkesi yasaklamıştır. Ticaret ve diğer meşru yollarla artırmaya çalışmayı emreder. Şu halde bir oyun vasıtasıyla karşılıksız yüzlerce ve binlerce lirasını başkasına vermek, cinnet eseri ve aklın tersine bir davranıştır. Kumarın bu kadar zararlarının yanında, insanların birbirlerine borç vermesini ve yapmakla yükümlü oldukla-

rı yardımlaşmayı da kumar, kökünden sarsar. Çünkü kumar oynayanlar arasında, masa başında zahiren bir muhabbet görülürse de, aralarında hiç bir zaman düşmanlık eksik olmadığı ve azıcık düşmanlıktan başlayarak, gittikçe düşmanlığın arttığı, birbirlerini öldürmeye kadar ilerlediği dahi, inkârı mümkün olmayan gerçeklerdendir.

İnsanın değeri ve şerefli konumu pek kıymetli iken, insan ömrünün bu gibi zararlı neticeleri veren şeylere harcanılmasının şiddetle reddedilmesi, son derece yerindedir. Hiç bir oyunun maddî zararı olmasa bile, menfaati de asla yoktur. Binâenaleyh insanı beyhude hevâ ve hevesine sürükleyen, vaktinin boşuna harcanmasına, tembelliğine ve fakirlik ve sefilliğine sebep olan bütün oyunları, İslâm dini yasaklar. Yine afyon ve esrar da insanın vücudunu tahrip ve aklını ihlal ettiğinden, şarap gibi haramdır.

153. OYUN HAKKINDA

Oyunların Cehennem azabını gerektirdiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُواً أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ "Öyle insanlar vardır ki hiçbir delile dayanmaksızın, halkı Allah yolundan saptırmak ve onunla alay etmek için laf eğlencesi satın alırlar. İşte onları zelil ve perişan eden bir azap vardır." (Lokman, 31/6) buyurmuştur. Yani insanlardan bazıları, halkı Allah yolundan engellemek ve ihlâl etmek için, faydasız sözleri satın alır. Allah'ın âyetlerini ve bilhassa oyunu yasaklayan âyetleri oyuncak ve alaya alırlar. İşte bu gibi özellikleri taşıyan kimseler için, perişan edici azap vardır. Zira insan, dünyevî ve uhrevî maddî ve manevî bir fayda mülâhazasıyla çalışmak ve boş yere ömrünü harcamamakla mükelleftir. Ömrünü boş yere geçirmemesi ve onu Allah'ın rızasının tersine harcaması, İlâhî azabı gerektirir. İnsan, kendi ömrünü faydasız olarak zayi ettiğinde mes'ûl olduğu gibi, başkasını kendi hevâ ve hevesine uydurmakla tembelliğe sevkettiğinde dahi mes'uldür. Zira oyun en az iki kimse arasında oynandığından, elbette biri diğerini teşvik etmekle yoldan çıkarma ve aldatmadan hâlî olmaz.

Bu âyette لَهْوَ الْحَدِيثِ ile kasdedilen, mükellef olduğu ibâdeti ve işini yapmaktan insanı alıkoyan oyunlar, yalan sözler ve insanları güldürecek

şeylerdir. Binâenaleyh tavla, dama ve iskambil gibi oyunların hepsi "lehve'l-hadis"e dahildir. Şu halde bunları işleyenler ve bilhassa mükellef oldukları ubudiyet vazifelerini oyun sebebiyle terkedenlerin, perişan eden azaba müstehak olduklarına bu âyet delâlet eder. Yine şarkı ve çalgılara para verip dinleyenler, "lehve'l-hadîs"i satın alanlar kısmındandır. Çünkü çalgı ve oyunların tamamı, kalbi bozan, malın boşuna kaybolmasına sebep olan ve Allah'ın gazabını çeken çirkin işlerdendir. İşte oyun, çalgı vs. gibi bâtıl olan şeyleri, hak üzerine tercih edenleri Allah Teâlâ, üç yönden kötülemiştir. Birincisi, faydasız oyunları yapmaları, ikincisi doğru yola gidenleri aldatıp engellemeleridir. Üçüncüsü ise, bu yaptıklarının, dine ve akla dayanmayıp, ancak kötülüklerin anası olan cehaletlerine dayanmasıdır.

154. TEVBENİN FARZ OLMASI VE KABULÜ HAKKINDA

İnsanlar, insan olmanın gereği olarak, Rabb'lerine karşı kulluk görevlerini tam olarak yerine getiremedikleri gibi, kusurdan da hâlî olamazlar. Şu kadar ki, kusur işleyince Rabb'ine iltica ederek, işlediği kabahate pişmanlık duyup, affını istirham etmenin farz olduğunu beyan için Allah Teâlâ وَتُوبُوا إِلَى اللّٰهِ جَمِيعاً أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ "... Ey müminler! Hepiniz toptan Allah'a tövbe ediniz ki felaha eresiniz." (Nûr, 24/31) buyurmuştur. Yani mü'minler! Felaha dahil olup, saadete vâsıl olmanız için, kusurunuzun affını dilemekle Allah'a tevbe edin ve hatalarınıza hepiniz pişmanlık duyun demektir. İşte bu âyet, bütün mü'minlerin, kusurlarına tevbe etmelerinin farz olduğuna delâlet eder. Çünkü وَتُوبُوا emri, farziyet için olduğu gibi, fevri, yani günâhın akabinde zaman geçirmeksizin tevbenin farz olduğuna da delâlet eder. Binâenaleyh günâhı işlemek bir kusur olduğu gibi, tehir etme de ayrıca bir günâhtır. Kul, ubudiyetinde meydana gelen hatasına tevbe ettiği zaman, Allah Teâlâ onun tevbesini kabul edip, hatasını affedeceğini beyan etmek üzere وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ

"O'dur ki kullarının tövbesini kabul eder, günahlarını affeder. Hem sizin bütün yaptıklarınızı da bilir." (Şûra 42/25) buyuruyor. Yani Allah Teâlâ öyle bir Yüce Zat'tır ki, ihlâslı bir şekilde kulları tarafından yapılan tev-

beyi kabul eder ve günahlarını affeder. Sizin yaptığınız şeylerin tamamını bilir demektir. Tevbenin özeti altı şeydir. Günahkâr adam, işlemiş olduğu günahına pişman olmalı, üzerine farz olduğu halde geçirmiş olduğu namazı varsa, onu kaza etmeli, kul haklarını yerli yerince eda etmeli, tevbesi samimi bir şekilde olmalı, ibâdetin zahmetini nefsine tattırmalı ve güldüklerine karşılık ağlamalıdır.

İnsanın işlemiş olduğu günah, Allah'la kendi arasında ise, tevbenin kabulünün şartı üçtür: 1. Tevbe edeceği günâhı terketmek. 2. Günâhı işlediğine pişman olmak. 3. Bir daha o günâhı işlememeye kesin olarak karar vermektir. İşte şu üç şart bulunursa, tevbesi kabul olunacağı bu âyetle sabittir. Eğer tevbe edeceği günâh, kul haklarına ait olursa, Allah'ın haklarına karşı, şu üç şartın varlığıyla beraber, hak sahibiyle de helâlleşmektir. Çünkü kul haklarında, insanın hakkı olduğu gibi, Allah'ın (c.c.) dahi hakkı vardır. Zira Cenâb-ı Hakk insanları, birbirlerinin hukukuna taarruzdan yasaklamıştır. Taarruz edince, kulun hakkı olduğu gibi, yasak olan taarruzu da işlediklerinden dolayı, Allah hakkı da vardır.

Binâenaleyh Allah'ın hakkına karşı tam bir pişmanlıkla, İlâhi dergâha iltica etmek lâzım olduğu gibi, hak sahibi olan kimsenin memnuniyetini kazanma ve hakkını vermek de lâzımdır. Eğer hak sahibi affederse, ona da kimse bir şey demez. Tevbe, Allah Teâlâ'nın kullarına lütfu ve merhametidir. Çünkü insanın kusurdan uzak olma imkânı yoktur. Şu halde, eğer Allah, tevbe ile kusurunu affetmezse, kusur işleyen mutlaka cezasını görecek, onun affına hiç çare yok diye Cenâb-ı Hakk kesip atsaydı, masum olan peygamberlerden başka, insanlardan azap görmedik hiç kimse kalmazdı. İnsanlar için bundan büyük bir felâket de olmazdı.

155. DUANIN KABULÜ HAKKINDA

İnsanlar, kusurlarının affını Rabb'lerinden istirham ettikleri gibi, ihtiyaçlarını giderilmesini ve arzularının yerine gelmesini dahi Rabb'lerinden isterler. Bu isteklerinin yerine getirilmesine dua eder, münâcâtta bulunurlar. Nitekim bir efendinin hizmetçisi, kendisine karşı kusur işlerse, affını efendisinden istediği gibi, bir ihtiyaç olduğunda onu da efendisinden

rica eder. Efendisi de isterse kusurunu affedip, ricasını kabul eder, isterse etmez. İşte bu misal, kullarla Rabb'leri arasında duaya bir örnektir. Kulları dua ederse, şartlarına muvafık olduğu zaman kabul edeceğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ "Rabbiniz buyurdu ki: "Bana dua edin ki size karşılık vereyim.." (Mü'min, 40/60) buyurmuştur. Yani Rabbiniz: "Bana dua edin, duanızı kabul edeyim" buyurdu demektir.

Dua: İnsanların muhtaç oldukları şeyleri, büyük bir tevazu ve yalvarışla Rabb'lerinden istemeleridir. Şu halde âyetin mânâsı, siz muhtaç olduğunuz şeyi isteyin, ben de size vereyim demektir. Fakat istemenin yolunu bilmek lâzımdır. Bazı duaların kabul olmamasından dolayı, bu âyete itiraz edilemez. Zira dua ile istenilen şey, bazan dua eden kimse hakkında uygun olmaz. Bunun için kabul olunmaz. Binâenaleyh bazan duanın kabul olunmaması, mutlaka duanın kabul edilmemiş olduğunu gerektirmez. Fakat dua, Allah Teâla'nın emrine bağlı bir ibadet olduğundan, kabul olunmazsa dahi, dua eden kimseye bizzat sevap getirir. Çünkü duayı emreden Allah Teâlâ, emrine uyan kuluna sevap vermesi, O'nun cömertliğinin gereğidir. Zira dua, Allah'a tam bir şekilde güvenip, Allah'ın dışındakilerden güveni kesmek anlamına gelmesi yönüyle dua, ibâdetin en samimisidir. Dua, Allah Teâlâ'daki Rubûbiyet'in azametini bilmek, ubudiyette olan zilleti idrak edip, Rabb'inin himayesine sığınmak ve ihsanından istifade etmeyi arzu etmektir.

Mütevazi bir şekilde dua etmenin, duanın âdabından olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ ادْعُواْ رَبَّكُمْ تَضَرُّعاوَخُفْيَةً "Rabb'inize için için yalvararak, başka nazarlardan uzak, gizlice dua edin.." (A'raf, 7/55) buyurmuştur. Yani Rabb'inize, tevazu ve yalvararak, gizlice dua edin demektir. Şu halde, duada mütevazi olmanın lâzım geldiğine, bu âyet delâlet eder. Yine gizli dua etmenin, açıktan dua etmekten daha faziletli olduğuna da delâlet eder. Şu da bilinmelidir ki, duanın kabul olmamasından korkarak ve kabul olunmasını ümid ederek dua edilmesi lâzım geldiğine وَادْعُوهُ خَوْفاً وَطَمَعاً "Hem endişe, hem de ümit ile O'na yalvarın." (A'raf, 7/56) âyeti delâlet eder. Yani siz Allah'ın azabından ve duanızın kabul edilmemesinden korkar, aynı zamanda rahmetini ve duanızın kabulünü ümid eder olduğunuz halde, Allah'a dua edin demektir. İşte şu iki âyet, duada tevazu ve gizlili-

ğin, duanın kabul edilmemesinden korkmanın ve kabulünü ümid etmenin, duanın âdabından olduğunu beyan etmiştir. Binâenaleyh dua eden kimsenin, kendi aczini bilmesi, duada son derece mütevazi olması, istediği şeyi vermeğe Rabb'inin kudret ve azametinin yeteceğine inanması, duanın kabulünün şartlarındandır. Şu halde duanın, korku ümit arası olması yani kabul olunmamasından korkusuyla beraber kabulünü de ümit edip, reca içinde olması lâzımdır.

Dua eden kimse, duanın kabulüne, Cenâb-ı Hakk'ın kabul etmesine ve Allah'ın bu husustaki lûtfuna tamamen inanıp, duasında Allah'a îtimad etmesi lâzım geldiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ "... Bana dua edenin duasına icabet ederim. Öyleyse onlar da dâvetime icabet ve Bana hakkıyla inanıp tasdik etsinler ki doğru yolda yürüyerek selâmete ersinler." (Bakara, 2/186) buyurmuştur. Yani dua eden kimse, duasını bana hasredip, benim dışımdakilerden ümidini kestiğinde, ben onun duasına icabet eder ve duasını kabul ederim. Binaenaleyh benden, dualarına icabetimi istesinler ve doğru yolu bulmak için bana îman ve itimat etsinler demektir. Duanın kabulünde istenilen şeyin muhal olmaması şart olduğu gibi, zahiri sebeplerine tevessül etmek dahi şarttır. Gerçi bu âyette duanın kabulü mutlak zikrolunmuş ise de, diğer âyetlerde İlâhi iradeye bağlı olarak zikrolunduğundan, duayı kabul, Allah Teâlâ üzerine farz değildir. Binaenaleyh isterse kabul eder, isterse kabul etmez. Kabulü hemen olmadığından, bir müddet sonra kabul olma ihtimali her zaman mevcuttur. Şu halde istenilen şeyin derhal hâsıl olmamasından dolayı, duaya kabul edilmedi nazarıyla bakılmaz.

Dua etmek, her zaman caiz olup, duanın muayyen bir zamanı ve mekânı olmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ مَسَّ الإنسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِداً أَوْ قَآئِماً فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرٍّ مَّسَّهُ كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ "İnsan bir sıkıntıya mâruz kalınca gerek yan yatarken, gerek otururken veya ayakta iken, Bize yalvarıp yakarır. Fakat Biz sıkıntısını giderdik mi, sanki uğradığı dertten dolayı Bize yalvaran kendisi değilmiş gibi eski haline geçip gider. İşte (hayat sermayelerini boşuna harcayıp) haddini aşanlara, yaptıkları işler, kendilerine böyle süslenmiş, hoşlarına gitmiştir." (Yûnus 10/12) buyurmuştur. Yani insana bir zarar dokunduğunda, yattığı, oturduğu veyahut

ayakta olduğu halde, bize dua eder. Büyük bir istekle, o zarardan kurtulmak ister. Ancak bizim yardımımızla kurtulacağını idrak ederek, bizim dışımızdakilerden başkasından ümidini keser. Biz, o zararı ondan kaldırınca da, sanki o zarara dâir bize hiç dua etmemiş gibi duadan vazgeçer. Yalvardığı zamanları unutur. Duaya ihtiyacı yokmuş gibi bir tavır takınır. İşte bu gibi müsriflere amelleri süslü gösterilir demektir. Halbuki sıkıntı zamanında duasının kabulünü isteyen kimsenin, rahat zamanında da duayı çok yapması lâzım geldiğini bir hadîsinde Resulullah (s.a.s.) beyan etmiştir.

İşte bu âyette Cenâb-ı Hakk dua eden kimsenin, yatarken, otururken, ayaktayken dua ettiğini tasvir etmiştir ki, insanın her halinde dua etmesi caiz olup, duanın muayyen bir zamanı ve mekânı olmadığına ve duanın insanın hiç bir haliyle kayıtlı olmadığına işaret etmiştir. Şu kadar ki, belâ zamanında, o belânın üzerinden kalkması için nasıl dua ederse, rahat zamanında dahi öylece dua etmesi lâzımdır. Musibet zamanı duaya devam edip de, rahat zamanı duayı terketmenin, hoş olmadığını beyanla Cenâb-ı Hakk, kullarını her zaman duaya teşvik etmiştir. Çünkü kullar, her zaman Allah'a muhtaç oldukları yönüyle, dâima O'nun yardımını istemeleri lâzımdır. Hattâ rahat zamanında dua etmeyenlerin, müsrifler grubuna dahil oldukları beyan olunmuştur. Çünkü malını verilmesi gereken yerin dışına harcayan kimseye müsrif denildiği gibi, ömrünü vazifesinin dışında sarfeden kimseye de müsrif denileceği evleviyetle sabittir.

Allah Teâlâ, bu âyette insanın iki haline işaret etmiştir: Birincisi acizlik ve zayıflık hali, sabrının az olmasıdır. Bunun neticesi, musibet zamanında aczini idrakle Rabb'ine, belânın giderilmesi için yalvarmasıdır. İkincisi gurur, sevinç, inat ve kibirlenmedir. Bunun neticesi, musibet bitince, geçmiş ızdırabı unutup, kötü arzularının istediğini yapmasıdır.

Duanın kabulünün şartlarından birisi de, Allah Teâla'nın isimlerini zikirle beraber dua etmektir. Zira Cenâb-ı Hakk وَلِلّٰهِ الأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا "En güzel isimler Allah'ındır, o halde bu isimlerle O'na dua edin.." (A'raf, 7/180) buyurmuştur. Yani Allah Teâla'nın, güzel anlamlara delalet eden birçok isimleri vardır. Şu halde Allah'ın isimleriyle dua edin ki, duanız kabul edilsin demektir. Çünkü dua eden kimse, istediği şeyi Allah'tan isteyince, Allah'ın ismini zikretmesi lazımdır.

Binaenaleyh Allah'tan başkasının ismini anarak yapılan duanın kabul olunmayacağına âyet delâlet eder. Şu kadar ki, dua eden kimse, duasının mânâsını bilmesi lâzım olduğu gibi, anacağı İlahi ismin anlamını dahi bilmesi lâzımdır. Meselâ Allah'tan rızık isteyecek kimse, Rezzak ismiyle dua edince, bu ismin mânâsının, kullarının rızkını bol bol veren demek olduğunu bilmelidir. Düşmandan intikama dua eden kimse, Müntakîm ve Muktedir isimlerini zikretmek suretiyle Cenâb-ı Hakk'a iltica edeceği vakit, bu isimlerin mânâsını bilerek zikretmesi lâzımdır. Çünkü yukarıda beyan olunduğu üzere, duanın kabulünün şartları, zikrettiği ismin mânâsını bilmek, istediği şeyi vermeğe Cenâb-ı Hakk'ın kudretini tasdik etmek ve Rubûbiyyetin azametini, kulluğunun acziyetini ve yetersizliğini ve Rabb'inin yüceliğine gönülden inanmak lâzımdır. Zira istediği şeyi vermeye, Rabb'inin kudretini tasdik etmedikçe, yalnız istemekle bir şey hâsıl olmaz.

156. SORUMLULUĞUN İNSANIN GÜCÜ ORANINDA OLDUĞU HAKKINDA

İnsan, bülûğ çağından ölümüne kadar, aklı başında olduğu sürece, Cenâb-ı Hakk'ın emirleriyle mükelleftir. Ancak bu teklif, herkesin kudreti nispetinde olup, kudretinin üstünde bir şeyle mükellef olmadığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْساً إِلَّا مَا آتَاهَا "... Allah, herkesi sadece ona verdiği imkân nisbetinde yükümlü tutar.." (Talak, 65/7) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ hiç bir kimseye, verdiği kudret ve bolluk dışında bir şey teklif etmez. Başka bir âyette Cenâb-ı Hakk لاَ نُكَلِّفُ نَفْساً إِلاَّ وُسْعَهَا "... Biz hiç kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz.." buyurmuştur. Yani her nefse biz ancak takati miktarı teklif ederiz demektir. İşte bu âyetler, bütün İlahi tekliflerin, insanların kudretleri nispetinde olduğuna ve kudretlerinin üstünde hiç bir teklif olmadığına delâlet eder. Zira kudretin üstünde teklîf, abes ve faydasızdır. Meselâ bir kimseye semâya çıkmayı emretmek, muhal olan bir şeyi emretmektir. Bu emir, bir faydayı sağlamayacağından, abesten başka bir şey olamaz. Binaenaleyh fakir olan bir kimse, zekâtla mükellef olmaz. Yine ayakları üzerine kalkmaya kudreti olmayan bir kimse, namazı ayakta kılmakla mükellef olmaz. Belki oturduğu yerde

kılar. Zira gücü o kadardır. Netice itibariyle, kudretin haricinde teklif, imkansızı teklif olacağından caiz değildir. Şu halde İlâhi tekliflerin tamamı, kulların kudreti nispetindedir. Meselâ eli çolak ve ayağı topal olan kimse, düşmanla mücâdeleyle mükellef olamaz. Zira teklîf olunsa, iktidarı yoktur. Şu halde böyle bir teklif abesle iştigaldir. Aynı şekilde su bulunmayan yerde teyemmümle namaz kılmak caizdir. Çünkü: "Elbette su ile abdest lâzımdır" dense, bunun faydası yoktur. Zira suyu bulma imkânı yoktur. Yine fakir olan kimse, hacla mükellef olmaz. Zira ona sarfedecek parası yoktur. Hasılı İlahi emirlerin tamamı imkan ve güçle kayıtlıdır. Binâenaleyh kulun yapamayacağı bir şeyle teklîf yoktur. Bütün dini hükümler, kulların kudretinin nispetinde olan şeylerdir.

157. YERYÜZÜNDE SEYAHAT HAKKINDA

İnsanlar, rızıklarını aramak için kendi beldelerinde bir takım sebeplere tevessül ettikleri gibi, başka beldelere seyahat etmekle dahi rızıklarını arama hususunda bir takım sebeplere tevessül ederler. Seyahatleriyle bir nevî rızıklarını aramakla istifâde ettikleri gibi, bir takım güzel huy ve güzel vasıflar kazanmakla da istifâde etmenin gerektiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ فَسِيرُواْ فِي الأَرْضِ فَانظُرُواْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ "... İşte gezin dolaşın dünyayı da peygamberleri yalancı sayanların âkıbetlerinin ne olduğunu görün!" (Nahl, 16/36) buyurmuştur. Yani dalâlet üzere olanların, sonunda helâk edilişlerinde şüpheniz varsa, yeryüzünde gezip dolaşın. Görünüz ki, Peygamberlerini yalanlamakla sapıklıkta olanların sonları ne oldu? Gerçi yeryüzünde gezip dolaşma ve seyahate delâlet eden bu ve bunun emsali âyetler, genellikle insanları âhirete karşı uyarmaya, geçmişteki insanların hallerinden ibret almaya, kendine çeki düzen vermeye teşvik için indirilmişse de, seyahatten meydana gelecek dünyevi faydalar da bunların içinde bulunmaktadır.

Diğer âyetlerde dünyevi faydalar kazanmak için seyahatin gerekliliği dahi beyan olunmuştur. Bu maksadı beyan dolayısıyla Allah Teâla هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ "Yeryüzünü size hizmete hazır, uysal bir binek gibi kılan da O'dur. Haydi öyleyse siz de onun omuzları üs-

tünde rahatça dolaşın. O'nun takdir ettiği rızıklardan yiyin, istifade edin." (Mülk, 67/15) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ öyle bir Yüce Zat'tır ki, siz size yeryüzünü uysal, her türlü tasarruf ve kullanışa hazır ve elverişli kıldı. Yeryüzü sizin kullanmanıza yarayışlı olunca, siz yeryüzünün her tarafında yürüyün. Allah'ın yeryüzünde yarattığı rızıktan yeyin demektir. Çünkü yeryüzü, ekin ekmek ve ağaç dikmek gibi kullanmaya elverişli olduğu gibi, bir beldeden diğer bir beldeye seyahat etmek, yeryüzünde ticaret yapmak ve diğer nimetlerden faydalanmaya dahi yarayışlıdır. Binâenaleyh yeryüzünün dağlarında, ovalarında yürümekle ve rızkınızı kazanmakla, kendinize ve insanlığa hizmet edin demektir.

İşte bu âyette, Allah Teâlâ insanlar için yeryüzünden faydalanmanın gerekliliğini, bundan geri durmalarının caiz olmadığını tavsiye etmiştir. Çünkü yeryüzünü sizin istifadenize elverişli kıldım demek, tembel olmayın, çalışın, boş durmayın, Allah'ın nimetlerinden istifade edin demektir. Bu gibi âyetlerdeki emirler, mübahlık bildirmek içindir. Binâenaleyh seyahat etmek mübahtır, farz değildir. Kur'ân'da, seyahatin lüzumunu ve faydasını beyâna yönelik bir çok âyette Cenâb-ı Hakk kullarına seyahati tavsiye ettiği gibi, seyahatle insanları dinç olmaya da davet etmiştir. Çünkü seyahatte, insanlar için beden yönüyle hava değişikliğinden istifade olduğu gibi, rızıklarını diğer beldelerden kazanma hususunda dahi istifade meydandadır. Yine seyahatle, dünyanın gidişatından haberdar olma, onlardan ibret alıp güzel ahlak ve güzel geçinmeye dahi, seyahatin vesile olduğunda şüphe yoktur.

158. BELA VE MUSİBETLERİN UMUMİ OLMASI HAKKINDA

Gerçi şeytana uymakla sapıklık yapanlar, bazı şahıslarsa da, çoğu zaman o sapıklığın kötülüğü ve belâsı umûma sirayet eder. Binâenaleyh umumu bu gibi belâların sirayet etmesinden korumak, dalâleti işlememek ve işleyenleri engellemek lâzım geldiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ وَاتَّقُواْ فِتْنَةً لاَّ تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنكُمْ خَآصَّةً وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ "Bir de öyle bir fitneden sakının ki o içinizden yalnız zulmedenlere dokunmakla kal-

maz, hepinize şamil olur. Biliniz ki Allah'ın cezalandırması şiddetlidir." (Enfâl, 8/25) buyurmuştur. Yani ey mü'minler! O fitneden sakının ki, o fitne, sizden yalnız zulüm edenlere ve günâh işleyenlere isabetle kalmaz, belki umûmunuza birden isabet eder. İyi bilin ki, umûma zararı isabet edecek Allah'ın azabı şiddetlidir. Bu âyette Allah Teâlâ, zararı umûmî olan günahlardan her durumda kaçınmak lâzım geldiğini beyan etmiştir ki, insanlar birbirlerine zarar verecek davranışlarda bulunmasın, nizamı muhafaza etsin. Çünkü zina, homoseksüellik ve ölçü-tartıda eksik verme gibi günâhları işlemek, taun, veba, kıtlık ve savaş gibi belâların gelmesine sebep olur. Bu tür günahlar, günâh işleyenlerin dışındakileri de ihata eder. Yine doğruluktan ayrılmak, emr-i bilma'rûf ve nehy-i anilmünkerde dalkavukluk yapmak, ortaya çıkan kötülükleri kabul etmek anlamına geldiğinden, bunların zararı da umûmîdir. Çünkü bu günahların ortaya çıkması, İslâmiyet'in dağılmasını, görüş birliğinin olmamasını ve düşmanın galebesini netice verir. Binâenaleyh, bunlardan ve bunların emsali umûmi belâların gelmesine sebep olacak günahlardan, her mü'minin sakınması lâzımdır. Çünkü sakınmadığı vakit, kendisi bilfiil günâhı islediğinden ve diğerleri de bunu engellemeye muktedir iken, engellemediklerinden dolayı, dünyada o günahın gerektirdiği belâya hepsi birden uğrarlar.

Şu halde bir kimsenin yaptığı günahın zararı, yalnız kendine değil, diğer insanları da ihata ederek zarar veriyor. Binâenaleyh insanlara merhamet etmek, her insan için önemli bir görevdir. İşte "yaşlar yanında kurular ve kurular yanında yaşlar da yanar." ata sözünün anlamı da budur, bu türlü belâlara hedef olan kimselerdir. Evet günah işleyenler, günahından dolayı belâya müptelâ olduğu gibi, işlemeyenler de engellemeye çalışmayıp susmalarına binaen müptelâ olurlar. Cenâb-ı Hakk müslümanları, umûmî belâlardan muhafaza buyursun! AMİN!

İşte müdâhane, yani efendinin keyfi için hakikati gizleyerek aksini göstermek, İslâm dîninde haram ve umûmî belânın sebebidir. Zira Allah Teâlâ فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ "O halde, hakkı yalan sayanların, sözlerine sakın uyma. İsterler ki sen gevşeyesin de, böylece O zaman kendileri de yumuşasınlar." (Kalem, 68/8-9) buyurmuştur. Yani Habibim, sen yalanlayanlara itaat etme. Zira sen onlara yumuşak davransan ve onları

idare etsen, onlar da sana mülayim davranacaklar buyurmuştur. Yani senin onlara müdâhane edip onların da sana müdâhane etmelerini isterler. İşte müdâhane demek, karşısında bulunan kimsenin keyfi için gerçeği terketmek, onun dediklerine, -iyi veya kötü-, eyvallah demektir. Milletin fertleri böyle müdâhaneye başlarsa, o milletten gelecek beklenilmez. Zira bu hal, yıkılış sebebidir. Tarihte böyle gevşekliklerle yıkılıp giden birçok devlet buna şahittir.

159. ÖLÜM HAKKINDA

Her insanın kıyameti, ölmesidir. Çünkü insan ölünce, dünya işiyle alâkası kalmadığından, onun kendine mahsus kıyameti meydana geldi demektir. Umûmî büyük kıyamet gele dursun. Şu halde herkesçe malûm, herkes her ân karşısında gördüğü ve hiçbir kimsenin kurtulma imkânı olmadığı, hattâ dünyaya meydan okuyan kahramanlar ve zalimlerin bile mukavemet edemedikleri ve mukavemet imkânı bulamadıkları ölüm, herkesin kendisi hakkındaki kıyameti demektir. Onun ötesi, âhiret ve âhirete ait durumlardır. Herkesin ölüm köprüsünden geçeceğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ "Her can ölümü tadacaktır.." (Ankebût, 29/57) buyurmuştur. Yani her canlı ölümü tadacaktır mealindeki âyet bunu söylemektedir. Her şahsın vefatı, takdir edilen belirli vakitte elbette meydana gelir. Firar etme imkânı yoktur. Bu hakikati beyan dolayısıyla Ceâb-ı Hakk قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ "De ki: "Sizin kaçtığınız o ölüm var ya, o mutlaka sizi karşılayacaktır. Sonra da görünmeyen ve görünen ne varsa hepsini bilen Allah'ın huzuruna götürüleceksiniz, O da sizin yaptıklarınızı tek tek bildirecek ve ondan ötürü karşılığını verecektir." (Cuma, 62/8) buyurmuştur. Yani sizin kendisinden kaçıp kurtulmak istediğiniz ölüm, öyle bir şey ki, size o elbette ulaşacaktır. Öldükten sonra siz gizli ve aşikâr her şeyi bilen Allah'ın huzuruna çıkarılırsınız. Binâenaleyh sizin bütün fiillerinizi Allah Teâlâ size haber verir. Her birinin cezasını görürsünüz demektir.

Herkesin belirlenen vakti geldiğinde, bir dakika değil, bir saniye bile gecikmeksizin vefat eder. Sebeplerden hiç biri, insanın ecelini geciktire-

mez. Eğer bazı sebeplerle tehîr mümkün olsa veyahut doktorların tedavisi tehire sebep olsaydı, hükümdarların ölmemesi lâzım gelirdi. Çünkü herbirinin yanında hazır, hususî ve umûmî birçok doktorları bulunduğu halde, hiçbirinin ecelini tehir edemedikleri malûmdur. Binâenaleyh vefat etmiş veya edecek bir kimse için: "doktora daha evvel müracaat olunsaydı, önü alınırdı ve tedavisi mümkündü" gibi sözler, boş şeylerdir. Evet tedavi meşrudur. Doktora müracaat lâzımdır. Fakat tedavi, ölümün dışındaki hastalıklara tesirini gösterebilir, ölümde hiç tesiri yoktur.

Diğer bir âyette Cenâb-ı Hakk قُل لَّن يَنفَعَكُمُ الْفِرَارُ إِن فَرَرْتُم مِّنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ "De ki: Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmak asla size fayda vermez.." (Ahzab, 33/16) buyurmuştur. Yani siz ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsunuz. Kaçmak elbette size fayda vermez demektir. Herkes için takdir edilen, döşeğinde yatarak mı ölmek, yahut başkaları tarafından öldürülme vesaire gibi âfetlerle mi ölecek her nasılsa, onunla ölümünün kesin olduğunda tereddüt yoktur. Şu halde: "falan yere gitmeseydi, öldürülmezdi, filân ırmağın yanına varmasaydı, suda boğulmazdı" gibi sözler beyhudedir. Çünkü o yere gitmek elinde olduğu gibi, gitmemek de elindeydi. Niçin gitti? Elbette ölmek için gitmiştir. Zira onun eceli öyle takdir olundu. Binâenaleyh takdir edileni bulmak için, bir işin meydana gelmesiyle kendisi gitme tarafını tercih eder gider. Orada öldürülür. Şu halde birçok kimse, o yere göndermemek için önüne geçseler döndüremezler. Elbette gider. Çünkü kader yerini bulacak. Bu gerçeklere, her geçen gün binlerce olay şahittir.

İnsanın hayatı ve ölümü, insanları imtihan içindir. Hüner, imtihandan iyi çıkmak ve kazanmaktır. Eğer imtihanı kazanırsa, ebedî bir sürura sahip olacaktır. Eğer kazanamazsa, ebedi azaba ve üzüntüye mâruz kalacaktır. Bu hakikati beyan dolayısıyla Allah Teâlâ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً "Hanginizin daha güzel iş ortaya koyacağını denemek için, ölümü ve hayatı yaratan O'dur.." (Mülk 67/2) buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ öyle Yüce bir Zat'tır ki, sizin hanginizin ameli daha güzel olduğunu size bildirmek ve imtihan muamelesi yapmak için ölümü ve hayatı yarattı ki, hayatında yapmış olduğu iyi amellerinin mükafatını, kötü amellerinin de cezasını görsün demektir. Hayat, insanlar için her türlü mükemmelliğin

ve lezzetin esası olması itibariyle nîmet olduğu gibi, ölüm de fânî olan dünyadan, beka âlemi olan âhirete intikale vesile olması yönüyle bizzat nimettir. İnsan, hayatını ihlâslı amellerle geçirirse, imtihanı güzel vermiş olur. Âhirette ebedî bir saadete sahip olur. Çünkü insanın ameli, yaşamasına bağlıdır. Nail olduğu bu nimeti, hayatta mükellef olduğu amellere harcayıp harcamama yönleri muhtemeldir.

Binâenaleyh Yüce Peygamberler vasıtasıyla, Cenâb-ı Hakk'ın insanları itâata daveti de bir imtihandır. Bazıları bu davete icabet ederek îman etmiş, hayatını, îmanın gerektirdiği her türlü davranışa sarfederek yaşamasındaki maksada vâsıl olmuş, bazıları da peygamberlerin dâvetine icabet etmemiş, şeytanın aldatmalarına aldanmış, küfür içerisinde bir hayat geçirmiştir. Nitekim Cenâb-ı Hakk şöyle buyurmaktadır: وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ "… Siz ey insanlar, çalışmalarınızın ücretini ancak kıyamet günü tam bir şekilde alacaksınız!" (Âl-i İmrân, 3/185) buyuruyor. Yani siz amellerinizin ücretlerini kıyamet gününde elde edersiniz. Âyetinin gereği üzere herkes amelinin mükâfat veya cezasını görür. Şu kadar ki, Cehennem'den kurtulup Cennet'e giren, saadeti kazanmış ve hayatının semeresini görmüş olur. Bu mânâyı beyan dolayısıyla Allah Teâlâ فَمَن زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ "O vakit, kim ateşten uzaklaştırılıp cennete yerleştirilirse, işte o muradına ermiştir." (Âl-i İmrân, 3/185) buyurmuştur. Yani herkes ameline göre mükâfat veya ceza görünce, ateşten uzaklaştırılıp, Cennet'e konulan o kimse, muhakkak kurtuluşa ermiştir. Korktuğundan kurtulmuş, umduğuna nail olmuştur demektir.

Herkesin ruhunun, ölüm meleği vâsıtasıyla alındığını beyan etmek üzere Allah Teâlâ قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ "Sen de ki: "Sizi, canınızı almakla görevlendirilen ölüm meleği vefat ettirecek, sonra da Rabbinizin huzuruna götürüleceksiniz." (Secde 32/11) buyurmuştur. Yani Habîbim haşri inkâr edenlere cevap olarak sen de ki: "Ey inkar edenler, Allah tarafından ruhlarınızı almaya vazifeli kılınan Melek, zamanı gelince sizin ruhunuzu alır, sonra Rabbinizin huzuruna gönderilmiş olursunuz. Ölüm meleğinin, ruhları almasının keyfiyeti, âhirete ait olan işlerden olması yönüyle, bu dünyada tam anlamıyla idrak mümkün değildir. Zira Azrail'in önünde bütün ruh sahipleri, bir avuç içi gibi onun gözüne arzedilmekle, herkesin belirlenen eceli geldiğinde derhal alır. Yahut kısım

kısım, ruhları almaya birçok melek mevcut olup, Azrâil'in emrini beklemektedirler. Aldıkları emir üzerine, memur oldukları kimselerin ruhunu mu alırlar? Buralar bizim için malûm değildir. Ancak malûm olan şudur ki, ruhlar ölüm meleği vâsıtasıyla alınır. Herkes, sonunda kabrinden kalkıp, amelinin mükâfat veya cezasını görecektir.

160. İNSANIN VEFATINDAN SONRA KABRE DEFNEDİLMESİ HAKKINDA

Diğer canlılara nispetle insan, hayatı boyunca değerli ve mümtaz bir konuma sahip olduğu gibi, vefatında dahi naşı, değerli olarak kabre defnolunur. Toprağa defnedilmesi lâzım olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ مِن نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ثُمَّ إِذَا شَاء أَنشَرَهُ "Yaratan onu neden yarattı? Bir meni damlasından yarattı. Yarattı ve güzel bir biçim verdi. Sonra da hayat yolunu kolaylaştırdı. En sonunda da onu öldürür ve kabre koyar. Daha sonra da, istediği zaman onu diriltir." (Abese, 80/18-22) buyurmuştur.

Yani Rabbi insanı hangi hakîr şeyden yarattı? Ne şaşılacak şey ki insan, Rabbine karşı kibirlenir, haddini bilmez ve yaratıldığı maddenin aslını düşünmez. İnsan bilmeli ve düşünmeliydi ki, Allah Teâlâ onu menî gibi gayet hakîr bir nutfeden yarattı, organlarını validesinin rahminde biçimlendirdi ve düzene koydu. Bundan sonra anasının rahminden çıkacak yolunu kolay kıldı. O dar yollardan hayatına ve organlarına zarar gelmeksizin çıkardı. Her organı tam, maslahatına uygun ve ihtiyacını gidermeğe müsait kıldı. Sonra Allah Teâlâ, o insanı öldürür. Kabrine defnolunmasını emreder. Bundan sonra, dilediği zaman kabrinden kaldırır, amelinin mükâfat veya cezasını verir demektir.

İşte bu âyet-i celîlede Cenâb-ı Hakk, insanı hakîr bir şeyden, güzel boy ve endam, güzel bir simaya sahip, organları tam bir insan biçiminde yarattığını ve anasının rahminden yol verip kolaylıkla çıkardığını nîmet olarak beyan ettiği gibi, ölmesini ve kabre defnolunmasını dahi nîmet olarak beyan etmiştir. Çünkü ölüm, insanın ebedi hayata ulaşmasına ve yaşlılığın sıkıntılarından korunmasına, sıkıntılar diyarından kurtulup, sevinç

ve rahat diyarına ulaşmasına sebep ve vasıta olduğu yönüyle, pek büyük bir nîmet olduğu gibi, cenazesinin açıkta kalmayıp, toprakla örtülmesi dahi pek büyük bir nimettir. Zira insan, hayatında muhterem olduğu gibi, öldüğünde dahi muhteremdir. Eğer ölen insanın, toprağa defnedilmesini Cenâb-ı Hakk göstermemiş olsaydı, diğer hayvanlar gibi insanın cesedi açıkta, çöplüklerde, vahşi hayvanların, kedi, köpek gibi hayvanların yemesine mâruz olsaydı, ne kadar hakîr ve çirkin bir manzara olacaktı. Bu da herkesçe malûmdur.

Binâenaleyh ölüsüne, kendi dinî ve geleneksel merasimlerine göre hürmet etmeyen bir millet yoktur. Şu halde, kabirlere defnolunmuş ölüleri çıkarmak ve onların kemiklerini şuraya buraya dökmek, hürmetsizliğin son sınırı ve hakaretin büyüğüdür. Bu davranış, ölen kimsenin hayatta olan evlât, baba ve akrabalarını rencide ettiği gibi, ölülerin ruhlarını da sızlatmaktadır. Zira kabristanlar, bizden önce yaşamış insanların ikametgâhı olması yönüyle, onların hayatlarında ikâmetgâhlarına nasıl saygı lazımsa ve taarruzdan nasıl korunması gerekiyorsa, öldüklerinde dahi öylece saygı lâzımdır. Ölüyü defnin lüzumunu Allah Teâlâ bir kuş vasıtasıyla Hz. Âdem'in oğlu Kabil'e bildirmiştir. Kabil, Hâbil'i katlettiğinde, Kabil'e, Hâbil'in cesedini toprağa gömmesini gösterdiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَاباً يَبْحَثُ فِي الأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ "Derken Allah, yeri eşen bir karga gönderdi ki kardeşinin cesedini nasıl örteceğini göstersin.." (Mâide, 5/31) buyurmuştur. Yani Kabil'e, biraderinin cesedini nasıl örteceğini göstermek için Allah Teâlâ bir karga gönderdi. O karga ağzı ve ayakları ile toprağı eşerek ve çukur yaparak Kabil'e gösterdi. Kardeşinin cesedini toprağa gömeceğini Kabil'e öğretti demektir. Çünkü Kabil, Hâbil'i katledince, cesedini ne yapacağını şaşırdı. Zira o zamana kadar Hz. Âdem'in evlâtlarından vefat eden olmadığından, cenazenin defnine dâir bir muamele geçmemişti. Binâenaleyh Kâbil, kardeşinin cesedini ne yapacağını bilemedi. İşte o zaman insanların vefatlarında cesetlerinin toprakla örtülmesi lâzım geldiğini beyan ve bu muameleyi Kabil'e öğretmek için Cenâb-ı Hakk iki karga gönderir. Onlar birbirleriyle kavga ederler. Nihayet biri diğerini öldürür, öldüren karga bir çukur kazar, ölen kargayı o çukura gömer. Kâbil bu hali seyir ve temaşa edince, cenazenin topra-

ğa defnolunacağını anlar. Onun gibi muamele eder. Sonra acı pişmanlık üzüntüsünü izhar eder. Karga kadar ilim ve irfan sahibi olmadığını itiraf eder. İşlediği cinayetin fena bir şey olduğuna esefini Cenâb-ı Hakk diğer bir âyette beyan etmiştir ki: قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَـٰذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ "... Kabil: "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar bile olup da kardeşimin cesedini örtemedim!" dedi ve pişmanlığa düşenlerden oldu." (Mâide, 5/31) Yani Kâbil, Hâbil'in ne yapacağını şaşırıp çaresiz olduğu bir zamanda, karganın yaptığı muameleyi görünce, bana yazıklar olsun ki, şu karga kadar olamadım ve kardeşimin cesedini örtemedim dedi. Pişmanlık duyanlardan olarak sabahladı demektir.

161. VASİYET HAKKINDA

Bütün canlılar ölüme mahkûm olduğu gibi, bilhassa İlâhi emirlerle mükellef olan insanlar da, dâima ölmektedir. Fakat insanlardan, sorumlu oldukları hükümleri lâyıkıyla yerine getiremeyenler de vardır. Hatta bunlar daha çoktur. Binâenaleyh ödeme imkânı olmayan bazı farzları, vasiyetle ödettirmek gereklidir. İşte insan, her zaman hazırlıklı bulunması gerektiği gibi, bilhassa vefatı zamanında, mümkün olduğu kadar hazırlıklı olmak üzere, vasiyyetin lüzumunu beyan dolayısıyla Allah Teâlâ كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْراً الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقّاً عَلَى الْمُتَّقِينَ "Sizden öleceğini anlayan biriniz, geriye mal bırakacaksa; annesi, babası ve akrabaları için, münasip bir tarzda vasiyet etmesi size farz kılındı. Bu, haksızlık yapmaktan korunan takvâlılar üzerine borçtur." (Bakara, 2/10) buyurmuştur. Yani sizden birinize ölüm emareleri belirdiğinde, eğer o kimse mal terkederse, valide, peder vs. akrabasına güzel ve doğru bir şekilde vasiyette bulunması sizin üzerinize farz kılındı. Bu vasiyet, şirkten sakınan müminler üzerine yerine getirilmesi lâzım ve kesin bir hak oldu demektir. Gerçi bu âyette valide, peder vs. akrabaya vasiyetin farz olduğu beyân olunmuş ise de, mîras âyetine göre ölen kimsenin terkettiği malda, valide, peder vs. akrabanın mirasa hissedar oldukları beyan edilmekle, bunlara vasiyetin farz olması neshedilmiştir. Ancak vasiyetin aslının meşruiyeti bakîdir. Binâenaleyh insan valide, peder ve akrabasına ve yabancılara bir miktar mal

veya para vasiyet edebilir. Yine diğer hayır ve hasenat yerlerine ve dilediği kimselere dilediği şekilde vasiyet edebilir. Şu kadar ki, edeceği vasiyette, malının üçte birini geçmemesi şarttır. Eğer üçte birinden fazla vasiyet ederse, fazlasında vasiyeti geçerli olmaz. Zira varislerin hakkıdır. Şu halde malının üçte birine kadar vasiyet edebilir. Bu miktardan fazlasını vasiyet etmek, din nazarında muteber değildir.

Vasiyete son derece dikkat etmek gerektiğinden, vasiyet eden kimsenin vasiyyetini değiştirmenin ve tahrif etmenin günah olduğunu beyan etmek üzere Allah Teâlâ فَمَن بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ "Kim bu vasiyeti işittikten sonra değiştirirse, artık vebali değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir." (Bakara, 2/181) buyurmuştur. Yani bir kimse, ölen kimsenin vasiyetini işitip bildikten sonra, o vasiyeti değiştirirse, o değiştirmenin günâhı, değiştirenler üzerinedir. Zira Allah Teâlâ vasiyet eden kimsenin vasiyet hakkında söylediği sözlerini işitir, vasiyetin miktarını ve değiştirenlerin değiştirdiklerini bilir, onların cezalarını verir demektir. Vasiyeti değişitrenler ya ölen kimsenin varisleridir ki, vasiyet olunan malı yerine sarfetmezler. Yahut şahitlerdir ki, varislerin hatırı için vasiyeti noksan haber verirler. Yahut vasiyet olunan bazı kimselere, şahsî garazlarına binâen, ona zulmetmek için, onun hakkında vasiyeti inkâr ederek değiştirirler. Her ne suretle olursa olsun, vasiyeti değiştirmenin haram olduğu bu âyetle sabittir. Binâenaleyh, gerek varisler, gerek ölenin vâsisi ve gerek şahitler, ölünün vasiyet ettiği şekilde tam bir şekilde vasiyeti yerine getirmeleri farzdır. Çünkü hak sahiplerinin haklarını vermemek, zulümden başka bir şey olmadığı gibi, ölünün hakkını da gizlemektir. Zira varislerin hakkı, ölünün borcunu ve vasiyetini yerine getirdikten sonra tahakkuk eder. Bunları yerine getirdikten sonra, geri kalan malı taksim etmeye ancak sıra geleceği مِن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ "..Bunlar da yaptığınız vasiyetin ve borcunuzun ödenmesinden sonradır.." (Nisâ, 4/12) âyetiyle sabittir. Yani varislerin taksimleri ve hisselerini almaları vasiyyetten ve borçtan sonra demektir. Çünkü evvelâ borç, sonra vasiyet lâyıkıyla yerine getirilmedikçe, varisler taksime girişemez. Vasiyette şahit bulundurmak lâzım geldiğini beyan etmek üzere Allah Teâlâ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَاعَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ

"Ey iman edenler! Sizde ölüm alâmetleri belirdiğinde, vasiyyet edeceğiniz sırada, içinizden iki dürüst kişiyi şahit tutun! Yahut yolculuk esnasında başınıza ölüm musibeti gelmişse, sizden olmayan başka iki kişi şahit olsun.." (Mâide, 5/106) buyurmuştur. Yani ey mü'minler sizin üzerinize farz olan işlerden birisi de, sizden birinize ölüm emareleri geldiğinde, mallarınızla ve çocuklarınızla ilgili vasiyetiniz zamanında, sizin yapmanız gereken, akrabanızdan veyahut akrabanızdan başka yabancılardan adalet sahibi kimsenin şehâdetini muhafaza etmenizdir, yani iki şahit bulundurmanız farzdır.

Vasiyet edecek kimsenin akrabası, gerek ölünün ve gerek varislerin hallerini iyi bildiğinden, akrabanın vasiyete şahit olması, yabancının şahit olmasından evlâ olduğuna işaret için, akrabanın şahit olması âyette önce zikredilmiştir. Vasiyet, dini akitlerden bir akid olduğundan, şehâdete ihtiyaç vardır. Çünkü varislerin inkâr etmeleri veyahut ikrar ederlerse de miktarını az haber vermeleri ihtimali her zaman mevcuttur. Binâenaleyh Cenab-ı Hakk bu âyette şehadetin lüzumunu tavsiye etmiştir ki, hem ölenin hakkı ve hem de vasiyet olunan fakirlerin hakları korunmuş olsun. Herkesin hakkı yerini bulsun. Eğer cami ve çeşme gibi hayırlı yerlere vasiyet olunmuş ise, onların hukuku da zayi olmasın. Vasiyet bazen insanın hayatında ve sıhhatinde yapmış olduğu kusurlarını telâfi etmeğe ait olur. Mallarını, cami, mescit, köprü, çeşme vs. hayırlı yerlere sarfedilmek üzere vasiyet etmek gibi. Evlâtlarına ve akrabasına hayırla nasihat kabilinden de olur.

Evlâda vasiyetin, peygamberlerin sünneti olduğunu Allah Teâlâ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ "Bu dini İbrâhim kendi evlatlarına vasiyet ettiği gibi Yâkub da böyle yaptı ve: "Evlatlarım!" dedi, "Allah sizin için bu dini seçti. Sakın müslümanlıktan başka bir din üzere ölmeyin." (Bakara, 2/132) buyurmuştur. Yani İbrahim ve Yakub aleyhisselâm kendi oğullarına vasiyet ettiler. Dediler ki: "Ey oğullarım! Allah Teâlâ sizin için adaleti, tevhîdi ve güzel ahlâkı içinde bulunduran dosdoğru dini seçti. Şu halde siz ancak ve ancak Allah'ın seçtiği dîne itaat edip boyun eğer olduğunuz halde vefat edin" dediler. Bu şekilde her ikisi de evlâdına, hak din üzere sebat etmelerini tavsiye ettiler. Çünkü babanın evlâdına şef-

kati ve hayırla nasihati, en lüzumlu işlerdendir. Onun için büyük ve yüce peygamberlerden olan Hz. İbrahim ve Hz. Yakup, vefatları sırasında oğullarına din noktasında vasiyette bulunduklarını Cenâb-ı Hakk bu âyette beyan buyurdu. Binâenaleyh her mü'mine lâyık olan, dinîne ve dünyasına ait hayırlarla çocuklarına nasihat edip öğüt vermektir.

162. SEFİH OLAN KİMSE İÇİN VÂSÎ TAYİNİ HAKKINDA

İnsanın malı, hayatına yardımcı olduğu için, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tebliğ ettiği İslâm dini, her zaman malını zayi etmeden muhafazayı tavsiye ettiği gibi, malını uygun bir şekilde kullanma iktidarı olmayan kimselerin mallarını ellerine vermenin de caiz olmadığını ve böyle kimselerin mallarına, hakkıyla koruyacak bir kimsenin nezareti lâzım geldiğini beyan etmek üzere وَلاَ تُؤْتُواْ السُّفَهَاء أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّهُ لَكُمْ قِيَاماً وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُواْ لَهُمْ قَوْلاً مَّعْرُوفاً "Allah'ın sizin maişetinizin başlıca vesilesi kıldığı mallarınızı, aklı ermeyen kimselerin ellerine vermeyin. Bu malları işleterek elde edeceğiniz gelirle onların ihtiyaçlarını sağlayın, giyeceklerini temin edin ve onlara tatlı sözler söyleyin, güzel tavsiyelerde bulunun." (Nisâ, 4/5) Yani: "Ey aklı ermeyen kimselere velî ve vâsî olan kimseler! Allah Teâlâ'nın hayatınızın kaynağı kıldığı mallarınızı iyi korumak için, mallarını muhafazaya muktedir olmayan, bir takım kötü ve uygunsuz yerlere harcamakla israf eden ve bu suretle zayi edecek sefihlere vermeyin. Şu kadar ki, o sefihlerin hayatları boyunca, o maldan onların yiyecek vs. ihtiyaçlarını temîn edip onların ihtiyaçlarını temin edin, giyeceklerini verin. Onlara tatlı sözler söyleyin. Akıl ve din bakımından güzel sayılan sözlerle taltif edin ki, kendilerini düzeltip, sefihlikten vazgeçmelerine sebep olsun." demektir.

İşte İlâhî hitap, malını muhafazadan âciz olan zayıf ve sefihlerin velileridir. Malla kasdedilen, sefih ve acizlerin malları ise de, o malların tasarrufu velilere ait olması yönüyle, velilerin kendi malları gibi olduğundan, velilere: "malınızı vermeyin" denmiştir ki, malınız gibi tasarruf ettiğiniz sefihlerin malını sefihlere vermeyin demektir. Çünkü sefihlere malları teslim edilince, kumar, içki vs. kötü alışkanlıklarla meşgul olan serseri

meclislerinde, kısa bir zamanda servetlerini zayi ederler. Kendileri de aç ve sefil bir halde perişan olurlar. O sefalete düşürmemek için, onların mallarını muhafaza etmekle kazancından ihtiyaçlarını temin edin ki, malları heder, kendileri de sefîl olmasın demektir. Çünkü insan, ihtiyaç içinde, gerek dünya işleri ve gerekse ahiret işlerinden hiç bir şeyi yapamaz. Onun için Kur'ân'ın bir çok âyeti, malı muhafaza etmeyi emrettiği gibi, bu âyette dahi Cenâb-ı Hakk malı israftan nehyetmiştir. Sefih: Aklı az olup, hayır ve şerri bilmekten ve malını muhafazadan âciz olan kimsedir ki, malını beyhude yere sarf edip harcamayarak israfla yok eder.

Binâenaleyh ahmakça, kâr ve kazancının yolunu bilmeyerek genellikle alış verişde aldanan kimse dahi sefîh sayılır. Sefihin yaptığı akılsız işler, harcamalarından engellenmesini icabederse, hakim bir vâsî tayin edip, kendini malında tasarruftan engellemekle, mallarını vâsîsine teslîm eder. Vâsî, âyette beyan olunduğu üzere, güzel bir şekilde sefihin ihtiyaçlarını temin eder. Malının bakiyesini muhafaza ettiği gibi, onu ticaretle artırmaya da çalışır. Hâkimin, sefihi harcamalarında engellemesinden sonra, sefihin alış-veriş ve sözlü muameleleri geçerli olmaz. Şu kadar ki, sefihin tasarruflarından engellendiğini kendisine tebliğ etmek lâzım geldiği gibi, tasarruflardan engellendiğinin sebebini anlatarak, insanlara îlân etmek dahi lâzımdır ki, bilmeyerek bir kimse sefihle muameleye kapılmasın. Hâkimin, sefihi tasarruflarında engellemesinde, sefihin orada bulunması şart olmadığı yönüyle, gıyaben dahi hâkimin engellemesi sahih olur. Yalnız hâkimin engellemesi sefihe ulaşmadıkça, sefihin tasarrufları sahihtir. Çünkü kendisinin, tasarruflarından engellendiğini bilmesi lâzımdır. Malını israf ve saçıp savurmada harcamayan fasık, fasıklığından dolayı, tasarruflardan engellenmez. Zira tasarruflara mâni olan husus, malını beyhude yere zayi etmesidir.

BİBLİYOGRAFYA

A'zamî, Muhammed Mustafa, *Küttâbu'n-Nebî*, et-Tıbâe el-Arabiyye es-Suûdiyye, Riyad 1981.

Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve müzîlü'l-İlbâs*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.

Ahmed. b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut ts.

Beydavi, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

Beyhaki, Ebûbekr Ahmed b. Hüseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrut ts.

Beyhaki, *Şuabul-İman*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410.

Buhari, Ebu Abdillah, *el-Camiu's-Sahîh Sahîhu Buhârî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İst. Ts.

Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan, *Fıkhu's-Sîre en-Nebeviyye*, Dâru's-Selâm, Kâhire 1994

Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, Akçağ Yayınevi, İst. ts.

Darekutni, *Sünen*, Darû'l-Ma'rife, Beyrut, 1386-1966.

Deylemi, *Müsnedü'l-Firdevs*, Darû'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

Draz, Muhammed Abdullah, *Medhal ile'l-Kur'ân'il-Kerim*, el-Meclisu'l-A'lâ Li'ş-şuûni'l-İslâmiyye, Kâhire 1994.

Ebu Davud, es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvud*, İst 1981, el-Kütübü's-Sitte içinde, Çağrı Yay.

Ebu Yala, *Müsned*, Daru'l-Me'mûn lit-Türâs, Dimaşk, 1404.

Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İst. ts.

Güngör, Mevlüt, *Kur'ân Tefsirinde Fıkhî Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhî Tefsîr*, Kur'ân Kitaplığı, İst.1996.

Hakim-i Tirmizi, *Nevadirul-Usul*, Daru'l-Cîl, Beyrut, 1412.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (Çev: Salih Tuğ), İrfan Yayımcılık, İst. 1991

Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerim Târihi*, (Çev: Salih Tuğ), İFAV Yayınları, İst. 1993

İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl ed-Dımeşki, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.

İbn Mace, Ebu Abdillah, *Sünenü İbn Mâce*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İst. ts.

Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1985.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn, *Sahîhu Müslim*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut ts.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr, *Sünenü'n-Nesâî*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ts.

Nursi, Saîd, *Mektûbât*, Işık Yayınları, İstanbul, 1992.

Sâlim Muhaysin, Muhammed, *Târîhu'l-Kur'ân'il-Kerim*, Müesseset-ü Şebâbu'l-Câmia, İskenderiye, ts.

Taberani, *el-Mucemu'l-Kebir*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1984.

Taberî, İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1995.

Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *el-Câmi'u's-Sahîh*, (Neşr: Ahmed Muhammed Şâkir), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.

Yakut el-Hamevi, *Mucemu'l-Büldan*, Daru'l-Fikr, Beyrut ts.

Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, Işık Yayınları, İst. 2002

Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, ts.

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988

Zerkeşî Bedrüddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.